

SVAKODNEVNI ŽIVOT STANOVNIKA ŠIBENIKA U DRUGOJ POLOVICI XV. STOLJEĆA U ZRCALU INVENTARA I OPORUKA S POSEBNIM OSVRTOM NA RAZINU MATERIJALNE KULTURE

BUDEČ, GORAN

Doctoral thesis / Disertacija

2013

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Department of Croatian Studies / Sveučilište u Zagrebu, Hrvatski studiji**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:111:421086>

Rights / Prava: [In copyright / Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-06-29**

Repository / Repozitorij:

[Repository of University of Zagreb, Centre for Croatian Studies](#)

Sveučilište u Zagrebu
HRVATSKI STUDIJI

Goran Budeč

**SVAKODNEVNI ŽIVOT STANOVNIKA
ŠIBENIKA U DRUGOJ POLOVICI
XV. STOLJEĆA U ZRCALU INVENTARA
I OPORUKA S POSEBNIM OSVRTOM
NA RAZINU MATERIJALNE KULTURE**

DOKTORSKI RAD

Zagreb, 2013.

University of Zagreb
CENTRE FOR CROATIAN STUDIES

Goran Budeč

**EVERY DAY LIFE OF THE DENIZENS
OF ŠIBENIK IN THE SECOND HALF OF
THE FIFTEENTH CENTURY AS
REFLECTED IN THE INVENTORIES
AND LAST WILLS
WITH SPECIAL EMPHASIS ON THE
LEVEL OF MATERIAL CULTURE**

DOCTORAL THESIS

Zagreb, 2013

Sveučilište u Zagrebu
HRVATSKI STUDIJI

Goran Budeč

**SVAKODNEVNI ŽIVOT STANOVNIKA
ŠIBENIKA U DRUGOJ POLOVICI
XV. STOLJEĆA U ZRCALU INVENTARA
I OPORUKA S POSEBNIM OSVRTOM
NA RAZINU MATERIJALNE KULTURE**

DOKTORSKI RAD

Mentor: dr. sc. Zoran Ladić

Zagreb, 2013.

University of Zagreb
CENTRE FOR CROATIAN STUDIES

Goran Budeč

**EVERY DAY LIFE OF THE DENIZENS
OF ŠIBENIK IN THE SECOND HALF OF
THE FIFTEENTH CENTURY AS
REFLECTED IN THE INVENTORIES
AND LAST WILLS
WITH SPECIAL EMPHASIS ON THE
LEVEL OF MATERIAL CULTURE**

DOCTORAL THESIS

Supervisor: Zoran Ladić, PhD

Zagreb, 2013

ŽIVOTOPIS

Zoran Ladić rođen je u Zagrebu 1962. godine. Diplomirao je 1988. povijest na Filozofskom fakultetu u Zagrebu. Od 1989. radi u Odsjeku za povijesne znanosti HAZU. Magistrirao je 1994. srednjovjekovne studije u Budimpešti pri Srednjoeuropskom sveučilištu u Zagrebu (Central European University) s temom “Religious Life of the Citizens of Sopron 1450-1500 According to the Testaments” (Religiozni život građana Šoprona 1450.-1500. prema oporukama). Na istom je sveučilištu obranio 2002. doktorsku radnju pod naslovom “Legacies pro anima and ad pias causas of the Inhabitants of Zadar in the Second Half of the Fourteenth Century” (Legati ad pias causas i pro anima zadarskih stanovnika u drugoj polovici XIV. stoljeća).

Područja znanstvenog interesa su srednjovjekovna i novovjekovna hrvatska i europska povijest, posebice s naglaskom na različite aspekte svakodnevnog života, društvene i religiozne povijesti u komunama Istočne obale Jadrana. Radi i na izdavanju hrvatskih srednjovjekovnih i novovjekovnih latinskih i glagoljičkih izvora.

Od 2007. do 2010. godine bio je glavni istraživač projekta “Glagoljski i latinički izvori i studije za povijest stanovništva i svakodnevlja” i istraživač-suradnik na projektu “Srednjovjekovna Istra: prostor zajedništva i suprotnosti (od VI. do XVI. st.)” (glavni istraživač Ivan Jurković). Glavni je i urednik projekta Matice hrvatske “Povijest Hrvata” u sedam svezaka.

Objavio je nekoliko knjiga i brojne članke iz srednjovjekovne i novovjekovne hrvatske povijesti. Sudjelovao je u radu brojnih srednjovjekovnih kongresa u Hrvatskoj i inozemstvu (više na: <http://bib.irb.hr/lista-radova?autor=168284>). Trenutno radi na kritičkom izdanju notara Antuna de Teodorisa iz sredine 15. stoljeća i na projektu Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti pod nazivom “Acta Croatica”.

S A D R Ź A J

I. UVOD	1
I.1. O dosadašnjoj istraženosti problematike svakodnevnog života s posebnim obzirom na razinu materijalne kulture u kasnosrednjovjekovnoj šibenskoj komuni	1
I.2. Historiografija	4
I.3. Izvori	18
I.3.1. O šibenskim inventarima dobara prema odredbama šibenskog statuta i njegovih reformacija	18
I.3.2. Diplomatička analiza inventara dobara iz bilježnice šibenskog bilježnika Karotusa Vitalea	23
II. ŠIBENSKA KOMUNA U DRUGOJ POLOVICI XV. STOLJEĆA	28
III. GODIŠNJA DISTRIBUCIJA PROMATRANIH ŠIBENSKIH INVENTARA DOBARA	40
IV. O SPOLU, DRUŠTVENOM POLOŽAJU I PODRIJETLU OSOBA ZA KOJE SU SASTAVLJANI INVENTARI DOBARA	47
V. SASTAVLJAČI INVENTARA DOBARA PREMA ZANIMANJIMA	71
VI. ODJEĆA STANOVNIKA KASNOSREDNJOVJEKOVNE ŠIBENSKE KOMUNE	78
VI.1. Intimna odjeća: košulje, prsluci i donje rublje	78
VI.2. Kasnosrednjovjekovne halje na prostoru šibenske komune	91
VI.3. Ogrtači i krzna: <i>mantellum</i> , <i>guarnachia</i> i <i>pelliza</i>	108
VI.4. Rupci i pokrivala za glavu	122
VII. KUĆANSKI PREDMETI U INVENTARIMA DOBARA STANOVNIKA ŠIBENSKE KOMUNE 1451.–1467. GODINE	138
VII.1. Predmeti namijenjeni pripravi i blagovanju jela i pića	138

VII.2. Materijalni predmeti namijenjeni pohrani i prijenosu pokretnina	173
VII.2.1. Namještaj za pohranu materijalnih dobara: škrinje, kovčezi i kutije	173
VII.2.2. Vreće i bisage	188
VII.3. Predmeti namijenjeni spavanju i spavaćim sobama	190
VII.3.1. Kreveti	191
VII.3.2. Jastuci	194
VII.3.3. Jastučnice	198
VII.3.4. Posteljine, pokrivači i prekrivači	202
VII.3.5. Madraci	205
VII.4. Stolovi, stolice i stolnjaci	205
VIII. PREHRAMBENE NAMIRNICE I PROIZVODI U KASNOSREDNJOVJEKOVNIM ŠIBENSKIM KUĆANSTVIMA	218
VIII.1. Žitarice i brašna u inventarima dobara	218
VIII.2. Vino i maslinovo ulje	227
VIII.3. Ostali prehrambeni proizvodi	231
IX. STOKA I OSTALE DOMAĆE ŽIVOTINJE U ZRCALU INVENTARA DOBARA	234
X. ALATI U INVENTARIMA DOBARA STANOVNIKA KASNOSREDNJOVJEKOVNE ŠIBENSKE KOMUNE	248
X.1. Profesionalni alati	255
XI. ORUŽJE I VOJNA OPREMA	265
XI.1. Mačevi, sablje, bodeži	267
XI.2. Samostreli, strijele, lukovi i koplja	271
XI.3. Ratne zastave	277

XI.4. Oklopi, kacige, štitovi i ostala vojna oprema	281
XII. KNJIGE, POSLOVNE BILJEŽNICE (<i>QUADERNE</i>) I DRUGE BIBLIOTEČNE JEDINICE U ŠIBENSKIM INVENTARIMA DOBARA	290
XIII. NAKIT I PRIVATNI RELIGIJSKI PREDMETI	307
XIII.1. Prstenje	307
XIII.2. Naušnice	312
XIII.3. Ogrlice i ostali nakit	315
XIII.4. Osobni religijski predmeti	318
XIV. ZAKLJUČAK	326
XV. POPIS IZVORA I LITERATURE	333
XVI. DODACI	346
XVI.1. Rječnik	346
XVI.2. Prijepis tri inventara dobara i dviju oporuka stanovnika šibenske komune u drugoj polovici XV. stoljeća	359
XVI.3. Slikovni prilozi	374
XVII. ŽIVOTOPIS	377

I. UVOD

I.1. O dosadašnjoj istraženosti problematike svakodnevnog života s posebnim obzirom na razinu materijalne kulture u kasnosrednjovjekovnoj šibenskoj komuni

Unatoč relativno slaboj zastupljenosti suvremene medievističke literature koja se bavi istraživanjem raznih aspekata svakodnevnog života i razine materijalne kulture, kako sa cijelu Dalmaciju tako i za prostor šibenske komune, ipak postoje neke pretpostavke koje suvremenim povjesničarima pružaju mogućnost za prilično detaljno istraživanje navedene tematike. Istina je doduše da su i hrvatski istraživači u posljednjih dvadesetak godina sve intenzivnije razmatrali i neke aspekte spomenute problematike, ali uglavnom se radi o manjim studijama, poglavljima unutar knjiga i drugim kraćim tekstovima.¹ Zato, za razliku od europske i američke historiografije, za prostor Hrvatske u cjelini kao i za prostore manjih regija i urbanih sredina, ne postoje izrađene studije koje su u cijelosti svojom tematikom usredotočene na istraživanje gore spomenute tematike. Doduše, već u razdoblju romantičarske, te nešto kasnije pozitivističke historiografije, u Hrvatskoj je napisano niz kraćih crtica o vrlo specifičnim aspektima svakodnevnice, pa i o razini materijalne kulture, no ipak se radilo tek o nusproizvodima proizašlim iz temeljnih interesa pojedinih autora, a koji su gotovo isključivo bili vezani uz političku povijest. Znatno kasnije kao pionir takvih istraživanja, osobito za srednjovjekovne urbano-ruralne zajednice Dalmacije, profilirao se Tomislav Raukar. On je pod utjecajem prije svega francuske i talijanske historiografije, u nizu svojih radova razmatrao razne segmente društvenog života u dalmatinskim komunama te je ušavši u srž sadržaja bilježničkih i drugih komunalnih isprava započeo, nadahnut i potaknut metodologijom europskih suvremenika, započeo istraživanja svakodnevnog života i, u manjoj mjeri, razine materijalne kulture. Znanstvenim otvaranjem Hrvatske prema suvremenim europskim historiografskim tokovima od konca osamdesetih godina XX. st. pojavljuje se nekoliko autora srednje i mlađe generacije koji svojim studijama utječu na razvitak proučavanja navedene tematike na prostoru srednjovjekovnih dalmatinskih komuna kao što su Rab (Ivan Pederin, Dušan Mlacović, Meri Kunčić), Zadar (Ivna Anzulović, Emil Hilje, Florence Sabine Fabijanec, Zoran Ladić) i Dubrovnik (Zdenka Janeković Römer, Slavica Stojan, Gordan Ravančić), dok su ostale dalmatinske komune ostale prilično ili potpuno neistražene. Stoga, iako su se poviješću srednjovjekovnog Šibenika i njegove okolice bavili brojni znanstvenici (Krstó Stošić, Jelka Perić, Milivoj Zenić, Josip Kolanović), svakodnevni

¹ Detaljan pregled strane i hrvatske historiografije bit će predstavljen u poglavlju naslovljenom *Historiografija* (vidi str. 4.-18.).

život i razina materijalne kulture u šibenskoj komuni još su uvijek nedovoljno istraženi i to unatoč postojanju bogate pisane i umjetničke baštine.

Što se tiče Šibenika, ali i drugih dalmatinskih komuna, najvažnija pretpostavka za istraživanje problematike koja je u središtu ove studije je, osobito za razdoblje kasnog srednjeg vijeka, postojanje bogatih arhivskih fondova bilježničke građe, zahvajući kojoj se može rekonstruirati niz tema vezanih uz svakodnevicu i razinu materijalne kulture. Kao što će se pokazati u poglavlju o izvorima, upravo bilježnička arhivska građa za prostor kasnosrednjovjekovnog Šibenika je vrlo dobro sačuvana, a uz nju postoje i niz drugih vrsta vrela (komunalni statut, diplomatske isprave, narativni izvori) koja omogućuju stvaranje mozaika koji otkriva razinu materijalne kulture stanovništva u svakodnevnom komunalnom životu. Pored pisanih vrela, kao što pokazuju brojna istraživanja europskih medievista, vrlo važno vrelo za istraživanje ove tematike jesu vizualni izvori, odnosno umjetnička baština izražena kroz produkciju sakralnog slikarstva, kiparstva, reljefa i sl., pa će i ona povremeno biti konzultirana u ovom radu. Jedan od najpoznatijih suvremenih promicatelja nužnosti upotrebe vizualnih izvora, osobito slika u istraživanju svakodnevnog života i materijalne kulture je svakako Peter Burke, pri čemu valja izdvojiti njegovu knjigu *Očevid. Upotreba slike kao povijesnog dokaza*.² Za ovaj rad od osobite je važnosti peto poglavlje ove knjige naslovljeno *Materijalna kultura kroz slike*, a u kojem Peter Burke ukazuje na “vrijednost slika kao dokaznog materijala” za povijest tehnologije, zemljoradnje, tkanja, tiskanja, jedrenja, urbanističkog uređenja gradova i što je posebno važno za ovo istraživanje-odijevanja. Interijera, odnosno unutrašnjosti kuća, gostionica, dućana, radnih soba i sl.³

No, koje su to teme koje podrazumjevamo kada općenito govorimo o svakodnevnom životu i razini materijalne kulture u kasnom srednjem vijeku? Rezultati suvremene europske medievistike pokazali su da su teme koje se mogu smjestiti u ove dvije skupine izrazito raznolike, pa tako primjerice obuhvaćaju problematike koje se protežu od djetinjstva, starosti, žena, igre, devijantnog ponašanja, pobožnosti, hodočašća, dvorske kulture, prehrane, odijevanja, ukrašavanja, izgleda kućanstava i kućanskih predmeta do pismenosti, odnosa klijentele i umjetnika, itd. Ova neiscrpnost tema koja je obuhvaćena spomenutim pojmovima danas se čini gotovo neograničena. Temeljni razlog toj neograničenosti jest u samoj činjenici bezgranične raznolikosti svakodnevnog života, a koji se toliko lijepo zrcali u velikom broju kasnosrednjovjekovnih izvora. Kao i u svakom drugom povijesnom istraživanju, i ovdje je

² Peter Burke, *Očevid. Upotreba slike kao povijesnog dokaza* (dalje: *Očevid*), Antibarbarus, Zagreb 2003.

³ P. Burke, *Očevid*, str. 85.-108.

upravo tema studije odredila vrstu korištenih izvora. Tako će se u ovom radu koristiti, kao najvažniji izvori, šibenski bilježnički spisi iz sredine i druge polovine XV. st., naravno uz ostale vrste, gore spomenutih, “pomoćnih” izvora.

Budući da će se ova studija usredotočiti na razmatranje problematike interijera kasnosrednjovjekovnih šibenskih kućanstava (poput kuhinjskih predmeta, namještaja namjenjenog pohrani predmeta, hrane i pića, kreveta, rasvjete i dr.), odijevanja (košulje, donje rublje, obuća, odjeća i sl.), nakita (prstenje, naušnice, ogrlice, drago kamenje), liturgijskih predmeta u privatnom vlasništvu (krunice, ikone, raspela), razine čitalačke kulture (književni klasici, filozofske knjige, stručni priručnici), posjedovanja osobnog naoružanja i alata, kao osnovni izvor nameću se privato-pravne isprave, zabilježene od strane komunalnih notara.⁴ Pri tome se osobito izdvajaju dva osnovna tipa proivatanno-pravnih isprava - inventari dobara i oporuke stanovništva Šibenika i distrikta. Naime, kao što pokazuju istraživanja europskih i hrvatskih medievista, ali i sadržaj inventara dobara i oporuka, upravo su ove vrste dokumenata prebogat podacima vezanim uz razmatranje navedene problematike. No, pri tome valja upozoriti na još jedan bitan moment vezan uz ove vrste izvora, a to je njihova sve veća brojnost prema koncu srednjeg vijeka nastala kao posljedica demokratizacije u bilježenju ovog tipa privatno-pravnih isprava. Naime, već od sredine XIII. st., a osobito nakon kodificiranja šibenskog komunalnog statuta na samom početku XIV. st., postavljene su temeljne pretpostavke pa čak i pravne prisile za bilježenje oporuka i inventara dobara i to za sve stanovnike komune iz svih društvenih staleža. Pri tome je važno istaknuti da se u drugoj polovici XV. st., proces demokratizacije u sastavljanju oporuka i inventara dobara čvrstio ukorjenio ne samo među urbanim stanovništvom, nego i na području sela šibenskog komunalnog distrikta.

Spomenuta demokratizacija u sastavljanju oporuka i inventara dobara omogućava primjenu jednog specifičnog metodološkog pristupa u razmatranju ove tematike, a radi se o primjeni tzv. kvantitativne metode. Naime, inventari i oporuke pripadaju skupini tzv. serijskih tipova izvora jer su svi vrlo slično stukturirani, sadrže niz istovjetnih podataka, te su stoga podložni upravo kvantitativnom metodološkom pristupu. Ti istovjetni podatci, koje nalazimo u gotovo svakom inventaru i oporuci, su ime i prezime osobe za koju se isprava sastavlja, njen društveni status, podrijetlo, bračno stanje, broj djece, imena roditelja, ali i podatci o pokretninama te nekretninama, materijalima i dr. Činjenica da svi inventari i oporuke, u većoj

⁴ Detaljan pregled korištenih izvora biti predstavljen u poglavlju naslovljenom *Izvori* (vidi str. 18.-27.).

ili manjoj mjeri, sadrže takve podatke, omogućava njihovo grupiranje i, posljedično, kvantitativnu analizu, a koja će u velikoj mjeri biti primjenjena u ovom radu. Na koncu, važno je istaknuti da upravo činjenica kako se privatno-pravne isprave sastavljaju za pripadnike svih slojeva kasnosrednjovjekovnog šibenskog komunalnog stanovništva, dopušta istraživanje i analizu svakodnevnog života i razine materijalne kulture za cjelokupno komunalno društvo, kako za gradsko stanovništvo, tako i za stanovništvo distrikta, što omogućava rekonstrukciju ukupne slike o ovoj problematici. Upravo je takav metodološki pristup, odnosno kvantitativna analiza serijskih tipova izvora, prije svega bilježničke građe, vrlo uspješno primjenjen u istraživanjima svakodnevne i razine materijalne kulture od strane nekih od najuglednijih suvremenih europskih povjesničara, kao što su Gerhard Jaritz, Jacques Chiffolleau, Hans Werner Goetz i Paul Baur. Bogatstvo izvornih dokumenata serijskog tipa, te jasno definirani metodološki predlošci, osnovni su preduvjeti koji omogućuju razmatranje svakodnevnog života i razine materijalne kulture u kasnosrednjovjekovnoj šibenskoj komuni, te na taj način, po prvi puta u hrvatskoj historiografiji, omogućuju uvid u cjelovitiju sliku ovih važnih aspekata šibenske prošlosti.

1.2. Historiografija

U pregledu historiografije o svakodnevnom životu i razini materijalne kulture u kasnom srednjem vijeku neće biti predstavljeni svi prilozi, radovi, studije i monografije zbog činjenice da je o ovoj tematici tijekom zadnjih nekoliko desetljeća napisan izuzetno velik broj, obimom većih i manjih, historiografskih radova za prostor svih zapadnoeuropskih i srednjeuropskih regija. Zbog toga će se u ovom pregledu navesti samo pionirski historiografski, odnosno medievistički radovi i studije, koji su u trenutku kada su nastali predstavljali otvaranje povjesničara prema istraživanju novih područja prošlosti, a osobito srednjeg vijeka. Uz kratak pregled pionirskih radova, u ovom kratkom historiografskom pregledu biti će predstavljeni oni radovi i studije koji su svojim inovativnim metodološkim pristupima i raznolikim sadržajem, a koji je bio uvjetovan korištenim izvorima, imali važan utjecaj na izbor istraživačke teme i izradu ovog rada.

Budući da su osnove istraživanja problematike svakodnevnog života i materijalne kulture u srednjovjekovnom razdoblju izgrađene tijekom XIX. st. u zapadnoeuropskoj

historiografiji, vrijedno je na početku predstaviti one medieviste i njihove radove koji su postavili temelje za istraživanje ovih tema. Tako su već u razdoblju tzv. romantičarske historiografije tijekom XIX. st. nastala neka od temeljnih djela. Jednu od najvažnijih i opsežnih edicija pisanih u tom duhu, naslovljenu *Histoire de France*, napisao je, u dugom razdoblju od 1833. do 1867. g. i u sedamnaest svezaka, francuski povjesničar Jules Michelet.⁵ No, treba istaknuti da su romantičarska, a kasnije i pozitivistička historiografija, nastale pod snažnim utjecajem partikularnih političkih i nacionalnih okolnosti te utemeljene na presudnom utjecaju imaginarnih etnosa, pojedinih istaknutih osoba i važnih vojnih ili političkih događaja na kreiranje povijesnih procesa unutar europskih država, uglavnom ostale tek na pisanju tzv. marginalija ili crtica o svakodnevnom životu i materijalnoj kulturi i to kao usputnom proizvodu istraživača, proizašlom iz analize vrela. I to unatoč činjenici da u razdoblju romantičarske historiografije nailazimo i na jedno od rijetkih djela posvećenih problematici materijalne kulture u ranomodernom razdoblju autora Fredericka Litchfielda.⁶ Stoga se može zaključiti da su spomenuta historiografska istraživanja ipak bile samo kraće epizode na marginama ukupne historiografske produkcije, dok su cjelovita metodološka načela, kritički pristup analizi izvora i izbor široke lepeze tema postavljeni tek u drugoj polovini XX. stoljeća.

Jedan od najvažnijih historiografskih iskoraka u kontinuiranom istraživanju tematika iz svakodnevnog života te materijalne kulture, a koji se pojavljuje u vrijeme kada je europska historiografija još uvijek bila dominantno obilježena pozitivističkim pristupom, predstavlja djelovanje francuske povjesničarske škole okupljene oko poznatog časopisa *Annales* utemeljenog 1929.g., a čiji su najpoznatiji predstavnici Marc Bloch i Lucien Febvre.⁷ Ovi povjesničari, utemeljitelji znamenitog časopisa *Annales d'histoire économique et sociale*, ipak nisu od središnjeg interesa za ovo istraživanje, jer se još uvijek nisu bavili problematikom svakodnevnog života i materijalne kulture. Ova problematika postaje središte istraživačkog interesa povjesničara tzv. druge i treće generacije okupljene oko navedenog časopisa – prije svega Fernanda Braudela, Georges-a Dubya, Pierre-a Chanua, Jacques-a Le Goffa, Ernesta Labroussea i drugih povjesničara. Već tijekom rada prve generacije spomenutih francuskih

⁵ Jules Michelet, *Histoire de France*, vol. 1-17, L. Hachette et cie, Paris 1833.-1867. Potrebno je spomenuti i jedno od najpoznatijih djela Julesa Micheleta, *Vještica* (Slovo, Zagreb 2003.), koje je imalo i danas ima priličan utjecaj na hrvatske povjesničare, a koje se također bavi jednim od aspekata svakodnevnog života.

⁶ Frederick Litchfield, *Illustrated history of furniture from the earliest to the present time*, London 1893. Djelo je dostupno i preko interneta (vidi: <http://www.gutenberg.org/files/12254/12254-h/12254-h.htm>; pregledano: 14. lipnja 2013.).

⁷ Mirjana Gross, *Suvremena historiografija, korjeni, postignuća, traganja*, Novi Liber, Zagreb 1996., str. 237.-241.

povjesničara, napušteni su utjecaji romantičarske i pozitivističke historiografije, postavljeni su novi metodološki i sadržajni standardi u proučavanju prošlosti, pri čemu se osobit naglasak postavljao na istraživanje tematike vezane uz socijalnu povijest, te je naglašena nužnost interdisciplarnog promatranja prošlosti. Sljedeće generacije još su se više distancirale od ideje nužnosti istraživanja etnosa, istaknutih pojedinaca i kraćih povijesnih događaja (bitke, revolucije i slično) kao isključivih pokretača civilizacijskih, društvenih, ekonomskih, crkvenih ili religioznih promjena. Oni su sve više prihvaćali činjenicu da su u kreiranju prošlosti važnu ulogu imali i nepoznati pojedinci (tzv. anonimni ljudi ili osobe koje nisu pripadale elitnim slojevima društva, te nisu imale nikakav utjecaj na tzv. visoku svjetovnu i crkvenu politiku) i manje društvene skupine (nastale po načelu socijalne uređenosti, npr. komunalna društva, po načelu religiozne određenosti kao npr. heretički pokreti ili po načelu profesionalne uređenosti kao npr. cehovi), a u svojim su radovima nastojali ukazati na aktivan utjecaj spomenutih čimbenika na kreiranje njihove osobe i svakodnevne društvenih zajednica u kojima su živjeli. Pri tome je, naravno, ključnu ulogu imao novi pristup ovih francuskih povjesničara iščitavanju i analizi već poznatih pisanih (na primjer diplomatskih) i vizualnih vrela, ali i uočavanje goleme važnosti do tada slabo istraženih izvora (prije svega bilježničkih spisa), sve u svrhu bolje i detaljnije spoznaje života naših predaka.

* * *

Kao jedan od najznačajnijih, a ujedno i prvih projekata usmjerenih u prvom redu na istraživanje problematike materijalne kulture i svakodnevnog života u srednjovjekovnim i ranomodernim srednjoeuropskim regijama potrebno je istaknuti projekt *Medium Aevum Quotidianum* koji je pokrenut početkom osamdesetih godina prošlog stoljeća pri Povijesnom institutu Austrijske akademije znanosti u Kremsu, a pod vodstvom povjesničara Gerharda Jaritza. Sam je projekt kao što pokazuju njegove osnovne znanstvene karakteristike nadahnut francuskom historiografskom školom *Annales*. Ovaj projekt, kao i istoimeni časopis koji se redovito tiska kao rezultat rada na projektu, treba istaknuti zbog činjenice da je on znatno utjecao na razvitak cijele srednjoeuropske pa tako i hrvatske historiografije, a osobito medievistike, koja se intenzivnije počela baviti problematikom svakodnevnog i materijalnog života te razine materijalne kulture u proteklih dvadesetak godina. Kao što je spomenuto, od 1982. godine u okviru projekta izdaje se istoimeni časopis koji se publicira nekoliko puta godišnje, a obrađuje teme povezane s raznim aspektima svakodnevnice i materijalne kulture

sa naglaskom na srednjoeuropski prostor od Baltika do Jadrana u razdoblju srednjeg vijeka i renesanse.⁸

* * *

Kontinuirano istraživanje raznih aspekata materijalne kulture i svakodnevnog života koje je zamah dobilo sredinom i u drugoj polovici XX. st. pod utjecajem francuske škole *Annales*, postavilo je pretpostavke i rezultiralo ne samo kraćim radovima i studijama već i sintezama u kojima se detaljno obrađuju ovi problemi za šira geografska područja i kroz duža vremenska razdoblja srednjovjekovne prošlosti. Na temelju velikog broja studija i specifičnih vrsta izvora, već su šezdesetih godina XX. st. napisane prve sinteze usredotočene izričito na problematiku svakodnevnog života i materijalne kulture. Tako je, primjerice, 1961. g. austrijski povjesničar Friedrich Heer objavio, i danas nezaobilaznu, sintezu naslovljenu *Mittelalter: vom Jahr 1000 bis 1350*.⁹ Razmatranje pojedinih aspekata materijalne kulture te utjecaj materijalnih predmeta na život pojedinaca i zajednica u kasnosrednjovjekovnom i ranomodernom razdoblju, zauzelo je važno mjesto u znamenitom trosveščanom djelu Fernanda Braudela, istaknutog pripadnika francuske škole *Annales*, naslovljenom *Civilisation matérielle, économie et capitalisme* i objelodanjenom 1967. godine.¹⁰

Jednu od najznačajnijih medievističkih studija o tematici svakodnevnog života pod nazivom *Le Moyen Age. Histoire illustrée de la vie quotidienne* napisao je Robert Delort.¹¹ Ovo je djelo osobito značajno iz razloga što predstavlja jednu od prvih studija koja daje prikaz svakodnevnog života u srednjovjekovnim urbanim zajednicama, s osobitim obzirom na svakodnevnicu pripadnika različitih socijalnih skupina (npr. trgovaca, obrtnika, plemića, građana i svećenstva). Svoja istraživanja Robert Delort temelji na pomnoj analizi vrela i prikazu svakodnevnog života u srednjovjekovnoj Francuskoj i Italiji uz povremene komparacije sa drugim regijama Zapadne Europe. Jedno od najznačajnijih djela o

⁸ *Medium Aevum Quotidianum*, ur. Gerhard Jaritz, Krems am Donau, vol. 1-63, 1982.-2012. Potrebno je spomenuti da se u ovom časopisu povremeno objelodanjuju i radovi koji obrađuju i druge europske regije. Uz spomenuti časopis Institut izdaje i posebnu seriju naslovljenu *Sonderbände* u kojoj se tiskaju veće studije ili radove definirane tematskom bliskoću. Vidi: *Sonderbände*, ur. Gerhard Jaritz, Krems am Donau, sv. I-XIXI, 1992.-2012.

⁹ Friedrich Heer, *Mittelalter: vom Jahr 1000 bis 1350*, Kindler, München 1961. U ovom se radu koristi engleski prijevod njegove knjige pod naslovom *The Medieval World. Europe 1100-1350* (Cleveland, World Pub. Co., 1962.).

¹⁰ Fernand Braudel, *Civilisation matérielle, économie et capitalisme*, Paris 1967. Ovdje se koristi hrvatski prijevod pod naslovom *Materijalna civilizacija, ekonomija i kapitalizam od XV. do XVIII. stoljeća* (August Cesarec, Zagreb 1992.). Za ovaj je rad od osobite važnosti prvi svezak naslovljen *Struktura svakidašnjice*, Zagreb 1992.

¹¹ Robert Delort, *Le Moyen Age. Histoire illustrée de la vie quotidienne*, Edita, Lausanne 1972.

svakodnevnom životu i materijalnoj kulturi nastalo tijekom osamdesetih godina prošlog stoljeća je sinteza *Histoire de la vie Privée*, a za ovaj je rad osobito važan drugi svezak naslovljen *De l'Europe féodale à la Renaissance*.¹² Ova sinteza je rezultat rada skupine povjesničara pod uredništvom Georges Dubya i Philippa Arièsa, doživjela je nekoliko izdanja te predstavlja jednu od najutjecajnijih sinteza, kako na metodološkoj tako i na sadržajnoj razini, u suvremenim istraživanjima spomenute problematike. Uz francusku historiografiju kao jedan od najutjecajnijih središta proučavanja svakodnevnog života i materijalne kulture u srednjem vijeku profilirao se, već od početka osamdesetih godina XX. st., Institut für Realienkunde des Mittelalters und der frühen Neuzeit Austrijske akademije znanosti u Kremsu. Jedan od najznačajnijih doprinosa ovog Instituta u proučavanju spomenute problematike predstavlja zbornik radova koji je uredio već spomenuti Gerhard Jaritz, a naslovljen *Pictura quasi picture: Die Rolle des Bildes in der Erforschung von Alltag und Sachkultur des Mittelalters und der frühen Neuzeit*.¹³ Najvažniji doprinos ovog zbornika zasigurno je u isticanju, i to po prvi put na sistematski način, velike važnosti koje srednjovjekovno, kako sakralno, tako i svjetovno slikarstvo, ali i sve druge vrste vizualnih izvora, imaju za proučavanje i rekonstrukciju svakodnevnog života i razine materijalne kulture u srednjem vijeku. Radovi objelodanjeni u ovom zborniku bave se kategorizacijom vizualnih izvora, metodološkim pristupima u njihovu istraživanju, ali ukazuju i na konkretne primjere korištenja slika i ostalih vizualnih izvora u razmatranju srednjovjekovne svakodnevnice i razine materijalnog života. Upravo zbog isticanja važnosti vizualnih, a ne samo pisanih, izvora ovaj zbornik je od velike važnosti za ovaj rad, a u kojem se vizualna vrela u određenoj mjeri također koriste u pokušaju rekonstrukcije razine materijalnog života u kasnosrednjovjekovnoj šibenskoj komuni. Početkom XXI. st. objavljena je i sinteza Paula Newmana *Daily life in the Middle Ages* u kojoj autor razmatra problematiku svakodnevnog života sa posebnim obzirom na odjevanje, prehranu, pripravljanje jela, interijere srednjovjekovnih kuća, higijenu, zdravlje i liječenje u srednjovjekovnim urbanim sredinama.¹⁴ Gotovo u isto vrijeme pojavila se još jedna vrlo značajna studija također usredotočena na problematiku materijalne kulture i svakodnevnog života, a radi se o monografiji talijanske povjesničarke Raffaelle Sarti pod naslovom *Vita di casa. Abitare, mangiare, vestire*

¹² Prvo izdanje tiskano je na francuskom pod nazivom Georges Duby – Philippe Ariès (ur.), *Histoire de la vie Privée*, vol. 2, *De l'Europe féodale à la Renaissance*, Editions du Seuil, Paris 1985. U ovom se radu koristi englesko izdanje: *A History of Private Life. Revelations of the Medieval World*, Belknap Press of Harvard University Press, Cambridge (MA.) – London 2003.

¹³ *Pictura quasi picture: Die Rolle des Bildes in der Erforschung von Alltag und Sachkultur des Mittelalters und der frühen Neuzeit*, ur. Gerhard Jaritz, Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Wien 1996.

¹⁴ Paul Newman, *Daily life in the Middle Ages*, McFarland & Co., Jefferson N. C. 2001.

nell'Europa moderna.¹⁵ U ovom je djelu Raffaella Sarti iznijela iznimno detaljan pregled povijesti obiteljskog života, stanovanja, odijevanja i prehrane u Europi u razdoblju od 1500. do 1800. godine. Valja istaknuti da je u knjizi autorica na više mjesta koristila detaljna i inspirativna razmišljanja talijanskog humanista Leona Baptiste Albertija (Genova, 1404. – Rim, 1472.) osobito izražena u njegovom djelu *Della Famiglia* u kojem je mnogo pažnje posvećeno stanovanju, obiteljskom životu i predmetima koji su se koristili u svakodnevnom životu.¹⁶ Budući da se radi o djelu koje se odnosi na razdoblje kasnog srednjeg vijeka i renesanse, a koje je u središtu istraživanja i u ovom radu o Šibeniku, ono je, zbog sličnosti svakodnevnog i materijalnog života u talijanskim i dalmatinskim gradovima u tom periodu, od velike važnosti i za pojedina komparativna razmatranja. Uz vrlo zanimljive studije o povijesti obiteljskog života, stanovanja i prehrane, kao što je spomenuta knjiga Raffaella Sarti, talijanska medievistika, čiji su rezultati osobito zanimljivi zbog intenzivnog povijesnog prožimanja talijanskih s istočnojadranskim komunama, posljednjih nekoliko desetljeća obiluje i izrazito zanimljivim radovima iz područja povijesti i kulture odijevanja. Kao jednu od najproduktivnijih autorica na tom polju istraživanja potrebno je izdvojiti Mariu Giuseppinu Muzzarelli. U brojnim studijama o povijesti žena, odijevanja, nakita te razine materijalne kulture općenito, autorica je razmatrala problematiku nazivlja pojedinih odjevnih predmeta u srednovjekovnim latinskim i talijanskim vrelima, njihovu svakodnevnu primjenu te simboličko značenje odjevnih predmeta u svakodnevnom životu žena iz svih slojeva talijanskih srednjovjekovnih društava.¹⁷ Pored dviju spomenutih autorica, jedan od najproduktivnijih povjesničarki koja se bavi proučavanjem materijalne kulture i svakodnevnog života u kasnosrednjovjekovnom i ranomodernom razdoblju je američka povjesničarka Jacqueline Herald pri čemu je osobito vrijedno njeno djelo naslovljeno *Renaissance Dress in Italy 1400-1500*.¹⁸ Iako je u posljednjih dvadesetak godina napisano daleko više djela i radova vezanih uz spomenutu problematiku, smatram kako je predstavljanjem ovih monografija i studija ukazano na najznačajnija djela koja razmatraju ovaj aspekt srednjovjekovne prošlosti.

¹⁵ Raffaella Sarti, *Vita di casa. Abitare, mangiare, vestire nell'Europa moderna*, Laterza, Roma – Bari 1999. Ovdje se koristi hrvatsko izdanje pod naslovom *Živjeti u kući. Stanovanje, prehrana i odijevanje u novovjekovnoj Europi (1500.-1800.)* (dalje: *Živjeti u kući*), Ibis grafika, Zagreb 2006.

¹⁶ Uz spomenuto djelo, Leon Baptista Alberti je i autor djela *De Porcaria conjuratione* (Rim 1453.), *Momus* (sv. I., između 1443. i 1451.), *Vita s. Potiti* (sv. I., između 1432. i 1434.), *Repertorium Fontium Historiae Medii Aevi*, vol. II., Fontes A-B, Istituto storico Italiano per il Medio Evo, Romae 1967., str. 169.-170.

¹⁷ Vidi npr.: Maria Giuseppina Muzzarelli, *Gli Inganni delle apparenze, disciplina di vesti e ornamenti, alla fine del medioevo*, Scriptorium, Torino 1996.

¹⁸ Jacqueline Herald, *Renaissance Dress in Italy 1400-1500*, The History of Dress Series, Bell&Hyman – Humanities Press, London – New Jersey 1981.

S obzirom na stupanj njihove istraženosti u suvremenoj hrvatskoj historiografiji, a posebice u medievistici, općenito se može reći da je problematika svakodnevnog života u srednjem vijeku znatno detaljnije istražena u odnosu na proučavanje razine materijalne kulture. Taj se nesrazmjer jasno očituje u činjenici kako je proučavanje svakodnevnog života u posljednjih dvadesetak godina doživjelo procvat, što se očituje u brojnim radovima hrvatskih medievista, a potom i ostalih povjesničara, o problematici svakodnevnog života u urbanim i ruralnim zajednicama,¹⁹ o marginalnim skupinama,²⁰ o pobožnom životu,²¹ o hodočašćima,²² o obiteljskom životu²³ i drugim aspektima svakodnevlja. Uz spomenute valja navesti nekoliko temeljnih radova i sinteza hrvatske medievistike u kojima su dobro definirani metodološki obrasci, te obrađeni razni aspekti srednjovjekovne svakodnevnice u urbanim i ruralnim društvima diljem Hrvatske. Prije svega, potrebno je izdvojiti istraživanja pionira strukturalne historiografije u Hrvatskoj Tomislava Raukara, koji je 1976. g. objavio pionirski rad pod naslovom *Cives habitatores, forenses* u srednjovjekovnim dalmatinskim gradovima u kojemu je postavio metodološka načela, te izložio vrlo detaljan prikaz strukture stanovništva u srednjovjekovnim dalmatinskim komunama.²⁴ Isti je autor odmah potom objavio još nekoliko

¹⁹ U tematskom bloku naslovljenom "Stara hrvatska svakodnevnica" (*Kolo. Časopis Matice hrvatske*, br. 6., str. 149.-347.), objavljeni su radovi dvanaest hrvatskih povjesničara s najistaknutijih hrvatskih znanstvenih institucija koji su izložili brojne zanimljive teme uglavnom bazirane na povijest svakodnevice u hrvatskim urbanim i ruralnim sredinama.

²⁰ Vidi: Lujo Thaller, Zagrebački hospitali u Srednjemu vijeku, u: *Šišićev zbornik*, ur. Grga Novak, Tiskara C. Albrecht, Zagreb 1929., str. 315.-320.; Tomislav Raukar, Komunalna društva u Dalmaciji u XIV stoljeću, *Historijski zbornik* (dalje: *HZ*), vol. XXXIII-XXXIV, br. 1, 1980.-1981., str. 183.-193. Autor je istraživanje proširio i na razdoblje kasnoga srednjeg vijeka u radu: Komunalna društva u Dalmaciji u XV stoljeću i u prvoj polovici XVI stoljeća, *HZ*, vol. XXXV, br. 1, 1982., str. 81.-82.; Damir Karbić, Marginalne skupine u hrvatskim srednjovjekovnim društvima od druge polovine XIII. do početka XVI. stoljeća, *HZ*, god. XLIV, br. 1, 1991., str. 43.-76.; Zoran Ladić, O nekim oblicima brige za siromašne i marginalne pojedince i grupe u dalmatinskim komunama u kasnom srednjem vijeku, *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti* (dalje: *Zbornik OPZ*), vol. 20, 2002., str. 1.-27.; Tomislav Popić (ur.), *Gradske marginalne skupine u Hrvatskoj kroz srednji vijek i ranomoderno doba. Zbornik radova sa znanstvenog kolokvija održanog 10. prosinca 2003. u Zagrebu*, Biblioteka Dies historiae, knj. 1, Hrvatski studiji, Zagreb 2004.

²¹ Zoran Ladić, Legati kasnosrednjovjekovnih dalmatinskih oporučitelja kao izvor za proučavanje nekih oblika svakodnevnog života i materijalne kulture, *Zbornik OPZ*, vol. 21, 2003., 1.-28.

²² Zoran Ladić, Odjek pada tvrđave Accon 1291. u Hrvatskoj. O križarskoj vojni kao vidu hodočašća, *Zbornik OPZ*, vol. 16, 1998., str. 43.-56.; Isti, O najstarijim hodočašćima iz Kotora, *Croatica Christiana Periodica* (dalje: *CCP*), vol. 22, 1998., str. 117.-122.; Krešimir Kužić, Njemački hodočasnici 15. i 16. stoljeća u Zadru, *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru*, vol. 50, 2008., str. 63.-104.; Isti, Njemački putopisni stihovi o Jadranskom moru, *Mogućnosti*, vol. 50, 2011., str. 107.-128.

²³ Zdenka Janeković-Römer, *Rod i grad: dubrovačka obitelj od XII do XV stoljeća*, Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, Dubrovnik 1994.; Zrinka Nikolić, *Rođaci i bližnji: dalmatinsko gradsko plemstvo u ranom srednjem vijeku*, Matica hrvatska, Zagreb 2003. Za istu vrstu istraživanja na području kontinentalne Hrvatske vidi: Marija Karbić, *Obitelj u gradskim naseljima srednjovjekovne Slavonije (13.-16. st.)*, neobjavljena magistarska radnja, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb 2001.

²⁴ Tomislav Raukar, *Cives habitatores, forenses* u srednjovjekovnim dalmatinskim gradovima, *HZ*, vol. XXIX, 1976., str. 139.-149.

značajnih radova o sličnoj problematici koji su aktualni i više od 30 godina od objavljivanja, a u tom smislu je potrebno izdvojiti dva rada u kojima je vrlo precizno dao prikaz strukture komunalnih društva u srednjovjekovnoj Dalmaciji i to najprije u XIV. st.,²⁵ a potom je istraživanje proširio i na razdoblje završetka srednjeg vijeka, točnije u XV. i u prvu polovicu XVI. stoljeća.²⁶ Tomislav Raukar je u spomenutim radovima postavio ideje koje će hrvatska medievistika razrađivati tijekom sljedećih desetljeća, a vlastiti doprinos daljnjem razrađivanju spomenute problematike izložio je u svom najznačajnijem, sintetskom djelu naslovljenom *Hrvatsko srednjovjekovlje: prostor, ljudi, ideje* u kojemu je u šest cjelina, razmotrio raznolike teme kao što su metodološki pristup proučavanju srednjovjekovlja, problematična pitanja iz ranosrednjovjekovne hrvatske povijesti, kao što je pitanje etnogeneze, pitanja vezana uz položaj srednjovjekovnog ruralnog stanovništva i plemstva, ulogu crkve u razvitku hrvatskog društva, umjetničku i kulturnu baštinu, te niz drugih tema, pri čemu je još jednom upozorio na nužnost daljnjih istraživanja problematike svakodnevnog života i razine materijalne kulture.²⁷

Od novijih radova historiografije koji se bave tematikom svakodnevnog života, a donekle i materijalne kulture, valja istaknuti studije Zdenke Janeković Römer. Navedena autorica je veliki dio svog znanstvenog rada usmjerila prema istraživanju povijesti obitelji, položaja žena, ulogi svećenstva u svakodnevnoj pobožnosti, marginalnih skupina i drugih problema u komunalnim društvima, osobito obzirom na svakodnevni život, usredotočivši se primarno na vrela vezana uz dubrovačku srednjovjekovnu povijest. Tako svakako treba izdvojiti rad *Nasilje zakona: gradska vlast i privatni život u kasnosrednovjekovnom i novovjekovnom Dubrovniku*²⁸ u kojem se autorica detaljno bavi problematikom uplitanja komunalne vlasti u privatni, a time i svakodnevni, te posljedično i materijalni, život stanovnika dubrovačke komune. Od nešto rjeđih studija koje se bave problematikom svakodnevnog života u kontinentalnoj Hrvatskoj svakako treba izdvojiti knjigu *Čudesna sv. Ivana Kapistrana* u kojoj Stanko Andrić, na temelju brojnih hagiografskih i diplomatskih izvora o sv. Ivanu Kapistranu kao što su *Vitae, Legende, Liber Miraculum*, te putem analize života sv. Ivana Kapistrana, donosi brojne podatke o svakodnevnom životu, a osobito

²⁵ Isti, Komunalna društva u Dalmaciji u XIV stoljeću, *HZ*, vol. XXXIII-XXXIV, br. 1, 1980.-1981., str. 183.-193.

²⁶ Isti, Komunalna društva u Dalmaciji u XV stoljeću i u prvoj polovici XVI stoljeća, *HZ*, vol. XXXV, br. 1, 1982., str. 81.-82.

²⁷ Isti, *Hrvatsko srednjovjekovlje: prostor, ljudi, ideje*, Školska knjiga, Zagreb 1997.

²⁸ Zdenka Janeković-Römer, *Nasilje zakona: gradska vlast i privatni život u kasnosrednovjekovnom i novovjekovnom Dubrovniku*, *Anali Zavoda za povijesne i društvene znanosti HAZU u Dubrovniku*, br. 41, 2001., str. 9.-44.

pobožnosti i prakticanju hodočašćenja, različitih skupina stanovništva u kasnosrednjovjekovnom Iloku i Slavoniji.²⁹ Da se i u sintezama hrvatske srednjovjekovne povijesti sve više pažnje posvećuje istraživanju raznih aspekata svakodnevnog života pokazuje i činjenica da su tijekom posljednjeg desetljeća ove teme sve više zastupljene u takvim vrstama radova.³⁰

* * *

No, u isto je vrijeme proučavanje problematike razine materijalne kulture (prije svega načina odijevanja, korištenja ukrasa i nakita, rasprostranjenosti i popularnosti knjiga, korištenja predmeta za svakodnevnu upotrebu u domaćinstvu ili umjetničkih i religioznih predmeta kao ikona, slika i glazbala, posjedovanja knjiga, oružja ili oruđa), unatoč bogatoj etnografskoj i umjetničkoj baštini te vrijednim arhivskim fondovima pisanih vrela, još uvijek ostalo po strani pa su i radovi na tu temu relativno rijetki. Pregledavajući hrvatsku historiografsku literaturu o materijalnoj kulturi odnosno razini materijalnog života na istočno-jadranskom prostoru u pojedinim povijesnim razdobljima, naići ćemo tek na manji broj radova za razdoblje srednjeg i ranog novog vijeka. Prije nego što se ukaže na doprinos hrvatske historiografije proučavanju razine materijalne kulture valja istaknuti da se ovdje ukazuje na one radove koji su većim djelom utemeljeni na istraživanju bilježničke građe, osobito inventara dobara i oporuka kao nesumnjivo najkorisnijih pisanih izvora za proučavanje ove problematike.

Jedan od prvih značajnijih doprinosa u proučavanju tematike materijalne kulture na temelju analize bilježničke građe predstavljaju radovi Nade Beritić, primjerice onaj naslovljen *Prilog poznavanju unutrašnjosti lopudske kuće XVI. stoljeća*,³¹ te radovi Jelke Perić poput onog naslovljenog *Kuća u Šibeniku od najstarijih vremena do konca XVIII. stoljeća* koje su polovinom XX. st. bile pioniri proučavanja tematike materijalne kulture na temelju inventara dobara.³² Nada Beritić je na temelju nekoliko inventara dobara stanovnika dubrovačkog otoka Lopuda, uglavnom trgovaca, zanatlija, ali i seljaka, vrlo lijepo rekonstruirala izgled lopudskih kućanstava početkom razdoblja koje je bilo turbulentno kako za sam otok, tako i za Republiku u čijem je bio sastavu. Jelka Perić je istražujući sličnu problematiku u Šibeniku koristila nešto

²⁹ Stanko Andrić, *Čudesna sv. Ivana Kapistrana*, Matica hrvatska Osijek – Hrvatski institut za povijest, Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje u Slavonskom Brodu, Osijek – Slavonski Brod 1999.

³⁰ Vidi: Borislav Grgin – Ivo Goldstein, *Europa i Sredozemlje u srednjem vijeku*, Novi Liber, Zagreb 2006.

³¹ Nada Beritić, Prilog poznavanju unutrašnjosti lopudske kuće XVI. stoljeća, *Analiza Historijskog instituta u Dubrovniku*, god. III, str. 489.-510.

³² Jelka Perić, *Kuća u Šibeniku od najstarijih vremena do konca XVIII. stoljeća*, *Radovi Instituta Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zadru*, sv. 2, 1955., str. 233.-271.

veći uzorak inventara dobara, te je stoga i sam rad opsežniji, posebice dijelovi koji se odnose na izgled kuhinja i spavaćih prostora. Također je potrebno spomenuti kako se autorica osvrnula i na arhitektonske značajke šibenskih kuća u promatranom razdoblju. Naposljetku je potrebno spomenuti kako su spomenute autorice svoja istraživanja vršile u trenutku kada im je još uvijek bilo dostupno manje metodoloških predložaka iz strane historiografije, dok njima suvremena hrvatska historiografija gotovo gotovo da nije imala spoznaje i iskustva u radu na ovoj tematici.

U prijelaznom razdoblju između radova dvije spomenute autorice i pojačanog interesa suvremene historiografije, ovom su se problematikom bavili vrlo rijetki povjesničari pri čemu treba istaknuti kratki zamah istraživanja tijekom sedamdesetih godina XX. st., izražen prije svega kroz radove Jakova Stipišića, Danice Božić-Bužančić i Josipa Kolanovića.³³

Novi polet u istraživanju materijalne kulture, nastao pod utjecajem europske medievistike, započeo je devedesetih godina prošlog stoljeća. Među prvim opsežnijim radovima koji se bave tom problematikom jest magistarski rad Borislava Grgina pod naslovom *Društveni razvoj zadarskog otočja u drugoj polovici XIV. i prvoj polovini XV. stoljeća*.³⁴ U navedenom radu Borislav Grgin je, koristeći bogate zadarske bilježničke fondove, problematici materijalne kulture i svakodnevnog života posvetio cjelinu pod nazivom *Materijalna kultura, duhovna kultura i životna svakodnevica na prostoru zadarskog otočja (1350-1450)* u kojoj je analizirao “izgled otočkih naselja”,³⁵ točnije izgled stambenih prostora na primjeru otoka Paga. Nadalje, u istom poglavlju, autor je obradio i “graditeljsku djelatnost na zadarskim otocima”.³⁶ Znatna pozornost je usmjerena i prema “likovnoj umjetnosti i predmetima umjetničkog obrta”³⁷ kao i “pismenosti, književnosti i školstvu na zadarskim otocima”.³⁸ Zaključujući tu problematiku, autor se bavi sa “životom svakodnevlja na zadarskim otocima”³⁹ razmatrajući bratovštine, agrarne uvjete, marginalizaciju starijih i nemoćnih članova društva te razne oblike praznovjerja. Isti autor je objavio i zanimljiv rad pod nazivom *Osnovna obilježja društvenog razvoja zadarskog otočja u razvijenom srednjem*

³³ Jakov Stipišić, Inventar dobara zadarskog patricija Grizogona *de Civalelis* iz 1384. godine, *Zbornik Historijskog zavoda JAZU u Zagrebu*, vol. 8, 1977., str. 375.-410.; Danica Božić-Bužančić, *Društveni i privatni život u Splitu od konca XVII. stoljeća do pada Mletačke Republike*, Školska knjiga, Split 1976.; Josip Kolanović, Knjižnice dvaju šibenskih svećenika iz sredine XV. st., *CCP*, vol. 3/1979 1980., str. 124-130.

³⁴ Borislav Grgin, *Društveni razvoj zadarskog otočja u drugoj polovici XIV. i prvoj polovini XV. stoljeća*, magistarska radnja, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb 1993.

³⁵ Isto, str. 155.-157.

³⁶ Isto, str. 157.-162.

³⁷ Isto, str. 162.-166.

³⁸ Isto, str. 166.-169.

³⁹ Isto, str. 169.-175.

vijeku, a u kojem je zapravo sažeo rezultate svojih istraživanja provedenih u izradi magistarske radnje.⁴⁰ Uistom broju ovog časopisa Irena Benyovsky Latin objavila je, na temelju većeg broja izvora, a posebice koristeći izvore objavljene u zbirci *Monumenta Tragurensia* izrazito zanimljiv rad o privatnim prostorima u kasnosrednjovjekovnom Trogiru,⁴¹ koji sadrži i iznimno zanimljivo poglavlje *Svjetovni privatni prostori*,⁴² u kojem je autorica opisala brojne materijalne predmete koji karakteriziraju, odnosno upotpunjuju privatni i intimni prostor stanovnika ove komune. Rad zapravo sažima rezultate istraživanja Irene Benyovsky Latin izvršenih pri izradi magistarske radnje o privatnim prostorima srednjovjekovne trogirske komune.

Posljednjih nekoliko godina znatan doprinos hrvatskoj historiografiji na polju istraživanja navedene problematike predstavljaju radovi Ivne Anzulović. U radu pod naslovom *Nazivlje ženske odjeće zadarskog područja u pisanim izvorima* ova je povjesničarka najprije obradila problematiku nazivlja odjeće prema izvornim dokumentima, točnije, razriješila je neke manje poznate pojmove vezane uz problematiku srednjovjekovnog i ranomodernog odijevanja, kao i neke promjene u načinu i stilu odijevanja krajem XV. i tijekom XVI. stoljeća.⁴³ S obzirom kako je autorica, između ostaloga, koristila oporuke sa zadarskog područja koje su pisane glagoljicom na hrvatskom jeziku, a imale su i talijanski prijevod, termini koje je razriješila Ivna Anzulović su od neprocjenjive važnosti za proučavanje problematike odijevanja na istočnojadranskoj obali.⁴⁴ Ivna Anzulović je autorica zasigurno najzanimljivijeg i najopsežnijeg rada iz tematike srednjovjekovnog nakita i ukrasa na istočnojadranskoj obali pod nazivom *Nakit na zadarskom području u povijesnim izvorima od 13. do konca 16. stoljeća*.⁴⁵ Iako je u navedenom radu naglasak bio na nakitu koje se spominje u zadarskim pisanim izvorima, autorica pojavu određenih komada nakita i ukrasa analizira i na primjeru ostalih istočnojadranskih komuna, također koristeći se izvornom građom.

⁴⁰ Isti, Osnovna obilježja društvenog razvoja zadarskog otočja u razvijenom srednjem vijeku, *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest*, vol. 29, Zagreb 1996., str. 40.-52.

⁴¹ Irena Benyovsky, Privatni prostori grada Trogira u kasnom srednjem vijeku, *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest*, vol. 29, Zagreb 1996., str. 53.-67.

⁴² Isto, str. 53-60.

⁴³ Ivna Anzulović, Nazivlje ženske odjeće zadarskog područja u pisanim izvorima, *Zadarska smotra*, vol. 4-6 / *Domaća rič*, vol. 6, 1999., str. 109.-133.

⁴⁴ Jedan od takvih dokumenata je poslužio za izradu zanimljivog rada istoimene autorice pod nazivom: Oporuka Dio rodoslovlja Hrvatinić-Batković-nastanak novog prezimena. Vučina Hrvatinić, *Zadarska smotra*, vol. 1-2 / *Domaća rič*, vol. 10, 2007., str. 219.-227.

⁴⁵ Ista, Nakit na zadarskom području u povijesnim izvorima od 13. do konca 16. Stoljeća, *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru*, sv. 48., 2006., str. 199.-214.

U istom ovom razdoblju osjeća se i sve snažniji znanstveni utjecaj već spomenutog austrijskog instituta za proučavanja svakodnevnog života i materijalne kulture u Kremsu i njegova časopisa *Medium Aevum Quotidianum* na hrvatsku medievistiku. Naime uz raniji metodološki i sadržajni utjecaj, u navedenom razdoblju je započela i intenzivnija suradnja hrvatskih autora u tom prestižnom časopisu. Tako je od sredine devedesetih godina XX. st. do danas u navedenom časopisu radove objavilo više hrvatskih medievista poput Gordana Ravančića,⁴⁶ Zdenke Janeković-Römer,⁴⁷ Borislava Grgina,⁴⁸ Sabine Florance Fabijanec,⁴⁹ Zorana Ladića i Gorana Budeča,⁵⁰ Jadranke Neralić⁵¹ i Ane Marinković.⁵²

Analizom razine materijalnog života, no za nešto kasnije razdoblje, u trogirskoj komuni bavi se Fani Celio-Cega. Uglavnom na temelju raščlambe trogirskih inventara iz fonda obitelji Garanjin, ova je autorica objavila niz radova koji na vrlo pregledan način pružaju uvid u raznovrsne materijalne predmete koje je kroz duže vremensko razdoblje posjedovala trogirski obitelj Garanjin. Tako je odjeću trogirskih patricija obradila u radu *Odjeća plemića i građana u Trogiru tijekom XVIII. st. s osvrtom na onu koju su nosili članovi obitelji Garanjin*,⁵³ dok je u radovima *Imovina u kući obitelji Garanjin nakon anarhije 1797. g.*,⁵⁴ te *Interijer kuće Kreljanović u Splitu koju je bila zakupila obitelj Garanjin*,⁵⁵ autorica detaljno opisala interijer kuće obitelji Garanjin u turbulentnom razdoblju prelaska iz XVIII. u XIX. st., a u kojemu je dalmatinska obala doživjela dramatične geopolitičke promjene.⁵⁶ Fani Celio-Cega je nakon toga napisala nekoliko zanimljivih radova iz problematike svakodnevnog

⁴⁶ Gordana Ravančić, Crime in Taverns of Late Medieval Dubrovnik, *Medium Aevum Quotidianum*, br. 38., 1997., str. 31.-45.; Isti, Alcohol in Public Space: The Example of Medieval Dubrovnik, *Medium Aevum Quotidianum*, br. 48., 2003., str. 52.-62.

⁴⁷ Zdenka Janeković-Römer, "Pro anima mea et predecessorum meorum", *Medium Aevum Quotidianum*, br. 35., 1996., str. 25.-34.

⁴⁸ Borislav Grgin, The Inventories of Zagreb Cathedral, *Medium Aevum Quotidianum*, br. 31. 1994., str. 59.-70.

⁴⁹ Sabine Florance Fabijanec, L'influence des pouvoirs publics sur le commerce et sur la vie des marchés urbains en Dalmatie (XIIIe-XIVe siècles), *Medium Aevum Quotidianum*, br. 48., 2003., str. 37.-52.

⁵⁰ Zoran Ladić – Goran Budeč, Violence and the Clergy in Medieval Croatia: The Violent Death of the Spalatin Archbishop Arnir (*Rainerius*) in 1180, *Medium Aevum Quotidianum*, br. 58., 2009., str. 5.-22.

⁵¹ Jadranka Neralić, The Long Arm of Papal Authority, u: *Central Europe and the Late Medieval Papal Chancery*, ur. Gerhard Jaritz, Torstein Jørgensen i Kirsi Salonen, *Medium Aevum Quotidianum*, Sonderband, vol. XIV, Bergen – Budapest – Krems 2004., str. 71.-88.

⁵² Ana Marinković, Social and Territorial Endogamy in the Ragusan Republic: Matrimonial Dispenses during the Pontificates of Paul II and Sixtus IV (1464-1484), u: *Central Europe and the Late Medieval Papal Chancery*, str. 113.-131.

⁵³ Fani Celio-Cega, Odjeća plemića i građana u Trogiru tijekom XVIII. st. s osvrtom na onu koju su nosili članovi obitelji Garanjin *Vartal*, br. 1-2, 1997., str. 5.-9.

⁵⁴ Ista, Imovina u kući obitelji Garanjin nakon anarhije 1797. g., *Grada za povijest Dalmacije*, br. 12, 1996., str. 577.-594.

⁵⁵ Ista, Imovina u kući obitelji Garanjin nakon anarhije 1797. g., *Grada i prilozi za povijest Dalmacije*, br. 12, 1996., str. 577.-594.

⁵⁶ Ista, Interijer kuće Kreljanović u Splitu koju je bila zakupila obitelj Garanjin, *Kulturna baština. Časopis za pitanja prošlosti splitskog područja*, br. 32, 2005., str. 125-132.

života sa posebnim osvrtom na razinu materijalne kulture te je tako uz spomenuti namještaj i odjeću, posljednjih godina istražila i problematiku posjedovanja slika,⁵⁷ knjiga⁵⁸, te pitanje prehrane⁵⁹ u trogirskoj obitelji Garanjin.

Jedan od najnovijih priloga proučavanju problematike materijalne kulture na kasnosrednjovjekovnom istarskom području je rad Gorana Budeča naslovljen *Materijalni predmeti labinskog stanovništva u razdoblju 1525. do 1550. godine*, u kojemu je na temelju rasčlambe notarske knjige labinskog bilježnika Bartolomeja Gervazija, dan uvid u posjedovanje i raspolaganje materijalnim predmetima poput odjeće, obuće, kućanskih predmeta, nakita i liturgijskih predmeta svih društvenih slojeva renesansnog Labina.⁶⁰ Isti je autor analizirao slične aspekte materijalne razine života u šibenskoj komuni u XV. st. na temelju inventara dobara šibenskog patricija *ser* Jurja Kamenarića. U ovome radu su, zbog iznimno bogatog materijalnog stanja ovog šibenskog patricija, obrađeni još neki aspekti razine materijalne kulture kao što su oružje, oruđe, knjige, zalozi, dugovi i nekretnine.⁶¹ Nadalje, u kontekstu proučavanja povijesti svakodnevnog života i materijalne kulture na prostoru kasnosrednjovjekovne šibenske komune, potrebno je istaknuti i vrlo vrijednu knjigu Tomislava Aralice pod naslovom *Inventar oružja i vojne opreme u šibenskom kaštelu iz 1441. godine*.⁶² Ovaj autor mlađe generacije je na temelju *Spisa kancelarije šibenskog kneza Fantina de Cha de Pesaro* (1441.-1443.), točnije na temelju popisa naoružanja šibenske vojne posade koji se nalazi unutar navedenog fonda, izradio vrijednu studiju u kojoj je analizirao razne komade srednjovjekovnog oružja i oklopa, te rezervnih dijelova koje su koristili pripadnici vojne posade, ali i stanovnici komune. Konačno, treba spomenuti i rad Nevenke Božanić-Bezić, *Nekoliko podataka o odijevanju Korčulana u 17. stoljeću*,⁶³ u kojem je, na temelju oporuka korčulanskih kneževa iz ranomodernog razdoblja, ukazala na društvenu uvjetovanost odijevanja urbane elite.

⁵⁷ Ista, Slikarska baština obitelji Garanjin u XVIII. st. po inventaru kuće iz 1798., *Prilozi za povijest umjetnosti u Dalmaciji*, br. 37, 1997./1998., str. 325.-332.

⁵⁸ Ista, Povijest knjižnice obitelji Garanjin Fanfonja u Trogiru s posebnim osvrtom na namještaj i stare kataloge, *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta u Zagrebu*, br. 29, 1996., str. 129.-137.

⁵⁹ Ista, Prehrana u kući Garanjin, tijekom XVIII. stoljeća, *Grada za povijest Dalmacije*, br. 16, 2000., str. 319.-328.

⁶⁰ Goran Budeč, Materijalni predmeti labinskog stanovništva u razdoblju 1525. do 1550. godine, *HZ*, god. LXII, br. 2, 2009., str. 345.-369.

⁶¹ Isti, Inventar dobara šibenskog patricija *ser* Jurja Kamenarića iz 1451. godine, *Zbornik OPZ*, vol. 28, 2010., str. 67.-106.

⁶² Tomislav Aralice, *Inventar oružja i vojne opreme u šibenskom kaštelu iz 1441. godine*, Gradski muzej Drniš, Drniš 2008.

⁶³ Nevenke Božanić-Bezić, Nekoliko podataka o odijevanju Korčulana u 17. stoljeću, *Povijest umjetnosti i kulture*, br. 4, 1999., str. 117.-127.

Posljednjih nekoliko godina istraživanja područja svakodnevnog života kao i razine materijalne kulture dobili su zamah kroz djelovanje međunarodnih znanstvenih skupova pod nazivom *Istarski povijesni bienalle*, pa su tako u zborniku radova sa 3. skupa *Istarski povijesni bienalle* objelodanjeni vrijedni znanstveni radovi slovenskih, hrvatskih i talijanskih znanstvenika na temu blagovanja i pripreme hrane kroz povijest, kao što i sam naslov sugerira.⁶⁴ Nadalje, u pripremi je zbornik radova sa nedavno održanog 5. *istarskog povijesnog biennalea* pod naslovom *Domus, casa, habitatio...: Kultura stanovanja na jadranskom prostoru*, a na kojem su bila izložena predavanja slovenskih, hrvatskih i talijanskih povjesničara i arheologa koji su analizirali problematiku kvalitete stanovanja, izgled interijera, eksterijera, kućanskih predmeta, ukrasa i sl. na istočnojadranskom prostoru od ranog srednjeg vijeka do modernog doba. Od recentnih djela posvećenih problematici svakodnevnog života i materijalne kulture potrebno je izdvojiti doktorsku disertaciju Zorana Ladića objavljenu pod naslovom *Last Will: Passport to Heaven, Urban Last Wills from Late Medieval Dalmatia with Special Attention to the Legacies pro remedio animae and ad pias causas* u kojoj je autor na temelju uzorka od više stotina posljednjih volja stanovnika zadarske komune, komparirajući iste sa uzorcima trogirске, dubrovačke i kotorske komune od druge polovice XIII. do početka XV. stoljeća, razmotrio pitanje kasnosrednjovjekovne pobožnosti, pri čemu se povremeno doticao i problematike razine srednjovjekovne materijalne kulture (npr. pitanje hrane, tkanina, svjetovne i duhovne odjeće, liturgijskih predmeta, knjiga i sakralnog slikarstva).⁶⁵

Iz ovdje predstavljene iz ovdje predstavljene europske i hrvatske medievističke historiografije razvidno je da suvremeni povjesničari, a osobito u posljednjih nekoliko desetljeća pridaju sve veću pažnju proučavanju raznih aspekata svakodnevnog života i razine materijalne kulture. Kao što je predstavljeno u ovom poglavlju, temelje istraživanja ove problematike postavili su zapadnoeuropski medievisti, a od 90-ih godina prošlog stoljeća ova se tematika sve intenzivnije proučava i u Hrvatskoj. O tome svjedoči velik broj istraživača i radova koji su ovdje spomenuti, a odnose se na razdoblje hrvatskog srednjovjekovlja. Jedna od osnovnih pretpostavki koja je omogućila polagani procvat interesa za svakodnevnicu i materijalnu kulturu hrvatskog srednjeg vijeka jest postojanje izuzetno bogatog fonda

⁶⁴ *Cerealea oleum, vinum... Kultura prehrne i blagovanja na Jadranskom prostoru*, 3. Istarski povijesni bienalle, Zbornik radova, sv. 3, ur. Marija Mogorović Crljenko i Elena Uljančić-Vekić, Zavičajni muzej Poreštine – Državni arhiv u Pazinu – Sveučilište Jurja Dobrile u Puli – Odjel za humanističke znanosti, Poreč 2009.

⁶⁵ Zoran Ladić, *Last Will: Passport to Heaven, Urban Last Wills from Late Medieval Dalmatia with Special Attention to the Legacies pro remedio animae and ad pias causas*, Srednja Europa, Zagreb 2012.

arhivskih izvora koje je dosada bilo gotovo potpuno neistraženo, barem što se tiče razmatranja spomenute problematike.

I.3. Izvori

I.3.1. O šibenskim inventarima dobara prema odredbama šibenskog statuta i njegovih reformacija

Kao što je istaknuto ranije, temeljni izvor za proučavanje razine materijalne kulture u svakodnevnom životu stanovnika kasnosrednjovjekovne šibenske komune predstavljaju inventari dobara stanovnika samog grada kao i stanovnika sela u njegovu distriktu. Šibenski statut, koji je kodificiran početkom XIV. st., kao i nekoliko reformacija nastalih tijekom XV. i početkom XVI. st. donose niz vrijednih podataka koji omogućuju bolje razumijevanje značaja inventara dobara kao privatno-pravnih dokumenata koji su bilježeni za sve punoljetne osobe u tom razdoblju. Stoga je nužno barem ukratko predstaviti sve odredbe šibenskog statuta koje su povezane uz inventare dobara jer jedino kroz razumijevanje tih statutarnih odredbi možemo razumijeti i značaj ovih vrela u razmatranju razine materijalne kulture u svakodnevnom životu kasnosrednjovjekovnih Šibenčana.

Ono što je osobito značajno i nužno je istaknuti na samom početku ovog poglavlja jest činjenica da je šibenski statut posvetio izuzetnu pažnju pravnim i administrativnim aspektima inventara dobara kao privatno-pravnih dokumenata. Naime, statut ove komune daleko je najbogatiji podacima vezanim uz inventare dobara usporedimo li ga sa odredbama statuta o inventarima dobara svih ostalih srednjodalmatinskih komuna kao što su Zadar, Trogir i Split. Tako šibenski statut sadrži čak 12 odredbi i kasnijih reformacija koji se izravno odnose na razne pravne aspekte inventara dobara kao privatno-pravnih-dokumenata. Koliko je to veliki broj zakonskih odredbi pokazuje tek usporedba sa zakonskim odredbama vezanim izravno uz inventare dobara u spomenute tri srednjodalmatinske komune. Tako se o inventarima dobara u zadarskom statutu izravno govori u tri odredbe osnovnog korpusa statuta, u trogirskom statutu u samo dvije odredbe, a u splitskom statutu također samo u dvije odredbe.

Kao što je istaknuto, u šibenskom statutu postoji niz zakonskih odredbi vezanih uz regulaciju sastavljanja inventara dobara. No, najvažnijom se može smatrati ona naslovljena

Sve osobe imaju pravo odrediti izvršitelje oporuke, ali su oni dužni odgovarati pred svjetovnim sudom. Bez ove odredbe, zapisane u trenutku kada je kodificiran cijeli šibenski statut, dakle početkom XIV.st., vjerojatno se nikada ne bi mogli razmatrati različiti aspekti svakodnevnog života, razine materijalne kulture, ali i problematika društvene strukture i gospodarstva naših komuna. Ona je bila temeljna pretpostavka koja je omogućila da “svaka osoba bez obzira na spol, stalež i položaj, može odrediti izvršitelja svoje oporuke, pod uvjetom da su punoljetni”, a čime su današnjim medievistima otvorene mogućnosti istraživanja toliko raznolikih područja koja su činila svakodnevicu urbano-ruralnih društava kakve su bile naše komune, pa tako i Šibenik. U ovoj je odredbi, pored snažno istaknute demokratičnosti bez obzira na spol i društveni položaj, sadržana još jedna dimenzija koja ističe kako je temeljna zadaća izvršitelja oporuke bila, uz izvršenje oporučnih legata (o tome više vidi u cap. XVIII. pete knjige.), sastavljanje inventara svih pokretnih i nepokretnih dobara preminulih osoba. Upravo su ovom odredbom postavljene pretpostavke bez kojih se bilo kakvo istraživanje razine materijalne kulture ne bi moglo izvršiti. Uz navedenu, najvažnija odredba je ona naslovljena “O sastavu inventara pokojnika”. Naime, ova odredba donosi temeljna pravno administrativna tumačenja sastavljanja inventara dobara. Tako se u ovoj odredbi navodi da se izvršitelj posljednje volje (*commisarius, executor, epitropus*) izabire od strane oporučitelja pa se u toj funkciji navodi već u samoj oporuci, brevijaru ili kodicilu. Nadalje se u odredbi navodi da ukoliko oporučitelj nije izabrao izvršitelja, pravo njegovog izbora imaju šibenski knez i njegova kurija. Osobito je važno napomenuti da se prema ovoj odredbi inventar dobara morao započeti sastavljati 20 dana nakon smrti oporučitelja. Odredba dalje kazuje kako se inventar dobara mora dovršiti u roku od 40 dana od početka njegova sastavljanja. No, reformacijom, odnosno naredbom središnjih mletačkih vlasti iz godine 1415. g. naslovljenom “Onaj koji ne izradi inventar dobara neka izgubi legat”, uvedene su određene promjene. Naime, u ožujku te godine potvrđeno da se inventar dobara mora sastaviti u roku od 40 dana, ali je dodatno određeno da u istom tom roku izvršitelj oporuke može odbiti ovu dužnost. Gore spomenutom odredbom “O sastavu inventara pokojnika”, izvršitelji su bili dužni popisati sva pokretna i nepokretna dobra, stoku koju je posjedovao pokojnik, te sve privatno pravne dokumente pokojnika, a osobito one vezane uz potraživanja ili dugovanja. Nakon što je proteklo zakonski određeno razdoblje od 40 dana, izvršitelji su bili dužni predstaviti inventar dobara knezu i kuriji, a on se potom trebao pohraniti i čuvati u uredu komunalnog prokuratora. No, kao što pokazuje kasnija reformacija iz ožujka 1415. g., naslovljena “Inventari neka se prepisu u uredu općinskog kancelara”, s vremenom su se inventari dobara čuvani u kancelariji prokuratora gubili i nestajali. Zbog toga

je Veliko opće vijeće u Veneciji donjelo odluku da nasljednik, izvršitelj posljednje volje ili tutor (bilo da je bio postavljen oporučno ili od strane komunalnih vlasti) isti taj inventar dobara, nakon što ga sastave, moraju predstaviti knezu i njegovoj kuriji, a potom ga dati i uručiti komunalnom kancelaru odnosno bilježniku. Navedeni komunalni kancelar odnosno bilježnik morao je spomenuti inventar dobara zabilježiti u jednoj knjizi koja je za to bila posebno određena, baš kao što su postojale posebne knjige za bilježenje oporuka. Ta se knjiga čuvala u njegovoj kancelariji, a inventar dobara koji su dali sastaviti izvršitelji, čuvao se kod komunalnog prokuratora. No, vratimo se nakon ove kraće digresije na temeljnu odredbu naslovljenu "O sastavu inventara pokojnika". Ova je odredba nadalje određivala da, ukoliko neki izvršitelji ne bi dovršili zapisivanje inventara dobara u zadanom roku od 40 dana ili je pak sam izvršitelj bio sumnjiv iz nekog razloga, komunalne vlasti su imale pravo ukinuti njegovu funkciju izvršitelja kao i pravo dobivanja bilo kojeg oporučnog legata koje mu je pokojnik ostavio svojom posljednjom voljom. Završni dio ove odredbe kazuje kako se u takvim slučajevima za izvršitelje imaju imenovati druge osobe pri čemu se kao poželjne osobe za tu funkciju navode prokurator šibenske komune i jedan rođak pokojnika, a koji su morali sastaviti inventar dobara u gore navedenom roku. Vezano uz rok sastavljanja inventara dobara vrlo je važna i reformacija zapisana u ožujku 1420. g., a naslovljena je "O onima koji ne sastave inventar dobara". Ova odredba središnjih mletačkih vlasti dodatno pravno učvršćuje raniju odredbu o roku od 40 za sastavljanje inventara dobara kao i o roku od 20 dana u kojem izvršitelj mora započeti sastavljati inventar ili pak otkloniti svoju dužnost pred komunalnim vlastima. Ukoliko izvršitelj odustane od sastavljanja ovog dokumenta, prema ovoj reformaciji on gubi i sva prava na moguće legate koje je trebao dobiti oporučno od pokojnika ili pokojnice. No, u ovoj je reformaciji dodan pravni aspekt koji nisu regulirale druge statutarne odredbe i kasnije reformacije, a odnosi se na položaj sinova-nasljednika koji su bili dužni zabilježiti i predati inventare dobare svojih roditelja u zadanom roku, odnosno unutar 40 dana nakon određivanja njih kao izvršitelja. Naime, kako kaže ova reformacija, sinovi nasljednici imali su pravo na cjelokupno nasljedstvo očevih i/ili majčinih dobara, čak i u slučaju da inventare dobara nisu počeli sastavljati na vrijeme i nisu završili u roku od 40 dana. No, za takvo kažnjavanje, odnosno ne pridržavanje pravnih i zakonskih normi, bili su kažnjavani oduzimanjem svih onih pojedinačno navedenih legata koji su bili zabilježeni u očevoj i/ili majčinoj oporuci i izričito namijenjeni sinovima kao primateljima. Tako su sinovi-nasljednici i izvršitelji mogli izgubiti znatan dio ostavštine svoji roditelja jer su pojedinačni legati ponekad bili vrlo vrijedni, a mogle su biti zemljišne čestice, prilične svote novaca, pa čak i kuće. Zasigurno je ova reformacija, uz to što je očigledno bila posljedica povremenih sličnih

situacija, davala dodatni poticaj sinovima kao izvršiteljima da svoj posao obave u zadanom roku.

Sljedeća odredba šibenskog statuta povezana uz pisanje inventar dobara naslovljena je “Nasljednik neka se ne obvezuje radi dugova umrloga, osim koliko vrijede rečena (nasljeđena) dobra ako je sastavio inventar, a ako ga nije sastavio, neka se obvezuje”. Ova je odredba osobito važna za nasljednike s obzirom da je mogla imati teške financijske posljedice po njih same. Stoga su komunalne vlasti njome odredile da nasljednici nisu dužni svojom imovinom odgovarati za dugove koje je iza sebe ostavio oporučitelj. No, to se odnosilo samo na one nasljednike koji su sastavili inventar dobara pokojnika, a ukoliko to nisu učinili onda su bili dužni u potpunosti otplatiti sva njegova dugovanja. Nema sumnje da je upravo ova odredba bila jedna od onih koje su zasigurno predstavljale značajan impuls procesu demokratizacije u sastavljanju privatno pravnih dokumenata od strane osoba iz svih društvenih staleža i obaju spolova. O važnoj ulozi nasljednika pri sastavljanju inventara dobara zorno govori još jedna odredba šibenskog statuta naslovljena O sastavljanju inventara od strane nasljednika. Naime, prema toj odredbi svaki je nasljednik morao sastaviti inventar svih dobara, pokretnih i nepokretnih, zapisati sve privatno-pravne dokumente, a osobito one vezane uz dugovanja i potraživanja, ali samo od onog dijela pokojnikovih dobara koji su nasljedili. I takav se inventar dobara također morao predati na uvid knezu i kuriji u roku od 40 kao i klasični inventar dobara.

Na kraju razmatranja pravo-administrativnih odredbi i reformacija šibenskog statuta o inventarima dobara valja reći nekoliko riječi i o jednoj reformaciji koja dodatno pojašnjava ulogu komunalnog bilježnika vezano uz sastavljanje privatno-pravnih isprava. Isto tako, ova reformacija pruža određene informacije o izvorima prihoda šibenskih komunalnih bilježnika u kasnom srednjem vijeku. Radi se o reformaciji naslovljenoj “Cjenik za pismene sastave, odnosno za bilježenje, prepisivanje i izrađivanje kopija” privatno-pravnih dokumenata stanovnika šibenske komune, a o čemu je uredbu donijela središnja mletačka vlast u ožujku 1433. godine. Prema ovoj reformaciji prijepis svake privatno-pravne isprave za koju je klijent želio da se unese u bilježničku knjigu, bilježnik je naplaćivao jedan solid za svaka četiri retka. Ukoliko je klijent želio kopiju privatno-pravne isprave na papiru, za svakih šest napisanih redaka bilježniku je morao platiti jedan solid. Ukoliko je, pak, klijent želio da se privatno-pravni dokument zapiše na pergameni, bio je dužan platiti bilježniku jedan solid za svaka tri redka. Što se tiče inventara dobara koje su prepisivali bilježnici, klijent je plaćao četiri solida

za jedan redak pri čemu je bilo određeno da u svakom retku može biti zapisano najviše 30 slogova.

* * *

Razmatrajući statutarne odredbe Šibenika, ali i tri druge srednjodalmatinske komune (Zadar, Trogir, Split), može se zaključiti da su svi promatrani statuti posvetili pažnju, doduše veću ili manju, problematici inventara dobara kao vrlo važnih privatno-pravnih dokumenata. Kao što se vidi iz analize statutarne odredbi i reformacija četiri promatrane komune, šibenske su vlasti, a kasnije i središnje mletačke vlasti, posvetile znatno više pažnje pravnim uredbama vezanim uz inventare dobara o čemu svjedoči podatak da u šibenskom statutu postoji čak 12 različitih odredbi i kasnijih reformacija izravno povezanih uz ove privatno-pravne isprave. Za razliku od šibenskog, u zadarskom, trogirskom i splitskom statutu nalazimo tek tri odnosno po dvije odredbe i reformacije vezane uz inventare dobara iako su svi promatrani statuti nastali u približno isto vrijeme, odnosno početkom XIV. stoljeća. Istina, velik broj šibenskih statutarne odredbi odnosi se na kasnije reformacije, zapisane tijekom prve polovine 15. st., ali i njih je samo pet, što znači da je u osnovnom korpusu šibenskog statuta bilo zapisano čak sedam odredbi vezanih uz inventare dobara.

No, važnije od toga jest činjenica da svi promatrani statuti sadrže jednu temeljnu odredbu kojom se jasno naznačuje golema važnost inventara dobara kao privatno-pravnih isprava koje su, uz oporuke, imale iznimnu važnost u svakodnevnom životu svih stanovnika srednjodalmatinskih komuna. I to, kao što kažu svi promatrani statuti, bez obzira na spol, društveni položaj i stalež osoba za koje su inventari dobara sastavljeni. Značajan prostor koji su promatrani statuti, a osobito šibenski, posvećivali raznim pravnim i administrativnim pitanjima vezanim uz inventare dobara zasigurno je posljedica golemog značaja koji je u privatnom i svakodnevnom životu svakog pojedinca, bilo da se radi o ženi ili muškarcu, seljaku u distriktu, obrtniku ili patriciju u gradu, imao intimni osjećaj privatnog vlasništva nad nepokretnim i pokretnim dobrima te stokom i domaćim životinjama svake punoljetne osobe. Uz snažan osjećaj privatnog vlasništva, iste te osobe imale su i osjećaj potrebe vraćanja dugova njihovim vjerovnicima, pa su inventari dobara bili dokumenti kojima su se rješavali i ovi izuzetno važni aspekti koji su utjecali na društvene i intimne odnose unutar zajednice. Stoga se može pretpostaviti da su sve statutarne odredbe u svim promatranim komunama, a kojima se pravno i administrativno i vrlo detaljno uređivalo pitanje ovih privatno-pravnih dokumenata, nastale i zabilježene u statutima kao posljedica višedesetljetne životne prakse

sastavljanja inventara dobara. Zato se čini da statutarne odredbe prije svega šibenskog, ali i statuta ostale tri komune, predstavljaju samo završni čin, odnosno kodificiranje nečega što je već davno zaživjelo u svakodnevnom životu, a predstavljalo je i značajan pomak u procesu demokratizacije u pisanju privatno-pravnih dokumenata, prije svega oporuka i inventara dobara. Zato se može zaključiti, iako u trogirskom statutu nalazimo tek jednu, ali indikativnu, odredbu u samom korpusu sastavljenom 1322. g., da se u svim srednjodalmatinskim komunama, barem što se tiče običaja bilježenja inventara dobara (ali i posljednjih volja), primjećuje gotovo istovremeno pojavljivanje ove prakse, prvo u svakodnevnom životu, a potom i njihovo ujednačeno kodificiranje u temeljnim pravnim zakonicima nastalima u gotovo isto vrijeme, tijekom prvih desetljeća XIV. stoljeća.

1.3.2. Diplomatička analiza inventara dobara iz bilježnice šibenskog bilježnika Karotusa Vitalea

Dok je na početku poglavlja izvršena analiza šibenskih statutarne odredbi i reformacija vezanih uz sastavljanje inventara dobara, u nastavku će se pažnja usredotočiti na diplomatičku i sadržajnu raščlambu inventara dobara koje je zapisao Karotus Vitale de Pirano te i kao što ćemo vidjeti, još nekoliko njegovih pomoćnika.

Zbog sve većeg broja inventara dobara koji su bilježeni u kasnosrednjovjekovnim dalmatinskim komunama, pa tako i šibenskoj, komunalne vlasti jednom od gore spomenutih reformacija, odredile su početkom XV. st da se svi ovi privatno-pravni dokumenti imaju prepisivati od strane komunalnih bilježnika iz razloga što su se inventari dobara koji su čuvani u kancelariji prokuratora nerijetko zagubili ili nestali. Upravo zahvaljujući toj odredbi šibenskog statuta danas imamo priliku razmotriti i bilježnicu u koju je Karotus Vitale, prateći zadani pravni naputak, prepisivao sve inventare dobara koja su predavani njemu na prijepis. Istovjetan proces bilježenja privatno-pravnih isprava može se pratiti i u slučaju oporuka koje su također, iz istih razloga, bile bilježene u posebne sveščiće poznate pod nazivom Libri testamentorum i to već od sredine XIV. stoljeća.

Poštujući spomenute odredbe, Karotus Vitale je u jednoj bilježnici zapisao 272 inventara za razdoblje od travnja 1451. do prosinca 1467. godine. No, prije same diplomatičke i sadržajne analize šibenskih inventara dobara valja napomenuti da je u spomenutoj bilježnici

zapisano i nekoliko isprava koje su zabilježili bilježnici Kristofor pok. Andrije *de Venetiis*, *vicecancelarius communis Sibenici*, zatim Antonius, sin Karotusa Vitalea, i konačno, Šimun Vratojević, šibenski svećenik (*presbiter*) i *vicecancelarius communis Sibenici*, naravno svi uz posebno odobrenje kneza Ludovika Bassa te samog Karotusa.

Original ove bilježnice čuva se, zajedno s ostalim privatno-pravnim ispravama koje je zapisao ovaj bilježnik, u Državnom arhivu u Zadru, unutar fonda Spisi šibenskih bilježnika, a pod signaturom 16 / II, sv. 15 / IV. b-b.8, i predstavlja, kao što je istaknuto, jedan od najvrijednijih fondova građe za proučavanje razine materijalne kulture satnovnika šibenske komune u kasnom srednjem vijeku.

Odmah na početku ove kratke diplomatske analize treba istaknuti da se invenatri dobara koje je zapisao Karotus Viatle gotovo ni po čemu ne razlikuju od inventara dobara koje su bilježili notari drugih dalmatinskih komuna, i to ne samo u XV. st. već i ranije tijekom XIV. stoljeća. Jedan od razloga tome nesumnjivo počiva u činjenici da su u svim srednjodalmatinskim komunama postojale detaljno definirane odredbe na koji način treba bilježiti inventare dobara, a drugi zasigurno leži u činjenici da su se svi srednjodalmatinski bilježnici obrazovali na istim sveučilištima u Padovi i Bologni pa su o sastavljanju isprava učili iz istih priručnika i knjiga. Naravno, postoje određene razlike u vanjskom izgledu inventara dobara od komune do komune, pa su tako povremeno splitski bilježnici, za razliku od šibenskih i zadarskih, inventare dobara pisali na drugačiji način. Naime, objavljene isprave iz fonda zadarske kurije koje su sačuvane za Zadar iz XIV. st. i ovdje promatrane neobjavljene isprave za Šibenik pisane su uglavnom na uobičajen, može se reći "klasičan" način za naše prostore, odnosno urednim izrađivanjem listi u kojima su se svaki pojedini predmeti upisivali u novi red odnosno stupac, što ukazuje da se i nije štedjelo na papiru. No, povremeno se, barem u slučaju Karotusa Vitalea, ušteda nastojala postići dvostupčanim upisivanjem. Nasuprot tome, svi objelodanjeni splitski inventari dobara koje je zapisao notar Ivan pok. Čove iz Ankone sredinom XIV. st. pisani su kao i svi ostali bilježnički dokumenti, odnosno bilježnik je upisivao predmete do kraja reda, a zatim nastavio upisavnje u sljedećem redu, tako vjerojatno nastojeći uštedjeti papir. Uostalom, i jedan od najvrijednijih srednjovekovnih inventara dobara, onaj Zadrana Mihovila sukna iz 1385. g., iako izuzetno velik i zabilježen na više od stotinu folija, pisan je baš kao i spomenuti zadarski i šibenski inventari dobara.

Nadalje, ono što razlikuje inventare dobara iz tri spomenute komune je način pisanja. Naime, dok u razdoblju XIV. stoljeća u svim dalmatinskim komunama dominira čisto gotičko kurzivno pismo sa svim uobičajenim ligaturama, kontrakcijama i suspenzijama, identičnima kod svih notara, u slučaju inventara dobara koje se nalaze u bilježnici Karotusa Vitalea, pored jasne činjenice da se radi o dominantnim crtama gotičkog kurzivnog pisma, ipak se primjećuje i sve manji broj spomenutih kratica i ligatura, a njegov rukopis sve je bliži ranohumanističkom stilu pisanja privatno-pravnih isprava, što i ne čudi jer se radi o razdoblju sredine i druge polovine XV. stoljeća. Zapravo, polagano napuštanje kurzivnih gotičkih oblika u pisanju može se primijetiti i u ostalim dalmatinskim (primjerice bilježnik Toma Stančić u Rabu), ali i istarskim komunama (primjerice Antun de Teodoris u Poreču), pa se može reći da se Karotusov način pisanja uklapa u opće procese razvitka pismenosti na istočnoj obali Jadrana. Ipak, niti Karotus Vitale, niti drugi spomenuti dalmatinski i istarski bilježnici iz sredine i druge polovine XIV. st. još se uvijek nisu u potpunosti oslobodili nekih osobina kasnogotičkog kurzivnog pisma, ali se ipak osjeća tendencija prelaska na ranohumanističko kurzivno pismo. Ono što još uvijek povezuje pismo Karotusa Vitalea sa ranijim vremenima jest nedostatak osobnosti u pisanju, a što će biti toliko karakteristično za kurzivnu humanistiku nakon početka XVI. stoljeća.

Što se tiče jezika kojim su pisani šibenski inventari dobara koje je zabilježio Karotus Vitale, primjećuje se dominacija mletačkog dijalekta veneto što je zasigurno posljedica već pola stoljeća duge mletačke vlasti i uprave nad dalmatinskim gradovima i komunama. Ipak, u svim inventarima dobara podatci koji su zapisivani u protokolu i eshatokolu redovito su bilježeni na latinskom jeziku. Nasuprot tome, korpus koji je Karotus Vitale prepisivao izravno iz bilježaka koje su pisali izvršitelji ili povjerenici zaduženi za pisanje popisa dobara, bez iznimke je pisan na mletačkom dijalektu s tek povremenim posuđenicama iz latinskog, pa čak i hrvatskog jezika. To pokazuje da su i većina pismenih osoba u Šibeniku, kao i komunalni službenici (primjerice suci, advokati i prokurator), a koji su bili dužni bilježiti inventare dobara, bili skloniji pisanju na njima bližem dijalektu *veneto*. Ovo je vrlo zanimljivo i zbog činjenice da su se, primjerice u Splitu u razdoblju 1341.-1344. ili u Zadru tijekom cijelog XIV. stoljeća, inventari dobara (ali, i svi ostali bilježnički dokumenti) pisali u cjelosti i isključivo na latinskom jeziku. Svega pola stoljeća nakon što je ime kralja Ludovika I. Anžuvinca bilo upisivano u intitulacije svih zadarskih privatno-pravnih dokumenata, u šibenskoj komuni sredinom XV. st. tragovi korištenja latinskog jezika u službenim i privatno-pravnim ispravama tek se naziru.

Upisujući inventare dobara šibenskih stanovnika kako iz grada tako i iz komunalnog distrikta Karotus Vitale je uvijek pisao obostrano, što znači recto i verso, a u pisanju je maksimalno nastojao iskoristiti prostor kojim mu je bio na raspolaganju. Obično je na margini samog početka inventara dobara zabilježio osnovne podatke o vrsti dokumenta, te ime i prezime, odnosno ime supruga ili oca osobe za koju je ova isprava sastavljena. Isto kao i ostale privatne isprave koje su zapisivali dalmatinski bilježnici, inventari dobara sadrže tri osnovna dijela – protokol, korpus i eshatokol. U protokolu na prvom mjestu treba istaknuti postojanje invocacije. Ona se u inventarima dobara sastoji od simbolične izražene u znaku križa i povremeno verbalne s aprekacijskom formulom koja glasi Amen. U skladu sa šibenskim statutarnim odredbama na krajnjoj lijevoj margini ucrtavao se veliki znak križa (*signum Sancte Crucis*) kao potvrda kneza, njegove kurije odnosno suda i prokuratora, da izvršitelji oporuke mogu započeti sa sastavljanjem inventara dobara. Slijedi točna datacija, koja sadrži dan, mjesec, godinu i indikciju, kada je sastavljanje inventara dobara odobreno pred knezom, njegovim sudom odnosno kurijom i prokuratorom. Zatim slijede imena šibenskog kneza i kapetana, izvršitelja oporuke ili povjerenika zaduženih za sastavljanje inventara dobara (comissarii) i zapisivača inventara dobara te ime bilježnika koji je prepisao istu ispravu. Konačno, ponovno se zapisuje i ime osobe za koju se bilježi inventar dobara.

Korpus šibenskih inventara dobara u suštini je identičan, no s obzirom na veličinu vlasništva i osobu za koju se piše inventar dobara, postojale su određene varijacije. No, najvažnije je istaknuti da su u korpusu isključivo bilježeni sljedeći podatci: o nekretnima, o pokretninama, stoci, domaćim životinjama, privatno-pravnim dokumentima preminulog, dugovanjima, potraživanjima te računskim knjiga ukoliko ih je pokojnik posjedovao. Sam je korpus najčešće započinjao popisom najvrijednijih dobara, a to su bona stabilia/immobilia odnosno nepokretna dobra kao što su kuće, zemljišne čestice i posjedi. Slijedio je popis pokretnih dobara u posjedu pokojnika, ali ne prema njihovoj vrijednosti, nego vjerojatno prema redosljedu kretanja izvršitelja po nekretnini u kojoj su se takve pokretnine nalazile. Upravo je korpus inventara dobara bio dio ovog dokumenta u kojem su se najčešće dešavale spomenute varijacije odnosno razlike u sadržaju. Čini se da je osnovni razlog tome bio u društvenom položaju i u višem ili nižem materijalnom statusu pokojnika. To se najbolje primjećuje u velikim inventarima dobara, uglavnom osoba iz viših društvenih slojeva ili materijalno dobro situiranih, u kojima su izvršitelji jasno precizirali svaku prostoriju kroz koju su prolazili često pri tome sastavljajući potpoglavlja prema prostorijama. Tako su poglavlja unutar inventara dobara bila naslovljena: *in camera sopra, in camera soura, in cuxina, in*

canoua, in sala, in studio, in lo soler i slično. Inventari dobara pojedinih stanovnika Šibenika bili su vrlo veliki, a korpus vrlo razrađen zbog činjenice da su posjedovali zemljišne čestice (vinograde, oranice, maslinike ili vrtove) i u gradu i po selima razasutim u distriktu. Naravno, i u takvim su slučajevima izvršitelji odnosno povjerenici bili prisiljeni sistematično upisivati podnaslove sa imenima sela u kojima su se brojne zemljišne čestice nalazile.

U eshatokolu šibenskih inventara dobara donosi se prvo datacija vezana uz dan kada su izvršitelji dovršeni dokument predstavili pred šibenskim knezom i njegovom kurijom odnosno sudom. Također se navodi da se takav inventar dobara prihvaća kao pravno valjan te se donose imena dvojice svjedoka koji su prisustvovali ovom pravnom činu.

Na kraju ove diplomatske i sadržajne analize, potrebno je navesti i neke podatke o podrijetlu papira na kojima su promatrani inventari dobara zapisani. Kao što je ranije spomenuto, fond je arhivističkom intervencijom, točnije, laminacijom, spašen od propadanja, ali je ta ista laminacija otežala određivanje podrijetla papira. Ipak iz dijela fonda koji nije laminiran, jer je sačuvan u odličnom stanju, vidljiv je vodeni žig u obliku škara koji je bio vrlo čest na papirima proizvednim na području Svetog Rimskog Carstva, Španjolske, ali i u talijanskim komunama. Nažalost, uvidom u znamenitu Piccardovu zbirku vodenih znakova, kao i zbirku vodenih znakova koju su objavili Vladimir Mošin i Seid M. Traljić, a unatoč velikom broju žigova u obliku škara, nije se uspjelo pronaći niti jedan koji bi u potpunosti odgovarao tipu sa promatranih papira. Detaljnijom analizom pronađenog vodenog žiga, ipak je moguće suziti geografski prostor moguće proizvodnje papira koji je koristio Karotus Vitale, te ga možemo smjestiti u neku od manufaktura s talijanskog prostora, točnije Rima ili Ravene. Konačni odgovor možda naslućujemo u jednoj oporuci koju je 22. prosinca 1455. prilikom stupanja u franjevački red, Karotus Vitale sastavio za Franju, sina Vojkovog uz kojega je kao zanimanje navedeno a cartarius, odnosno trgovac papirom ili izrađivač papira. Takav podatak otkriva kako je u kasnosrednjovjekovnoj šibenskoj komuni živjela barem jedna osoba koja se bavila prodajom ili proizvodnjom papira, te je vrlo lako moguće kako je djelovala lokalna radionica koja je izrađivala papir pod utjecajem sjevernotalijanskih radionica.

II. ŠIBENSKA KOMUNA U DRUGOJ POLOVICI XV. STOLJEĆA

Povijest Šibenika u drugoj polovici XV. st. u neposrednoj je vezi sa ključnim događajima iz 1412. g., a koji su bitno odredili politički, društveni i gospodarski razvitak ove komune u narednih nekoliko stoljeća. Naime, ugovorima od 30. listopada spomenute godine ugovoren je mir i način predaje Šibenika Mletačkoj Republici.⁶⁶ Tim činom završeni su događaji započeti nagodbom Ladislava Napuljskog koji je 9. srpnja 1409. g., suočen sa nemogućnošću realizacije svojih kraljevskih prava na istočnojadranskom prostoru u sukobu sa Žigmundom Luksemburškim, za iznos od 100 000 dukata prodao Zadar, Novigrad, Vranu, Pag, te sva svoja prava na Dalmaciju *Serenissimi*.⁶⁷ Šibenska komuna nije priznavala taj ugovor te se odlučila na oružani otpor koji je trajao do 1412.g., kada je okončan zbog izostanka kvalitetne pomoći iz Ugarsko-hrvatskog kraljevstva, ali i izazvan podjelama unutar same komune. Naime, podjele unutar šibenske komune su nastale iz razloga što dio stanovništva, uglavnom iz redova patricijata, nije bio za daljnje ratovanje, te je izbjegao iz grada u okolne tvrđave i Zadar. Ipak, prva skupina je stupila u kontakt sa Mlečanima odakle su im predali tvrđave na ulasku u gradsku luku čime je skršena svaka mogućnost otpora.⁶⁸ Valja napomenuti kako je, unatoč povremenim fazama nezadovoljstva prema odnosu središnje vlasti u Veneciji, Šibenik tijekom mletačke vladavine imao određeni stupanj pravne posebnosti koji je zaslužio činjenicom da je u pregovorima uvijek uspijevao istaknuti kako *de facto* šibenska komuna nije bila prodana Veneciji, nego je dobrovoljno prihvatila njenu vlast. Samim činom priznavanja mletačkog vrhovništva i ulaskom u sastav mletačkog *Stato da Mar*, za Šibenik nisu nastupila bolja vremena sve do 1434. godine. Naime, unatoč relativno povoljnim uvjetima mira za šibensku komunu koji je poštivao komunalnu autonomiju, a zauzvrat zadržavao vrhovnu upravu, uslijedilo je razdoblje sukoba sa hrvatskim velikašem Ivanom Nelipićem koji nije priznavao odvajanje Šibenika od ugarsko-hrvatske krune. To je i bio jedan od razloga što je u naredna dva desetljeća na teritoriju šibenskog distrikta dolazilo do brojnih oružanih sukoba između vojnih postrojbi Ivana Nelipića i Šibenčana, a prilikom

⁶⁶ O dolasku Dalmacije pa tako i Šibenika pod vlast Venecije postoji obimna literatura koju ovdje nije nužno navoditi. Naime, sve znanstvene spoznaje o uvjetima ugovora Šibenika i Venecije historiografija je preuzela iz dukala mletačkog dužda Mihovila Stena, a koji je objavljen u: Šime Ljubić, *Listine o odnošajih između južnog Slavenstva i Mletačke Republike* (dalje: *Listine*), knj. V., Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium, vol. V, Zagreb 1875., str. 288.-293.

⁶⁷ Š. Ljubić, *Listine*, knj. V, str. 181.-199. Detaljnu analizu ugovora od 30. X. 1412., vidi u: Slavo Grubišić, *Šibenik i Venecija 1409.-1412. godine.*, u: *Šibenik. Spomen zbornik o 900. obljetnici*, Muzej grada Šibenika, Posebna izdanja 1, Šibenik 1976., str. 127.-129.

⁶⁸ Marko Šunjić, *Dalmacija u XV. stoljeću*, Svjetlost, Sarajevo 1967., str. 47.

kojih su obje zaraćene strane pljačkale neprijateljske posjede.⁶⁹ S obzirom na konstantnu ugroženost od postrojbi Ivana Nelipića, a koja je okončana 23. svibnja 1434. g. kada su predstavnici šibenske komune i Ivana Nelipića obišli sporne zemlje i obilježili granice uklesanim križevima u kamenu,⁷⁰ nimalo ne čudi, kao što će se vidjeti kasnije u radu, količina osobnog naoružanja koji su u tom vremenu posjedovali stanovnici Šibenika i njegova distrikta. Nužnosti naoružavanja šibenskog stanovništva doprionio je i nestabilan odnos i povremeno ratovanje između Mletačke Republike i Ugarsko-hrvatskog kraljevstva, a koji je okončan 2. srpnja 1436. kada je Matko Talovac – ban Slavonije, Dalmacije i Hrvatske – obavjestio sve pojedine katunarije i kapetane da je skopljeno primirje između cara Žigmunda i Venecije, te je pozvao na poštivanje tog ugovora i zabranio uznemiravanje mletačkih podanika, a time i stanovnika šibenske komune.⁷¹ Kako god bilo, gore spomenuta vojno-politička situacija, kao što će biti prikazano kroz analizu inventara dobara iz druge polovice XV. st., utjecala je na izrazito velik broj osobnog naoružanja, kao što su mačevi, bodeži, lukovi, dva tipa samostrela te dijelovi vojnih oklopa. No, ono što je najzanimljivije jest činjenica kako se veći broj tog naoružanja nalazio u rukama seljaka u distriktu. Podrijetlo većine tih komada oružja zasigurno možemo pripisati spomenutom razdoblju sukoba Venecijom sa hrvatskim velikašima i kraljevskim postrojbama, a čini se da je tek manji dio nastao kao posljedica potrebe za obranom od Osmalija. Jer, činjenica je kako je ozbiljnija osmanlijska opasnost na području Šibenika započela tek nakon pada Bosne 1463. godine. Na to ukazuje i niz bilježničkih dokumenata šibenske provenijencije, a u kojiuma se intenziviranje osmanlijskog pritiska zrcali tek u dokumentima zabilježenim od sedamdesetih godina XV. st. pa sve do početka XVI. stoljeća. No, o tome će više riječi biti kasnije u ovom poglavlju.

Slijedom ugovora iz 1412. g. Šibenik je podvrgnut mletačkom političkom i gospodarskom sustavu uz poštivanje određenog stupnja komunalne autonomije. Tom transformacijom komuna je, točnije njeno Veliko vijeće (*Curia maior*), do kraja mletačke uprave izgubilo svoju najvažniju autonomnu funkciju, odnosno pravo biranja kneza, dok su se njegove ovlasti praktički svodile na donošenje odredbi i razmatranje pitanja vezanik uz

⁶⁹ Grga Novak, Šibenik u razdoblju mletačke vladavine 1412-1797. godine, u: *Šibenik. Spomen zbornik o 900. obljetnici*, str. 141.

⁷⁰ Granični sukob između Ivana Nelipića i šibenske komune je, nakon obostranog utvđivanja granica, službeno okončan spomenute godine ispravom sastavljenom pred Kninskim kaptolom kao *locus credibilis*. Josip Kolanović, *Šibenik u kasnome srednjem vijeku* (dalje: *Šibenik*), Zagreb 1995., str. 17.

⁷¹ *Šibenski Diplomatarij. Diplomatarium Sibenicense* (dalje: *Šibenski Diplomatarij*), prir. Josip Barbarić – Josip Kolanović, Šibenik 1986., gl. 42.; Šime Ljubić, *Listine o odnošajih između južnog Slavenstva i Mletačke Republike*, knj. IX., Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium, vol. XXI., Zagreb 1890., str. 63.

unutrašnji ustroj grada i distrikta.⁷² Gradski knez (*comes et capitaneus, conte e capitaneo*), koji se u nekim razdobljima nazivao i rektorom je, do pada Venecije 1797.g., biran od strane mletačkog Velikog vijeća iz redova mletačkog patricijata na razdoblje od dvije godine, te je za svoju službu primao plaću od oko 700 zlatnih dukata.⁷³ Knez je postupao prema uputama središnjih vlasti u Veneciji koje su se nazivale *commisiones*, a dobivao ih je po stupanju na dužnost, zatim u skladu sa povremenim odlukama koje je dobivao u formi dukala kao izravne naredbe dužda, dok je po završetku službe i povratku u Veneciju, knez sastavljao detaljan završni izvještaj o svojoj službi koji se nazivao *relatio*.⁷⁴ Mnogi istraživači smatraju kako se upravo gubitak prava na izravno biranje kneza od strane Šibenčana smatrao nazatkom u ostvarenju komunalne autonomije.⁷⁵ Iako se neki istraživači, kao Josip Kolanović, slažu sa gore navedenim mišljenjem da je komunalna autonomija bila najviše okrnjena činjenicom kako je gradski knez kao pripadnik mletačkog patricijata postavljan izravno iz Venecije, oni istovremeno napominju da je institucija vanjskog izbora kneza postojala i na prelazu XIII. u XIV. st., kada je grad bio pod vlašću knezova Šubića, dok su u vremenu prve mletačke uprave, Šibenčani sami zatražili od središnjih vlasti u Veneciji da imenuje kneza.⁷⁶

Kao što je navedeno, šibensko Veliko vijeće nakon 1412. g. nije imalo pravo imenovanja kneza, ali je i dalje sudjelovalo u političkim i gospodarskim odlukama koje se tiču unutaršnjeg funkcioniranja komune. S obzirom da su ovlasti Velikog vijeća kao i Vijeća petnaestorice bile prilično smanjene, šibenski patriciji kao komunalni vijećnici nisu mogli donositi niti jednu značajniju odluku bez prisutnosti kneza. No, kako bi barem donekle utjecali na odredbe vezane uz komunalni politički, ekonomski i društveni sustav, u skladu sa odredbama šibenskog statuta koje su potvrđene i od strane mletačkih vlasti, šibenčani su redovito slali svoje poslanike (*nuncii*) u Veneciju kako bi središnjoj vlasti predstavili svoja razmišljanja o o pojedinim aktualnim pitanjima i problemima. O zadržavanju određenog stupnja komunalne autonomije svjedoči i činjenica da je, odlukom mletačkog dužda Mihovila Stena od 30. listopada 1412., statut šibenske komune iz početka XIV. st. gotovo u cjelosti prihvaćen, a iza 1412. g. je povremeno nadopunjavao reformacijama usklađenim sa trenutnim

⁷² G. Novak, *Šibenik u razdoblju mletačke vladavine*, str. 222.

⁷³ Isto, str. 235.; Zlatko Herkov, O Šibenskom statutu, u: *Knjiga statuta, zakona i reformacija grada Šibenika* (dalje: *Knjiga statuta*), ur. Slavo Grubišić, Šibenik 1982., str. 368.

⁷⁴ J. Kolanović, *Šibenik*, str. 45.-46.; G. Novak, *Šibenik u razdoblju mletačke vladavine*, str. 235.; Z. Herkov, O Šibenskom statutu, str. 368.

⁷⁵ G. Novak, *Šibenik u razdoblju mletačke vladavine*, str. 235.

⁷⁶ J. Kolanović, *Šibenik*, str. 45.

političkim ili gospodarskim potrebama bilo same šibenske komune bilo središnjih vlasti u Mlecima.⁷⁷

Da je šibenski patricijat doista zadržao određena prava vezana uz uređenje komunalne vlasti, potvrđuje i nekoliko odluka središnjih mletačkih vlasti. Za razliku od većine drugih istočnojadranskih komuna koje su tijekom XIV. st. provele tzv. “zatvaranje” Velikih vijeća, Šibenik je dozvolio da se na prijedlog *consilium generale Sibenici*, svake godine jedna građanska obitelj primi u šibensko Veliko vijeće i time uvrsti u stalež gradskog patricijata.⁷⁸ Popis postojećih komunalnih patricijskih obitelji je potvrđen i odobren od strane središnjih mletačkih vlasti prilikom šibenskog priznanja mletačkog vrhovništva 1412. godine.⁷⁹ Nadalje, mletačke se vlasti nisu uplitale u ranije postupke biranja građana u Veliko vijeće, pa su u studenom iste godine na molbu Šibenčana odobrile imenovanje članova iz još 25 građanskih obitelji u navedeno Vijeće, kao i povećanje broja komunalnih sudaca sa tri na četiri.⁸⁰ Unatoč povremenim smanjivanjima broja članova Velikog vijeća, najvjerojatnije zbog epidemija kuge koje su povremeno harale sredinom stoljeća,⁸¹ broj patricija u Vijeću nije znatnije opadao, kako zbog ranije navedenih mjera, tako i zbog činjenice da su u Vijeće primani i za nezakoniti sinovi šibenskih patricija. Ipak, taj je običaj dokinut 1551.g. po uzoru na Veneciju, čak i za sinove koji su bili pozakonjeni naknadnim brakom.⁸²

Kao što je navedeno, Veliko vijeće zadržalo je pravo odlučivanja o svim unutrašnjim poslovima komune, a jedno od njih je bilo i izbor komunalnih službenika. Šibenske reformacije obiluju podacima o načinu izbora i dužnostima općinskih službenika kao što su poslanici, liječnici, kirurzi, suci za polja, procjenitelji, kancelari, bilježnici itd. No, u ovom kratkom pregledu šibenskih profesionalnih službi, predstaviti će se samo kratki pregled razvitka i funkcioniranja notarske službe u šibenskoj komuni i to iz jednostavnog razloga što je najveći dio arhivske građe koji se koristi u ovom radu upravo bilježničke provenijencije. Kao i druge istočnojadranske komune, Šibenik je imao dugu tradiciju notarske službe, a tu su

⁷⁷ G. Novak, *Šibenik u razdoblju mletačke vladavine*, str. 222.

⁷⁸ Na ist. mj.

⁷⁹ Šime Ljubić, *Listine o odnošajih između južnog Slavenstva i Mletačke Republike*, knj. VI., Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium, vol. IX, Zagreb 1878., str. 289.

⁸⁰ Navedeni podaci nalaze se u drugom capitulumu isprave o predaji grada od 30. X. 1412., u: Š. Ljubić, *Listine*, knj. VI, str. 289.; *Listine*, knj. VII., str. 22.

⁸¹ Da su periodičke epidemije kuge podjednako utjecale na depopulaciju pripadnika svih staleža u Šibeniku, svjedoči i odredba iz 1391.g. kojom je određeno da Veliko vijeće treba imati 41 člana i ne manje. Ipak, reformacija iz 1441.g. navodi kako je za izbor komunalnih službenika potreban samo 21 prisutan vijećnik što jasno ukazuje na stalno variranje broja članova Velikog vijeća zbog epidemija, rata i drugih izvanrednih događaja. Usp. Z. Herkov, *O Šibenskom statutu*, str. 370.

⁸² *Knjiga statuta*, Reformacija 389., str. 339.-340.

dužnost u razdoblju razvijenog srednjeg vijeka obavljali svećenici gradskog kaptola, iako se može pretpostaviti da su barem tijekom XIV. st., u šibenskoj komuni djelovali i strani, odnosno talijanski bilježnici.⁸³ Notare je u najranijem razdoblju na kraći vremenski period, a nakon toga na period od godine dana biralo Veliko vijeće, ali demokratizacijom u sastavljanju privatno-pravnih dokumenata, već od početka XV. st., pojavljuje se potreba, zbog sve većeg broja klijenata iz svih društvenih staleža, za djelovanjem više bilježnika koji su mogli biti izabrani više puta, te su zaista i djelovali duži niz godina u šibenskoj komuni.⁸⁴ Bilježnici su razdoblju XV. st. najčešće bili stranci, ali tijekom XV. st. pojavljuje se sve veći broj domaćih bilježnika bilo podrijetlom iz samog Šibenika ili ostalih istočnojadranskih komuna. Takve su osobe uživale veliki ugled u komuni, prije svega zbog svog obrazovanja na uglednim sveučilištima u Bologni i Padovi i relativno visoke godišnje plaće, a neki su se od njih i trajno nastanjivali u Šibeniku⁸⁵. Uz ugledan položaj i dobro plaćen bilježnički posao, pojedini su šibenski bilježnici, zahvaljujući svom visokom obrazovanju, obavljali su i neke druge intelektualne poslove u ovoj komuni. Tako je, primjerice, komunalni bilježnik Karotus Vitale *de Pirano*, koji je i zabilježio većinu isprava razmatranih u ovom radu, kao *professor gramatice in Sibenico* obavljao učiteljski posao za maloljetnu mušku djecu šibenskih patricija i bogatih građana.⁸⁶

Prema mišljenju Tomislava Raukara Šibenik se u XV. st. najvjerojatnije nalazio u skupini istočnojadranskih komuna sa najvećim brojem stanovnika (5000-9000) zajedno sa Dubrovnikom, Zadrom i Splitom,⁸⁷ a isti autor smatra kako više epidemija kuge nije izazvalo značajnije demografske promjene u XV. stoljeću.⁸⁸ Josip Kolanović iznosi mišljenje kako je

⁸³ Nažalost, podatci o tome nisu sačuvani, no iskustva iz ostalih istočnojadranskih komuna u kojima su od druge polovice XIII. st. dužnost komunalnih bilježnika sve češće obavljali notari iz talijanskih komuna i gradova, tako zamjenjujući pripadnike lokalnog klera, upućuje na vrlo vjerojatnu pretpostavku da se na sličan način odvijao proces razvitka šibenskog komunalnog notarijata. Nažalost, prva sačuvana šibenska notarska bilježnica je ona Slavogosta koja datira iz 1386. godine.

⁸⁴ Z. Herkov, *O Šibenskom statutu*, str. 377.

⁸⁵ Npr. inventar dobara komunalnog bilježnika *Raffaella Ferra*, otkriva nam da se navedeni trajno nastanio u Šibeniku gdje je i preminuo u svibnju 1453. godine. Vidi: Državni arhiv u Zadru (dalje: DAZd), Spisi šibenskih bilježnika (dalje: SŠB), Karotus Vitale (dalje: KV), kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b, fol. 79'-82'. U Šibeniku je u listopadu 1456. g. preminuo i Jakov Žiljavić (*Zilliauch*), sin komunalnog bilježnika Zilia *Albanisa* (DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b, fol. 173'-181).

⁸⁶ DAZd, SŠB, Kristofor pok. Andrije, kut. 18/I, fasc. A, dok., 5'. Šibenska komuna od 1422. g. zapošljava učitelja kao komunalnog službenika koji je primao plaću od od 80 dukata godišnje uz plaćenu stanarinu te oprost od desetine, a od 1464.-1477. g., dakle u razdoblju kada je i Karotus bio šibenski bilježnik, školom upravlja latinski pjesnik Rafael Zovenzoni rodom iz Trsta. Usp. Milivoj Zenić, *U pohvalu od grada Šibenika*, Gradska knjižnica Juraj Šižgorić, Šibenik 2002., str. 66.

⁸⁷ T. Raukar, *Hrvatsko srednjovjekovlje*, str. 171.

⁸⁸ T. Raukar, *Komunalna društva u Dalmaciji*, str. 64.; J. Kolanović, *Šibenik*, str. 32. Potrebno je istaknuti kako se takvo razmišljanje može prihvatiti, uz opasku kako u slučaju Šibenika nije bila riječ o nižem mortalitetu uvjetovanom otpornošću na kužne bolesti, nego se zasigurno radilo o permanentnom doseljavanju stanovništva

najrazornija bila epidemija koja je poharala istočnojadransku obalu i Balkanski poluotok 1456.-1457., a tijekom koje je grad napustilo brojno stanovništvo i knez.⁸⁹ No, čini se da je jednako razorna bila i kužna epidemija koja je šibenskom komunom harala u ljeto i ranu jesen 1451. godine. O tome nam najbolje svjedoči jedan brevijar predstavljen u studenom 1451. g. za pok. Stanu, kćer Ruže, *vxoris quondam Radoslauri Dragosseuich de Sibenico, olim vxoris Iohannis de Sibenico* pri čemu je vrlo važno da se radi o osobi koja je bila građanka Šibenika.⁹⁰ Da se radilo o doista pogubnoj epidemiji potvrđuje bilježnička opaska zabilježena u njenom brevijaru u kojem se prvo napominje da je Stana umrla izvan Šibenika zaražena kugom, a nakon što je njena majka Ruža sa obitelji, upravo zbog sumnje da je cijela obitelj bila zaražena ovom pošasti, po naredbi kneza Ivana Hermana, bila protjerana izvan gradskih zidina.⁹¹ Iako godinu 1457. ne izdvajaju posebno, podatci vezani uz inventare dobara promatrani u radu ukazuju nam na neke promjene koje sugeriraju izvanredno stanje u komuni upravo te godine. Tako uočavamo da inventare dobara od travnja 1457.g. kada knez napušta grad,⁹² do studenog iste godine ne zapisuje Karotus Vitale, nego Kristofor pok. Andrije.⁹³

Mletačka je republika u Šibeniku kao i u ostalim istočnojadranskim komunama zadirala u gospodarska pitanja, prvenstveno određivanjem glavnih gospodarskih smjernica kojima se proizvodnja trebala kretati sa ciljem uklapanja u njen ekonomski sustav. Te su se odrednice u prvom redu provodile preko gradskih knezova kao eksponenata mletačke gospodarske aktivnosti i interesa na terenu. Nadzor koji je nad gospodarstvom u dalmatinskim komunama u razdoblju XV. i XVI. st. vršila Mletačka republika ovisila je o više čimbenika, a prije svega o mletačkom interesu vezanom uz monopol nad proizvodnjom soli u Dalmaciji. Budući da je, uz Pag, upravo šibenska komuna bila pod posebnim nadzorom Mlečana obzirom na proizvodnju soli kao ključnog proizvoda, ta je činjenica uvelike odredila i opseg političkog, a time i gospodarskog i trgovačkog utjecaja Mletačke republike na navedene komune.⁹⁴ Kontrola nad izvozom i proizvodnjom soli ponajprije je izražena kroz porez na sol. Naime, Venecija je 1412. g. preuzela sve dotadašnje porezne namete, a pritom je preuzela i

iz Dalmatinske zagore i udaljenijih krajeva, osobito Bosne, a što je opet bila posljedica osmanskog pritiska šire zaleđe.

⁸⁹ J. Kolanović, *Šibenik*, str. 32.

⁹⁰ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. a, fol. 7a.

⁹¹ *obiisse extra Sibenici ex peste et condidisse oretenus testamentum suum in presentia presbiteri Michaelis Ratmilich de Sibenico, sui patris penitentie, postquam ipsam Rusam cum tota eius familia de mandato ipsius magnifici domini comitis ob timore contagionis dicte pestis subito expulsam fuisse de ciuitate Sibenici et foris stetisse usque hos dies.* DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. a, fol. 7a.

⁹² J. Kolanović, *Šibenik*, str. 32.

⁹³ Za inventare dobara koje zapisuje Kristofor pok. Andrije, vidi: DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b, fol. 185'-189'.

⁹⁴ T. Raukar, *Studije o Dalmaciji u srednjem vijeku*, str. 160-161.

pravo na ubiranja tridesetina na izvoz soli. Tridesetina se plaćala na sav uvoz i izvoz iz Šibenika morem, što je nije previše slabilo šibensku prekomorsku trgovinu, dok je trgovina kopnenim putem prema zaleđu bila neporeziva, što je dalo dodatni poticaj šibenskom izvozu.⁹⁵ Kao što je ranije navedeno, Mletačka republika je iz svoje centralističke perspektive odlučivala o ekonomskim djelatnostima koje će podupirati u odeređenim istočnojadranskim komunama, pa tako proizvodnji i izvozu soli Šibenika dodatno pogoduje zabranom proizvodnje soli u zadarskom, ljubačkom i ninskom distriktu, dok trogirskoj i splitskoj komuni dozvoljava proizvodnju samo za lokalne potrebe.⁹⁶ Šibenska se sol, osim na domaće tržište plasirala i u neposredno zaleđe, te ostale istočnojadranske komune i Ankonitanske Marke.⁹⁷ Kratkotrajan zastoj u trgovini soli dogodio se uslijed epidemije kuge 1458. g. kada je prekinuta trgovina za zaleđem jer je morlačko stanovništvo privremeno prestalo dolaziti u Šibenik.⁹⁸ Jedna od važnijih gospodarskih grana šibenske komune bilo je i ribarstvo. Do prve polovine XV. st. ribarstvo je bilo ograničeno na bliže luke i uvale, no od sredine stoljeća Šibenčani već intenzivno izlovaljavaju ribu na Prokljanskom jezeru i otocima. Ipak, ribolov na otvorenom moru još je bio rijetko prakticiran.⁹⁹ S obzirom na bogatstvo i kvalitetu ribe na predjelu Krke i Prokljanskog jezera, pojavljuju se prvi ugovori o zakupu prava na izlov ribe, a na sličan su način potrebe namirivali i šibenski franjevci i dominikanci koji su posjedovali barke koje su davali u najam.¹⁰⁰ Nadalje, zbog činjenice kako se ribolov odvijano u neposrednoj blizini obale, korišteni alati su bili prilagođeni upravo takvoj vrsti ribolova. Stoga, baš kao što nam i inventari dobara prikazuju, korištene su osti, udice, vrše i male obalne potegače.¹⁰¹ U tom razdoblju ulov se plasira na šibensko gradsko tržište i u distrikt.¹⁰² Viškovi se izvoze u Ankonitanske Marke, no tek u XVI. st. izlovom plave ribe, a nakon poboljšanja ribolovnih tehnika i ustroja otoka Žirja kao središta za soljenje i izvoz ribe.¹⁰³

⁹⁵ J. Kolanović, *Šibenik*, str. 72.

⁹⁶ T. Raukar, Komunalna društva u Dalmaciji u XV. st. i u prvoj polovini XVI. stoljeća, str. 86.

⁹⁷ J. Kolanović, *Šibenik*, str. 198.

⁹⁸ Isto, str. 58.

⁹⁹ Šime Županović, Ribarstvo Šibenskog područja. Prinosi proučavanju ekonomike ribarstva i ribarskog prava, knj. 6, *Jadranski institut JAZU*, Zagreb 1963., str. 21.

¹⁰⁰ Isto, str. 28.

¹⁰¹ Isto, str. 29.

¹⁰² Pjesnik Juraj Šižgorić u svom djelu *O smještaju Ilirije i o gradu Šibeniku* (Povremena izdanja grada Šibenika, sv. 6, ur. Slavo Grubišić, Šibenik 1981.) posebice hvali krunatog zubatca koji je nadaleko poznat kao specijalitet šibenskih voda jer je dostupan samo u šibenskom akvatoriju i na Helespontu (str. 45.).

¹⁰³ J. Kolanović, *Šibenik*, str. 229. O ribarstvu u Dalmaciji vidi više u: Sabine Florence Fabijanec, La pesca lungo la costa Dalmata alla fine del Medioevo, u: *Il mare. Com'era, Le interazioni tra uomo ed ambiente nel Mediterraneo dall'Epoca Romana al XIX secolo: una visitina storica ed ecologica delle attività di pesca*, Chioggia 2008., str. 106.-115.

Šibenske *contralitarae* ukazuju i na vrlo snažnu i razvijenu trgovinu i proizvodnju sira kao važne gospodarske grane u XV. st. Sir se mjerio šibenskom mjerom za težinu *decalatrum*, a jedan komad je težio 14 kg.¹⁰⁴ Iako nemamo cjelovite podatke za 1441. i 1443. g., podatci o proizvodnji za 1442.g. navode kako je proizvedeno čak 241,6 tona sira,¹⁰⁵ što je neusporedivo više od npr. Splita koji je u svojoj najproduktivnijoj godini (1483.) proizveo 18,7 tona sira.¹⁰⁶ Navedeni izvori govore nam i o šibenskom izvozu u drugoj polovini XV. st., a posebice za 1441. g., pa tako saznajemo da je najviše robe izvezeno u Veneciju (42%), Kvarner (25%), te u Marke i Abruzzo (19%).¹⁰⁷

Sukladno kasnogotičkim umjetničkim i arhitektonskim tendencijama, a potaknuti naglim gospodarskim razvojem, Šibenčani sredinom XV. st. sve više drvenu gradnju zamjenjuju kamenom. Izgradnja kamenih kuća, popločavanje šibenskih ulica 1443.g.,¹⁰⁸ ali i obnova i izgradnja novih fortifikacija¹⁰⁹ koja se intenzivira krajem XV. st. povećavaju potrebu za vapnom.¹¹⁰ Za proizvodnju su se koristile vapnenice na otocima Žirju, Kapriju i Zlarinu, a kasnije na otoku Tijatu, a izrađivali su ih posebni obrtnici iako su se i drugi obrtnici često upuštali u gradnju i ulaganje u vapnenice, očito potaknuti mogućnošću velike zarade s obzirom na intenziviranje graditeljske aktivnosti u drugoj polovici XV. stoljeća.¹¹¹

Značajna graditeljska ekspanzija u drugoj polovici XV. st. zrcali dobro financijsko poslovanje šibenske komune koja, unatoč okrnjenoj autonomiji, a zahvaljujući odličnoj trgovinskoj razmjeni bilježi velike prihode. Zbog oštećenja nastalih na staroj katedrali sv. Jakova za vrijeme sukoba sa Venecijom, komuna je 1402. odlučila izgraditi novu katedralu čije je financiranje bilo određeno i statutarnom odredbom, a ranije spomenute povoljne financijske okolnosti omogućile su da temelji šibenske katedrale započne u kolovozu 1431. g.

¹⁰⁴ Sabine Florance Fabijanec, Proizvodnja i trgovina sirom u Dalmaciji krajem srednjeg vijeka i početkom modernog doba, predano za tisak za *Zbornik OPZ*, sv. 31, 2013., str. 2.

¹⁰⁵ Isto, str. 10.; Josip Kolanović, *Spisi šibenskog kneza Fantina de Cha de Pesaro 1441.-1444.*, Muzej grada Šibenika, Šibenik 1989., str. 67.-106, 152.-178.

¹⁰⁶ T. Raukar, Komunalna društva u Dalmaciji u XV. st. i u prvoj polovini XVI. stoljeća, str. 43.-118.

¹⁰⁷ Sabine Florance Fabijanec, Trgovački promet Kvarnera na Jadranu krajem srednjeg vijeka, *Zbornik OPZ*, sv. 25, 2007., str. 117.

¹⁰⁸ U Šibeniku je tijekom druge pol. XV. st. raspored građevina pratio prirodnu konfiguraciju terena, a izražena je podjela na javne (*viae publicae*) i privatne (*viae vicinales*) koje se počinju popločavati, u: Danko Zelić, *Postanak i urbani razvoj Šibenika u srednjem vijeku*, neobjavljena doktorska disertacija, Zagreb 1999., str. 86.

¹⁰⁹ Zbog konstantne prijetnje distriktu, komuna gradi fortifikacije u distriktu, te 1416. g. završavaju izgradnju Kaštela na kojem su se neke preinake završavale do 1421. (G. Novak, *Šibenik u razdoblju mletačke vladavine*, str. 136.).

¹¹⁰ J. Kolanović, *Šibenik*, str. 243.

¹¹¹ Isti, str. 242.-243.

sa vrijeme biskupovanja Bogdana Pulšića.¹¹² No, već nekoliko godina ranije započeli su preliminarni radovi na ovom zdanju, pa se tako već 1427. g. spominje Bonino iz koji je do 1429. izgradio prva dva portala Prvi protomajstor (prothomagister) je bio je Antonio Pierpaolo de *Venetia*, no u travnju 1441. g.,¹¹³ šibenska komuna je zbog velikih troškova i poteškoća u gradnji opozvala postojećeg protomagistra te ga zamjenjuje ugledni zadarski umjetnik Juraj Matejev. Navedeni je majstor sklopio ugovor sa šibenskom komunom kojime postaje protomajstorom odnosno nadglednikom radova šibenske katedrale, a sam sebe potpisuje kao *Dalmaticus* što je i vidljivo na polupilonu apsida šibenske katedrale.¹¹⁴ Potkraj XV. st. bratimi koji su se okupljali u staroj crkvi Majke od Milosrđa sagradili su novu crkvu na kojoj je radio i Nikola Firentinac, kao i crkvu sv. Ivana¹¹⁵, a u istom razoblju obnavlja se i benediktinski samostan koji je teško oštećen u požaru 1457. g.¹¹⁶ Da je u to vrijeme stanovništvo šibenske komune bilo materijalno i financijski dobrostojeće potvrđuje i činjenica da su gotovo svi oporučitelji koji su sastavljali svoje posljednje volje u razdoblju izgradnje katedralne crkve sv. Jakova darivali male ili velike novčane, ali i druge vrste legata kao pripomoć za njezino dovršenje. Budući da se radi o šibenskim patricijima i građanima, ali i seljacima iz distrikata, može se reći da je izgradnja stolne crkve bila rezultat doprinosa svih stanovnika komune.¹¹⁷

Uz gradnju i rekonstrukciju crkava, popločavanje ulica i već spomenutu pojačanu izgradnju kamenih kuća,¹¹⁸ Šibenik u drugoj polovici XV. st. rješava i problem opskrbe grada pitkom vodom, pa je općina 1446. godine dala sagraditi cisternu, a 1447. godine to je *in*

¹¹² Igor Fisković, *Ecclesia cathedralis Sibenicensis*, djelo biskupije, komune i umjetnika, u: *Sedam stoljeća šibenske biskupije. Zbornik radova sa znanstvenog skupa Šibenska biskupija od 1298. do 1998. Šibenik, 22. do 26. rujna 1998.*, Šibenik 2001., str. 805-829. Vidi posebice, str. 807.-810.

¹¹³ Vincenzo Miagostovich, *I nobili e il clero di Sibenico nel 1449. per la fabbrica della Cattedrale*, Šibenik 1910., str. 8.-9.

¹¹⁴ T. Raukar, *Hrvatsko srednjovjekovlje*, str. 323. Treba istaknuti da je titula protomajstor podrazumijevala ne samo nadglednika svih radova na nekoj građevini već često i osobu koja je izrađivala arhitektonske projekte te osobno sudjelovala u najzahtjevnijim fazama rada na nekoj zgradi.

¹¹⁵ Slavica Petric, Bratovštine u Šibeniku, *CCP*, vol. 39, 1997., str. 102.

¹¹⁶ Krsto Stošić, *Benediktinke u Šibeniku*, Šibenik 1994., str. 6. Ženski benediktinski samostan u Šibeniku je bio namjenjen šibenskim patricijkama, što je i potvrđeno od strane mletačke vlade 1497. g. slijedom pritužbe benediktinki kako neke strankinje žele postati redovnice.

¹¹⁷ Primjerice, Stana, *vxor Milete Iuanouich de villa Perchouo*, čiji je brevijar sastavljen 8. studenoga 1456., a predstavljenu kneževoj kuriji nakon njezine smrti 15. prosinca 1436., ostavila je kao potopru izgradnji *ecclesie cathedrali sancti Iacobi de Sibenico animalia minuta quinque*. Ante Birin, Šibenski bilježnici – Pietrobono Pagano (1436.-1437.), *Povijesni prilozi*, god. 28, sv. 37, Zagreb 2009., str. 126.-127. *Honesta domina* Mandica supruga Antuna Mlednića, *nobilis Sibenici*, darovala je 1451. g. u istu svrhu legat od *ducatum vnum auri pro anima sua*. DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. a, fol. 5a. Broj oporučitelja koji su darovali izgradnju katedralne crkve bio je vrlo velik, o čemu svjedoči niz oporuka koje su sastavili ovdje spomenuti bilježnici.

¹¹⁸ U tu je svrhu 1465. g. donesena reformacija, zabilježena u statutu: *Quod nemo possit fabricare de lignamine super platheam, et stratas principales* odnosno *Nitko ne može (ništa) graditi od drva na trgu i na glavnim ulicama. Knjiga statuta*, Reformacije, cap. CCLXII, str. 320/160.

curtino episcopatus učinio i biskup Juraj Šižgorić, jer se u blizini Šibenika nisu nalazili izvori pitke vode.¹¹⁹

Treba istaknuti i neke karakteristike pobožnosti kasnosrednjovjekovnih Šibenčana. U kasnosrednjovjekovnom Šibeniku su djelovale četiri tzv. velike i čitav niz manjih bratovština. “Velike” šibenske bratovštine su bile vezane uz 4 crkve, dok je u ostalim crkvama bilo smješteno i više manjih bratovština.¹²⁰ Među “velike” bratovštine ubrajale su se: bratovština Majke od Milosrđa (nastala po uzoru na slavnu mletačku bratovštinu *Santa Maria della Misericordia*, koja je nazivana i *valverde*),¹²¹ sv. Duha, Sv. Marka i sv. Ivana.¹²² Pripadnici ovih bratovština su, uz njegovanje pobožnosti i međusobne ispomoći, imali i protokolarnu funkciju u raznim duhovnim, ali i svjetovnim procesijama poput one prigodom ulaska generala u grad pri čemu su pripadnici velikih bratovština obučeni u tunike pratili velikodostojnike ulicama grada.¹²³ Navedene “velike” šibenske bratovštine imale su u prosjeku stotinjak članova, pa su takva okupljanja pobuđivala interes mletačkih vlasti sa političkog aspekta jer su ona funkcionirala po principu skupština. Ipak, u promatranom razdoblju nema podataka o većim uplitanjima u djelatnost bratovština od strane mletačkih vlasti. Iako su se sve bratovštine bavile karitativnim radom, te su sudjelovale u izgradnji crkvice, posebice katedrale,¹²⁴ posebno je zanimljiva bratovština sv. Marka. Navedena je bratovština, uz elementarne djelatnosti jedne “velike” bratovštine, imala status udruženja u kojem su se okupljali izrazito promletački orjentirani stanovnici komune te su održavali posebne procesije kojima su slavili dolazak pod mletačku vlast. Nadalje, njihov sustav prikupljanja materijalnih sredstava je bio jedinstven jer su uz redovni način prikupljanja novca paralelno prodavali voće, povrće, vino ulje i usoljenu ribu u Veneciji.¹²⁵

Jedan od važnijih oblika izražavanja pobožnosti bila su *peregrinationes*, a u drugoj pol. XV. st. proširuje se trend hodočašćenja na sveta mjesta. Među šibenskim vjericima primat su imala hodočasnička središta u Santiago de Composteli i Rimu. Više od četvrtine

¹¹⁹ Ivan Pederin, Šibensko društvo u drugoj polovici XV. st., *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru*, sv. 37, Zadar 1995., str. 267.

¹²⁰ S. Petric, *Bratovštine u Šibeniku*, str. 98.

¹²¹ Isto, str. 115.

¹²² Isto, str. 97-135.

¹²³ Isto, str. 119.

¹²⁴ Vidi: Zoran Ladić, Šibensko vrijeme katedrale. Doprinos stanovnika kasnosrednjovjekovne šibenske komune izgradnji katedrale sv. Jakova, *Zbornik OPZ HAZU*, vol. 31 (u tisku) str. 1-55.

¹²⁵ Krsto Stošić, *Sv. Križ u šibenskom Docu*, s. e., Šibenik 1933., str. 8.

hodočašća bilo je usmjereno *ad limina apostolorum Petri et Pauli* u Rimu, a više od pola tih hodočašća bilo je usmjereno prema Santiagu de Composteli.¹²⁶

Unatoč prisutnosti u zaleđu Šibenika, kao uostalom i u zaleđima ostalih istočnojadranskih komuna, Osmanlije nisu predstavljali značajniju opasnost odvijanju svakodnevnog života sve do pada Bosne 1463. godine.¹²⁷ No, nakon pada Bosne počinju češći upadi osmanlijskih postrojbi na područje šibenskog distrikta.¹²⁸ Opća nesigurnosti koja je nastala kao rezultat povremenih osmanlijskih upada na područje šibenskog distrikta šezdesetih godina XV. st., pojačana je i nepovoljnim potezima mletačke centralne vlade koja je, primorana nepovoljnim tijekom ratovanja protiv Osmanlija, na prostoru svojih albanskih posjeda koji su u konačnici rezultirali padom Negroponta, povukla vrlo bitne vojne jedinice. Naime, mletačka središnja vlada je 1465. g. sa prostora šibenske komune povukla stotinu istarskih samostreličara na službi u Šibeniku, te ih je zamjenjenila sa sedamdeset pješaka.¹²⁹ Odsutnost samostreličarskih postrojbi, koje bi se u kontekstu kasnosrednjovjekovnog razdoblja mogle okarakterizirati i kao “elitne”, kao i mobilizaciju šibenskih postrojbi na ratišta Mletačke Albanije, gdje su pretrpjeli teške gubitke, rezultiralo je slabom zaštitom kako samog grada tako i distrikta. Takve su, ratom, pljačkom i bolestima određene okolnosti, urodile sve slabijim gospodarskim doprinosom stanovnika sela šibenskog distrikta, što je tri godine kasnije uvidjela i mletačka vlada poslavši u Šibenik čak dodatnih 300 pješaka i stotinu konjanika.¹³⁰ Među faktore koji su rezultirali destabilizacijom šibenske komune, svakako treba ubrojiti i sve učestalije otmice stanovništva iz distrikta. O takvim događajima svjedoče brojni izvori iz toga razdoblja, osobito bilježnički dokumenti. Tako je, na primjer u *breviarium testamenti* Marice, supruge Dragiše Jadrijevića *de Tutizaina* kraj Bribira, a koji je 1471. g. zapisao šibenski notar Antun Campolongo, zabilježeno da je Maričin suprug Dragiša bio *abductus a Turcis*.¹³¹ Zanimljivo je spomenuti i to da je u istom brevijaru zabilježena još jedna u nizu pojava kuge na šibenskom komunalnom teritoriju. Naime, kao jedan od razloga prisutnosti tek jednog svjedoka (svećenika) u trenutku sastavljanja Maričinog brevijara bilježnik Antun Campolongo kao razlog ističe *ob timorem pestis*.¹³² Da to nije bio izolirani

¹²⁶ T. Raukar, *Hrvatsko srednjovjekovlje*, str. 355.; J. Kolanović, *Šibenik*, str. 19-21.

¹²⁷ T. Raukar, *Komunalna društva u Dalmaciji u XV. st. i u prvoj polovini XVI. stoljeća*, str. 90.

¹²⁸ Poznato je kako šezdesetih godina XV. st., dolazi i do prvih planskih iseljavanja stanovništva iz šibenskog zaleđa na “sigurnije” teritorije pri čemu prednjači udaljeni istarski poluotok. Vidi: Danilo Klen, *Dva ugovora iz 1463. godine o preseljavanju seljaka s područja šibenske općine u Istru*, *Radovi Centra Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zadru*, sv. XXIV, Zadar 1977., str. 61.-70.

¹²⁹ M. Šunjić, *Dalmacija u XV. stoljeću*, str. 146.

¹³⁰ Isto, str. 151.

¹³¹ DAZd, SŠB, Antun Campolongo (dalje: AC), br. 11/III, sv. 10. VII. b, fol. 29.

¹³² Na ist. mj.

slučaj svjedoče upisi navedenog bilježnika u narednim godinama, pa tako saznajemo kako je u ropstvo odvedena i Marica, supruga pok. Jurića *de Sliuena*, a što je bilježnik Antun zabilježio uobičajenom frazom *abducta a Turci*.¹³³ Kao ilustraciju osjećaja o stalnoj ugroženosti od strane Osmanlija, komentirajući poslanicu koju je Juraj Šišgorić uputio Jurju Divniću, a u kojoj šibenski latinistički pjesnik navodi da je *turčin već vičan da na naša navaljuje polja*, Tomislav Raukar primjetio je da je trajna ugroženost ipak “morala širiti uski medijevalni mentalitet komunalnih društava”.¹³⁴ Upravo trajna osmanlijska prijetnja i vojni pritisak, izražena ponajviše u pljačkama i ubojstvima te odvođenjem stanovnika distrikta u ropstvo, usporavaju raniji napredak šibenske komune, izražen osobito u provoj polovini i sredinom XV. st., i polako zaključuju razdoblje tzv. zlatnog doba Šibenika. Kontekst takvog povijesnog razvitka šibenske komune u drugoj polovini XV. st. za dugo je razdoblje zaključen 1493. g. kada, nakon poraza kršćanske hrvatske vojske na Krbavskom polju, Osmanlije u političkom smislu prestaju biti tek svojevrsni povremeni prolaznici kroz sela Dalmatinske Zagore te utvrđuju i učvršćuju granicu prema dalmatinskim gradovima. Budući da koncem XV. st. nastaju nove političke, vojne i gospodarske prilike, kako u cijeloj Dalmaciji tako i u Šibeniku, koje se bitno razlikuju od razdoblja prve, pa i dijela druge polovine XV. stoljeća, one se odražavaju i na promjene u svakodnevnom životu i na polju razine materijalne kulture. Stoga se i razmatranje ove problematike za kasnosrednjovjekovni Šibenik i njegov distrikt doista može zaustaviti na razdoblju konca XV. st. kada se u susjedstvu pojavljuje potpuno novi politički čimbenik od svjetskog značaja, a koji su Šibenčani počeli razumijevati i s njime uspostavljati veze tek u sljedećim desetljećima.

¹³³ DAZd, SŠB, AC, br. 11/III, sv. 10. VII. b, fol. 16.

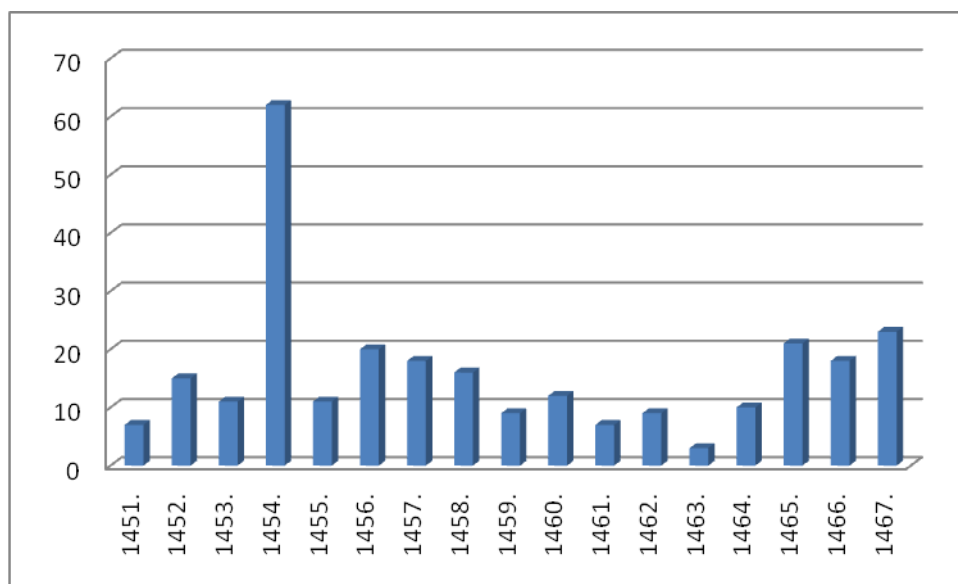
¹³⁴ T. Raukar, *Studije o Dalmaciji u srednjem vijeku*, str. 188.

III. GODIŠNJA DISTRIBUCIJA PROMATRANIH ŠIBENSKIH INVENTARA DOBARA

Već je prije nekoliko desetljeća uočena velika vrijednost razmatranja godišnje distribucije oporuka kao serijskih vrsta izvora u objašnjenu pojedinih demografskih problema i promjena, a time i povijesnih okolnosti koje su ih izazvale. Jednako vrijedan izvor u tom su smislu i inventari dobara. Naime, i promatranje godišnje distribucije inventara dobara, nastalih i zabilježenih unutar kratkog vremena nakon sastavljanja oporuka i smrti pojedinih osoba, važan je aspekt kvantitativne analize jer omogućuje uočavanje povezanosti između konkretnih povijesnih okolnosti i utjecaja određenih povijesnih zbivanja unutar mikro-prostora neke komune na brojnost inventara u pojedinim godinama.

U tu je svrhu izrađen i Grafikon 1. na kojem je prikazana godišnja distribucija inventara dobara stanovnika šibenske komune u razdoblju od 1451. do 1467. godine, dakle tijekom 17 godina. Kao što je ranije spomenuto, radi se o uzorku od 272 inventara dobara stanovnika grada Šibenika i njegova distrikta koje su, kako je ranije spomenuto, sastavili bilježnici Karotus Vitale i njegov sin Antonije, Kristofor pok. Andrije i Šimun Vratojević. Ukoliko bismo tražili prosječnu vrijednost distribucije inventara dobara u promatranom razdoblju, onda bi po svakoj godini u prosjeku bilo zabilježeno njih 16.

Grafikon 1. Godišnja distribucija inventara dobara na prostoru šibenske komune 1451.-1467.

No, ukoliko bi se promatrala statistička srednja vrijednost, dakle vrijednost između godine sa najvećim i godine sa najmanjim brojem inventara, onda bi prosječan broj sastavljenih inventara bio 32. Konačno, ukoliko bi se, statistički opravdano, kao prosječan broja zapisanih inventara po godini uzeo onaj broj koji se naziva dominantnim, odnosno onaj koji se najčešće pojavljuje u promatranom uzorku, onda bi se radilo o broju od 11 inventara dobara.

Koju god od gornjih vrijednosti uzmemo kao važeću, ipak se nekoliko godina izdvaja u cjelokupnom razdoblju, bilo vrlo velikim ili vrlo malim brojem zapisanih inventara dobara. Tako, u razmatranju rezultata prikazanih na Grafikonu 1. prije svega treba istaknuti da inventari dobara iz godine 1451. nisu u cijelosti sačuvani, pa tako ovaj svešćić koji je zabilježio Karotus Vitale započinje sa mjesecom travnjem spomenute godine. Stoga je i razumljivo da je broj inventara dobara za tu godinu (sedam), kako je prikazano na Grafikonu 1., znatno manji od prosječnog godišnjeg broja inventara dobara. No, zanimljivo je da je daleko najmanji broj inventara, samo tri, Karotus sastavio 1463. godine. Razlog takvoj distribuciji, odnosno moguće povijesne utjecaje ili osobne razloge koji su mogli uvjetovati sastavljanje tako malog broja inventara dobara, teško je objasniti. Naime, iste te godine, Karotus je zabilježio čak 16 oporuka i jedan brevijar što ukazuje da je tijekom te godine redovito obavljao svoj posao bilježnika te da je boravio na prostoru šibenske komune. Moguće je tek pretpostaviti da je Karotus Vitale zbog osobnih razloga, kao na primjer bolesti člana njegove obitelji ili drugih poslovnih obveza, dio klijenata i bilježničkog posla prepustio

nekom drugom šibenskom bilježniku. Kako god bilo, činjenica je da je ovaj bilježnik i tijekom dvije prethodne godine (1461. i 1462.) sastavio manji broj inventara dobara nego u većini ostalih godina, što ukazuje da je iz nekog, nama nepoznatog, razloga smanjio rad na bilježenju ove specifične vrste privatno-pravnih dokumenata u nešto dužem razdoblju od tri godine. No, ne samo da je u tim godinama zabilježio manji broj inventara dobara, nego tijekom 1461. i 1462. godine nije sastavio niti jednu oporuku što jasno ukazuje da je bitno smanjio opseg svojeg bilježničkog poslovanja. Tako je 1461. godine Karotus sastavio sedam, a 1462. godine devet inventara dobara.

Koliko godišnja distribucija inventara predstavljena na Grafikonu 1. odražava povijesne prilike na mikro-prostoru šibenske komune, i to obzirom na utjecaj nekih političkih, vojnih ili zdravstvenih čimbenika? Razmotrimo li godišnju distribuciju inventara dobara prikazanu na Grafikonu 1., jasno se mogu razlučiti dva kontinuirana razdoblja od nekoliko godina koja, obzirom na broj sastavljenih inventara, sadrže određene zajedničke karakteristike.

Prvo takvo razdoblje je ono od 1456.-1458. godine, kada je sastavljen veći broj inventara od prosjeka (54 odnosno u prosjeku 18 po godini), a koje odražava određene, u historiografiji poznate, povijesne okolnosti koje su utjecale na povećanje broja zabilježenih inventara u šibenskoj komuni.¹³⁵ Naime, tijekom 1456. i 1457. godine, kao što zorno svjedoče bilježnički spisi, šibensku komunu je, baš kao i većinu drugih dalmatinskih komuna (na primjer Zadar, Split, Dubrovnik), pogodila jedna od najstrašnijih kasnosrednovjekovnih epidemija kuge,¹³⁶ pa je to nesumnjivo bio osnovni razlog većeg broja sastavljenih inventara dobara na prostoru šibenske komune. No, budući da 1458. godine nije zabilježena niti kužna epidemija niti ratne okolnosti koje bi mogle utjecati na povećani mortalitet stanovništva, razlog većem broju sastavljenih inventara dobara u odnosu na većinu ostalih godina vjerojatno leži u jednom, dosada slabo poznatom, događaju koji se te godine zbio u gradu, a

¹³⁵ Tako je, primjerice, 1456. godine sastavljeno gotovo dvostruko više inventara dobara nego prethodne, 1455. godine (20 u odnosu na 11).

¹³⁶ J. Kolanović, *Šibenik*, str. 32. Valja napomenuti da su ove dvije epidemije kuge zahvatile i neke druge dalmatinske gradove, pa čak i otočke komune, kao na primjer Rab, koji je tijekom te dvije godine proživio teške trenutke što se posebice odrazio kroz velik gubitak stanovništva. Dušan Mlacović, *Gradani plemići: Pad i uspon rapskoga plemstva*, Leykam international, Zagreb 2008., str. 80-82. No, s druge strane, zanimljivo je navesti primjer grada Trogira i njegova distrikta, u kojem tijekom ovog razdoblja nisu zabilježene epidemije kuge. Meri Kunčič, *Od pošasti sačuvaj nas: Utjecaj osmanske opasnosti i kužnih epidemija na ikonografiju zavjetnih slika. Primjer Splita i Trogira u XV. i XVI. stoljeću*, Srednja Europa, Zagreb 2008., str. 70. To jasno ukazuje na postojanje razvijenih protukužnih mjera, nastalih kao posljedica stogodišnje bitke sa ovom pošasti tijekom koje su stjecana iskustva o načinima njezina sprječavanja, prije svega putem karantene. Tako se čini da su trogirске komunalne vlasti, upravo zahvaljujući takvim *anti-peste* mjerama, uspješno obranile komunu od ovih zaraza.

koji je zabilježio već spomenuti Ambroz Mihetić, *artium et philosophie doctor*. Naime, u jednoj oporuci iz rujna 1458. godine, sastavljenoj za šibenskog građanina Stjepana Milgostića, Ambroz, koji se u tom dokumentu spominje kao *coadiutor Karoti Vitali*, navodi se kako je Karotus Vitale otputovao u Veneciju *occasione incendii quo cesit ciuitas Sibenici*, dakle u vrijeme kada je Šibenik bio poharan požarom,¹³⁷ kada su spaljene brojne crkvene i svjetovne građevine, palače, kuće i nastambe. Moguće je pretpostaviti da je povećani broj zabilježenih inventara barem djelomice posljedica upravo tih nesretnih okolnosti koje su zadesile Šibenik i njegovo stanovništvo u svibnju 1458. godine. O tome svjedoči i veći broj oporuka, brevijara i kodicila (ukupno 28) sastavljenih iste godine od strane šibenskih stanovnika, među kojima je i ova Stjepana Milgostića.

Drugo razdoblje u kojem je sastavljen veći broj inventara dobara od prosjeka je ono od 1465. do 1467. godine, kada je sastavljeno ukupno 62 inventara dobara.¹³⁸ Obzirom da je na primjeru prethodnog razdoblja ukazano na utjecaj povijesnih okolnosti na distribuciju inventara dobara, valja potražiti razloge zbog kojih je tijekom ove tri godine sastavljeno još više takvih dokumenata. U historiografiji je već ranije uočeno da su 1466. i 1467. godine Šibenikom harale epidemije kuge, a koje su uvijek povećavale mortalitet stanovništva osobito u urbanim središtima, što se jasno odražavalo i kroz sastavljanje oporuka i inventara dobara.¹³⁹ No, uz epidemije kuge još je jedan čimbenik, dosada nezamijećen u medievistici, utjecao na sastavljanje povećanog broja inventara dobara u promatranom razdoblju. Naime, šibenska je komuna tijekom 1464. i 1465. godine opremila čak dvije galijske galije koje su sudjelovale u ratovima protiv Osmanlija u mletačkoj Albaniji i na grčkoj obali.¹⁴⁰ Kao posljedica ovog rata, tijekom 1465. i 1466. godine, kada su se u Šibenik vratile te galijske galije, preživjeli su sa sobom donijeli i pisane dokumente odnosno posljednje volje i inventare dobara u spomenutom vojnom pohodu umrlih i poginulih šibenskih ratnika. Iz spomenutog je razumljivo da se ratne prilike nisu osjetile odmah 1464. godine, u kojoj je sastavljeno manje inventara dobara, nego tek iduće, 1465. godine, kada se prva galijska galija vratila iz vojnog pohoda. Isto vrijedi i za sljedeću 1466. godinu, nakon povratka druge galijske galije, što je također utjecalo na povećani broj inventara dobara. Dodajmo da i oporuke Šibenčana iz spomenute tri godine jasno ukazuju na povećani mortalitet među komunalnim stanovništvom, pa je tako tijekom te

¹³⁷ Na početku iste oporuke Ambroz navodi da je odobrenje za vršenje bilježničke službe *dimisi loco mei cum licentia et auctoritate magnifici et generosi militis domini Marci Geno honorabili comitis et capitaneis Sibenici et curie sue*, odnosno da mu je ono odobreno od strane kneza i komunalne kurije. DAZd, ŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. a, fol. 134a.

¹³⁸ Tako je 1465. godine sastavljen 21, 1466. godine 18, a 1467. godine 23 inventara dobara.

¹³⁹ J. Kolanović, *Šibenik*, str. 32.

¹⁴⁰ O tim događajima vidi više u poglavlju *Oružje i vojna oprema*, str. 265-289.

tri godine samo Karotus Vitale zabilježio 48 posljednjih volja umrlih, žrtava kuge i ratnih neprilika. Vezano uz godišnju distribuciju inventara dobara, treba još spomenuti da je i 1464. godine, kao što je zapisano u brevijaru šibenskog distriktualca Tome Duplovića *de villa Daslina*, šibenski distrikt, a vjerojatno i grad, pogodila još jedna kužna epidemija.¹⁴¹ U uvodu u spomenuti brevijar Karotus navodi da je oporučitelj Toma pokojan, odnosno *mortuus prope pestam*. Nadalje se spominje da je brevijar iz Dazline u Šibenik donijela njegova supruga Ruža, a sastavio ga je u svibnju neki distriktualni svećenik, *presbiter* Mihovil Bresić, *in litteris Sclavis*, odnosno na hrvatskom jeziku. Nakon dolaska u Šibenik, Ruža je brevijar, u skladu sa odredbama šibenskog statuta, predočila sucu *curie maioris*, nakon čega je brevijar predan na prijepis Karotusu Vitaleu.¹⁴² Ipak, čini se da je ova epidemija bila slabijeg intenziteta nego sljedeće dvije, pa se nije znatnije odrazila na godišnju distribuciju sastavljenih inventara dobara i oporuka.¹⁴³

Naravno, razmatranje godišnje distribucije inventara dobara (i/ili oporuka) povremeno može rezultirati određenim nedoumicama. Naime, u vrelima je ponekad teško ili nemoguće pronaći valjani i logičan povijesni uzrok koji je izazvao izrazito povećanje ili smanjenje broja ovih dokumenata sastavljenih u nekoj određenoj godini. Tako, u promatranom uzorku godina 1454. predstavlja prilično veliku enigmu odnosno nepoznanicu. Naime, kao što je vidljivo iz Grafikona 1., u spomenutoj je godini sastavljen daleko najveći broj inventara dobara (62 ili 22,8% od ukupnog broja sastavljenih inventara dobara). Štoviše, iste je godine sastavljen i najveći broj oporuka (31), brevijara (11) i kodicila (3) u odnosu na svaku pojedinačnu godinu u promatranom razdoblju (11,9% od ukupnog broja tih vrsta dokumenata u promatranom razdoblju).¹⁴⁴ Kao što smo zorno pokazali na ranijim primjerima, veći broj sastavljenih inventara dobara i/ili posljednjih volja odnosno njihovih dopuna obično je bio rezultat neke izvanredne povijesne situacije, primjerice kužnih epidemija, gladi ili rata, koja je utjecala na povećanje stope mortaliteta na prostoru neke komune, u ovom slučaju šibenske. No, medievistička literatura kao i sva dostupna bilježnička, diplomatska i narativna vrela koja su vezana uz povijest šibenske komune druge polovine XV. stoljeća, ne sadrže nikakve konkretne podatke koji bi jasno ukazivali na određenu izvanrednu situaciju, a koja bi mogla

¹⁴¹ DAZd, ŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. a, fol. 207.

¹⁴² Zanimljivo je spomenuti da se kao svjedok pri sastavljanju brevijara spominje *presbiter Paulus Tucich parochianus, dicte ville*. DAZd, ŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. a, fol. 207-207a.

¹⁴³ Te je godine Karotus Vitale sastavio znatno manji broj inventara dobara nego u sljedeće tri godine (10) te vrlo malen broj posljednjih volja, točnije sedam oporuka i četiri brevijara.

¹⁴⁴ Pri tome treba napomenuti da za trogodišnje razdoblje od 1460. do 1462. nisu sačuvane oporuke, brevijari i kodicili. No, obzirom da je tih godina sastavljen prilično mali broj inventara dobara, to ne utječe bitno na činjenicu da se upravo 1454. godina ističe kao specifična zbog izrazito velikog broja sastavljenih inventara dobara, ali i posljednjih volja.

utjecati na povećanu stopu mortaliteta, a time i na povećani broj sastavljenih inventara dobara i oporuka.¹⁴⁵ Ipak, detaljnije razmatranje oporuka koje je sastavio Karotus Vitale 1454. g. omogućava barem postavljanje nekih hipotetskih promišljanja vezano uz takvu distribuciju, kako inventara dobara tako i oporuka. Budući da se na samom početku svake oporuke, kao što je to bio običaj diljem Europe pa tako i Dalmacije, uvijek navode podatci o duševnom i tjelesnom (što je ovdje osobito važno) stanju oporučitelja odnosno oporučiteljice kao i mjesto njihova sastavljanja, šibenske oporuke iz 1454. godine upućuju na mogući razlog zapisivanja znatno većeg broja inventara upravo te godine. Naime, od ukupno 31 oporuke iz ove godine njih 24 ili 77% je sastavljeno u trenutku kada su oporučitelji ili oporučiteljice bili *corpore decrepita*, *corpore languens* ili *corpore infirmis*, što znači da su bili tjelesno bolesni ili onemoćali. Tako je u srpnju spomenute godine šibenski patricij Martin Miršić dao sastaviti posljednju volju pri čemu je bilježnik zapisao da je testator *corpore decrepita*.¹⁴⁶ Da je većina testatora u trenutku sastavljanja oporuka bila tjelesno onemoćala još više potvrđuje činjenica da je većina, kao što je rečeno, ove privatno pravne isprave sastavljala u svom domu, a ne u bilježničkoj kancelariji ili na nekom javnom mjesto, kao što je često bio običaj. Tako je, primjerice, oporuka spomenutog šibenskog patricija Martina Miršića zbog njegove bolesti bila sastavljena *Sibenici in domo habitationis infrascripti testatoris* ili *in domo habitationis infrascripte testatricis* kao primjerice u slučaju oporuke koju je u veljači iste godine Karotus Vitale sastavio za Svilu, suprugu pok. Ivana Grubca.¹⁴⁷ Važno je napomenuti da su, kao što se vidi iz navedenih primjera, oporuke ove godine sastavljali pripadnici svih društvenih staleža šibenske komune. Iz svega navedenog moglo bi se pretpostaviti da se na području grada Šibenika i njegova distrikta 1454. godine pojavila neka epidemija, možda kuga, koja je utjecala na veliki broj zapisanih inventara dobara i oporuka upravo te godine.¹⁴⁸

Uz navedenu pretpostavku, postoji još jedan mogući razlog zbog kojeg je Karotus Vitale 1454. g. sastavio daleko najveći broj inventara dobara te oporuka, kodicila i brevijara. I za ovu pretpostavku, baš kao i za prethodnu, postoje opravdani argumenti. Naime, kao što je

¹⁴⁵ U radovima hrvatskih povjesničara koji su se bavili ovom problematikom uopće na nalazimo na posebna razmatranja vezano uz 1454. godinu. U spisima Karotusa Vitalea, u *Listinama* ili *Šibenskom diplomatariju*, u narativnim vrelima kao što su djela Jurja Šižgorića, Danielea Farlatija, trogirskih povjesničara Pavla Andreisa i Ivana Lučića-Luciusa, ne nalazimo nikakve izravne podatke koji bi mogli upućivati da se na prostoru šibenske komune te godine događalo nešto što je moglo tako snažno utjecati na demografske promjene 1454. godine kao što upućuje broj zapisanih inventara dobara i oporuka.

¹⁴⁶ DAZd, ŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. a, fol. 60-60a.

¹⁴⁷ DAZd, ŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. a, fol. 44a.

¹⁴⁸ Bilježnik je u oporuci koju je u studenom iste godine dala zapisati *Parvica uxor Georgii laboratoris*, naveo kako je spomenuta bila *sana mente, memoria intellectu et corpore timens improvisos mortis insultis*, što sugerira kako je navedena bila zdravog tijela i duha, ali u strahu i to vjerojatno od neke kužne epidemije (DAZd, ŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. a, fol. 69a).

poznato, uz Karotusa Vitalea u Šibeniku je u to vrijeme djelovalo još nekoliko bilježnika kao na primjer Kristofor, sin pok. Andrije, Antonije Vitale ili Rafael Ferro. Poznata je praksa u kasnosrednjovjekovnim dalmatinskim komunama da su povremeno bilježnici preuzimali klijente od drugih bilježnika, osobito ako je neki od njih bio zauzet drugim poslovnim ili obiteljskim obvezama, bolestan i slično. Ranije smo spomenuli kako je i sam Karotus Vitale 1458. godine bio odsutan iz Šibenika te je, zbog toga, njegove bilježničke poslove preuzeo Ambroz Mihetić. Tako je i Karotus Vitale te, 1454. godine, iz nekog od navedenih razloga mogao vršiti bilježničke poslove umjesto nekog od spomenutih šibenskih bilježnika i primati njegove klijente, Šibenčane i stanovnike šibenskog distrikta. Kao i u slučaju sa gore spomenutom hipotezom, ova bi pretpostavka mogla objasniti tako značajan porast broja inventara i posljednjih volja koje je Karotus sastavio 1454. godine, a koji je čak tri do četiri puta veći nego u svakoj od ostalih godina.

Kao što pokazuje razmatranje godišnje distribucije inventara dobara stanovnika šibenske komune, ova vrsta vrela vrlo je korisna u razmatranju određenih demografskih aspekata, prije svega mortaliteta, na određenom mikro prostoru, posebice ako se zajedno sa njima kvantitativnoj analizi podvrgnu i oporuke. Zbog toga se može reći da godišnja distribucija inventara dobara nije nasumična već ona često odražava specifične povijesne prilike kratkog trajanja, o kojima nalazimo potvrdu u drugim vrstama izvora kao što su bilježnički dokumenti ili narativna vrela (ljetopisi, hagiografije i slično), a koje su utjecale na broj sastavljenih inventara dobara (i oporuka) u pojedinim godinama. Promatrani s tog aspekta inventari dobara postaju i vrijedan izvor za proučavanje populacijskih gibanja, odnosno kretanja broja stanovnika, u povijesnim razdobljima kada su takvi podatci vrlo rijetko eksplicite zabilježeni. Njihova je vrijednost u razmatranju tih demografskih aspekata još izraženija ukoliko se uz njih, kao što je ovdje i učinjeno, analiziraju i podatci iz posljednjih volja odnosno oporuka.

IV. O SPOLU, DRUŠTVENOM POLOŽAJU I PODRIJETLU OSOBA ZA KOJE SU SASTAVLJANI INVENTARI DOBARA

Kao i u ostalim kasnosrednjovjekovnim dalmatinskim komunama, u Šibeniku u drugoj polovini XV. st. privatno-pravne isprave, pa tako i inventare dobara, sastavljali su komunalni stanovnici oba spola. No, baš kao i u ostalim dalmatinskim komunama, broj isprava koje su kod komunalnih bilježnika sastavljale žene bio je nešto manji u odnosu na broj dokumenata koji su sastavljeni za muškarce. Nema sumnje da je to posljedica pravnog, društvenog i gospodarskog položaja žena u odnosu na muškarce koji su bili društveno, zakonski i gospodarski mobilniji i aktivniji od žena u svakodnevnom životu dalmatinskih komuna tog razdoblja. Tako je bilo unatoč činjenici kako su statutarne odredbe dalmatinskih komuna davale jednaka prava pripadnicima oba spola u sastavljanju svih privatno pravnih isprava kao što su ugovori o prokuraturi, kupoprodajni ugovori, ugovori o naukovanju i službi, oporuke, brevijari i inventari dobara. Naravno, sva su zakonska prava žena i muškaraca u dalmatinskim komunalnim statutima bila određena jednom osnovnom pretpostavkom, odnosno punoljetnošću (*aetas legitima, aetas perfecta*). Tako je prema šibenskom statutu žena postajala punoljetna sa 14, a muškarac sa 16 godina, što je nešto kasnije u odnosu na većinu drugih istočno-jadranskih komuna, gdje je ta dob bila 12 odnosno 14 godina.¹⁴⁹ Ipak, u svim dalmatinskim komunama, pa tako i u kasnosrednjovjekovnom Šibeniku, udio žena koje su tražile sastavljanje privatno-pravnih dokumenata u bilježničkim kancelarijama bio je prilično velik što još jednom ukazuje na činjenicu da prema koncu srednjeg vijeka dolazi do sve veće, ne samo socijalne i staleške, nego i spolne demokratizacije u pisanju privatno pravnih isprava.

* * *

Budući da je razmatranje problematike spolne i društvene pripadnosti te podrijetla sastavljača inventara dobara teško izvršiti u zasebnim poglavljima, osobito zbog činjenice da su ta tri problema nerijetko čvrsto povezana, u ovom će se poglavlju iznijeti osnovni podatci prvo o spolu sastavljača šibenskih inventara dobara, zatim o njihovom društvenom položaju i podrijetlu, no povremeno će se razmatranje pojedinih aspekata socijalnog položaja, spolne pripadnosti i podrijetla u velikoj mjeri ispreplitati. Naravno, kada se promatraju temeljni podatci dobiveni kvantitativnom analizom izvorne građe, a predstavljeni na grafikonima koji

¹⁴⁹ *Knjiga statuta*, lib. II., cap. LVI, str. 83/24. Primjerice, trogirski statut sadrži odredbu prema kojoj su djevojčice postajale punoljetne napunivši 12, a dječaci 14 godina: *Statuimus, quod nullus masculus, antequam perveniat ad etatem XIII annorum, et nulla mulier, antequam perveniat ad etatem XII annorum, de suis bonis possit facere testamentum* (*Statut i reformacije grada Trogira*, prir. Ivan Strohal, *Monumenta historico-juridica Slavorum Meridionalium*, vol. X, JAZU, Zagreb 1915., lib. III, cap. 3, str. 104.).

slijede, spomenuta isprepletenost gotovo se ne primjećuje jer se promatraju egzaktni rezultati za tri spomenuta aspekta vezana uz šibenske sastavljače inventara dobara.

Kao što je ranije navedeno, u razdoblju od 1451. do 1467. godine, sastavljeno je ukupno 272 inventara dobara za 273 osobe.¹⁵⁰ Tako promatrani uzorak sadrži 181 inventar dobara sastavljenih za muške osobe (66,3% od ukupnog broja inventara dobara). Kasnosrednjovjekovni šibenski izvršitelji posljednjih volja, čija je dužnost bila popisati svu imovinu preminule osobe, za ženske su osobe popisali gotovo dvostruko manje inventara dobara (91 inventar dobara, odnosno 33,3% od ukupnog broja inventara dobara). No, pritom je vrlo važno napomenuti da je proporcionalna zastupljenost ženskih osoba koje su bile patricijke ili šibenske građanke, a za koje su sastavljeni inventari dobara, u odnosu na muškarce iz istih skupina, daleko veća usporedimo li je sa odnosom žena i muškaraca, stanovnika sela u šibenskom distriktu, za koje su sastavljeni inventari dobara. Tako je u gradu 38% žena imalo sastavljene inventare dobara, dok je u selima šibenskog distrikta njihov udio bio značajno manji i iznosio je samo 22,8% od ukupnog broja sastavljenih inventara. Dakle, čak 15,2% više gradskih u odnosu na seoske žene tražilo je sastavljanje inventara dobara. Nema sumnje da je razlog tome mogao biti u činjenici da je gradska sredina bila općenito naprednija u smislu položaja i uloge žene kako u društvu tako i unutar intimnog prostora domaćinstva i obitelji. Jedan od razloga mogao je biti i u činjenici da su urbane sredine daleko lakše mijenjale svoje tradicionalne nazore i prihvaćale neka nova društvena kretanja i tendencije, pa čak i onda kada je to bilo vezano uz tako osjetljivo pitanje kao što su odnosi spolova. Nasuprot tome, seoske sredine su uvijek bile nesklonije promjenjama u odnosima između spolova i sporije u prihvaćanju novih kretanja i običaja, bile su sklone tradicionalnom načinu života koji je pružao određenu stabilnost, a i promjene koje su se dešavale u gradovima sporo su dopirale do ruralnih područja distrikata. Uz to, u selima distrikta gotovo da i nije bilo osoba, osim možda ponekog pismenog seoskih župnika (o čemu svjedoče i brevijari testamenata seljaka iz šibenskog distrikta) i obrtnika, koje su imale predispozicije prihvaćanja novih društvenih i općenito civilizacijskih kretanja. No, vjerojatno se ipak najvažniji razlog znatno manjem broju seoskih žena za koje su sastavljeni inventari dobara krije u jednostavnoj činjenici da su kancelarije šibenskih bilježnika bile daleko i teško pristupačne svim seljacima, a osobito ženama, koje su u tom razdoblju bile vrlo ograničene u kretanju te se njihov život s tog aspekta svodio na kretanje unutar prostora kuće, sela i bliskih

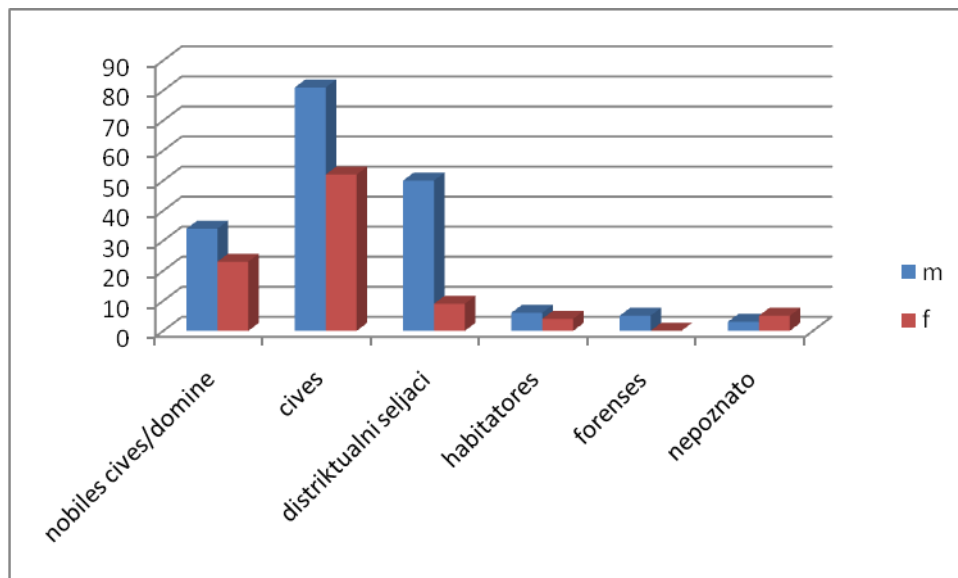
¹⁵⁰ Zbog oštećenja folije za jednu osobu nije poznato ime, prezime, spol, podrijetlo kao ni društveni status i eventualno zanimanje. DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 7, fol. 300.

zemljišnih posjeda.¹⁵¹ Iz navedenog se može zaključiti kako šibenski uzorak inventara dobara vjerno prati kasnosrednjovjekovne tendencije spolne distribucije bilježenja privatnopravnih dokumenata na području Dalmacije, pri čemu se, kao što je spomenuto, žene kao protagonisti spominju znatno rjeđe od muškaraca. Unatoč tome, možemo zaključiti kako spomenuti kvantitativni podatci još jednom potvrđuju da se i tijekom XV. st., i to u neprekinutom slijedu od sredine XIII. stoljeća kada se institucija bilježništva čvrsto ukorijenila u dalmatinskim komunama, nastavlja proces demokratizacije u pisanju raznovrsnih privatno-pravnih isprava pri čemu se spomenuta demokratizacija ne primjećuje samo na staleškoj već i na spolnoj razini. Jer, broj žena koje su sastavljale ove privatno-pravne dokumente ipak je činio više od trećine u slučaju grada i nešto manje od četvrtine u slučaju seoskih sredina.

Prikaz društvene pripadnosti, odnosno staleške strukture šibenskih sastavljača inventara dobara na Grafikonu 2. ukazuje na činjenicu da je šibenska komuna, dakle i njezin urbani i ruralni dio, bila društveno istovjetno uređena kao i ostale dalmatinske komune u kasnom srednjem vijeku. Na sreću, a za razliku od velikog broja bilježnika u drugim dalmatinskim komunama tog razdoblja, šibenski bilježnik Karotus Vitale – zajedno sa svojim pomoćnicima Antunom Vitaleom, Šimunom Vratojevićem i Antunom Campolongom – u najvećem broju inventara dobara zapisao je i podatke o njihovom društvenom statusu i to bez obzira na spolnu pripadnost. Tako je od ukupnog broja inventara dobara (272), u njih čak 264 ili 97% zabilježena socijalna položaj osoba za koje su sastavljani ovi privatno-pravni dokumenti.

¹⁵¹ Nažalost, uzorci za skupine ostalih sastavljača inventara dobara su premaleni za donošenje bilo kakvih zaključaka.

Grafikon 2. Sastavljači inventara dobara prema spolu i društvenom položaju

Podatci predstavljeni na Grafikonu 2. zorno i egzaktno zrcale stvarno društveno uređenje kasnosrednjovjekovne šibenske komune. Kao što se vidi iz prikazanih podataka, a o čemu je već bilo riječi, najveći broj inventara dobara sastavljen je za gradsko stanovništvo. O još uvijek prisutnoj dominaciji privatno-pravnih dokumenata sastavljenih za ovu skupinu komunalnog stanovništva svjedoči i činjenica da je čak 69,9% od svih inventara dobara sastavljeno za osobe koje su pripadale urbanom stanovništvu komune, dakle za patricijat i građane (*nobiles cives / nobiles domine* i *cives*). Uz činjenicu da je običaj sastavljanja inventara dobara bio još uvijek prihvaćeniji među gradskim stanovništvom, na dominaciju broja inventara dobara među pripadnicima gradskih staleža utjecala je i činjenica da je sam grad, kao dio komune, imao više stanovnika nego sela u komunalnom distriktu. Pri tome treba istaknuti da je znatno veći broj ovih dokumenata sastavljen za građane odnosno *cives*, dakle srednji sloj cjelokunog komunalnog stanovništva, nego za elitni sloj koji su činili patriciji odnosno *nobiles* oba spola. Tako je zabilježeno ukupno 133 inventara dobara za muškarce i žene iz skupine *cives*, a samo 57 ovih isprava za osobe koje su pripadale komunalnom patricijatu. I to je posljedica tipične društvene strukture kasnosrednjovjekovnih dalmatinskih komuna, a u kojima građanski odnosno srednji sloj čini najbrojniju skupinu urbanog stanovništva, dok su pripadnici patricijata malobrojni u odnosu na srednji sloj društva. Stoga i odnos u broju i postotku inventara dobara sastavljenih za *cives* (49%) i *nobiles cives/nobiles domine* (21%) nimalo ne čudi. Kao komuna otvorena prema priljevu

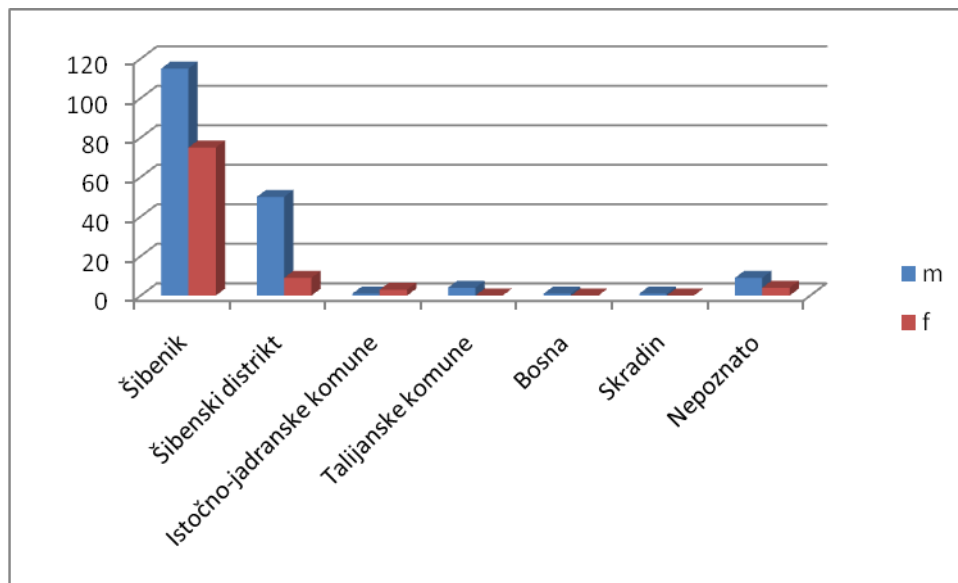
novog stanovništva, bilo zbog potrebe za novom radnom snagom, bilo zbog potrebe za novim vrstama profesija odnosno obrtnika ili trgovaca, bilo zbog doseljavanja novih stanovnika uvjetovanih vojno-političkom situacijom u zaleđu, Šibenik je imao i nekoliko manjih društvenih skupina koje su upotpunjavale ukupnu sliku šibenskog komunalnog društva sredinom i u drugoj polovini XV. stoljeća. Tako je u Šibeniku u promatranom razdoblju inventare dobara sastavilo 10 stanovnika (*habitatores*), dakle osoba bez prava civiliteta, ali s mogućom težnjom trajnog nastanjenja, i 5 stranaca (*forenses*), odnosno osoba koje su u Šibeniku boravile privremeno, kraće ili duže vrijeme. No, iako su ukupnim brojem kao sastavljači inventara dobara ove osobe bile vrlo slabo zastupljene (5,5% od ukupnog broja osoba za koje su sastavljeni inventari dobara), ipak je njihova prisutnost u strukturi gradskog stanovništva indikativna i ukazuje na kontinuiranu živost šibenske društvene svakodnevnice. Zasebnu skupinu komunalnog stanovništva činili su seljaci (*villici, villani*) nastanjeni u selima razasutim po cijelom šibenskom ditriktu. Kao što je prikazano na Grafikonu 2., u promatranom uzorku osoba za koje su sastavljeni inventari dobara distriktulani seljaci su (s udjelom od 22% u ukupnom broju) činili drugu najzastupljeniju skupinu koja je slijedila odmah iza građana i, iako neznatno, prethodila komunalnoj eliti patricijata. Iako su razlozi relativno dobre zastupljenosti distriktualaca detaljno razmotreni u potpoglavlju vezanom uz spolnu pripadnosat i podrijetlo sastavljača inventara dobara, i na ovom se mjestu treba istaknuti da je temeljni razlog takvoj zastupljenosti u, već više puta spomenutom procesu, “demokratizacije” u sastavljanju privatno-pravnih isprava. Kao što niti jedan dalmatinski bilježnik u razvijenom i kasnom srednjem vijeku nije zabilježio podatke o društvenom položaju za apsolutno sve osobe za koje je sastavljao privatno-pravne isprave bilo koje vrste u svojim bilježnicama, tako niti Karotus Vitale i njegovi pomoćnici nisu zapisali društvenu pripadnost za sve osobe za koje su sastavljeni inventari dobara. Tako u promatranom uzorku za osam osoba (tri muškarca i pet žena) ili gotovo zanemarivih 2,9% nema zabilježenih podataka o društvenom položaju.

* * *

Jedan od aspekata koji se može analizirati na temelju raščlambe podataka iz šibenskih inventara dobara u drugoj polovini XV. st. je podrijetlo osoba za koje su oni sastavljeni. Razmatranje ovog problema zanimljivo je prvenstveno zbog činjenice što inventari dobara, kao i neke druge vrste serijskih izvora, dopuštaju donošenje određenih zaključaka o tome da li je Šibenik u drugoj polovini XV. st. bio komuna koja je svojim gospodarskim predispozicijama privlačila osobe iz drugih regija i gradova ili je pak, u prvom redu zbog

osmanske ugroze, gospodarski stagnerala te zbog toga nije privlačila doseljenike već se, gotovo u potpunosti, oslanjala na ekonomske mogućnosti i vještine domicilnog gradskog i distriktualnog stanovništva. Naravno, raščlamba samo jedne vrste bilježničkih isprava serijskog tipa, u ovom slučaju inventara dobara, ne može rezultirati potpuno egzaktnim zaključcima jer bi za cjelovitu analizu bilo nužno razmotriti prije svega sve oporuke iz promatranog razdoblja, ali ostale bilježničke isprave. Ipak, analiza podataka iz inventara dobara, osobito zbog činjenice da se radi o relativno velikom brojčanom uzorku od nekoliko stotina dokumenata, može ukazati na određene procese i tendencije te time pokazati da li je šibenska komuna u tom razdoblju bila sredina koja, zbog nepovoljnog vojno-političkog okruženja, nije privlačila doseljenike ili je, unatoč nepovoljnim povijesnim okolnostima, bila dovoljno gospodarski snažna i atraktivna da, poput primjerice Raba u istom razdoblju, privuče stanovništvo različitog društvenog položaja iz raznih gradova, mjesta i regija. No, pri tome valja imati u vidu da sama raznolikost stanovništva prema podrijetlu ne upućuje na zaključak o mogućem prosperitetu neke komune, pa tako i Šibenika, već se mogući napredak, izazvan dolaskom doseljenika, može razumjeti tek kroz usporednu analizu raznolikih vrsta izvora koji zajedno ukazuju na razinu društvenog života i materijalne kulture. Ipak, činjenica je da se pri razmatranju povijesti urbanih sredina kao jedan od pokazatelja gospodarskog napretka uvijek uzima i broj stranih doseljenika, prije svega raznih profesionalnih djelatnika (umjetnika, liječnika, učitelja, bilježnika, ali i obrtnika i trgovaca), te postojanje zajednica doseljenika. Jer, i u srednjem vijeku je jedno od niza vanjskih obilježja koje je ukazivalo na prosperitet i privlačnost nekog grada bilo korištenje raznih jezika na javnim prostorima odnosno na gradskim ulicama, trgovima i tržnicama, kao što povremeno svjedoče i kasnosrednjovjekovni dnevnički zapisi stranih hodočasnika o našim gradovima, osobito kada pišu o Zadru i Dubrovniku.

Grafikon 3. Sastavljači inventara dobara prema podrijetlu i spolu

Promatrani šibenski inventari dobara jasno ukazuju, kao što je prikazano na Grafikonu 3., kako je daleko najveći broj osoba koje su sastavljale ove privatno-pravne dokumente bio podrijetlom iz samog grada Šibenika, dakle domicilno gradsko stanovništvo (70,6% od ukupnog broja osoba za koje su sastavljeni inventari dobara). Radi se o 192 osobe i to pripadnicima šibenskog patricijata, te šibenskim građanima. Ovdje se logički postavlja pitanje prema kojem su kriteriju, odnosno podatku iz bilježničkih vrela, spomenute 192 osobe definirane kao osobe podrijetlom iz grada Šibenika? Kriteriji koji su prihvaćeni u ovom radu oslanjaju se na dosadašnja istraživanja hrvatskih medievista vezana uz određivanje podrijetla osoba.¹⁵² U skladu sa tim istraživanjima u ovom je radu prihvaćeno da su osobe bile podrijetlom iz Šibenika ukoliko su u inventarima dobara definirane kao *nobilis Sibenici*¹⁵³ ili *civis Sibenici* (za patricijata),¹⁵⁴ *de Sibenico*¹⁵⁵ i *de burgo Sibenici* (za građane).¹⁵⁶ Isto kao i u drugim dalmatinskim komunama razvijenog i kasnog srednjeg vijeka, primjerice Zadra, Trogira i Raba, u kojima se komunalni patricijata u tom razdoblju definira pojmom *civis*, dok se pripadnici komunalnog građanstva definiraju prema nazivu komune u kojoj su živjeli, i šibenski bilježnički dokumenti ukazuju na mogućnost uspostavljanja istog kriterija. Tako se u

¹⁵² Vidi, npr.: Sabine Florance Fabijanec, Pojava profesije *mercator* i podrijetlo trgovaca, *Zbornik OPZ*, sv. 19, 2001., str. 91.-99.; Zoran Ladić, Labinsko društvo u ranom novom vijeku, *HZ*, god. LXII, br. 1, 2009., str. 52-68.

¹⁵³ Na primjer: Martin Tolimerić *nobilis Sibenici*. DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 5, fol. 220.

¹⁵⁴ Na primjer: Antun Lučić *civis Sibenici*. DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 5, fol. 272'.

¹⁵⁵ Na primjer: Marko Kaliberga *de Sibenico*. DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 5, fol. 267.

¹⁵⁶ Na primjer: Juraj Žosanić *de burgo Sibenici*. DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 5, fol. 232'.

Zadru na razmeđu XIII. i XIV. st. pripadnici patricijata redovito definiraju kao *civis Iadre*, dok se građani istovremeno mogu prepoznati prema pridjevku *de Iadra* ili *Iadratinus/Iadertinus/Iadertina*. No, već prema sredini XIV. st. u zadarskim bilježničkim spisima primjećuje se novi sustav bilježenja podrijetla i društvenog položaja pa se pripadnici zadarskog patricijata sve češće počinju definirati kao *nobilis civis Iadre/nobilis domina Iadre*, a građani kao *civis Iadre*. Kao što se vidi iz promatranog šibenskog uzorka, u Šibeniku se sličan proces odvija nešto kasnije, možda od početka XV. st., jer u promatranim bilježničkim dokumentima nalazimo i *nobilis Sibenici*, ali i još uvijek stariji pridjevak *civis Sibenici* kojima su se označavali pripadnici patricijata. Istovremeno, dakle u drugoj polovini XV. st. šibenski građani definirani su baš kao i zadarski građani u drugoj polovici XIV. St., kao *de Sibenico* i *de burgo Sibenici*.

No, takvo definiranje podrijetla uglavnom se koristilo za muške osobe dok su ženske osobe u načelu, baš kao i u drugim dalmatinskim komunama, definirane po podrijetlu supruga, očeva, braće ili bliskih rođaka. Tako je primjerice podrijetlo šibenske građanke Ivane bilo određeno prema njezinom pokojnom suprugu pa se ona u inventaru dobara spominje kao *vxor olim Crenani piscatoris de Sibenico*.¹⁵⁷ U nekim slučajevima, podrijetlo žena određivano je i prema sinovima, kao na primjer u slučaju Marice Radeljić u čijem se inventaru dobara iz veljače 1461. godine, pri navođenju izvršitelja posljednje volje spominje njen sin, *magister Georgius Radeglic marangonus de Sibenico*.¹⁵⁸ Kao primjer određivanja podrijetla ženske osobe prema bratu, možemo navesti slučaj šibenske građanke Margarete Vuković čije podrijetlo saznajemo iz podatka zabilježenog u njenom inventaru gdje se ona spominje kao *uxor Georgii Vouchouich de Sibenico* ali i *soror Petro Pribanouich de Sibenico*.¹⁵⁹ Kao i u slučaju žena iz nižih društvenih staleža, i podrijetlo pripadnica šibenskog patricijata može se odrediti prema informacijama koje bilježnici daju za njihove muževe i/ili očeve. Tako je na primjer podrijetlo šibenske patricijke *domine Čote Tobolović*, u njenom inventaru dobara određeno titulacijom njenog supruga Ivana koji je naveden kao *nobilis vir i civis Sibenici*.¹⁶⁰ Sličan primjer nalazimo u inventaru dobara šibenske patricijke *olim domine Agate*, čije su podrijetlo i društveni položaj određeni podacima vezanim uz njenog supruga, *ser Nikole Mikočića* koji je naveden kao *nobilis Sibenici, commisarius testamenti olim domine Agate*

¹⁵⁷ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 5, fol. 242.

¹⁵⁸ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 5, fol. 250.

¹⁵⁹ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 3, fol. 192.

¹⁶⁰ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 5, fol. 203'.

eius vxoris.¹⁶¹ S druge strane, kao i kod građanki, povremeno nailazimo na primjere određivanja podrijetla i društvenog položaja prema ocu kao npr. u inventaru dobara *domine* Dobre iz 1453.g., gdje je navedena kao *filia quondam ser Martini Dudlich nobilis Sibenici*¹⁶² Pri tome se često, ali ne i uvijek, radilo o ženama koje još nisu bile udane. Uz sve spomenuto, podrijetlo i muških i ženskih pripadnika šibenskog patricijata je, zapravo, najlakše definirati prema samom prezimenu, a prema kojem se, i bez pridjevka *nobilis civis/nobilis domina*, jasno razaznaje društvena pripadnost, ali i podrijetlo pojedine osobe.

Uz dominantnu skupinu osoba podrijetlom iz grada Šibenika (*civitas Sibenici*), veći broj osoba za koje su sastavljeni inventari dobara bili su podrijetlom iz šibenskog distrikta (*districtus Sibenici*). Radi se o muškarcima i ženama, seljacima nastanjenim u selima razasutim diljem šibenskog distrikta, a koji je zajedno sa gradom činio komunu (*communa Sibenici*). S obzirom na relativno dobru populacijsku situaciju u šibenskom distriktu u promatranom razdoblju, razumljivo je da se radi o, s obzirom na brojnost osoba, drugoj po veličini skupini osoba za koje su zapisivani inventari dobara u kancelariji šibenskog bilježnika Karotusa Vitalea u promatranom razdoblju. Tako je njihov ukupan broj 57, odnosno 21% od ukupnog broja zabilježenih inventara dobara na području šibenske komune. Imajući na umu činjenicu da je svaka srednjovjekovna dalmatinska komuna sastavljena od dva jednako važna dijela, grada i distrikta, koji su uostalom integrirani složenim odnosima, ne samo gospodarski nego i pravno i politički, kroz statutarne odredbe komune, to znači da su i seljaci koji su živjeli u selima distrikta, baš kao i građani i patriciji koji su živjeli u gradu, bili podrijetlom iz šibenske komune. Tako, ukoliko kao nadređeni pojam gradu (*civitas*) i distriktu (*districtus*) uzmemo komunu, onda možemo reći da je 91,6% stanovnika bilo domicilno, odnosno podrijetlom iz područja šibenske komune. Ovaj podatak ukazuje da je stanovništvo šibenske komune, sudeći prema podacima iz promatrane vrste privatno-pravnih dokumenata, najvećim dijelom bilo starosjedilačko, dok je tek nešto više od 8% stanovništva bilo doseljeničko i migriralo je u Šibenik iz raznih razloga: ekonomskih, političkih, vojnih, ratnih i drugih. To još jednom pokazuje koliko je struktura stanovništva obzirom na podrijetlo bila različita unutar gradskih zidina u odnosu na distriktualna sela. Naime, kao što je istaknuto ranije, promatrajući podrijetlo osoba za koje su sastavljeni inventari dobara, a koje su živjele unutar *civitas Sibenici*, primjećujemo da su gotovo svi stranci i doseljenici u Šibenik živjeli upravo na prostoru samog grada. U selima razasutim u distriktu stranci se uopće ne spominju, barem

¹⁶¹ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. a, fol. 204a.

¹⁶² DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. a, fol. 41a.

ne u promatranom uzorku inventara dobara, ali ni u oporukama odnosno brevijarima stanovnika šibenskog distrikta. Jer, ono što je šibensku komunu činilo atraktivnom za bilo koju vrstu migracija stranog stanovništva bio je prostor unutar gradskih zidina koji je pružao mogućnosti nalaženja posla u raznim gospodarskim (obrtničkim, umjetničkim i medicinskim), administrativnim (bilježničkim) i vojnim profesijama.

Prema kojem se kriteriju može definirati podrijetlo osoba iz šibenskog distrikta, a za koje su zabilježeni inventari dobara? Kao i u slučaju stanovnika grada, i u inventarima dobara stanovnika distrikta, zapisivači su najčešće navodili ime sela u šibenskom distriktu iz kojeg je takva osoba potjecala. Na takvo definiranje podrijetla stanovnika distrikta za koje su zabilježeni inventari dobara nailazimo, na primjer, u slučaju Jurja Kožljarića za kojega je navedeno kako je podrijetlom *de villa Rachitniza districtus Sibenicensis*¹⁶³ ili, pak, u slučaju Ivana, sina Grgura Obrojevića, koji se spominje kao seljak *de villa Perchouo in districtu Sibenici*.¹⁶⁴ Dakle, iz ove formulacije, koja je ujedno i najpotpunija jer sadrži i ime sela i ukazuje na pripadnost šibenskom distriktu, razvidno je da se radi o seljacima iz sela Rakitnice i Perkovića koja su bila u sastavu šibenske komune. Ponekad se, pak, podrijetlo seljaka iz distrikta može odrediti samo po toponimu koji je naveden nakon imena osobe za koju je sastavljen inventar dobara. Takav je slučaj sa Mihaelom Simlovićem koji prema podrijetlu određen kao seljak *de villa Potchum*,¹⁶⁵ ili sa Matijom Tekumilićem *de villa Popegl*.¹⁶⁶ Kao i u slučaju patricijki i građanki Šibenika, dominantan sustav određivanja podrijetla žena iz šibenskog distrikta bio je prema bilježenju podrijetla supruga ili oca. Spomenimo nekoliko primjera. Tako je u svibnju 1462. godine zabilježen inventar dobara Kate, žene pok. Vuke Poličanina, a za kojeg je navedeno kako je *de Xaton*,¹⁶⁷ dok je u siječnju sljedeće godine zapisan inventar za dobara Stane, žene Pavla Lukačevića *de villa Rachitniza*.¹⁶⁸

S obzirom da promatrani uzorak sadrži 57 inventara dobara osoba podrijetlom iz sela šibenskog distrikta, zanimljivo je razmotriti korelaciju između brojnosti inventara dobara prema selima koja se spominju i prema spolu osoba za koje su ovi dokumenti sastavljeni. Ovu kratku analizu možda je najprimjerenije prikazati u obliku tabele.

¹⁶³ Dakle, iz sela Rakitnice. DAZd, ŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b, fol. 40'.

¹⁶⁴ Odnosno iz današnjeg mjesta Perkovića. DAZd, ŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 3, fol. 142'.

¹⁶⁵ Dakle, iz sela Podhum. DAZd, ŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 3, fol. 193'.

¹⁶⁶ Dakle, iz sela Popelj. DAZd, ŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 5, fol. 257'.

¹⁶⁷ Dakle iz današnjeg mjesta Zatona. DAZd, ŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 5, fol. 256'.

¹⁶⁸ DAZd, ŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 5, fol. 271.

Tablica 1. Broj inventara dobara stanovnika šibenskog distrikta prema spolnoj i seoskoj pripadnosti

Ime sela (hrvatski i latinski oblik)	Broj inventara dobara muškaraca	Broj inventara dobara žena	Ukupan broj inventara
Bahća (Bachia)	0	2	2
Bisač (Bisach)	1	0	1
Crnica (Cremniza)	1	1	2
Dazlina (Daslina)	1	0	1
Grabovci (Grabofcich)	0	1	1
Grebac (Grebza, Grebaç)	4	2	6
Konjevrate (Colieurata, Coglieurata)	2	0	2
Koprno (Coprno)	1	0	1
Košević (de villa Chosseuichia)	1	0	1
Kruševo (Crisseuo)	1	0	1
Ljubostinić (Gliubostinich)	1	0	1
Mitlo (Mitlo)	2	1	3
Nevest (Neuest)	0	1	1
Ogorlica (Ogorliza)	2	0	2
Orišje (Orissie)	0	1	1
Perković (Perchouo)	2	0	2
Podhum (Potchum)	2	0	2
Pokrovnik (Pochrovnich)	1	0	1
Popelj (Popegl)	2	0	2
Prodolje (Prodogle)	1	0	1
Rakitnica (Rachitniza)	1	1	2

Slano (Slano)	0	1	1
Srima (Srima)	2	0	2
Stranići (Stranich)	3	0	3
Tribunj (Tribougn/Iuriefgrad)	5	1	6
Selo pod grebenom Trtar (Villa sub Tertar)	1	0	1
Zasunja (Xasugna)	1	0	1
Zaton (Zaton)	1	1	2
Žirje (insula Zuri)	3	0	3
Distrikt nepoznato	2	0	2
Ukupno	44	13	57

Gore prikazana raspodjela zabilježenih inventara dobara zasigurno je posljedica određenih uzroka. Jedan od uzroka koji je mogao utjecati na prikazanu brojčanu distribuciju bilježenja ovih dokumenata prema seoskom podrijetlu mogao je biti uvjetovan eventualnom povezanošću između stanovnika točno određenih sela i točno određenih bilježnika u gradu, odnosno nekom vrstom nepisanog pravila da su seljaci iz nekih sela odlazili jednom određenom bilježniku u gradu, dok su stanovnici drugih sela svoje dokumente bilježili kod drugog notara.¹⁶⁹ No, analiza 55 oporuka, odnosno brevijara, koje je zapisao sam Karotus Vitale u istom razdoblju pokazuje da ova hipoteza stoji na vrlo slabim temeljima. Naime, u Karotusovoj su kancelariji zabilježene oporuke stanovnika iz 29 sela raštrkanih po šibenskom distriktu, ali ono što je još važnije, samo 18 od tih sela spominju se kao i mjesta u kojima su pojedini seljaci diktirali svoje brevijare. Uz to, čak 11 sela spominje se samo u inventarima dobara, a 12 u brevijarima odnosno oporukama seljaka.¹⁷⁰ Tako se može zaključiti da je u bilježničkoj kancelariji ili na drugim mjestima u komuni ili gradu, Karotus zapisao inventare

¹⁶⁹ U tom bi se slučaju radilo o sličnom procesu kakav se odvijao u urbanom odnosno gradskom djelu pojedinih dalmatinskih komuna. Naime, istraživanja bilježničkih dokumenata ukazuju na određene tendencije da su stanovnici pojedinih gradskih četvrti u Zadru, Trogiru, Kotoru ili Rabu, uglavnom gravitirali prema bilježnicima koji su živjeli na području njihove gradske četvrti (*contrata*).

¹⁷⁰ Nazivi svih sela spomenutih u inventarima dobara prikazani su u tabeli, a nazive sela koja se ne spominju u inventarima dobara i na koja nailazimo u oporukama odnosno brevijarima navodimo redom: Zlarin, Sirač, Podboraj, Slivno, Striževo, Žrnovnica, Zaharina, Sitnica, Zamurva, Mokro i *Opadolac*. DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. a, fol. 5-87a.

dobara i oporuke stanovnika iz čak 41 sela i zaselaka na području šibenskog distrikta, koja su geografski bila smještena vrlo blizu, ali i vrlo daleko od središta komune – grada Šibenika. To upućuje na zaključak da su u Karotusovoj kancelariji privatno-pravne dokumente stanovnici sela iz cijelog šibenskog distriktualnog područja, uključujući i ona na otocima. Kao zaključak ovom dijelu razmatranja može se reći da je najvjerojatniji razlog prikazanoj distribuciji inventara dobara stanovnika šibenskog distrikta posljedica dvaju čimbenika. Naime, rezultati prikazani u tabeli vjerojatno su, s jedne strane, odraz broja stanovnika koji su živjeli u svakom pojedinom selu pri čemu se osobito ističe Grebac, čiji su stanovnici sastavili čak 6 inventara dobara te sedam oporuka, pa je ovo selo zasigurno bio jedno od najvećih u distriktu u drugoj polovini 15. stoljeća. S druge strane, na broj sastavljenih inventara doba (naravno, i oporuka odnosno brevijara) zasigurno je utjecao geografski položaj sela, odnosno udaljenost pojedine *villae* od središta komune – grada Šibenika, kao što je to slučaj sa Tribunjom u kojem je sastavljeno 6 inventara dobara, ali i tri oporuke.

Po brojnosti treću skupinu inventara dobara u promatranom uzorku čine oni koji su zabilježeni za stanovnike koji su u Šibenik došli iz drugih istočno-jadranskih komuna i gradova. Ipak, broj osoba koje su bile podrijetlom iz tih područja vrlo je malen i čini samo 1,8% od ukupnog broja sastavljača inventara dobara (5 osoba). S obzirom na njihovu spolnu pripadnost, riječ je o tri žene i dva muškarca. Prvi spomen osoba iz ove kategorije šibenskih stanovnika nalazimo u inventaru dobara sastavljenom u travnju 1454.g. za pokojnu patricijku Dobricu, *uxor condam ser Michaelis Taelich*, dakle suprugu uglednog šibenskog patricija, koja je podrijetlom bila *de Tragurio*.¹⁷¹ Na sreću, Dobrica je jedna od onih osoba za koje je sačuvana i posljednja volja, a koja je zapisana u lipnju 1453. godine, u vrijeme kada je njezin suprug Mihael već bio pokojan.¹⁷² Postojanje njezine oporuke omogućuje i određenu razinu prozopografske analize, odnosno intimnog svjetonazora žene u novoj sredini, stav prema članovima nuklearne i šire obitelji te poznanicima, ispovjednicima i drugim osobama za koje je bila vezana ova patricijka. Budući da su rijetki slučajevi kada su sačuvane i oporuka i inventar dobara jedne te iste osobe vrijedno je ovdje izvršiti kraću raščlambu Dobričine oporuke kao osobe koja je dobar dio života, svoje djetinjstvo i mladost (vjerojatno do 12. godine), provela u jednoj komuni - Trogiru, a zreli život i starost u drugoj - Šibeniku. Jedino što je činilo čvrsti kontinuitet u njenom životu bio je elitni patricijski položaj u obje komune. Na samom početku Dobričine oporuke nailazimo na dva neuobičajena i, u ostalim posljednjim

¹⁷¹ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 2, fol. 63-64.

¹⁷² DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. a, fol. 36a-37a.

voljama ne samo šibenskih nego općenito dalmatinskih kasnosrednjovjekovnih oporučitelja, prilično rijetka podatka. Naime, *domina* Dobrica je svoju oporuku sastavila *sana corpore, mente et intellectu*, što samo po sebi nije neobično, ali je zagonetna činjenica da ne navodi razlog sastavljanja oporuke.¹⁷³ Naime, obično su oporučitelji koji su bili tjelesno zdravi svoje posljednje volje bilježili bilo zbog odlaska u rat, u hodočašće, na diplomatski ili trgovački put, a u slučaju žena još i vezano uz liječenje od nekih bolesti u drugim komunama kod boljih liječnika (*medici, phisici*) ili uz trudnoću. No, Dobrica nije navela nikakav razlog zbog kojeg je sastavila oporuku, pa se jedino može pretpostaviti, kao što je to učinjeno i u poglavlju o godišnjoj distribuciji, da su je na tu odluku potaknule neke nama nepoznate povijesne okolnosti, možda epidemija kuge. Drugi neuobičajen podatak zapisan na početku Dobričine oporuke je mjesto na kojem je ona sastavljena. Naime, većina šibenskih i dalmatinskih stanovnika toga vremena svoje su oporuke, ovisno o tjelesnom zdravlju, sastavljale u bilježničkim kancelarijama ili na javnim mjestima (trgovi, lođe, gradska vrata i slično) ukoliko su bile zdrave ili u kućama samih oporučitelja (*in domo habitationis*) ukoliko su bili bolesni odnosno *iacens in lecto*. Nasuprot tome, Dobrica je, kako je rečeno, bila zdrava, ali je ipak svoju posljednju volja zabilježila *Sibenici in domo habitationis ser Gasparis Jurissich*, dakle ne u svojoj, nego u kući istaknutog šibenskog patricija tog vremena – Gašpara Jurišića.¹⁷⁴

Dobričina je oporuka osobito važna jer kroz darovanje legata zrcali sve vidove kasnosrednjovjekovne europske, pa tako i dalmatinske, pobožnosti pripadnika društvenih elita. U njoj se oporuci jasno izražava osebujna pobožnost tog vremena koju su suvremeni medievisti nazvali terminom “socijalno kršćanstvo” i to zbog izrazito snažnog osjećaja oporučitelja iz svih društvenih slojeva za darivanje milosrdnim i solidarnim ustanovama te osobama koje su se iz bilo kojeg razloga našle na rubovima društva. Budući da je socijalno kršćanstvo u osnovi bilo nadahnuo medikantskim pokretom, religioznošću i propovjedima, favorizirani primatelji kasnosrednjovjekovnih oporučnih legata bili su samostani franjevac, dominikanaca i klarisa kao i pojedini redovnici i redovnice u njima. Prvi legat koji su izvršitelji (*commissarii*) Dobričine oporuke trebali ispoštovati bio je da se tijekom pet godina

¹⁷³ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. a, fol. 36a-37a.

¹⁷⁴ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. a, fol. 36a. Inače, Gašpara Jurišića u objelodanjenim vrelima nalazimo prvi puta u oporuci Jurja Boljikovića sastavljenoj u siječnju 1437. i to kao izvršitelja i jednog od dvojice univerzalnih nasljednika (A. Birin, Pietrobono, dok. 4, str. 130). U jednoj ispravi iz listopada 1450., vezanoj uz spor oko granica posjeda između nekoliko šibenskih patricija, ponovno se spominje Gašpar. Spor se vodio oko sela Suhi dol i sela Bilići koje je bilo u posjedu Gašpara Jurišića i Luke Butrišića (ŠD, dok. 126, str. 274-280). Ponovno se spominje 1459. kao vlasnik zemlje na području sela Planjane koji je ugovorom dao na obrađivanje ovaj posjed lokalnim vlasima. Vidi: J. Kolanović, *Šibenik*, str. 133. Dakle, radi se o uglednom i dobrostojećem Šibenčaninu.

u kontinuitetu, počevši od njezine smrti, daruje *monasterio monialium de obseruantia ducatos centum boni auri et iusti ponderis*, dakle vrlo veliku novčanu svotu od sto dukata samostanu klarisa u Šibeniku pod uvjetom da redovnice u samostanskoj crkvi slave jednu misu tzv. *anniversaria* i to tijekom sljedećih 20 godina za dušu oporučiteljice.¹⁷⁵ No, ako redovnice spomenutog samostana ne bi ispunile uvjet, onda se sto dukata imalo dati *monasterio sancti Saluatoris de Sibenico* pod istim uvjetima.¹⁷⁶ I ostale šibenske crkvene ustanove bile su izdašno darovane. Tako je Dobrica darovala crkvi Sv. Franje u Šibeniku *in aliquo bono opere prout videbitur commisariis suis ducatos decem pro anima sua*, dakle deset dukata za rad na spomenutoj crkvi, te *ecclesie sancte Catharine* i *ecclesie sancti Dominici* u Šibeniku pet dukata svakoj za svoju dušu.¹⁷⁷ Kao i svi ostali oporučitelji iz samog grada ili iz sela u distriktu već od prvih desetljeća 15. stoljeća i Dobrica je ostavila nemali novčani legat *fabrice ecclesie sancti Iacobi de Sibenico ducatos decem pro anima sua*.¹⁷⁸ U duhu socijalnog kršćanstva Dobrica je ostavila legate i drugim, solidarnim i milosrdnim, ustanovama pa je tako darovala pet dukata *fraternitati sancte Marie qua reducta est in ecclesia sancti Grisogoni*, a siromašnima u komunalnom hospitalu i lazaretu (*pauperibus sancti Lazari*) tri zlatna dukata *pro emendis sclauinis pro anima sua*, dakle za kupnju skromnih, ali novih i urednih, odjevnih predmeta.¹⁷⁹ U duhu razvijenog senzibiliteta za siromašne, Dobrica je odredila da, nakon njezine smrti i pokopa, izvršitelj Juraj Gašparić mora izdvojiti *ducatos quindecim pro emendo panno et distribuendo pauperibus domicellis pro anima sua*.¹⁸⁰ Njezin osjećaj za potrebite izražen je i kroz darivanje legata njenoj služavki Dragoslavi (*ancilla sua*) kojoj ostavlja vrlo veliku svotu novaca od 18 dukata i to *partim pro eius mercede et partim pro elimosina*, dakle djelom zbog pomoći koju je pružala gospodarici tijekom života i u vrijeme bolesti, a dijelom jednostavno kao izraz pobožnosti.¹⁸¹ Pored spomenutih crkvenih ustanova, Dobrica je darovala i nekoliko legata pojedinim svećenicima, redovnicima i redovnicama. Tako je odredila da se iz njezinog bogatstva izdvoji pet dukata *pro emendis*

¹⁷⁵ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. a, fol. 36a.

¹⁷⁶ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. a, fol. 36a.

¹⁷⁷ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. a, fol. 37.

¹⁷⁸ Već 1402. šibensko Veliko vijeće donijelo je odluku, da zbog starosti i ruševnog stanja stare katedrale, treba *edificare la nuova cattedrale* (V. Miagostovich, *I nobili e il clero di Sibenico nel*, str. 2). Ova je odluka kao reformacija zapisana i u šibenskom statutu. Usp. Knjiga statuta, Reformacije, cap. 237, fol. 153 / 308-309.

¹⁷⁹ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. a, fol. 37.

¹⁸⁰ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. a, fol. 37.

¹⁸¹ Pritom Dobrica ipak napominje da Dragoslavi ovaj legat poklanja nakon svoje smrti, što je i razumljivo jer će joj najveća pomoć služavke biti potrebna upravo u trenucima pred smrt odnosno kada bude *corpore decrepita, corpore languens* ili *senectute oprassa te iacens in lecto*. Za svoj je pokop Dobrica ostavila osigurana sredstva (*ducatos decem octo*) potrebna za mise, sve svećenike koji budu prisustvovali pogrebnoj ceremoniji, za ispovjednika, za fizičke radnike pri ukopu u grob, za karmine i drugo. DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. a, fol. 37.

tunicis fratribus monasterii sancte Crucis de Crapano, dakle za kupnju habita za redovnike u samostanu sv. Križa u Krapnju.¹⁸² Čini se da se na darivanje ovog legata odlučila zbog činjenice da je njena obitelj na tom području šibenskog distrikta imala zemljoposjede i sela, pa se u ovom slučaju ona pojavljuje kao određeni *patronus* spomenutog samostana. Kao primatelji legata potom slijede nekoliko muških i ženskih duhovnih osoba s kojima je Dobrica zasigurno bila blisko povezana u svakodnevnom životu. Prije svega, osoba koja je Dobricu duševno zasigurno najbolje poznavala bio je njezin ispovjednik. Obzirom na značaj tjedne ispovijedi nakon jasnih odluka IV. Lateranskog koncila 1214. prema kojima je ona postala obvezna za svakog vjernika, jasno je zašto je Dobrica, baš kao i golema većina dalmatinskih stanovnika, darovala nikako simboličan legat od pet dukata *domino presbitero Stephani Tolinich suo patri spirituali*.¹⁸³ Krug duhovnih osoba sa kojima se Dobrica zasigurno intenzivno družila činilo je i nekoliko sestara iz samostana sv. Spasitelja (*monasterium sancti Salvatoris*). Činjenica da se radilo o osobama koje su rođenjem pripadale istom staležu kao i Dobrica još snažnije potvrđuje pretpostavku bliskih i intimnih odnosa koje je sa njima izgradila. Dvije od njih, Margareta i Donata, bile su *filie*, u to vrijeme jednog od najuglednijih Šibenčana (veleposjednika, poslanika u Veneciji, pregovarača šibenske komune sa lokalnim magnatima.), *ser Laurentii Lignicich*.¹⁸⁴ Treća redovnica u istom samostanu bila je Klara, *filia ser Ioannis Tobolouich*, dakle još jednog utjecajnog i bogatog šibenskog patricija.¹⁸⁵ Svakoj od njih Dobrica je ostavila dva dukata. Kako su Dobričin ispovjednik te tri izričito imenovane redovnice bili pripadnici komunalne elite, može se reći da je Dobrica, nakon što je zbog udaje došla iz Trogira u Šibenik, svoj krug intimnih prijatelja pronašla u pripadnicima uskog privilegiranog sloja šibenskog stanovništva. Krug Dobričinih prijatelja i poznanika, od kojih su neki bili njeni rođaci iz reda komunalne elite još se širi što saznajemo iz legata koji je darovala *ser Iacobo Quarchouich nobili Tragurii, consobrino suo*, a kojem je ostavila čak 50 zlatnih dukata.

Zanimljivo je da su od ostale četiri osobe koje se spominju u inventarima dobara Karotusa Vitalea njih tri, baš kao i spomenuta Dobrica, bili pripadnici društvenih elita u komunama iz kojih su dolazili ili barem bogati pripadnici višeg građanskog sloja. Na to upućuju njihove veze sa lokalnim šibenskim patricijima. Tek za jednu osobu, Jelenu iz Dubrovnika (*Elena de Ragusio*), čiji je inventar dobara zapisan u studenome 1458., nije

¹⁸² Na ist. mj.

¹⁸³ Na ist. mj.

¹⁸⁴ Na ist. mj.

¹⁸⁵ Na ist. mj.

moguće niti približno odrediti društveni status iako se može pretpostaviti da je u Šibenik došla kao služavka.¹⁸⁶ Pored Jelene, iz Dubrovnika je podrijetlom bio Radič Unčić (*Radichus Vnchich de Raguso*), *habitator in burgo Sibenici*, u čijem se inventaru sastavljenom vjerojatno zbog kužne epidemije u Šibeniku u siječnju 1458., ne navode podatci o njegovom mogućem patricijskom statusu. Zanimljivo je da je Radiča zadesilo ono najgore čega su se bojali svi ljudi srednjovjekovlja – iznenadna smrt. Nije poznato da li se radilo o kugi, nekoj drugoj bolesti, umorstvu ili nečem drugom, ali Radič je umro tako brzo da nije uspio sastaviti oporuku. Moguće je da je Radič bio trgovac koji se u nesretnom trenutku našao u Šibeniku poslujući sa lokalnim pripadnicima patricijata. Da je doista moglo biti tako, svjedoči činjenica da se u spomenutom Radičevom inventaru dobara spominju dva šibenska patricija koja su kontrolirala bilježenje ovog dokumenta – Florijan Tavelić i Bartol Šporčić - kao *tutores pupillorum* Radiča, odnosno skrbnici njegove maloljetne djece. Budući da je prihvaćanje skrbništva nad tuđom djecom bilo detaljno regulirano statutarnim odredbama svih dalmatinskih komuna, pri čemu je njihova zajednička karakteristika bilo ozbiljno shvaćanje obveze skrbništva koje je predviđalo rigorozne kazne u slučaju određenih pravnih problema, zasigurno je Radič bio blisko (poslovno, partnerski ili prijateljski) povezan sa spomenutim šibenskim patricijima.¹⁸⁷ Inventar dobara sastavljen u studenom 1457. donosi vrlo slične podatke kao i onaj sastavljen za gore spomenutu Dobricu.¹⁸⁸ Naime, on je sastavljen za Nikolinu, udovicu pok. *ser* Dobroja iz Šibenika,¹⁸⁹ a za koju se, obzirom na smještaj većine nekretnina koje je posjedovala, može zaključiti da je podrijetlom bila iz Splita (*de Spalato*). Ono što se može zaključiti na temelju primjera Dobrice i Nikoline jest da je u promatranom razdoblju u Šibeniku i drugim dalmatinskim komunama postojao proširen običaj sklapanja braka osoba patricijskog položaja iz različitih komuna. No, nije to bio samo slučaj sa patricijatom već i s osobama iz drugih staleža, a podjednako je bio proširen među ženama i muškarcima. Tako se, primjerice, u inventaru dobara sastavljenom u rujnu 1452. godine

¹⁸⁶ Vidi njezin inventar dobara: DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 5, fol. 219'-220.

¹⁸⁷ Trogirski statut sadrži nekoliko odredbi vezano uz pitanje skrbništva nad maloljetnom djecom. Tako je jedna odredba vezana uz postavljanje skrbnika djeci čiji je otac umro bez sastavljene oporuke, a kojom je određeno da djeca mogu dobiti očevinu tek nakon što napune 18 godina života. Još je važnija odredba kojom se određuje da su skrbnici (*tutores*) dužni sastaviti inventar dobara koja od roditelja nasljeđuju maloljetna djeca (*pupilli*). Ovom se odredbom naređuje da skrbnici, bilo određeni oporučno ili od strane kurije, moraju u roku od jednog mjeseca sastaviti inventar svih dobara preminulog roditelja. Ukoliko to ne bi učinili, odredbom se predviđa novčana kazna od 25 malih mletačkih libara koji se moraju platiti komunalnim vlastima. Odredbom se predviđa spremanje inventara dobara u komunalnom kovčegu, gdje se čuvaju i drugi slični dokumenti, a koji se predaju djeci-nasljednicima kada postanu punoljetna. Statut Trogir, lib. III, cap. 10-11, str. 106-107.

¹⁸⁸ Vidi njezin inventar dobara: DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 3, fol. 190'. Nažalost, njezina oporuka nije sačuvana.

¹⁸⁹ *Nicolina uxor condam ser Dobroii*. DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 3, fol. 190'.

spominje Šibenčanka *dona Flos uxor magistri Marci condam Francisci chiroici*.¹⁹⁰ Posljednji stranac, odnosno stanovnik Šibenika, koji se spominje u promatranom uzorku inventara dobara je *ser* Ratko Skladinović (*Ratcus Scladinouich*) podrijetlom iz Skradina (*de Scardona*).¹⁹¹ Što se tiče njegova inventara dobara, sastavljenog u studenom 1458., valja reći da se kao njegov nasljednik (*heres*) spominje *ser* Šimun Jadrijević iz Skradina, ali se iz inventara ne može uspostaviti rodbinska ili neka druga veza dvojice Skradinjana.¹⁹² Budući da je Ratko posjedovao nekoliko zemljišnih posjeda na području šibenskog distrikta, sam inventar dobara sastavljen je u skladu sa odredbama šibenskog statuta, a kao izvršitelji odredbi inventara dobara spominju se Šimun Jadrijević te šibenski patricij Dominik, sin pok. Lovre.¹⁹³

Najmanju skupinu osoba koje su u Šibeniku sastavile inventare dobara, a čije se podrijetlo može definirati, su stranci, stanovnici i građani Šibenika podrijetlom iz talijanskih komuna. U prilično velikom promatranom uzorku spominju se samo četiri takve osobe (1,2% osoba u cijelom uzorku sastavljača inventara dobara) pri čemu treba istaknuti da su sve bili muškarci. Prije samog prikaza osoba iz talijanskih komuna i gradova, valja reći da je spomenuti broj odnosno postotak stranaca iz prostora Apeninskog poluotoka nastanjenih u Šibeniku vrlo malen, bez obzira na činjenicu da se radi o vrelima koje je zabilježio samo jedan notar, osobito kada se izvrši usporedba sa nekim drugim istočno-jadranskim komunama. Tako je, primjerice u razdoblju 1326.-1327. godine, kako kazuju bilježnički spisi, u Kotoru privremeno ili stalno bilo nastanjeno čak 52 muškarca iz Venecije, a uz njih se spominje još 50 muškaraca iz Pistoie, Otranta, Ankone, Osima, Cividalea, Firenze, Padove, Barija, sa Sicilije, ali i iz Molffete, Messine, Riminija, Rima i još nekih talijanskih gradova.¹⁹⁴ Pokretljivost žena bila je znatno skromnija, pa se tako u kotorskim bilježničkim spisima iz promatranih godina spominje tek nekoliko djevojaka koje su iz talijanskih komuna došle u Kotor kao služavke (*ancille, famule*).¹⁹⁵ Ipak, broj stranaca iz talijanskih komuna i gradova u odnosu na ukupan broj stanovnika kotorske komune bio je znatno veći nego što slučaj sa promatranim šibenskim uzorkom. Čini se da glavni razlog za vrlo slabu zastupljenost stranaca sa područja Apeninskog poluotoka u Šibeniku treba tražiti u relativno samom promatranom

¹⁹⁰ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. a, fol. 25-25'.

¹⁹¹ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. a, fol. 219'-220.

¹⁹² Na ist. mj.

¹⁹³ Na ist. mj.

¹⁹⁴ Zoran Ladić – Goran Budeč, Stranci u Kotoru, u: *Zbornik radova, Hrvatsko-crnogorski dodiri/crnogorsko-hrvatski dodiri: Identitet povijesne i kulturne baštine crnogorskog primorja*, ur. Lovroka Čoralić, Hrvatski institut za povijest – Matica hrvatska, Zagreb 2009., str. 175-180.

¹⁹⁵ Od ukupnog broja stranaca u Kotoru, njih 594, u spomenutom razdoblju samo 55 su bile žene (9%). Vidi: Isto, str. 159-160.

uzorku inventara dobara koji je, iako je izuzetno vrijedan za proučavanje spolne i socijalne strukture, svakodnevnog života i razine materijalne kulture stanovnika šibenske komune, ipak premalen za egzaktno razmatranje nekih drugih historiografskih pitanja kao što je podrijetlo. Da je tome doista tako svjedoči, primjerice, slučaj Poreča u gotovo istom razdoblju, od 1464. do 1478. godine. Naime, raščlamba posljednjih volja 31 osobe koje su u tom razdoblju sastavljene u Poreču, pokazuje da je samo jedna osoba bila podrijetlom s Apeninskog poluotoka i to iz Ankone.¹⁹⁶ Prema tome bi se činilo da je udio stranaca iz talijanskih komuna koji su živjeli u Poreču u spomenutom razdoblju bio iznimno malen.¹⁹⁷ No, ostali dokumenti iz spomenutog razdoblja koje je zabilježio bilježnik Antun *de Teodoris* (kupoprodajni ugovori, mirazi, davanje nekretnina i zemljoposjeda u najam, posudba novca, oporuke i brevijari, izbor prokuratora) jasno pokazuje da su uske porečke ulice bile ispunjene ne samo domaćim ljudima, nego i stotinama stranaca iz hrvatskog i bosanskog zaleđa, istočno-jadranskih komuna, ali i iz mjesta na Apeninskom poluotoku, a osobito iz Venecije. Stoga možemo, s velikom sigurnošću, pretpostaviti da je i u Šibeniku broj stranaca podrijetlom s Apeninskog poluotoka, a koji su se ovdje privremeno ili trajno nastanili, bio znatno veći nego što sugeriraju ovdje razmatrani navedeni podatci.¹⁹⁸ No, o brojnosti stranaca podrijetlom s Apeninskog poluotoka koji su se trajno ili privremeno nastanili u Šibeniku najbolje govore podatci predstavljeni u “Šibenskom diplomatariju” J. Kolanovića.¹⁹⁹

Prvi inventar dobara jedne osobe podrijetlom s Apeninskog poluotoka Karotus Vitale je zabilježio 10. prosinca 1454. godine.²⁰⁰ Radi se o inventaru dobara *ser* Franje (*Franciscus*) Aldobrandija *de Florentia*, dakle iz Firenze. Već samo tituliranje Franje kao gospodina (*ser*) ukazuje da se radilo o istaknutoj osobi bilo po pitanju profesionalnog odnosno poslovnog uspjeha bilo zbog njegova istaknutog društvenog položaja ili bogatstva. Već površan uvid u

¹⁹⁶ Zoran Ladić, Neki aspekti kasnosrednjovjekovne društvene i religiozne povijesti Poreča u zrcalu oporuka i kodicila, u: *Humanitas et litterae: ad honorem Franjo Šanjek*, ur. Lovorka Čoralić – Slavko Slišković, Dominikanska naklada Istina – Kršćanska sadašnjost, Zagreb 2009, str. 352-355.

¹⁹⁷ Istovjetnu situaciju kao u Poreču može se uočiti i u Šibeniku promatramo li uzorak od 39 oporuka i 14 brevijara koje je za stanovnike šibenske komune u razdoblju od 1436. do 1437. zabilježio Pietrobono Pagano, a u kojem se spominje samo jedan oporučitelj sa prostora današnje Italije, neki *magister Antonius Furlanus calegarius*, dakle postolarski majstor Antun iz Furlanije (A. Birin, Šibenski bilježnici – Pietrobono Pagano, str. 117-189, 138-139).

¹⁹⁸ Uzorak od stotinjak oporuka, brevijara i kodicila, koje je Karotus Vitale sastavio između rujna 1451. i veljače 1456. također ukazuju na veću prisutnost stranaca podrijetlom s Apeninskog poluotoka u kasnosrednjovjekovnom Šibeniku. Tako se u ovom nemalom uzorku spominju tri muškarca podrijetlom iz Italije: *Iohannes quondam Petri de Larta nunc stipendiarius in castro Sibenici* (DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. a, fol. 15); *Iohannes de Brixia, filius Andree lapicide* (DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. a, fol. 67); *Marianus de Brixia nunc hospis in burgo Sibenici* (DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. a, fol. 68).

¹⁹⁹ Vidi *Indeks personarum* u: J. Kolanović, *Šibenski diplomatarij*, str. 351-365.

²⁰⁰ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 3, fol. 156'-157'.

Franjin inventar dobara pokazuje da je kriterij posjedovanja nekretnina bio ne samo uobičajen uvjet za stjecanje građanstva u nekoj komuni nego da je to značilo i dugotrajno vezivanje neke osobe uz određeni grad. Tako je i Franjo, kao što svjedoči njegov inventar dobara, posjedovao vrtove (*orto*) u gradu, vinograde (*vigna*) u distriktu, kao i nekoliko dućana (*botega*) u gradu.²⁰¹ J. Kolanović u monografiji o kasnosrednjovjekovnom Šibeniku navodi kako je Franjo bio šibenski patricij,²⁰² vrlo uspješan trgovac, a u zakupu je imao i šibenske mlinove i solane koje su bile u vlasništvu šibenske biskupije, bio je suvlasnik komunalne *apothecae speciarie* odnosno ljekarne.²⁰³ Izvršitelji (*commissarii*) njegovog inventara dobara bili su *ser* Antun Goniribić, *civis Sibenici* i Grgur Disinović, sin *magistri Dissini Goniribich*, što ukazuje da su izvršitelji bili u rodbinskom srodstvu.²⁰⁴ Kao što svjedoči podatak o zajedničkom zakupu otoka Murtera i sam je Franjo bio u dobrim odnosima sa pojedinim članovima obitelji Goniribić.

Drugi stranac s Apeninskog poluotoka čiji je inventar dobara zapisan u sveščiću Karatusa Vitalisa je neki *Gulielmus de Tridento*, dakle iz Trenta u sjevernoj Italiji.²⁰⁵ Dokument je zabilježen dana 18. rujna 1460., a na samom početku piše kako je Gulielmo bio *stipendiarius Sibenici*, dakle šibenski vojni plaćenik, te se navodi kako je umro 11. rujna spomenute godine.²⁰⁶ Iz uvodnog dijela inventara dobara saznajemo da je Gulielmo bio oženjen Martom, a koja je ujedno, prema volji svog supruga, bila i jedina izvršiteljica, odnosno osoba koja je nadgledala zapisivanje ovog dokumenta.

Dana 6. svibnja 1465. sastavljen je inventar dobara jednog od najuglednijih stranaca talijanskog podrijetla u kasnosrednjovjekovnom Šibeniku – Antuna iz Spilimberga (*Antonius de Spilimbergo*), grada u sjevernoj Italiji u blizini Venecije. Radi se o uglednom šibenskom plaćenom komunalnom liječniku koji je u medievistici poznat već duže vrijeme. To nije čudno obzirom da je Antun bio jedan od prvih visokoobrazovanih liječnika u šibenskoj komuni o čemu svjedoči i njegova titulacija u inventaru dobara gdje se spominje kao *olim egregius artium et medicine doctor, magister i psihicus salariatus Sibenici*.²⁰⁷ O njegovom ugledu u šibenskoj komuni svjedoči i činjenica da su izvršitelji ovog dokumenta bila dva druga ugledna stanovnika onodobnog Šibenika – *magister Marcus cyroicus salariatus*

²⁰¹ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 3, fol. 156'.

²⁰² Franjo Aldobrandi je zajedno sa patricijem Lovrom Goniribićem 1446. g. uzeo u zakup otok Murter. J. Kolanović, *Šibenik*, str. 78, 91.

²⁰³ Isto, str. 91, 223, 283.

²⁰⁴ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 3, fol. 156'-157'.

²⁰⁵ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 5, fol. 238'.

²⁰⁶ Na ist. mj.

²⁰⁷ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 7, fol. 322'.

communis Sibenici i ser Georgius Lignicich civis Sibenici – dakle još jedan liječnik i jedan šibenski patricij.²⁰⁸ Uz spomenutu dvojicu, kao treći izvršitelj (*commissaria*) spominje se *domina Elena*, Antunova supruga.²⁰⁹ O njegovoj pripadnosti financijskoj i materijalnoj eliti šibenskog društva svjedoče podatci iz nekih drugih vrela. Naime, dukali središnjih mletačkih vlasti upućeni šibenskim vlastima u kojima se donose odredbe vezane uz plaće komunalnih službenika pokazuju da se radilo o financijski i materijalno dobrostojećim osobama. Tako već duždeva isprava iz 1414. g., kojom se određuju plaće komunalnih službenika, navodi kako se šibenskom *medico phisico* ima isplatiti godišnja plaća u iznosu *ducatos ducentum et domum*, dakle liječnik godišnje dobiva 200 dukata i kuću na korištenje.²¹⁰ Da su se komunalne vlasti pridržavale ovih odredbi svjedoči podatak iz 1422.g. prema kojem je fizik *Nicolinus de Nicolinis* iz Padove sklopio ugovor sa šibenskim komunalnim vlastima kako će prihvatiti komunalnu službu kao *phisicus medicus huius civitatis cum salario ducatorum ducentorum in anno et domo pro habitatione sua*.²¹¹ Položaj komunalnih liječnika, ali i drugih komunalnih službenika (*medicus, phisicus, ciruico, rector scholarum*) dodatno je poboljšan odlukom središnji mletačkih vlasti iz 1443.g. kojom su oni oslobođeni plaćanja desetine iz svojih godišnjih plaća. Da titula *egregius* uz ime Antuna nije bila tek puka forma govori i činjenica da je on kao šibenski komunalni liječnik djelovao duže vremensko razdoblje i to unatoč odluci komunalnog Velikog vijeća iz 1444.g. prema kojoj se komunalni službenici biraju samo na jednu godinu, a samo u slučaju nekih osobitih zasluga na dvije godine.²¹²

I sljedeći doseljenik u Šibenik sa Apeninskog poluotoka, Ivan iz Corone (*Iohannes de Corona*) iz pokrajine Abruzzo u središnjoj Italiji, bavio se medicinskim zanimanjem, iako nešto manje nego spomenuti liječnik Antun. Naime, Ivan je bio *magister barbitonsor*, u doslovnom prijevodu brijački majstor,²¹³ iako iz raznih srednjovjekovnih izvora jasno proizlazi da se radi o ranarniku odnosno liječnikovom ili kirurgovom pomoćniku te zubaru, što znači da se radi o vrlo profesionalnom medicinskom djelatniku bez sveučilišnog obrazovanja. U njegovom inventaru dobara čije je sastavljanje započeto 18. siječnja 1466.g., a koji je predstavljen pred kneževim vijećem 12. veljače iste godine, navedeno je kako su izvršitelji posljednje volje bili šibenski bilježnik *Indricus de Indricis de Venetiis*,²¹⁴ *publicus*

²⁰⁸ Na ist. mj.

²⁰⁹ Na ist. mj.

²¹⁰ ŠD, dok. 93, str. 223.

²¹¹ ŠD, dok. 97, str. 232.

²¹² ŠD, dok. 118, str. 262.

²¹³ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 8, fol. 360-360'.

²¹⁴ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 8, fol. 360.

imperiali auctoritate notarius, iudex ordinarius ac cancellarius communis Sibenici,²¹⁵ te šibenski patricij *ser Pavao Petreulich* (Petrović), šibenski patricij. Sam izbor uglednih izvršitelja posljednje volje u slučaju majstora Ivana ukazuje da se profesija *magister barbitonsor* smatrala cijenjenom, a u neku ruku i neophodnom, te je zato omogućavala sklapanje poznanstava i prijateljstava sa pripadnicima najviših društvenih slojeva.

Ovaj maleni uzorak stranaca iz udaljenih talijanskih komuna zorno ukazuje na izrazitu migratorsku nadmoć muškaraca nad ženama kada se radilo o doseljenicima iz ove regije. To je podosta različito u usporedbi sa doseljenicima iz hrvatskog zaleđa, istočno-jadranskih komuna i, naravno, distrikta odakle su i žene nerijetko, iz raznih razloga (udaja, služenje i drugo), migrirale u Šibenik. No, ono što skupinu stranaca koji su bili podrijetlom s Apeninskog poluotoka razlikuje od doseljenika iz drugih regija jest njihov uglavnom znatno viši društveni i materijalni položaj unutar šibenske komune, a koji je bio uvjetovan činjenicom da se radilo o sposobnim profesionalcima, bilo vojnicima, liječnicima i njihovim pomoćnicima ili uspješnim poslovnim ljudima, za kojima je postojala izrazita potreba u kasnosrednjovjekovnoj šibenskoj komuni, a koju ona nije mogla iznjedruti iz samog šibenskog pučanstva.

Posljednja skupina sastavljača inventara dobara su osobe za koje su u Šibeniku sastavljeni inventari dobara, ali njihovo podrijetlo nije se moglo odrediti niti na temelju analize vrela niti razmatranjem stručne literature. U ukupnom uzorku on čine 13 pojedinaca (10 muškaraca i tri žene ili 4,8%). Ipak, činjenica da se za samo 13 od 272 osobe nije moglo egzaktno odrediti podrijetlo, odnosno da se za njih 95,2% ili 259 osoba to moglo učiniti, jasno ukazuje koliko su podatci zapisani u inventarima dobara vrijedni u istraživanju srednjovjekovne društvene strukture dalmatinskih komuna. Čini se da ne postoji neki određen razlog zbog kojeg bilježnici općenito, pa tako i Karatus Vitalis, nisu bilježili mjesto podrijetla neke osobe. Bilježnički spisi radije ostavljaju dojam da se radilo o previdu, trenutnom nemaru, umoru ili nekom drugom jednostavnom razlogu. Spomenimo ovdje kao primjer slučaj Jurja Stančića (*Georgius Stancich*) čiji je inventar dobara sastavljen u ožujku 1453.g., a za kojeg cijeli sadržaj ovog dokumenta jasno upućuje da je bio stanovnik nekog sela u šibenskom distriktu.²¹⁶ Nažalost, ime te *ville* ili zaselka nije zabilježeno dali zbog propusta izvršitelja oporuke koji su to zaboravili spomenuti bilježniku dali zbog trenutne dekoncentracije samog bilježnika Karatusa Vitalisa. Za neke osobe podrijetlo nije moglo biti

²¹⁵ ŠD, dok. 56, str. 136.

²¹⁶ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 8, fol. 37-37'.

određeno zbog jednostavne činjenice da folija na kojoj je zabilježen sam početak inventara dobara, dakle i podatci o podrijetlu, nije sačuvana kao što je slučaj sa Radoslavom Stančićem (*Radoslaus Stancich*) čiji je inventar dobara zapisan 1454. godine.²¹⁷ Pored više primjera distriktualaca za koje nije navedeno točno podrijetlo, nalazimo i osobe koje su vjerojatno bile podrijetlom iz udaljenijih krajeva, ali zbog gore rečenih razloga, nemoguće je dokučiti točno mjesto njihova podrijetla. Tako se u inventaru dobara Radoslava Bremnića (*Radoslauus Bremnich*) ne navodi točno mjesto njegova podrijetla, nego se tek uz ime njegova brata i izvršitelja njegove posljednje volje Jurja navodi kako je *hospis et habitator in ortis Sibenici*, što jasno upućuje da su i Juraj i Radoslav bili podrijetlom stranci nastanjeni izvan gradskih zidina Šibenika. No, radi se o osobama koje su zasigurno namjeravale dugotrajno živjeti u Šibeniku, pa vjerojatno i steći građanstvo budući da su posjedovali nekoliko nekretnina, odnosno vinograda u šibenskom polju, a što je bio i najvažniji preduvjet za stjecanje građanstva.²¹⁸ U navedenoj kategoriji nalazimo i žene, poput primjerice Margarite, supruge Radoslava Bidića, za koju se ne navodi niti mjesto podrijetla niti društveni status. Jedina pretpostavka, koja se može izvući na temelju imena i prezimena supruga, jest kako su supružnici bili slavenskog podrijetla. Nadalje, slično kao i u slučaju spomenutog Radoslava Bremnića, posjedovanje nekretnina sugerira kako je riječ o osobama koje su se željele trajno nastaniti na području šibenske komune.²¹⁹

Unatoč svim problemima koji se pojavljuju pri razmatranju podrijetla stanovnika šibenske ili neke druge komune u slučajevima kada se analiza vezuje uz samo jednu vrstu bilježničkih vrela, inventari dobara su vrlo značajni iz jednog važnog razloga. Naime oni, zbog svojeg pravnog karaktera i sadržaja, istraživaču jasno ukazuju koji su to stranci koji su Šibenik doista odabrali kao dugoročnije ili trajno mjesto stanovanja: Jer, oni među njima koji su u gradu imali svoje kuće, dućane, a u distriktu zemljišne posjede zasigurno su u Šibeniku provodili veliki dio svoga života. Za razliku od, primjerice, brojnih majstora zidara, kamenorezaca i tesara te njihovih pomoćnika i šegrta koji su se u Šibenik spuštali iz bliskog ili daljeg zaleđa, istočno-jadranskih komuna ili sa Apeninskog poluotoka, u vrijeme izgradnje šibenske katedrale, a koja je praktički trajala cijelo 15. stoljeće, i koji su ovdje obitavali

²¹⁷ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 3, fol. 147-147'.

²¹⁸ Radoslav je posjedovao: *gognai sette de vigna ... in campo de soura*, zatim *gognai quatro de vigna ... in ditto campo*, i naposljetku *gognai doi de vigna ... in campo de soura*. DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 3, fol. 188.

²¹⁹ Margareta i Radoslav Bidić su posjedovali nekoliko nekretnina u gradu i distriktu poput: *quartam partem loci* koje se odnosi na parcelu unutar grada, zatim *tertiam partem vnius orti positi in Vgarisicha* te *vnam vineam* u komunalnom distriktu. DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b, fol. 229.

ovisno o ugovorenom poslu, inventare dobara su u najvećem broju sastavljeni za strance koji su Šibenik odabrali za svoje dugotrajno ili trajno mjesto boravka.

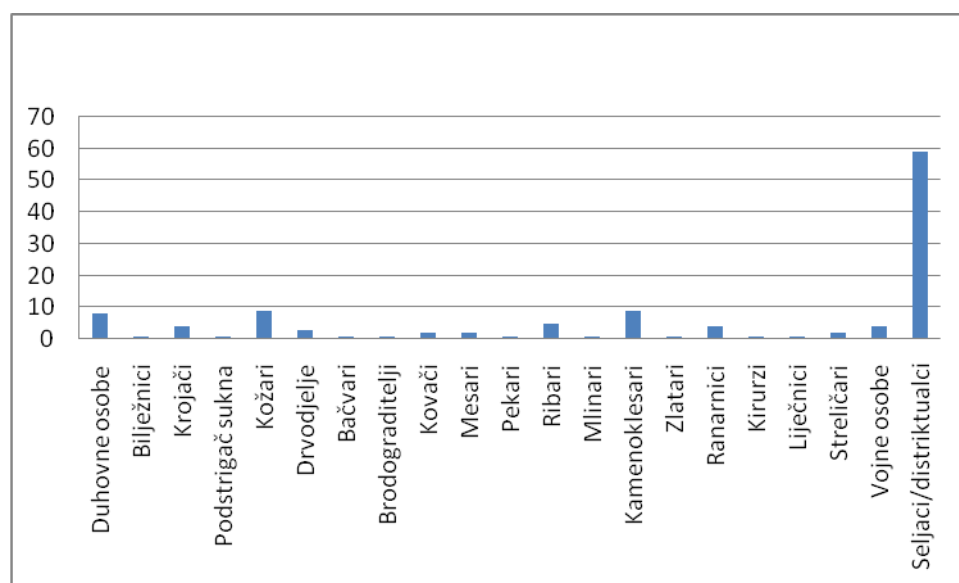
V. SASTAVLJAČI INVENTARA DOBARA PREMA ZANIMANJIMA

Baš kao što su analize društvenog statusa i podrijetla, izvršene u prethodnom poglavlju, ukazale na mogućnost korištenja inventara dobara kao vrijednih izvora za proučavanje društvene strukture šibenske komune u kasnom srednjem vijeku, dakle u razdoblju kada o tome možemo pronaći relativno malo podataka, ista ova vrela vrlo su vrijedan izvor za razmatranje nekih aspekata gospodarske povijesti ove komune. Naime, upravo zahvaljujući čestom bilježenju osnovnih podataka koji su se odnosili na osobe za koje su sastavljani inventari dobara, a u koje spadaju i podatci i profesiji, ova vrela pružaju dobar uvid u pojedine ekonomske aspekte komunalne svakodnevnice te prilično egzaktno zrcale udio pojedinih profesija, obrta, umjetničkih ili intelektualnih zanimanja, poljoprivrednih zanimanja i td. u kasnosrednjovjekovnom Šibeniku i time dopunjuju naše spoznaje o gospodarstvu kako grada tako i komunalnog distrikta.

Od ukupno 272 inventara dobara promatranih u ovom uzorku, zabilješke o profesiji zapisane su u ukupno njih 120, odnosno za 44,1% osoba za koje su bilježene ove isprave. Pri tome treba istaknuti da se u osam slučajeva radi o inventarima dobara žena pojedinih obrtnika, a koje su, uz ostalo, definirane i podatkom o zanimanju supruga.²²⁰ Budući da se radi o gotovo polovici osoba iz ukupnog uzorka inventara dobara, može se reći da on predstavlja prilično kvalitetan predložak na temelju kojeg se mogu uočiti određeni aspekti gospodarskog razvitka i kretanja u šibenskoj komuni druge polovine XV. stoljeća.

²²⁰ Dakle, od ukupno 120 inventara dobara u kojima se spominju profesije, njih 112 je sastavljeno izričito za muškarce koji su se bavili određenim zanatom, medicinskim, vojnim ili drugim zanimanjem.

Grafikon 4. Sastavljači inventara prema profesiji

Kao što je prikazano na Grafikonu 4., u promatranom šibenskom uzorku nailazimo na relativno velik broj raznolikih profesija koji otprilike odgovara, primjerice stanju u Zadru koncem XIII. i početkom XVI. st., ali je bitno manji nego u Rabu u drugoj polovini XV. st.²²¹ Ukupno 21 vrsta zanimanja prikazano na Grafikonu 4. može se podijeliti u dvije temeljne skupine – duhovnu i laičku.

U ukupnom je uzorku duhovna odnosno svećenička skupina inventara zastupljena sa osam osoba (sedam muškaraca i jedna žena) što čini 5,8% udjela u svim zanimanjima. Kronološki prva duhovna osoba za koju je sastavljen inventar dobara bila je Margareta *pizochara*, odnosno franjevka trećoredica, za koju je ovaj dokument sastavljen u travnju 1451. godine. Budući da su trećoredice obično bile žene u starijoj dobi i/ili u udovištvu, koje su

²²¹ Prema istraživanjima Marena Freidenberga u Zadru je u zadnjih 25 godina XIII. st. djelovalo 162 osobe koje su se bavile sa ukupno 18 različitih zanimanja. Istraživanja istog autora za prvo desetljeće XVI. st., utemeljena na analizi bilježničkih spisa, pokazuju određeno smanjenje broja osoba koje su se bavile raznim profesijama (143) u odnosu na konac XIII. st., ali je broj profesija porastao na 22. Maren M. Freidenberg, *Dinamika gradske strukture u Dalmaciji XIV-XVI stoljeća, Radovi centra Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zadru*, sv. XXIV, 1977., str. 75, 81. U Rabu se u drugoj polovini XV. st. spominju ukupno 32 obrtničke, umjetničke, medicinske i intelektualne profesije kojima su se bavili obrtnici podrijetlom iz Raba ili stranci. Meri Kunčić, *Život i djelatnost obrtnika i umjetnika u rapskoj komuni u drugoj polovici 15. stoljeća*, neobjavljena doktorska disertacija, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb 2011, str. 80. Razlog za znatno veći broj zastupljenih profesija u Rabu nego u Šibeniku posljedica je znatno većeg broja razmotrenih bilježničkih dokumenata za rapsku komunu. Uz to, autorica je ciljano istraživala one privatno-pravne dokumente koji sadrže podatke o obrtnicima, umjetnicima, medicinskim i intelektualnim djelatnicima u Rabu. Imajući u vidu da su i Šibenik i Rab u kasnom srednjem vijeku bile komune sa otprilike istim brojem stanovnika i na istom društvenom i gospodarskom stupnju razvitka za pretpostaviti je da bi se uvidom u ukupnu šibensku bilježničku građu i broj raznovrsnih profesija znatno povećao.

često obitavale u zasebnim kućama ili sakralnim objektima, njegujući pobožan život, ali i ne gubeći vezu s vanjskim svijetom, ne čudi što je u Margaritinom inventaru dobara zabilježeno kako ona *nunc stabat in ecclesia Omnium Sanctorum de Sibenico*,²²² što jasno upućuje da je njen inventar dobara sastavljen, ne zbog smrti kao u slučaju svih laičkih osoba, nego zbog odricanja od laičkog načina života te simboličkog i praktičkog opraštanja od materijalnog svijeta. I šibenski patricij *ser* Pavao Tolimerić sastavio je inventar dobara (a, zasigurno i oporuku) kao jedan od preduvjeta da se uključi u redovnički život. Naime, kao što se navodi u ispravi iz siječnja 1461.g., Pavao je dao zabilježiti inventar dobara zbog toga što se zaređio kao *frater ordinis minorum de observantia*.²²³ Za razliku od redovničkog, pripadnici svjetovnog svećenstva sastavljali su oporuke na smrti kao i svi laici, a njihovi inventari dobara bilježeni su poslije njihove smrti. U promatranom uzorku nailazimo na nekoliko lijepih primjera takvih dokumenata, kao što je inventar dobara svećenika Petra Ivanovog, visokopozicioniranog pripadnika šibenskog klera – *archidiaconus Sibenicensis*, sastavljen u ožujku 1465. godine.²²⁴ Uz spomenute osobe, inventari dobara sastavljeni su za još nekoliko osoba zaređenih u franjevački red te nekoliko kanonika šibenskog kaptola.

Laička skupina profesija se također može podijeliti u dvije temeljne grupe – profesije čija se djelatnost obavljala u gradu Šibeniku i profesije čija se djelatnost obavljala u selima u šibenskom distriktu. Naime, Karotus Vitale i bilježnici zaposleni u njegovoj kancelariji imali su klijente podjednako među gradskim i distriktnim stanovništvom o čemu svjedoči i činjenica da je u njegovoj kancelariji zabilježen vrlo velik broj brevijara, odnosno pred svjedocima i usmeno iznesenih oporučnih volja koje su kasnije zabilježene u komunalnoj bilježničkoj kancelariji. Poznato je tako da je sam Karotus zapisivao brevijare za stanovnike brojnih sela u šibenskom distriktu, primjerice *ville Dasline, uille Mitlo, ville Pothlum, ville Grebač, ville Orischie, ville Rachitniza, ville Siroche districtus Sibenici*, te brojnih drugih manjih i većih sela.²²⁵ Od ukupnog broja osoba za koje su sastavljeni inventari dobara njih 59 ili 49,2% zapisano je za seljake naseljene u selima u distriktu, a svi su se oni bavili poljoprivredom i stočarstvom kao temeljnim zanimanjima. Naravno, kao što je istaknuo T. Raukar, ne može se isključiti mogućnost da su i u selima dalmatinskih distrikata pojedinci obavljali i obrtničke poslove, ali se oni nisu profilirali kao pravi obrtnici gradskog tipa.²²⁶ Kao

²²² DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. a, fol. 1-1a.

²²³ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 5, fol. 244-245.

²²⁴ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 7, fol. 300-303.

²²⁵ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. a, fol. 5-123.

²²⁶ Tomislav Raukar, *Zadar u XV. stoljeću. Ekonomski razvoj i društveni odnosi*, Institut za hrvatsku povijest, Zagreb 1977., str. 220, bilj. 1.

što je već ranije spomenuto, unatoč sve boljoj prihvaćenosti običaja sastavljanja privatno-pravnih dokumenata među distriktualnim stanovništvom, žene sa sela još su uvijek izrazito slabije prakticirale takve mogućnosti nego muškarci²²⁷ Jedan od ranijih primjera “distriktualnih” inventara dobara zapisan je svibnju 1453. g. za pokojnog Grgura Kožljarića *de villa Rachitiza*,²²⁸ a kao primjer navodimo i inventar dobara sastavljen u prosincu 1459. za pokojnog Damjana Milojevića *de villa Mitlo districtus Sibenici*.²²⁹ Kao primjer inventara dobara sastavljenih za žene iz distrikta ovdje se može navesti onaj zapisan za Dragoslavu, udovicu Marina Piljišića (*Piglissich*), *de villa Mitlo*.²³⁰

Važno je istaknuti da su, kao skupina, seljaci iz šibenskog distrikta činili dominantnu skupinu osoba za koje su sastavljeni inventari dobara, jer je broj inventara dobara sastavljen za osobe koje su svoje profesije obavljali u gradu, ako isključimo pripadnike šibenskog klera, bio 53, dakle nešto manji. Ova činjenica, bez obzira što se radi o ograničenom uzorku bilježničkih isprava, još jednom ukazuje na značaj distrikta kako obzirom na udio seoskog stanovništva u ukupnoj populaciji šibenske komune tako i obzirom na važnost gradskog distrikta za gospodarski napredak šibenske komune.

Kao što je spomenuto, u promatranom uzorku nalazimo 53 inventara dobara zabilježenih za osobe koje su se unutar gradskih zidina bavile raznim zanimanjima, od onih obrtničkih, preko onih vezanih uz potrebe prehrane gradskog stanovništva, zadovoljenja zdravstvene brige i administrativno-intelektualnih potreba komunalnog stanovništva, pa do onih zaduženih za opću sigurnost unutar gradskih zidina. U Tabeli 1. prikazani su udjeli pojedinih zanimanja prema određenim širim gospodarskim i drugim profesionalnim skupinama.

²²⁷ Inventari dobara zapisani su za 50 muškaraca i devet žena iz distriktualnih sela.

²²⁸ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. a, fol. 40a-41.

²²⁹ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 5, fol. 231-232'.

²³⁰ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 5, fol. 247.

Tabela 2. Skupine profesionalnih djelatnosti u šibenskoj komuni prema podacima iz inventara dobara

Metalsk a	B r o j	Tekstiln o- kožarsk j a	B r o j	Preh ramb ena	B r o j	Medici nska	B r o j	Umjetni čka i ntelektu oj j alna	B r o j	Drvo djeljs ka	B r o j	Vo jn a	Broj
kovači	2	krojači	4	mesar i	2	liječnici	1	kamenok lesari	9	drvod jelje	3	voj ne os ob e	4
streličari	2	kožari	9	pekar i	1	kirurzi	1	zlatari	1	bačva ri	1		
		podstriga či sukna	1	ribari	5	ranarni ci	4	bilježnici	1	brodo gradit elji	1		
				mlina ri	1								
Ukupno	4		14		9		6		11		5		4

Svakako je zanimljivo da najbrojniju skupinu čine obrti iz skupine tekstilno-kožarskih zanimanja (11,7% u ukupnom udjelu svih zanimanja). No, promatrajući sadržaje pojedinih inventara dobara takva zastupljenost postaje razumljiva jer se u većini njih nailazi na velik broj odjevnih predmeta i obuće, što posljedično ukazuje i na kontinuiranu potrebu stanovništva za ovim vrstama obrtničkih djelatnosti. Na drugom mjestu po brojnosti su umjetničke i intelektualne djelatnosti (9,2% u ukupnom udjelu svih zanimanja), pri čemu je osobito važna činjenica da je čak devet inventara dobara bilo sastavljeno za kamenoklesare, dakle majstore koji su tijekom cijelog XV. st. u velikom broju bili zastupljeni u Šibeniku kako zbog izgradnje katedrale i patricijskih palača, tako i zbog potrebe obnove i izgradnje novih

gradskih zidina. Zanimljivo je da su prehrabene djelatnosti po brojnosti tek treće (devet osoba ili 7,5%), budući bi se ipak očekivalo da je prehrana stanovništva, kako u mirnodopskim tako i u kriznim vremenima, osnovni zadatak komunalnih vlasti. I to osobito obzirom na ideju samodostatnosti svake dalmatinske komune, a koja se, iako nigdje nije izričito istaknuta može primijetiti u gotovo svim gradovima Dalmacije kao temelj strategije očuvanja kakve-takve autonomije. No, kao što je ranije navedeno, za razliku od nekih drugih komuna, Šibenik je, pored gradskih obrtnika koji su se bavili različitim prehrambenim obrtima, ipak mogao računati na, u ovo vrijeme još uvijek dobro napučena i produktivna sela u svom distriktu koja su mogla opskrbljivati grad nužnim prehrambenim namirnicama. Imajući u vidu sve snažniji osmanski vojni pritisak u zaleđu Dalmacije, stalno sudjelovanje šibenskih galija i vojnika u mletačkim pohodima na osmanski teritorij, te vrlo česte epidemije zaraznih, a prije svega kužnih bolesti, ne čudi relativno dobra zastupljenost zanimanja vezanih uz zdravstvo (šest osoba ili 5%). Uostalom, Šibenik je, kao što je ranije istaknuto, statutarnim reformacijama tijekom XV. st. vrlo dobro riješio pitanja medicinske zaštite svog stanovništva. To se osobito jasno uočava i u rezultatima prezentiranima u Tabeli 1, a prema kojima se zorno vidi da su u komuni djelovala sva tri temeljna srednjovjekovna zdravstvena djelatnika – liječnik (*medicus*), kirurg (*chirurgicus*) i ranarnik odnosno kirurški asistent (*barberius, barbitonsor*). Obzirom na važnost drveta i metala kao proizvodnih materijala u srednjem vijeku ponajviše začuđuje slaba zastupljenost i raznolikost metalčkih (četiri osobe) i drvodjeljskih obrta (pet osoba), što se ipak ne može drugačije protumačiti drugačije nego kao posljedica već spomenutog ciljanog izbora vrela. Nema sumnje, a na to upućuju i druga istraživanja, da su ove dvije profesije imale itekako dobru zastupljenost u ukupnom broju šibenskih obrtnika u kasnom srednjovjekovlju.²³¹ Konačno, četiri spomenute vojne osobe tek su naznaka brojnih oružanih jedinica koje su tijekom druge polovine XV. st. bile redovito stacionirane u Šibeniku za očuvanje reda i mira u gradu kao i za zaštitu grada, te galija koje su ulazile u gradsku luku tijekom priprema za ratove protiv Osmanlija. Inventari dobara u kojima se spominju vojne osobe uglavnom su vezani uz Šibenčane koji su ih sastavljali zbog odlaska u rat i zbog nesigurnosti u povratak iz njega ili su pak sastavljani nakon smrti nekih vojnika stacioniranih u mletačkim postrojbama u Šibeniku. Najpoznatiji su bili šibenski patriciji Danijel Jurić, zapovjednik šibenskih jedinica u mletačkoj Albaniji i u sudionik bitaka u

²³¹ Tako je, na primjer, šibenska bratovština Sv. Marije u razdoblju od 1437. do 1515. g. imala 19 bratima koji su bili obrtnici koji su se bavili metalčkim obrtima (kovači, mačari, izrađivači kosa, bravari), te 24 bratima čije su profesije bile drvodjeljske (tesari, stolari, bačvari, brodograditelji). Činjenica da je samo jedna bratovština imala veliki broj bratima koji su se bavili ovim profesijama jasno ukazuje da su oni u potpunosti mogli zadovoljiti sve potrebe stanovnika komune u kasnom srednjem vijeku. J. Kolanović, *Šibenik u kasnome*, str. 253.

Lombardiji, a čiji inventar dobara je sastavljen u svibnju 1454. godine,²³² te *spectabiis dominus miles et ciuis Sibenici* Toma Tomašević, a koji se u inventaru dobara iz siječnja 1465. g. spominje kao soprakomit šibenske galijske.²³³ Svjedočanstva o vojnicima iz mletačke posade u Šibeniku mogu se upotpuniti i podacima iz oporuka. Tako je u ožujku 1452. g. u kancelariji Karotusa Vitalea svoju oporuku sastavio *Iohannes quondam Petri de Larta*, mletački plaćenik u šibenskoj utvrdi (*nunc stipendiarius in castro Sibenici*) pri čemu je kao razlog sastavljanja oporuke naveo odlazak u vojni pohod u Lombardiju – *iturus in Lombardiam ad stipendium nostre illustrissime dominationis Venetie*.²³⁴

Raščlamba osoba za koje su sastavljani inventari dobara ukazuje na već poznatu šarolikost i raznovrsnost zanimanja kojima su se stanovnici svih dalmatinskih komuna bavili u razdoblju kasnog srednjeg vijeka. Veliki broj zanimanja, koji je u šibenskoj komuni nešto manji nego u drugim komunama zbog ciljanog uzorka korištenih izvora, ipak ukazuje na osnovnu tendenciju svih dalmatinskih komuna kasnog srednjovjekovlja. Ona je izražena u težnji da svaka komuna, pa tako i šibenska, uspostavi takav gospodarski sustav u kojem će se uvijek moći osloniti na vlastite gospodarske snage, a osobito u kriznim razdobljima. Time je izražena težnja da svaka komuna, pored sigurnosti koju su im pružale gradske zidine, samodostatnost postigne i kroz stratešku gospodarsku politiku.

²³² DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. a, fol. 69-72.

²³³ *sopracomitus galee*. DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 7, fol. 304-322'.

²³⁴ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b, fol. 15.

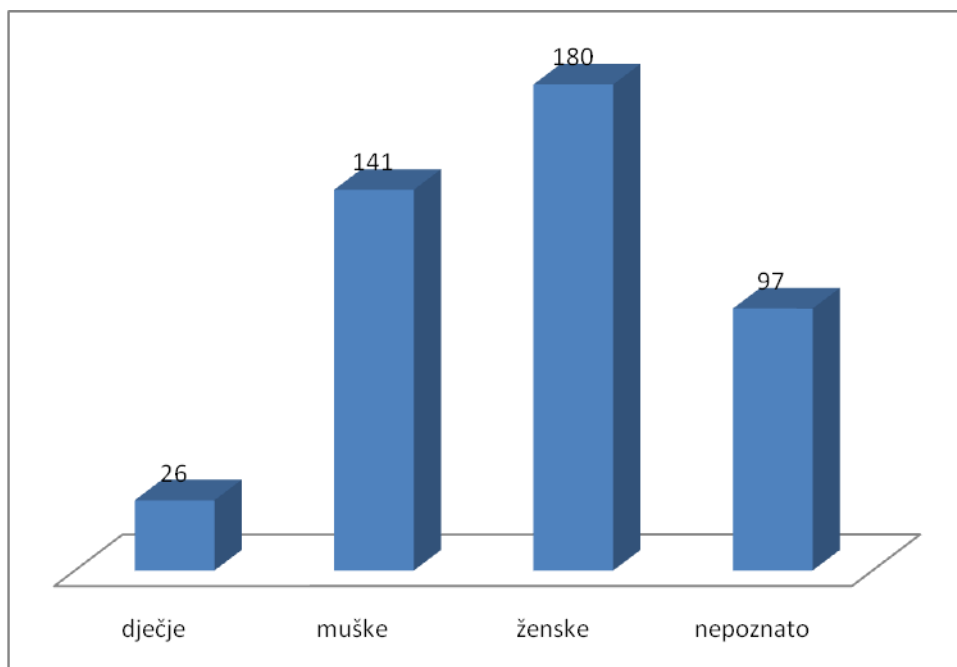
VI. ODJEĆA STANOVNIKA KASNOSREDNJOVJEKOVNE ŠIBENSKE KOMUNE

VI.1. Intimna odjeća: košulje, prsluci i donje rublje

Košulja tijekom XV. st. doživljava transformaciju od odjevnog predmeta koji se oblači na golo tijelo, a ispod ostale deblje odjeće, do modernije košulje sa dužim rukavima koji se ukrašavaju jednako kao i ovratnici.²³⁵ Iako se općenito smatra kako su estetske novosti vrlo brzo putovale Mediteranom, brojni autori koji se bave problematikom srednjovjekovne materijalne kulture tvrde da su se pojedini predmeti opet sa druge strane sporo povlačili iz mode. Takav proces može objasniti činjenicu kako je neke modne novosti vrlo brzo napreduju od pojave u talijanskim gradovima do široke upotrebe diljem mediteranskih komuna. Upravo takav proces možemo vidjeti na promatranom uzorku inventara dobara stanovnika kasnosrednjovjekovne šibenske komune.

Klasičnu košulju su nosili žene, muškarci i djeca što su popisivači redovito bilježili (vidi Grafikon 5.).

Grafikon 5. Spol i dob vlasnika košulja

²³⁵ J. Herald, *Renaissance Dress in Italy 1400-1500*, str. 213.; Ivna Anzulović, Nazivlje ženske odjeće zadarskog područja u pisanim izvorima, *Zadarska smotra*, god. XLVIII., br. 4.-6., 1999., str. 113.

Zahvaljujući navedenim podacima iz promatranog uzorka saznajemo kako su žene posjedovale preko 40% košulja, muške su košulje bile nešto malo manje zastupljene sa 32%, a u promatranom uzorku nalazimo i 6% dječjih košulja. Nažalost, za 22% košulja je nepoznat spol vlasnika. Talijanske su košulje tijekom XV. st. imale varijacije prema spolu kojima su bile namjenjene, pa su tako i košulje imale nešto drugačiji kroj.²³⁶ Promatrani uzorak ne ukazuje na sličnu pojavu na prostoru šibenske komune, ili ih popisivači nisu bilježili na takav način, no vrlo je vjerojatno kako su popisivači naglašavanjem spola pri zapisivanju košulja, vjerojatno spol određivali po kroju predmeta. Stoga, navedenih 22% po spolu neodređenih košulja, zasigurno možemo pripisati individualnom pristupu i stilu popisivača.

Zanimljivo je kako su sastavljači inventara bilježili i komade košulja koje su bile namjenjene služinčadi te nalazimo 12 takvih primjeraka. Tako je potrebno izdvojiti zanimljive primjerke poput npr. *4 camise da fantesche* koje je posjedovao šibenski patricij *ser* Marko Ivanov,²³⁷ zatim *quatro camise de fantesche* u vlasništvu Franje Aldobrandia *de Florentia*,²³⁸ a slična takva četiri komada je posjedovao i *ser* Martin Miršić, no za razliku od prethodne dvojice, košulje namjenjene njegovim sluškinjama su bile navedene kao rabljene, odnosno *usade*.²³⁹

U navedenom razdoblju, na Apeninskom poluotoku košulje su bile isključivo pamučne i lanene, što ne čudi s obzirom na činjenicu kako je riječ o odjevnom predmetu prvenstveno namjenjenom očuvanju tjelesne topline.²⁴⁰ U promatranom uzorku inventara dobara, materijale izrade nalazimo za samo 12 košulja kojima je preciziran materijal izrade (5 debelo sukno i platno 7). Spominjanje platnenih košulja poput *Doy camexe de tella da homo* koje je posjedovao *magister cerdo* Pavao Banjvarić *de Sibenico*,²⁴¹ ili pet sličnih košulja koje je posjedovao njegov rođak koji je stekao nobilitet, *ser* Antun Banjvarić,²⁴² unatoč malom broju primjera potvrđuju velike sličnosti sa materijalima u talijanskim komunama. Naime, i u ovom se slučaju kao i kod nekih drugih materijalnih predmeta u posjedu stanovnika kasnosrednjovjekovne šibenske komune, materijal zbog svoje uobičajenosti uglavnom podrazumijevao. Mali broj varijacija je samo u određenim situacijama primorao popisivače da

²³⁶ J. Herald, *Renaissance Dress in Italy 1400-1500*, str. 213.

²³⁷ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 7, fol. 344'.

²³⁸ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 3, fol. 157.

²³⁹ U kontekstu odjeće namjenjene služinčadi zanimljivo je spomenuti kako su se navedene četiri košulje nalazile *in cuxina de soura*, odnosno u donjoj kuhinji iz čega je vidljivo kako je takva roba bila pohranjena u prostorijama kojima su se služili isključivo sluge. DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 3, fol. 157.

²⁴⁰ J. Herald, *Renaissance Dress in Italy 1400-1500*, str. 47.

²⁴¹ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 8, fol. 362.

²⁴² *cinque camisse de homo de dona, telle* (DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 5, fol. 282').

navođenjem materijala ukazuju na razliku među pojedinim predmetima koji su bili slični. Uz dva ranije navedena primjera, možda je takva popisivačka navika vidljiva u slučaju *ser* Marka Ivanova, u čijem izrazito bogatom inventaru dobara nalazimo brojne prsluke i košulje, od čega je čak 16 košulja bilo dječje odnosno *da puta* ili *da puto*. Nadalje u promatranom inventaru dobara, popisivač umjesto da sve košulje navede pod zajedničkom brojkom, pojedinačno navodi najprije *Chamisoti de rassa per putti tra noui e uechi*, nakon čega navodi i *camisoto de puta de tella*.²⁴³ Iz navedenog primjera je jasno kako ih popisivač razlikuje prema materijalu i stoga ih nemože zajednički popisati jer materijali ukazuju na jasnu razliku između zimskih (*rassa*) i ljetnih košulja (*tella*).

U kasnosrednjovjekovnom razdoblju razlikovale su se košulje sa ili bez rukava, a poznato je kako je tu tendenciju slijedila, a možda na istočnojadranskom i predvodila zadarska komuna.²⁴⁴ Iako na zadarskom području već od druge polovine XVI. st. nalazimo košulje bez rukava, u kasnosrednjovjekovnom Šibeniku je to rijetkost. Točnije, na promatranom uzorku je riječ o 14 komada ženskih košulja bez rukava navedene kao *camise [... nečitko ...] de dona senza manege quatordece*, no svi se takvi primjerci nalaze u inventaru dobara šibenskog patricija *ser* Tome Miršića.²⁴⁵ Navedeni podatak nam ne otkriva neku širu modnu tendenciju, ali ukazuje na činjenicu kako je takav odjevni dodatak stigao prilično rano na prostor šibenske komune.

Kao što je ranije navedeno, košulja je u kasnosrednjovjekovnom razdoblju bila intimni dio odjeće koji se odijevao na golo tijelo, te je u promatranim inventarima dobara riječ uglavnom o takvim komadima košulja. Tome u prilog govore i brojni podatci koji u kontekstu muških košulja vrlo često zajedno nabrajaju i donje rublje, odnosno *mudande*. Iako će o donjem rublju biti nešto više riječi na kraju ovog poglavlja, potrebno je istaknuti kako su uz čak 40 para muškog donjeg rublja, navedene i košulje. Promatrani izvori sugeriraju kako je riječ o procesu koji se još zadržao tijekom druge polovine XV. st., pa tako primjerice saznajemo kako je *prezbiterus* Jakov Vukašević u trenutku smrti 1452. g., posjedovao osam košulja i devet komada donjeg rublja, odnosno *camixe 8 uxade cum 9 mutande*,²⁴⁶ a sličnih 10

²⁴³ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b, 7, fol. 344'.

²⁴⁴ I. Anzulović, *Nazivlje ženske odjeće na zadarskom području*, str. 115.

²⁴⁵ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b, fol. 46'.

²⁴⁶ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b, fol. 22'.

primjeraka nalazimo u vlasništvu šibenskog patricija *ser Šimuna Tavelića* 1465. g., navedene kao *10 camise cum so mudande*.²⁴⁷

Uvidom u građu jasno je kako se popisivačima inventara dobara puno važnijim podatak od materijala izrade košulja činilo stanje očuvanosti i kvalitete, što je rezultiralo time kako nam je poznato stanje čak 141 košulju. Tako saznajemo kako su popisivači po kućanstvima nalazili nove (60 komada),²⁴⁸ grube (31 komad), stare (28 komada) i korištene košulje (22 komada). Kao što je ranije navedeno, starost, stanje, a ponekad i veličina predmeta naglašavaju se uglavnom u slučajevima kada je pokojnik posjedovao više komada istog ili sličnog predmeta, pa je popisivač time zasigurno želio ukazati na vidljive razlike. Tako primjerice u inventaru dobara Antuna Milemata *de Sibenico* nalazimo četiri ženske košulje, ali ih je popisivač razdijelio na tri nove i jednu staru.²⁴⁹ Možda čak i detaljniji opis stanja nalazimo u inventaru dobara Radice, supruge *Damiani de Rubigno*, gdje su popisivači napravili i razliku između dvije starije ženske košulje, odnosno *doi chamise de femena*, od kojih je jedna bila kao nova odnosno *quasi noua*, dok je druga bila *uechissima*.²⁵⁰

* * *

Prsluk je u kasnosrednjovjekovnom razdoblju bio isključivo muški odjevni predmet, kojega na prostoru talijanskih komuna nalazimo pod terminima *giubetto*, *zuparello*, *corpetto*, *farsetto*, te *zupone* koji ujedno nalazimo na prostoru šibenske komune.²⁵¹ Činjenicu kako je riječ o isključivo muškom odjevnom predmetu potvrđuje i promatrani uzorak inventara dobara stanovnika kasnosrednjovjekovne šibenske komune, gdje se spol vlasnika spominje tek sporadično, ali se nikada ne spominje u kontekstu žena, već eventualno ponekog djeteta. Podatak kako prsluke mogu posjedovati i djeca bez obzira na spol je razumljiva, posebno u zimskim mjesecima gdje je modna zakonitost ipak bila podređena udobnosti i očuvanju tjelesne temperature. Općenito, prsluk je u kasnosrednjovjekovnom razdoblju predmet koji je krojen da prijanja usko uz tijelo, ali na način da njegov kraj služi za delineaciju torza.²⁵² Nadalje, potrebno je istaknuti kako su manje varijacije uzrokovale određene razlike u kroju na talijanskom prostoru, a time i u istočnojadranskim komunama. Ipak, trajna sličnost je bila u činjenici kako su prsluci gotovo uvijek sezali do ispod pojasa, a često su imali i nisku

²⁴⁷ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 7, fol. 328'.

²⁴⁸ Uz pridjev *noua* nalazimo i oblik *bella noua*.

²⁴⁹ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 5, fol. 298'.

²⁵⁰ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 8, fol. 375.

²⁵¹ J. Herald, *Renaissance Dress in Italy 1400-1500*, str. 50.

²⁵² Isto, str. 53.

kragnu.²⁵³ U promatranim inventarima dobara rijetko nalazimo na spomene kragne kao što je primjerice jedan prsluk sa crnom kragnom, odnosno *cum colaro negro*, koji je posjedovao Florijan Benković *piscator de Sibenico*.²⁵⁴

S obzirom kako je riječ o predmetu koji je češće izložen pogledima, za razliku od košulja imamo veći broj zapisanih boja. Tako saznajemo kako su prsluci u kasnosrednjovjekovnoj šibenskoj komuni uglavnom bili crne boje (17 komada), zatim ljubičaste (8 komada), bijele (5 komada), a u uzorku još nalazimo u manjem broju i zelenu (5 komada), plavu (4 komada), pepeljastu (3 komada), te crvenu boju (2 komada). Crna boja u srednjovjekovnom razdoblju može simbolizirati korotu, ali i sam trend smješta crnu među popularne boje zbog simbolike skromnosti, pa tako crne prsluke nalazimo jednako u inventarima sitnih obrtnika kao što je bio primjerice *becarius* Juraj Mirković *de Sibenico* koji je posjedovao novi crni prsluk od uvoznog sukna,²⁵⁵ ali i ih podjednako nalazimo u vlasništvu jednog od najbogatijih šibenčana tog doba, *ser* Jurja Kamenarića koji je posjedovao *zupon negro vecchio*, dakle stari i crni prsluk za koji nažalost nije naveden materijal izrade.²⁵⁶ Iako je bila dominantnija boja kod izrade nekih drugih odjevnih predmeta, ljubičasta je u kasnosrednjovjekovnom razdoblju bila česta na svim odjevnim predmetima u talijanskim gradovima. Takva kretanja već vidimo djelomično i kod prsluka, pri čemu muška koristeći sjajne boje na odijelu naglašava bogatstvo i ugled. Slična je stvar vjerojatno i u slučaju Antuna *de Spilimbergo* koji je bio po zanimanju *doctor artium et medicine*. Već je po Antunovoj tituli vidljivo kako je riječ o doseljeniku koji uživa visoki ugled na prostoru komune, a potrebno je spomenuti kako je riječ o vlasniku jedne od najvećih zbirki knjiga u kasnosrednjovjekovnom Šibeniku, te ujedno i jedan od najbogatijih doseljenika. Stoga, raskošniji dijelovi odjeće kao što je bio njegov ljubičasti prsluk naveden kao *zupon pauonazo* nimalo ne izlaze iz konteksta reprezentativnog komada odjeće.²⁵⁷

Pri spomenu boja važno je izdvojiti i zelenu. Naime, kao jedna od najdominantnijih boja među odjevnim predmetima u kasnosrednjovjekovnoj šibenskoj komuni, zelena se pojavljuje u inačicama od svijetlo zelene, preko obične zelene, do tamno zelene. U uzorku prsluka, ne nalazimo svijetlo zelenu, međutim prisutne su dva tamno zelena prsluka poput

²⁵³ Na ist. mj.

²⁵⁴ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 8, fol. 356.

²⁵⁵ *zupon de panno negro latin nouo* (DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 5, fol. 221').

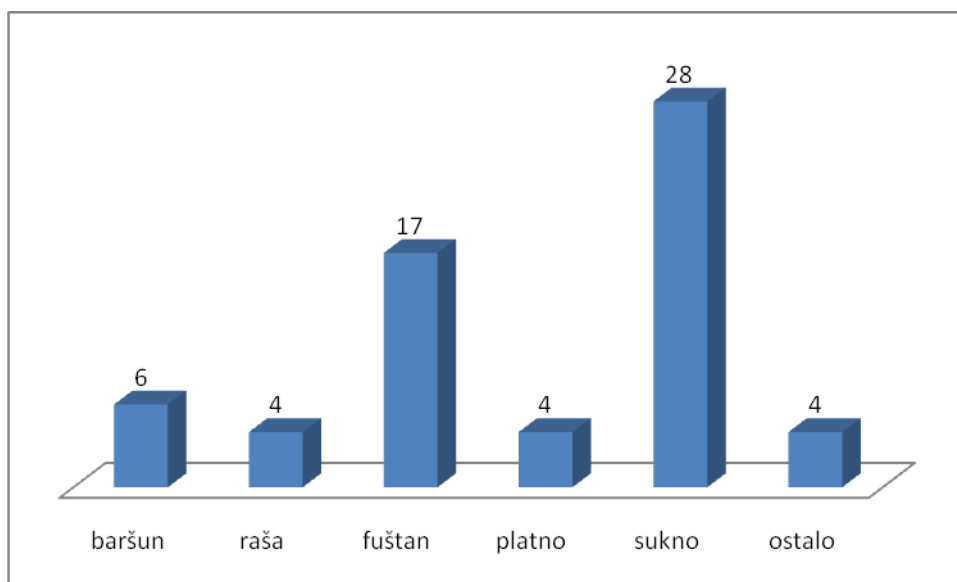
²⁵⁶ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b, fol. 2'.

²⁵⁷ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 7, fol. 323.

jednog komada kojeg je posjedovao Toma Ratković *de Sibenico*, a koji je naveden kao *Zupun de panno latin verde schuro vecchio*.²⁵⁸

Od 132 prsluka u promatranim inventarima dobara stanovnika kasnosrednjovjekovne šibenske komune, za njih 63 imamo navedene materijale izrade (48% od ukupnog broja poznatih materijala prsluka). U istom razdoblju u talijanskim je komunama pamuk bio primarni materijal izrade prsluka, no u Šibeniku je situacija nešto drugačija (vidi Grafikon 6.).²⁵⁹

Grafikon 6. Poznati materijali izrade prsluka u promatranim inventarima dobara

Među materijalima izrade prsluka navedenih u promatranim inventarima dobara dominira sukno (44% od ukupnog broja poznatih materijala prsluka), a popisivači su razlikovali obično sukno (*panno*, 20 komada), te “talijansko” ili uvozno sukno (*panno latin*, 7 komada). Detaljnije razlike između ove dvije vrste sukna nam nisu poznate, ali osim pretpostavke da je *panno latin* bio uvozni proizvod, razlika između prsluka od talijanskog zelenog sukna koju je posjedovao *magister arcerius Ivan de Sibenico*,²⁶⁰ te prsluka od običnog crnog sukna koju je posjedovao *magister pelliparius Jakov Ostojić* je vjerojatno bila

²⁵⁸ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 8, fol. 377'.

²⁵⁹ A. Vitali, *La moda a Venezia*, str. 447.

²⁶⁰ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 3, fol. 142.

u samo u tome kako je prvi prsluk možda bio za nijansu skuplji.²⁶¹ Ipak, u promatrnim inventarima dobara, nažalost nije zabilježena niti jedna cijena. Iako nema podataka o klasičnom pamuku, iz izvora je vidljivo kako dominira parhet (27% od ukupnog broja prsluka), odnosno gruba pamučno - lanena tkanina koja je izvrsno služila u očuvanju tjelesne temperature. Da je udobnost prsluka bila podređena toplini, možemo vidjeti na primjeru šibenskog građanina Luke Ruskovića čiji je prsluk od parheta opisan kao grub, odnosno *zupon de fustagno frusto*.²⁶² Iako nam nije poznato zanimanje navedenog šibenskog građanina, sličan prsluk je posjedovao i *magister cerdo* Toma de Sibenico u čijem se inventaru dobara spominje i stari prsluk pepeljaste boje od parheta kojeg je zasigurno koristio prilikom rada na otvorenom.²⁶³ Za obojicu građana je zanimljivo kako su imali i ljubičaste prsluke koje su vrlo vjerojatno koristili u reprezentativnije svrhe.²⁶⁴ Pod prslucima koji su se koristili u reprezentativnijim prigodama, potrebno je ubrojiti pet prsluka koje je na vojnom pohodu protiv Osmanlija nosio šibenski patricij *ser* Toma Tomašević, zapovjednik jedne od šibenskih galija, od kojih je svakako potrebno izdvojiti jedan sukneni prsluk vezen sa zlatom, te jedan grimizan.²⁶⁵ Među vlasnicima šest baršunastih prsluka (9% od ukupnog broja prsluka), pojavljuju se isključivo osobe koje su se materijalnim i političkim položajem izdvajale čak i među plemstvom. Tako primjerice šibenskog patricija *ser* Ilije Tolimerića nalazimo jedan novi dječji prsluk od grimiznog baršuna, naveden kao *zuppon nouo de ueludo carmexin da puto*,²⁶⁶ dok u vlasništvu *ser* Tome Miršića nalazimo jedan muški baršunasti prsluk, naveden kao *zupon de veludo da homo carmexin*.²⁶⁷ Među reprezentativnim komada prsluka, nalazili su se i neki manje udobni primjerci poput jednog crvenog, grubog baršunastog prsluka kojega je posjedovao šibenski patricij *ser* Nikola Divnić.²⁶⁸ Među reprezentativne prsluke možemo ubrojati i one izrađene od svile (4 komada),²⁶⁹ poput jednog starog i bijelog kojeg je posjedovao ranije spomenuti *ser* Ilija Tolimerić, ili jednog zelenog bez rukava kojeg je posjedovao *ser* Toma Miršić. No, ipak potrebno je izvojiti jedan svilen i zelen

²⁶¹ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 2, fol. 85.

²⁶² DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 8, fol. 374.

²⁶³ ... *zupon vecchio de fustagno beretin fodra de rassa beretina* (DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 5, fol. 297).

²⁶⁴ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 8, fol. 374.

²⁶⁵ *Zupon de pano doro; Zupon de scurlato* (DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 7, fol. 322).

²⁶⁶ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b, fol. 29.

²⁶⁷ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b, fol. 46.

²⁶⁸ ... *zupon de veludo frusto roso* (DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 5, fol. 205).

²⁶⁹ U kontekstu prsluka, kategorija u grafu navedena kao *ostalo* označava četiri srebrna, te jedan prsluk od sarze.

prsluk, te još jedan svilen i plav kojeg je za vrijeme pohoda u Mletačkoj Albaniji, nosio zapovjednik mletačkih strijelaca i šibenski patricij *ser* Daniel Jurić.²⁷⁰

Među rijetkim materijalima izrade prsluka je i *sarza*, odnosno vrlo prosta tkanina koja se samo jednom spominjala u inventarima dobara stanovnika kasnosrednjovjekovne šibenske komune. S obzirom kako je riječ o odjevnom predmetu koji je bio funkcionalan ili luksuzan, no nikako ne i nužan, materijali su kao što je i prikazano, bili ili fini ili topli, no nikako ne i jeftini. Zato su i vrlo jeftini materijali rijetkost. Iz jedinog primjerka prsluka od tog materijala saznajemo kako je *archidiaconus Sibenicensis* Petar Ivanov, vjerojatno u skladu sa svojim duhovnim položajem posjedovao brojne odjevne predmete skromije vrijednosti. Tako primjerice saznajemo kako je arhiđakon posjedovao jedan prsluk od crnog parheta, dok je drugi bio izrađen u ljubičastoj boji koja je naglašavala njegov status, no materijal je bio grub, čime je vjerojatno naglašena poniznost ove duhovne osobe.²⁷¹

Među odjevnim predmetima u kasnosrednjovjekovnim šibenskim kućanstvima nalazila se i *podasua* (16 komada u promatranim inventarima dobara). U ispravama na zadarskom području, autorica Ivna Anzulović nailazi na *pudasve*, odnosno *podausue*, te smatra kako je riječ o nejasno definiranom predmetu, te ga tumači doslovno prema nazivu kao komad odjeće koji se oblačio ispod svega.²⁷² Primjerci navedeni u inventarima dobara i oporukama stanovnika šibenske komune u razdoblju 1451. g do 1467. g. ne pružaju nikakve podatke osim brojčane vrijednosti i podataka kako je pet takvih komada odjeće bilo za žene, a jedan za djecu. Jedini podatak koji bi mogao sadržavati materijal izrade je inventar dobara Radoja Blitve *de Sibenico* iz 1464.g., u kojem se navode i *Doy podasue per pute de cauretin[...]*, odnosno dvije dječje *podasue* od kozje kože.²⁷³ Ipak i u ovom slučaju ostaje pitanje dali je riječ o životinjskoj koži ili možda nekom čvršćem materijalu od kojega se eventualno izrađivala neke vrsta noćne košulje.

* * *

U promatranim inventarima dobara stanovnika kasnosrednjovjekovne šibenske komune, nalazimo 151 par čarapa zapisanih pod terminima *calze*, *calçe* ili *chalze*. Riječ je o predmetu koji na prostoru talijanskih komuna bio najčešće izrađen od vune, te je muškarcima

²⁷⁰ ... *zupon de seda verde; zupon de seda biancha* (DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 2, fol. 69').

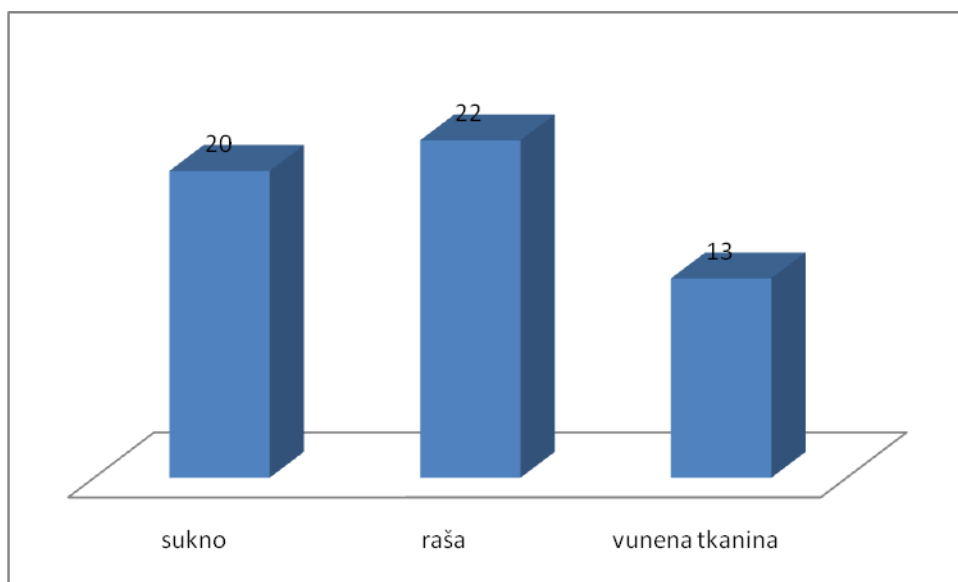
²⁷¹ *Zupon de fustagno negro e laltro de sarza pauonaza*; DAZd, ŠB, KV, kut. 16/II, sv. 15.IV.b. 7, fol. 301.

²⁷² I. Anzulović, *Nazivlje ženske odjeće zadarskog područja*, str. 117.

²⁷³ DAZd, ŠB, KV, kut. 16/II, sv. 15.IV.b. 5, fol. 293'.

bio privezan za prsluk putem vezica, dok za žene način učvršćivanja nije poznat.²⁷⁴ Među čarapama u šibenskim inventarima dobara materijal izrade nam je poznat za 55 komada, odnosno 36% od ukupnog broja čarapa (vidi Grafikon 7.).

Grafikon 7. Poznati materijali izrade čarapa

Među poznatim materijalima izrade sa 40% prednjači grubo sukno ili *rassa*. Većina čarapa izrađenih od ovog materijala je navedena jednostavno, poput primjerice dva bijela para koje je posjedovao Martin pok. Bogdana *de Sibenico*,²⁷⁵ ili četiri para bijelih i grubih čarapa koje je posjedovao Ivan Makarunić *de insula Zuri*.²⁷⁶ Da je raša, zbog svoje topline bila poželjan materijal pripadnika svih slojeva komunalnog društva, kao i da su suvremenici razlikovali više vrsta grubog sukna, svjedoči i inventar dobara šibenskog patricija *ser Šimuna Šižgorića* koji je imao također imao dva slična para čarapa, ali je grubo sukno precizirano kao *rassa nostrana*.²⁷⁷ Finije sukno, odnosno *panno* se spominje kao materijal izrade 36% čarapa u promatranom uzorku. Pojedinačno je najzastupljenije bilo talijansko sukno odnosno *panno latin*, od čega su primjerice bile izrađen jedan par plavih čarapa koje je posjedovao *Iohannes uocato Sestoperth de Sibenico*,²⁷⁸ ili osam para crnih i grubih muških čarapa od “talijanskog

²⁷⁴ Jacqueline Herald, *Renaissance Dress in Italy 1400-1500*, str. 211.

²⁷⁵ /2/ par de chalze de rassa biancha. DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b, fol. 13.

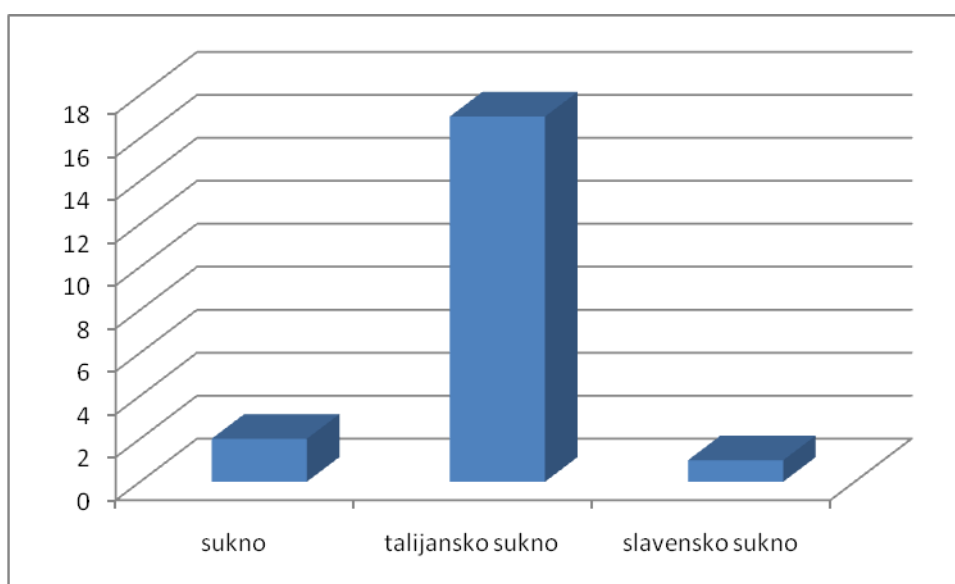
²⁷⁶ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 3, fol. 149.

²⁷⁷ 2 para da calçe solada da rassa nostrana (DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 3, fol. 144').

²⁷⁸ Paro de calce biaue de pano latin (DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b, fol. 26).

sukna” koje je posjedovao šibenski patricij *ser* Toma Miršić, navedene kao *calce da homo pera oto de panno latin negro frusto*.²⁷⁹ Osim “talijanskog sukna” kao materijal izrade čarapa se navodi i obično sukno kao primjerice *par de calze solade de panno negro da homo* koje je posjedovao Florian Benković *piscator de Sibenico*,²⁸⁰ ili *doi para de calze de panno negre* koje je posjedovao šibenski građanin Mihael Franičić.²⁸¹ U inventaru dobara distriktualca Stjepana Galešića *de villa Coprno*, nalazimo i posljednju varijaciju suknenih čarapa izrađenih na *slavenski*, a riječ je o *para 2 de chalze de pano sciauo*.²⁸²

Grafikon 8. Vrste sukna korištenog u izradi čarapa

Kao najtopliji materijal izrade čarapa, navodi se vunena tkanina ili *grisso* (24% od ukupnog broja poznatih materijala izrade čarapa). Za razliku od sukna, ovakva je čarapa bila funkcionalnija u zimskim mjesecima za razliku od suknenih koje su se više manje mogle nositi u ljetnim mjesecima. Tako nisu rijetki upisi iz kojih saznajemo kako su ljudi uz suknene čarape posjedovali i deblje zimske varijante, poput npr *para de calce duy, un de pano e uno de rassa* koje je posjedovao distriktualac Ivan Mišić *de villa Srima*,²⁸³ ili *due para de calçe solade vechie un de rassa altro de pano*, koje je posjedovao *magister sartor* Petar Gojač *de*

²⁷⁹ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b, fol. 46'.

²⁸⁰ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 8, fol. 356.

²⁸¹ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 8, fol. 386.

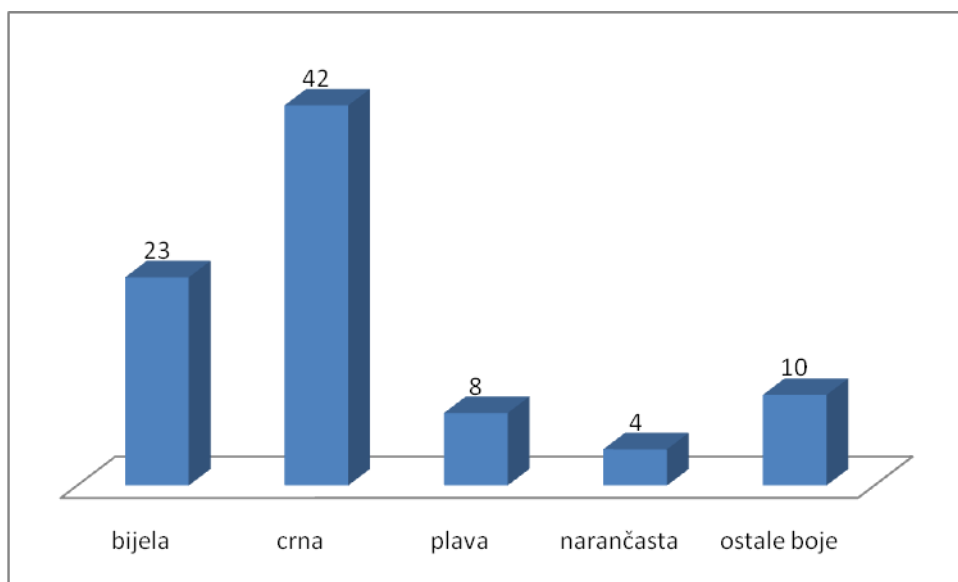
²⁸² 2 de chalze de pano sciauo (DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 3, fol. 167).

²⁸³ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b, fol. 41.

Sibenico.²⁸⁴ Sama činjenice kako takve čarape posjeduje jedan *magister sartor* govori u prilog tvrdnji kako takav debeli materijal nije bio korišten i posjedovan zbog niže cijene nego zbog udobnosti. Navedenu činjenicu potvrđuje i podatak kako su čarape izrađene od toga materijala nosili i imućniji patriciji poput *ser* Nikole Dminića u čijem se inventaru također nalazi par takvih toplih čarapa, naveden kao *par de calze bianche de rassa*.²⁸⁵

U promatranom uzorku inventara dobara, saznajemo podatke o bojama za čak 58%, odnosno 87 para čarapa (vidi Grafikon 9.).

Grafikon 9. Poznate boje čarapa

Najzastupljenija je svakako bila crna boja, koja je prisutna sa čak 48% od ukupnog broja poznatih boja čarapa u kasnosrednjovjekovnoj šibenskoj komuni. Značajniji udio su imale i: bijela (26% od poznatih boja čarapa), te plava (9% od poznatih boja čarapa).

U kategoriju ostalih boja (12% od poznatih boja čarapa), ubrojena su dva para zelenih, kao i jedan par crvenih, a potrebno je izdvojiti i lijepe primjerke poput poput

²⁸⁴ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 3, fol. 120.

²⁸⁵ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b, fol. 24'.

ranobojnih čarapa, odnosno *diuersi colori*. U promatranom uzorku se naime spominju i tri para raznobojnih čarapa koja je posjedovao *prezbiterus* Jakov Vukašević.²⁸⁶

* * *

U inventarima dobara stanovnika kasnosrednjovjekovne šibenske komune iz razdoblja 1451. g. – 1467 g., nalazimo i na 67 komada donjeg rublja pod nazivom *mudande*. Riječ je o komadu donjeg rublja koji su u talijanskim gradovima tijekom XV. st. nosili isključivo muškarci,²⁸⁷ dok su prve *mudande* za žene poznate u Veneciji od kraja XVI. stoljeća.²⁸⁸ Sukladno modnim kretanjima na Apeninskom poluotoku, ni u šibenskim inventarima dobara se ne spominju niti jedne *mudande* za žene. Jedini inventar dobara sastavljen za ženu, a u kojem se spominje takav komad donjeg rublja jest onaj Biloslave, supruge pok. Radmila Bogunića *de Sibenico* u kojem su se doduše nalazile jedne *mudande*, međutim iz samog dokumenta je jasno kako je ovdje bila riječ o jednom od brojnih odjevnih predmeta koje su navedenoj udovici Biloslavi ostali u kući nakon muževe smrti.²⁸⁹

Nadalje, potrebno je spomenuti kako je riječ o odjevnom predmetu koji je bio vrlo usko vezan uz košulje. Kao što je ranije navedeno, čak 40 košulja u promatranom uzorku je dolazilo uz donje rublje, odnosno *cum mudande*. Tako saznajemo kako je šibenski patricij *ser* Šimun Tavelić posjedovao čak deset takvih komada *10 camise cum mudande*.²⁹⁰ U ovom je slučaju sigurno da su muške gaće nesumljivo bile u vezi sa košuljama s obzirom kako je riječ od prva dva odjevna predmeta koje je muškarac oblačio na sebe, no ostaje upitno dali su tako navedene košulje i gaće bile fizički spojene na jednom mjestu vrpčama ili su bile potpuno odvojene. O materijalima izrade gaća na prostoru talijanskih zemalja nemamo podataka, te upravo stoga jedina dva spomena materijala navedena u promatranim inventarima otkrivaju mnogo. Naime, uz jedan par gaća uz koji je samo navedeno kako su stare, šibenski građanin Nikola Lalinović je posjedovao je i jedan par muških gaća od debelog sukna,²⁹¹ dok je Radeta Bositković posjedovao *mudande de griso bianche*, odnosno gaće od debele vunene tkanine.²⁹² U oba dva primjera naslućujemo kako je riječ o intimnom rublju čija je namjena prvenstveno

²⁸⁶ *4 para de calçe/vn de pano latin negro laltre de panno griso diuersi colori* (DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b, fol. 22').

²⁸⁷ J. Herald, *Renaissance Dress in Italy 1400-1500*, str. 224.

²⁸⁸ A. Vitali, *La moda a Venezia*, str. 252.-253.

²⁸⁹ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 3, fol. 194'.

²⁹⁰ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 7, fol. 328'.

²⁹¹ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 3, fol. 185.

²⁹² DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b, fol. 19.

bila očuvanje tjelesne temperature, te se *mudande*, vrlo vjerojatno nisu niti izrađivale od nekog prozračnijeg materijala.

* * *

Cipele se u kasnosrednjovjekovnom razdoblju rijetko spominju u privatno pravnim ispravama,²⁹³ čime je i brojka od jedanaest pari cipela u šibenskom fondu, u skladu sa kretanjima na Apeninskom poluotoku u istom razdoblju.²⁹⁴ Možemo pretpostaviti kako je bila riječ o predmetu koji se relativno brzo trošio, teško ga popravljalo, a materijal je u slučaju muškaraca koji su nosili debele čarape bio više imitacija zašitnog sloja između čarape i tla.²⁹⁵

Vuna je kao materijal izrade prednjačila među obućom na Apeninskom poluotoku. U promatranom uzorku, zbog malog broja komada obuće, materijale izrade cipela nalazimo rijetko, pa nam se pojavljuje samo jedan par od vune, te pet pari od sukna. Vunene cipele po uzoru na talijanske, nalazimo u inventaru dobara šibenskog građanina Radete Bositkovića, iz kojega saznajemo kako je posjedovao par novih muških cipela od bijele vune, naveden kao *par de scarpe de homo nuoue de lana bianca*.²⁹⁶ U inventaru dobara šibenskog patricija i vojnog zapovjednika *ser* Šimuna Tavelića nalazimo *5 para de scarpete de tella*.²⁹⁷ Ipak, potrebno je spomenuti kako se zbog visokog materijalnog statusa *ser* Šimuna Tavelića sa jedne, i malog broja uzoraka sa druge strane, ne može govoriti o nekoj dominaciji sukna nad vunom. U nedostatku boljih informacija, ispravno je zaključiti kako je u kasnosrednjovjekovnoj šibenskoj komuni cipela uglavnom vunena u skladu sa standardima komfora i estetike talijanskih komuna, ali da su na istom području bile prisutne i suknene cipele. Nadalje, potrebno je istaknuti i jedan lijep primjer iz kojega saznajemo kako je *magister barbitonsor* Jakov Bolješić posjedovao i *par de scarpe montanar[e]*.²⁹⁸ Zbog nečitkosti margine unutar samoga dokumenta nije jasno, dali je zbog pridjeva *montanar* riječ o nekoj vrsti otpornijih cipela za kretanje po planini, ili je riječ o predmetu koji je izrađen u Zagori.

Ranije navedenim cipelama ubrojen je i *Zocolo*, odnosno mletački termin za vrstu cipele zvane *pianella*, a koja je ušla u talijansku modu tijekom druge polovice XV. stoljeća.

²⁹³ Mali broj cipela nalazimo i u kasnosrednjovjekovnim i ranonovovjekovnim privatno pravnim ispravama u gradovima istarskog poluotoka (G. Budec, Materijalni predmeti labinskog stanovništva, str. 362.).

²⁹⁴ J. Herald, *Renaissance Dress in Italy 1400-1500*, str. 50.

²⁹⁵ Isto, str. 211.

²⁹⁶ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b, fol. 19.

²⁹⁷ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 7, fol. 328'.

²⁹⁸ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 2, fol. 89'.

Riječ je o cipeli koja je imala kožne potplate koje su često bile povišene što ih čini vjerojatno jednim od prvih modela povišenih cipela. Sama cipela tog tipa je bila pričvršćena vrpcama na stopalo, te bi se u današnjem smislu mogle tumačiti čak i kao sandale. Zato i ne čudi kako je jedini spomen tog tipa cipele, zapisan u inventaru dobara šibenskog kanonika Jakova Žiljavića, a koji je naveden kao *paro de zocholi frateschi uechi*.²⁹⁹

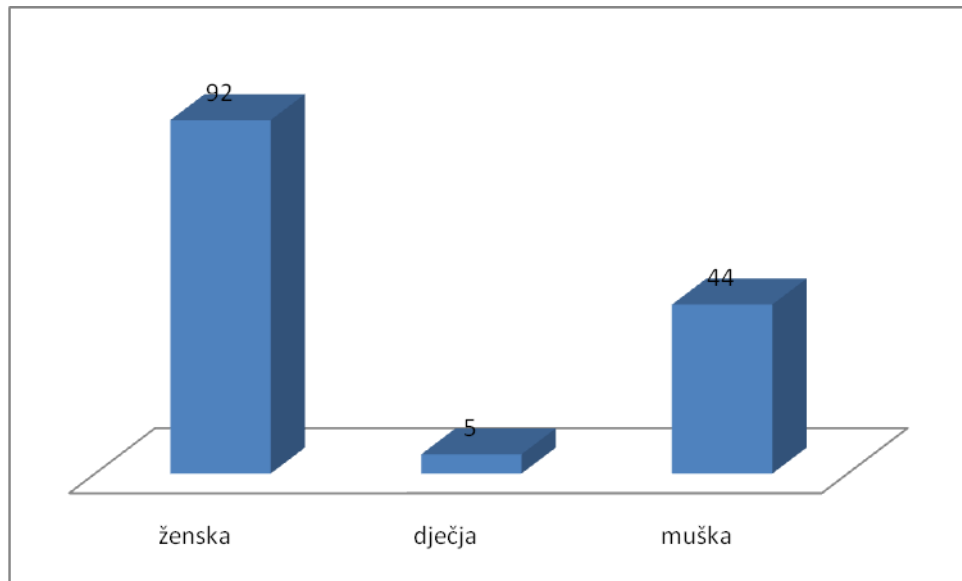
VI.2. Kasnosrednjovjekovne halje na prostoru šibenske komune

U promatranom uzorku inventara dobara stanovnika šibenske komune u kasnosrednjovjekovnom razdoblju, nalazimo 461 komad halje koji se nazivao *gonella*, *gonela*, ili *gona*. Riječ je o vrlo raširenom tipu halje koji se na prostoru Venecije pojavljuje od XIII. st. kao ženski odjevni predmet, no tijekom XIV. i XV. st., *gonella* se sve više pojavljuje i u muškim inačicama, a tokom samog XV. st. muška varijanta je postupnim prilagodbama dobila nešto drugačiji kroj, te postala kraća i time znatno različitija od ženske.³⁰⁰ U promatranom uzorku, spol vlasnika predmeta nam je poznat za 136 komada halja, odnosno 30%. (vidi Grafikon 10.). Navedeni podatci nam stoga ukazuju kako je uistinu riječ o predmetu koji je tijekom XV. st. zasigurno bio nošen od strane muškaraca i žena.

²⁹⁹ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 3, fol. 175.

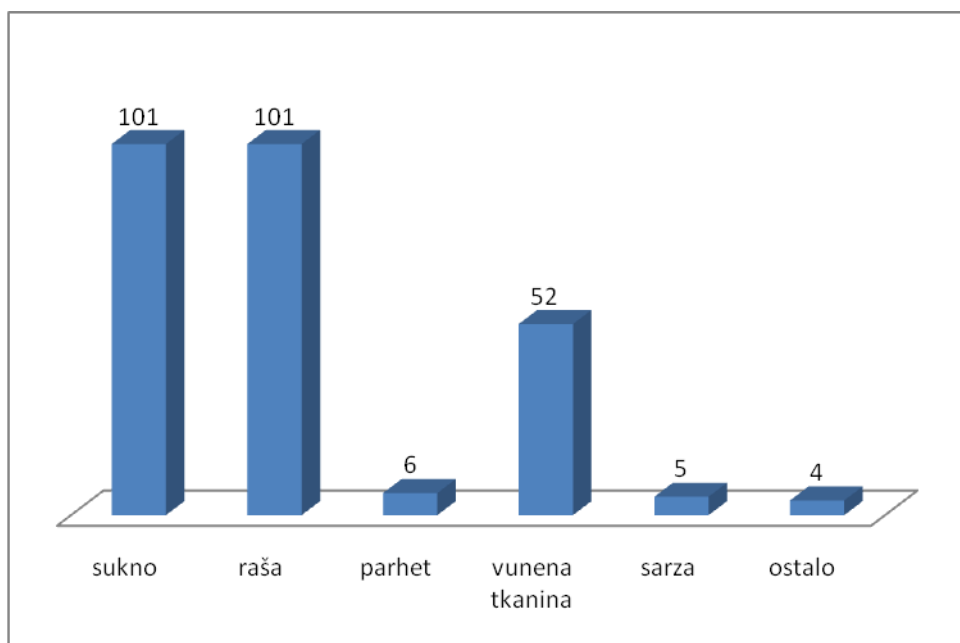
³⁰⁰ A. Vitale, *La moda a Venezia*, str. 206.-208. Na zadarskom je području termin *gonella* tijekom XV. st. rjeđe u u potrebi, te se za takvu halju počinje javljati termin *vestura*. Usp. I. Anzulović, *Nazivlje ženske odjeće zadarskog područja*, str. 112.

Grafikon 10. Spol i dob vlasnika *gonella*

Nadalje, dostupni su nam podatci o materijalima izrade 269 komada *gonella*, odnosno za 58% od ukupnog broja što čini vrlo iscrpan uzorak koji omogućuje vrlo lijep uvid u izradu, ali i namjenu ovog predmeta (vidi Grafikon 11.).

Grafikon 11. Poznati materijali izrade *gonella*

Na samome početku, potrebno je istaknuti kako spomenuti materijali sugeriraju kako je riječ o predmetu koji se mogao nositi u zimsko, ali i ljetno doba, što je izričito vidljivo iz podatka kako je 38% halja u promatranom uzorku bilo izrađeno od nešto debljeg materijala ili raše, dok je također 38% *gonella* bilo izrađeno u nešto laganijoj varijanti od sukna. Halje izrađene od raše se pojavljuju uglavnom kod građanskog sloja, zbog dobrog omjera cijene i kvalitete. Tako, u građanskim inventarima dobara nalazimo vrlo često halje od raše, no vrlo često iste osobe posjeduju više halja, odnosno posjeduju ljetne i zimske varijante. Tako nerijetko saznajemo kako su pripadnici građanskog sloja posjedovali halje od oba dominantna materijala pa je tako primjerice *magister marangonus* Nikola Slušić *de Sibenico* posjedovao jednu žensku halju od “talijanskog sukna”, ali i dvije plave halje od raše, također ženske.³⁰¹ Slična je situacija i sa imućnijim distriktualcima pa tako primjerice saznajemo kako je Jakov Berčić *de villa Stranich* posjedovao dvije grube muške halje od raše, odnosno 2 *gonele da homo, 1^a noua, et 2 fruste de rassa*, ali je posjedovao i nešto finije varijante halja od “talijanskog sukna” koju je nosila njegova supruga, navedene kao 2 *gonele da dona de pano latin mezo fruste*.³⁰²

U inventarima dobara pripadnika šibenskog patricijata *gonella* od raše se spominje gotovo uvijek u kontekstu odjeće za sluge ili sluškinje poput primjerice *quattro gonelle da fantescha de rassa azura*, odnosno četiri halje od modre raše koje je posjedovao šibenski patricij *ser* Ilija Tolimerić,³⁰³ ili čak osam sličnih halja navedenih kao 8 *gonelle de rassa de fantesche* koje je posjedovao *ser* Marko Ivanov.³⁰⁴ Zanimljivo je kako halje za služinčad nalazimo u samo jednom *građanskom* inventaru dobara, a riječ je o *Duy gonelle per fantesche*, koje je posjedovao Franjo Aldobrandi *de Florentia*.³⁰⁵ Unatoč malom broju navedenih varijacija ovog materijala, potrebno je spomenuti kako su popisivači ponekad posebno naglašavali specifičnu vrstu raše. Tako primjerice u inventaru dobara šibenskog patricija *ser* Martina Nišića nalazimo vrlo zanimljiv oblik, a riječ je o plavoj ženskoj halji kojoj je kao materijal izrade navedena *de rassa Spalatina*, a vjerojatno je riječ o raši podrijetlom sa prostora Splitske komune.³⁰⁶ Nadalje, u inventaru dobara šibenskog građanina Bogoslava Vitačića nalaze se dvije halje od raše, no zanimljivo je kako je popisivač uočio razliku u varijacijama istog materijala halje, pa tako saznajemo kako jedna halja bila od bijele

³⁰¹ ... *gonela de dona de pano latino; doi gonelle de rassa biaua da dona* (DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b, fol. 158).

³⁰² DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 3, fol. 159'.

³⁰³ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. fol. 31.

³⁰⁴ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 7, fol. 343.

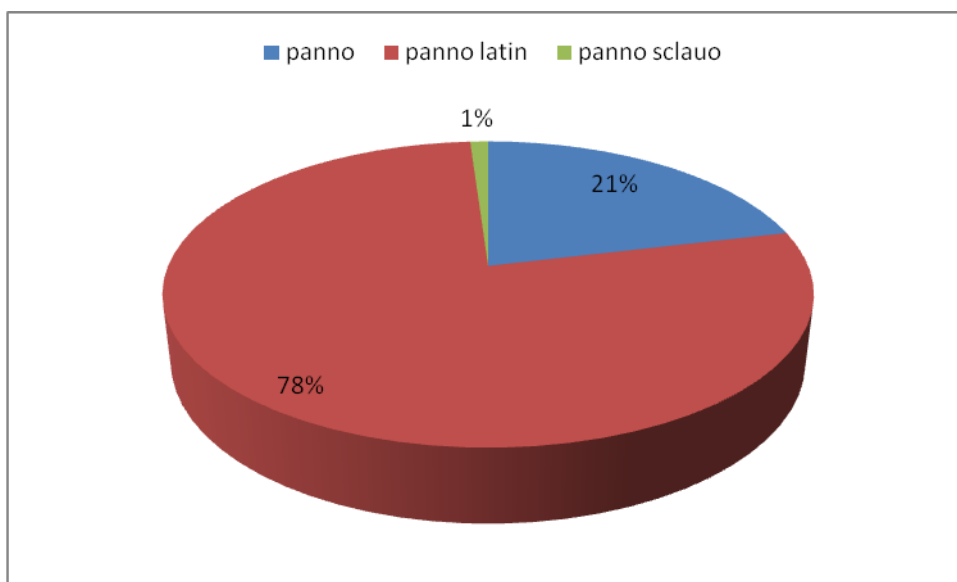
³⁰⁵ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 3, fol. 157.

³⁰⁶ *Gonella biaua de dona de rassa Spalatina* (DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 3, fol. 127).

raše, odnosno *gonella de rassa bianca*, dok je u kontekstu druge, crne halje, kao materijal navedena *rassa nigra nostrana*.³⁰⁷

Sukno se kao i raša, pojavljuje sa udjelom od 38% među poznatim materijalima izrade *gonella*. Riječ je o materijalu koji se koristio pri izradi laganije ljetne varijante halje, a popisivači su u slučaju halja, razlikovali tri tipa sukna, točnije 73 komada sukna pod nazivom *panno latin*, 20 komada običnog sukna pod nazivom *panno*, te jednu halju uz koju je kao materijal izrade naveden *panno sclauo* (vidi Grafikon 12.).

Grafikon 12. Varijacije sukna od kojih je izrađivana *gonella*

Unatoč iscrpnom uzorku, nije nam nažalost poznato koja je bila točna razlika među tipovima sukna, no s obzirom kako su ju popisivači redovito uočavali, vrlo vjerojatno je bila riječ o tome kako je primjerice primjerice, *gonella de panno latin celestra* koju je posjedvao šibenski patricij ser Ilija Tolimerić³⁰⁸, bila modra halja od uvoznog sukna. Ipak, potrebno je spomenuti kako odjevni predmeti od običnog sukna nisu bili lošije kvalitete, o čemu svjedoče brojni komadi ovako izrađenih halja u inventarima dobara imućnijih stanovnika komune, a među brojnim primjerima, potrebno je izdvojiti jednu bijelu halje od “običnog” sukna koja je bila ukrašena zlatnim vezom, vjerojatno oko vrata, navedene kao *gonella de panno biancho*

³⁰⁷ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 5, fol. 236.

³⁰⁸ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b, fol. 29.

cum cordella doro koju je posjedovala *domina* Margareta Kasalović *de Sibenico*. Navedeni inventar dobara daje izvanredan primjere visoke razine materijalne kulture u kućanstvima jakog građanskog sloja koji intenzivno osjeća pogodne ekonomske prilike u kasnosrednjovjekovnoj šibenskoj komuni, te je potrebno navesti podatak kako je bilježnik naveo da je Margaretin suprug Franjo bio *magister scimator*, dok nju titulira *domina*.³⁰⁹ Ovaj vrlo opsežan inventar dobara koji obiluje vrlo kvalitetnim i vrijednim predmetima, a u kojem se navodi kako *domina* Margareta Kasalović uz navedene halje od uvoznog sukna, istovremeno posjeduje i tri halje od “običnog” sukna, jasno izražava kako sukno navedeno samo pod terminom *panno* nije nužno lošije ili slabije kvalitete.

U navedenom uzorku nalazimo i jedan primjer halje kojoj je kao materijal izrade navedeno *panno sclauo*. Riječ je o ženskoj halji izrađenoj od “slavenskog” sukna, koju je posjedovala Diva, supruga pok. Radmila Vlaha *de villa Neuest*, a s obzirom na činjenicu kako je riječ o predmetu koji se nalazio na distriktualnom području, takva je halja vrlo vjerojatno bila navedena kao *slavenska* jer je izrađena na prostoru distrikta,³¹⁰ a moguće sa nekim lokalnim karakteristikama.³¹¹

Među materijalima halja na prostoru kasnosrednjovjekovne šibenske komune, značajan udjel je imala i vunena tkanina, odnosno *grisso* (19% od ukupnog broja poznatih materijala halja). Riječ je materijalu koji je slično kao i raša predstavljao materijal izrade za zimske halje. Halje izrađene od ovog materijala nalazimo u inventarima dobara stanovnika svih društvenih slojeva kasnosrednjovjekovne šibenske komune, pa tako šibenski patricij *ser* Juraj Kamenarić posjeduje jednu takvu plavu halju,³¹² šibenski građanin Radeta Bositković, posjedovao jednu sličnu crnu,³¹³ dok je primjerice Radoje Radoslavlić *habitor Vodiciarum* posjedovao dvije crne halje od vunene tkanine, te jednu plavu od raše koju je nosila njegova supruga.³¹⁴ Kao što je vidljivo, riječ je o materijalu koji je kao zimska inačica u izradi raznih tipova odjeće bio nešto manje zastupljen od raše, no međutim ipak je bio znatno prisutan u svakodnevnome životu stanovnika šibenske komune.

³⁰⁹ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 5, fol. 200'.

³¹⁰ ... *gonella de panno sclauo de femina* (DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 8, fol. 381').

³¹¹ U promatranom uzorku, geografsko podrijetlo materijala nalazimo i u slučaju jedne ženske halje u vlasništvu šibenskog patricija *ser* Šimuna Tavelića uz koju je popisivač naveo kako je izrađena *ala dalmatina*, no nažalost ne i primarni materijal čija bi ovo mogla biti varijacija. DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 7, fol. 326'.

³¹² ... *gonela biau de griso* (DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b, fol. 3').

³¹³ ... *gonela de griso uechia negra* (DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b, fol. 18').

³¹⁴ ... *gonele de griso negro; gonela biau de rasa da dona* (DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b, fol. 36').

Među preostala dva materijala koja su bila zastupljena sa više 5 komada, preostali su *fustagno* kao toplija varijanta halje (2% među poznatim materijalima izrade halja), te jednostavna tkanina *sarza* (2% među poznatim materijalima halja), kao tanji materijal slabije kvalitete. Činjenica jest kako je riječ o materijalima koji su slabije zastupljeni, pa tako svih šest primjeraka halje od fuštana nalazimo u jednom inventaru dobara. Tako saznajemo kako je svih 6 komada posjedovao šibenski građanin, Ratko Ljubišić, a riječ je o haljama od fuštana od čega su četiri bile plave.³¹⁵ Promatrajući mali broj upisa u kojima se kao materijal izrade halja spominje *sarza*, odnosno skromnija i nešto grublja tanka tkanina, moguće je ponovno izdvojiti činjenicu kako i u ovom slučaju ovakav materijal izrade ne podrazumijeva nužno lošiji materijalni status nego praktičnost. Tako je primjerice, *magister chalafatus* Mihael Ratčić među brojnih luksuznim predmetima koji uostalom i odgovaraju njegovom visokom materijalnom i profesionalnom rangu, posjedovao jednu zelenu halju od jednostavne tkanine navedenu kao *gonella verde de sarza*.³¹⁶ Kao i u mnogim drugim slučajevima, vrlo je vjerojatno je kako *magister chalafatus* halju od takvog materijala koristio prilikom fizičkog rada, ali opet ukrašenu zelenom bojom koja opet simbolizira njegov materijalni status i izgledom, ali vjerojatno i cijenom.

Među materijalima su u kategoriji *Ostalo* (1%), pribrojeni su materijali izrade halja koji su navedeni u zanemarivom broju, a riječ je o dvije baršunaste halje, te jednoj od svile.

Nažalost, kao i u kontekstu brojnih drugih materijalnih predmeta, cijene halja se gotovo uopće ne spominju. Ipak, lijep prilog proučavanju cijena nalazimo u inventaru dobara Petra Milinovića *de Sibenico*. Naime, u njegovom inventaru dobara 1467. g., navedene su cijene uz predmete za koje je popisivač naveo kako zapravo pripadaju njegovoj ženi Biloslavi. Zahvaljujući takvoj okolnosti saznajemo i procjenjenu vrijednost nekoliko halja i to od najdominantnijih materijala u promatranom uzorku. Tako saznajemo kako je supruga spomenutog šibenskog građanina Petra, posjedovala dvije halje od raše, od toga jednu plavu u vrijednosti od 0.92 dukata,³¹⁷ te jednu ljubičastu koju su popisivači procijenili na 0,5 dukata.³¹⁸ Nadalje, ista je građanka posjedovala i jedan lijep primjerak halje plave halje od “talijanskog sukna” navedenu kao *gonella de panno latin biaua da dona, librarum vinti vna*, odnosno 3.5

³¹⁵ *Dui gunele de fustagno; 4 gunele biaue, et de fustagno* (DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 2, fol. 60).

³¹⁶ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b, fol. 386'.

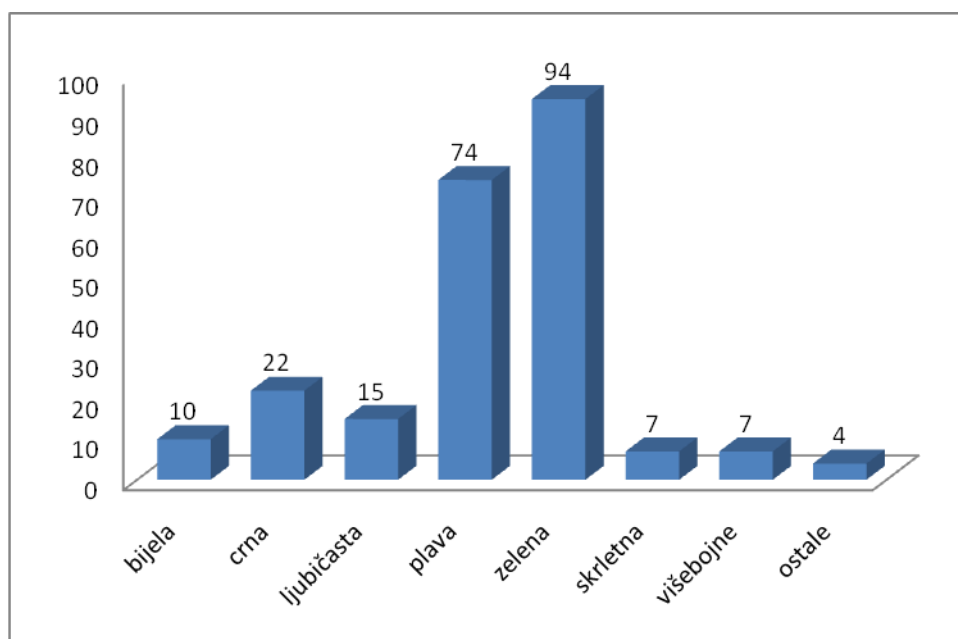
³¹⁷ ... *gonella da dona de rassa biaua librarum cinque, solidos X* (DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b, fol. 378').

³¹⁸ ... *gonella de rassa biaua librarum 3* (DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b, fol. 378').

dukata.³¹⁹ Iako je uzorak cijena premalen za neke dublje analize, potrebno je istaknuti vidljivu razliku u cijenama dvije halje od raše u usporedbi sa onom od talijanskog sukna, kao i činjenicu kako uz niti jednu od navedenih halja nije navedeno kako je oštećena, stara ili korištena. Stoga i ovaj manji uzorak može poslužiti kao prilog u razlikovanju cijene i kvalitete tkanina.

U promatranom uzorku inventara dobara stanovnika kasnosrednjovjekovne šibenske komune poznate su nam boje za čak 57% halja (233 komada). Uvidom u Grafikon 13., vidljivo je kako dvije boje dominiraju, a riječ je o zelenoj (40% među poznatim bojama halja), i plavoj boji (32% među poznatim bojama halja).

Grafikon 13. Poznate boje *gonella* u kasnosrednjovjekovnim inventarima dobara

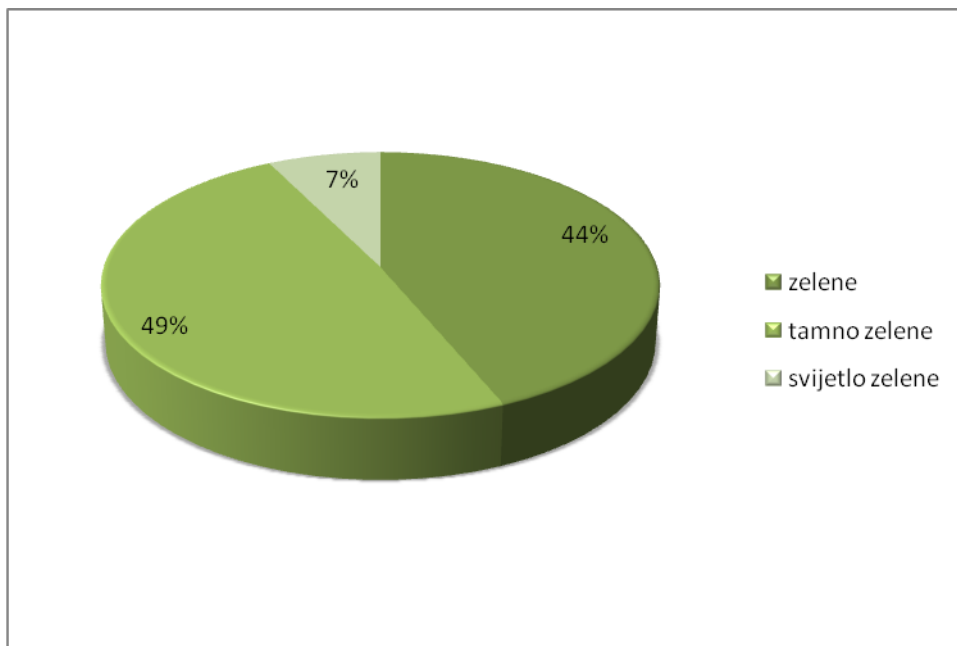

Prije svega zanimljivo je spomenuti zelenu boju, koja je u skladu sa kršćanskom tradicijom predstavljala boju koja je simbolizirala nadu, te je vrlo vjerojatno zbog te činjenice bila očito omiljena na prostoru kasnosrednjovjekovne šibenske komune. Nadalje, potrebno je ponovno istaknuti kako je *gonella* komad odjeće koja se samostalno uglavnom nosi u privatnosti domaćinstva, a žene ju rijetko nose izloženu pogledima ostalih osoba, osim pri

³¹⁹ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 8, fol. 378'.

porodima.³²⁰ Stoga, ako uzmemo u obzir kako primjerice žene, taj odjevni predmet nose rijetko u javnim prigodama, lijepe boje još više ocrtavaju visoki napredak kulture odijevanja jer ih nose prvenstveno radi sebe i vlastite simbolike. Nadalje potrebno je spomenuti kako su u kategoriji zelenih boja pribrojene razne varijacije iste (vidi Grafikon 14.).

Grafikon 14. Varijacije zelenih boja *gonella*

Prije svega dominiraju tamnozeleni varijanta sa 46 komada, poput primjerice jedne takve halje od “talijanskog sukna”, koja je navedena kao *gonella de panno latin verde schura*, a koju je posjedovao šibenski *magister pelliparius Iohannes uocato Sestoperth*,³²¹ te klasična zelena odnosno *verde* (41 komad halja), poput primjerice jedne svilene ženske halje koju je posjedovao šibenski patricij *ser Juraj Kamenarić*.³²² Naravno, halje u svim bojama pa tako i ovoj, nisu nužno podrazumijevale skup materijal, pa je tako primjerice šibenska građanka Stoislava *Milorit(c)ha*, jednako kao i bogati patricij *ser Juraj Kamenarić*, posjedovala halju zelene boje, ali je njena bila izađena od raše.³²³ Iako zastupljena sa samo sedam komada u

³²⁰ J. Herald, *Renaissance Dress in Italy 1400-1500*, str. 119.

³²¹ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b, fol. 26.

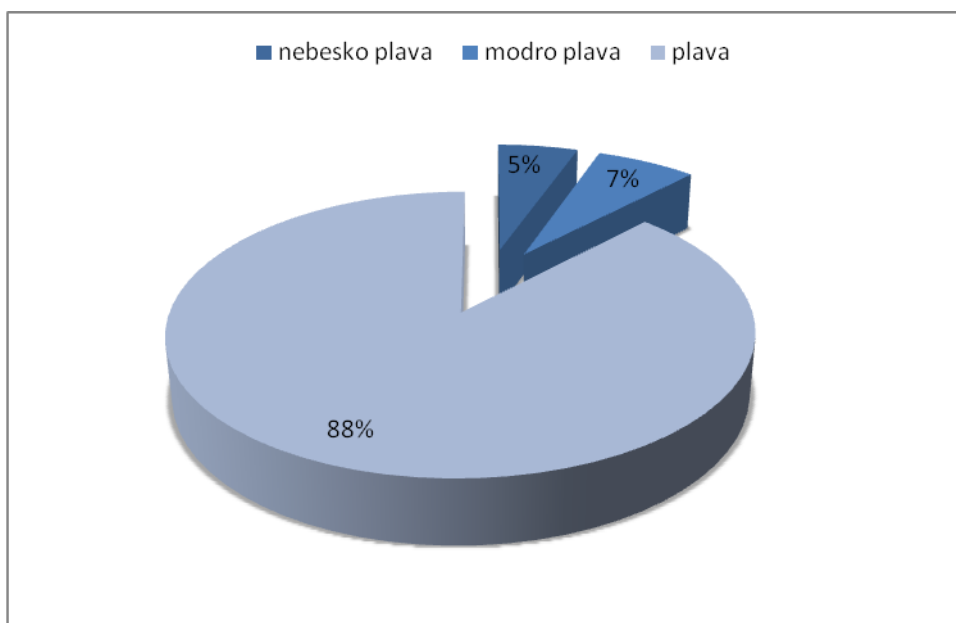
³²² [Item v]na gonela da dona verde de seda figurada zenza adornamento (DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b, fol. 3').

³²³ ... *dui gunelle de rassa sutile, vna verde, laltra biaua meza frusta* (DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 2, fol. 60').

promatranom uzorku, saznajemo kako se prilikom bojanja halja koristila i svijetlozelena boja. Jedan od malobrojnih primjeraka halje u toj boji je posjedovao šibenski patricij *ser* Ilija Tolimerić, čija je halja navedena kao *gonella de panno latin uerde chiaro*.³²⁴

Među poznatim bojama korištenima za ukrašavanje halja, znatan udjelu su činile halje obojane u razne varijacije varijacije plave boje (32% među poznatim bojama halja). Za razliku od zelene boje, gdje niti jedna inačica boje nije prevladavala, na primjeru plavih halja je nešto drukčija podjela (vidi Grafikon 15.).

Grafikon 15. Varijacije plavih boja *gonella*

Naime, pri navođenju plavih boja prednjači klasična plava boja poput jedne ženske halje od plave raše koju je posjedovao šibenski *magister pelliparius* Radoje Blitva, a koja je bila navedena kao *gonella de rassa biaua de dona*.³²⁵ Sličan slučaj nalazimo u inventaru dobara njegovog sugrađanina, također obrtnika, klesarskog majstora Ivana Šerbe koji je posjedovao dvije slične halje navedene kao *2 gone de rassa biaue mezane*.³²⁶ Isti je čovjek posjedovao i drugu varijantu plave boje koja se spominje u promatranim inventarima dobara, a riječ je o jednom od pet komada halja modre boje, pa je tako jedan ženski primjerak koji je

³²⁴ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b, fol. 29'.

³²⁵ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 5, fol. 293'.

³²⁶ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 8, fol. 381'.

posjedovao navedeni šibenski *magister lapicida* bio naveden kao *gona de dona de panno latin azuro quasi noua*, odnosno jedna relativno nova i modra halja od “talijanskog sukna”.³²⁷ Među varijacijama plave boje, nalazimo i četiri komada halja nebesko plave boje. Jedan od nekoliko takvih primjeraka nalazimo u inventaru dobara šibenskog ranarnika Jakova Bolješića, koji je uz brojne lijepe predmete posjedovao i jednu halju upravo nebesko plave boje od “talijanskog sukna”, navedenu kao *gonela de pano latin celesta*.³²⁸

U promatranom uzorku, relevantniji uzorak boja još čine crna boja (10% poznatih boja halja) koja je zasigurno imala korotnu namjenu, posebice iz razloga kako je halja bio temeljni komad odjeće, te bijela boja (4% poznatih boja halja) koja reflektira temeljnu boju materijala, primjerice sukna od kojega je izrađena. Kao zanimljivost, potrebno je istaknuti i 3% višebojnih halja koje u u to vrijeme poprilična rijetkost na europskom prostoru. Općenito, dvije boje na pojedinom odjevnom predmetu su vrlo često bile i maksimum koji su dozvoljavali zakonodavci više talijanskih komuna u kasnosrednjovjekovnom razdoblju.³²⁹ Iako u šibenskom komunalnom statutu ne nalazimo slična ograničenja u vezi odjeće,³³⁰ možemo pretpostaviti da je na pojavu takvih predmeta utjecala moda sa sjevernotalijanskih komuna na čijim se prostorima dvobojna odjeća u navedenom razdoblju počinje pojavljivati kao svojevrsni novitet. Na prostoru šibenske komune nalazimo 2 komada ljubičasto bijele, zeleno bijelu, bijelo crnu, zeleno narančastu, crveno crnu, te ljubičasto tamnozelenu varijantu halja. Termin kojim su se takve halje opisivale, lijepo ilustrira *gonella da dona pauonaza et verdescura per la mita*, kakva je zabilježena u inventaru dobara šibenskog opata Luke iz 1462. godine.³³¹

Na kraju razmatranja o kasnosrednjovjekovnim haljama, potrebno je spomenuti kako je postojala mogućnost podstavljanja ovog odjavnog predmeta po uzoru na kretanja na apeninskom poluotoku gdje su ženske halje često bile podstavljene krznom.³³² Na šibenskom primjeru vidimo kako podstavljene halje nisu isključivo ženske nego ih podjednako koriste osobe oba spola, a materijali podstave su sukno (5 komada), janjeća koža (5 komada), vučje krzno (3 komada), dok je jedna halja bila podstavljena rašom.

³²⁷ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 8, fol. 382.

³²⁸ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 5, fol. 261'.

³²⁹ J. Herald, *Renaissance Dress in Italy 1400-1500*, str. 57.

³³⁰ Niti jedna od odredbi šibenskog statuta se ne odnosi na ograničavanja izgleda ili kroja odjeće, te se odjeća kao takva u komunalnom statutu navodi samo u slučaju nasilnog odstranjivanja pokrivala za klavu o čemu će više riječi biti u poglavlju: *Kape i pokrivala za glavu*.

³³¹ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 5, fol. 216'.

³³² J. Herald, *Renaissance Dress in Italy 1400-1500*, str. 218.

Prilikom proučavanja odjevnog predmeta kojeg nalazimo pod pojmom *vesta*, potrebno je navesti kako je riječ o pojmu koji od srednjovjekovlja pa do današnjih dana ima je vrlo općenito značenje koje se formira s obzirom na vremensko razdoblje i podneblje u kojem se nosi. Tako primjerice, autorica Ivna Anzulović na prijelazu XV. u XVI. st. na području zadarske komune uočava razliku između pojma *vestura* koji definira kao žensku suknju i pojma *vesta* koji definira kao mušku halju.³³³ Unatoč lijepim primjerima, uglavnom iz oporuka, možemo ustvrditi kako nije riječ o potpuno istom predmetu koji se pojavljuje na prostoru šibenske komune pola stoljeća ranije. Uzorak šibenskih inventara dobara iz druge polovice XV. st., ukazuje kako je riječ o sličnom predmetu, ali ne i istom. Naime, unatoč povremenom pojavljivanju termina *vestura*, dominira termin *vesta*, koji predstavlja kasnosrednjovjekovnu halju koju su nosile odrasle osobe oba spola i djeca. Iako su nam spol i uzrast osoba koje su nosile ovaj odjevni predmet poznate za samo 29% osoba, činjenica kako se navodi 27 ženskih halja, odnosno *vesta da dona*, 25 muških, odnosno *da homo*, te 7 halja namjenjenih djeci,³³⁴ možemo ustvrditi kako nije riječ o predmetu koje nose osobe samo jednog spola. Podatci koje nalazimo na prostoru šibenske komune poklapaju se s vrstom halje koja se na prostoru talijanskih komuna pojavljuje pod raznim terminima, a na području sjevernotalijanskih gradova prednjače termin *sacco*, a krajem XV. st., se počinje koristiti termin *vesta*.³³⁵ Istraživanja na prostoru talijanskih komuna ukazuju kako se *vesta* mogla nositi na preko *gonelle*, ili preko košulje.³³⁶ Autorica J. Herald varijacije u nošenju ovog predmeta vezuje uz društveni položaj, točnije kako osobe, u ovom konkretnom primjeru djevojke, višeg društvenog i materijalnog statusa ovaj komad odjeće nose kao nadhalju preko *gonelle*, dok ih skromnije nose samo preko košulje.³³⁷ Na prostoru kasnosrednjovjekovnog Francuskog kraljevstva, ovaj se odjevni predmet također sa vremenom prilagođava s obzirom na dužinu i nošenje rukava. Tako, od halje iznad koje su se nosili raskošniji komadi vanjske odjeće poput raznih vrsta ogrtača, sredinom XV. st. se etablira kao usko pripijajuća nadhalja.³³⁸ Uvidom u literaturu, kao i u promatranu građu možemo zaključiti kako se *vesta* nosi na oba dva navedena načina, ali ne kao posljedica nečijeg materijalnog stanja, nego kao

³³³ I. Anzulović, *Nazivlje ženske odjeće*, str. 119.

³³⁴ S obzirom kako u inventaru dobara šibenskog patricija *ser* Šimuna Šižgorića iz prosinca 1454.g., ovaj tip halja za djecu nalazimo na dva mjesta pisana u množini bez jasno izraženog broja možemo opravdano pretpostaviti da je ukupni broj dječjih *vesta* ipak bio nešto veći od sedam. DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 3, fol. 144'.

³³⁵ J. Herald, *Renaissance Dress in Italy 1400-1500*, str. 214.

³³⁶ Isto, str.215.

³³⁷ Na ist. mj.

³³⁸ Margaret Scott, *Late Gothic Europe, The History of Dress Series*, London 1980., str. 249.

posljedica postepenih modnih promjena koje uviđamo i u radu Ivne Anzulović, a koja ovaj termin ispravno prevodi kao suknja od početka XVI. stoljeća.

Tijekom XV. st., *vesta* je bila reprezentativan komad odjeće koje se nerijetko pojavljuje sa rukavima.³³⁹ Zbog činjenice kako je u toplijim razdobljima *vesta* predstavljala gornji komad odjeće, a u hladnijim mjesecima se iznad nje nosio neki od tipova ogrtača o kojima će kasnije biti riječi, možemo pretpostaviti kako se i jačina termičke izolacije ovog predmeta mogla podešavati korištenjem rukava koji su često mogli biti pričvršćeni ili ne, raznim vrstama kopča. Iz navedenog razloga proizlazi vrlo malen uzorak *vesta* u kojima se rukavi uopće spominju. Tako primjerice popisivači inventara dobara iz druge polovice XV. st. među 203 halje ovog tipa, uz 13 komada navode kako su sa rukavima, odnosno *cum manege*, dok je uz dvije haljine navedena opaska *senza manege*. Kao i u slučaju nekih drugih materijalnih predmeta i ovdje je uglavnom riječ o situacijama kada je vlasnik predmeta imao više sličnih predmeta na jednom mjestu te ih je popisivač iz tog razloga odlučio detaljnije opisati. Tako primjerice u inventaru dobara šibenskog patricija i visokog mletačkog vojnog časnika *ser* Daniela Jurića, na spomen rukava u kontekstu halja nailazimo u trenutku kada popisivač nalazi nekoliko *vesta* koje su pripadale njegovoj supruzi, Mariji Jurić. Na istoj foliji dokumenta, popisivač najprije navodi jednu halju njegove supruge Marije sa rukavima od žutog damasta uz koju je zabilježeno *cum manege*,³⁴⁰ nakon čega je navedena laganija halja od žute svile uz koju je navedena opaska kako je halja *zenza manege*.³⁴¹ Nakon dvije navedene halje, popisivač je u nastavku dokumenta spomenuo još dvije halje od crnog sukna koje je posjedovala *domina* Maria, ali je vrlo vjerojatno zbog naglašavanja razlike sa prethodnim haljama, ali i u svrhu razlikovanja dva, gotovo ista komada odjeće, naveo kako obje imaju rukave. Nadalje, potrebno je izdvojiti kako je posljednja navedena *vesta* imala male ili kratke rukave, navedene kao *manege pizole*.³⁴²

U promatranom uzorku kasnosrednjovjekovnih šibenskih inventara dobara, nalazimo podatke za 41% materijala izrade ovog tipa halja (vidi Grafikon 16.)

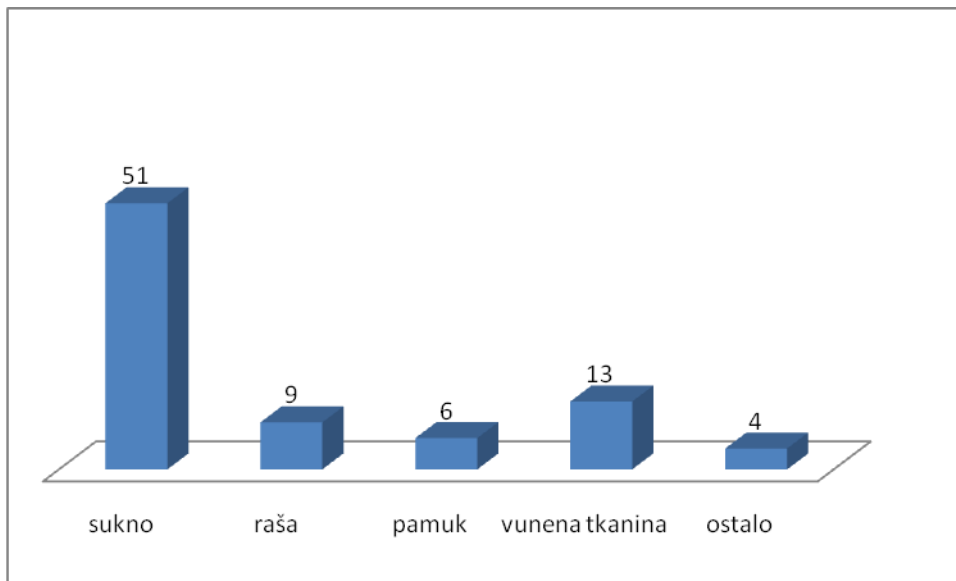
³³⁹ J. Herald, *Renaissance Dress in Italy 1400-1500*, str. 215.

³⁴⁰ ... *vesta de dona Maria cum manege auerte de damaschino vermeio* (DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 2, fol. 69').

³⁴¹ ... *vesta de dona Maria zenza manege de seda uermeia* (DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 2, fol. 69').

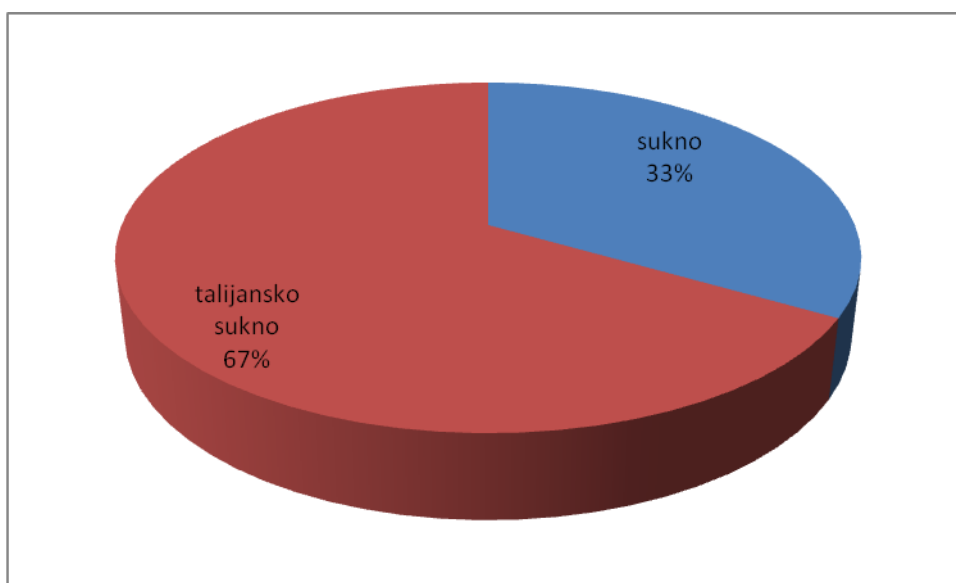
³⁴² ... *vesta negra de pano de dona Maria cum manege; vesta negra de pano de dona Maria cum le manege pizole* (DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 2, fol. 69').

Grafikon 16. *Vesta* – poznati materijali

Kao što i prethodni grafikon sugerira, u izradi *vesta* prednjačilo je sukno, no kao i kod većine ostalih odjevnih predmeta, ova laganija varijanta materijala se bila prisutna u dvije inačice koje se spominju u kontekstu ostalih odjevnih predmeta, točnije obično sukno *panno* i uvozno, ili “talijansko sukno” *panno latin* (vidi Grafikon 17.).

Grafikon 17. *Vesta* – vrste sukna korištenog u izradi

Iako je ranije spomenuto kako su stanovnici kasnosrednjovjekovne šibenske komune u svojim kućanstvima često imali predmete izrađene od obje vrste sukna, potrebno je naglasiti kako je slična tendencija uočljiva i u slušaju *vesta*. Tako primjerice saznajemo kako je šibenski patricij *ser* Toma Miršić, istovremeno posjedovao halje od oba materijala, pa se tako u njegovom inventaru dobara iz 1453. g. nalazi čak šest suknenih halja, od čega ih je čak pet bilo od uvoznog sukna. Tako je potrebno izdvojiti dvije posebno lijepo opisane crne halje od čega je jedna bila podstavljena vučjim,³⁴³ a druga janječim krznom.³⁴⁴ Nadalje, isti je pripadnik komunalnog patricijata posjedovao i još jednu crnu halju od sukna, navedenu jednostavno kao *vesta negra de panno*³⁴⁵

Uvid u materijale izrade, sugerira kako je *vesta* bila tip halje koji se nosio tijekom cijele godine. Sukno je stoga primarno bilo materijal koji je korišten u izradi halja koje su se nosile u toplijem razdoblju, a postepenim zahlađenjem, i ostatak garderobe se mogao slojevito povećavati na tijelu. U zimskim mjesecima, zasigurno nije više bilo moguće daljnje nanošenje slojeva nego se ukazivala potreba za nešto debljim materijalima. Tu su u prvom redu vunena tkanina odnosno *grisso* (16% poznatih materijala ovog tipa halje) i raša (11% poznatih materijala ovog tipa halje).

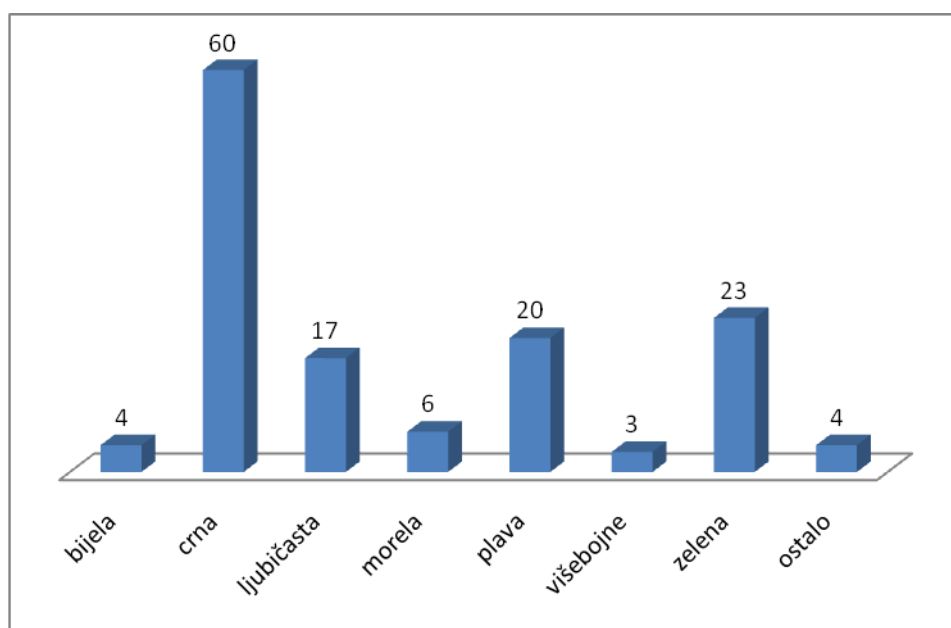
Među 203 komada ovog tipa halja, boja od koje su izrađene nam je poznata za 68% komada (vidi Grafikon 18.).

³⁴³ ... *vesta de pano latin negra fodra de volpe* (DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b, fol. 45').

³⁴⁴ ... *vesta frusta negra de panno latin fodra meza de agneline* (DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b, fol. 45').

³⁴⁵ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b, fol. 45'.

Grafikon 18. Poznate boje od kojih je izrađivana *vesta*

Kao i na primjeru *gonella*, na prostoru kasnosrednjovjekovne šibenske komune, među bojama izrade *vesta* prednjače crna (44% udjela među poznatim bojama), zelena (17% udjela među poznatim bojama) i plava boja (15% udjela među poznatim bojama). Tako uz ranije navedene luksuzne primjerke podstavljene vučjim krznom koje je posjedovao šibenski patricij *ser* Toma Miršić, i ostatak crnih primjeraka nalazimo gotovo isključivo kod pripadnika samoig vrha komunalnog društva, te saznajemo kako su takve primjerke posjedovali i drugi patriciji poput Ilije Tolimerića³⁴⁶ ili *ser* Martina Nišića.³⁴⁷ Pri spomenu crne boje potrebno je istaknuti i boju koja se nazivala *morela* (4% među poznatim bojama *vesta*). Riječ je o izrazito tamna boji koja se u proizvodnji dobivala kao i ljubičasta, ali se još obrađivala da bi bila znatno tamnija. Stoga, literatura kao i izvori ne dozvoljavaju pribrajanje ove inačice tamne boje niti ljubičastoj, a niti crnoj boji jer je očito bila riječ o nijansi boje koja je smatrana samostalnom, a ne inačicom neke od klasičnih boja. Primjerice, u inventaru dobara *ser* Šimuna Tavelića, popisivač je najprije naveo dvije podstavljene *veste* uz koje je kao boju naveo termin *morela*, da bi odmah ispod iste naveo još jednu ovakvu haljinu uz koju je kao

³⁴⁶ ... *vesta negra de panno latin* (DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b, fol. 34).

³⁴⁷ ... *vesta de homo negra de pano latin* (DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 3, fol. 127).

boja izrade navedena ljubičasta, odnosno *pauonaza*,³⁴⁸ dok je u inventaru šibenskog građanina Mihovila Franića iz 1453. g., popisivač usporedio tu boju sa crnom bojom.³⁴⁹

Među haljama ovog tipa koje su bile obojane u zelenu boju nalazimo i tri varijacije, odnosno klasičnu zelenu boju (9 komada), tamnozelenu (12 komada), te svijetlozelenu (2 komada). Tako primjerice saznajemo kako su popisivači vrlo jasno razlikovali vizualne razlike između *uesta de homo verde de panno latin* koju je posjedovao šibenski patricij *ser Šimun Jurinić*,³⁵⁰ vrlo čestu, tamniju inačicu zelene halje kao što je primjerice bila *vesta da dona verde scura de pano latin* u vlasništvu imućne pripadnice komunalnog građanskog sloja Ruža supruga Grgura Pape.³⁵¹ Naposljedku saznajemo i kako su popisivači bilježili svjetlije inačice zelene boje kao npr. u slučaju patricija *ser Cvitana Gorščića* u čijem se inventaru dobara nalazila *vesta uerde chiara*.³⁵²

Među plavim hačjama ovog tipa također nalazimo na varijacije u nijansama, no za razliku od zelene boje, one nisu bile toliko česte. Tako dominira klasična inačica plave boje, odnosno *biaua* (18 komada), kao što je bila primjerice podstavljena plava halja od talijanskog sukna navedena kao *vesta biaua de panno latino fodrada de agneline* koju je posjedovao šibenski građanin Jurko Stertković.³⁵³ Halje nebesko plave boje nalazimo u samo dva inventara dobara, od čega je zanimljivo izdvojiti jednu koju je posjedovao *magister barbitonsor Ivan de Corono*, a koja je bila jednostavno navedena kao *vna uesta celestra*.³⁵⁴

Ljubičasta boja, odnosno *pauonaza* se također pojavljuje u značajnom udjelu među bojama ovog tipa halje (16 komada). Kao lijep primjer, potrebno je izdvojiti čak tri takva komada koje je posjedovao jedan od imućnijih šibenskih patricija kasnosrednjovjekovnog razdoblja, *ser Marko Ivanov* koji je posjedovao čak tri halje te boje, no popisivač ih je pojedinačno naveo zbog različite vrste podstave, pa tako saznajemo kako je navedeni patricij posjedovao ljubičaste halje podstavljene vučjim krznom, crvenim suknom, te kuninim krznom.³⁵⁵

³⁴⁸ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 7, fol. 328.

³⁴⁹ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 8, fol. 358'.

³⁵⁰ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b, fol. 34.

³⁵¹ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 3, fol. 158'.

³⁵² DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 5, fol. 289'.

³⁵³ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b, fol. 43.

³⁵⁴ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 8, fol. 360.

³⁵⁵ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 7, fol. 340'.

Podstava je bila uobičajena u zimskim inačicama ovog odjevnog predmeta, a na talijanskom području dominiraju krzno ili svila.³⁵⁶ U promatranom uzorku inventara dobara, a slično kao i na primjeru *gonella*, i ovaj tip halje je nerijetko bio postavljen kožom kao što su vučja (19 komada), kunina (16 komada), janjeća (14 komada) ili pak *raznim* krznima (6 komada)³⁵⁷ ili neodređenim tipovima kože (3 komada),³⁵⁸ a prisutne su i postave od sukna (5 komada), te raše (1 komad).

Radi udobnijeg i funkcionalnijeg nošenja halja, a moguće i ogrtača, u kasnosrednjovjekovnom razdoblju su se sve više nosili pojasevi. I. Anzulović napominje kako su se takvi komadi odjeće u zadarskim izvorima počeli pojavljivati od sredine XIV .st., te navodi također kako su ženski pojasevi uvijek bili širi od muških, osim u XIV .st kada je moda privremeno izjednačila debljinu remena.³⁵⁹ Promatrani izvori otkrivaju nam 67 komada ovog predmeta, te nam ukazuju kako su na prostoru kasnosrednjovjekovne šibenske komune ovaj predmet koristile osobe svih društvenih slojeva,³⁶⁰ kao oba spola, te djeca.³⁶¹ Iako su se pojasevi i remeni mogli nositi na raznim tipovima odjeće, smatram kako su za nošenje halje pod nazivom *gonella* bili od velike važnosti, s obzirom kako taj komad odjeće nije bio uže šivan u struku, te bi bez neke vrste pojasa bio neprimjeren za upotrebu izvan privatnosti doma. Nadalje, s obzirom na materijale koji se navode u kontekstu pojaseva, smatram kako su u inventarima dobara navedeni samo reprezentativni pojasevi, prvenstveno zbog nesrazmjera količine pojaseva u odnosu na razne tipove halja, i ogrtača, ali i zbog materijala koji se spominju uz same pojaseve. Naime, promatrani uzorak ukazuje kako je među poznatim materijalima izrade, najzastupljeniji bili svila (16 pojaseva) i baršun (13 komada), a poznat je jedan komad od sukna. Svila je je još mogla dolaziti u kombinaciji sa raznim ukrasima poput zlata (2 komada), a mogla je biti i sa pozlaćenim srebrom (8 komada) ili čak sa srebrom i čistim zlatom (1 komad). Promatrani uzorak nam otkriva i cijenu jednog takvog pojasa, a riječ je o muškom pojasu ukrašenom srebrom izvezenim suknom koji je posjedovao *ser* Ilija Tolimerić, a vrijedio je čak pet dukata.³⁶² Detalji vezani uz upotrebu su bili vrlo rijetko navođeni pa tako u inventaru šibenskog patricija *ser* Martina Miršića u poglavlju

³⁵⁶ J. Herald. *Renaissance Dress in Italy 1400-1500*, str. 215.

³⁵⁷ Termin kojim se označava ovakav tip kože jest *fodra de varo*.

³⁵⁸ U nekim slučajevima, popisivač bi samo naveo *fodra* bez detaljnijeg preciziranja vrste.

³⁵⁹ Ivna Anzulović, *Ukrasno uporabni predmeti na zadarskom području u povijesnim izvorima od 13. do konca 16. stoljeća*, *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru*, sv. 49., 2007. str. 239.-240.

³⁶⁰ Inventari dobara nam otkrivaju kako se ovaj predmet nalazi u dokumentima 21 građanina, 17 patricija, 5 stanovnika distrikta, 3 stranca, te 2 stanovnika šibenske komune.

³⁶¹ Podatci o spolu su nam poznati za 29 žena, 17 muškaraca te 4 djece.

³⁶² ... *cento da homo de pano darzento de ducati 5 fornido darzento* (DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b, fol. 30').

naslovljenom *In cuxina de soura*, nalazimo dva pojasa namjenjena sluškinjama,³⁶³ a iz dva inventara dobara saznajemo kako su muškarci na pojasevima nosili noževe.³⁶⁴

VI.3. Ogrtači i krzna: *mantellum*, *guarnachia* i *pelliza*

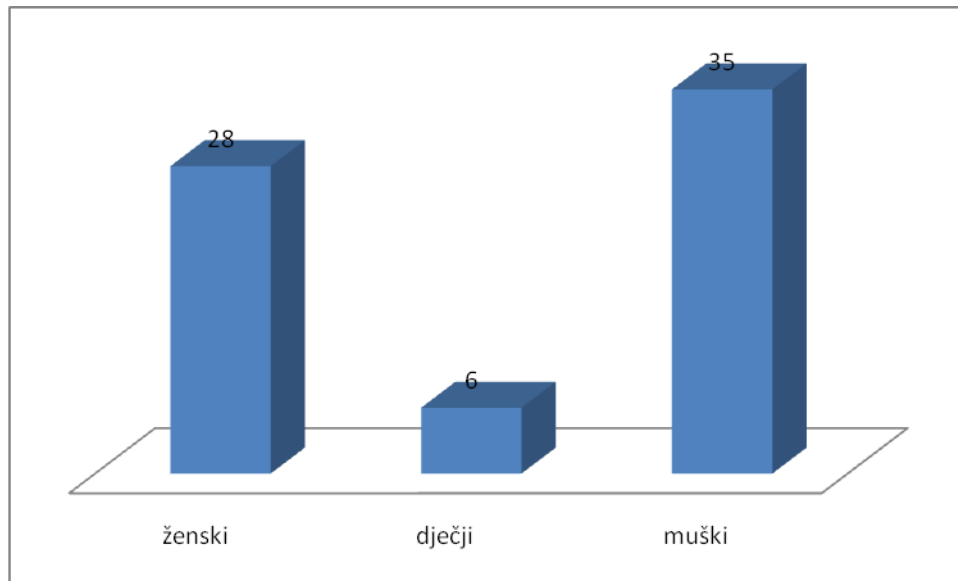
Promatrani uzorak inventara dobara stanovnika kasnosrednjovjekovne šibenske komune sugerira kako osnovno odijevanje žena i muškaraca završava sa ogrtačima. Točnije, riječ je posljednjem sloju odjeće koje se oblačio na tijelo u posebnim okolnostima (poput putovanja na konju ili brodu, rada na otvorenom, političkim ili bratovštinskim protokolarnim prigodama), a promatrani inventari dobara nam ukazuju kako su na prostoru šibenske komune u kasnosrednjovjekovnom razdoblju postojala dva osnovna tipa ogrtača. Riječ je o vrlo učestalom tipu pod nazivom *mantellum* (338 komada), te nešto rjeđoj vrsti pod nazivom *guarnachia* (61 komad).

Iako su nam spol, ali i dob poznati za samo 20% vlasnika ovog tipa ogrtača, ipak možemo ustvrditi kako je *mantellum* bio učestala inačica ogrtača koju su nosile osobe oba spola kao i djeca (vidi Grafikon 19.).

³⁶³ DAZd, ŠB, KV, Kut.16, sv. II/vol. 15.IV.b. 3, fol. 164.

³⁶⁴ Ivan Jurković *de Sibenico* je posjedovao i jedan pojas sa nožem naveden kao *centura da homo cum cortello* DAZd, ŠB, KV, Kut.16, sv. II/vol. 15.IV.b. 3, fol. 186.; *Vna centura da homo cum uno cortelo grando*, pojas sa velikim nožem je posjedovao također šibenski građanin Radeta Bositković. DAZd, ŠB, KV, Kut.16, sv. II/vol. 15.IV.b, fol. 19.

Grafikon 19. *Mantellum* – spolna i dobna struktura

Promatrajući tematiku kasnosrednjovjekovnih ogrtača, potrebno je istaknuti kako je riječ o odjevnom predmetu koji se najčešće nosio prilikom putovanja kao dodatni sloj odjeće koji je pojačavao termičku efikasnost postojeće odjeće.³⁶⁵ Ovaj tip ogrtača je uglavnom nošen na način da je bio zamotan preko ramena, dok je u pojedinim slučajevima bio dodatno fiksiran i kukuljicom, odnosno kapuljačom preko glave.³⁶⁶ Promatrani uzorak inventara dobara, za samo šest komada ovog tipa ogrtača navodi kako su imali kapuljaču, odnosno *capuzo*, poput primjerice dugog plavog ogrtača koji je posjedovao šibenski kanonik Jakov Žiljavić, a naveden je kao *mantelum nouo longo da prete biau cum 1° capuzo nouo biau*.³⁶⁷ Zbog činjenice kako je *mantellum* predstavljao odjevni predmet jednostavnog kroja, Blažena Djevica Marija je u likovnoj umjestnosti najčešće prikazivana odjevena upravo u ovakvom ogrtaču, a kapuljača je naglašavala pokornost i jednostavnost. Iako mali broj primjeraka ovog odjevnog predmeta sa kapuljačom ne ukazuje u šire trendove, poput onih na apeninskom poluotoku gdje su takve primjerke sa kapuljačom uglavnom nosile žene, u kasnosrednjovjekovnoj šibenskoj komuni uz pojedine komade ovog predmeta nalazimo opasku

³⁶⁵ J. Herald, *Renaissance Dress in Italy 1400-1500*, str. 222. Iako popisivači često nisu imali potrebu navoditi određenu namjenu pojedinih odjevnih predmeta, u inventaru dobara šibenskog patricija *ser* Marka Ivanova, među brojnim ogrtačima nailazimo i na *manetlo de panno negro per caualar uechio*, odnosno ogrtač od crnog sukna za jahanje. Namjena navedenog predmeta je vrlo vjerojatno pecizirana iz razloga što su prethodna dva ogrtača navedena u istom inventaru dobara bila dva korotna primjerka. DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b, fol. 344'.

³⁶⁶ J. Herald, *Renaissance Dress in Italy 1400-1500*, str. 50.

³⁶⁷ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b, 3, fol. 174.

da je riječ o odjeći nošenoj u koroti. Takve primjerke, točnije tri komada nalazimo u dva patricijska inventara dobara. Tako primjerice saznajemo kako je *ser* Ilija Tolimerić posjedovao *mantelo negro de pano latin da coroto de homo*³⁶⁸, dok u inventaru dobara *ser* Marka Ivanova nalazimo na dva takva ogrtača od sukna, jedam muški,³⁶⁹ a drugi dječji.³⁷⁰

Kao gornji komad odjeće, ogrtač je mogao predstavljati i simbol moći. Tako prijerice, šibenski svećenik i humanistički pjesnik Juraj Šižgorić u svojim elegijama na dva mjesta navodi plašt, odnosno ogrtač kao simbol moći. Tako, spomen plašta nalazimo najprije u pjesmi u kojoj se obraća Anđelku Kastru i Jurju Prioli, učenim profesorima sljedećim stihovima:

*Nagradu tražim za bdilački napor,
odluku objavi ti pravničkog vijeća,
crvenu kapu stavi ti na glavu,
ujedno plašt zlatni.*³⁷¹

Nešto kasnije, Juraj Šižgorić posvjećuje pjesmu i Tristanu rektoru povodom prestanka njegove službe stihovima:

*Predaj taj počasni znak, što tirijskim grimizom sija,
Skini i krzneni plašt, Muze, moli te glas.*³⁷²

Iako, humanistički pjesnik Juraj Šižgorić govori o reprezentativnim uzorcima plašteva, realno stanje na samom prostoru šibenske komune je ipak bilo nešto drugačije. Promatrani inventari dobara nam donose materijal izrade za čak 51% ovog tipa ogrtača. Tako saznajemo kako u skladu sa samom namjenom ovog komada odjeće, dominiraju topliji materijali (vidi Grafikon 20.), prije svega vunena tkanina *grisso* (33% udjela među poznatim materijalima izrade ovog tipa ogrtača).

³⁶⁸ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b, fol. 30.

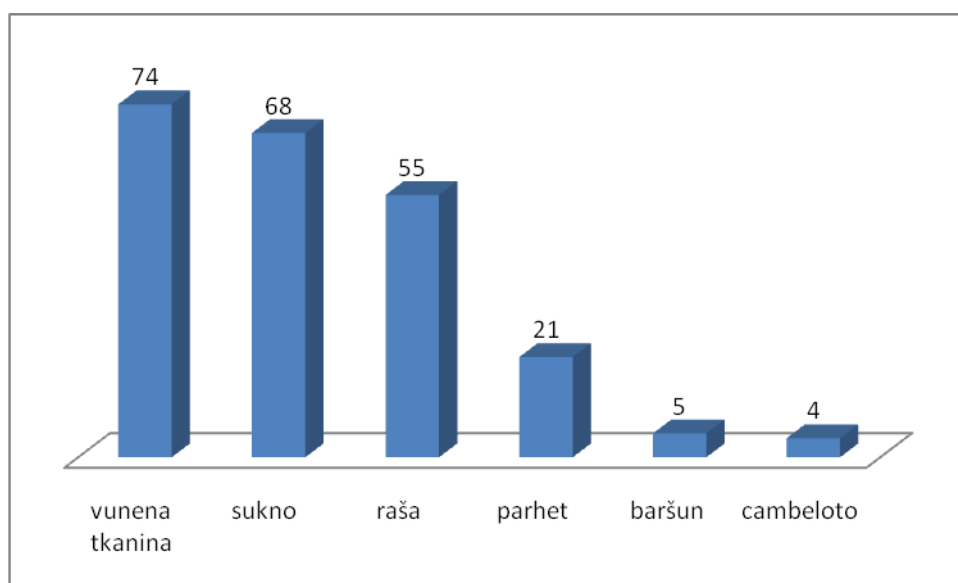
³⁶⁹ *Mantello de pano negro de choroto* (DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b 7, fol. 344').

³⁷⁰ *Mantello de pano negro de choroto per puto* (DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 7, fol. 344').

³⁷¹ Juraj Šižgorić, O smještaju Ilirije i o gradu Šibeniku, u: *Elegije i pjesme*, prir. Slavo Grubišić, Šibenik 1981., str. 33.

³⁷² Isto, str. 35.

Grafikon 20. *Mantellum* – poznati materijali materijali izrade

Ogrtači izrađeni od ovog tipa grubog vunenog materijala su bili prilično uobičajeni u kasnosrednjovjekovnoj Europi. Jedna od najpoznatijih povijesnih epizoda vezanih uz ogrtač izrađen od ovog tipa materijala, potječe iz 1420. g. kada se engleski kralj Henrik V. Lancaster uvrijedio jer mu se u protokolarnoj prilici kraljevski službenik grof Philippe Auguste Mathias de Villiers de l'Isle-Adam, došao pokloniti u ogrtaču za kojeg je navedeno kako je bio izrađen od bijele vunene tkanine. Navedeni se grof, navodno uspio uspješno ispričati komentaram kako je on osobno tvrdokorni putnik, te da je njegova oprava jednaka kao i on: gruba, otporna, te prikladna za morski put koji je morao prevaliti da bi se sureo sa kraljem.³⁷³ Navedeni primjer, kao uostalom i proučavani uzorak privatno pravnih isprava sa prostora kasnosrednjovjekovne šibenske komune, sugerira kako je upravo *mantellum* izrađen od grubog vunenog konca bio jedan od najpoželjnijih tipova dodatne odjeće za razne tipove hodočasničkih i komercijalnih putovanja, te ga nalazimo u posjedu pripadnika svih onodobnih društvenih slojeva. Tako ogrtače izrađene od ovog materijala jednako nalazimo u vlasništvu distriktualaca, poput Mateja Tekumilića *de villa Popegl*,³⁷⁴ patricija poput *ser* Antuna Banjvarića,³⁷⁵ a zanimljivo je kako se takvi primjerci nalaze i u inventarima istaknutih obrtnika. Tako primjerice iz promatranog uzorka saznajemo kako je *magister pelliparius Iohannes uocato Sestoperth de Sibenico* posjedovao čak četiri takva ogrtača od čega su

³⁷³ M. Scott, *Late Gothic Europe*, str. 61.-62.

³⁷⁴ *Doi manteli de homo negri de panno de panno griso* (DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 5, fol. 257).

³⁷⁵ *Mantil domo de griso negro* (DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 5, fol. 282).

najprije navedeni *tre mantelli de grixo*, a nekoliko upisa kasnije i još jedan *mantel de grixo negro*,³⁷⁶ dok je njegov kolega, također *magister pelliparius* Jakov Ostojić *de Sibenico*, posjedovao jedan crni i grubi muški ogrtač od vunene tkanine, odnosno *mantel de griso frusto da homo*.³⁷⁷ Zanimljivo je dodati kako saznajemo da je jedan sličan primjerak, naveden kao *mantello de griso* posjedovao *prezbiterus* Jakov Vukašević koji je sudeći prema inventaru dobara posjedovao vrlo lijepe i vrijedne materijalne predmete, no materijali sve odjeće su bili kao i kod spomenutog ogrtača, skromni, no kvalitetni.³⁷⁸ Pojavu ogrtača od ovog materijala bilježimo i među oporučnim legatima stanovnika kasnosrednjovjekovne komune pa tako primjerice iz oporuke Stjepana Milgostića *de Sibenico* iz 1458.g., a koju je zapisao šibenski patricij *ser* Ambroz Mihetić, saznajemo kako je oporučitelj majstoru Stjepanu Biliši vratio dug od 20 malih libara, te mu darovao *vnum mantellum grixi*.³⁷⁹ Zanimljivo je kako je navedeni pokojnik prema inventaru dobara posjedovao čak 73 libre i 20 solida, no malo materijalnih predmeta, točnije samo ogrtač koji se spominje i u oporuci.³⁸⁰ Sličan se ogrtač pojavljuje i u brevijaru Marka Krusolića *de villa Cosseuichia districtus Sibenici* iz 1452. g., koji je svećeniku Franji Ivanovom, župniku i njegovom ispovjedniku, ostavio *mantellum de griso nigro et vnum suum par caligariis de rassa alba*.³⁸¹

Sukno je (30% udjela među poznatim materijalima), također predstavljalo jedan od zastupljenijih materijala izrade ovog odjevnog predmeta. Tako kao i kod ranije analiziranih odjevnih predmeta, popisivači i u . kontekstu ogrtača tipa *mantellum* razlikuju nekoliko vrsta sukna (vidi Grafikon 21.).

³⁷⁶ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b, fol. 26.

³⁷⁷ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 2, fol. 85'.

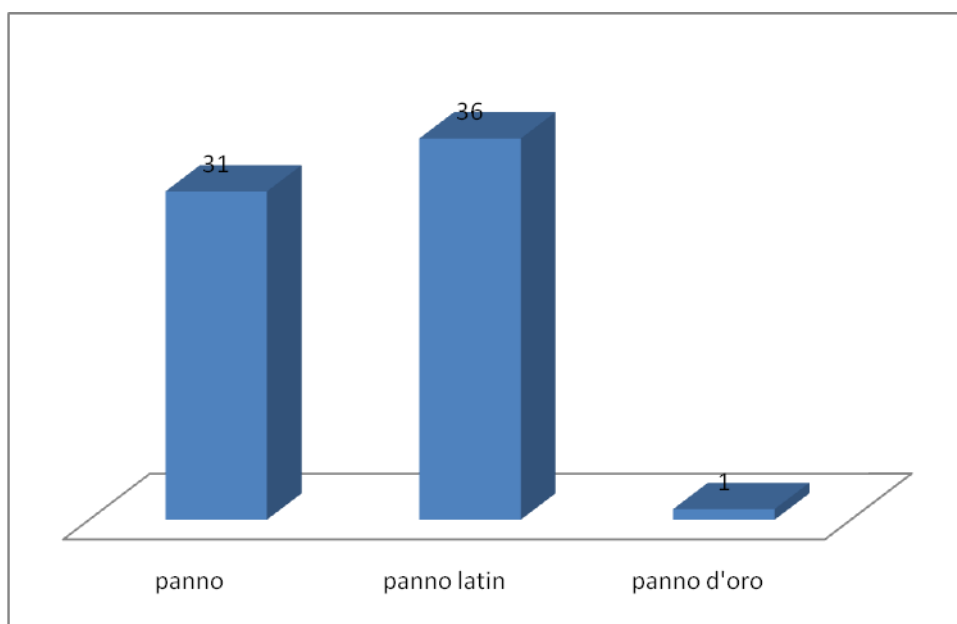
³⁷⁸ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b, fol. 22'.

³⁷⁹ Ovo je oporuka iz koje saznajemo kako je bilježnik Karotus Vitale kao i većina komunalnih službenika napustio Šibenik i povukao se u Veneciju. Ipak, zanimljivo je za napomenuti kako navedeni Stjepan Milgostić nije poginuo od posljedica požara već je prema oporuci bio *languens corpore*, odnosno bolestan. DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. a, fol. 134a.

³⁸⁰ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 5, fol. 220.

³⁸¹ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. a, fol. 20. Zanimljivo je kako su u inventaru dobara navedenog pokojnika precizno navedene sve njegove nekretnine u Koševici, no svo materijalni predmeta je samo navedena ukupna novčana vrijednost, točnije: *librarum centum sexaginta*. DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b, fol. 19'.

Grafikon 21. Vrste sukna od kojih je izrađivan *mantellum*

Nažalost, nedostatak cijena nam onemogućava da uočimo dali je na primjeru ogrtača postojala razlika u materijalnoj vrijednosti između onih izrađenih do običnog i onih izraženih od uvoznog, talijanskog sukna. Iako sama logika nalaže kako bi uvozni materijal trebao biti barem malo skuplji, vlasnici oba tipa su podjednaki, srednjih ili viših materijalnih mogućnosti, a jedina konstanta koju uviđamo jest činjenica kako isti vlasnici ne posjeduju ogrtače od oba materijala, osim u slučaju patricija *ser* Marka Ivanova. Naime, ranije često spominjani patricij je posjedovao čak šest ogrtača od običnog sukna te po jedan od “talijanskog sukna” i jedan od sukna sa zlatnim koncem, odnosno *panno d'oro*.³⁸² Upravo ovaj inventar dobara jednog od najimućnijih pripadnika komunalnog patricijata, otklanja mogućnost neke značajnije razlike u materijalnoj, ali i statusnoj razlici oba tipa sukna. Ipak potrebno je izdvojiti njegov *mantellum* koji je izvezen zlatnim koncem. Riječ je o manjem, dječjem ogrtaču podstavljenim raznim vrstama krzna, a čini izrazito rijedak primjerak materijala šivanog zlatnim koncem.³⁸³

Značajni udjel među poznatim materijalima izrade ogrtača čine još i raša (24% poznatih materijala), te *fustagno* (9% poznatih materijala). Zanimljivo je kako su oba materijala prisutna u vlasništvu pripadnika svih slojeva kasnosrednjovjekovnog šibenskog

³⁸² DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 7, fol. 340'-344'.

³⁸³ *Mantilina de pano de orofodra de uari da puti*. DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 7, fol. 341.

društva, a vrlo često u istim inventarima dobara nalazimo ogrtače od oba materijala. Tako primjerice saznajemo kako je *marangonus* Ivan Radoslavlić posjedovao i jedan ogrtač od zelene raše,³⁸⁴ te još jedan iste boje, ali izrađen od parheta,³⁸⁵ dok u inventaru dobara šibenčanina Jurše iz 1459. g., koji je bio graditelj, odnosno *lapicida* također nalazimo jedan od brojnih primjera istodobnog posjedovanja ogrtača od ova dva materijala. Tako je primjerice za jedan samo navedeno kako je izrađen od parheta,³⁸⁶ dok je drugi bio izrađen od crne raše.³⁸⁷ Iako se zbog sastava parheta može pretpostaviti kako je riječ o materijalu koji se vjerojatno nije uopće ili u znatnijoj mjeri uvezio, s obzirom na činjenicu kako je riječ o materijalu koji je kombinacija komprimiranih ostataka obrađenog pamuka i lana i to najvjerojatnije iz kućne radinosti ili iz manjih radionica. Ipak, jedini dokaz o domaćem parhetu nalazimo u samo inventaru dobara Vuke Ratkovića *de Sibenico* u čijem inventaru dobara se kao materijal izrade tri ogrtača navodi *fustagno nostral*.³⁸⁸

Od preostalih materijala od kojih je izrađivan ovaj tip ogrtača, potrebno je izdvojiti *cambeloto* i baršun koji se u kontekstu kasnosrednjovjekovnih šibenskih ogrtača spominju u manjoj mjeri.³⁸⁹ U kontekstu materijala koji je u izvorima nazivan *cambeloto*, možemo navesti kako nije riječ o materijalu slabije kvalitete i materijalne vrijednosti, o čemu svjedoči činjenica kako su ogrtače od ovog materijala posjedovali *doctor artium et medicine Antun de Spilibmergo* u čijem inventaru uz brojne luksuzne predmete nalazimo i *mantel longo de cambeloto turchin*,³⁹⁰ a preostale primjerke ogrtača od ovog materijala nalazimo također kod bogatijih pripadnika patricijata poput *ser Šimuna Tavelića*,³⁹¹ ali i profesionalnih obrtnika kao što je bio Luka Radojević *lapicida*.³⁹² Ogrtači od baršuna su bili rezervirani sa najistaknutije predstvanike političkog i društvenog života šibenske komune, pa takve komade odjeće nalazimo primjerice u vlasništvu *ser Danijela Jurića*, šibenskog plemića i vojnog zapovjednika u Mletačkoj Albaniji koji je posjedovao *mantello de velludo cremesin fodra de vari*,³⁹³ odnosno ogrtač o grimiznog baršuna podstavljenog raznovrsnim krznom, a kod zapovjednika šibenske galije *ser Šimuna Tavelića* također nalazimo baršunasti ogrtač kojeg je

³⁸⁴ *Mantelina de rassa verde* (DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 3, fol. 183).

³⁸⁵ *Mantelina de fustagno verde* (DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 3, fol. 183).

³⁸⁶ *Mantelina de fustagno* (DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 5, fol. 223).

³⁸⁷ *I^a mantelina de rassa negra* (DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 5, fol. 223).

³⁸⁸ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 3, fol. 171.

³⁸⁹ Svaki od navedenih materijala ima udjel od po 2% među materijalima izrade ogrtača u promatranom uzorku.

³⁹⁰ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 7, fol. 323.

³⁹¹ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 7, fol. 328.

³⁹² DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 5, fol. 240.

³⁹³ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 2, fol. 69'.

nosio predstavljajući šibensku komunu u sastavu mletačke flote za vrijeme rata sa Osmanlijama, no uz razliku kako je njegov baršunasti plašt bio crne boje.³⁹⁴

Uz ranije navedeni primjerak podstavljenog ogrtača kojega je posjedovao *ser* Danijel Jurić, potrebno je spomenuti kako se u promatranom uzorku spominje još deset ogrtača sa podstavom, a kao materijali podstave sa sa po tri komada prednjače upravo oni koju nalazimo kod spomenutog vojnog zapovjednika, odnosno raznovrsno krzno ili *fodra de varo*, ali i ogrtači navedeni *fodra de cenda*. Riječ je o laganoj svilenoj tkanini koja je bila prilično često korištena za izradu raznih tipova halja i haljina na prostoru Venecije, a dva ogrtača podstavljena ovim materijalom nalazimo u inventaru dobara šibenske patricijke Vlade, supruge *ser* Jurja Linjičića.³⁹⁵ Za dvije podstave, poput jedne koju je na ogrtaču od crne raše imao *magiste pelliparius* Radoje Blitva je samo navedeno *fodrado*, odnosno podstavljeno, ali bez preciziranja materijala.³⁹⁶ Po jedna komad podstave se pojavljuju se baršun, odnosno *fodra de scurlato*, i to na crnom ogrtaču kao u slučaju građanina Cvitana Gorščića,³⁹⁷ ili sa crnim suknom poput vrlo lijepog ljubičastog ogrtača *de cambeloto* kojeg je posjedovao *ser* Šimun Tavelić.³⁹⁸

Ukupan uzorak inventara dobara stanovnika šibenske komune iz kasnosrednjovjekovnog razdoblja nam otkriva i vrlo opsežne podatke o bojama korištenima pri izradi 41% ogrtača tipa *mantellum*. Uz iznimku plavih (15% poznatih boja), te poneki bijeli (4%) ili narančasti ogrtač (3%), promatrana građa nam sugerira kako su se u promatranom razdoblju koristile tamnije boje (vidi Grafikon 22.).

³⁹⁴ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 7, fol. 328.

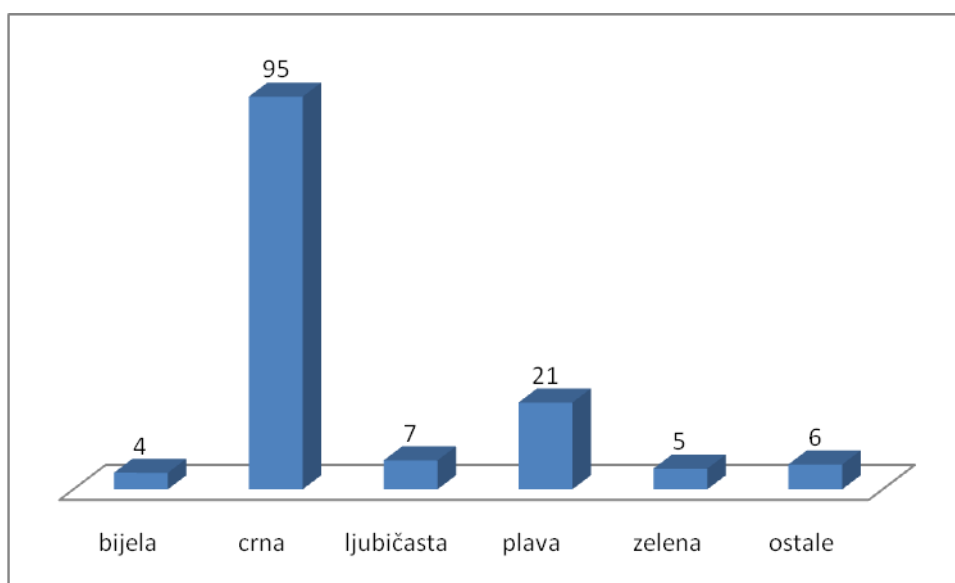
³⁹⁵ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 5, fol. 215'.

³⁹⁶ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 5, fol. 293'.

³⁹⁷ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 5, fol. 289.

³⁹⁸ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 7, fol. 328.

Grafikon 22. *Mantellum* – poznate boje

Kao što prethodni Grafikon sugerira, uvjerljivo je prednjačila crna boja (69%), a uz klasično navođenje crne boje, zanimljivo je izdvojiti i jedini crni, prugasti ogrtač. Tako ukrašen ogrtač nalazimo u inventaru dobara pripadnika komunalne elite, firentinca Franje Aldobrandija uz čiji je ogrtač od talijanskog sukna navedeno kako je bio *vergado negro*, odnosno crn i prugast.³⁹⁹ Kao i kod nekih ranije spominjanih odjevnih predmeta i na primjeru ovog tipa ogrtača, uviđamo kako su popisivači razlikovali dvije nijanse zelene boje (3 zelena i 2 tamno zelena ogrtača). Tako primjerice unatoč grubom materijalu, konkretno raši, saznajemo kako su popisivači jasno naglasili vizualnu razliku između ogrtača koji je posjedovao *piscator* Florijan Benković, navedenog kao *mantello da homo de rassa uerde scura tuto uechio*,⁴⁰⁰ te ogrtača navedenog kao *mantello verde de rassa uechio* kojeg je posjedovao Ivan Stablianin.⁴⁰¹

Među tamnije varijante boja, jednako kao i grimiznu boju koja je ovdje slabije zastupljena, možemo ubrojati i ljubičastu boju (5%), a prisutna je i izrazito *morela*, odnosno tamna boja koja se u proizvodnji dobiva kao i ljubičasta, ali se dodatno obrađuje da bi bila

³⁹⁹ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 3, fol. 156'.

⁴⁰⁰ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 8, fol. 356.

⁴⁰¹ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 8, fol. 386.

tamnija poput primjerice jednog takvog ogrtača od talijanskog sukna kojeg je posjedovao *faber Stjepan de Sibenico*.⁴⁰²

U promatranim izvorima nalazimo na samo 61 komad odjevnog predmeta kojeg u kasnosrednjovjekovnim izvorima nalazimo pod terminima *guarnachia* ili *varnaza*. Riječ je o ogrtaču koji se na mletačkom području pojavljuje od XIV. st.,⁴⁰³ a vizualno čak podsjeća više na halju, no opća mu je namjena vrlo sična onoj koju ima i *mantellum*, uz razliku što je *guarnachia* nešto pripijenija uz tijelo. Ovaj komad odjeće je ponekad imao prorez na prednjem dijelu, a uvijek po stranama,⁴⁰⁴ te se stoga isključivo oblačio preko *gonelle*.⁴⁰⁵ Iako promatrani izvor pruža premalo podataka za ozbiljnije razmatranje spolne i dobne distribucije, inventari dobara stanovnika šibenske komune u razdoblju 1451. g. - 1467. g. potvrđuju kako su na istočnojadranskom prostoru, ovaj tip ogrtača nosile osobe oba spola i djeca.⁴⁰⁶ Unatoč tome, zbog specifičnosti izvora, nemoguće je razmatrati činjenicu koju navodi američka povjesničarka J. Herald kako su ovaj tip odjevnog predmeta nosile uglavnom mlađe osobe.⁴⁰⁷ Nadalje, ista autorica navodi kako je *guarnachia* koju su nosili talijanski muškarci bila nešto kraća od ženske, međutim u promatranom uzorku halja ne nalazimo niti jedan primjer u kojem bi uz neki od komada bio naveden pridjev kao npr. malen, kratak ili dug.

S obzirom na činjenicu kako je ovaj komad odjeće jednako kao i *mantellum* bio zamišljen kao zadnji komad odjeće koji je kasnosrednjovjekovni čovjek oblačio na tijelo, jača termička izolacija se ponekad postizala i podstavljanjem materijala. Tako primjerice za pet komada ovog komada odjeće, popisivači navode podstave, i to svileni materijal (tri komada), te *razno* krzno (2 komada). Riječ je zasigurno u luksuznijim preinakama na ovom tipu ogrtača koje nalazimo isključivo u vlasništvu komunalne elite, pa tako primjerice u inventaru dobara jednog od najimučnijih šibenčana ovog razdoblja, patricija *ser* Marka Ivanova nalazimo dva takva podstavljena predmeta od kojih je posebno lijepa *varnaza de panno uerde scuro fodra de cenda*, odnosno ogrtač od tamnozelenog sukna podstavljen svilenim materijalom.⁴⁰⁸ Slično kao i svilena tkanina, i *razno* krzno je predstavljalo luksuznu varijantu podstave, a takve primjerke nalazimo u inventarima dobara *ser* Jurja Kamenarića koji je posjedovao luksuzni

⁴⁰² DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 3, fol. 103.

⁴⁰³ A. Vitali, *La moda a Venezia*, str. 215.

⁴⁰⁴ J. Herald, *Renaissance Dress in Italy 1400-1500*, str. 218.

⁴⁰⁵ A. Vitali, *La moda a Venezia*, str. 215.

⁴⁰⁶ U promatranom uzorku nalazimo na četiri žesnka, četiri dječja, te je dva muška komada ovog tipa odjeće.

⁴⁰⁷ J. Herald, *Renaissance Dress in Italy 1400-1500*, str. 218.-219.

⁴⁰⁸ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 7, fol. 340.

baršunasti i krznom podstavljeni ogrtač,⁴⁰⁹ dok je njegov patricijski suvremenik *ser* Nikola Divnić posjedovo vrlo sličan primjerak za kojeg je navedeno da bio također podstavljen krznom, ali izrađen od grimiznog baršuna.⁴¹⁰

Među 59 komada ovog tipa odjeće, podatci o materijalu izrade su nam nažalost poznati za samo njih 39%, odnosno 23 komada *guarnachia*. Ovaj maleni uzorak nesumnjivo može potvrditi da je sukno (12 komada odnosno 52% poznatih materijala izrade), kojeg kao i kod nekih ranije spomenutih odjevnih predmeta nalazimo pod nazivima *panno* i *panno latin*, bilo prilično popularno pri izradi spomenutog odjevnog predmeta. Od ostalih materijala izrade, potrebno je izdvojiti i *fustagno* koji čini udio od 18% materijala izrade *guarnachia*, a riječ je o samo četiri komada ovog tipa ogrtača, a jednaki udjel čine i ogrtači od baršuna. Od ostalih materijala zastupljeni su i po jedan komad od vunene tkanine, jedan od raše, dok se u promatranim izvorima nalazio i jedan komad izražen u potpunosti od kože. Riječ je o vrlo zanimljivom primjerku jer je taj materijal izrade za taj komad odjeće gotovo nepoznat, odnosno nije zabilježen u studijama koje su se bavile odijevanjem na talijanskom prostoru u razdoblju srtednjovjekovlja. Jedno od mogućih objašnjenja bi mogla biti i činjenica kako je taj predmet, zabilježen kao *vergnaza de done de pelle capretine* bila u vlasništvu šibenskog majstora krojača Ratmila koji ju je moguće, sam sašio za žensku članicu svoga kućanstva.⁴¹¹

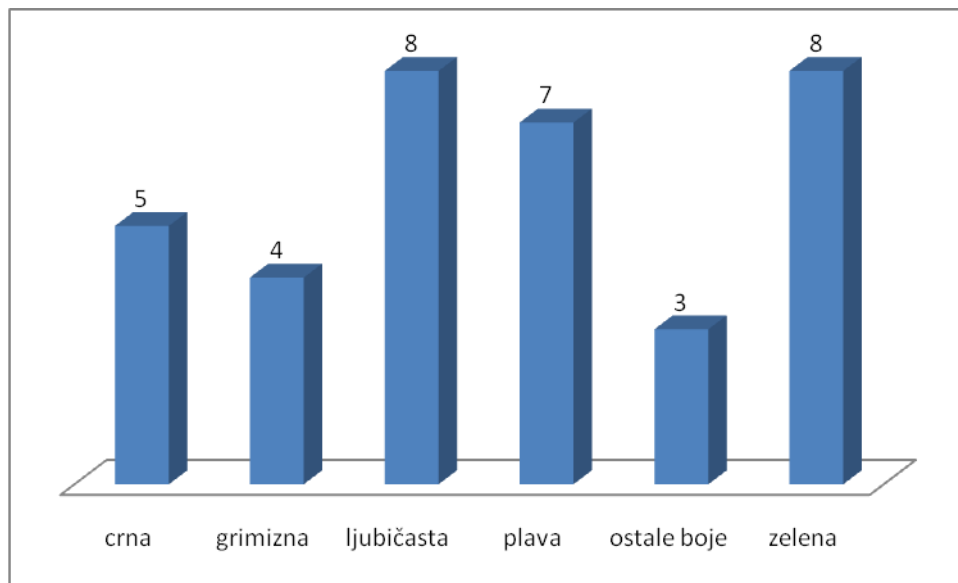
Postotak poznatih boja kojima su se ukrašavali ovakvi ogrtači je nešto veći nego onaj materijala, te nam promatrani uzorak inventara dobara pruža podatke za 35 komada, odnosno 56% *guarnachia* (vidi Grafikon 23.).

⁴⁰⁹ ... *guarnaza do carmexin cum fodra de varo* (DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b, fol. 3').

⁴¹⁰ ... *guarnachia una de viludo carmexin fodra de uaro* (DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 5, fol. 205).

⁴¹¹ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 8, fol. 378.

Grafikon 23. *Guarnachia* – poznate boje

S obzirom kako je riječ o reprezentativnom odjevnom predmetu, ne čudi kako dominiraju boje koje su u kasnosrednjovjekovno doba naglašavale visok društveni status, a uostalom uz vizualne razlike dobivaju se primjesama istih boja, pa tako ljubičasta i grimizna boja zajedno čine najveći udio (34% od ukupnog broja poznatih boja ovog odjevnog predmeta). O povezanosti ove dvije boje najbolji govori činjenica da su isti vlasnici uglavnom posjedovali ovaj tip ogrtača od obje boje, poput primjerice *ser* Nikole Divnića u čijem se inventaru dobara najprije spominje jedan ogrtač od grimiznog baršuna, podstavljen krznom,⁴¹² dok se nekoliko redaka kasnije navodi isti odjevni predmet ali ljubičast sa haljom.⁴¹³ Od ostalih boja, potrebno je spomenuti i plavu boju koja se pojavljuje u tri nijanse o kojima je bilo riječi i u kontekstu drugih odjevnih predmeta. Kao primjer mogu poslužiti inventari dobara trojice pripadnika komunalne elite iz kojih saznajemo kako se među odjevnim predmetima koje je posjedovao *ser* Juraj Kamenarić posjedovao [*Item v*]na *guarnaza celestra*,⁴¹⁴ *ser* Ilija Tolimerić ogrtač naveden kao *vernaza fodra de cenda azuro*,⁴¹⁵ dok u inventaru dobara *ser* Martina Nišića nalazimo halju i ogrtač koji se nosio iznad nje i to u istoj nijansi klasične plave boje.⁴¹⁶ U kontekstu zelenih boja, potrebno je spomenuti kako se uz pet

⁴¹² ... *guarnaza una de veludo carmexin fodra de varo* (DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 3, fol. 123).

⁴¹³ ... *vernaza vna de pauonazo cum una gonella* (DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 3., fol. 123).

⁴¹⁴ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b, fol. 3'.

⁴¹⁵ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b, fol. 29.

⁴¹⁶ ... *vestimenti de dona biaui zoe vernaza et gonella*, Marin Nišić (DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 3, fol. 127).

ogrtača spominje klasična inačica zelene boje, odnosno *verde* kao npr. u inventaru dobara Jurja Banjvarića,⁴¹⁷ dok je za tri primjerka ovog tipa ogrtača kao boja navedena *verde scura*. U tom kontekstu potrebno je spomenuti jedini primjerak ovog ogrtača kojeg nalazimo u inventaru dobara osobe iz šibenskog distrikta je bio onaj Jakova Berčića *de villa Stranich*, a koji je naveden kao *guarnachia da dona verde scura*, a važno je istaknuti kako je popisivač uz spomenuti ogrtač naveo kako je isti izrađen po seoskoj modi ili na seoski način, odnosno *a mode vilane*.⁴¹⁸ Nažalost, iako je sačuvan njegov brevijar sastavljen u prosincu 1455. g., isti ne otkriva detalje uz eventualno nasljeđivanje navednog tamnozelenog ogrtača, izrađenog *a mode vilane*.⁴¹⁹

* * *

Smatra se kako upotreba *pellica* na talijanskom području potječe još iz ranog srednjeg vijeka i prvih provala sjevernih naroda u talijanske zemlje, kada su barbarski vojnici često bili obučeni u kožuhe, a potrebno je napomenuti da je u toj fazi bila riječ o nešto kraćem odjevnom predmetu koji se produživao do kasnosrednjovjekovnog razdoblja.⁴²⁰ Tijekom srednjovjekovnog razdoblja, termin se počinje primjenjivati na dva slična, ali ne i ista odjevna predmeta, a riječ je o krznu kao materijalu za podstavljanje postojećih odjevnih predmeta poput halje i ogrtača, ili krznu za samostalno nošenje.⁴²¹ U inventarima dobara stanovnika kasnosrednjovjekovne šibenske komune, nalazimo 188 primjeraka ovog odjevnog predmeta pod nazivima *pelliza*, *peliza* ili *pelizon*. Istraživanja iz područja povijesti mletačke odjeće sugeriraju kako je riječ o odjevnom predmetu koji su nosile osobe oba spola,⁴²² a slična struktura prevladava i na prostoru šibenske komune odakle je takav tip odjeće najvjerojatnije izvorno i došao. Tako, iako nam inventari dobara sugeriraju kako dominiraju “ženske” inačice krzna (91 komad), nešto manja količina krzna za djecu (11 komada) ili samo tri muška krzna,

⁴¹⁷ Potrebno je spomenuti kako navedeni građanin pripada samom vrhu komunalnog društva. Privatno-pravne isprave sa prostora kasnosrednjovjekovne komune otkrivaju kako je riječ o obitelji koja je brzo napredovala na komunalnoj društvenoj ljestvici, pa tako saznajemo kako je navedeni bio u bliskom rodu sa komunalnim bilježnikom Ilijom Banjvarićem, dok je njegov rođak Antun Banjvarić stekao nobilitet. DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b, fol. 66'.

⁴¹⁸ Navedeni distriktualac pripada krugu distriktualnog stanovništva koji su u vrijeme XV. st. živjeli na razvidno visokoj razini materijalne kulture, a iako su podatci za takve osobe nekoliko puta isticane u radnji, ovdje je potrebno navesti kako je spomenuti Jakov Bečić na osam zemljišnih čestica posjedovao više od 13600 m² vinograda i oranica. DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 3, fol. 159'-160'.

⁴¹⁹ Jakov Berčić je umro 30. XI *proxime preteriti*, a testament je usmeno izgovorio 8 dana ranije u prisutnosti *presbitero Martino parochiano campi superioris, Luca Pribcich et Iacobo Radochnich ambobus de dicta villa Stranichi*, a kao što potvrđuju svjedoci, Jakov je bio *sana mente et inte lectu licez languens corpore* (DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. a, fol. 84).

⁴²⁰ A. Vitalli, *La moda a Venezia*, str. 283.

⁴²¹ Isto, str. 282.

⁴²² Isto, str. 284.

ipak sugeriraju kako nije bila riječ o odjevnom predmetu isključivo namjenjenom ženama, no ukazuju kako su ga uglavnom nosile žene, i to iz svih društvenih slojeva. Iako promatrani inventari dobara uglavnom ne donose novčanu vrijednost ovog komada odjeće, upravo nam jedno žensko krzno navedeno kao *piliza da dona noua*, a koje je posjedovao Petar Milinović *de Sibenico*, otkriva visoku cijenu u iznosu od 1.25 šibenskog dukata.⁴²³ Iako je ovdje riječ o upisu koj nam otkriva samo jednu cijenu, saznanja iz istoga se mogu primjeniti i u širem opsegu. Naime, uz navedeni je kožuh, kao i za još samo sedam komada u promatranim izvorima, naveden kako je nov, odnosno *nouo*, te možemo pretpostaviti da i ostalim takvim primjercima cijene iznose između jednog do dva dukata. Stoga, ako uzmemo u obzir činjenicu kako nije riječ o reprezentativnoj odjeći, nego komadu odjeće od trajnijeg materijala koji se nosi tokom manjeg dijela godine i u kontekstu kojega je termička izolacija tijela važnija od same mode, nimalo ne čudi činjenica kako je veliki dio krzna u promatranom uzorku bilo iznošeno. Tako primjerice nalazimo opise koji navode kako su krzna stara (20 komada), korištena (18 komada), iznošena (4 komada), gruba (3 komada), ili kao npr u inventaru šibenskog građanina Jurja Biloševića, male novčane vrijednosti.⁴²⁴

Rezultati istraživanja na talijanskom poluotoku, ukazuju kako su se pri izradi ovakvih odjevnih predmeta koristila krzna koza, janjadi, ovaca i vukova, a nisu nepoznate niti primjene žečjeg, psećjeg ili čak i mačjeg krzna.⁴²⁵ Nažalost, promatrani uzorak kasnosrednjovjekovnih inventara dobara stanovnika šibenske komune, rijetko spominje materijale korištene za izradu ovog odjevnog predmeta, te popisivači navode samo četiri janjeća⁴²⁶ i dva kozja krzna.⁴²⁷ Ipak, ukoliko bi u kontekstu krzna, pribrojali 17 krznenih podstava odnosno *fodra* koje nalazimo u promatranom uzorku inventara dobara, otkrit ćemo da se i tamo spominje malo materijala, ali smatram kako navedena 4 kozja, 2 vučja te jedno janjeće krzno upotpunjuje sliku od krznima koja su se koristila u svakodnevnoj preradi na prostoru šibenske komune u razdoblju srednjeg vijeka.

⁴²³ ... *librarum sette solidos X* (DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 8, fol. 378').

⁴²⁴ *Dui pellice de pocha valuda* (DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 2, fol. 96).

⁴²⁵ A. Vitalli, *La moda a Venezia*, str. 283.-284.

⁴²⁶ Primjerice, *ser* Cvitan Gorščić, *nobilis vir de Sibenico* je među brojnim odjevnim predmetima posjedovao i jedan komad krzna za žene, naveden kao *peliza de done da agnelline*, dok *dui pellize de pelle agnelline*, nalazimo u inventaru dobara *ser* Šimuna Tavelića (DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 5, fol. 289', 326').

⁴²⁷ Šibenski patricij *ser* Antun Banjvarić posjedovao je i *doi pelize de caprine* (DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 5, fol. 282).

VI.4. Rupci i pokrivala za glavu

U ovom poglavlju bit će nešto više riječi o odjevnim predmetima koji su upotpunjavali osnovne komade odjevnih predmeta te su primarno služili estetskoj nadopuni, a ponegdje i toplinskoj zaštiti glave i gornjih dijelova tijela.

U promatranim izvorima termin *fazol* se koristi kao naziv za nekoliko sličnih odjevnih predmeta. Naime, *fazol* je postojao u tri varijacije, i to rubac – *fazol* (340 komada) i *fazol da cauo* – rubac za glavu (314 komada), te *fazoleto* ili rupčić (233 komada). Rubac i rubac za glavu su bili predmeti vrlo sličnih materijala i boja, no strana literatura,⁴²⁸ kao i činjenica kako se u promatranim izvorima spominju oba tipa rubaca u istim dokumentima⁴²⁹ sugerira na razlike. Rubac, odnosno *fazol* je bio ženski odjevni predmet koji je kao zadnji komad odjeće mogao pokrivati veći dio ženskog tijela od vrata nadalje, slično kao veći komad modernog šala.⁴³⁰ Promatrani uzorak od 340 komada kojeg nalazimo u vlasništvu pripadnika svih slojeva kasnosrednjovjekovog šibenskog društva,⁴³¹ otkriva nam korištene materijale za 46% ovog odjevnog predmeta, te saznajemo kako su uglavnom korišteni tanji materijali (vidi Grafikon 24.).

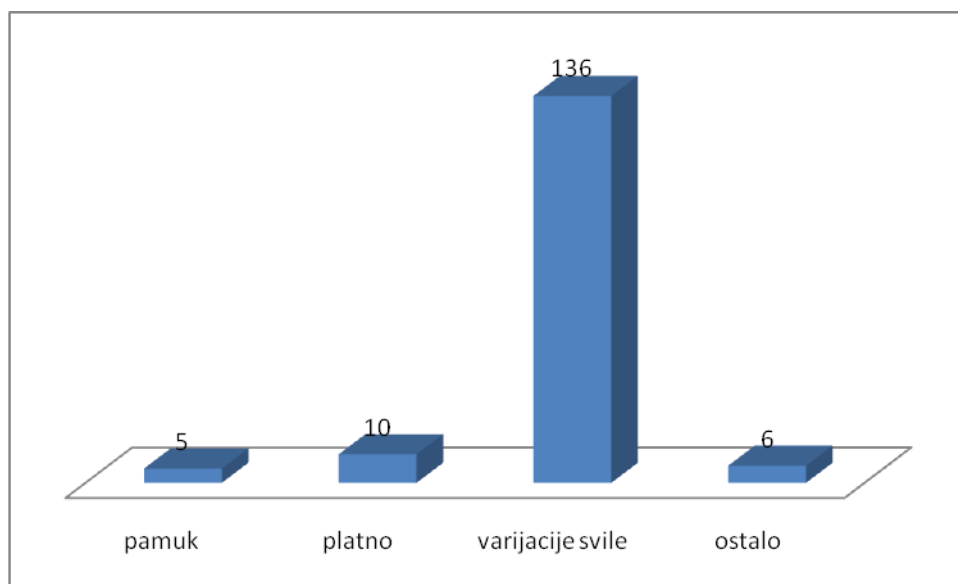
⁴²⁸ A. Vitali, *La Moda a Venezia*, str. 187.

⁴²⁹ G. Budeč, *Inventar dobara šibenskog patricija*, str. 80-81.

⁴³⁰ A. Vitali, *La Moda a Venezia*, str. 263.

⁴³¹ *Fazol* nalazimo u inventarima dobara 24 građana, 24 patricija, ali i 6 distriktualaca, dok se kao vlasnik jednog komada spominje *habitor*, odnosno, stanovnik Šibenika.

Grafikon 24. Materijali od kojih je izrađivan *fazol* u kasnosrednjovjekovnoj šibenskoj komuni

Kao što je iz grafikona vidljivo, kao materijal izrade kasnosrednjovjekovnog *fazola* na prostoru šibenske komune prednjačile u razne inačice svile (87% od poznatih rubaca tipa *fazol*). Riječ o je rupcima koji su bili napravljeni *samo* od svile (61% svilenih rubaca), kao što su npr. bili *fazol lauorado de seda* koji je posjedovao *magister pelliparius Iohannes uocatus Sestoperth de Sibenico*⁴³² ili dva komada koja je posjedovao distriktualac Martin Ivanović *de villa Pepelg*.⁴³³ Uz ovakve komade *fazola* postojali su i oni koji su bili izrađeni od svile i “zlata” (39% svilenih rubaca). Možemo pretpostaviti kako se u ovom slučaju radilo o rupcima izrađenih od svilene tkanine i izvezene zlatnim nitima kakve primjerice nalazimo u inventarima *domine* Vlade, supruge *ser* Jurja Linjičića, a koja je uz klasične svilene rupce⁴³⁴ posjedovala i *doi fazuoli laouradi de seda et oro*.⁴³⁵ Sličan, lijepo opisan rubac za žene, odnosno *fazol de dona*, nalazimo u inventaru dobara šibenskog patricija *ser* Ilije Tolimerića, a koji je naveden kao je svilen, ali izrađen od svile i zlata, odnosno *fazol de dona de seda lauorado de seda e doro*.⁴³⁶

Uz svilu koja je kao samostalan materijal ili materijal dopunjen zlatnim nitima činila većinu materijala izrade rubaca (87%), pojavljuju se još i platno (6%) kao npr. *2 fazuoli de*

⁴³² DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b, fol. 26.

⁴³³ *2 facoli de seta* (DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 5, fol. 204).

⁴³⁴ ... *quatro fazuoli lauoradi de seda* (DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 5, fol. 215').

⁴³⁵ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 5, fol. 215'.

⁴³⁶ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b, fol. 30'.

tella koje je posjedovao Vuka Špagović *de uilla Grebaç*,⁴³⁷ i pamuk (3%) od čega većinu, točnije tri plava rubca nalazimo u inventaru dobara šibenskog građanina Tome Draganića.⁴³⁸ Uz navedene materijale, u kategoriji *ostalo* u gornjem Grafikonu pojavlju se rupci od materijala koji su prisutni u zanemarivim količinama poput zlata (4 komada),⁴³⁹ vune (2 komada) i sukna (2 komada). Iako je riječ o odjevnom predmetu koji su diljem mediteranskog prostora nosile žene, u promatranom uzorku nalazimo neke vrlo zanimljive iznimke. Najprije se u inventaru dobara šibenskog zlatara Pavla Derljanovića spominju dječji *fazuoli*, odnosno, *fazuoli 4 pizoli lauoradi di seda da puti*, odnosno četiri mala svilena rupca za djecu,⁴⁴⁰ a dva druga inventara dobara spominju se dva komada koje su možda nosili muškarci. Riječ je o dvije duhovne osobe koje su možda takav komad odjeće nosili preko ostale odjeće tijekom Bogoslužja. Tako saznajemo kako je *prezbiter* Jakov Vukašević, ubogima u hospitalu sv. Lazara ostavio jedan rubac izrađen *po bosanski*, a za koji je navedeno kako se nosi ispod kožnog ogrtača,⁴⁴¹ te kako je šibenski kanonik Jakov Žiljavić posjedovao *fazuoli 2 noui schieti per giexia cum croxe vermeglia in mezo*.⁴⁴² Iako za raliu od rubaca za glavu o kojima će kasnije biti riječi, a koji imaju veći broj opaski na stil izrade povezan sa nekim geografskim područjem, ovaj tip rubaca ima samo nekoliko takvih spomena. Riječ je o četiri rupca *ala venetiana* izvezenih zlatom koje je posjedovao šibenski patricij *ser Šimun Šižgorić*,⁴⁴³ te jednom izrađenog od turske svile ili *de seda turchesco* kojeg je posjedovao šibenski kanonik Jakov Žiljavić,⁴⁴⁴ što je premalo za govor o nekom širem trendu u izradi ovog tipa fazola.

Za razliku od podataka o materijalima izrade rubaca, boje istih se rijetko spominju, a sličan nedostatak nalazimo i u kasnosrednjovjekovnoj zadarskoj komuni.⁴⁴⁵ U malenom uzorku poznatih boja *fazola* (6%), teško je izdvojiti koja prednjači s obzirom kako se bijela sa pet komada, te crvena i plava sa po četiri komada jedine izdvajaju više puta, a promatrani inventari dobara spominju još samo po dva komada crnog, te po jedan, pepeljastog, tamnog (*scuro*), narančastog i ljubičastog rupca.

⁴³⁷ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b, fol. 17.

⁴³⁸ *3 façoli cum bambaso biau* (DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 5, fol. 237).

⁴³⁹ Takav primjerak nalazimo npr. u inventaru dobara šibenskog građanina Pavla Derljanovića koji je bio *aurifex*, naveden kao *Faziol 1° grando lauora doro*, no unatoč činjenici kako je bila riječ o vrlo uglednom šibenskom zlataru koji je ujedno bio vrlo imućan, teško je pretpostaviti kako je bila riječ o rupcu od čistog zlata koji se mogao funkcionalno nositi u svakodnevnoj upotrebi (DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 5, fol. 225).

⁴⁴⁰ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 5, fol. 225.

⁴⁴¹ ... *fazuol bosinix qual el uol che se daga ali poueri de san Lazaro che homo troua in peliza* (DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b, fol. 22').

⁴⁴² DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 3, fol. 174.

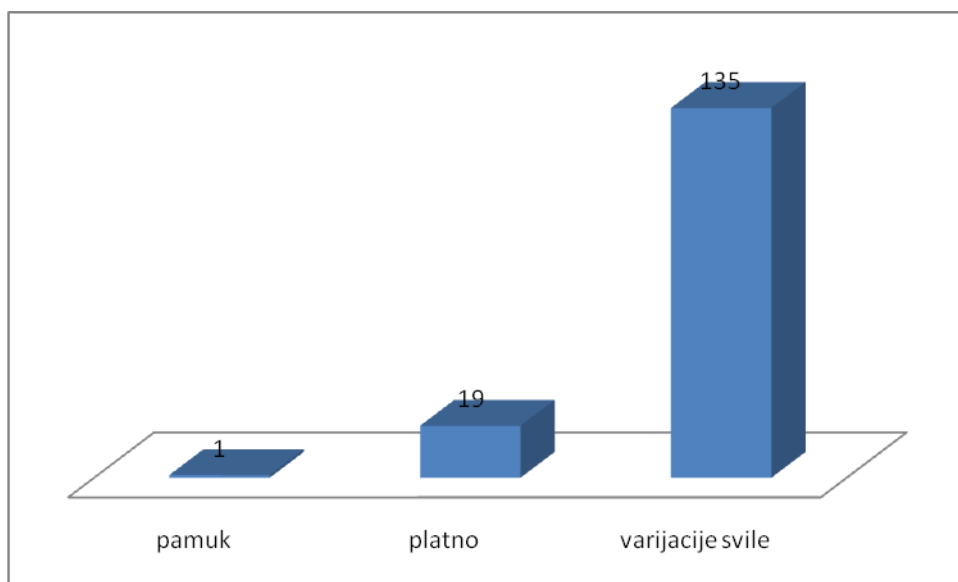
⁴⁴³ *4 façuoli ala venetiana lauoradi cum oro* (DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 3, fol. 144).

⁴⁴⁴ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 3, fol. 174'.

⁴⁴⁵ I. Anzulović, *Nazivlje ženske odjeće*, str. 126.

Druga vrsta rubaca je bio *fazol da cauo* (314 komada), a riječ je o rupcu za glavu koji je isključivo ženski odjevni predmet, a zanimljivo kako se niti jedan primjerak ne navodi u kontekstu djece. Možemo pretpostaviti kako je riječ o predmetu koji se u kasnosrednjovjekovnim i kasnijim izvorima sa područja zadarske komune nazivao pokrivača, a bio je dugog pravokutnog oblika.⁴⁴⁶ Promatrani inventari dobara sugeriraju kako je riječ o odjevnom predmetu koje su nosile pripadnice svih slojeva komunalnog društva,⁴⁴⁷ a slično kao i kod rubaca nalazimo lijep uzorak materijala od kojih su primjerci ovog tipa pokrivala bili izrađeni (49%).

Grafikon 25. Materijali izrade rupca za glavu (*fazol da cauo*)

Slično kao i kod običnih rubaca, i kod rubaca za glavu prednjače inačice svile (87% materijala izrade ovog tipa pokrivala za glavu). Pri navođenju primjera potrebno je izdvojiti one inventare dobara u kojima su se nalazili i *fazol* i *fazol da cauo* da se još jednom naglasi razlika između ta dva komada odjeće. Tako npr. saznajemo kako je uz ranije navedene fazole, *ser* Juraj Kamenarić posjedovao i više svilenih rubaca za glavu kao što su bili i 9 *fazuoli da cauo lauradi cum seda negra et vermeia*,⁴⁴⁸ dok je *ser* Stjepan Miršić, također uz klasične

⁴⁴⁶ I. Anzulović, *Nazivlje ženske odjeće*, str. 126.

⁴⁴⁷ *Fazol da cauo* se pojavljuje u 15 patricijskih inventara dobara, 11 građanskih (sliku o pripadnicima građanskog sloja dopunjuju i po jedan vlasnik ovog predmeta koji je bio *habitor*, te jedan stranac), tri distrikturna, te u jednom inventaru u kojemu društveni status sastavljača nepoznat.

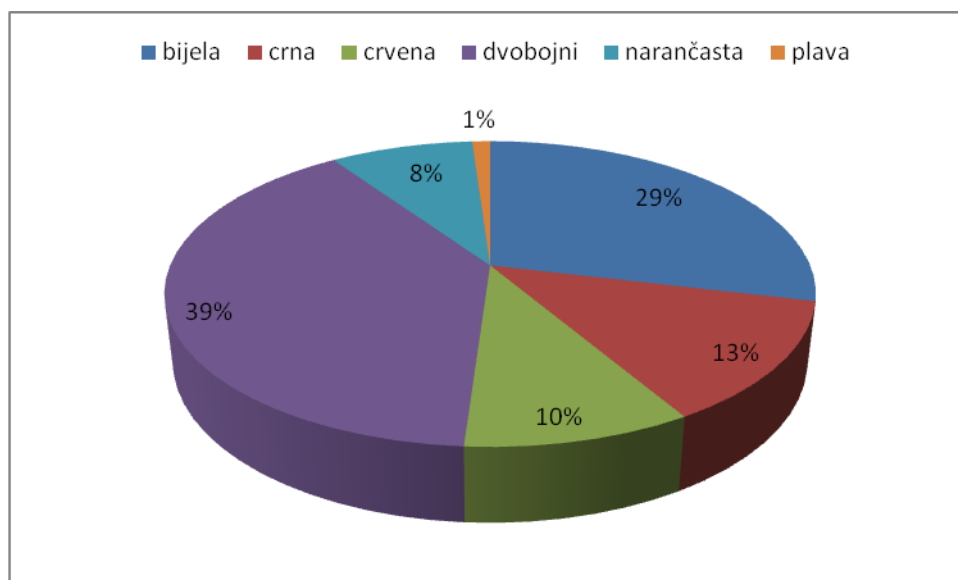
⁴⁴⁸ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b, fol. 3.

svilene rupce, posjedovao *i 3 facuoli da cauo lauoradi cum seda*.⁴⁴⁹ Uz spomenute rupce za glavu izrađene od čiste svile (84% udjela u raznim varijacijama svile), potrebno je izdvojiti i neke od svilenih rubaca za glavu koji su izvezeni zlatnim koncem (16% među varijacijama svilenih rubaca za glavu). Od 22 komada takvih rubaca, zbog količine, ali i reference na stil izrade, potrebno je izdvojiti 12 rubaca za glavu izrađenih od svile i zlata koje nalazimo u inventaru dobara *ser Ilije Linjičića*, a koji su bili izrađeni *al modo nostro*.⁴⁵⁰

Od ostalih materijala od kojih se na izrađivao *fazol da cauo* potrebno je spomenuti i platno (12% od poznatih materijala izrade ovog pokrivala za glavu). Nažalost, mali broj (19 komada ovog tipa rubaca) izrađenih od ovog materijala ne sugerira kako se ovaj materijal u znatnoj mjeri koristio za izradu ovog tipa rupca na prostoru kasnosrednjovjekovne šibenske komune, posebice ako uzmemo u obzir kako je većina tih odjevnih predmeta bila navedena u samo jednom inventaru. Tako npr. saznajemo kako je šibensaki patricij *ser Filip Šižgorić* posjedovao *Quatordex e fazioli da dona da cauo cum tella sotil*.⁴⁵¹

U kontekstu rubaca za glavu, za razliku od ranije spominjanih fazola raspoložemo sa nešto većim uzorkom korištenih boja (30% od ukupnog broja rubaca za glavu).

Grafikon 26. *Fazol da cauo* – poznate boje

⁴⁴⁹ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 5, fol. 250'.

⁴⁵⁰ *Dodexe fazoleti al modo nostro cum seda e oro rechamadi da cauo* (DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b, fol. 30').

⁴⁵¹ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 3, fol. 132.

Kao što je vidljivo iz prethodnog grafikona prednjače dvobojni rupci za glavu, ali je potrebno napomenuti kako su takvi rupci za glavu uglavnom bili u kombinaciji sa ostalim bojama koje su bile i samostalno zastupljene (12 crnih, 9 crvenih, te 8 rubaca za glavu narančaste boje). Od 37 dvobojnih rubaca za glavu, svi su kao jednu od boja imali crnu, dok su uz nju bile zastupljene crvena (20 komada), poput pet rubaca za glavu koje je posjedovao šibenski patricij *ser* Antun Banjvarić, odnosno *cinque fazuoli de dona per cauo lauoradi de seda negra e rossa*,⁴⁵² ili narančasta koja se nalazila isključivo u inventaru dobara *ser* Jurja Kamenarića koji je uz ranije navedenih devet svilenih, narančasto crnih rubaca za glavu posjedovao i preostalih *8 altri fazuoli da cauo lauoradi cum seda negra et vermeia frusti*.⁴⁵³ Kao što je vidljivo crna, narančasta i crvena boja su prednjačile pri ukrašavanju kasnosrednjovjekovnih rubaca na prostoru kasnosrednjovjekovne šibenske komune, no potrebno je izdvojiti i bijelu boju. Bijela boja (27 komada bijelih rubaca za glavu) se očito nije koristila u kombinacijama sa drugim bojama nego isključivo samostalno pri ukrašavanju rubaca za glavu, poput 13 komada *fazuoli da cauo bianchi* koje je posjedovao šibenski patricij *ser* Toma Miršić.⁴⁵⁴

* * *

Posljednji tip rubaca koji se pojavljuje u promatranim inventarima dobara je bio *fazoleto*, odnosno rupčić. Iako postoji mogućnost kako je ponekad kako zbog sličnosti materijala kao i samog izgleda fazola i fazoleta dolazilo do greški prilikom popisivanja, činjenicu kako je postojala jasna razlika između ova dva predmeta potvrđuje i nekoliko argumenata. Tako primjerice postoje rupčići za koje je navedeno kako se nose u rukama kao primjerice *fazoleto piccolo per portar in man* koji je posjedovao Mihovil Mazarić *de Sibenico*⁴⁵⁵ ili čak *8 fazoleti per portar in man* koje je posjedovao patricij *ser* Šimun Tavelić.⁴⁵⁶ Nadalje, i u ovom slučaju, kao i kod nekih drugih materijalnih predmeta koji su imali slične nazive ali različitu namjenu, i rupčić odnosno *fazoleto* je bio bilježen u istom dokumentu kao i klasičan rubac odnosno *fazoleto*, te je malo moguće da bi popisivač isti predmet navodio na dva ili više načina. Tako primjerice sličnu situaciju nalazimo u inventaru dobara imućne šibenske građanke Biloslave, supruge Radmila Bogunića iz kojeg naprije

⁴⁵² DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 5, fol. 282'.

⁴⁵³ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b, fol. 3.

⁴⁵⁴ *fazuoli da cauo bianchi tredexe* (DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b, fol. 45').

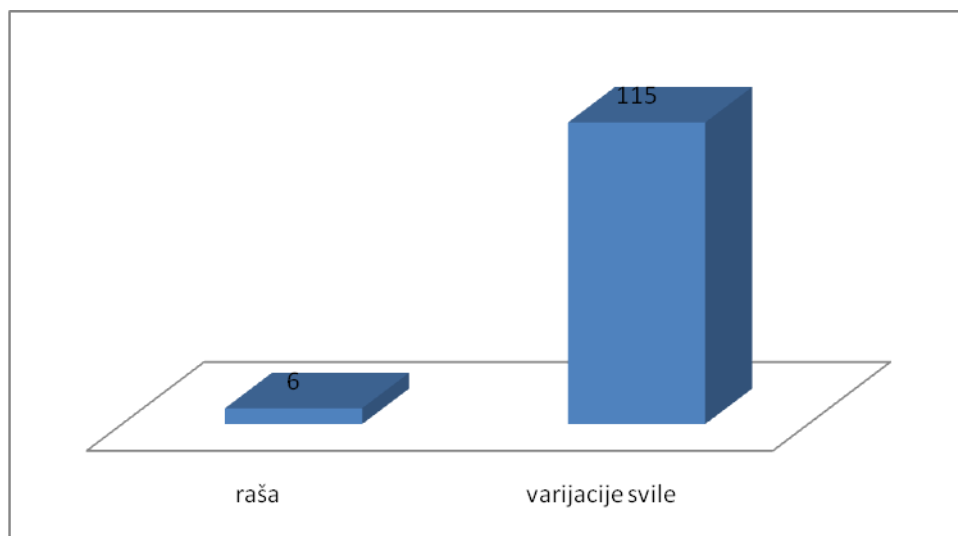
⁴⁵⁵ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 3, fol. 149'.

⁴⁵⁶ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 7, fol. 328'.

saznajemo kako je spomenuta Biloslava posjedovala dva svilena rupca, navedena kao *doi facuoli lauoradi de seda*, a odmah ispod je navedeno je i 13 rupčića od svile, što jasno naznačava kako bi popisivači sve zbrojili zajedno da je riječ o istom predmetu.⁴⁵⁷ Nadalje, uz brojne druge isprave, slično navođenje nalazimo u inventaru dobara šibenskog patricija *ser Lovre Miršića* u kojemu najprije nalazimo *7 façoleti lauoradi doro cum seda*, odnosno sedam rupčića izrađenih od zlata i svile, a dva upisa ispod nalazimo i jedan mali pepeljasti rubac od svile.⁴⁵⁸ Uz činjenicu kako je popisivač jednako kao i u slučaju ranije navedene Biloslave, jasno razlikovao ova dva predmeta, u ovom slučaju nalazimo i potvrdu da rupčić nije isti predmeta kao i rubac, samo manji.

Rupčići također imaju lijep uzorak materijala izrade, te nam je on poznat za čak 52% komada prema promatranom uzorku.

Grafikon 27. Materijali izrade rupčića – *fazoletto*

Slično kao i kod ostalih vrsta rubaca i u ovom primjeru prednjače varijacije svile. Tako primjerice iz promatranog uzorka inventara dobara saznajemo kako je jedan rupčić crne i crvene boje, naveden kao *façoletto lauorado cum seda negra et rosa*, posjedovao šibenski

⁴⁵⁷ *13 fazoletti picoli lauoradi de seda* koje je posjedovala (DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 3, fol. 194').

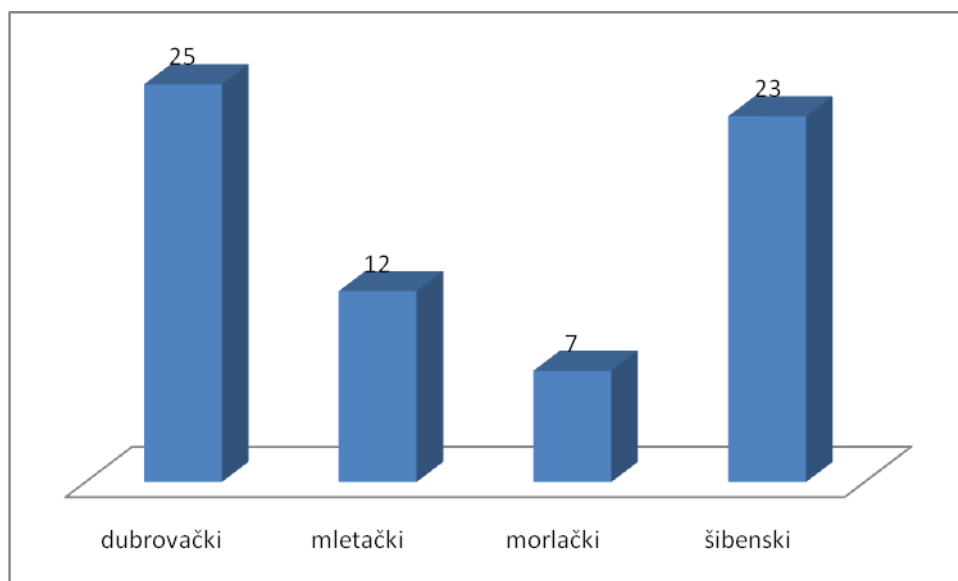
⁴⁵⁸ *1° façuol peloso lauorado de seda piçolo* (DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 3, fol. 98').

piscator Radoje,⁴⁵⁹ dok je primjerice šibenski patricij *ser* Lovro Miršić posjedovao 7 *façoleti lauoradi doro cum seda* crnih, odnosno sedam svilenih rupčića izvezenih zlatom.⁴⁶⁰

Uz dominantne varijacije svile, kao materijal izrade rupčića navedni uzorak inventara dobara upućuje na samo još jedan materijal, odnosno rašu (5% poznatih materijala izrade rupčića). Iako se spominje samo u dva inventara dobara, potrebno je izdvojiti četiri takva rupčića koje je posjedovao Blaž Radulinović *de Triboun*, a kojima je kao materijal izrade navedena *rassa sclaua* odnosno slavenska raša.⁴⁶¹

Kao što je i vidljivo iz Grafikona 28. uzorak rupčića u promatranim inventarima dobara stanovnika šibenske komune u kasnosrednjvjekovnom razdoblju, omogućava nam neke uvide u podrijetlo nekih komada tog predmeta. (29% rupčića).

Grafikon 28. *Fazoleto* – vrste prema geografskom podrijetlu

Iako ne možemo sa sigurnošću tvrditi dali spominjanje geografskog podrijetla rubaca znači kako su isti na tim lokacijama bili izrađeni ili su bili izrađeni u nekom od šibenskih obrta, očito je kako su popisivači česo uviđali razliku te ju je stoga potrebno spomenuti. Uzorak sugerira kako su prednjačili dubrovački rupčići (37% rupčića za koje je poznato

⁴⁵⁹ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 3, fol. 87'.

⁴⁶⁰ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 3, fol. 98'.

⁴⁶¹ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 3, fol. 182.

geografsko podrijetlo). S obzirom na broj, ali i činjenicu kako su isti bili u posjedu pripadnika svih društvenih slojeva, možemo reći kako je bila riječ o najpopularnijem tipu rupčića u kasnosrednjovjekovnoj šibenskoj komuni. Tako primjerice, iako bi mogli reći kako je 2 *fazoleti Ragusci picholi* koje nalazimo u vlasništvu šibenske građanke Zuane mogli predstavljati poklon njenog pokojnog supruga Ivana koji je bio podrijetlom *de Ragusio*,⁴⁶² brojni drugi primjeri poput tri *dubrovačka* rupčića koje je posjedovao šibenski kanonik Jakov Žiljavić,⁴⁶³ ili 1° *fazoleto de raguzi* koje je posjedovao Radmil Žalović *de villa sub Tertar*⁴⁶⁴ ukazuju na modni izričaj prisutan u svim slojevima kasnosrednjovjekovnog šibenskog društva.

Među preostalim tipovima prisutnima u proimatranim izvorima, potrebno je izdvojiti dva tipa koja su vjerojatno vrlo bliska području šibenske komune. Riječ je o rupčićima u Grafikonu navedenima kao šibenski rupčići, a promatranime isprave ih imenuju kao rupčiče *al modo nostro* (34% rupčića za koje je poznato geografsko podrijetlo), te morlački rupčići ili *fazoleti morlachi* (11% rupčića za koje je poznato geografsko podrijetlo). Iako na prvi pogled ti rupčići čine znatno zastupljenu kategoriju, potrebno je izdvojiti kako su sve rupčiče tipa *al modo nostro*⁴⁶⁵ i morlačke rupčiče⁴⁶⁶ posjedovale dvije osobe, a riječ je o *ser* Iliji Linjičiću, te *ser* Marku Ivanovom. Tako, s obzirom na navedenu činjenicu, ne može se tvrditi da je riječ o primjercima koji su bili znatno zastupljeni među stanovnicima, kao niti o tome dali je riječ o istim ili sličnim rupčićima.

Mletački rupčići, odnosno *fazoleti al modo venezian* (18% rupčića za koje je poznato geografsko podrijetlo) su bili u vlasništvu pripadnika komunalnog patricijata, što bi moglo sugerirati na ekskluzivnost ovog predmeta na najbogatije pripadnike šibenskog društva. Tako, tu vrstu rupčića nalazimo među pripadnicima šibenske patricijske obitelji Šižgorić poput *ser* Filipa u čijem je inventaru dobara navedeno kako je pokojnik posjedovao pet rupčića od kojih su tri bili *lauoradi a la Venetiana*, dok dva nisu,⁴⁶⁷ dok je njegov rođak *ser* Šimun posjedovao četir rupčića *ala venetiana lauoradi cum oro*.⁴⁶⁸

* * *

⁴⁶² DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 2, fol. 76.

⁴⁶³ 3 *fazoleti ragusci* (DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 3, fol. 174).

⁴⁶⁴ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 8, fol. 380.

⁴⁶⁵ *vndexe fazoleti de seda lauoradi asl mon nostro* (DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b, fol. 31).

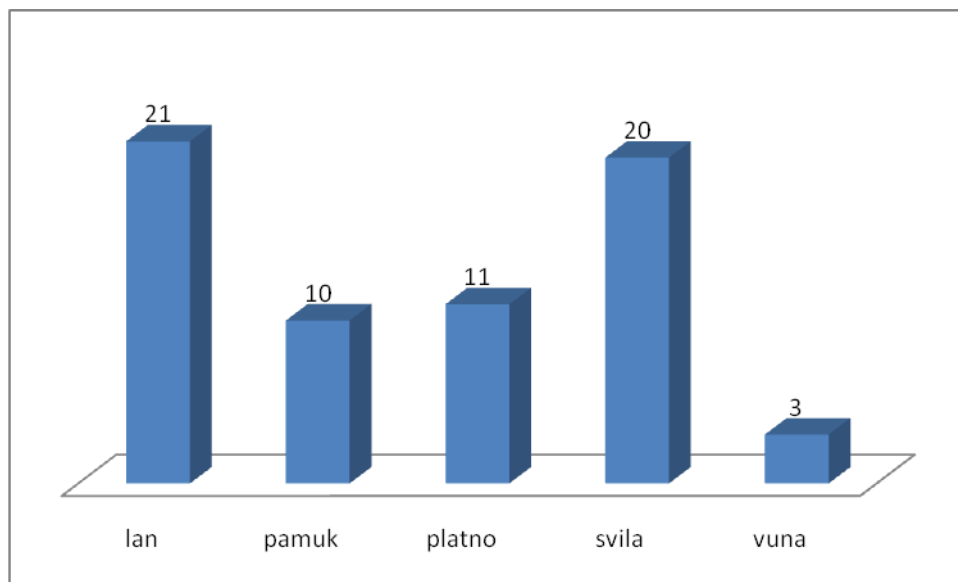
⁴⁶⁶ 2 *fazoleti morlachi da puto*; 5 *fazoleti murlachi* (DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 7, fol. 341'-342).

⁴⁶⁷ *Tre fazoleti lauoradi a la Venetiana e do non lauoradi* (DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 3, fol. 131').

⁴⁶⁸ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 3, fol. 144.

U promatranom uzorku šibenskih inventara dobara, pod terminom *vellum* nalazimo žensko pokrivalo za glavu ili veo (249 komada komada). Za razliku od ostalih pokrivala za glavu, vela su na talijanskom prostoru bila uglavnom nošena od strane udovica, ali i starijih osoba, te osoba nižeg društvenog i materijalnog statusa.⁴⁶⁹ Uvidom u promatrane dokumente s prostora šibenske komune, dob osoba u odnosu na vlasnice istog predmeta s talijanskog prostora je teško ili nemoguće utvrditi, no činjenica kako se navedeni odjevni predmet u znatnoj mjeri pojavljuje u inventarima dobara, pripadnika svih društvenih skupina, odbacuje mogućnost da su ga nosile osobe lošeg imovinskog stanja.⁴⁷⁰ Podatak prema kojemu su talijanska vela najčešće bila izrađena od skromnijih tkanina no kako su postajali i svileni primjerci,⁴⁷¹ donekle je usporediv uz iznimku kako su na prostoru šibenske komune, spomenuti materijali bili podjednako korišteni (vidi Grafikon 29.). Naime, iako promatrani uzorak šibenskih inventara dobara, pruža oskudne podatke od materijalima izrade ovog odjevno-ukrasnog predmeta, te nam je materijal izrade poznat za samo 39% vela, isti uzorak nam otkriva razne tipove korištenih materijala.

Grafikon 29. *Vellum* – poznati materijali izrade

⁴⁶⁹ J. Herald, *Renaissance Dress in Italy 1400-1500*, str. 50.

⁴⁷⁰ U razdoblju 1451.-1467. g. na ovaj predmet nailazimo u 18 patricijskih, 29 građanskih, 8 distriktnih, te dva inventara dobara osoba kojima je nemoguće utvrditi društveni položaj.

⁴⁷¹ J. Herald, *Renaissance Dress in Italy 1400-1500*, str. 50.

Iako su u promatranom uzorku zastupljeni razni tipovi materijala, ipak prednjači svila (41% poznatih materijala vela). Nadalje, potrebno je spomenuti kako promatrani inventari dobara sugeriraju kako su takva pokrivala bila prisutna među pripadnicima svih društvenih slojeva kasnosrednjovjekovne šibenske komune. Tako primjerice, slične komade poput *Vellum un da dona de seda*,⁴⁷² nalazimo u vlasništvu patricija *ser* Nikole Divnića, zatim pripadnika urbane građanske elite poput *domine* Margarete Kasalović koja je u svom materijalnim predmetima vrlo bogatom inventaru dobara posjedovala i *Uello da dona de seda*,⁴⁷³ ali među imućnijim stanovnicima šibenskog distrikta poput Marice, supruge pok. Jurice Puhovića koja je posjedovala jedan svileni veo izrađen *po starinski*.⁴⁷⁴ Kao toplija varijanta ovog pokrivala za glavu pojavljuju se pamučna vela (10 komada ili 20% među poznatim materijalima izrade vela), kao primjerice dva pamučna vela za žene, navedena kao *velli doi da dona de bambaxo* koje je posjedovao šibenski patricij *ser* Tome Miršić.⁴⁷⁵

Od ostalih materijala prisutnih u uzorku, uglavnom je riječ o materijalima vela koji se spominju u samo nekoliko inventara dobara ili čak samo jednom te stoga, možemo pretpostaviti kako su vela od tih materijala više predstavljala rijetkost nego čestu pojavu. Tako primjerice u inventaru dobara Bogdane, udovice Rusana Klinčića nalazimo šest od 16 lanenih vela prisutnih u cijelom uzorku,⁴⁷⁶ dok u inventaru dobara *ser* Cvitana Goriščića nalazimo svih 11 platnenih vela, koji se spominju u inventarima dobara stanovnika šibenske komune.⁴⁷⁷

Boje kojima je ukrašen ovaj tip pokrivala za glavu se spominju iznimno rijetko, a u tako malenom uzorku ističe se bijela boja (9 komada vela). Tako primjerice saznajemo kako je šibenski patricij i *ser* Lovro Miršić posjedovao čak šest takvih vela,⁴⁷⁸ dok u inventaru dobara distriktualca Vuke Špagovića *de uilla Grebaz* uz jedan bijeli ženski veo nalazimo i jedini spoment takvog crnog pokrivala za glavu, odnosno *2 ueli da dona, vno negro laltro biancho*.⁴⁷⁹ Među bojama vela spominje se još samo jedan tamno žuti veo koji je bio u vlasništvu jednog od bogatijih patricija Šibenika u promatranom razdoblju, *ser* Marka Ivanova, naveden kao *uelo de seda zalo scuro*.⁴⁸⁰ U istom dokumentu pojavljuje se još jedna

⁴⁷² DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 5, fol. 205'.

⁴⁷³ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 5, fol. 200'.

⁴⁷⁴ *Vello de dona de seda fato de antiga* (DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 5, fol. 242').

⁴⁷⁵ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b, fol. 46'.

⁴⁷⁶ *6 ueli da dona da lin* (DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 2, fol. 61').

⁴⁷⁷ *11 uelli de tella per dona* (DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 5, fol. 289').

⁴⁷⁸ *6 velli da dona bianchi* (DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 3, fol. 98').

⁴⁷⁹ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b, fol. 18.

⁴⁸⁰ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 7, fol. 340.

lijep primjerak vela koji je navedne kao *uelo de dona de Asizi*, odnosno jedan ženski veo iz Asizija koji je bio vrlo često hodočasničko odredište, te je moguće kako ga je navedeni patricij kupio svojoj supruzi prilikom samog hodočašća.⁴⁸¹

Potrebno je naglasiti da općenito za veličina pokrivala za glavu u uglavnom nije precizirana u inventarima dobara kasnosrednjovjekovne šibenske komune, međutim, u literaturi se navodi kako su razni tipovi pokrivala za glavu na kasnosrednjovjekovnom talijanskom prostoru su uglavnom bili manjih dimenzija, iako su bili lijepo izrađeni i bogato ukrašeni.⁴⁸²

* * *

Pod terminom *beretta* (138 komada ili 13% od ukupnog broja pokrivala za glavu) u kasnosrednjovjekovnom razdoblju podrazumijevamo svaki oblik pokrivala za glavu polustožastog oblika.⁴⁸³ Vizualni izvori kršćanskog Mediterana sugeriraju kako je *beretta* bila pokrivalo za glavu koje je bilo lagano zavijeno pri rubovima ili je jednostavno bila bez oboda.⁴⁸⁴ U gradovima na Apeninskom poluotoku ovakva su pokrivala bila namjenjena osobama oba spola, dok promatrani uzorak kasnosrednjovjekovnih inventara dobara ukazuje da su u Šibeniku ovakva pokrivala nosili gotovo isključivo muškarci (21 komad), uz iznimku spomena tri pokrivala za dječju glavu.

Promatrajući tematiku materijala izrade ovog tipa pokrivala, možemo reći da šibenska komuna vjerno prati tendencije s Apeninskog poluotoka gdje su se za “muške” kape koristili finiji i lakši materijali, ponekad podstavljeni.⁴⁸⁵ Tako, unatoč činjenici kako se materijali izrade u promatranom uzorku inventara dobara rijetko spominju, saznajemo kako su stanovnici kasnosrednjovjekovne šibenske komune posjedovali sedam platnenih, pet baršunastih, dvije suknene, te po jednu kapu od sukna, grubog sukna i krzna.

Za razliku od materijala izrade, promatrani inventari dobara češće navode boje ovog tipa pokrivala za glavu. Tako primjerice saznajemo podatke za 50% kapa, a koji (vidi Grafikon 30.) navode vrlo zanimljive podatke u odnosu na ostalu odjeću.

⁴⁸¹ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 7, fol. 340.

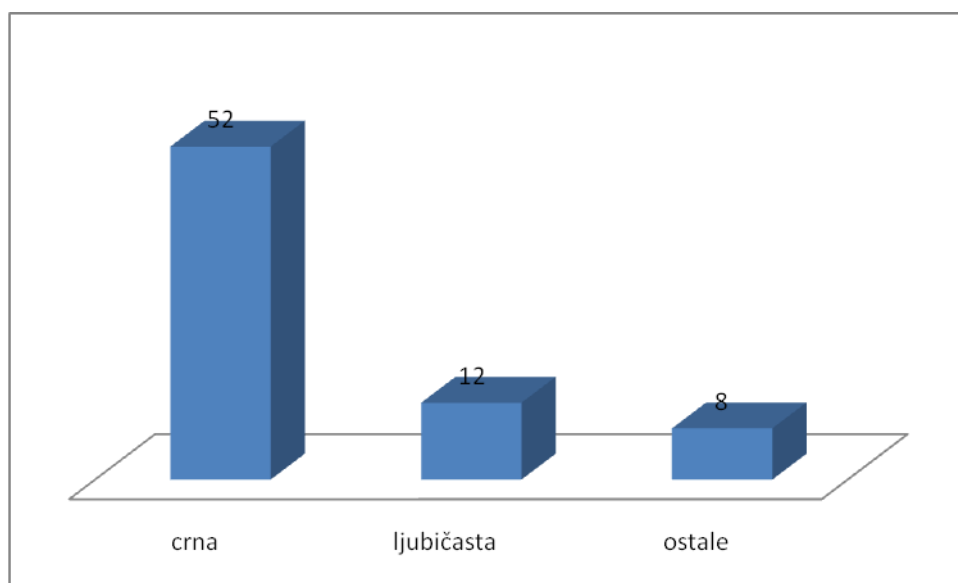
⁴⁸² J. Herald, *Renaissance Dress in Italy 1400-1500*, str. 50.

⁴⁸³ Isto, str. 210.

⁴⁸⁴ Na ist. mj.

⁴⁸⁵ “Ženska” *beretta* je na području Apeninskog poluotoka često bila izrađena od svile ili finijih tkanina poput damasta ili satena, a ponekad je bila ukrašena nekim manjim vezom. Usp. J. Herald, *Renaissance Dress in Italy 1400-1500*, str. 210.

Grafikon 30. Poznate boje kapa

Naime, promatrani grafikon ukazuje kako je šibenska *beretta* uglavnom bila crne boje (75% poznatih boja) koja se i inače često koristila u komuni, no zanimljiv je podatak kako npr. nema niti jedne ovakve kape zelene boje koja je dominirala među odjevnim predmetima. Upotreba ljubičaste boje (18% poznatih boja) otprilike prati uobičajene odjevne tendencije prema kojima se ova boja redovito koristi u izradi svih odjevnih predmeta koji su vidljivi vanjskom svijetu nošeni od pripadnika komunalne elite, kako profesionalnih obrtnika⁴⁸⁶ ili komunalnog patricijata.⁴⁸⁷ U kategoriji ostalih boja (7% poznatih boja), nalazimo tri bijele kape poput primjerice jedne bijele od krzna koju je posjedovao *magister barbitonsor* Jakov Bolješić,⁴⁸⁸ a u istoj kategoriji pribrojena je i jedna koju je posjedovao kovač Stjepan *de Sibenico*, a koja je bila navedena kao *bereta morela*.⁴⁸⁹ Posljednja boja kape pribrojena ovoj kategoriji je plava, odnosno jedna *bereta biaua* koju je posjedovao Nikola Lalinović *de Dibenico*,⁴⁹⁰ a potrebno je istaknuti kako je riječ o sličnoj situaciji kao i sa zelenom bojom,

⁴⁸⁶ Tako je primjerice *magister sartor* Petar Gojć u svom inventaru dobara imao tu kapu navedenu kao *bereta paonača* (DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 3, fol. 120).

⁴⁸⁷ *Nobilis vir de Sibenico* Citan Gorišćić posjedovao je dvije ljubičaste kape i to jednu za vezom, te jednu od ljubičastog sukna. DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 5, fol. 289.

⁴⁸⁸ *bereta bianca de pelle* (DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 2, fol. 88').

⁴⁸⁹ Riječ je o boji koja je spomenuta pri razmatranju boja *gonella*, a riječ je o izrazito tamnoj boji koja se u proizvodnji dobiva kao i ljubičasta, ali se još obrađuje da bi bila tamnija. Stoga ju nije moguće pribrojati niti među ljubičaste, ali ni crne. DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 3, fol. 103.

⁴⁹⁰ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 3, fol. 185.

odnosno da se u zanemarivom postotku pojavljuju upravo one boje koje su dominirale na odjevnim predmetima korištenima u kasnosrednjovjekovnoj šibenskoj komuni.

* * *

Scufia, (40 komada ili 4% pokrivala za glavu) je na apeninskom poluotoku poznata i u oblicima *scuffia* ili *cuffia* je vrlo praktično pokrivalo koje je relativno usko pripijeno za glavu, a promatrani uzorak sugerira kako je riječ o pokrivalu koje su koristile žene i djeca.⁴⁹¹ S obzirom na činjenicu kako je uska, i pokriva cijelu glavu osim lica, *scufia* se pričvrščivala ispod brade uzicama.⁴⁹² S obzirom na činjenicu kako studije koje su se bavile istraživanjem tematike odijevanja na prostoru istočnojadranskih komuna ne spominju ovaj komad odjeće, potrebno se osloniti na studije koje su se bavile odjevnim predmetima na prostoru talijanskih zemalja. Takve studije navode kako je ovaj komad odjeće najčešće bio izrađen od laganijih materijala poput platna, a unatoč slabom navođenju materijala izrade *scufia* u promatranim inventarima dobara stanovnika kasnosrednjovjekovne šibenske komune, ipak uviđamo tendenciju u korištenju ovog materijala. Ipak, posebno je napomenuti kako devet *scufia* kojima se u navedenom uzorku kao materijal izrade navodi platno, nalaze u samo dva inventara dobara. Tako primjerice saznajemo kako je šibenski patricij *ser* Marko Ivanov posjedovao jednu kapicu od platna navedenu kao *schufia de tella*,⁴⁹³ dok u inventaru dobara, u ovom radu više puta spominjanog šibenskog patricija, *ser* Šimuna Tavelića nalazimo preostalih osam komada.⁴⁹⁴ Pri navođenju ostalih komada *scufia*, materijali izrade su se rijetko navodili, te su popisivači samo povremeno navodili neke detalje koji su vizualno dominirali, kao primjerice u slučaju šibenskog patricija *ser* Šimuna Šižgorića koji jer posjedovao tri kapice, no popisivač je posebno izdvojio jednu veliku koja je bila izvezena srebrnim koncem,⁴⁹⁵ ili primjerice jedan vrlo lijep svileni primjerak naveden kao *scufia da dona tuta de seda alexandrina* kojeg je posjedovao također šibenski patricij *ser* Ilija Tolimerić.⁴⁹⁶ Uz navedene primjerke, potrebno je navesti i jedan lijep primjerak kapice koji je posjedovala *domina* Margareta Kasalović, a uz koju je popisivač vrlo lijepo naveo kako je bila pri vrhu bila ukrašena srebrnim koncem i zvezenim anđelom.⁴⁹⁷ Slično kao i u slučaju materijala, i boje kojima su bile ukrašene ove kapice su se vrlo rijetko navodile. Tako

⁴⁹¹ U promatranom uzorku se slično kao i na primjeru *bereta*. u manjoj mjeri navode podatci o spolu i uzrastu osoba kojima je određena *scufia* bila namijenjena pa tako možemo izdvojiti osam *scufia* za žene, te šest za djecu.

⁴⁹² J. Herald, *Renaissance Dress in Italy 1400-1500*, str. 212.

⁴⁹³ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 7, fol. 345.

⁴⁹⁴ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 7, fol. 328'.

⁴⁹⁵ *3 scufie, vna granda cum arzeno* (DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 3, fol. 144).

⁴⁹⁶ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b, fol. 31.

⁴⁹⁷ *argento in cauo et un angello* (DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 5, fol. 200').

spomene bolja, točnije šarenih ili *piu colori* (2 komada)⁴⁹⁸ ili bijele nalazimo u samo dva inventara dobara.⁴⁹⁹

Prilikom navođenja ovog tipa kapice, treba napomenuti kako je *scufia* često služila kao svojevrsna podloga iznad koje se nosila veća ili deblja kapa, iako se mogla nositi i samostalno.⁵⁰⁰ Iako promatrani inventari dobara ne obiluju detaljnim opisima ovog komada odjeće, što je i vidljivo iz malog broja upisanih materijala i boja izrade, ipak saznajemo kako je šibenska kasnosrednjovjekovna moda pratila tendencije sjevernotalijanskih komuna. Tako primjerice popisivači za osam *scufia* navode kako se nose na spavanju, odnosno kako je šibenski patricij *ser* Šimun Tavelić posjedovao 8 *scuffie de tella da dormir*.⁵⁰¹ Također, u promatranom uzorku nalazimo i spomen nošenja ovakve kapice ispod drugih pokrivala za glavu, poput primjerice vela, a koji je posjedovao ranije spomenuti patricij *ser* Šimun Šižgorić, najvjerojatnije za svoju suprugu.⁵⁰² Kao što je vidljivo iz prethodnih redaka, na primjeru ovog tipa kapica je kao među rijetkim vrstama odjevnih predmeta bila prisutna socijalna isključivost. Naime, riječ je o jednom od rijetkih tipova odjevnih predmeta koji su bili nošeni, a vjerojatno i dostupni samo pripadnicima komunalne elite.⁵⁰³

* * *

Kao posljednje pokrivalo za glavu potrebno je izdvojiti predmet koji se pojavljuje pod terminima *capa* ili *cappa*. Iako se na prostoru mletačke republike taj predmet često dovodio u usku vezu sa raznim tipovima ogrtača, ili kao integrirani dio ili nastavak na istog,⁵⁰⁴ koristeći promatrane privatno pravne isprave jedino je moguće zaključiti da su ta dva predmeta bila usko povezana, no jasno je kako se posjedovanje jednoga ne uključuje i drugi predmet. Riječ je o pokrivalu za glavu kojega su na prostoru šibenske komune nosile osobe oba spola svih slojeva društva.⁵⁰⁵

⁴⁹⁸ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 3, fol. 131'.

⁴⁹⁹ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b, fol. 3'.

⁵⁰⁰ J. Herald, *Renaissance Dress in Italy 1400-1500*, str. 212.

⁵⁰¹ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 7, fol. 328'.

⁵⁰² *Vna scuffia da velu* (DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 3, fol. 131').

⁵⁰³ U promatranom uzorku otkrivamo kako je struktura vlasnika ovog odjevnog predmeta bila osam patricija, devet vrlo bogatih građana, te jedan *habitor* šibenske komune.

⁵⁰⁴ A. Vitali, *La Moda a Venezia*, str. 127.

⁵⁰⁵ Uz činjenicu kako ovaj predmet nalazimo u 15 inventara dobara pripadnika komunalnog patricijate, te jednako toliko pripadnika građanskog staleža, potrebno je izdvojiti kako isti nalazimo u vlasništvu 5 stanovnika šibenskog distrikta.

Kao materijal izrade kapa prednjačilo je sukno (27 komada),⁵⁰⁶ te su se ostali materijali spominjali samo dva puta i to po jedna kapa od raše te jedna od vunene tkanine. Uz materijale, jedini spomen same izrade nalazimo kod jedne dječje kape koju je posjedovao *ser* Šimun Šižgorić, a uz koju jenavedeno kako je ukrašena srebrom, odnosno *figura de arzento*,⁵⁰⁷ dok se uz jednu koju je posjedovao *ser* Cvitan Gorišćić navodi kako je podstavljen, odnosno *fodra de varo*.⁵⁰⁸

Među bojama ovog predmeta su prednjačile inačice zelene, odnosno (23 komada). Među inačicama zelenih kapa nalazimo čak 21 komad tamnozelenih, poput jedne koju je posjedovao *magister barbitonsor* Jakov Bolješić, navedene kao *capa verde scura de panno latin*,⁵⁰⁹ a potrebno je spomenuti kako u promatranom uzorku nalazimo i dvije svijetlozelene kape poput jedne ženske koju je posjedovao Juraj Kiselović, a koja je bila navedena kao *Capa de dona de panno latin uerde chiara*.⁵¹⁰ Iako je zelena boja dominirala, potrebno je izdvojiti kako u promatranim inventarima dobara nalazimo još i šest crnih, dvije ljubičaste, ali i dvije za koje je navedeno kako su tamne, a riječ je o *doi cape de panno scuri* koje je posjedovao Stjepan Galešić *de villa Coprno*.⁵¹¹

⁵⁰⁶ 17 komada sukna, 9 komada talijanskog sukna, te jedan komad od slavenskog sukna.

⁵⁰⁷ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 3, fol. 144'.

⁵⁰⁸ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 5, fol. 289.

⁵⁰⁹ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 5, fol. 88'.

⁵¹⁰ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 5, fol. 256.

⁵¹¹ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 3, fol. 167.

VII. KUĆANSKI PREDMETI U INVENTARIMA DOBARA STANOVNIKA ŠIBENSKE KOMUNE 1451.–1467. GODINE

VII.1. Predmeti namjenjeni pripravi i blagovanju jela i pića

Jednu od najraširenijih skupina materijalnih predmeta popisanih u inventarima dobara stanovnika kasnosrednjovjekovne šibenske komune u razdoblju 1451.-1467. g., sa 6384 komada čine kuhinjski predmeti. U razmatranju tematike kuhinjskih predmeta važno je napomenuti kako je ovdje riječ o svim predmetima koji su služili za pripravu i konzumaciju hrane ili pića. Takvi predmeti su vrlo često u promatranim bilježničkim dokumentima bili svrstani u posebne cjeline. Tako, na primjer, u inventaru dobara šibenskog patricija i zapovjednika šibenske galije *ser* Tome Tomaševića nailazimo na kuhinjske predmete u cjelini naslovljenoj *Massarie da fuoco*,⁵¹² što bi u slobodnom prijevodu označavalo pribor za kuhanje ili za žar. O točnijem smještaju predmeta u kućanstvu kazuje prilično bogati inventar dobara šibenskog stanovnika (*habitor Sibenici*) Grgura Pape iz 1459 .g. u kojem nailazimo na cjelinu naslovljenu *In coquina*,⁵¹³ a cjelinu sličnog naziva – *In cuxina*⁵¹⁴ nalazimo i kod šibenskog kanonika Jakova Žiljavića koji je umro 1456. g., najvjerojatnije od kužne epidemije.⁵¹⁵ Sličnu tematsku podjelu nalazimo i u inventaru dobara šibenskog patricija *ser* Martina Miršića. U njegovom inventaru dobara, u cjelini naslovljenoj *In cuxina de soura*⁵¹⁶ nailazimo na čak 125 komada kuhinjskih predmeta.⁵¹⁷ Već je iz navedenih primjera vidljivo da su takve posebne cjeline bile karakteristične za opsežne inventare dobara koji su sastavljeni bilo za svjetovne bilo za duhovne pripadnike komunalne društvene elite. No, inventari dobara ukazuju i na činjenicu kako su se kuhinjski predmeti mogli nalaziti i u drugim dijelovima kuće odnosno domaćinstva – u konobi ili čak u prostoru na nekoj drugoj lokaciji. Tako, primjerice, kod ranije spomenutog šibenskog kanonika Jakova Žiljavića nailazimo na čak 30

⁵¹² Navedena cjelina sa spomenutim naslovom se nalazi u drugom inventaru dobara *ser* Tome Tomaševića 1466. g. u kojem su popisana njegova dobra koja je posjedovao u Šibeniku, dok su u prvom inventaru dobara sastavljenom godinu dana ranije, navedena dobra koja je pokojni *ser* Toma imao uz sebe u vojnom pohodu protiv Osmanlija (DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 8, fol. 367'). No, o to tome vidi više u poglavlju *Oružje iz vojna oprema*, str. 265-289.

⁵¹³ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 5, fol. 229'

⁵¹⁴ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 3, fol. 177'.

⁵¹⁵ U kodicilu iz listopada iste godine navodi se da je *venerabilis dominus archipresbiter et canonicus Sibenicensis, Iacobus Zilliaich bio corpore infirmitate uehementer grauatus*, a budući da je tom razdoblju Šibenikom harala epidemija kuge vjerojatno je i ovaj šibenski kanonik bio jedna od njezinih žrtava (DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. a, fol. 106a).

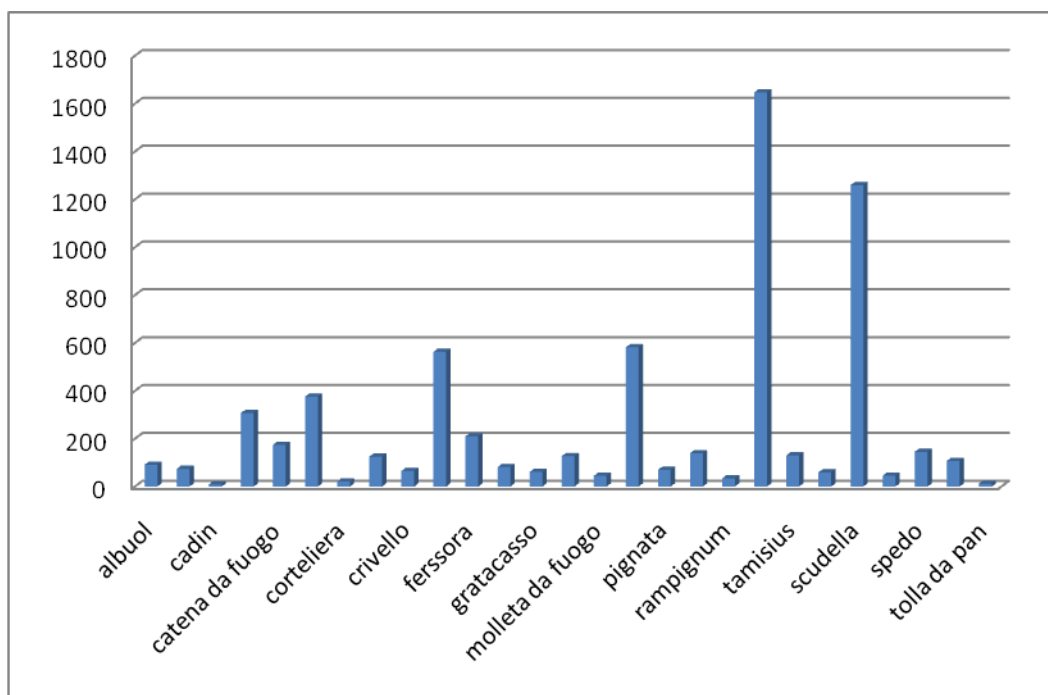
⁵¹⁶ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 3, fol. 163'.

⁵¹⁷ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 3, fol. 163'-164.

kućanskih predmeta⁵¹⁸ koji bili smješteni u manjoj konobi koju je sastavljač inventara dobara zabilježio kao *canaueta piccola*.⁵¹⁹

Kao što je predstavljeno na Grafikonu 31., kvantitativna analiza kuhinjskih predmeta u šibenskim inventarima dobara pokazuje da pribor za pripravljanje jela u domaćinstvima kasnosrednjovjekovne šibenske komune zauzima više od 18%, odnosno gotovo 1/5 svih kuhinjskih predmeta (1199 komada). Pribor za pripravljanje jela možemo podijeliti u dvije osnovne skupine - pribor za pečenje i prženje te pribor za kuhanje jela.

Grafikon 31. Pribor za pripremu hrane i blagovanje u kasnosrednjovjekovnoj šibenskoj komuni

Među predmetima koji su se koristili za prženje i pečenje hrane, najčešće se spominju tave (210 komada *fersora* i *padella*), ražnjevi (145 komada pod nazivom *spedo*) i roštilji (81 komada *gradella*) Za sve predmete koji se spominju u u šibenskim inventarima dobara, materijal od kojih su izrađeni spominje se tek sporadično, odnosno rijetko. To se osobito odnosi na one materijalne predmete za koje se materijal logički podrazumijeva te ga nije bilo

⁵¹⁸ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 3, fol. 178'-179.

⁵¹⁹ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 3, fol. 178'.

potrebno izrijekom zabilježiti. Stoga su bilježnici radije opisivali specifičnu namjenu pojedinih predmeta, pa su tako uz oružje navodili da je namijenjeno za ubadanje ili za sječu, za alat su bilježili da je primjerice za oranje, kopanje ili sječu dok su za neke kućanske odnosno predmete iz domaćinstva isticali kako oni služe za kuhanje, pečenje, nošenje ili pohranjivanje. Iako rijetko (15,7% od ukupnog broja), spominjanje materijala od kojih su bile izrađene tave pokazuje koje su se kovine najčešće koristile pri izradi ove vrste kuhinjskih predmeta. Tako se za 22 komada tava kao materijal izrade spominje bakar, dok se željezo navodi kao materijal od kojeg je bilo izrađeno 9 tava. Ovi podatci, prema kojima se ne spominje niti jedan drugi materijal korišten za izradu tava, sugeriraju da su tave rađene isključivo od dva spomenuta metala. Ipak, ostaje nejasno zašto popisivači prilikom bilježenja ovih kuhinjskih predmeta nisu redovito bilježili od kojih su materijala izrađivane tave. Kako god bilo, po pitanju upotrebe tava kao kuhinjskih predmeta zapisivači inventara dobara bili su nešto određeniji. Tako je za 22 tave bilo navedeno kako služe za prženje, a termini koji se tom prilikom koriste su tave *da frigar* ili *da frizer*. Jedan lijep primjerak takve tave spominje se u inventaru dobara šibenskog zlatara Pavla Derljanovića iz 1459. g., a naveden je kao *vna ferssora da frizer pese*, odnosno tava za prženje ribe.⁵²⁰ Ovaj podatak ukazuje i na činjenicu da su se u kućanstvima pojedinaca koji su pripadali šibenskoj patricijskoj, trgovačkoj ili obrtničkoj eliti koristile tave koje su imale posebnu namjenu, odnosno korištene su, vjerojatno zbog svojih specifičnih karakteristika, isključivo u pripremi samo jedne vrste hrane. U prilog ovoj pretpostavci svjedoče i podatci iz još jednog inventara dobara. Naime, uz dvije tave, koje je u trenutku smrti 1458. g. posjedovao ugledni šibenski patricij *ser* Martin Tolimerić, od kojih je jedna bila od bakra, a druga od željeza, navedeno je da služe za kuhanje kao što jasno ukazuje fraza *ferssore 2 per cuxinar, vna de rame, vna de ferro*.⁵²¹ Naravno, osobe skromnijeg društvenog položaja vjerojatno su jednu tavu koristili za pripravu niza raznolikih jela.

Veličina tava spominje se 16 puta (7,6% od ukupnog broja tava), a razlog bilježenju tog podatka vjerojatno valja tražiti u činjenici da se radilo o primjercima koji se nisu uklapali u standardne okvire uobičajenih veličina tava. Tako npr. izvršitelji posljednje volje Jakova *Ferro de Sibenico* 1462. g. između ostalog navode i *doy ferssore da frizer piccole uechie*,⁵²² dakle dvije malene i stare tave za prženje. Zasebnu skupinu čine tave uz koje je upisana bilješka *da aqua*. Radi se o vrlo malom broju od osam tava (3,8% od ukupnog broja tava) u

⁵²⁰ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 5, fol. 225.

⁵²¹ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 5, fol. 221.

⁵²² DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 5, fol. 269.

kojima se očito termički obrađivala voda. Ipak, konkretna namjena takve obrade ostaje nepoznanicom. Naime, kako će kasnije biti prikazano, u promatranim inventarima dobara spominje se povećana količina lonaca i kotlova, dakle kuhinjskih predmeta koji su primarno služili za termičku obradu vode. Tako, inventar dobara iz 1467. g. otkriva nam kako je šibenski *magister lapicida* Ivan Šerba između ostalog posjedovao jednu tavu za vodu, odnosno *vna fersora per aqua*, ali i dva kotla za kuhanje, što opovrgava mogućnost da su tave za vodu nekim stanovnicima služile i za kuhanje i pečenje.⁵²³ Iako ovakvi podatci ne otkrivaju točniju namjenu ove vrste kuhinjskog predmeta, zasigurno ukazuju na činjenicu kako je na prostoru šibenske komune živjeo vrlo jak obrtnički sloj koji je imao financijskih sredstava za kupnju velikog broja kuhinjskih predmeta namjenjenih za pripravljanje specifičnih vrsta hrane.

U tri slučaja, umjesto uobičajenog naziva *fersora*, odnosno *fersora*, tave su navedene pod nazivom *padella*, međutim zasigurno se ne radi o nekom drukčijem tipu tava, nego je jednostavno riječ o korištenju drugog naziva za isti predmet od strane osobe koja je bilježila inventar dobara. U prilog tome govori podatak iz inventara šibenskog kovača Cvitana iz 1471. g., a koji je posjedovao jednu takvu tavu nazvanu *padella*. Ova je tava, jednako kao i tava koja se spominje u inventaru dobara gore spomenutog Pavlja Derljanovića, bila namijenjena prženju ribe, pa je i definirana kao *padella de ferro da frizer pesse*.⁵²⁴

U kućanstvima stanovnika šibenske komune za pečenje su korišteni i roštilji koji se u inventarima dobara pojavljuju pod nazivom *gradella* (81 komad ili 1,2% kuhinjskih predmeta u promatranim inventarima dobara). Materijal od kojeg su izrađivani roštilji spominje se samo devet puta (11,1% od ukupnog broja roštilja), ali za razliku od ranije razmatrane skupine tava kod kojih se također rijetko spominje vrsta metala (bakar, željezo) od kojih su bile izrađene, razlog rijetkog spomena materijala izrade roštilja valja tražiti u činjenici da su oni redovito izrađivani od željeza. Stoga u promatranim vrelima rijetko nalazimo spomen materijala od kojih su bili izrađeni roštilji. Tako se iz inventaru dobara Luke koji je bio *lapicida* i *habitor Sibenici* spominje *una gradella de ferro da rostir*,⁵²⁵ dok se u inventaru šibenskog patricija *ser* Antuna Lučića iz 1463. g. navode *2 para de gradelle de ferro*.⁵²⁶ Dok u slučaju tava postoji, kao što je gore navedeno, određena mogućnost njihova povremenog korištenja, uz

⁵²³ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 8, fol. 382'.

⁵²⁴ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 8, fol. 371. Tavu pod nazivom *padella* bez nekog detaljnijeg opisa nalazimo i u inventarima dobara ranije navedenog Jakova *Ferro* (DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 2, fol. 81., te građanke *Tisse* iz iste godine (DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 2, fol. 95).

⁵²⁵ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 5, fol. 239'.

⁵²⁶ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 5, fol. 273'.

prženje i pečenje, i za kuhanje, barem u kuhinjama siromašnijih šibenskih obitelji, kod roštilja to, naravno, nije slučaj te stoga zapisivači inventara dobara nisu trošili riječi na njihovo detaljnije opisivanje. Zbog toga uz samo tri komada roštilja nalazimo dodatak *da rostir*,⁵²⁷ a uz dva dodatka *da fuogo*.⁵²⁸

Kakvu su hranu stanovnici kasnosrednjovjekovne šibenske komune pripremali, odnosno pržili i pekli na tavama i roštiljima? Kao odgovor na to pitanje potrebno je istaknuti pretpostavku kako je, unatoč nerijetkom isticanju u vrelima da su tave služile za prženje ribe, ona u svakodnevnoj prehrani Šibenčana koncem srednjeg vijeka vjerojatno bila nešto manje zastupljena od mesa. Naime, J. Kolanović i Š. Županović, vrsni poznavatelji kasnosrednjovjekovne povijesti šibenske komune, u svojim radovima zastupaju tezu da se do sedamdesetih godina XV. st. šibensko ribarstvo uglavnom zasnivalo na priobalnom ribolovu. Ribom u tom razdoblju obiluju šibenske redovničke zajednice, posebice franjevci,⁵²⁹ i šibenski patriciji koji su imali svoje ribare. Međutim, do početka XVI. st., kada su uvedene nove tehnike ribarenja poput mreža potegača,⁵³⁰ i kada je došlo do naseljavanja pred Osmanlijama izbjeglog stanovništva iz dalmatinskog zaleđa na šibenske distriktualne otoke, ne može se govoriti o vrlo širokoj primjeni svježe ribe u svakodnevnoj prehrani niti o značajnijem izvozu usoljene i svježe ribe. Činjenica prema kojoj u promatranim inventarima dobara u razdoblju 1451.-1467. g. nalazimo tek jedan spomen vezan uz ribu kao prehrambeni proizvod (*meza barilla de sardelle*) u inventaru istaknutog šibenskog plemića i ujedno bogatog trgovca, a kasnije i zapovjednika šibenske galije sv. Križa, Šimuna Tavelića, zapravo nam ne govori puno. Nepostojanje podataka o usoljenoj ribi, izuzev spomenutog slučaja, zorno svjedoči da stanovnici šibenske komune nisu posjedovali gotovo ništa usoljene ribe, što je skladu sa gore spomenutom tezom već predstavljenoj u hrvatskoj medievistici. Izostanak spomena svježe ribe u šibenskim inventarima dobara potpuno je jasno. Naime, u inventarima dobara, ne samo šibenskim nego i u onima iz drugih dalmatinskih komuna, među popisanim predmetima vrlo se rijetko spominjala bilo kakva vrsta pokvarljive robe i svježih prehrambenih proizvoda. Naime, zbog nemogućnosti njihova konzerviranja i očuvanja svježim i podobnim za jelo, takve je proizvode i hranu valjalo što prije konzumirati.

⁵²⁷ Prvi roštilj *da rostir*, odnosno za pečenje, spominje se inventaru dobara ranije spomenutog Luke Radojevića (DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 5, fol. 241), dok se druga dva takva roštilja nalaze u inventaru dobara šibenskog patricija *ser* Tome Tomaševića (DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 7, fol. 305').

⁵²⁸ Roštilji *da fuogo*, ili za vatru, nalaze se u inventaru dobara Jurja Banjvarića (DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 2, fol. 67), i inventaru dobara *ser* Martina Miršića (DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 3, fol. 169').

⁵²⁹ J. Kolanović, *Šibenik*, str. 228.

⁵³⁰ Isto, str. 229.

Posljednju skupinu kućanskih odnosno kuhinjskih predmeta namijenjenih za pečenje hrane čine ražnjevi (*spedi*) koji se u inventarima dobara spominju gotovo dvostruko češće od roštilja (145 komada ili 2,2% od ukupnog broja kuhinjskih predmeta). S obzirom na specifičnu namjenu ražnja, spomenuti kvantitativni podatak dodatno potvrđuje spomenutu tezu o dominaciji mesa u odnosu na ribu u svakodnevnoj prehrani u kasnosrednjovjekovnim kućanstvima Šibenika i komunalnog distrikta Za razliku od roštilja i tava, za koje se materijal, odnosno kovina od koje su bili izrađeni rijetko spominje, kao dominantni materijal od kojeg su izrađivani ražnjevi u inventarima dobara navodi se željezo. Naime, u više od pola slučajeva u kojima se spominju ražnjevi u inventarima dobara (87 ili 60%) izričito se navodi da su izrađeni od željeza. Osobito su zanimljivi neki upisi. Uz ražnjeve za pečenje (odnosno *da rostir* koji se spominju 24 puta), zanimljivo je kako se uz 8 ražnjeva spominje prostorija u kojoj su oni bili smješteni unutar kućanstva, a radi se o kuhinji (*cuxinalcosina*). Tako saznajemo kako je 1461. g. šibenski patricij *ser* Stjepan Miršić posjedovao 6 *spedi grandi e piccoli da cuxina*,⁵³¹ dok u inventaru dobara šibenskog distriktualca Mihovila Dabišića iz sela Bisača, sastavljenom godinu dana kasnije, nalazimo spomen 2 *spedi de ferro de cosina*.⁵³² Na kuhinju se, odnosno na vatru koja je tamo gorjela u peći, vjerojatno odnosi i upis iz inventara dobara *ser* Martina Tolimerića iz 1458. g., a u kojem se navodi kako je ovaj plemić između ostalog posjedovao *per lo camin spedi 4 de ferro per rostir*.⁵³³ Uz spomenutih šest velikih i malih ražnjeva koje je posjedovao plemić Stjepan Miršić, njihova se veličina navodi za samo još deset ražnjeva. Tako se npr. u inventaru dobara ranije spomenutog soprakomita šibenske galijske *ser* Tome Tomaševića, i to u poglavlju naslovljenom *Massarie da fuogo*,⁵³⁴ spominju dva velika ražnja. Najviše je malih ražnjeva (četiri), namijenjenih pečenju peradi, zabilježeno u inventaru dobara sastavljenom 1456. godine za Vuka Ratkovića koji je bio *civis de burgo Sibenico*.⁵³⁵

Među predmetima kojima su se stanovnici kasnosrednjovjekovne šibenske komune služili pri pečenju hrane u njihovom svakodnevnom životu potrebno je spomenuti i čitav niz predmeta koji su se koristili za pripravu kruha. Iako je u Šibeniku, kao uostalom i u ostalim istočnojadranskim komunama, postojao obrtnički sloj profesionalnih pekara (*fornarii*,

⁵³¹ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 5, fol. 251'.

⁵³² DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 5, fol. 257.

⁵³³ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 5, fol. 221.

⁵³⁴ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 8, fol. 367'.

⁵³⁵ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 3, fol. 171'.

fornarie, clibanarie),⁵³⁶ pečenje kruha se ipak većim dijelom, posebice u slučajevima bogatijih stanovnika šibenske komune, ali i u udaljenim domaćinstvima u distriktu, obavljalo u kućama. Vezano uz pekarstvo, prije svega je potrebno izdvojiti veći broj naćvi koje se u promatranim izvorima nazivaju *albuol* ili *albol* (91 komad ili 1,4% od ukupnog broja kuhinjskih predmeta). Riječ je o predmetu nalik koritu u kojem se mjesilo i za pečenje pripremalo tijesto za kruh. Kao i kod nekih drugih predmeta, kod kojih se materijal izrade podrazumijevao već zbog same prirode njihove namjene, a zbog čega se često i nije posebno navodio prilikom popisivanja imovine, tako se i kod naćvi, izrađivanih od drva, ovaj materijal spominje samo tri puta. Tako saznajemo da je šibenski građanin Bogdan Baril u trenutku smrti 1454. g. posjedovao jedan *albuol de legno*,⁵³⁷ odnosno drevnu naćvu, dok u inventaru dobara šibenskog patricija *ser* Jakova Nikolinija iz 1464. g. nalazimo bilješku o dvjema preostalim naćvama uz koje je naveden materijal izrade – *alboli 2 de legno*.⁵³⁸ Više nego o materijalu izrade, zapisivači inventara dobara vodili su računa o bilježenju namjene odnosno primjene pojedinih naćvi. Tako je za čak 43 naćve (47,3% od ukupnog broja naćvi) navedeno da su “za kruh” ili “za pravljenje kruha”. Točnije, uz njih devet je navedeno da služe *da pan*, dok je uz ostala 34 komada navedeno da su *da far pan*. Tako npr. iz vrlo bogatog seljačkog inventara dobara sastavljenog 1466. g. saznajemo da je distriktualac Ivan Hlapčinić *siue Milbratouich de villa Potchum* posjedovao *uno albuol da pan*,⁵³⁹ dok su naćve u inventaru dobara šibenskog patricija *ser* Antuna Lučića iz 1463. g. navedene kao *3 albuoli da far pan grandi*, odnosno velike naćve za pravljenje kruha.⁵⁴⁰ Potrebno je napomenuti kako je posjedovanje velikih naćvi u domaćinstvima komunalnog patricijata mogla je biti uzrokovana većim brojem osoba koje su živjele u njihovim kućanstvima odnosno palačama, a koje su se ponekad sastojale od brojnih članova obitelji, pomoćnog osoblja i muških i ženskih slugu, pa je i svakodnevna potreba za pekarskim proizvodima bila veća. Od ostale 42 naćve, uz njih 41 nema upisane nikakve namjene vrlo vjerojatno iz razloga što se ona podrazumijevala. Tako se jedan primjerak naćve, a koji se u trenutku smrti njegove 1458. g. nalazio u posjedu šibenskog patricija *ser* Nikole Divnića, navodi samo kao *albuol* i to u poglavlju njegovog inventara dobara naslovljenom *In la canaua granda*.⁵⁴¹ Činjenicu kako su naćve, zbog svoje veličine, čvrstoće materijala i oblika korita mogle iznimno biti korištene u neke druge svrhe, potvrđuje

⁵³⁶ Tako u ovdje promatranim inventarima dobara nailazimo na inventar jedne pekarice iz 1454. g., navedene kao *Tissa clibanaria*. DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 2, fol. 94'-95.

⁵³⁷ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 2, fol. 56'.

⁵³⁸ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 5, fol. 280'.

⁵³⁹ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 8, fol. 366'.

⁵⁴⁰ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 5, fol. 273'.

⁵⁴¹ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 5, fol. 208.

podatak koji nalazimo u inventaru dobara šibenskog patricija *ser* Jurja Kamenarića, a u kojem se spominje *albuol grande roto da insalar carne*, odnosno velika oštećena načva za soljenje, odnosno konzerviranje, mesa.⁵⁴² Podatak o korištenju posude za soljenje mesa osobito je zanimljiv jer zrcali stanje u XV. stoljeću. Naime, upravo je ovo razdoblje u kojem dolazi do tzv. “revolucije” usoljenog mesa, proizašle iz smanjenja konzumacije svježih mesnih obroka, a povećanja potrošnje dimljenog i usoljenog mesa u svakodnevnom životu.⁵⁴³

Nekoliko načvi spomenutih u inventarima dobara očigledno su nadilazili standardne odnosno uobičajene okvire njihove veličine, bilo da se radilo o većim ili manjim načvama. Iz tog razloga se uz osam komada načvi navodi da su velike, a uz četiri načve je zabilježeno da su male. Uz gore navedene primjere načvi koje su posjedovali patriciji *ser* Antun Lučić i *ser* Juraj Kamenarić, veliku načvu je posjedovao i *ser* Toma Miršić, navedenu kao *albuol grande*,⁵⁴⁴ dok *albuol piccolo* nalazimo u inventaru dobara Radana Juručića iz 1466. g.⁵⁴⁵ Valja ponovno primijetiti da su sve velike načve zabilježene u inventarima dobara pripadnika šibenskog patricijata, što opet potkrjepljuje navedenu pretpostavku da su one, zbog brojnosti osoba koje su živjele u njihovim domaćinstvima, bile nužne u kućanstvima šibenskog plemstva.

Prilikom izrade kruha postojala je potreba za predmetom koji se koristio prilikom stavljanja ili vađenja kruha u peć ili kamin. Prema promatranim inventarima dobara u kasnosrednjovjekovnoj šibenskoj komuni, stanovništvo se u tu svrhu često služilo raznim vrstama dasaka koje su nazivane *concolo* ili *concolo da pan* (376 komada ili 5,8% od ukupnog broja kuhinjskih predmeta) te nešto rjeđe *tolle da pan* (12 komada ili 0,2% od ukupnog broja kuhinjskih predmeta). Sa sigurnošću se može reći da dva spomenuta termina označavaju isti predmet. Naime, radi se samo o tome da su neki zapisivači koristili termin *tolla da pan*, odnosno daska za kruh, dok je većina popisivača koristila uvriježeni i općeprihvaćeni termin mletačkog dijalekta – *concolo* odnosno *concholo*. Iako već sam termin *concolo* na mletačkom dijalektu označava dasku za unošenje kruha u peć, zapisivači su uz čak 98 takvih daski dodali pojmove *da far pan* ili *da pan*. Takav slučaj nalazimo u inventaru dobara Vuke Politarića, šibenskog distriktualca iz Zatona, koji je u trenutku smrti 1454. g. posjedovao *dui concholi da far pan*⁵⁴⁶ ili šibenskog građanina Ratka Radivojevića u čijem se

⁵⁴² DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b, fol. 4.

⁵⁴³ F. Braudel, *Materijalna civilizacija*, str 206.

⁵⁴⁴ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b, fol. 47'.

⁵⁴⁵ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 8, fol. 364.

⁵⁴⁶ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 2, fol. 56.

inventaru dobara iz 1466. g. navode *doi concule per pan*.⁵⁴⁷ I kod ovog predmeta se materijal izrade podrazumijevao, pa tako spomen drva nalazimo pri spomenu samo 52 takva predmeta. Tako primjerice dvije daske koje je posjedovao ranije spomenuti Bogdan Baril, navedene kao *doi concole de legno usade*,⁵⁴⁸ zapravo čini iznimku u odnosu na ukupan broj od 376 komada dasaka za pečenje kruga u promatranim inventarima dobara stanovnika šibenske komune u razdoblju 1451.-1467. godine. Vezano uz drugi pojam korišten za ovaj predmet korišten u pekarstvu – *tolla da pan* – ne nalazimo zanimljivih opisa. Tek je uz dvije takve daske pridodan pridjevak “stare”, odnosno *vecchie*, a nalazimo ih u inventaru dobara šibenskog arhidakona Petra Ivanova iz 1465. g. koji je, između ostalog, posjedovao i *doi tolle per portar pan uechie*.⁵⁴⁹

U kuhinjama kućanstava kasnosrednjovjekovne šibenske komune korišteni su i predmeti za doradu prehrambenih namirnica poput rešeta koji se u promatranim inventarima dobara pojavljuju pod nazivom *criuello* (65 komada ili 1% od ukupnog broja kuhinjskih predmeta), i sita koji su zabilježeni pod nazivima *tamisius*, *tamizo* i *tamixo* (130 komada ili 2% ukupnog broja kuhinjskih predmeta). Kao što pokazuju rezultati kvantitativne analize, radilo se o predmetima koji su bili rijetko zastupljeni u kasnosrednjovjekovnim šibenskim kuhinjama. Riječ je o predmetima koji se u kućanstvima zadržali do XX. st., a služili su za prosijavanje, odnosno pročišćavanje brašna, a rjeđe i žita. Tako se prilikom kućne obrade brašna najprije koristilo rešeto kojim se vršila grublja obrada odnosno. Nažalost, niti u jednom slučaju ne nailazimo na detaljniji opis rešeta, pa se tako ne spominje materijal izrade. No, poznato je da su rešeta bila izrađivana od drva. Ipak, niti jedan upis nam ne otkriva nikakve naznake od čega su bile izrađivane mrežice kroz koje se prosijavalo samo brašno ili žitarica, te možemo samo pretpostaviti kako je bila riječ o nekom komadu tkanine ili čak žice. Jedine konkretne opaske izvršitelja posljednjih volja vezano uz bilježenje podataka o rešetima u inventarima dobara pokojnika odnose se na materijalno stanje u kojem su se nalazila rešeta, pa tako za tri rešeta saznajemo kako su bila stara, dok je pet rešeta bilo oštećeno.⁵⁵⁰ Uz materijalno stanje, u jednom upisu nalazimo i kratku opasku vezanu uz namjenu rešeta. Riječ

⁵⁴⁷ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 8, fol. 363'.

⁵⁴⁸ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 2, fol. 56'.

⁵⁴⁹ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 7, fol. 300'.

⁵⁵⁰ Primjerice, u inventaru dobara Martia pok. Bogdana iz 1451. g. spominje se *criuello vecchio* (DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b, fol. 13), dok *criuello roto* nalazimo u inventaru šibenske građanke Dobre, udovice pok. Radoslava Cerkoševića iz 1454. godine (DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 2, fol. 62').

je o rešetu zabilježenom u inventaru dobara *nobilis domine Prie*, udovice Franka Konjevića, za koje se navodi kako služi za prosijavanje brašna – *criuelo da chonzar formento*.⁵⁵¹

Već i podatak dobiven kvantitativnom analizom, a prema kojoj se u promatranim inventarima dobara spominje tek 130 komada sita (2% od ukupnog broja kuhinjskih predmeta) jasno ukazuje kako nisu svi, u ovom uzorku promatrani, sastavljači inventara dobara posjedovali sito. No, s obzirom na broj sastavljača inventara dobara u promatranom uzorku, kao i činjenicu kako su u promatranim dokumentima bili navođeni privatni predmeti svake pojedinačne osobe no ne i kućanstva, možemo pretpostaviti kako je svako kućanstvo imalo barem jedan komad ovog kuhinjskog predmeta. Iako materijal izrade sita nije niti jednom upisan u razmatranim inventarima dobara, nema sumnje da su oni, baš kao i rešeta, bili izrađivani od drveta. Baš kao i u slučajevima većine drugih kuhinjskih predmeta, zapisivači inventara dobara nekoliko su puta zabilježili podatak o materijalnom stanju ili vrijednost sita. Tako je uz sedam sita navedeno da su korišteni, odnosno *usadi*, dok ih je uz šest navedeno da su stari ili *vecchii*. Iako spomenuti termini, koje su koristili zapisivači inventara dobara, imaju različito značenje smatram opravdano se može smatrati kako u ovom slučaju oba spomenuta pojma zapravo opisuju identično stanje sita. Naime, radilo se o starim i korištenim predmetima. Zato se može zaključiti kako između rabljenog sita – *tamixo vxado* koje se spominje u inventaru dobara sastavljenom 1454. g. za šibensku građanku Dobru, udovicu Radoslava Čerkoševića,⁵⁵² i starog sita (*tamiso vechio*) koje je posjedovao šibenski građanin i *magister pelliparius* Jakov Ostojić,⁵⁵³ nema gotovo nikakve razlike. Veličina sita se, kao i u slučaju nekih drugih materijalnih predmeta, upisivala samo kod onih primjeraka koji su nadilazili standardnu veličinu. Tako je samo jedno sito navedeno kao *tamizo grande*, odnosno veliko sito, a koje je posjedovala ranije spomenuta Pria, udovica Franka Konjevića.⁵⁵⁴ Uz samo tri sita navedena je bilješka da se radi o malim predmetima. Tako su u inventaru dobara, sastavljenom 1454. g. za preminulu šibensku građanku Stojislavu *Milorit(c)ha*, zabilježena dva mala sita (*duy tamisi picoli*).⁵⁵⁵ Kao i kod većine predmeta u šibenskim inventarima dobara u promatranom razdoblju, niti za sita se ne navodi njihova novčana vrijednost. Ipak, jedna kratka opaska popisivača u inventaru dobara šibenske građanke Dobre, supruge Radovana Retkovića iz 1454. g., a koja uz jedno sito ističe da je

⁵⁵¹ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b, fol. 21.

⁵⁵² DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 2, fol. 62'.

⁵⁵³ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 2, fol. 85'.

⁵⁵⁴ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b, fol. 21'.

⁵⁵⁵ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 2, fol. 60'.

male vrijednosti, odnosno *pocho valor*,⁵⁵⁶ ukazuje da su ovi kućanski predmeti bili jeftini. Zapisivači šibenskih inventara dobara uz 18 sita su naveli i njihovu namjenu. Tako je za njih 13 navedeno da služe za prosijavanje brašna, poput sita koja je šibenski kovač, *faber* Luka posjedovao prema inventaru dobara iz 1462. g., a koje je navedeno kao *tamixo per tamixar farina*.⁵⁵⁷ Za četiri sita, navedena kao *4 tamisi da tamisar*, samo je zabilježeno da služe za prosijavanje, a sve ih je posjedovao šibenski ranarnik, odnosno *magister barbitonsor* Jakov Bolješić.⁵⁵⁸ Iako se njihova namjena ne specificira, moguće je da je ovdje riječ o četiri sita koja su se mogla koristiti za prosijavanje brašna, baš kao što se to odnosi na većinu sita. Ponekad su sita korištena i za prosijavanje žita o čemu svjedoči podatak iz inventara dobara šibenskog građanina Bogdana Barila sastavljenog 1454. g., a koji je posjedovao jedno korišteno sito, točnije *tamiso da tamisar formento usado*.⁵⁵⁹ Relativno velik broj sita za prosijavanje brašna i žitarica koje susrećemo u pojedinim, iako ne i u svim, šibenskim domaćinstvima, ne čudi s obzirom na činjenicu kako u kućanstvima gradskog i ruralnog dijela šibenske komune, uslijed općeg porasta životnog standarda u drugoj polovici XV. st., zacijelo dolazi do značajnog porasta količine brašna i raznih vrsta žitarica. Iako će o toj problematici biti više govora u narednim poglavljima, potrebno je na ovom mjestu istaknuti kako se u razdoblju 1451.-1467. g. u kućanstvima Šibenske komune, naravno samo u onima za koje je izvršena kvantitativna analiza inventara dobara, čuvalo malo više od 3000 litara brašna.⁵⁶⁰ Zanimljivo je da je gotovo polovica tog brašna, točnije 1430.5 litara (47% od ukupne količine brašna), bila ječmeno brašno. Također, u kontekstu spominjanja sita za pšenicu, kvantitativna analiza je pokazala da se u promatranim inventarima dobara spominje čak 13225,3 litara pšenice.

U kategoriji predmeta namjenjinih kuhanju, najviše se spominju kotlovi (307 komada ili 4,7% od ukupnog broja kuhinjskih predmeta). Kao što spomenuta brojka sugerira, riječ je o relativno čestom kućanskom predmetu koji se spominje u velikoj većini šibenskih inventara

⁵⁵⁶ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 2, fol. 58.

⁵⁵⁷ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 5, fol. 262'.

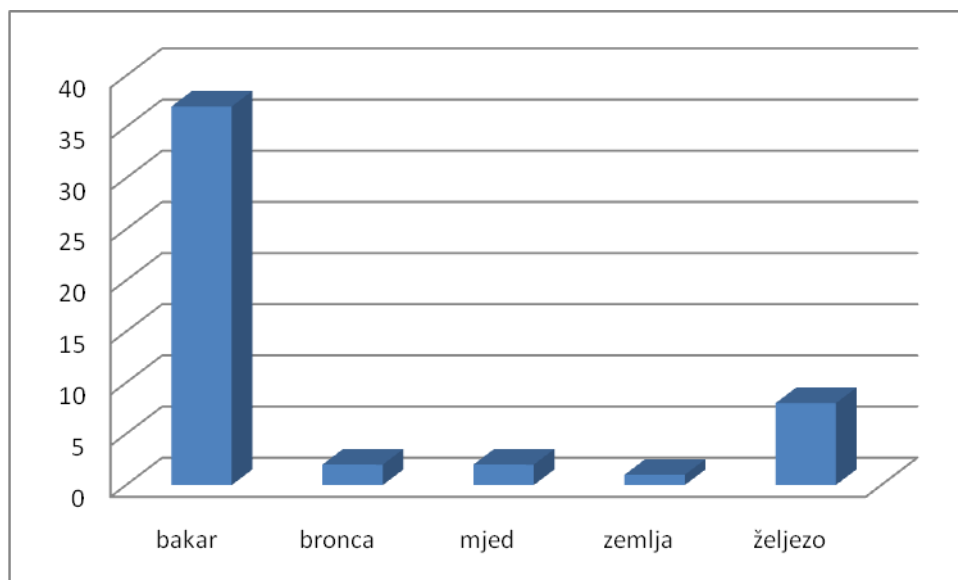
⁵⁵⁸ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 2, fol. 89.

⁵⁵⁹ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 2, fol. 56'.

⁵⁶⁰ Točan iznos brašna, u skladu s onodobnim mjerama, bio bi 2992,8 litara. Međutim, u jednom upisu koji nalazimo u inventaru dobara šibenskog patricija *ser* Filipa Šižgorića iz 1454. g. spominje se *cassa de farina* bez označene količine brašna, tako da i ovu neodređenu količinu brašna valja pridodati gore spomenutoj. Iako se brašno uglavnom čuvalo u vrećama koje su se nazivale *sache*, i u inventaru ranije spomenute Prije, žene pok. Franka Konjevića navodi se jedna *cassa grande circa quarti 5 de farina*. Ovaj je podatak važan jer nam barem djelomice omogućava uvid u količinu brašna koju je posjedovao spomenuti Filip Šižgorić. Na temelju toga se može zaključiti da je ukupna količina brašna koja se spominje u promatranim inventarima dobara stanovnika šibenske komune iznosila nešto više od 3000 litara. Vidi: Inventar dobara *ser* Filipa Šižgorića (DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 3, fol. 134). Vidi također: inventar dobara domine Prije žene pok. Franka Konjevića (DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b, fol. 21').

dobara u drugoj polovici XV. stoljeća. Čak i u slučaju kada se u inventarima dobara pojedinih osoba kotlovi ne spominju, to samo znači da su kotlovi bili u formalnom vlasništvu neke druge osobe u domaćinstvu, poput supružnika ili tazbine, što navodi na zaključak da se radi o kuhinjskom predmetu korištenom u svakom kasnosrednjovjekovnom šibenskom domaćinstvu. Unatoč činjenici kako se za većinu kotlova ne navodi materijal izrade, ipak podatci iz manjeg broja inventara dobara u kojima se materijal izrade kotlova ukazuju na veliku raznolikost u materijalima od kojih su ovi predmeti izrađivani. Tako se, kao što je prikazano na Grafikonu 32., u 50 slučajeva (16,3% od ukupnog broja kotlova) kao materijali izrade spominju bakar, bronca, glina, mjed (slitina bakra i cinka), zemlja i željezo.

Grafikon 32. Materijali izrade kotlova u kasnosrednjovjekovnim šibenskim kućanstvima

Kao što je prikazano na Grafikonu 30., daleko najveći broj kotlova u kasnosrednjovjekovnim šibenskim domaćinstvima bio je izrađen od bakra, znatno rjeđe oni su izrađivani od željeza, dok se bronca, mjed i zemlja spominju tek sporadično. Dakle, dva osnovna materijala za njihovu izradu bili su metali – bakar (37 komada ili 74 %) i željezo (8 komada ili 16%).

Budući da se kotlovi često spominju u inventarima dobara zbog njihove široko rasprostranjene i polivalentne upotrebe, u vrelima povremeno nailazimo i na zanimljive marginalije odnosno zabilješke vezane uz ovaj predmet pridodane od strane sastavljača

inventara dobara. Na temelju tih bilježaka možemo djelomice rekonstruirati izgled kao i namjenu pojedinih kotlova. Tako npr. iz raščlambe spomenutog uzorka saznajemo kako su samo dva kotla imala ručke. Riječ je o dva glinena kotla sa željeznim ručkama koje je u trenutku smrti 1452. g. posjedovala spomenuta *nobilis domina Pria*, udovica Franka Konjavića, a koji su navedeni kao *calderi 2 de creda cum manege de ferro*.⁵⁶¹ Rijetko se spominju i poklopci za kotlove, odnosno samo pet u ukupnom uzorku od 307 kotlova. Tako se u inventaru dobara *šibenske građanke*, Marice Hrepelice, zabilježenom 1458. g., spominje *caldiera cum couerta per cuxinar*.⁵⁶² Uz još 14 kotlova (4,6% od ukupnog broja kotlova) je jasno istaknuto da su ti materijalni predmeti bili namijenjeni kuhanju odnosno *per cuxinar*. Baš kao i u ranijim slučajevima pojedinih materijalnih predmeta, zapisivači su rijetko bilježili namjenu ukoliko je ona bila očigledna. Čitajući šibenske inventare dobara i oporuke, može se zamijetiti spomen velikog broja raznovrsnog povrća koje se kuhalo u kotlovima. Radi se, prije svega, o ječmu, bobu, slanutku, prosu i leći. Ipak, rijetko se spominje kako su oni služili i za kuhanje drugih prirodnih proizvoda. U tom je smislu zanimljivo spomenuti kako se među kućanskim predmetima šibenskog patricija Ilije Tolimerića spominje i jedan kotao za kuhanje mošta (!) veličine 258 litara, odnosno *caldiera de couxer mosto cum li soi ordegni de moza sete*.⁵⁶³ I u slučaju kotlova kao kućanskih odnosno kuhinjskih materijalnih predmeta nalazimo naznake o njihovoj veličini. Tako se u promatranim bilježničkim dokumentima spominje 56 velikih i 43 mala kotla, što znači da je za čak 32,2% ovih predmeta navedena veličina. Budući da ovaj postotak prilično nadilazi postotne vrijednosti većine drugih kuhinjskih predmeta obzirom na veličinu, nema sumnje da je i kategorija veličine u slučaju kotlova bila znatno važnija nego kod drugih kuhinjskih materijalnih predmeta. Međutim, upravo se na primjeru kotlova zorno uočava koliko pojam veličine pojedinog materijalnog predmeta može biti relativna kategorija te koliko je podložan slobodnoj procjeni zapisivača dobara. Tako je točna zapremnima poznata za tri kotla. No, iako su sva tri opisana kao veliki kotlovi, sva su tri bila potpuno različite veličine. Tako je šibenska građanka Marica, udovica *Radossalui V...estassa*, bila vlasnica “velikog kotla” zapremine 43 litre,⁵⁶⁴ šibenski patricij *ser* Martin Miršić je posjedovao “veliki kotao” od 129 litara,⁵⁶⁵ dok je “veliki kotao” njegovog brata *ser* Lovre Miršića imao zapreminu 258 litara.⁵⁶⁶

⁵⁶¹ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b, fol. 20'.

⁵⁶² DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 5, fol. 202'.

⁵⁶³ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b, fol. 32.

⁵⁶⁴ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 5, fol. 214'.

⁵⁶⁵ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 3, fol. 163'.

⁵⁶⁶ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 3, fol. 99.

Uz kotlove, za kuhanje hrane se koristila i posuda, odnosno lonac, poznat pod nazivom *pignata*. U promatranim privatno pravnim ispravama spominju se dva tipa tih posuda, a koje su imale različitu namjenu u domaćinstvima. Riječ je, naime, o pignatama za kuhanje i pignatama za pohranu ulja ili, rjeđe, vina. Zbog velike sličnosti ova dva tipa *pignata*, zapisivači su redovito uz njih upisivali i njihovu namjenu. Od 70 pignata namjenjenih kuhanju, za njih čak 60 je navedeno da su namijenjeni *da/per/pro cusinar*, dakle za kuhanje raznih vrsta jela od povrća i drugih namirnica i prokuhavanja vode, dok je ostalih 10 pignata, a za koje nije zabilježena namjena, nesumnjivo imalo istu namjenu i to iz razloga što su bile upisivane neposredno uz kotlove ili neke druge, također kuhinjske predmete. Nasuprot tome, pignate koje su se koristile za pohranu vina ili češće ulja redovito su, u uredno i u logičkim cjelinama bilježenim inventarima dobara, bile navođene kao materijalni predmeti koji su stajali u konobama ili nekim drugim sobama u kućanstvu. Izgled pignata kao posuda ili lonaca teško je dokučiti prema podacima navedenim u pisanim vrelima, a kao jedini materijal od koji su bile izrađivane spominje se zemlja i to u 15 slučajeva.⁵⁶⁷ Inače, najviše pignata zabilježeno je u inventaru dobara *domini presbiteri* Jakova Vukaševića (čak devet) pri čemu se osobito izdvaja *una pignata per choxer aqua*.⁵⁶⁸

Prilikom kuhanja u kuhinjskim kotlovima, ali i u drugim tipovima posuda i posudica, vrlo su važnu ulogu imali lanci za kuhanje (174 komada ili 2,7% od ukupnog broja kuhinjskih predmeta.). Riječ je o lancima koje u promatranom uzorku nalazimo pod terminima *catena* ili *cathena*, izrađenima od željeznih karika koji su se pričvršćivali na ručke lonaca i kotlova i tako ih pridržavali na potrebnoj visini iznad vatre u peći, kaminu ili iznad otvorene vatre. Ovi su lanci omogućavali i jednostavnije pomicanje lonaca i kotlova s vatre jer je lanac u gornjem dijelu mogao biti pričvršćen za pokretnu šipku na vrhu kamina ili peći. Termini kojima se definira funkcija ovog materijalnog predmeta, prisutnog u gotovo svakoj kasnosrednjovjekovnoj šibenskoj kuhinji, su uglavnom *da fuogo*, ali i *da cusinar* te *pro igne*. S obzirom da su bili nužni u primjeni kotlova te su sa njima činili zajedničku cjelinu, ovi su lanci često bili popisivani odmah uz njih. Tako se u spomenutom inventaru dobara *nobilis domine* Prie, udovice Franka Konjevića, odmah uz ranije navedeni kotao sa ručkama bilježi kako je ona posjedovala i *catheni 2 de ferro da fuogo*.⁵⁶⁹

⁵⁶⁷ Moguće je kako je ovdje zapravo bila riječ o pečenoj glini koju su zapisivači navodili kao *terra*.

⁵⁶⁸ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b, fol. 23.

⁵⁶⁹ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b, fol. 21.

Za tretiranje mesa prije upotrebe, odnosno obradu, soljenje ili pripremu mesa za pečenje, koristila se kuka, odnosno *rampignum* koji se pojavljuje 34 puta, odnosno 0,5% od ukupnog broja kuhinjskih predmeta u promatranim inventarima dobara. Za 12 komada takvih kuka je kao materijal izrade navedeno željezo. Kao i u nekim ranijim slučajevima, i u ovom slučaju možemo isključiti pristutnost nekog drugog materijala u izradi kuka, kako zbog nespominjanja drugih materijala u inventarima, tako i radi težine mesa koja se čuvala na toj kuki, a za što je željezo bilo primjeren materijal. Uz to, ovaj je materijal imao visoku otpornost na vrućinu. Iako se svježa svinjetina kao i ostala svježa hrana u promatranim dokumentima spominje tek u nešto manjem broju, vidljivo je kako se najčešće kupovala i čuvala u polovicama ili četvrtinama odnosno u komadima čija je veličina mogla zadovoljavati prehrambene potrebe jedne veće obitelji. Uz zadovoljavanje potrebi većih obitelji, zasigurno je bila riječ i o tome kako su veći komadi svinjetine bili lakši za soljenje od više manjih komada. Prije konzumacije ili daljnjeg tretiranja mesa soljenjem, ono se vješalo na takvim kukama koje su morale biti dovoljno jake da izdrže težinu takvih velikih komada.

Pri spomenu kuhinjskih predmeta važno je spomenuti i 61 komad ribeža (0,9% udjela među svim kuhinjskim predmetima). Riječ je o predmetu koji također nije detaljno opisan u vrelima, uz iznimku da je za šest ribeža navedeno kako su izrađeni od željeza, te da je jedan bio *usado*, odnosno korišten. Ipak dva su upisa ribeža izrazito zanimljiva jer ukazuju na primjenu tog predmeta pri ribanju sira. Riječ je o *1° grata formazo* koji je posjedovao domaći graditelj fortifikacija *magister lapicida* Andrija Butčić,⁵⁷⁰ te o *gratacaxi doi da formaio* u vlasništvu ranije spomenutog šibenskog arhiđakona Petra Ivanova.⁵⁷¹

U kućanstvima, odnosno u kuhinjama, često nalazimo i posudicu za sol, odnosno *salier* ili *salsier* (59 komada ili 0,9% od ukupnog broja kuhinjskih predmeta). Imamo li u vidu važnost soli u kasnosrednjovjekovnoj svakodnevnoj prehrani, bilo kao začina jelima ili sredstva za konzerviranje (dnevna doza potrošnje soli u ranomodernom razdoblju iznosila je 20 grama po osobi što je dvostruko više od današnje), kao i činjenicu da je stanovništvo nekih europskih regija i gradova moralo naručivati sol iz mjesta udaljenih i po nekoliko tisuća kilometara,⁵⁷² postaje nam jasna gospodarska i strateška važnost soli, a time i povlastica stanovnika šibenske komune kojima je sol bila prilično dostupna namirnica. Iako sol nekoliko puta nalazimo i drugim posudicama koje su se nazivale *concie*, *salier* je uobičajeni tip solenke

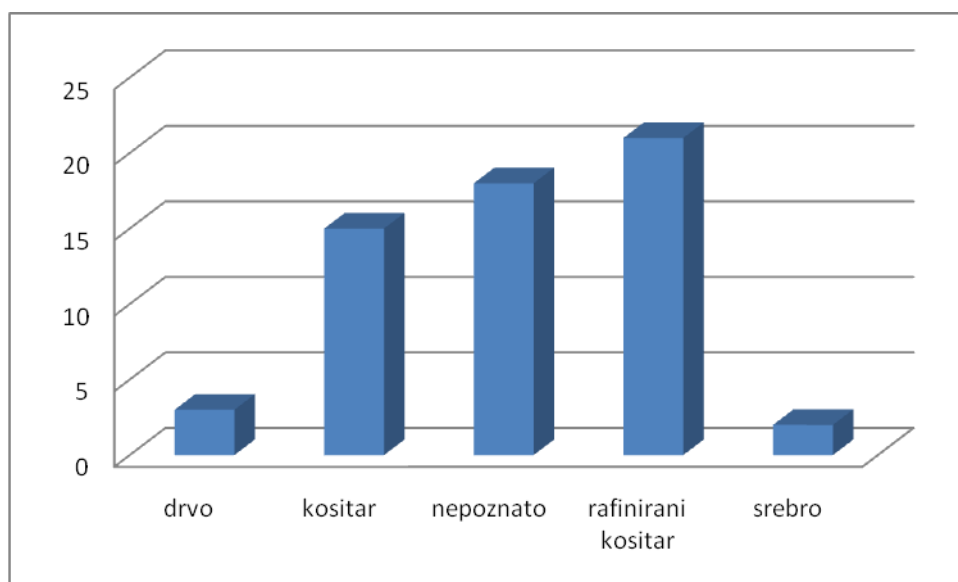
⁵⁷⁰ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 5, fol. 295'.

⁵⁷¹ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 7, fol. 300'.

⁵⁷² F. Braudel, *Capitalism and Material Life*, str. 141.

koju nalazimo u šibenski kućanstvima u razdoblju kasnog srednjeg vijeka. Pri razmatranju solenki, u inventarima dobara susrećemo veći broj spomena materijala od kojih su one bile izrađene (vidi Grafikon 33.). Riječ je u prvom redu o kositru, čistom (15 komada) ili rafiniranom (21 komad), te u manjoj mjeri o drvu (3 komada) i srebru (2 komada). Promatrajući inventare dobara možemo uočiti kako su neke osobe posjedovale više solenki izrađenih od različitih materijala. Tako se u spomenutom inventaru dobara šibenskog plemića *ser Šimuna Tavelića* najprije spominju *2 salieri de argento*,⁵⁷³ a nešto kasnije i *2 salieri de legno*.⁵⁷⁴ *Tre salsarioli per tauola* koje je posjedovao *ser Ilija Tolimerić* nam pružaju uvid na kojem se mjestu (stol) koristilo solenku u kasnosrednjovjekovnom kućanstvu.⁵⁷⁵

Grafikon 33. Materijali izrade posudica za sol u šibenskim inventarima dobara 1451.-1467.

Prilikom konzumacije hrane, stanovnici kasnosrednjovjekovne šibenske komune koristili su raznovrsne tanjure i plitice. U promatranim dokumentima skupina od ukupno 1647 tanjura (*taieri*) čini najzastupljeniju grupu kuhinjskih (25,4% od ukupnog broja kuhinjskih predmeta), iako materijal izrade nije spomenut za više od polovicu tanjura, materijali izrade za čak 635 tanjura (38,6% od ukupnog broja tanjura) čine reprezentativan uzorak koji dopušta određene zaključke (vidi Grafikon 34.). Tako je od ukupno 635 tanjura za koje se spominje

⁵⁷³ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 7, fol. 328'.

⁵⁷⁴ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 7, fol. 329'.

⁵⁷⁵ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b, fol. 31'.

materijal izrade, njih 559 (ili čak 88%) bilo izrađeno od drveta, što ne čudi s obzirom da je riječ o tipu tanjura koji je bio vrlo rasprostranjen među pripadnicima svih društvenih slojeva u razdoblju europskog srednjeg vijeka. Obzirom na društveni položaj posjednika tanjura, valja istaknuti da su ih pripadnici šibenskog patricijata imali više od stanovnika iz nižih komunalnih društvenih slojeva. Tako se u inventaru dobara spomenute *domine* Vlade, žene Jurja Linjičića, navodi 18,⁵⁷⁶ a u inventaru dobara *ser* Nikole Divnića 25 komada tanjura.⁵⁷⁷ S druge strane, stanovnik distrikta Grugur Krušević iz sela Stranića imao je samo pet komada.⁵⁷⁸ No, najveći broj tanjura, čak 32, spominje se u inventaru dobara jednog od najbogatijih Šibenčana tog vremena – *ser* Jurja Kamenarića.⁵⁷⁹

Studije pojedinih zapadnoeuropskih medievista pokazuju kako su kositreli tanjuri bili vrlo rijetki u razdoblju prije XVI. st., tako da su vjerojatno ovakvi predmeti predstavljali rijetkost i u našim krajevima.⁵⁸⁰ Međutim, zanimljivo je kako se u šibenskim inventarima dobara spominje 58 tanjura od kositra i rafiniranog kositra (9,1% od ukupnog broja tanjura za koje je poznat materijal izrade). Tako je npr. spomenuti *ser* Juraj Kamenarić, uz navedene tanjure, također posjedovao šest kositrenih tanjura, od čega četiri manja upisana kao *2 taieri de stagno e 4 taieri pizoli de stagno*,⁵⁸¹ te se može zaključiti kako je ovo jedan od primjera koji ujedno pokazuje kako su kositreli tanjuri uglavnom bili u vlasništvu pripadnika komunalne elite.

Zemljani tanjuri se pojavljuju samo pet puta i to u inventaru dobara iste osobe, a riječ je o šibenskom građaninu Tomi Ruiću u čijem se inventaru dobara iz 1465. g. navode *cique taieri de terra*.⁵⁸² U promatranim inventarima dobara nalazimo i deset kamenih tanjura koji su zapisani u dva građanska inventara dobara iz 1460. g., i to u onom Ivane, *uxor olim Crenani piscatoris de Sibenico*,⁵⁸³ te u inventaru dobara Marice, žene Jurice Puhovića.⁵⁸⁴ S obzirom kako drveni tanjuri do XVI. st. ne ukazuju nužno na slabiji materijalni položaj pojedinca nego su više odraz pomodnih kretanja, dok istovremeno kositreli tanjuri predstavljaju luksuz u kojem čak ni svi bogati stanovnici ove istočnojadranske komune nisu mogli uživati, moguće je kako u tzv. *zlatnom dobu Šibenika* kameni tanjuri predstavljaju jednu ekonomičnu varijantu

⁵⁷⁶ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 5, fol. 216'.

⁵⁷⁷ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 5, fol. 206.

⁵⁷⁸ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 3, fol. 190.

⁵⁷⁹ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b, fol. 7.

⁵⁸⁰ R. Sarti, *Živjeti u kući*, str. 175.

⁵⁸¹ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b, fol. 4.

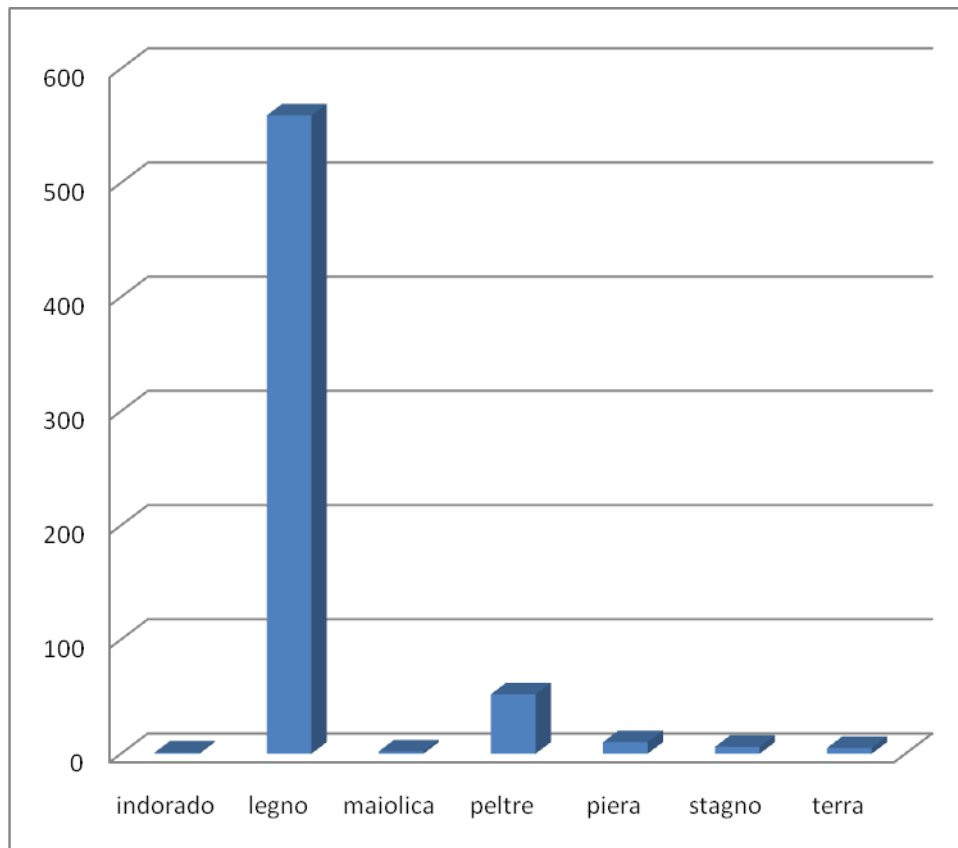
⁵⁸² DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 7, fol. 325.

⁵⁸³ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 5, fol. 242.

⁵⁸⁴ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 5, fol. 243.

za manje imućne stanovnike zbog njihove praktičnosti, odnosno trajnosti i lakoće održavanja. Ipak, promatrani uzorak je premalen i ne dopušta donošenje konačnog zaključka vezano uz ovaj problem.

Grafikon 34. Materijali izrade tanjura u šibenskim inventarima dobara 1451.-1467.

Sličan, ali nešto veći, komad posuđa od tanjura bila je *piadena* (582 komada ili 9% od ukupnog broja kuhinjskih predmeta. O sličnosti između ova dva predmeta najbolje govori upis u inventaru dobara Pavla Banjvarića iz 1466. g. u kojem se, između ostalog, nalavodi kako je navedeni *magister cerdo* posjedovao, *Oto taieri grandi ouer piadene de legno ala ungharescha*, dakle, osam velikih drvenih tanjura ili plitica izrađenih po ugarski.⁵⁸⁵ Iako u promatranom uzorku spomen 27 *taieri i piadena ala ungharescha* ne dozvoljava donošenje zaključaka o nekom širem trendu, promatrajući još neke materijalne predmete, poput npr. vojnih štitova u šibenskim kućanstvima, može se barem istaknuti kako su ovi spomeni odraz

⁵⁸⁵ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 7, fol. 362'.

do određenog stupnja razvijene trgovačke razmjene Šibenika s Ugarsko-Hrvatskim Kraljevstvom.

Kao materijal izrade ovog tipa posuda prednjačilo je drvo (42% *piadena*), pri čemu lijep primjer predstavlja sedam *piadene* koje je u trenutku smrti 1454. g. posjedovala Kata, udovica šibenskog ranarnika Jurja. Iz njihova opisa, uz materijal izrade, saznajemo da su se takvi veliki tanjuri mogli razlikovati i po veličini, pa su tako postojali veliki i mali.⁵⁸⁶ Osim drva, veliki tanjuri su često bili rađeni od rafiniranog kositra odnosno *de peltro* (23% velikih tanjura), poput dva komada koje je posjedovao šibenski plemić *ser* Stjepan Miršić 1461. godine.⁵⁸⁷ Također su bili izrađivani od običnog kositra odnosno *de stagno* (8% *piadene*), poput 6 *piadene de stagno* koje je posjedovao ranije spomenuti šibenski patricij *ser* Juraj Kamenarić.⁵⁸⁸ Keramika se kao predmet izrade velikih tanjura spominje u znatno manjoj količini od drva te običnog i rafiniranog kositra (16 komada ili 3% izrađenih velikih tanjura). Ipak, bez obzira na nagli gospodarski rast Šibenika u drugoj polovici XV. st. koji je rezultirao boljom materijalnom razinom života stanovnika komune i njenog distrikta, a time i pojavom novih i skupljih materijala u kućanstvu poput kositra, keramika je i dalja ostala prisutna zbog svojih karakteristika koje su omogućavale kvalitetnu termičku izolaciju hrane. Od spomenutih 16 slučajeva kada je ovaj kuhinjski predmet bio izrađen od keramike, izrazito dominira majolika sa 15 spomena, poput velikog tanjura od majolike (*piadena de maiolica*) koji je u trenutku smrti, a koja je nastupila 1462. g. kao posljedica gube, posjedovao šibenski građanin Juraj Matana.⁵⁸⁹ Samo je jedna *piadena* bila izrađena od zemlje odnosno *de terra*, a spominje se u inventaru dobara Mihovila Dabišića, šibenskog distriktualca iz sela Bisača, sastavljenom 1462. g. Ovaj tip posuda je služio za iznošenje hrane na stol u kasnosrednjovjekovnom kućanstvu, nakon čega se hrana posluživala na posebne tanjure, a do polovice XVI. st. se često, u nedostatku tanjura, uzimala nožem na kruh.⁵⁹⁰ Ipak, pretpostavka nekih povjesničara da se *piadena* u bogatijim kućanstvima koristila kao sekundarno posuđe paralelno sa tanjurom, dok se u skromnijim kućanstvima koristila samostalno, točnije kao zajednička posuda za više ukućana umjesto tanjura, čini se pojednostavljena. Tako naprimjer Radoje Radoslavlić *cognome Compao, habitator Vodiciarum*, u trenutku svoje smrti 1453. g. ne

⁵⁸⁶ 7 *piadene de legno, 4 grande et 3 pichole* (DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 2, fol. 78).

⁵⁸⁷ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 5, fol. 251'.

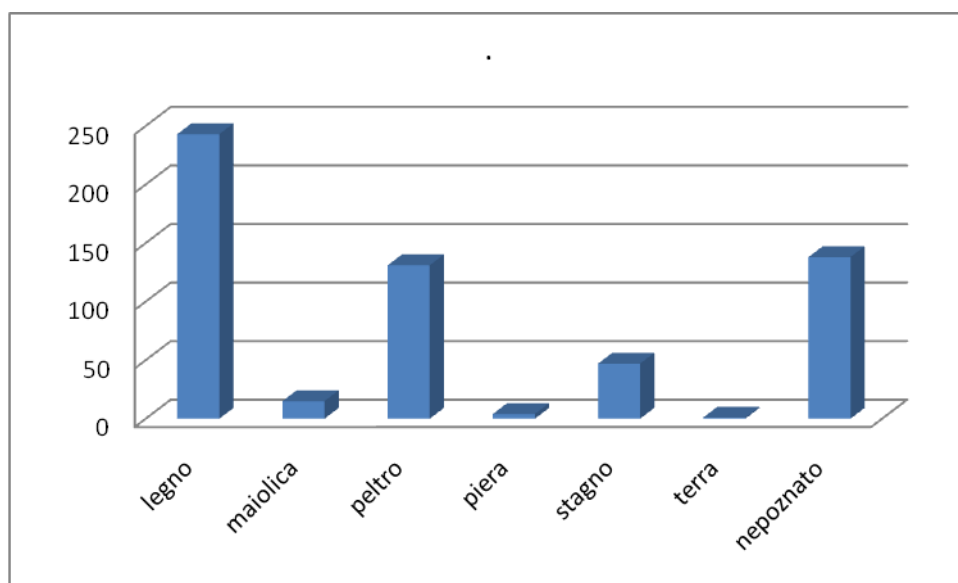
⁵⁸⁸ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b, fol. 4.

⁵⁸⁹ Na početku inventara kao pokojnik se navodi Georgius Matana *leprosus*, odnosno gubavac. DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 5, fol. 261.

⁵⁹⁰ Tatjana Bradara, Oprema stola kasnosrednjovjekovnog i novovjekovnog doba (osvrt na keramičko posuđe pronađeno na istarskom poluotoku), u: *Zbornik radova sa 3. istarskog Biennale: Cerealia, oleum, vinum ... Kultura prehrane i blagovanja na jadranskom prostoru*, Državni arhiv u Pazinu, Sveučilište Jurja Dobrile u Puli, Zavičajni muzej Poreštine, Poreč 2009., str. 63.

posjeduje niti jedan *taier*, ali zato u inventaru dobara ima navedene 2 *piadene de legno*.⁵⁹¹ Ipak, s obzirom na specifičnost inventara dobara kao izvora u kojem su zapisana sva pokretna i nepokretna dobra samo jednog od članova domaćinstava, ne možemo se tvrditi da se u određenim kućanstvima neki predmet nije nalazio, ali u posjedu nekog drugog člana obitelji, pa je u skladu s time bio zabilježen u inventaru dobara tog člana obitelji. Tako i u ovom konkretnom primjeru ne možemo tvrditi da se tanjuri (*taieri*) nisu koristili u domaćinstvu u kojem je živio spomenuti Radoje Radoslavlić, ali su oni mogli biti spomenuti u inventarima dobara drugih ukućana. Upravo uvidom u inventare dobara koje su zabilježili šibenski bilježnici, a u kojima se spominje velik broj običnih tanjura (*taieri*) i velikih tanjura (*piadene*), dopuštaju zaključak da su spomenute vrste posuđa bile uobičajene u gotovo svim kućanstvima kasnosrednjovjekovnog Šibenika.

Grafikon 35. Materijali izrade velikih tanjura u promatranim inventarima dobara

Jedan od najzastupljenijih predmeta (1256 komada ili 19,4% od ukupnog broja kuhinjskih predmeta) u kasnosrednjovjekovnim kućanstvima šibenske komune bio je tip posude široke namjene za blagovanje gustih juha i variva, a koju u vrelima nalazimo pod nazivima *scudela*, *scudella* ili *schudela*. Ovaj tip duboke posudice karakteriziraju tanke stijenke te prstenasto dno koje poboljšava statiku predmeta dok je položen na ravnu površinu,

⁵⁹¹ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b, fol. 36'.

a čime se sprečava prolijevanje tekućine iz nje.⁵⁹² Moguće je, također, da je u nekim domaćinstvima ovaj tip posude mogao iznimno predstavljati zamjenu za tanjur. No, s obzirom na promatranu građu te broj i distribuciju tanjura, kao i *scudele*, smatram kako se ovaj tip posude koristio paralelno s tanjurima u svim kućanstvima kasnosrednjovjekovnog Šibenika bez obzira na bogatstvo i društveni status ukućana. Iako se takva posudica sa dubokim dnom mogla koristiti i za još neke namjene, poput odlaganja sirove hrane ili začina,⁵⁹³ primarna joj je namjena bila za blagovanje jela, odnosno za individualnu upotrebu pri objedovanju⁵⁹⁴ gustih juha ili variva. Sudeći prema većim količinama leće, ječma, slanutka i ostalih grahorica spomenutim u onodobnim vrelima, ove su se posudice vrlo često koristile pri prehrani u kasnosrednjovjekovnom Šibeniku. Tako uz deset posudica ovog tipa nalazimo opis *da manzar*, odnosno za jelo, kao na primjer u inventaru šibenskog ribara (*piscator*) Ivana Čismila iz 1465. g. koji je u svom skromnom inventaru dobara od kuhinjskog pribora imao zapisana samo tri tanjura i tri zdjelice za jelo navedene kao *scudele de manzar 3*.⁵⁹⁵ Uz spominjanje objedovanja kao svrhe u koju su korištene ove posudice, još je detaljnije opisano šest komada ovih dubokih posudica, a uz koje je zabilježeno da služe *da menstrar* ili *da manestra*, odnosno za objedovanje variva ili guste juhe. Takve primjerke nalazimo u samo dva inventara dobara, i to u vlasništvu Grgura Pape *habitoris Sibenici*, koji je posjedovao čak četiri takve zdjelice *da manzar*,⁵⁹⁶ te u vlasništvu spomenute Prije, udovice Franka Konjevića, koja je posjedovala *do scudelle de peltro de manestra*, odnosno dvije kositrene posudice za varivo.⁵⁹⁷ Također je zanimljivo razmotriti materijale izrade ovog kuhinjskog predmeta. Kao što je vidljivo iz rezultata prikazanih na Grafikonu 35., među materijalima izrade ovih posudica odnosno zdjelica prednjače materijali koji su jednostavniji za održavanje i čišćenje, pri čemu je najčešći spomen kositra od kojeg je bilo izrađeno čak 45% ovih posudica.⁵⁹⁸ Uz manji broj zdjelica odnosno posudica za blagovanje izrađenih od željeza (1%), keramike (3%) i kamena (6%), češće se spominju one izrađene od zemlje (24%). Budući da se u samo jednom od

⁵⁹² La ceramica graffita a Veneziana dal Tardo XVI al XVIII secolo e un documento con l'inventario di una bottega di "bochaler", *Alla fine della graffita, Ceramiche e centri di produzione nell'Italia settentrionale tra XVI e XVII secolo*, ur. Sauro Gelichi, Firenze 1993. str. 146.

⁵⁹³ Naime, ovaj tip posude se u inventarima dobara često bilježi odmah uz *salsier*, odnosno solenku, što vjerojatno sugerira da su ti predmeti bili slične veličine, a ponekad i namjene. Takav slučaj uočavam, primjerice, u inventaru dobara šibenskog patricija *ser Šimuna Jurinića* iz 1452. g., a u kojem se u istom upisu navode *tre scudelle de peltre cum duy salsieri*. DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b, fol. 35.

⁵⁹⁴ Tiziano Mannoni, *La ceramica medievale a Genova nella Liguria, Studi genuensi*, vol. VII, Istituto internazionale di studi Liguri sezione di Genova, 1968./1969., str. 138.-139.

⁵⁹⁵ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 7, fol. 355.

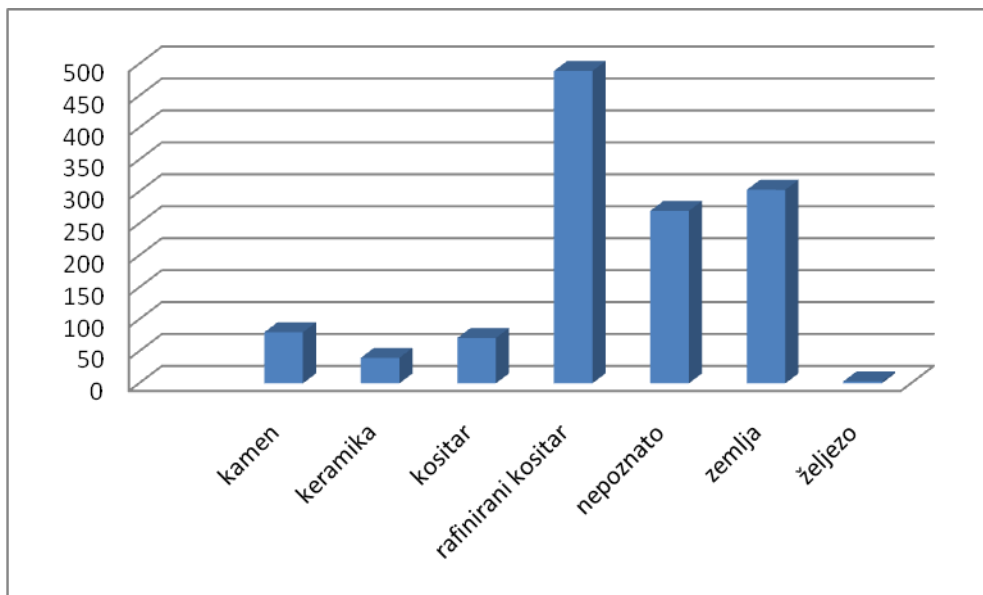
⁵⁹⁶ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 5, fol. 229'.

⁵⁹⁷ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b, fol. 21'.

⁵⁹⁸ Kao i kod drugih tipova, odnosno vrsta kućanskih i kuhinjskih predmeta, popisivači razlikuju kositar i rafinirani kositar. Tako u promatranom uzorku nalazimo 39% zdjelica izrađenih od jeftinijeg, rafiniranog kositra, te njih 6% izrađenih od običnog kositra.

velikog broja slučajeva kada su ove zdjelice bile izrađene od zemlje ističe da je njihova namjena bila *da manzar* to bi moglo sugerirati neku drugu namjenu ovakvog tipa *scudelle*. Ipak, tri komada ovih posudica koje je posjedovao šibenski građanin Jakov Ferro, a koje su izričito zapisane kao *3 scudelle de terra da manzar*,⁵⁹⁹ upućuju na zaključak kako je ovaj, zemljani, tip zdjelice također korišten za objedovanje jušne hrane. Najvjerojatnije je da popisivači imovine nisu, kao i u mnogim drugim slučajevima, smatrali potrebnim naglasiti činjenicu koja se u ono vrijeme očito podrazumjevala. Iako u promatranim privatno-pravnim dokumentima ne nailazimo na cijene ovog kuhinjskog predmeta, s obzirom na materijal izrade i jednostavnost ovog tipa posudice, nema sumnje kako je riječ o jeftinijem kuhinjskom predmetu. Ipak, potrebno je istaknuti da se vezano uz popisane zdjelicama, a za razliku od mnogih drugih kućanskih i kuhinjskih predmeta, navode i boje.

Grafikon 36. Materijali zdjelica u šibenskim kućanstvima 1451.-1467.

Tako primjerice, u inventaru dobara šibenskog građanina Martina, sina pok. Bogdana, iz 1451. g. nalazimo jednu zelenu, kamenu posudicu za varivo, koja je zabilježena kao *scudela de piera verde*,⁶⁰⁰ a patricij *ser* Marko Ivanov u trenutku smrti 1465. g. posjedovao je čak 21 crvenu zemljanu posudicu, navedene kao *scudele de terra rosse*.⁶⁰¹ Iako je riječ o

⁵⁹⁹ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 5, fol. 269.

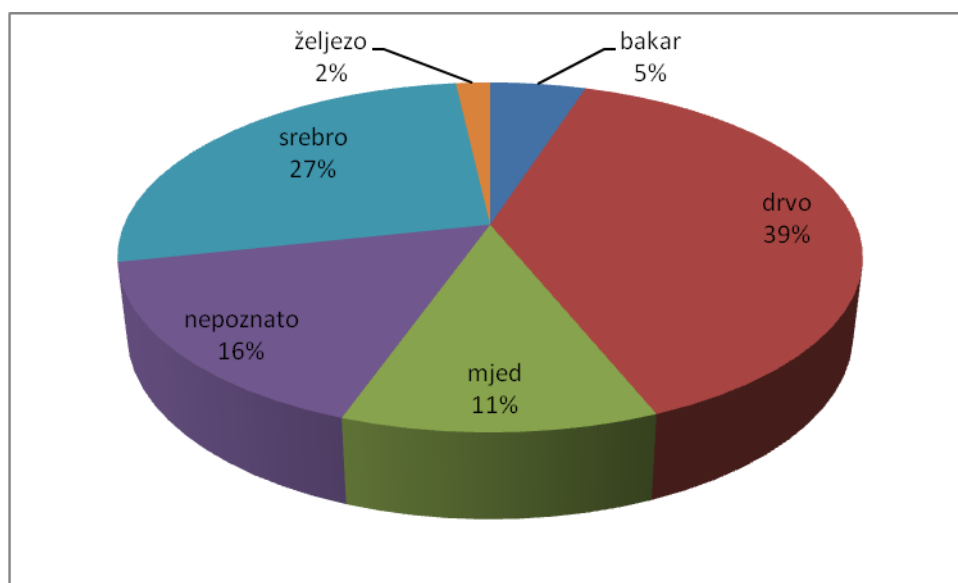
⁶⁰⁰ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b, fol. 13.

⁶⁰¹ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 7, fol. 333.

bogatim pojedincima, odnosno o jednom građaninu i jednom patriciju, zasigurno nije riječ o nekim skupljim primjercima ovih zdjelica nego o jednostavnom ukrasnom detalju koji je vizualno uljepšao ovaj skroman, ali funkcionalan, kuhinjski predmet.

Žlice su sa 563 komada (8,7% od ukupnog broja kuhinjskih predmeta) također činile jednu od većih skupina predmeta za blagovanje (vidi Grafikon 37.).

Grafikon 37. Materijali žlica u šibenskim inventarima dobara 1451.-1467.

U inventarima dobara, žlice su zabilježene redovito kao *cuslier ili cuxilier*, a pojavlju se u raznovrsnim izvedbama. Tako se spominju bakrene, drvene, mjedene i željezne žlice. Valja istaknuti kako je najveći broj žlica u kasnosrednjovjekovnom Šibeniku bio izrađen od drva, kao što je prikazano na Grafikonu 35., a potom slijede srebro, mjed i bakar.⁶⁰² Ovakva raspodjela na određeni način odražava i društveno uređenja šibenske komune u drugoj polovini XV. stoljeća. Naime, nema sumnje da je većina stanovništva (siromašniji građani i stanovnici te brojni seljaci u distriktu) koristila drvenu žlicu, dok su se srebrnom žlicom uglavnom koristili malobrojniji pripadnici komunalne elite (patricijat, bogato građanstvo i pripadnici komunalnog klera). Zanimljivo je kako za niti jednu žlicu nije zabilježena opaska vezana uz njihovu veličinu, kao što je bio slučaj kod većine drugih materijalnih predmeta.

⁶⁰² U promatranim inventarima dobara navodi se drvo (219 komada), srebro (150), mjed (65) i bakar (28 komada).

Stoga se nameće pretpostavka kako je postojala približno ujednačena veličina žlica. Iako se, kao i za većinu drugih predmeta u inventarima dobara, niti u slučaju žlica ne spominju cijene, zanimljivo je istaknuti kako je srebrna žlica smatrana prilično vrijednim predmetom.

O tome svjedoči činjenica da su takve žlice često bile zalagane iako se niti u tim slučajevima, barem ne u promatranom uzorku inventara, ne spominje izričito cijena jedne takve žlice. Naime, njihova vrijednost je u inventarima dobara uvijek prikriivena zajedničkom svotom novaca s nekim drugim predmetima. Tako nam npr. podatak da je neka, nažalost nepoznata, osoba kod patricija *ser* Tome Miršića založila odjeću, oružje, nakit, srebrnu žlicu i neke druge kućanske predmete za 30 šibenskih dukata ne otkriva ništa o cijeni spomenute žlice.⁶⁰³ Isto tako, cijenu žlica izrađenih od drugih materijala ne možemo odrediti. U inventarima dobara nailazimo na previše neodređene podatke, kao onaj da je Stjepan Ivković, distriktualac iz šibenskog sela Ogorlice posjedovao dvije žlice *de minimi valoris*.⁶⁰⁴

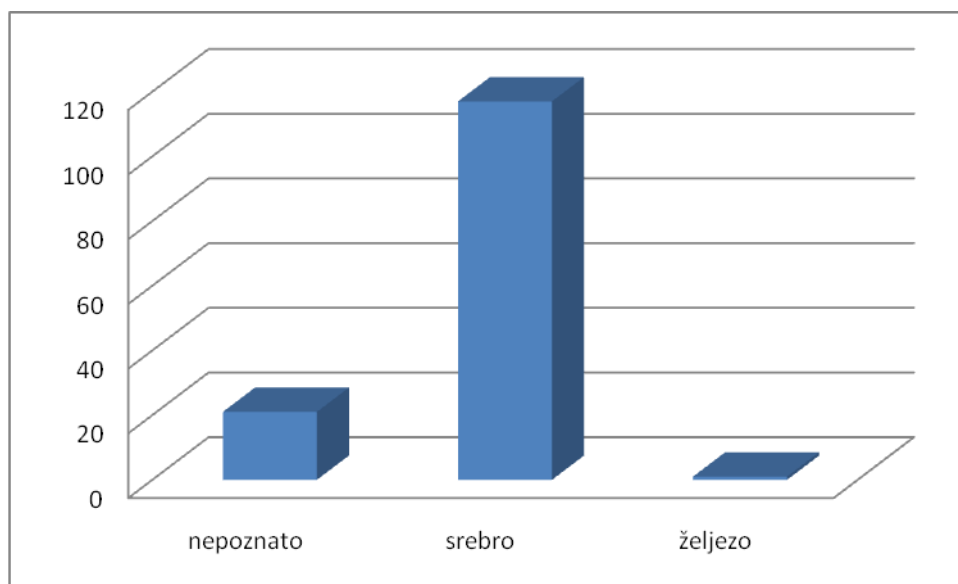
Za razliku od žlica, kod vilica ne nailazimo na veliku raznolikost u materijalu izrade. Većina vilica koje se spominju u promatranim inventarima dobara je bila izrađena od srebra. Već i ova činjenica sama po sebi sugerira na mogućnost kako je riječ o skupljem i luksuznijem predmetu. Uz to, vilice se spominju znatno rjeđe od žlica. Tako ih se spominje samo 139 komada u promatranom uzorku (2,1% od ukupnog broja kuhinjskih predmeta), dakle četiri puta rjeđe nego žlice. Konačno, sve su posjedovali šibenski patriciji, osim 15 komada koje je posjedovao Antun *de Spilimbergo, doctor artium et medicine*, dakle osoba koja je, zbog bavljenja izuzetno rijetkom, cijenjenom i odlično plaćenom intelektualnom i medicinskom profesijom, imala financijska sredstva za kupnju ove luksuzne vrste pribora za objedovanje.⁶⁰⁵

⁶⁰³ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 2, fol. 55.

⁶⁰⁴ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 5, fol. 281'.

⁶⁰⁵ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 7, fol. 323.

Grafikon 38. Materijali izrade vilica u šibenskim inventarima dobara 1451.-1467.

Potrebno je također istaknuti da, nasuprot nekim srednjoeuropskim komunama u kojima su luksuzne vilice bile izrađene na način da je donji dio bio od srebra ili željeza, a gornji najčešće od drveta u šibenskim inventarima dobara nailazimo na vilice koje su bile isključivo rađene od jednog materijala, najčešće srebra. I ova činjenica vrlo izravno govori o visokoj razini materijalne kulture u kasnosrednjovjekovnoj šibenskoj komuni. Sukladno gore navedenom, može se zaključiti kako su žlice prilikom objedovanja koristili pripadnici svih slojeva društva u kasnosrednjovjekovnom Šibeniku, naravno uz spomenute varijacije vezane uz materijal izrade, dok su vilice posjedovali samo pripadnici najbogatijih slojeva kasnosrednjovjekovne šibenske komune.

Uz pripremu hrane su usko povezani i kuhinjski noževi, koji se spominju rjeđe ne samo od žlica već i od vilica. U promatranom uzorku spominje se njih tek 125 (1,9% od ukupnog broja kuhinjskih predmeta). S obzirom kako je željezo kao materijal izrade naveden za samo jedan kuhinjski nož, dok ih je osam bilo srebrno i dva pozlaćena, možemo zaključiti kako se željezo prilikom bilježenja kuhinjskih noževa nije naglašavalo kao materijal njihove izrade jer se to u najvećem broju slučajeva samo po sebi podrazumijevalo. Stoga su zapisivači bilježili materijal izrade kod onih kuhinjskih noževa koji su bili izrađeni od vrednijih materijala odnosno srebra i zlata. Na noževe, sasvim očekivano, nailazimo u gotovo svakom inventaru dobara pri čemu je često istaknuto kako su namijenjeni za rezanje mesa. Noževe za rezanje mesa nalazimo u gotovo svim kućanstvima. No, oni su, zbog prirode posla, bili

najpotrebniji profesionalnim mesarima (*becharii*) poput šibenskog građanina i mesara Jurja Mirkovića, u čijem inventaru dobara iz 1459. g. nalazimo dva mesarska noža, odnosno *doi cortelli da bechar*.⁶⁰⁶ Ipak, valja istaknuti da se u ovom slučaju radi o noževima koji su Mirku prije svega služili u obavljanju njegove profesije, dakle mesarstva, a tek potom su mogli služiti i kao kuhinjski noževi. Uz češće spomene noževa za rezanje mesa, nalazimo i jedan nož koji je u svom dućanu imao i šibenski *nobilis civis ser* Marko Ivanov, a riječ je o nožu za rezanje sira zabilježenom kao *Cortello de tayar formaglio*⁶⁰⁷ koji doduše nije bio njegov privatni predmet nego se nalazio kao artikal za prodaju u njegovom dućanu o čemu svjedoči i naslov poglavlja inventara u kojemu je naveden.⁶⁰⁸ Gore spomenuti srebrni noževi, naravno, nisu zabilježeni u inventarima dobara seljaka nastanjenih u distriktu ili siromašnijih stanovnika grada. Posjedovali su ih materijalno i financijski bolje situirani stanovnici Šibenika – pripadnici komunalnog patricijata i bogatog građanstva. Tako je primjerice, patricij *ser* Toma Miršić posjedovao tri srebrna noža.⁶⁰⁹ Slične primjerke nalazimo i kod pripadnika gornjeg sloja građanskog staleža. Primjerice, takve su noževe posjedovale, kao što saznajemo iz njihovih inventara dobara sastavljenih 1458. g., Margareta, udovica Franciska Kasalovića koji se bavio, nerijetko unosnim, zanimanjem podstrigača sukna (*magister scimator*),⁶¹⁰ te Margareta, žena Jurja Vukovića.⁶¹¹ Kuhinjski noževi su se čuvali u kutiji za noževe koja je nazivana *corteliera* (spominje se 21 komad 0,3% od ukupnog broja kuhinjskih predmeta). Zapremina takve kutije je mogla varirati između šest, osam i 12 noževa, dok nam drugi detalji nisu poznati. Nadalje, činjenica kako je broj noževa u promatranim inventarima dobara možda manji od nekih drugih kuhinjski predmeta (primjerice žlica ili vilica), može se pripisati običaju prema kojem su do XVI. st. gosti prilikom posjeta gotovo redovito koristili vlastite noževe, pa ih stoga u tadašnjim kućanstvima nije bilo uobičajeno pri objedovanju nuditi gostima ili pak rodbini koja nije živjela u istom domaćinstvu.⁶¹² Za razliku od njemačkih gradova u kasnosrednjovjekovnom razdoblju u kojima se, zbog čestih nasilnih ispada na ulicama u kojima su korišteni i noževi, gradsko zakonodavstvo detaljnije pozabavilo slobodom nošenja i veličinom tzv. *noževa za kruh* izvan privatnog prostora kuće,⁶¹³

⁶⁰⁶ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 5, fol. 222.

⁶⁰⁷ *Robe in butiga primo* (DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 5, fol. 222).

⁶⁰⁸ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 7, fol. 332.

⁶⁰⁹ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b, fol. 45.

⁶¹⁰ ... *vna cortella cum argento* (DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 5, fol. 200').

⁶¹¹ ... *vna cortella de argento* (DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 3, fol. 192').

⁶¹² F. Braudel, *Materijalna civilizacija*, str. 212.

⁶¹³ O vrlo detaljno istraženoj temetici nošenja i upotrebi noža u svakodnevnom životu kasnosrednjovjekovnih njemačkih gradova, vidi više u: Gerhard Jaritz, The bread-knife, u: *Violence and the Medieval Clergy*, ur. Gerhard Jaritz – Ana Marinković, CEU Medievalia, vol 16, Medium Aevum Quotidianum Sonderband, vol. 26, 2010., str. 55-65.

reformacije iz šibenskog statuta ukazuju da šibenske vlasti nisu posvetile nikakvu pažnju ovom aspektu svakodnevnog života. Naime, šibenski statut posvećuje pažnju kažnjavanju počinitelja nakon izvršenog kaznenog djela nasilja, posebice ako je došlo do proljevanja krvi,⁶¹⁴ ali se samo nošenje noževa izvan privatnog prostora kuće nije ograničavalo.

Pri konzumaciji vode i vina najčešće se koristila *tazza*, posudica koja bi je otprilike sličila današnjoj šalici (107 komada ili 1,7% od ukupnog broja kuhinjskih predmeta). Rijetki povjesničari koji su se bavili tim pitanjem smatraju kako su se tijekom XVI. st. u talijanskim kućanstvima nalazile tri do četiri takve posudice.⁶¹⁵ Ukoliko je spomenuti prosjek za talijanske komune u XVI. st. točan, onda, na temelju razmatranog šibenskog uzorka, možemo zaključiti kako je ova vrsta kuhinjskog predmeta u Šibeniku bila vrlo slabo zastupljena u kućanstvima. Moguće je doista, kako je i istaknuo spomenuti talijanski povjesničar, da je ova vrsta posudice postala popularnija i rasprostranjenija u talijanskim domaćinstvima tek od XVI. st., čime bi se mogla i objasniti tako slaba zastupljenost *tazze* u šibenskim inventarima dobara. Tome u prilog kazuje i činjenica da su dalmatinske komune tijekom razvijenog i kasnog srednjeg vijeka uglavnom vjerno pratile razinu materijalne kulture talijanskih gradova i komuna u svim aspektima svakodnevnog života, pa su nerijetko svi praktični noviteti vezani uz svakodnevni život i materijalnu kulturu vrlo brzo prihvaćani u dalmatinskim komunama, pa tako i šibenskoj. Stoga se može zaključiti da je razlog tako slaboj zastupljenosti ove vrste kuhinjskog predmeta u Šibeniku u promatranom razdoblju jednostavno posljedica činjenice da brojnije *tazze* postaju standardni dio mediteranskog urbanog kućanstva tek od XVI. st., a da su se do tog razdoblja svi ukućani koristili tek jednom takvom posudicom.

Prilikom opisivanja ovog predmeta, izvršitelji posljednjih volja su, za razliku od mnogih drugih materijanih predmeta, vrlo često davali vrlo zanimljive opise. Tako, uz materijale o kojima će kasnije više riječi, izvršitelji često opisuju izgled samih posudica pa tako saznajemo da je *tazza* koju je posjedovao šibenski kanonik bila *molto bella* odnosno vrlo lijepa i ukrašena ornamentom zvijezde u sredini,⁶¹⁶ dok je šibenski plemić i zapovjednik šibenske galije Šimun Tavelić posjedovao tri takve posudice od kojih je jedna bila izrađena “po starinski”, odnosno *ala antiqua*, dok je druga bila izrađena u skladu sa suvremenim

⁶¹⁴ *Knjiga statuta*, lib VI., Cap VI., Fol.76/175-176.

⁶¹⁵ Cipriano Piccolpasso, *I tre libri dell'arte del vasaio, nei quali si tratta non solo la pratica ma brevemente tutti i secreta di essa cosa che persino al di d'oggi e stata sempre tenuta nascosta*, dallo Stabilimento tipografico, Rim 1857.. str. 51.

⁶¹⁶ ... *taza de piera cum la stella in mezo molto bella* (DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 4, fol. 175).

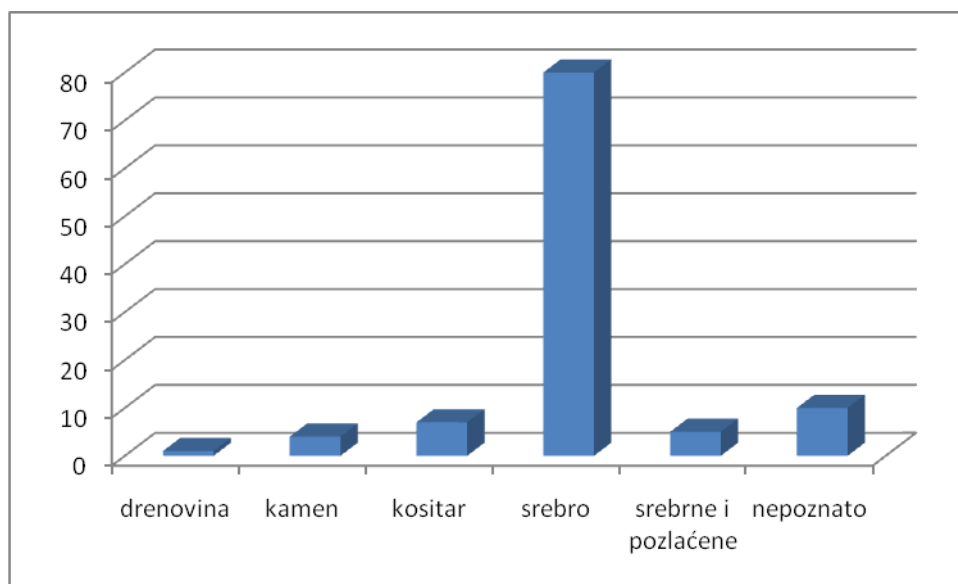
estetskim kriterijima, te je navedena kao *tazza ala moderna*.⁶¹⁷ Za njih 13 navodi se i veličina. Tako su četiri bile male, dok je velikih navedeno devet. U tom je kontekstu vrlo zanimljiva treća *tazza* koju je posjedovao spomenuti ser Šimun Tavelić, a riječ je primjerku uz koju je navedeno da je bila *grande bosinexe*, odnosno velika i rađena u Bosni odnosno “po bosanski”.⁶¹⁸ Materijali izrade su navedeni za čak 97 *tazza* (odnosno 90,7% od ukupnog broja ovih posudica), među kojima je uvjerljivo najzastupljenije srebro i to kao čisto srebro (80 komada) ili pozlačeno srebro (5 komada), a prisutni su još i kositar (7 komada), kamen (4 komada) te drvo, točnije drenovina, od koje je izrađen samo jedan komad *tazze* (vidi Grafikon 39). Srebrna *tazza* je jedan od malobrojnih kuhinjskih materijalnih predmeta za koji je navedena i novčana protuvrijednost. Tako iz inventara dobara šibenske patricijke Margarete, žene ser Pavla Nigoevića, sastavljenog 1457. g. saznajemo kako je spomenuta atricijka, uz brojne druge luksuzne predmete, posjedovala i jednu srebrnu posudicu koja je vrijedila čak 20 libara, odnosno nešto malo više od 3 šibenska dukata.⁶¹⁹ Iako je vjerojatno kako su postojale i nešto jeftinije izvedbe ovog srebrnog tipa posudice, s obzirom na broj *tazze* izrađenih od srebra možemo ustvrditi kako je nesumnjivo bila riječ o nešto skupljem i luksuznijem predmetu. To potvrđuje i činjenica kako niti jedna *tazza* nije zabilježena u inventarima dobara šibenskih distriktualaca u razdoblju 1451.-1467. godine. S obzirom na navedeno, može se zaključiti kako su *tazze*, baš kao i neke druge kuhinjske predmete (primjerice vilice), posjedovali i koristili isključivo pripadnici šibenske društvene, crkvene i financijske elite.

⁶¹⁷ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 7, fol. 328'.

⁶¹⁸ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 7, fol. 328'.

⁶¹⁹ *taza de argento l 20, s, 0* (DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 4, fol. 195').

Grafikon 39. Materijali izrade *tazza* u šibenskim inventarima dobara 1451.-1467.

Uz termin *tazza*, rijetko nalazimo i spomen vrča pod nazivom *pehar*. Tako primjerice, saznajemo da je *ser* Juraj Kamenarić posjedovao jedan srebrni vrč koji je u dokumentu naveden kao *vno pehar Crouato de argento*, dakle “jedan srebrni hrvatski pehar”, što upućuje na pomisao da je postojalo nekoliko tipova pehara koji su kategorizirani s obzirom na regiju odnosno mjesto njihove izrade.⁶²⁰

U kuhinjama kasnosrednjovjekovnog Šibenika i pripadajućeg mu distrikta često se nalazio i kabao koji se pojavljuje pod nazivom *stagnata* ili *sichiel*. Riječ je o polivalentnoj, odnosno višenamjenskoj, kućanskoj posudi kojoj je osnovna namjena bila doprema vode u kućanstvo. O tome zorno svjedoči činjenica kako je uz 15 *stagnata* dodan prefiks *da aqua* ili *da tegnir aqua*, dakle za vodu ili za nošenje vode. Lijep primjer ovakvog kabla nalazimo u inventaru dobara, sastavljenom 1454. g. za Vitka Kovačića, šibenskog distriktualca iz sela Grebca, a koji je posjedovao *tre sichi da tegnir aqua da legno*, odnosno tri drvena kabla za nošenje vode.⁶²¹ Višenamjenska uporabivost ovog predmeta očituje se i u dva primjera kada je uz *sichielo* navedeno da služi za pranje ruku. U oba slučaja radi se o kablovima za pranje ruku, a posjedovali su ih imućniji stanovnici. Tako je jedan od najbogatijih šibenskih paricija tog vremena, *ser* Juraj Kamenarić, među brojnim ostalim predmetima posjedovao i *sichielo de*

⁶²⁰ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b, fol. 3.

⁶²¹ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b, fol. 55'.

rame per lauar le man,⁶²² baš kao i šibenski kovač Luka u čijem inventaru dobara nalazimo također bakreni primjerak naveden kao *sichielo per lauador de rame*.⁶²³ Važno je pritom napomenuti kako su oba pokojnika posjedovala i klasične umivaonike. Tako je patricij *ser* Juraj Kamenarić imao je dva,⁶²⁴ a kovač Luka čak pet brončanih umivaonika.⁶²⁵ Dva spomenuta primjera jasno pokazuju da prisutnost kablova za pranje ruku ne označava nužno loše materijalne prilike nekog pojedinca i ne ukazuje nužno na skromnost njegova kućanstva odnosno kuhinje, nego je prije odraz praktičnosti budući da je kablove, koji su bili i jeftiniji od umivaonika, bilo vrlo jednostavno prenositi iz prostorije u prostoriju. Stoga se može zaključiti da, iako su bogatiji stanovnici kasnosrednjovjekovne šibenske komune za pranje ruku koristili lijepe umivaonike izrađene od vrednijih metala, oni su, prije svega zbog lakše prenosivosti, u određenim svakodnevnim prilikama koristili i kablove u istu svrhu.

Među materijalima izrade kablova prednjači bakar, poput spomenutog kabla *ser* Jurja Kamenarića, ili onoga u vlasništvu šibenskog građanina Bogdana Barila, a koji je ujedno i jedini kabao u promatranim inventarima dobara za koji je navedena i cijena odnosno procijenjena vrijednost, a radi se o iznosu od 5 šibenskih libara ili nešto manje od jednog dukata.⁶²⁶ Od ostalih se materijala spominje drvo i to uz tri, ranije navedena, komada kablova u vlasništvu distriktualca Vitka Kovačića, te kositar od kojeg je bio izrađen kabao koji je posjedovao spomenuti šibenski kovač Luka.⁶²⁷

Iako su se za pranje ruku i lica koristili i kablovi, u tu su svrhu primarno služila dva tipa kuhinjskih predmeta pod nazivima *lavezzo*, odnosno *lavezium* (127 komada ili 2% od ukupnog broja kuhinjskih predmeta upromatranim inventarima dobara) i *bacille* odnosno *bacil* (73 komada ili 1,1% od svih kuhinjskih predmeta). Pritom treba istaknuti da nije riječ o klasičnom tipu zidnog umivaonika kakvi su se koristili na europskim dvorovima još od XII. st. ili u Dubrovniku gdje su bili posebno česti u XV. i XVI. stoljeća.⁶²⁸ U slučaju šibenske komune radilo se o manjim, pokretnim umivaonicima, točnije posudama za umivanje, koji

⁶²² DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b, fol. 4.

⁶²³ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b, fol. 262'.

⁶²⁴ *Do altri lauezeti* (DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b, fol. 4).

⁶²⁵ Najprije se navode *Lauezi 3 de bronzo*, a a su sljedećem se upisu navode *Lauezi do de bronzo rotti* (DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b, fol. 262).

⁶²⁶ *sichio de rame da pexo circa l 5* (DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b, fol. 56').

⁶²⁷ *sichielo per lauador de rame* (DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b, fol. 262').

⁶²⁸ Nada Grujić, *Zidni umivaonici XV. i XVI. stoljeća u stambenoj arhitekturi dubrovačkog područja*, *Radovi Instituta za povijest umjetnosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu – Odsjek za povijest umjetnosti*, br. 23., 1999. str. 63.-82.

nisu bili ugrađeni u interijer kuće nego su se mogli premještati po potrebi.⁶²⁹ Valja napomenuti kako zidni umivaonici, baš kao i kamini, predstavljaju sastavni dio interijera građevine u kojoj se nalaze, te se ne spominju zasebno u inventarima dobara stanovnika šibenske komune.

Prvi i nešto vrijedniji tip posude za umivanje, odnosno *lavezzo* predstavlja luksuzan kućanski predmet koji su uglavnom posjedovali imućniji stanovnici kasnosrednjovjekovne šibenske komune, a moguće je da se iznosio na stol tijekom objeda u u svečanijim prilikama. Uz činjenicu kako se nalazio samo u posjedu bogatijih plemića i imućnijih građana, o vrijednosti ovog predmeta mnogo govore materijali od kojih su primjerci spomenuti u šibenskim inventarima dobara bili izrađeni (vidi Grafikon 40.), kao i rijedak spomen cijene. Tako je primjerice šibenski patricij *ser* Nikola Divnić je posjedovao jedan umivaonik koji je popisivač procljenio na 32 mletačke libre ili oko šest dukata.⁶³⁰ Među materijalima od kojih se izrađivao ovaj tip posude za umivanje sa 46% udjela prednjači bronca. Kao što promatrani izvori sugeriraju, posude za umivanje od bronce bile su raznih tipova i veličina. Tako npr. iz inventara dobara sastavljenog 1454. g. saznajemo kako je Vlada, kćer Ivana i udovica Ivana *de Ragusio*,⁶³¹ posjedovala 2 *lauezi de bronzo, vno grando et vno picholo*, odnosno dvije brončane posude za umivanje, jednu veliku, a drugu malu.⁶³²

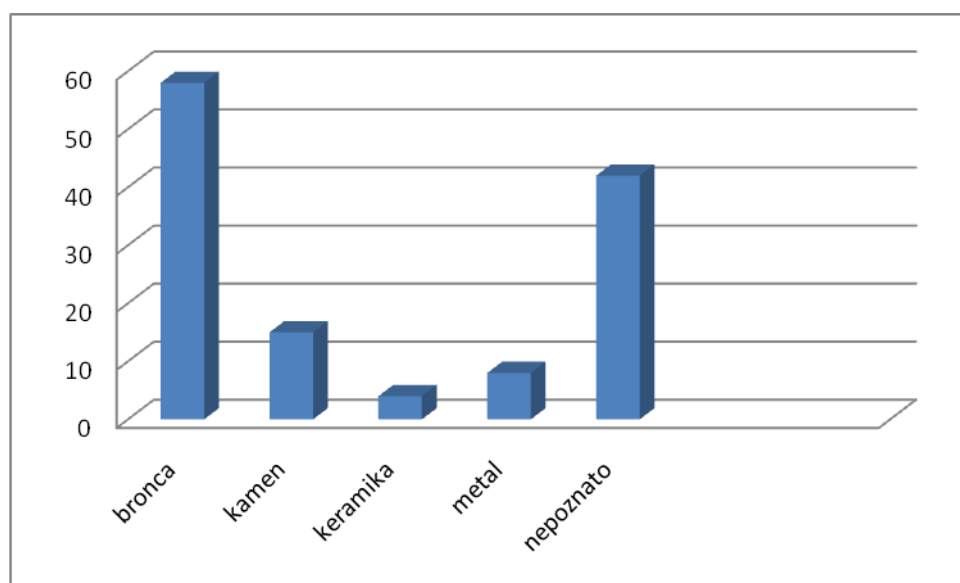
⁶²⁹ Kamini i mramorni umivaonici se pojavljuju u samostanima tokom XII. i XIII. st., a tijekom srednjeg vijeka, pranje ruku postaje prije i poslije jela postaje znak uljudnog ponašanja. Isto.

⁶³⁰ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 5, fol. 206.

⁶³¹ *Vlada Zuana uxor condam Iohannis de Ragusio* (DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 2, fol. 75).

⁶³² DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 2, fol. 76.

Grafikon 40. *Lavezzo* – materijali izrade u šibenskim inventarima dobara 1451.-1467.

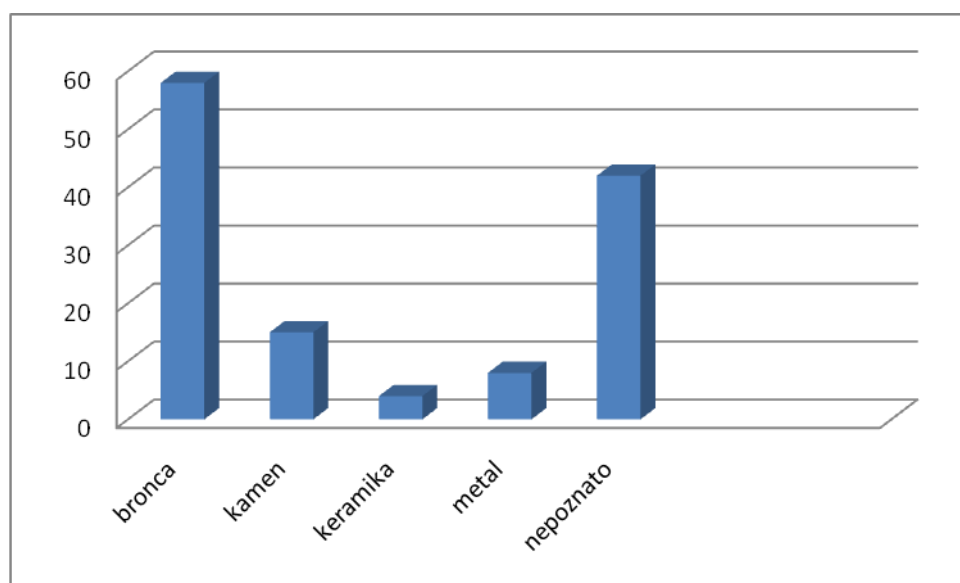

Posebnu kategoriju čine posude za umivanje uz kojih je navedeno da su *da cusinar* (10 komada u promatranim inventarima dobara.) Ovdje zasigurno nije riječ o klasičnim posudama za kuhanje, nego zacijelo o posudama u kojima se zagrijava ili, još vjerojatnije, držala već zagrijana voda i takva iznosila pred goste nakon čega bi se onda dijelila u manje umivaonike za individualnu upotrebu. U prilog toj pretpostavci kazuje i spomen dvije velike brončane posude za umivanje koje je u trenutku smrti 1463. g. posjedovao šibenski plemić *ser* Antun Lučić, a koje su navedene kao *2 laezi grandi de bronzo per cussinar*.⁶³³ Upravo zbog činjenice kako je spomenuti *ser* Antun posjedovao čak šest kotlova za kuhanje, odnosno *calderie* - dvije velike, dvije kositrene i dvije bakrene⁶³⁴ nema sumnje da spomenuti *2 laezi* nisu imali namjenu običnih posuda za kuhanje, već su služile za spomenute individualne higijenske potrebe.

⁶³³ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 5, fol. 273'.

⁶³⁴ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 5, fol. 273'.

Grafikon 41. Materijali izrade umivaonika u šibenskoj komuni 1451.-1467.

Pored bronce, jedini relevantniji udio u materijalima izrade ovog tipa posude za umivanje čini kamen (12% od ukupnog broja ovog tipa posuda za pranje). Od ukupno 15 kamenih posuda za umivanje, za devet ih je samo navedeno da su *de piera*, odnosno kamene. Kao primjer može se navesti *1° lauezo de piera* koji je u trenutku smrti 1460. g. posjedovala šibenska patricijka *domina* Margareta, žena *ser* Ivana Miršića.⁶³⁵ Za njih šest precizirano je da su bili izrađeni od mramora. Tri komada, zabilježena kao *tre lauezi de marmoro*,⁶³⁶ posjedovao je šibenski patricij *ser* Marko Ivanov, dok su dva komada, opisana kao *lauezi do de marmoro*,⁶³⁷ bila u vlasništvu šibenskog plemića i istaknutog mletačkog časnika *ser* Danijela Jurića.

Drugi tip umivaonika koji se spominje u promatranim inventarima dobara stanovnika šibenske komune u razdoblju 1451.-1467. g., pojavljuje se pod nazivima *bacille* ili *bacil*. Komparativnom analizom oba tipa umivaonika (dakle *lavezzo* i *bacille*), točnije usporedbom materijala od kojih su bili izrađivani, te rijetkih spomena procijenjene novčane vrijednosti može se zaključiti kako je *bacille* nešto skromniji tip umivaonika u odnosu na *lavezzo*. No, vrela ukazuju kako niti *bacille* nije bio tip umivaonika koji su posjedovali najsiromašniji stanovnici šibenske komune. Oni su se pri pranju koristili najjednostavnijim posudama poput kablova. Razmatrajući materijale izrade ovog tipa umivaonika (vidi Grafikon 42.), vidljivo je

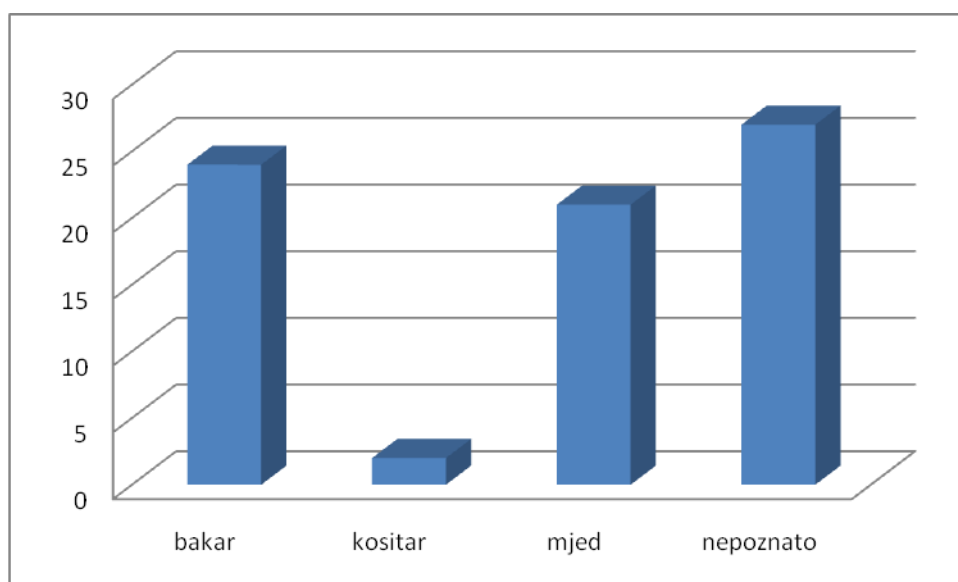
⁶³⁵ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 5, fol. 234'.

⁶³⁶ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 7, fol. 342'.

⁶³⁷ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 2, fol. 70.

da je *bacille* uglavnom izrađivan od bakra (31% od ukupnog broja ovog tipa umivaonika) i mjedi odnosno slitine bakra i cinka (29% od ukupnog broja ovog tipa umivaonika), dok su od kositra izrađena samo dva komada ovog tipa umivaonika te stoga taj materijal čini gotovo zanemariv udio.⁶³⁸ Naravno, valja istaknuti činjenicu da se za nešto manje od 40% umivaonika tipa *bacille* ne navodi materijal izrade, no može se pretpostaviti da se u najvećem broju takvih slučajeva radilo o umivaonicima izrađenima od bakra i mjedi jer su, kao što potvrđuju podatci iz vrela, upravo od tog metala i te slitine najčešće izrađivane ove vrste umivaonika.

Grafikon 42. *Bacil* – materijali izrade u šibenskoj komuni 1451.-1467.

Procijenjene novčane vrijednosti ovog tipa posude za umivanje navedene su za samo tri primjerka. Tako saznajemo da je ranije navedena šibenska patricijka, *domina* Margareta, žena Pavla Nigojevića, među brojnim drugim materijalnim predmetima posjedovala i *dou bacili de rame roti valoris librarum 1 solidos 0*, dakle dva oštećena bakrena umivaonika koji su ukupno vrijedili jednu šibensku libru, odnosno 1/6 dukata.⁶³⁹ Nažalost, za drugi par umivaonika kojima je navedena novčana vrijednost od osam šibenskih libara, a koje je

⁶³⁸ Riječ je o dva kositrena umivaonika koje je posjedovao šibenski plemić *ser* Toma Miršić (DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b, fol. 46').

⁶³⁹ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 4, fol. 196'.

posjedovao šibenski patricij *ser* Nikola Divnić, ne spominje se materijal izrade.⁶⁴⁰ Iako se za niti jedan mjedeni primjerak ovog tipa posude za umivanje ne navodi procijenjena novčana vrijednost, činjenica kako je mjed jeftiniji materijal od bakra dopušta pretpostavku da su takve posude za umivanje imale manju novčanu vrijednost od bakrenih. Zato se sa velikom vjerojatnošću može pretpostaviti da su posude za umivanje koje se spominju u inventaru dobara Kate, udovice *magistri Georgii barbitonsoris*, iz 1454. g., navedene kao *2 bacili de laton*, bile nešto manje novčane vrijednosti od ranije spomenutih, bakrenih, primjeraka. Historiografska istraživanja ove problematike pokazuju kako su slični bakreni umivaonici bili prisutni i u svakodnevnom životu stanovnika drugih istočnojadranskih sredina. Tako je, primjerice, neki Lorenzo *barbier* s otoka Lopuda početkom XVI. st. posjedovao čak sedam komada ove vrste umivaonika.⁶⁴¹ Sama svrha ovog predmeta za umivanje vrlo je jasno istaknuta je u nekoliko šibenskih inventara dobara. Tako je, primjerice, u inventaru dobara šibenske građanke Ruže, žene spomenutog šibenskog stanovnika (*habitor*) Grgura Pape, zabilježena jedna bakrena posuda za pranje ruku, odnosno *bacil de rame per lauar le man*.⁶⁴² Konačno, valja istaknuti kako je za rijetko koju vrstu posude korištene u kuhinji u vrelima naveden podatak o zapremini. No, na jedan takav podatak nailazimo vezano upravo uz *bacil* i to u inventaru dobara šibenskog kovača (*magister faber*) Cvitana iz 1467. g., a u kojem se spominje *1° bacil de uno mozo*⁶⁴³ Budući da je 1 modij (modium, mozo), kao mjera za tekućinu, a prije svega za vino i ulje, u XV. stoljetnom Šibeniku iznosio između 42,92 l i 53,65 l, može se reći da se u ovom konkretnom slučaju radilo o posudi za umivanje odnosno umivaoniku velike zapremine, pa ga se stoga uvjetno može svrstati u skupinu tih posuda koje su nazivane *grande*.

⁶⁴⁰ *bacili 2, un grando et un picholo pexa l 8* (DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 5, fol. 206).

⁶⁴¹ N. Beritić, *Prilog poznavanju lopudske kuće XVI. stoljeća*, str. 496.

⁶⁴² DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 4, fol. 195.

⁶⁴³ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 8, fol. 371.

VII.2. Materijalni predmeti namjenjeni pohrani i prijenosu pokretnina

VII.2.1. Namještaj za pohranu materijalnih dobara: škrinje, kovčezi i kutije

Iako je problematika unutarnjeg uređenja srednjovjekovnih kuća u hrvatskoj historiografiji gotovo neistražena, autori poput Jelke Perić⁶⁴⁴ i Nade Beritić⁶⁴⁵ potpuno su u pravu smatrajući škrinje i kovčege jednim od najvažnijih komada namještaja u kasnosrednjovjekovnim i ranonovovjekovnim kućama. U razdoblju u kojem ormari praktički ne postoje u obliku u kakvom ih poznajemo danas, razni tipovi kovčega i škrinja su faktički jedini komadi namještaja namjenjeni pohrani pokretnih predmeta u kućanstvima. Škrinje, kovčege, pa i kutije raznih veličina kao i materijala izrade, nalazimo u gotovo svim prostorijama kasnosrednjovjekovnog šibenskog kućanstva od spavaćih soba, preko kuhinja do spremišta (*salvaroba*), a predmeti koji su držani u njima variraju od odjevnih predmeta preko posteljine i jastuka do kuhinjskog pribora i brašna. Nadalje, iako je ovaj tip pokućstva imao funkciju današnjih ormara on, za razliku od suvremenih ormara, nije bio toliko statično položen jer se lakše, bez obzira na veličinu, mogao pomicati i premještati bilo unutar prostorija u kućama bilo u prostorijama smještenim izvan njih.

U promatranim inventarima dobara stanovnika kasnosrednjovjekovne šibenske komune, najveći udio među namještajem za pohranu pokretnih dobara zauzimaju škrinje raznih vrsta i oblika koje nalazimo pod terminima *cassa*, *casson* ili *casseleta* (796 komada). Mišljenje Jelke Perić kako u razdoblju XV.-XVII. st., škrinje imaju oblik sarkofaga, dok ravan poklopac prevladava tek kasnije,⁶⁴⁶ vrlo je nategnuto, zapravo netočno, pa se stoga treba prikloniti procjeni Danice Božić-Bužančić koja smatra kako *cophano* ima oblik sarkofaga, točnije rimskog, dok *cassa* ima ravne plohe.⁶⁴⁷ Poklopac se u inventarima dobara gotovo nikada ne navodi, osim u slučajevima kada je popisivač želio istaknuti vrlo rijetke slučajeve kada određena škrinja nije imala poklopca kao npr. *cassa vna zenza couerta pichola uechia*, odnosno jedna mala i stara škrinja bez poklopca kakvu je, primjerice, u trenutku smrti 1452. g. posjedovala *nobilis domina Prija*, žena Franje Konjevića,⁶⁴⁸ ili dvije, također stare škrinje koje su iste godine zabilježene u inventaru dobara Radete Bositkovića *de Sibenico*,

⁶⁴⁴ J. Perić, *Kuća u Šibeniku*, str. 233.-268.

⁶⁴⁵ Nada Beritić, Prilog poznavanju lopudske kuće XVI. stoljeća, *Anali historijskog instituta u Dubrovniku*, god. III., 1954., str. 489.-510.

⁶⁴⁶ J. Perić, *Kuća u Šibeniku*, str. 250.

⁶⁴⁷ Danica Božić-Bužančić, Prilog proučavanju interijera kuće u Splitu iz druge polovine 16. vijeka, *Izdanja Historijskog arhiva u Splitu*, sv. 3., 1961. str. 99.

⁶⁴⁸ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b, fol. 20'.

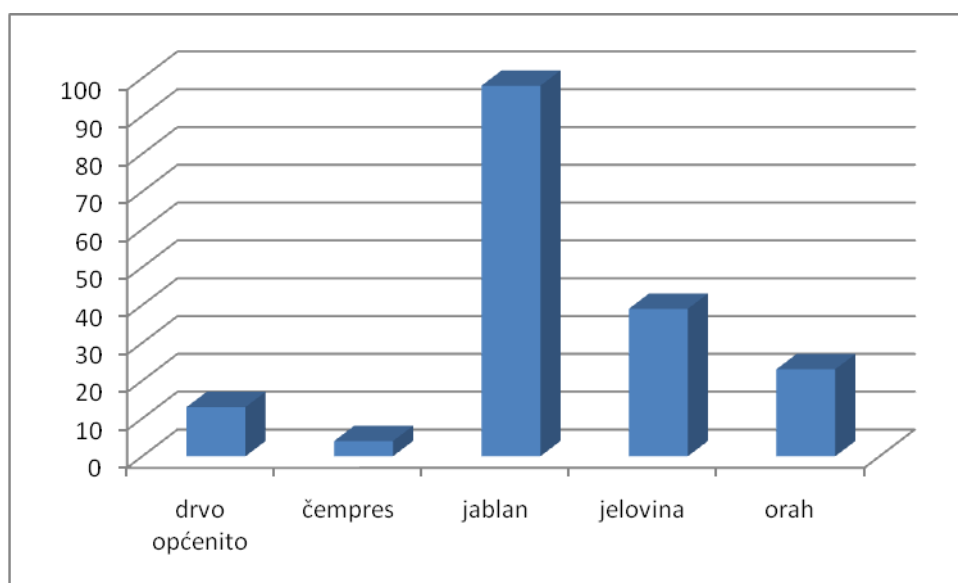
kao *do chasse uechie zenza couerta*.⁶⁴⁹ Upravo činjenica da su popisivači u rijetkim slučajevima isticali nedostatak poklopca kod nekih škrinja i kovčega jasno ukazuje da su zapravo sve škrinje, u svom originalnom stanju, imale poklopac. U samim inventarima dobara, osim sporadičnog navođenja smještaja pojedinih škrinja u domaćinstvu ili njihove namjene, posebnosti vezane uz ove predmete rijetko se spominju.⁶⁵⁰ Tako npr. o samoj tehnici njihove izrade zapisivači ne govore ništa, iako je danas poznato da su se škrinje u razdoblju prelaska iz kasnogotičkog u renesansno razdoblje sastavljale tako da su se tanje ploče umetale u skeletni kostur koji je bio oblika lastavičjeg repa.⁶⁵¹ Uz smještaj i namjenu, popisivači najčešće smatraju potrebnim spomenuti i materijal izrade, a što je vrlo važno za ovaj rad. Naime, budući da su dosadašnji istraživači ove problematike svoje analize temeljili na raščlambi znatno manjeg broja škrinja ili kovčega, bilo je vrlo teško steći cjelovitu sliku o materijalima njihove izrade. No, u ovdje promatranom uzorku inventara dobara spominje se čak 796 škrinja što zorno pokazuje o koliko se važnom i za svako kućanstvo nužnom materijalnom predmetu radilo. Pri tome se za njih 177 navodi i materijal izrade što, naravno, omogućava stjecanje realne slike o materijalu koji su majstori koristili pri izradi škrinja u vlasništvu stanovnika šibenske komune u drugoj polovici XV. st. (vidi Grafikon 43.).

⁶⁴⁹ DAZd, ŠB, KV, kut. 16/II, sv. 15.IV.b, fol. 19.

⁶⁵⁰ Slična je situacija i sa inventarima dobara stanovnika otoka Lopuda u XVI. st., pa se može zaključiti kako razloge tome treba tražiti prije svega u specifičnosti inventara dobara kao vrste izvora, a ne u doživljaju kovčega od strane popisivača kao manje vrijednog ili važnog predmeta. Nada Beritić, *Prilog poznavanju*, str. 491.-492.

⁶⁵¹ Vjekoslava Sokol, *Zbirka namještaja u Muzeju grada Splita, The Furniture Collection of the Split City Museum*, (dalje: *Zbirka namještaja*), Split 2009. str. 18.

Grafikon 43. Materijali izrade škrinja u kasnosrednjovjekovnom Šibeniku

Podatci iz promatranih izvora pokazuju, kao što je prikazano na Grafikonu 43., da je jablan bio izrazito dominantan (55,1% svih škrinja izrađeno je od jablana) kao drveni materijal od kojeg su izrađivane škrinje u kasnosrednjovjekovnom Šibeniku. Osobito je važno istaknuti kako je riječ o drvnoj građi koja se u dosadašnjoj historiografskoj literaturi ne navodi u kontekstu izrade škrinja ili kovčega. Znatno manje kao drvna građa korišteni su jelovina (22,1% od ukupnog broja škrinja za koje je poznat materijal izrade) i orah (13,1%), a u vrlo malom postotku i čempres od kojeg je napravljeno tek 2,3% škrinja. Vrlo su rijetko majstori koristili i neke druge vrste drvne građe, a koje u promatranom uzorku čine tek 7,4% drvnog materijala korištenog pri izradi škrinja.

Podatci iz vrela omogućuju još neke vrste raščlambi kao na primjer razmatranje korelacije između vrste drvne građe korištene u izradi škrinji i njihove novčane protuvrijednosti. Doduše, procjene novčane protuvrijednosti ovih predmeta prilično su rijetko navođene, ali ipak postoji nekoliko zanimljivih izuzetaka. Tako patricijski inventar dobara iz 1457. g. navodi kako je *domina* Margareta, žena *ser* Pavla Nigojevića, pored niza drugih predmeta posjedovala i jednu škrinju od jablanovine vrijednu četiri šibenske libre, odnosno 0.67 dukata,⁶⁵² *domina* Margareta je posjedovala još jednu sličnu, ali manju, škrinju izrađenu od orahovine,⁶⁵³ a koja je procijenjena na *valoris 8 librarum* što znači da je bila dvostruko

⁶⁵² *Cassa de talpon valoris librarum 4* (DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 4, fol. 196).

⁶⁵³ *Cassa de novera menor* (DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 4, fol. 196).

vrjednija od prethodne, te je bila procjenjena na 1.33 dukata. Iako je riječ o novčanoj protuvrijednosti zabilježenoj za samo jednu takvu škrinju, ipak je ovaj podatak vrlo zanimljiv iz razloga što je popisivač bio siguran da je orah kvalitetniji, a time i skuplji materijal od jablanovog drveta pa je, u skladu s time, manju škrinju od orahovine procijenio dvostruko vrijednijom od one od jablanovine.⁶⁵⁴ Procjenu novčane vrijednost škrinje od jablanovine nalazimo još samo jednom, deset godina kasnije, u inventaru dobara šibenskog građanina Petra Milinovića, a iz kojega saznajemo kako je Petar, između ostalog, posjedovao jednu staru i korištenu škrinju (*cassa de talpon trista usada*) procijenjenu na vrijednost od 0,83 dukata, odnosno *valoris librarum cinque*.⁶⁵⁵ Na istu je vrijednost procjenjena i druga škrinja koju je Petar posjedovao no, nažalost, za nju nije zabilježen materijal izrade, a zapisivač je tek napomenuo kako je ona korištena, odnosno *vsada*.⁶⁵⁶ Spomenimo na ovom mjestu da su najviše škrinja izrađenih od jablanovine posjedovali šibenski patricij *ser* Šimun Šižgorić (8 komada)⁶⁵⁷ i šibenski kovač Luka (4 komada),⁶⁵⁸ no uz nijednu od njih ne navode se cijene ili neki drugi zanimljivi podatci.

Kao što je ranije istaknuto, jelovina se navodi kao materijal od kojeg je izrađeno 39 škrinja, što ju čini po brojnosti drugom drvnom građom korištenom u izradi ovog kućanskog namještaja. Radi se o jeftinijem drvnom materijalu, s čime se slažu svi istraživači ove problematike.⁶⁵⁹ Nažalost, u promatranim inventarima dobara nije navedena niti jedna cijena takve škrinje, no zanimljivo je kako su, uz iznimku distriktualaca, ovakve škrinje posjedovali pripadnici svih komunalnih slojeva od stranaca,⁶⁶⁰ preko šibenskih građana⁶⁶¹ do plemića⁶⁶².

Među definiranom drvnom građom, čempres je najslabije zastupljen materijal za izradu škrinja na prostoru šibenske komune u kasnosrednjovjekovnom razdoblju. Takve škrinje nalazimo u samo tri inventara dobara. Tako je šibenski patricij i visoki mletački časnik

⁶⁵⁴ I danas je namještaj od orahovine osobito cijenjen zbog jake strukture. U inventaru *iste* šibenske patricijke nalazi se još jedna škrinja kojoj je popisivač procijenio novčanu vrijednost, no nema spomena o materijalu, a navedena je kao *coffano menor valoris librarum 5*. DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 4, fol. 196.

⁶⁵⁵ Potrebno je napomenuti kako u navedenom razdoblju nije bilo devalvacije šibenske valute tako da je u spomenutih deset godina novac nije niti dobio niti gubio na vrijednosti. DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 8, fol. 378'.

⁶⁵⁶ *vnaltra chassa de dona vsada* (DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 8, fol. 378').

⁶⁵⁷ *8 casselle de talpon*. *Ser* Šimun je posjedovao i jednu škrinju *dele tolle de nogera*. DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 3, fol. 144'.

⁶⁵⁸ *casse quatro de talpon* (DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 5, fol. 262).

⁶⁵⁹ Vidi, na primjer: J. Perić, *Kuća u Šibeniku*, str. 250.

⁶⁶⁰ Primjerice, majstor kamenorezac (*magister taiapiera*) Radoje Vučinić *de Bosnia* je, između ostalog, posjedovao *casella de albedo uechia*. DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 5, fol. 226'.

⁶⁶¹ Tako je građanin Jakov *Nastassa de Sibenico* posjedovao je *dui cassoni de albedo*. DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 5, fol. 246'.

⁶⁶² Pored ostalog namještaja, u inventaru dobara šibenskog patricija *ser* Marka Ivanova spominje se i *cassa de albedo*. DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 7, fol. 345.

ser Danijel Jurić posjedovao dvije takve škrinjice, uobičajeno skromno opisane kao *casselete 2 de ancipresso*.⁶⁶³ U inventaru dobara šibenskog građanina Mihaela Mazarića *de Sibenico*, zapisana je jedna *casselleta de ancipresso*, dakle jedna škrinjica od čempresovine.⁶⁶⁴ Ranije spomenuti šibenski patricij *ser* Marko Ivanov također je posjedovao jedan sličan primjerak takve škrinje, a za koji je popisivač dodao kako je malen, te ga opisao riječima *casseleta de ancipresso piccola*, što znači da je vrlo vjerojatno bila još manja od spomenutih.⁶⁶⁵ Malen uzorak škrinja od čempresovine, nažalost, ne omogućava neku detaljniju kvantitativnu i sadržajnu analizu. Na temelju činjenice da su škrinje rađene od čempresova drva uvijek bilježene i time definirane kao *casselete*, dakle male škrinje odnosno škrinjice, možemo ipak naslutiti da su od ove vrste drvnog materijala pretežno izrađivane škrinje manjeg volumena, a spomenuti pridjev *piccola* ukazuje da su od čempresovine izrađivane i vrlo malene škrinje. Nekoliko inventara dobara stanovnika Dubrovačke Republike također upućuje na spomenuto razmišljanje kako je čempres korišten u izradi malenih škrinja, međutim i ovdje je riječ o tek nekoliko primjeraka kovčežića od čempresa.⁶⁶⁶ Stoga bi za konačan stav o veličini škrinja rađenih od čempresovine bilo nužno razmotriti i inventare dobara stanovnika drugih dalmatinskih komuna. No, važno je ovdje napomenuti kako su na zapadnoeuropskom prostoru kao drveni materijali od kojih su bile izrađivane škrinje manjeg obima najčešće korišteni hrast, ljeska i bor, a same su škrinjice često imale lokot kao sigurnosni dodatak.⁶⁶⁷ Sve to upućuje da su *casselete* bile čvrste i kompaktne škrinjice u kojima su njihovi vlasnici čuvali novac ili druge osobne ili obiteljske dragocjenosti.

Za razumijevanje uloge i namjene škrinja u prostoru kasnosrednjovjekovnih šibenskih kućanstava nužno je iznijeti nekoliko osnovnih podataka o izgledu šibenskih kuća u kasnosrednjovjekovnom razdoblju. Privatne kuće velike većine stanovnika urbanih sredina u Dalmaciji, uz iznimke pripadnika patricijata i rijetkih bogatih trgovaca i obrtnika, tijekom cijelog ranosrednjovjekovnog razdoblja bile su drvene (*de lignamine*). Tek od razvijenog srednjeg vijeka, dakle od početka XIII. st., drvene se kuće u gradovima na istočnojadranskoj obali sve češće zamjenjuju kamenim (*de muro, de piera*).⁶⁶⁸ Proces prevladavanja i potpune dominacije kamenih nad drvenim kućama nije tekao istom brzinom u svim dalmatinskim gradovima pa se, primjerice, u Dubrovniku i Šibeniku drvene kuće i nastambe ruše i

⁶⁶³ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 2, fol. 70'.

⁶⁶⁴ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 7, fol. 149'.

⁶⁶⁵ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 7, fol. 340.

⁶⁶⁶ N. Beritić, *Prilog poznavanju lopudske kuće*, str. 506.

⁶⁶⁷ Robert Fossier, *The Axe and the Oath*, Princeton University Press (prev. Lydia G. Cochrane), 2010., str. 116.

⁶⁶⁸ J. Perić, *Kuća u Šibeniku*, str. 241.

intenzivno zamjenjuju kamenima tek tijekom XV. stoljeću.⁶⁶⁹ Inventari dobara odlična su vrela za razmatranje upravo ove problematike, odnosno sve izraženije dominacije kamenih nad drevnim kućama u kasnom srednjem vijeku. U Šibeniku, kako pokazuju inventari dobara, ovaj proces tekao je polako, o čemu najbolje govori podatak da u promatranim izvorima iz sredine XV. st. nalazimo kuće koje su bile dijelom drvene, a dijelom kamene. Upravo jednu takvu posjedovao je *magister lapicida* i šibenski građanin Mihael *Vssinich de Sibenico*, a koja je u njegovom inventaru dobara sastavljenom 1453. g. zabilježena kao *caxa parte de muro e parte de ligname*.⁶⁷⁰ Čak su i šibenski patriciji u gradu posjedovali kamene i drvene kuće, pri čemu je kamena vjerojatno bila palača u kojoj su živjeli s obiteljima. Lijep primjer nalazimo u inventaru dobara šibenskog patricija *ser* Antuna Banjvarića iz kojega saznajemo kako je taj patricij unutar gradskih zidina posjedovao kuću u potpunosti izgrađenu od kamena i smještenu na sigurnom području ispod gradskog kaštela (*una caxa tuta in muro soto castello de Sibenico*),⁶⁷¹ ali i dvije drvene kuće (*caxe [2] de lignamine soto porte de terra ferma*)⁶⁷² smještene pored najvažnijih gradskih vrata poznatih i pod nazivom *portas magnas terre firme Sibenici*, smještenih na jugoistočnoj strani gradskih zidina. Ipak, brojni primjeri zapisani u šibenskim inventarima dobara, ali i u drugim vrstama privatno-pravnih dokumenata svjedoče o sve većem udjelu kamene građe u kasnosrednjovjekovnom razdoblju. Nema sumnje da je znatan poticaj sve većem prakticiranju izgradnje kamenih kuća dao i veliki komunalni poduhvat, izgradnja šibenske katedrale, koji se provodio gotovo tijekom cijelog XV. st.⁶⁷³ Posljedica rada na ovom monumentalnom projektu bila je i izgradnja drugih komunalnih sakralnih i civilnih objekata što je bilo moguće zbog priljeva velikog broja uglednih proto-majstora graditelja, kipara, ali majstora te niže kvalificirane radne snage sposobne za gradnju kamenih obiteljskih kuća. Konačno, potrebno je spomenuti kako je kamena gradnja rezultirala mogućnošću izgradnje većeg broja katova i time zajedničkih i privatnih prostorija što je, u konačnici, rezultiralo i većim brojem namještaja u kućanstvu, pa tako i onog namijenjenog za pohranu pokretnina poput škrinja, kovčega i dr.

⁶⁶⁹ Prema mišljenju D. Zelića, ključna odluka koja je usmjerila na gradnju u kasnosrednjovjekovnom Šibeniku prema kamenim kućama donesena je 1408. nakon velikog požara iste godine, a zatim i odluka Velikog vijeća iz 1446. prema kojoj nitko na gradskom trgu i najvažnijim ulicama više nije smio koristiti drvenu građu za gradnju nastambi i drugih objekata. Od tada je dopušten isključivo kameni građevinski materijal. Ipak, posljednje drvene kuće u Šibeniku su nestale tek tijekom XVIII. i XIX. stoljeća. Usp. Danko Zelić, Gradski statut kao izvor za povijest urbanog razvoja Šibenika, *Radovi Instituta za povijest umjetnosti*, 19/1995., str. 37-51, posebice str. 38-40.

⁶⁷⁰ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b, fol. 36.

⁶⁷¹ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 5, fol. 284.

⁶⁷² DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 5, fol. 284.

⁶⁷³ Gradnja je, s prekidima, trajala 120 godina. Vidi: Igor Fisković, *Ecclesia cathedralis Sibenicensis*, djelo biskupije, komune i umjetnika, u: *Sedam stoljeća šibenske biskupije*, str. 805-829.

Značaj škrinja naglašava i činjenica kako je vrlo često u inventarima dobara bio naveden njihov točan smještaj unutar kućanstva i to na dva načina. Tako je u nekima smještaj bio istaknut podjelom inventara dobara prema prostorijama u kući, a ponekad je uz samu škrinju bila navedena prostorna lokacija u kući. Kada govorimo o prostornom smještaju škrinja, najčešće je riječ o spavaćim sobama (*camare*). Tako je npr. šibenska patricijka *nobilis domina* Prija, žena Franje Konjevića imala dvije škrinje, od kojih je jedna bila velika.⁶⁷⁴ Već spomenuti patricij *ser* Antun Banjvarić u spavaćoj je sobi imao osam velikih i malih škrinja zabilježenih kao *Otto chase in camara, grande et pizole*.⁶⁷⁵ Velike su škrinje u spavaćoj sobi najčešće bile smještene uz podnožje kreveta, te se u njih uglavnom spremala posteljina, prekrivači i slično. Škrinje nerijetko nalazimo i u kuhinjama (*cuxine*). Tako je šibenski patricij *ser* Martin Miršić posjedovao jednu veliku škrinju (*casson grande*) koja se nalazila, kako kazuju zapisivači inventara dobara *In cuxina de soura*.⁶⁷⁶ Ponekad škrinje nalazimo i u prisojima koji se u izvorima nazivaju *soler*.⁶⁷⁷ Tako je šibenski građanin Vuka Ratković posjedovao škrinjicu (*casseletta*), a o njezinom smještaju u kućanstvu saznajemo na temelju cjeline unutar koje je zapisana - *In le soler de sopra* – dakle u gornjem prisouju.⁶⁷⁸ Povremeno su škrinje bile i sastavni dio namještaja dućana odnosno trgovina (*botege*). Tako je primjerice kožarsko-krznarski majstor (*magister pelliparius*) Ivan zvani *Sestoperth de Sibenico* u svojoj trgovini (*botega*) imao jednu *cassa grande*, dakle veliki kovčeg ili škrinju.⁶⁷⁹ Osim škrinja koje su se nalaze ispod podnožja kreveta i tako zauzimale središnji položaj u spavaćim sobama, škrinje u ostalim prostorijama kuća uglavnom su se nalazile prislunjene uz zidove kako bi zauzimale što manje prostora.⁶⁸⁰

Inventari dobara stanovnika šibenske komune nerijetko otkrivaju i namjenu škrinja kroz predmete koji su u njima čuvani ili su u njih spremljeni. Kako je već ranije spomenuto škrinja je, kao i ostale vrste kovčega, bila jedan od najznačajnijih komada namještaja u kasnosrednjovjekovnim kućanstvima te stoga ne čudi raznolikost predmeta koje u njima nalazimo, odnosno koji su u njima čuvani. Sami predmeti pohranjeni u škrinjama opisivani su povremeno općenitim terminom kao *cosse mobile*. Na takav slučaj nailazimo u inventaru

⁶⁷⁴ Na dva različita mjesta na istoj foliji spomenutog inventara dobara navodi se prvo *cassa granda in camara*, a potom i *cassa in camara*. DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b, fol. 21'.

⁶⁷⁵ Škrinje koje je *ser* Antun Banjvarić imao u svojoj spavaćoj sobi, popisane su u cjelini njegovog inventara dobara naslovljenoj: *E primo de cosse mobile so troua in caxa*. DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 5, fol. 283.

⁶⁷⁶ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 3, fol. 163'.

⁶⁷⁷ O značenju pojma prisoj vidi: J. Perić, *Kuća u Šibeniku*, str. 238.-239.

⁶⁷⁸ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 3, fol. 171'.

⁶⁷⁹ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b, fol. 26.

⁶⁸⁰ D. Božić-Bužančić, Prilog proučavanju interijera kuće u Splitu, str. 99.

dobara Cvitana Gorišćića koji je naveden kao *nobilis vir de Sibenico*, a u kojem se spominje škrinja u kojoj su čuvane upravo *cosse mobile*, odnosno Cvitanove pokretnine.⁶⁸¹ No, ipak je češće detaljnije definiranje sadržine pojedinih škrinja. Tako nerijetko nailazimo na spomen škrinje za čuvanje novca, odnosno *cassa de denari*, kakva se spominje 1466. g. u inventaru dobara majstora ranarnika, liječničkog pomoćnika i brijača *magistri barbitonsoris Iohannes de Corono*.⁶⁸² Sličnu je škrinju od jablanovine, *cassa de talpon da tegnir dinari*, posjedovao šibenski patricij *ser* Antun Lučić.⁶⁸³ Od škrinja za novac učestalije su škrinje za pohranu odjeće kao npr. ona koja se spominje u inventaru dobara Vukote Berčića *de Sibenico* kao *vna cassa da tegnir vestimenta*.⁶⁸⁴ Naravno, dobrostojeći trgovci, profesionalni djelatnici ili obrtnici nosili posjedovali su i više komada jednostavne i raskošnije odjeće pa stoga ne čudi da je Franjo Aldobrandi iz Firenze posjedovao ukupno osam škrinja za odjeću i to 2 *casse grande per veste et 6 casse menor*.⁶⁸⁵ Nadalje, vrlo često su u škrinjama čuvani razni prehrambeni proizvodi kao brašno i žitarice,⁶⁸⁶ založene stvari⁶⁸⁷ ili rukopisi. Naime, diljem Dalmacije, pa tako i u Šibeniku, bio je proširen običaj naručivanja izrade kopija važnih privatno-pravnih dokumenata (oporka, inventara dobara, kupoprodajnih ugovora, ugovora o naukovanju ugovora o posudbi i zaduživanju i dr.) od komunalnih bilježnika. Naravno, te je dokumente trebalo negdje čuvati, a najčešće su za to služile upravo škrinje. Tako je šibenski patricij *ser* Toma Tomašević posjedovao škrinju za privatne dokumente, u njegovu inventaru dobara navedenu kao *casseleta da sciture cum algune sciture dentro*. Škrinja se spominje u njegovom drugom inventaru dobara u kojemu su popisane pokretnine koje je nosio sa sobom na vojni pohod protiv Osmanlija.⁶⁸⁸ Prilikom bilježenja škrinja koje su se nalazile u spavaćoj sobi zapisivači nikada ne bilježe sadržinu jer se podrazumijevalo da su u škrinjama pozicioniranim u takvim sobama bili jastuci, jastučnice, posteljina i prekrivači. U nekim slučajevima namjena ili sadržaj određene škrinje nije izravno naznačen, nego je to razvidno iz konteksta. Naime, popisivač bi bilježio predmete prema škrinjama ili kovčezima, te bi najprije naveo samu škrinju ili kovčeg, a zatim i predmete koji su se u njima nalazili. Jedan od takvih slučajeva nalazimo u inventaru dobara šibenskog građanina Jurja Versanića iz 1460. g. u

⁶⁸¹ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 5, fol. 289.

⁶⁸² DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 8, fol. 360'.

⁶⁸³ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 5, fol. 273'.

⁶⁸⁴ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 3, fol. 139.

⁶⁸⁵ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 3, fol. 157.

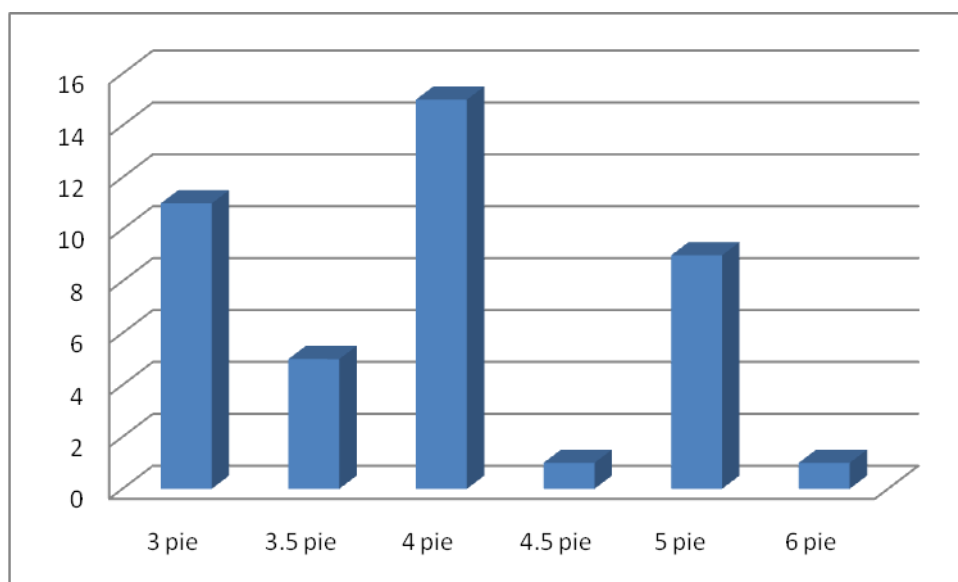
⁶⁸⁶ Pohrana brašna i žitarica objašnjena je u posebnom poglavlju o hrani i prehrani.

⁶⁸⁷ Na primjer škrinje u kojoj su se nalazile založene stvari nailazimo u inventaru dobara šibenskog patricija *ser* Jurja Kamenarića, navedenu kao *50 trouado questi argenti in vna cassela cum li pegni l[...]* (DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 3, fol. 3).

⁶⁸⁸ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 8, fol. 367.

kojem se, na početku cjeline u kojoj su zapisane pokretne iz kuće u kojoj je stanovao, navodi i jedna škrinja od jablana, odnosno *et primo 1^a cassa de talpon de 4 pie cum robe infrascripte*, a potom slijedi upis odjeće u vlasništvu spomenutog pokojnika i čuvane u toj škrinji.⁶⁸⁹ Ovaj upis je zanimljiv i zbog činjenice što se navodi dužina te škrinje, a koja je bila nešto veća od 1.2 metra. No, kao što je prikazano na Grafikonu 44., zapisivači dobara nerijetko su bilježili podatak o dužini škrinja i to u šibenskim stopama (*pie*), a koja je iznosila 0.303m.⁶⁹⁰ Podatci također ukazuju na uobičajene dužine škrinja, pa se iz njih razaznaje kako su najmanji primjerci bili oko 0.91m (*3 pie*), najveći su iznosili tek nešto više od 1.8m (*6 pie*), dok su najčešći primjerci kovčega bili dužine četiri stope odnosno 1.21m (*4 pie*).

Grafikon 44. Veličina škrinja u šibenskim stopama

Škrinjama je, prema svakodnevnoj namjeni, vrlo sličan bio predmet pod nazivom *cophano*, *chofano* ili *cofano* (u inventarima dobara nalazimo ukupno 101 komada ovog predmeta ili 8% od ukupnog broja namještaja namjenjenog pohrani predmeta) koji je imao oblik rimskog sarkofaga.⁶⁹¹ Pored toga, spomeni ovog predmeta u šibenskim inventarima dobara dopuštaju zaključak kako je *cophano*, uz razlike na pokrovnom dijelu, bio nešto manji

⁶⁸⁹ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 5, fol. 233.

⁶⁹⁰ J. Kolanović, *Šibenik*, str. 307.

⁶⁹¹ D. Božić-Bužančić, Prilog proučavanju interijera kuće u Splitu, str. 99.

nego *cassa*, ali i nešto jeftiniji.⁶⁹² Oblik sarkofaga koji je dominirao u slučaju predmeta *cophano*, omogućivao je majstorima da konstrukciju poklopca, ali i rubnicu pojačaju željezom. U promatranoj izvornoj građi nailazimo na podatak da je takav predmet, pored nekih drugih osoba, posjedovala *nobilis domina* Prija, supruga pok. Franje Konjevića. Na samom početku inventara dobara ove šibenske patricijke, u dijelu naslovljenom *Bona mobilia* nailazimo na spomen materijalnog predmeta navedenog kao *cophano inferado*.⁶⁹³ U prilog tvrdnji da je ova vrsta namještaja zapravo nešto skromnija i manja varijanta klasične i ranije spomenute vrste škrinje, kazuje i činjenica kako je za samo jedan *cophano* naveden materijal izrade. Taj podatak nalazimo u inventaru dobara šibenskog kanonika Jakova Žiljavića koji je, među brojnim pokretninama, posjedovao i *cophanno de legno uechio*, dakle jedan drveni i stari *cophano*.⁶⁹⁴ Kao što je ranije istaknuto, rijetko ili potpuno nespominjanje materijala izrade u inventarima dobara najčešće sugerira kako se materijal izrade podrazumijeva sam po sebi i kao općeprihvaćena činjenica, pogotovo u kontekstu materijalnih predmeta male vrijednosti. Stoga, možemo pretpostaviti da se *cophano* izrađivao od, čini se, jeftinog drvnog materijala. Što se tiče materijalnog stanja ovog predmeta, zanimljivo je kako se u šibenskim inventarima dobara (odnosno, u čak 31% upisa) navedeni predmet opisuje kao star ili *vecchio* (22 komada), grub ili *frusto* (4 komada), u lošem stanju ili *tristo* (3 komada) ili kao korišten odnosno *usado* (2 komada).⁶⁹⁵ Zato možemo reći kako se radi o predmetu koji je u mnogim kućanstvima imao dugotrajnu uporabnu vrijednost i nije se bacao prije nego što se gotovo potpuno istrošio.

U ovoj vrsti skromnijih i manjih škrinja, pohranjivale su se slične stvari kao i u škrinjama, ali se sadržaj odnosno roba skladištena u njima ne spominje toliko često kao u škrinjama koje su navođene pod nazivom *cassa*. Ipak, mogu se izdvojiti lijepi primjerci kao na primjer jedan *cophano* u vlasništvu šibenskog kanonika Jakova Žiljavića, a u kojem su se

⁶⁹² Iako je zbog malog uzorka izraženih cijena nezahvalna bilo kakva usporedba, zanimljivo je još jednom istaknuti ranije spomenute cijene škrinja koje je posjedovala *nobilis domina* Margareta Nigoević. Naime, ona je posjedovala malu škrinju od orahovine vrijednu 8 libara i običnu jablanovu škrinju procijenjenu na 4 libre. Usporedimo li te novčane vrijednosti s *vno cofano melior* vrijednim 5 libara (DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 4, fol. 196.), primjetno je da je navedeni *cophano*, unatoč prilično dobrom materijalnom stanju, osjetno jeftiniji od Margaretine orahove škrinje, ali i tek neznatno skuplji od jeftinijeg tipa škrinje od jablanovine, također u vlasništvu patricijke Margarete.

⁶⁹³ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b, fol. 20'.

⁶⁹⁴ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 3, fol. 177'.

⁶⁹⁵ U inventaru dobara imućne šibenske građanke Dobre, supruge Radovana Retkovića, čiji se dobar materijalni status ogleđa, između ostalog, u činjenici kako je u trenutku smrti 1454. g. posjedovala kuću *parte de muro e parte de ligname*, i to na dobrom položaju kod velikih gradskih vrata, točnije *soto la porta granda*, nailazimo na *vno chofano ala* dakle izrađen "po starinski". DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 2, fol. 58.

nalazili odjevni predmeti poput halja i čarapa, ali i posteljina.⁶⁹⁶ Tri takve male škrinjice posjedovao je šibenski patricij *ser* Marko Ivanov, od čega je u dva imao pohranjenu odjeću⁶⁹⁷ dok je jedan, zabilježen kao *cofaneto pizolo*, bio prazan.⁶⁹⁸ S obzirom na činjenicu kako su *cophani* bili kovčezi manje zapremine, u njih se spremala sitnija odnosno manja roba i predmeti. Tako se u jednom takvom kovčegu, koji je zapisan u ranije spomenutom inventaru dobara imućne šibenske građanke Dobre, supruge Radovana Retkovića, čuvalo nekoliko komada šivaćeg pribora.⁶⁹⁹ Šibenski komunalni bilježnik Rafael Ferro u jednom takvom kovčegu pohranio je nekoliko ženskih košulja i raznih komada srebra.⁷⁰⁰

U cjelokupnom uzorku dokumenata samo je za jedan *cophano* navedeno kako je bio *depeno* odnosno obojen, a njegov je vlasnik bio ribar Gašpar Ročić *de Sibenico*.⁷⁰¹ Jednostavno bojanje škrinja i kovčega je trend za kojeg se smatralo kako se u značajnijoj mjeri na prostoru šibenske komune pojavljuje tijekom XVI. st., te se nastavlja u XVII. st., kada su jednostavnije bojanje i ukrašavanje ovih predmeta bili dostupni svima, a naročito su bili popularni među pomorcima.⁷⁰² Gore spomenuti primjer iz druge polovine XV. st. sugerira da je bojenje kovčega i škrinja bila tradicija u Šibeniku i u nešto ranijem razdoblju.

Uz razne oblike škrinja, u promatranim inventarima dobara stanovnika kasnosrednjovjekovne šibenske komune nalazimo još jedan materijalni predmet namijenjen pohrani pokretnina, a navođen je pod terminom *scrigno* (7 komada u promatranom uzorku). Prema tumačenju G. Boeria i J. Perić, riječ *scrigno* označava kovčežić, najčešće od željeza ili pojačan željezom koji je služio za pohranu dragocjenosti, najčešće srebra.⁷⁰³ Na temelju ovdje promatranog uzorka inventara dobara vrlo je teško odrediti detalje vezane uz izgled i veličinu ovog kućanskog predmeta, posebice zbog malog broja spomena takvog predmeta u promatranim privatno pravnim ispravama. Potrebno je izdvojiti kako sedam zabilježenih komada ovog predmeta nije gotovo uopće opisano. Samo je za jedan *scrigno* navedeno kako

⁶⁹⁶ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 3, fol. 176'.

⁶⁹⁷ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 7, fol. 340-340'.

⁶⁹⁸ Iz inventara dobara *ser* Marka Ivanova vidi se da su izvršitelji popisivali stvari po nekretninama, a zatim su unutar svake pojedine nekretnine bilježili stvari prema škrinjama ili kovčezima u kojima i to najprije spomenuvši kovčeg, a zatim predmete koji se u istome i nalaze. Kako se ovaj kovčeg nalazi na kraju popisa pokretnina u njegovoj kući stanovanja, možemo zaključiti kako je isti bio prazan. DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 7, fol. 341.

⁶⁹⁹ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 2, fol. 58.

⁷⁰⁰ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 2, fol. 79'.

⁷⁰¹ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 2, fol. 92.

⁷⁰² J. Perić, Kuća u Šibeniku, str. 248.

⁷⁰³ G. Boerio, *Dizionario*, str. 635.; J. Perić, Kuća u Šibeniku, str. 251.

je bio izrađen od jelovine,⁷⁰⁴ uz jedan je navedeno kako je za mornare,⁷⁰⁵ dok je za jedan komad ovog namještaja je navedeno kako se nalazi u prisoju.⁷⁰⁶

Kutijice koje se u promatranim inventarima dobara nazivaju *scatola*, čine samo 2% udjela među materijalnim predmetima za pohranu pokretnina u kasnosrednjovjekovnim šibenskim kućanstvima (31 komad). Iako sa sigurnošću možemo tvrditi kako su ovakve kutijice bile izrađene od drva, niti jedan upis nam nažalost ne otkriva o kojem je tipu drva riječ. Znamo samo kako je bila riječ o lijepim primjercima što saznajemo iz često korištenog pridjeva *bella*,⁷⁰⁷ i *figurata*.⁷⁰⁸ Početke tendenciju iz XVI. st. kada se *cassa* sve više ukrašavala kistom od strane domaćih majstora,⁷⁰⁹ vidimo upravo na kutijicama XV. st. koje su nerijetko oslikane (6 oslikanih *scatola* u promatranom uzorku), poput one koju je posjedovao šibenski građanin Toma Draganić⁷¹⁰ ili jedne koja se izdvaja među četiri komada koje je posjedovao spominjani šibenski kanonik Jakov Žiljavić, a koja je navedena kao *scatoleta depenta*.⁷¹¹ U istom inventaru nalazimo i na jednu kutijicu kojoj se spominje sadržaj i smještaj pa tako iz cjeline inventara u kojoj su popisani predmeti koji su se nalazili *In studio*, saznajemo kako je spomenuti šibenski kanonik posjedovao i jednu kutijicu u kojoj su se nalazila niska bisera, navedena kao *scatola cum vno fileto de perle*.⁷¹²

Predmet koji je namjenom i izgledom najviše podsjećao na današnji ormar i zapravo predstavlja jedan od prvih sličnih primjeraka je bio “ormar peharnik”, odnosno *credenza* (35 komada ili 3% namještaja za pohranu pokretnina). Riječ je o luksuznijem elementu poluvisokog tipa karakterističnom za renesansnu Italiju, a na prednjicije imao vratašca, a unutar njih su se često nalazile i manje ladice.⁷¹³ Navedeni predmet se u svojoj izvornoj namjeni uglavnom nalazio u blagavaonicama, što u kontekstu šibenske komune ilustrira lijep primjer patricija *ser* Jurja Kamenarića. Kao jedan od najbogatijih stanovnika kasnosrednjovjekovne šibenske komune, navedeni je *ser* Juraj među brojnim pokretninama

⁷⁰⁴ Šibenski *magister barbitonsor* Jakov Bolješić, posjedovao je *scrigno de talpon* DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 3, fol. 89'.

⁷⁰⁵ Zanimljivo je kako Katica, žena Ivana Bosine *de Sibenico* posjeduje jednu *scrigno grando do mariner*, a suprug je živ i stoga nije njegova. DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 3, fol. 168.

⁷⁰⁶ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 3, fol. 179.

⁷⁰⁷ Takava *scatola* se nalazi u inventaru dobara maloljetnog šibenskog patricija *ser* Stjepana Miršića iz 1461. godine. DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 5, fol. 251.

⁷⁰⁸ Takvu kutiju nalazimo u inventaru dobara Dragiše Pribčića *de Sibenico* iz 1455. godine. DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 3, fol. 140'.

⁷⁰⁹ J. Perić, Kuća u Šibeniku, str. 250.

⁷¹⁰ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 5, fol. 237.

⁷¹¹ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 3, fol. 176.

⁷¹² DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 3, fol. 175'.

⁷¹³ J. Perić, Kuća u Šibeniku, str. 253.

posjedovao i jedan ormar peharnik smješten u blagovaonici naveden kao *I^a credenza in sala*.⁷¹⁴ Iako s obzirom na uobičajeno mjesto pohrane kao i opis koji otvara brojne mogućnosti pohrane predmeta u blagovaonama, jedini termin koji se navodi uz ovaj komad namještaja jest kruh, odnosno navedeni predmeti su bili navedeni *da pan* (11 spomena). Vjerojatno je riječ o tome kako se zbog spomenutih vratašaca kao i lokacije predmeta unutar blagovaone u takvom ormaru pohranjivao kruh, te iako su se u istome vjerojatno pohranjivali i neki drugi kućanski predmeti poput pribora za jelo i tanjura, kruh je ostao trajna karakteristika ovog predmeta u navedenom razdoblju pa je “ormar peharnik” stoga bio najčešće definiran upravo prema krugu, kao npr *credenza da pan* koju je posjedovao šibenski patricij *ser Šimun Šižgorić*.⁷¹⁵ Iako je s obzirom na tendenciju upoisivanja pokretnina u inventare dobara uobičajeno da se često ne spominju materijali izrade za predmete kod kojih se taj materijal podrazumijeva, a u ovom slučaju bi to bilo drvo, začuđuje kako popisivači niti jednom nisu naveli vrstu drva, a jedini upis na tragu toga je *chredenza de tolle*, odnosno “ormar peharnik” od dasaka koji je posjedovao šibenski komunalni bilježnik *ser Raffael Ferro*.⁷¹⁶

Košara je s 20% udjela bila drugi najzastupljeniji predmet namjenjen pohrani i prenošenju materijalnih dobara u kasnosrednjovjekovnom šibenskom kućanstvu. Pitanje samog izgleda kao i materijala izrade ovog predmeta nije definirano niti u literaturi, ali niti u samim promatranim privatno pravnim izvorima.⁷¹⁷ Ipak, brojka od 242 popisana komada ovog materijalnog predmeta otkriva nam neke posebnosti ovog predmeta i daje barem djelomičan uvid u važnost košare. Najprije je potrebno istaknuti kako za razliku od mnogih drugih predmeta košara nije striktno vezana uz neki određeni prostor u kućanstvu nego nam promatrani inventari dobara sugeriraju kako su je košara kao uostalom i danas bila vrlo mobilan predmet. S obzirom na tu činjenicu, potrebno ju je odvojiti od ranije navedenih škrinja i kovčega. Popisivači promatranih dokumenata košaru bilježe na raznim zatvorenim prostorijama i to od općih upisa kao što je naprimjer navedena jedna košara koju je posjedovala *nobilis domina Dobrica*, žene pok. *ser Ivana Konjevića*, a za koju je općenito navedeno da se nalazila u kući, odnosno *in caxa*,⁷¹⁸ preko prisoja kao npr. u inventaru dobara *Vuke Ratkovića de Sibenico*,⁷¹⁹ kuhinje gdje su se nalazile npr. tri stare košare koje je

⁷¹⁴ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b, fol. 4.

⁷¹⁵ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 3, fol. 144'.

⁷¹⁶ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 2, fol. 81.

⁷¹⁷ Giuseppe Boerio definira ovaj predmet kao košaru raznovrsne veličine, namjene te materijala i načina izrade (*Dizionario*, str.162).

⁷¹⁸ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 3, fol. 103'.

⁷¹⁹ Podpoglavlje inventara gdje su upisane četiri košare spomenutog *Vuke Ratkovića de Sibenico*, naslovljeno je *In lo soler de soto*. DAZd, SŠB, KV, kut. 16/II, sv. 15.IV.b 3., fol. 171'.

posjedovao Grgur Papa *habitor Sibenici*,⁷²⁰ ili u konobi kao npr. u inventaru dobara ranije spominjanog šibenskog kanonika Jakova Žiljavića.⁷²¹

Iako su košare uglavnom bile vrlo jednostavno bilježene bez nekih detaljnijih opisa, neki nam upisi mogu ipak djelomično rasvijetliti približan izgled i primjenu ovog predmeta. Tako su npr. popisivači za čak 17 košara naveli da imaju poklopac, poput npr. velike košare sa poklopcem koju je posjedovao Radić Vučić *de Ragusio et alias habitator in Sibenici*,⁷²² a u jednom slučaju je detaljnije opisan i tip poklopca pa tako saznajemo kako je *magister cerdo* Pavao Banjvarić *de Sibenico* posjedovao jednu košaru sa poklopcem izrađenu na talijanski način, navedenu kao *cesta couerta ala italiana*⁷²³

Etnonimi pridodani uz pojam košare (vidi Grafikon 45.) kao kod npr. gore navedene košare Pavla Banjvarića *de Sibenico*, povremeno se pojavljuju pri popisivanju istih u inventarima dobara. Tako su popisivači razlikovali slavenske, odnosno *ala schiavonesca* (20 komada), mletačke, odnosno *ala venetiana* (15 komada), hrvatske ili *ala crouata* (4 komada), košare *po domaći*, odnosno *ala nostrana* (3 košare tog tipa), te košare izrađene na talijanski način ili *ala italiana* (2 košara tog tipa).

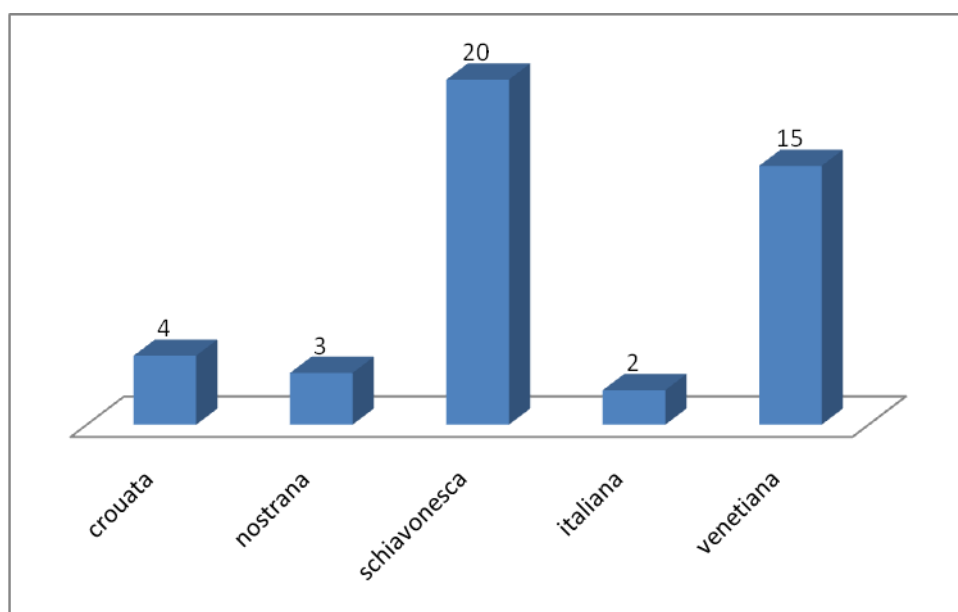
⁷²⁰ Podpoglavlje inventara gdje su upisane tri košare spomenutog Grgura Pape naslovljeno je kao: *In coquina*. DAZd, SŠB, KV, kut. 16/II, sv. 15.IV.b 5., fol. 229'.

⁷²¹ Podpoglavlje inventara dobara šibenskog kanonika Jakova Žiljavića u kojem se nalazi spomenuta košara, naslovljeno je *In canaueta piccola*. DAZd, SŠB, KV, kut. 16/II, sv. 15.IV.b 3., fol. 178'.

⁷²² *cesto grande cum couerto* DAZd, SŠB, KV, kut. 16/II, sv. 15.IV.b 3., fol. 193.

⁷²³ DAZd, SŠB, KV, kut. 16/II, sv. 15.IV.b 8., fol. 362'.

Grafikon 45. Tipovi košara prema etnonimima

Zanimljivo je napomenuti kako se uz niti jednu od tako popisanih košara, nigdje ne spominje nikakva namjena, točnije niti jedna od čak 23 košare uz koje je navedeno da služe za nošenje ili čuvanje kruha, nisu zapisane sa etnonimom. Nadalje, iako brojka od 23 komada košara kojima je kao predmet upotrebe navedeno pohranjivanje kruha čini samo 10% od ukupnog broja košara u promatranim inventarima dobara, ipak ne bilježenje niti jedne druge primjene ovog predmeta pri popisivanju ostalih 90% košara nalaže da se kao i kod sličnih uzoraka u ovoj dizertaciji priklonim činjenici kako ne postojanje drugog podatka jednostavno znači da je vrlo vjerojatno riječ o gotovo jedinoj primjeni tog predmeta koju popisivači očito nisu imali potrebe više puta spominjati jer se podrazumjevala. Ipak, je potrebno spomenuti kako na konkretnom primjeru košara, postoji mala mogućnost kako se zbog praktičnog oblika i veličine promatranog predmeta, ovakva košara mogla eventualno koristiti za neke druge svakodnevne namjene, u prvom redu za pohranu materijalnih sitnica, a pogotovo zbog s ranije navedenog podatka kako su košare znale biti popisane u prostorijama koji nisu bili namjenjeni prehrani. Ipak, unatoč tome možemo zaključiti da je košara u kasnosrednjovjekovnom kućanstvu služila uglavnom za pohranu kruha namjenjenog kućnoj konzumaciji.

VII.2.2. Vreće i bisage

Prilikom pohrane, ali češće prijenosa materijalnih predmeta i dobara, stanovništvo kasnosrednjovjekovnog Šibenika služilo se i manje luksuznim predmetima koji se nemogu smatrati namještajem poput kovčega i sanduka, a riječ je o raznim varijacijama vreća koje se pojavljuju pod terminima *sacha*, *sacho*, ili *sacca*. S obzirom na višenamjenske mogućnosti ovog predmeta, poput prijenosa kuhinjskog pribora,⁷²⁴ odjeće,⁷²⁵ žitarica,⁷²⁶ brašna,⁷²⁷ bilježnica,⁷²⁸ ali i raznih sirovina,⁷²⁹ ne iznenađuje brojka od čak 484 komada raznih tipova vreća u promatranim inventarima dobara. Iako nam kao i za većinu kućanskih predmeta u promatranim inventarima dobara popisivači ne donose redovito neke od posebnosti pojedinih predmeta vezane npr. uz materijal ili boju, podatak kako je 176 *sacha* bilo izraženo od vune (46% od ukupnog broja vreća računajući i nedeterminirane materijale izrade, vidi Grafikon 46.), a jedini drugi spominjani materijal, sukno, spominje se samo tri puta, možemo zaključiti kako je *sacha* bila vrlo čest predmet u kasnosrednjovjekovnim šibenskim kućanstvima te je gotovo isključivo bila izrađena od vune. Uz često spominjanje namjene i materijala kao što je ranije navedeno, popisivači uz ovaj skroman, ali vrlo čest i koristan kućanski predmet vrlo često stavljaju njegovo stanje kao npr. da je bio star (32 komada)⁷³⁰, grub (13 komada)⁷³¹ korišten (7 komada),⁷³² a ponekad čak i nov (16 komada),⁷³³ dobar (5 komada).⁷³⁴

⁷²⁴ Šibenski kanonik Jakov Žiljavić je među ostalim predmetima posjedovao vreću u kojoj se nalazio tucet srebrnih žlica i tucet srebrnih vilica navedenih kao *dozena de cuslieri darzento et vnaltra de pironi darzento in vno sacheto*. DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 3, fol. 175'.

⁷²⁵ Nakon vreće za kuhinjski pribor, popisivači dobara spomenutog šibenskog kanonika navode *sacho da camisa*. DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 3, fol. 175'.

⁷²⁶ Žitarice u vrećama nalazimo npr. kod Ivane, udovice pok. Valente kod koje je navedeno da posjeduje *pocho de meglio in uno sacheto*, odnosno malo prosa u jednoj vreći. DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 8, fol. 379'.

⁷²⁷ Marica, udovica pok. Jurice Punikovića *de Sibenico* je u trenutku smrti 1460. g. između ostalog posjedovala i 1,5 kvarti brašna u jednoj vreći *in vno sacho de farina de orzo quarta una e meza*. DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 5, fol. 242'.

⁷²⁸ Grgur Papa *habitor Sibenici* je npr. u jednoj od svojih vreća imao nekoliko bilježnica raznih rukopisa, odnosno *sacha cum soy quaderni*. DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 5, fol. 229'.

⁷²⁹ Katica, supruga Ivana Bosine *de Sibenico* je posjedovala jednu vreću u kojoj se nalazilo više klupka vunениh konca navedenih kao *sacha cum alguni gremi de filo de lana*. DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 3, fol. 168'.

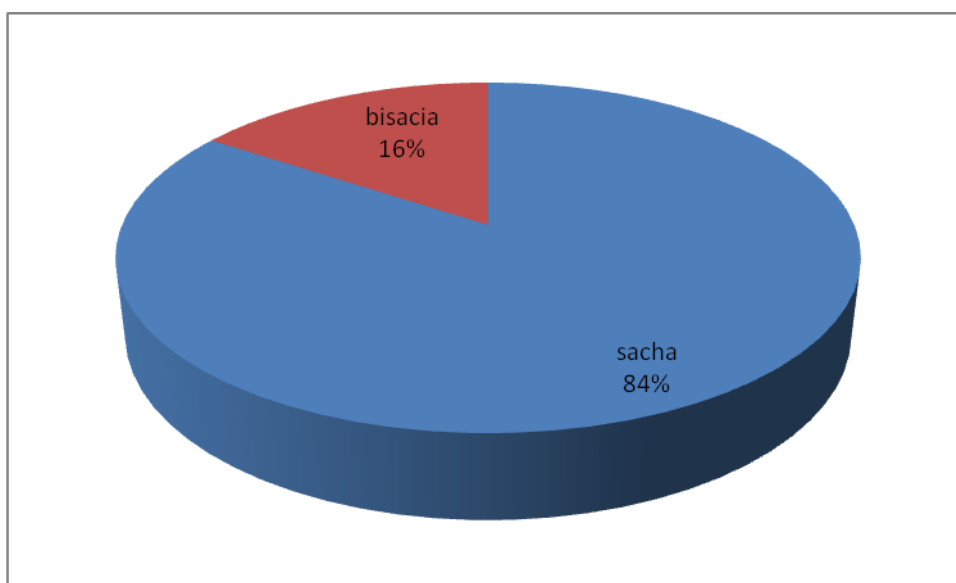
⁷³⁰ Radeljan Kosavić je u trenutku svoje smrti 1460. g., među malobrojnim pokretninama posjedovao i *doi sachi uechi*. DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 5, fol. 234.

⁷³¹ *marangonus* Ivan Radoslavlić *de Sibenico* je prema svom inventaru dobara iz 1457. g. posjedovao i dvije grube vreće navedene kao *sachi 2 frusti*. DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 3, fol. 183'.

⁷³² *magister marangonus* Nikola Slušiće *de Sibenico* je u trenutku smrti 1455.g. između ostalog posjedovao i tri korištene vreće navedene kao *tre sachi usadi*. DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 3, fol. 158.

⁷³³ U inventaru dobara Jurja Versanića *de burgo Sibenico* iz siječnja 1460. g. saznajemo kako je ovaj šibenski građanin između ostalog posjedovao i 4 *sachi noui*, odnosno četiri nove vreće. DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 5, fol. 233'.

Grafikon 46. Tipovi vreća u šibenskim inventarima dobara 1451.-1467.

U promatranim inventurama dobara pojavljuje se i 76 komada *bisaccia*. Iako bi doslovan prijevod sa mletačkog dijalekta *veneto* sugerirao kako je riječ o klasičnim bisagama, ipak, zbog malog uzorka nemoguće je izvršiti daljnju i detaljniju analizu, no sigurno jest kako je pravi termin za ovaj predmet bisaga, no kako su se takve bisage mogle koristiti u slične svrhe kao *sacha* nego kao bisage u klasičnom smislu riječi. Materijal izrade se navodi za samo osam komada ovog predmeta, a riječ je o vuni (8 komada vunених *bissacia*),⁷³⁵ dok drugi materijal nije niti jednom naveden. Za razliku od *sacha* uz niti jednu ovakvu bisagu nije navedena njen sadržaj, dok su opisi relativno slični unificirani. Tako i kod ovog srodnog predmeta, popisivači najčešće spominju ovaj tip predmeta kao star (15 komada),⁷³⁶ grub (3 komada),⁷³⁷ korišten (1 komad)⁷³⁸ ili navode kao je bio *male vrijednosti*.⁷³⁹ Od zanimljivosti

⁷³⁴ Inventar dobara Jakova Nastase *de Sibenico* iz 1460. g. navodi kako je ovaj šibenski građanin među brojnim predmetima posjedovao i sachi de lana 5 boni, odnosno pet dobrih lanenih vreća. DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 5, fol. 246'.

⁷³⁵ Dragiša Pribčić *de Sibenico* je posjedovao četiri stare vunene vreće (*sacha*), ali i dvije bisage od istog materijala. DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 3, fol. 140.

⁷³⁶ Isto.

⁷³⁷ Radoje Radoslavlić *habitor Vodiciarum* posjedovao je 1 bisaze *morlancesche fruste*. DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b, fol. 36'.

⁷³⁸ U inventaru dobara Bogdana Barila *de Sibenico* saznajemo kako je ovaj šibenski građanin među brojnim predmetima posjedovao i par korištenih vunених bisaga, navedenih kao *par de bisaze de lna usade*. DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b, fol. 56'.

⁷³⁹ Katica, žena Ivana Bosine *de Sibenico* posjeduje jedne bisage *male vrijednosti*, odnosno *pocho valor*. DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 3, fol. 168'.

koje su popisivači smatrali potrebnim napomenuti, potrebno je istaknuti i jedine bisage za koje je navedeno da su bile bojanje. Točnije, riječ je o crnom paru bisaga koji je prema inventaru dobara iz 1465. g. posjedovao *magister pelliparius* Radoje Blitva *de Sibenico*, a navedene kao *par de bisaze vechie negre*.⁷⁴⁰

VII.3. Predmeti namjenjeni spavanju i spavaćim sobama

Jedan od najraširenijih predmeta među kućanskim predmetima namjenjenih za spavanje ili spavaće sobe je zasigurno bio gunj, odnosno *schiauina* (522 komada ili 22.5% predmeta korištenih pri spavanju). Riječ je o predmetu koji je i inače predstavljao vrlo raširen tip gunja na istočnojadranskom prostoru⁷⁴¹, što je između ostaloga i vidljivo prema dosadašnjim studijama na tu temu za kasnosrednjovjekovne i ranonovovjekovne prostore Zadra,⁷⁴² Dubrovnika,⁷⁴³ Šibenika,⁷⁴⁴ Splita⁷⁴⁵ i Trogira⁷⁴⁶. Za navedeni predmet autorica J. Perić kaže kako je to: *pokrivač od kostrijeti, poznat u kasnije u spomenicima pod talijanskim "schiavine", a sačinjavali su prvobitno i kod boljih građana ponjavu*.⁷⁴⁷ Riječ o predmetu koji se koristio pri spavanju, ali je bio mobilan, te široko raširen pa se tako *schiauina* nalazila u raznim prostorijama kasnosrednjovjekovnog šibenskog kućanstva. Tako primjerice, gunjeve nalazimo u raznim prostorijama od prisoja,⁷⁴⁸ *gornjih*⁷⁴⁹ ili *srednjih* soba,⁷⁵⁰ preko sobama za radnike,⁷⁵¹ a navedeni u i podatci kako se gunj prodavao u dućanu.⁷⁵² Zanimljiv je primjer šibenskog patricija *ser* Martina Miršića koji je posjedovao dva ovakva gunja koja su navedena u poglavlju inventara dobara naslovljenom *In camera superiori et primo*, a koji je u svojoj

⁷⁴⁰ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 5, fol. 294.

⁷⁴¹ N. Beritić, *Unutrašnjost lopudske kuće*, str. 494.

⁷⁴² *Inventari fonda veličajne općine zadarske*, dok 15., fol. 1, str. 148.

⁷⁴³ N. Beritić, *Unutrašnjost lopudske kuće*, str. 494.

⁷⁴⁴ J. Perić, *Kuća u Šibeniku*, str. 247.

⁷⁴⁵ D. Božić-Bužančić, *Prilog proučavanju interijera kuće u Splitu*, str. 100.

⁷⁴⁶ Marija Karbić – Zoran Ladić, *Oporuke stanovnika grada Trogira koje se čuvaju u Arhivu HAZU u Zagrebu, Radovi Zavoda za povijesne i društvene znanosti HAZU i Zadru*, br. 43., 2001., dok. 23., str. 186.; dok. 86., str. 227.-228.

⁷⁴⁷ J. Perić, *Kuća u Šibeniku*, str. 247.

⁷⁴⁸ Grgur Papa *habitor Sibenici*. DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 5, fol. 230.

⁷⁴⁹ Jakov Ferro *de Sibenico*. DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 5, fol. 268'; šibenski patricij *ser* Martin Miršić (DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 3, fol. 162'); šibenski kanonik Jakov Žiljavić, DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 3, fol. 177.

⁷⁵⁰ *Archidiaconus Sibenicensis Petrus Iohanni*. DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 7, fol. 301.

⁷⁵¹ Šibenski kanonik Jakov Žiljavić. DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 3, fol. 177.

⁷⁵² Iz poglavlja inventara dobara *ser* Marka Ivanova naslovljenom *Robe in botega*, saznajemo kako je spomenuti šibenski patricij je u svojem dućanu imao i 3 *schiauline murlache*. DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 7, fol. 332'.

oporuci izrađenoj 1452. g., odnosno četiri godine prije smrti, *corpore sanus sentiens se decrepite esse etatis*, naložio milosrdni legat *a li pueri de sancto Lazaro e a quali che stano ne li hospedali – ogni pouero una schiauina de liure tre piccole*.⁷⁵³ Spomenuta cijena od tri libre ili pola dukata, spominje se u još jednom odvojenom slučaju iz 1467. g., točnije inventaru dobara Petra Milinovića *de Sibenico*, a u kojem se navodi kako je *sciauina* njegove supruge Biloslave vrijedila 3 šibenske libre, odnosno *schiauina grega usada libre tre*.⁷⁵⁴ Iz promatranog uzorka je vidljivo kako su stanovnici kasnosrednjovjekovne šibenske komune razlikovali barem dva tipa ovakvog gunja te ih dijelili na morlački (27 komada) ili grčki (osam komada). Jedna od *schiauina* navedenih u promatranim inventarima dobara je navedena kao *de Corfu* ili sa Krfa⁷⁵⁵, što ostavlja otvorenim pitanje dali su takve grčke *schiauine* bile upravo sa otoka Krfa. Nadalje, potrebno je odmah odbaciti pretpostavku kako je zapravo riječ o istom tipu uvoznog gunja kojeg su popisivači poznavali pod dva različita imena iz razloga što se u nekim dokumentima spominje kako su iste osobe vlasnici oba tipa gunjeva. kao npr. Gašpar Rohalić *de Sibenico* u čijem inventaru dobara iz 1454. g. nailazimo podatak kako je spomenuti šibenski ribar među ostalim pokretninama posjedovao i *quatro schiauine grecesche et dui morlache*.⁷⁵⁶

VII.3.1. Kreveti

Krevet je u spavaćim sobama kasnosrednjovjekovnog Šibenika, jednako kao i danas imao centralnu ulogu (123 komada ili 5.3% predmeta korištenih pri spavanju). Naravno, s obzirom kako je riječ o kasnosrednjovjekovnom razdoblju, krevet još uvijek nije nužno sredstvo nego luksuz što je vidljivo iz činjenice kako neki autori još uvijek spominju spavanje na podu u tom razdoblju, ili čak posjedovanje istoga smatraju krevet smatra “socijalnim markerom”,⁷⁵⁷ jednako kao i podatka da se kreveti ne nalaze u svim inventarima dobara.⁷⁵⁸

⁷⁵³ Dakle, pokojni *ser* Martin ostavlja svakom bolesnom ili siromašnom stanovniku šibenskog hospotala po jedan gunj. DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. a, fol. 12.

⁷⁵⁴ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 8, fol. 378'.

⁷⁵⁵ U jednom inventaru dobara iz 1467. g. saznajemo kako je *magister lapicida* Ivan Šerba *de Sibenico* posjedovao dva ovakva gunja od kojih je jedan naveden kao *schiauina de Corfu*. DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 8, fol. 382'.

⁷⁵⁶ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 2, fol. 92.

⁷⁵⁷ R. Fossier, *The Axe and the Oath*, str. 116.

⁷⁵⁸ Iako je prilikom promatranja inventara dobara stanovnika šibenske komune utvrđeno da nepostojanje određenog predmeta u pojedinim inventarima ne znači nužno nepostojanje istog u cijelom kućanstvu, u

Sam krevet nalazimo u nekoliko varijanti, a riječ je nazivima *letto*, odnosno krevet u smislu kakvoga ga danas poznajemo sa nosačima na kojima su se nalazile daske, *letiera* odnosno jednostavni tip kreveta točnije njegov okvir opremljen prečkama ili mrežom od konopa na koje se onda mogu staviti madraci ili slamarice,⁷⁵⁹ *letizello* kao varijacija kreveta manjih dimenzija, te kolijevka odnosno *chuna* koja je bila rezervirana samo za imućnije slojeve društva.

Iako studije na primjerima Šibenika i Splita u XVI. st. ukazuju kako su dominantni materijali izrade kreveta bili orah, te rjeđe jelovina, nažalost u promatranim inventarima dobara nemamo podataka za materijal izrade niti jednog jedinog kreveta. S obzirom na tu činjenicu, jedino možemo biti sigurni da je bila riječ o nekom obliku drva, jer su željezni kreveti prisutniji tek u XVII. stoljeću.⁷⁶⁰ Nadalje, jedina konstanta pri navođenju kreveta u inventarima dobara jest perje za krevet, odnosno *piuma*. Naime, za 48 komada ili 39% kreveta od ukupno 123 komada u promatranim inventarima dobara je navedeno kako su punjeni perjem kakav primjerice posjeduje *nobilis domina* Marija iz obitelji Tobolović, udana za trogirskog patricija *ser* Luciana *de Cegis* u čijem se inventaru dobara iz 1456. g. na kao prvi upisani predmet nalazi *vno letto de piuma*.⁷⁶¹ Slučaj šibenske građanke Slave koja je zbog statusa svog supruga Mihovila koji je bio *protomagistri calafatis*, navođena kao *domina*, daje primjer kreveta koji nije bio punjen perjem, te je naveden kao *senza piuma*.⁷⁶² Iako je ovo jedini takav primjer gdje je striktno naglašeno kako je krevet bez perja, možemo pretpostaviti da je isti slučaj bio i za ostale premeta za koje perje nije bilo spomenuto.

Uz klasičan krevet postojala je i manja varijanta kreveta nazivana *letizelo* (9 komada ili 7.3% namještaja korištenog pr spavanju) koji je lijepo opisan u nekoliko dokumenta, a potrebno je izdvojiti inventar dobara šibenskog patricija i vojnog zapovjednika *ser* Šimuna Tavelića za čiji je *letizelo*, navedeno kako je bio ispunjen perjem i namjenjen jednoj osobi, odnosno *de piuma da una persona*.⁷⁶³ Iako jedan primjerak najčešće može sugerirati iznimku,

pojedininim je slučajevima bilo vidljivo kako nekeosobe posjeduju svu opremu za spavanje uključujući jastuke, gunjeve i madrace, ali bez kreveta jer su ti madraci vjerojatno bili polagani na pod.

⁷⁵⁹ Najbolje opise ovog tipa kreveta nailazimo u ranije spominjanom radu D. Božić-Bužančić, Prilog proučavanju interijera kuće u Splitu, str. 100.; F. Celio Cega, *Svakidašnji život stanovnika grada Trogira*, str. 62.

⁷⁶⁰ J. Perić, *Kuća u Šibeniku*, str. 248.

⁷⁶¹ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 3, fol. 170.

⁷⁶² DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 2, fol. 84'.

⁷⁶³ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 8, fol. 326.

s obzirom na činjenicu kako F. Celio Cega nalazi slične primjerke u Trogiru u razdoblju XVIII. st., očito je riječ o primjerku koji nije čest, ali kontinuirano postoji.⁷⁶⁴

Osim navedenih upisa, kod preostalih komada ovog namještaja ne nalazimo nikakvih zanimljivosti, osim što je za dva komada navedeno da su punjeni perjem, a riječ je primjercima koji su pripadali dvojici šibenskih patricija: *ser* Šimuna Šižgorića⁷⁶⁵ i *ser* Pavla Nigojevića.⁷⁶⁶

Okvir kreveta za poprečnim prečkama koji se nazivao *letiera*, čini 43% od ukupnog broja komada namještaja namjenjenog spavanju (53 komada). S obzirom na manju težinu i veličinu ovog predmeta od klasičnog kreveta, riječ je o krevetu za sve društvene slojeve osim najsiromašnijih dok kod bogatiji zasigurno predstavlja komad namještaja namjenjenog posluži i sl., pa tako uz klasične lokacije po spavaćim sobama, popisivači su neke primjerke popisali na neuobičajenim lokacijama unutar kućanstva kao što je npr. bila *letiera* koju je posjedovao šibenski *habitor* Grgur Papa, a nalazila se u kuhinji.⁷⁶⁷ Cijena nam je poznata samo za jedan primjerak ovog tipa namještaja, te saznajemo kako je *lettiera* koju je posjedovao Petar Milinović *de Sibenico* imala samo jednu poprečnu dasku, odnosno *cum vna tolla*, te su ga popisivači procjenili na dvije šibenske libre.⁷⁶⁸

Zanimljiv dodatak uz ovaj predmet nailazimo u inventaru dobara patricija *ser* Martina Tolimerića gdje su popisivači za jedan takav primjerak precizirali kako je to *letiera* koju su pokojnik ili vjerojatnije njegova posluga koristili za spavanje, odnosno *per dormir* (!),⁷⁶⁹ a slične primjere nalazimo i kod šibenskih građana Nikole Lalića i Vuke Ratkovića koji su obojica posjedovali po dva slična komada namještaja.⁷⁷⁰

U kontekstu kreveta, potrebno je spomenuti i krevet za najmlađe stanovnike, a riječ je o kolijevkama koje nalazimo pod nazivom *chuna* ili *cuna*. Tijekom srednjovjekovnog razdoblja, u kolijevkama ili na drugim tipovima kreveta ili slamarice, dječje tijelo je najčešće imalo otkrivene noge, te su mu ruke je bile iglicama ili sličnim predmetima učvršćene za

⁷⁶⁴ F. Celio Cega, *Svakidašnji život grada Trogira*, str. 73.

⁷⁶⁵ Letizelo *de piuma*. DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 3, fol. 145.

⁷⁶⁶ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 7, fol. 350.

⁷⁶⁷ Grgur Papa *habitor Sibenici*. DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 5, fol. 229'.

⁷⁶⁸ Iako je nepoznato koliko bi takav tip kreveta trebao imati poprečnih dasaka, navedeni primjer sa jednom daskom zasigurno predstavlja nepotpun ili oštećen predmet. DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 8, fol. 378'.

⁷⁶⁹ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 5, fol. 221.

⁷⁷⁰ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 3, fol. 185', 171'.

bokove.⁷⁷¹ Potrebno je istaknuti da unatoč činjenici kako su kako su djeca iz najviših i najjačih plemićkih ili pak kraljevskih obitelji bila posebno zaštićena, dokazano je kako su gotovo sva djeca, bez obzira na materijalnu i društvenu poziciju dobivala pažnju i ljubav svoje bliže okoline.⁷⁷² U promatranom uzorku inventara dobara primjerice, nalazimo na deset komada kolijevki, a zanimljivo je kako kolijevku nalazimo kod pripadnika svih društvenih slojeva, od ditrikturalaca poput Mateja Tekumilića de *villa Popegl*⁷⁷³ ili Tome Duplovića de *Dazlina*,⁷⁷⁴ šibenskih građana kao npr. što je bio *magister lapicida* Ivan Šerba⁷⁷⁵ ili Radoje Blitva.⁷⁷⁶ Naravno, lijepe promjerke kolijevki nalazimo i u vlasništvu pripadnika komunalnog patricija koji su posjedovali lijepe uvozne primjerke kolijevki kao što je bila *cuna venetiana granda per puti*, a posjedovao ju je *ser* Antun Lučić.⁷⁷⁷ Najviše, čak pet kolijevki nalazimo u inventaru dobara šibenskog patricija *ser* Marka Ivanova.⁷⁷⁸ Uz ostala četiri primjerka, važno je izdvojiti jednu kolijevku uz koju je popisana oprema za istu. Riječ je kolijeci u koju je očito bilo složeno nekoliko predmeta namjenjenih prekrivanju djetete tijekom spavanja. Naime u jednoj od četiri kolijevki (*in dita chuna*) navedenih u inventaru dobara šibenskog patricija *ser* Marka Ivanova, naveden je pokrivač od zelene raše, naveden kao *Couertor in dita chuna, verde de rassa*,⁷⁷⁹ i dvije dječje plahte.⁷⁸⁰ Ipak, bez obzira na činjenicu kako je kolijevka očito prisutna u domovima pripadnika raznih društvenih skupina, možemo reći kako je riječ o prilično rijetkom i luksuznom predmetu jer u promatranom razdoblju djeca vjerojatno spavaju sa roditeljima.

VII.3.2. Jastuci

Tijekom kasnosrednjovjekovnog i ranonovovjekovnog razdoblja, na prostoru šibenske komune nailazimo na dva tipa jastuka.

⁷⁷¹ R. Fossier, *The Axe and the Oath*, str. 47.

⁷⁷² R. Fossier, *The Axe and the Oath*, str. 38.

⁷⁷³ *Cuna de puto*. DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 5, fol. 258.

⁷⁷⁴ *Cuna da puti*. DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 5, fol. 298.

⁷⁷⁵ *Chuna*. DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 8, fol. 382'.

⁷⁷⁶ *Chuna de puti*. DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 5, fol. 294.

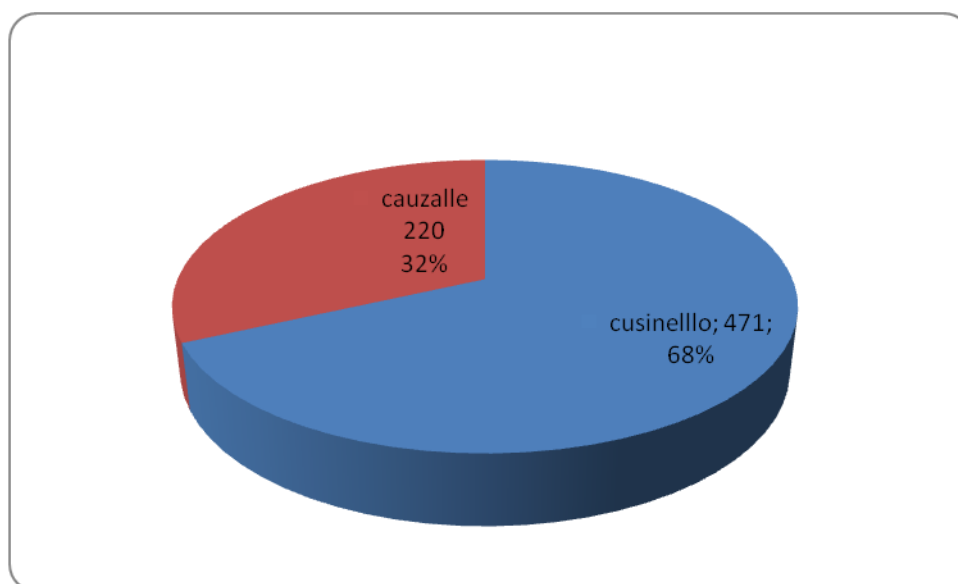
⁷⁷⁷ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 5, fol. 273'.

⁷⁷⁸ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 7, fol. 343'-344'.

⁷⁷⁹ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 7, fol. 344'.

⁷⁸⁰ *2 linzuoli in dita chuna da puti*. DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 7, fol. 344'.

Grafikon 47. Vrste jastuka u kasnosrednjovjekovnoj šibenskoj komuni

Najrašireniji je svakako klasični tip jastuka koji se nalazi pod teminima *cusinello*, *cusin* (vidi Grafikon 47). Iako je u ovom slučaju namjena predmeta očito jasna, potrebno je napomenuti kao u srednjovjekovnom razdoblju kao i danas mnogi kućanski predmeti ne podrazumijevaju isključivu namjenu u neku svrhu već su brojne moguće alternativne primjene pa tako primjerice saznajemo kako je šibenski građanin, *magister pelliparius Iohannes uocato Sestoperth* među svojim materijalnim predmetima posjedovao i jedan jastuk za sjedanje.⁷⁸¹ Ipak primarna namjena je bilo spavanje na krevetu, a sama pozicija kojom ovaj predmet dominira krevetom zbog smještaja na uzglavlju, te samim time predstavlja reprezentativan dojam pri pogledu na sam krevet utjecala je na činjenicu kako su onodobni jastuci vrlo često bili lijepo urešeni ili obojani. Iako ne čine većinu potrebno je spomenuti i posebnosti takvih jastuka. Sa 12 komada dominira crvena boja jastuka, a zatim slijede crna (4 komada), (plava 3 komada), žuta (2 komada), te samo jedna bijela. Ipak kao i u mnogim skupinama materijalnih predmeta teško je razdvojiti jesu li to svi jastuci u bojama ili su to svi jastuci kojima su popisivači naveli boju. Spomenuto pitanje jače dolazi do izražaja ako se osvrnemo na bijeli jastuk koji je posjedovao šibenski patricij *ser Šimun Noičić*. Naime, iz inventara dobara spomenutog šibenskog patricija iz 1454.g. saznajemo kako je *ser Šimun* uz još tri jastuka (po jedan crni, narančasti i jedan u bijeloj jastučnici) posjedovao jedan bijeli, što bi taj komad mobilijara činilo jedinim komadom jastuka takve boje u

⁷⁸¹ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b, fol. 26.

kasnosrednjovjekovnoj šibenskoj komuni.⁷⁸² Ipak s obzirom da je riječ o bijeloj boji koja je zapravo prirodna boja ili boja koju se najlakše dobije od većine materijala osim svile, teško je vjerovati da je to bio jedini takav primjerak. Razloge češćeg nespominjanja opet ćemo morati potražiti u stručnosti, ali prije svega slobodnoj volji pojedinih popisivača inventara dobara.

Prilikom proučavanja jastuka popisanih u promatranim inventarima dobara, nailazimo na još jednu zanimljivost, a riječ je o materijalima odnosno njihovom rijetkom spominjanju. Ako izuzmemo *cussinelo lauora tuto cum oro*, te *do cussinelli lauoradi cum oro* koji je posjedovao bogati šibenski patricij *ser* Ilija Tolimerić⁷⁸³, ili dva jastučića izrađena od svile i zlata koje je posjedovao mletački vojni zapovjednik *ser* Daniel Jurić,⁷⁸⁴ jedini materijal koji su popisivači smatrali potrebnima zapisati je bila svila. Riječ je o samo 18 komada takvih jastuka. Ovaj maleni broj očito sugerira kako su jastuci bili rađeni od nekog drugog materijala koji je očito bio toliko uobičajen da ga popisivači nisu smatrali potrebnim spomenuti, posebice ako uzmemo u obzir činjenicu da je svih spomenutih 18 komada jastuka od svile bilo u posjedu isključivo šibenskih patricija, odnosno samo šest osoba. Nadalje, očito je da i popisivači kod same svile nisu bili sigurni, dali je jastuk od svile ili sa svilom. Za ilustraciju te problematike potrebno je izdvojiti jastuke koje je posjedovao ranije spomenuti šibenski patricij *ser* Ilija Tolimerić. Naime, spomenuti je *ser* Ilija uz navedene jastučiće izrađene sa zlatom, posjedovao još nekoliko primjeraka od svile, kao primjerice dva jastučića koja su bili cijeli od svile,⁷⁸⁵ te dva jastuka koja su bila sa svilom, što konkretno otvara pitanje dali među tim predmetima postoji ikakva razlika ili su jednostavno bili na odvojenim lokacijama unutar *ser* Ilijine sobe te iz tog razloga nisu pribrojani zajedno.⁷⁸⁶

Što se detalja vezanih uz jastuke tiče, u promatranim privatno pravnim ispravama su se često navodila i punjenja istih. Iako je od ranije poznato kako su onodobni jastuci bili punjeni kokošnjim perjem ili vunom, u navedenom uzorku nalazimo samo perje. U takvim slučajevima se nije preciziralo o kakvom je perju riječ nego se samo vrlo kratko navelo punjenje perjem kao što nam i otkriva inventar predmeta iz spavaće sobe šibenske trećeretke Margarite, u kojoj su se nalazile *letiera*, klupica, posteljina, gunj i poplun te dva jastučića sa perjem navedena

⁷⁸² DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 3, fol. 135'.

⁷⁸³ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b, fol. 30-30'.

⁷⁸⁴ Vojvoda u mletačkoj albaniji te sudionik u bitki u Lombardiji te šibenski plemić *ser* Daniel Jurić o kojem će više riječi biti u poglavlju o oružju i naoružanju, među brojnim pokretninama je posjedovao i *chusineli 2 de uelesso lauorado de seda bruna et con oro* (DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 2, fol. 70).

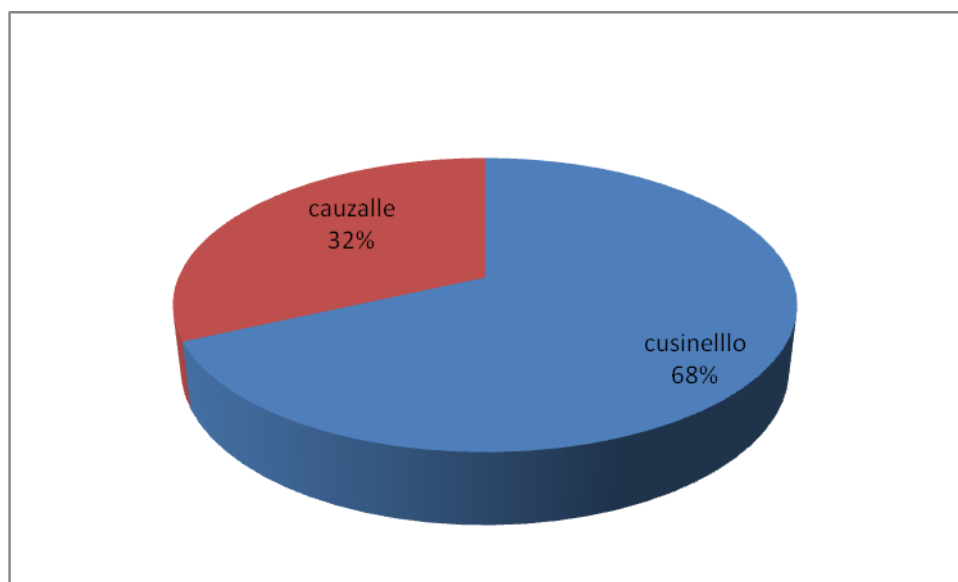
⁷⁸⁵ *Do cussinelli lauoradi tuti cum seda*. DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b, fol. 30.

⁷⁸⁶ *Do cussinelli lauoradi cum seda*. DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b, fol. 30'.

kao *cussinelli do de piuma*.⁷⁸⁷ U navedenom kontekstu su rijetke varijacije u opisu te tek sporadično nalazimo upise u kojima se još navodi kako su puni perja, odnosno pieni *de piuma*, kao npr. dva jastuka koje je posjedovao Radeta Bositković *de Sibenico*.⁷⁸⁸

U kontekstu jastuka, kao i kod većine drugih materijalnih predmeta cijene su rijetko izražavane, no iz nekoliko inventara dobara poput onih Mihovila Kogonje *de Iuriefgrad*⁷⁸⁹ ili Petra Milinovića *de Sibenico*, saznajemo da je cijena jastuka bila ispod jednog dukata, a varirala je od jedne do tri šibenske libre ovisno o stanju ili materijalu.⁷⁹⁰

Grafikon 48. Vrste jastuka u kasnosrednjovjekovnoj šibenskoj komuni

Drugi tip jastuka na koji nailazimo u promatranim dokumentima jest *cauzalle* (220 komada), a u studijima se prevodi terminima kao što je podjastuk⁷⁹¹ ili uzglavlje.⁷⁹² Riječ je o predmetu koji se polagao na ležaj, a na koji su onda eventualno i po potrebi stavljani klasični jastuci o kojima je prethodno bilo riječi. Navedeni predmet se polagao uz uzglavlje kreveta i

⁷⁸⁷ Margarita pizochara *de Sibenico qua nunc stabat in ecclesia Omnium Sanctorum de Sibenico* (DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b, fol. 1).

⁷⁸⁸ *Do cussinelli pieni de piuma* (DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b, fol. 18').

⁷⁸⁹ *Cusinello librarum 2, solidos 0* (DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 5, fol. 279').

⁷⁹⁰ Poglavlje u kojem se nalazi procjenjena roba zapravo pripada Petrovoj supruzi Biloslavi, a uglavnom je riječ o starim i iznošenim predmetima kao što su i bili *doi cussinelicum piuma*. DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 8, fol. 378'.

⁷⁹¹ J. Perić, Kuća u Šibeniku, str. 250.

⁷⁹² F. Celio Cega, *Svakidašnji život grada Trogira*, str. 77.

uglavnom je pratio širinu kreveta, a širina je varirala između jednog⁷⁹³ i dva metra, no uz takve podjastuke je redovito bila navedena opaska kako je velik ili dug ili na neki način izlazi iz klasičnih okvira. Takav slučaj primjerice nalazimo u primjeru uzglavlja koje je posjedovao šibenski *pelliparius* Ivan *Bogdanis*, a za kojega je bilo navedeno da ima tri lakta, odnosno 1.8m te da je dug, odnosno *longo*.⁷⁹⁴ Slično kao i kod klasičnih jastuka, za dio podjastuka je navedeno da su bili punjeni perjem (53 komada), bez perja (6 komada) ili polupuni kao *vno causal meço pien* kojeg nalazimo u inventaru dobara Jurja Biloševića *de Sibenico* iz kolovoza 1454. godine.⁷⁹⁵ Potrebno je spomenuti da komparacijom broja inventara dobara, odnosno ljudi u za koje su isti sastavljeni sa brojem jastuka, dolazimo do zaključka kako je se ovaj predmet nalazio u gotovo svakom kućanstvu kasnosrednjovjekovne šibenske komune te ga vjerojatno nisu posjedovali samo najsiromašniji slojevi društva.⁷⁹⁶ Materijal izrade se vrlo rijetko spominje, a uglavnom je riječ o suknu.⁷⁹⁷ Jastučnice se spominju u kontekstu samo 88 komada ovog predmeta, a od tog broja 55% ili 48 komada otpada na jastuke sa jastučnicama, poput pet jastuka sa jastučnicama punjenih perjem koje je posjedovao *prezbiterus* Jakov Vukašević.⁷⁹⁸ Uz 45% takvih jastuka (40komada) je navedeno kako nemaju jastučnice, kao četiri jastučica koje je posjedovao šibenski *becarius* Radoje.⁷⁹⁹

VII.3.3. Jastučnice

Iako su neki detalji vezani uz jastučnice (*intemela*, *intemella*, *intimella*) navedeni u kontekstu jastuka, ovaj se predmet često spominjao samostalno, što je i logično jer je riječ o predmetu koji se mogao stavljati i uklanjati ovisno o mogućnostima željama i potrebama pojedinaca. Uz poneki, neredoviti komentar popisivača kako je su određene jastučnice bile namjenjene za presvlačenja jastuka, saznajemo kako su se jastučnice koristile i za prekrivanje

⁷⁹³ *Ratco Conçolo de burgo Sibenico* među ostalim pokretinama je posjedovao i *I^o chauacal de 2 braza pieno de piuma* odnosno jedan podjastuk ili uzglavlje ispunjeno perjem širine 1.2 m. DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b, fol. 39'.

⁷⁹⁴ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 3, fol. 161.

⁷⁹⁵ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 2, fol. 96.

⁷⁹⁶ Ovdje treba još jednom naglasiti činjenicu kako predmeti popisani u inventarima dobara predstavljaju osobno vlasništvo, ali nikako sve predmete u kućanstvu u kojima je pokojnik živjeto te treba uračunati mogućnost kako je postojao još poneki takav predmet, ali u vlasništvu druge osobe poput supruge, roditelja ili djece ako su bila punoljetna.

⁷⁹⁷ Bogdan Baril *de Sibenico* je među brojnim pokretinama posjedovao i *I^o causal de panno uechio*. DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 2, fol. 56'.

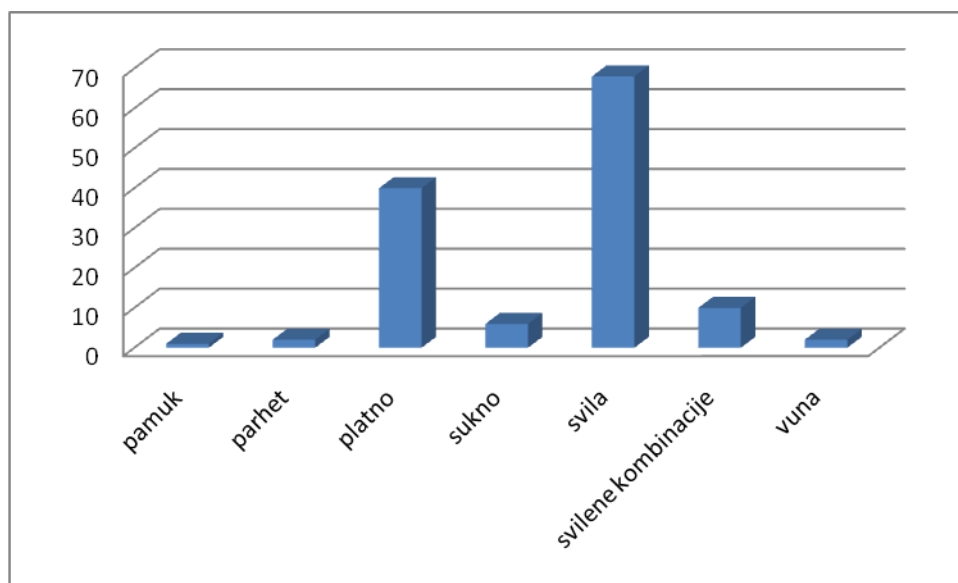
⁷⁹⁸ *5 cussini cum piuma e cum intemelle*. DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b, fol. 22'.

⁷⁹⁹ *Quatro cusineli zenza intemelle*. DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 2, fol. 87'.

podjastuka kao npr. *2 intimele da chauzali* koje je posjedovao šibenski građanin Jurko Stertković,⁸⁰⁰ ali i madraca što je vidljivo npr. iz inventara dobara šibenskog majstora krojača Petra Gojača, koji je posjedovao jastučnicu za madrac, a koju je vrlo vjerojatno sam skrojio.⁸⁰¹

Prilikom navođenja jastučnica, popisivači su dosta često navodili i materijale izrade te tako saznajemo kako je svila imala više od 51% udjela među zastupljenim materijalima (vidi Grafikon 49.). Pri tome treba spomenuti kako su u tu kategoriju pribrojene jastučnice *de seda*, odnosno od svile kao npr. koje je posjedovao šibenski patricij *ser* Filip Šižgorić,⁸⁰² te jastučnice *cum seda* ili sa svilom kakve je posjedovao *ser* Toma Miršić.⁸⁰³ Smatram da su ovakvim slučajevima razlike male te je moguće da čak ni ne postoje te sam ih svrstao u zajedničku kategoriju.

Grafikon 49. Materijali jastučnica u kasnosrednjovjekovnim kućanstvima

O dominaciji svile kao vrlo zastupljenog materijala za izradu jastučnica svjedoči i kategorija jastučnica koja pod nazivom “svilene varijacije” koja objedinjuje 10 komada izrađenih od svile u kombinaciji s drugim materijalima. U navedenoj kategoriji tako, nalazimo

⁸⁰⁰ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b, fol. 43'.

⁸⁰¹ *Entima de vno matarazo*. DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 3, fol. 120.

⁸⁰² *Tre entemelle lauorade de seda negra et I^a entemella lauor[ada de] seda vermeiglia* (DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 3, fol. 132).

⁸⁰³ *Entemelle da cussini lauorade cum seda negra tre* (DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b, fol. 45').

jastučnice od svile sa zlatom,⁸⁰⁴ te vjerojatno jeftinija inačica platna i zlata.⁸⁰⁵ Potrebno je navesti kako je u oba slučaja vjerojatno bila riječ riječ o tome kako je premet bio protkan zlatnim nitima.

Nakon dominacije svile i svilenih kombinacija pri izradi jastučnica, uočavamo značajan udjel platnenih jastučnica, a riječ je o 40 komada što čini 31% udjela među materijalima izrade jastučnica. Jastučnice izrađene od ovog relativno jeftinog materijala uglavnom nisu bile posebno ukrašavane tako da su se popisivci prilikom opisivanja uglavnom zadržavali na broju količini i namjeni,⁸⁰⁶ osim u slučajevima kao npr. u inventaru dobara šibenskog građanina Mihovila Mazarića *de Sibenico* kada je popisivač naveo da su dvije takve platnene jastučnice bile grube.⁸⁰⁷

Sukno se kao materijal izrade jastučnica spominje šest puta i to samo u jednom inventaru dobara, a riječ je o šibenskom patriciju i jednog od značajnijih šibenskih veleposjednika *ser* Nikoli Divniću koji je među brojnim predmetima visoke materijalne vrijednosti posjedovao i *intimelle 6 de panno*.⁸⁰⁸

Od ostalih materijala, prilikom izrade jastučnica zastupljeni su bili jos i vuna (2 jastučnice), parhet kao toplija zimska varijanta (2 jastučnice),⁸⁰⁹ te samo jedna pamučna jastučnica.⁸¹⁰ U kontekstu naveden pamučne jastučnice je zanimljivo kako je je to bio jedini primjerak ovog predmeta za koji je bila izražena cijena, a riječ je o već ranije spominjanom inventaru dobara šibenske patricijke Margarete, žene *ser* Pavla Nigojevića koja je između ostaloga posjedovala i jednu veliku i novu pamučnu jastučnicu za podjastuk, vrijednosti nešto

⁸⁰⁴ U inventaru dobara šibenskog patricija *ser* Marka Ivanova nalazila se i *Intimela lauora cum oro et seda* (DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 7, fol. 341').

⁸⁰⁵ U inventaru dobara šibenskog građanina Šimuna Jurinića nalazimo dvije jastučnice navedena kao *de tella lauorada cum seda negra alta cum seda vermeglia* (DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b, fol. 34').

⁸⁰⁶ Upisi o namjeni su nešto rjeđi, ali ipak ih nalazimo kao ranije navedeni primjerci za madrac, tako nalazimo i na jastučnice za koje je precizirano da su za jastuke kao u slučaju šibenske građanke Dragoslave supruge Matka Ratkovića *de Sibenico*. DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 3, fol. 166.

⁸⁰⁷ Spomenuti Mihovil Mazarić koji je preminuo u rujnu 1454.g. je zbog alata navedenom u njegovom inventaru dobara zasigurno bio obrtnik i to vrlo vjerojatno *callegarius*, no nažalost njegovo zanimanje nije precizirano. DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 3, fol. 149'.

⁸⁰⁸ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 5, fol. 205.

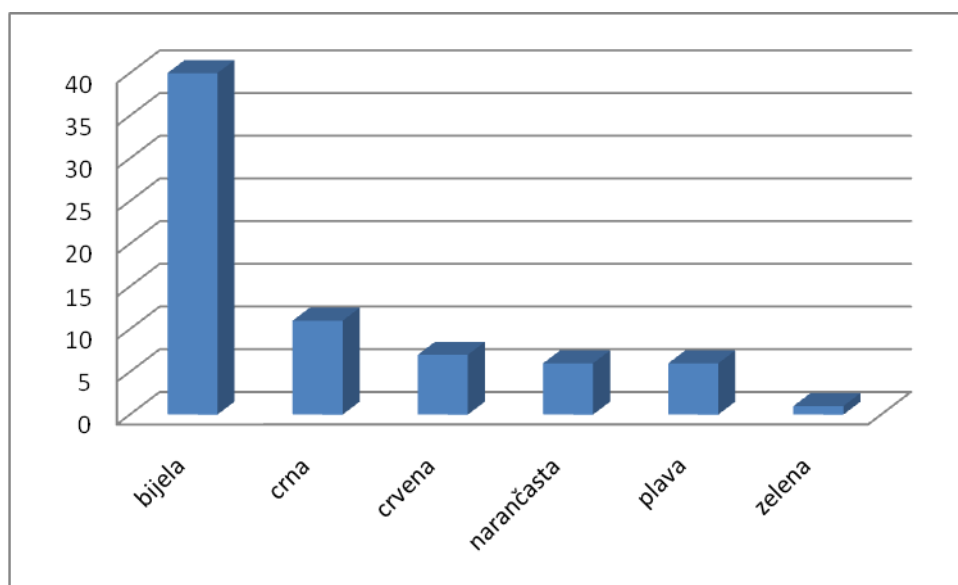
⁸⁰⁹ U inventaru Šibenske trećeretke Margarite popisivač su naveli i *entemella de fustagno* uz napomenu da je to jastučnica na kojoj je spavala pokojnica (DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b, fol. 1). Drugu takvu jastučnicu nalazimo u inventaru dobara šibenskog kanonika Jakova Žiljavića navedenu kao *vna entemolla de fustagno* (DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 3, fol. 175).

⁸¹⁰ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 4, fol. 196.

više od pola dukata, navedenu kao *intimella de cauacal grande da leto nouo de bombaxo librarum 3*.⁸¹¹

Kao što je ranije navedeno, ukrašavanje zlatnim nitima je bio jedan vid ukrašavanja jastučnica, međutim vjerojatno izvad financijskog dosegla velikog broja građana. Ipak, nemogućnost posjedovanja takvih primjeraka nije spriječila ostatak komunalnog stanovništva da ima lijepe komade ovog predmeta pa su nerijetki navodi o jastučnicama u boji (71 komad jastučnica kojima se navodi boja). Iako dominira bijela boja koja predstavlja osnovnu boju tkanine od koje je većina komada ovog predmeta izrađena, te raspolažemo podacima o boji za tek 20% upisa, navodi boja su ipak zanimljivi i predstavljaju malen, ali zanimljiv uvid u kolorit kasnosrednjovjekovnih spavaćih soba, naravno u kombinaciji sa pokrivačima i prekrivačima (vidi Grafikon 50.).

Grafikon 50. Boje jastučnica u kasnosrednjovjekovnoj šibenskoj komuni

⁸¹¹ Na kraju folije 196' navodi se kako su procjenitelji bili patricij *ser* Luca Butrisich i *maistro* Piero Goicich. Navedeni petar je vrlo vjerojatno u rodu sa ranije spomenutim krojačem Petrom koji je umro tri godine ranijem, te postoji vjerojatnost da je i ovaj Petar krojač te smatram kako su cijene izražene u dokumentu relevantne. DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 4, fol. 196.

VII.3.4. Posteljine, pokrivači i prekrivači

Posteljina koja se u privatno pravnim ispravama druge polovice XV. st. navodi kao *linzuol*, *lenzuol* i *linzoleto*, *linčuol* u promatranom uzorku čini 10% od predmeta namjenjenih spavaćoj sobi (238 komada). S obzirom kako je riječ o predmetu koji je zapravo bio prekriven prekrivačima i pokrivačima, dokumenti nam ne otkrivaju gotovo nikave podatke o boji,⁸¹² dok se materijal također navodi neredovito. Tako npr. uz ranije spomenutu žutu posteljinu koju je posjedovao *ser* Nikola Divnić, nalazimo još samo jedan spomen svilenog primjerka koji je posjedovao šibenski patricij *ser* Marko Ivanov,⁸¹³ te nekoliko zimskih varijanti jastučnica, od toga sedam vunelih, jedan primjerak od parheta, te jednu posteljinu od tople inačice pamuka zvane *bochasinum*. Za razliku od materijala izrade popisivači su za čak 56 komada posteljina naveli da su rabljene (28), stare (18), grube (7) ili oštećene (3) što zapravo svjedoči o dugom korištenju ovog predmeta. Jedan od mogućih razloga dugogodišnjeg korištenja ovog predmeta, možda počiva u činjenici kako nije bila riječ o jeftinom predmetu o čemu možda najbolje svjedoči inventar dobara Mihovila Kogonje *de Iuriefgrad*. Navedeni je Mihovil posjedovao *2 linzuoli librarum 4 solidos 10*, a već u sljedećem upisu se nalaz i još jedan skuplji primjerak naveden kao *1 linzuol librarum 4*.⁸¹⁴ Nažalost, nije u potpunosti jasno zašto su popisivači procjenili, kako je prva posteljina dvostruko skuplja od druge jer nema navoda materijala, stanja ni veličine ova tri komada. Međutim već i ovaj podatak ilustrira vrijednost ovog predmeta što je vrlo vjerojatno utjecalo na činjenicu kako se rijetko mjenjao te stoga dokumenti obiluju opisima jastučnica koje su stare i istrošene.

Iako se veličina spominje za samo 18 komada posteljina, navedeni podatci nam omogućuju relativno točan uvid u njihovu površinu. Tako saznajemo kako je dužina najveće posteljine iznosila 5.5 m,⁸¹⁵ najmanji primjerci su imali površinu oko 1.4m,⁸¹⁶ dok ih je većina iznosila između 2.5 i 3.5 m.⁸¹⁷ Iako nam nisu poznate dimenzije tri svilena komada posteljine za kolijevku, navedena kao *tre linzoleti da chuna lauora de seda* koje je posjedovao *doctor*

⁸¹² Jedini spomen boje u kontekstu jastučnica nalazimo u inventaru dobara patricija *ser* Nikove Divnića u čijem se inventaru među ostalim predmetima spominju dvije svilene i žute dječje posteljine. DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 5, fol. 205'.

⁸¹³ *1 linzuol lauorado cum seda* (DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 7, fol. 342).

⁸¹⁴ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 5, fol. 279'.

⁸¹⁵ */2/ para da linčuoli cum suo rede tella braza 100* u inventaru dobara *ser* Šimuna Šizgorića. DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 3, fol. 144.

⁸¹⁶ *... linzuol de tella longo braza 3.5* u inventaru dobara *Rade uxor condam Iohanni Netiauich*. DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 2, fol. 74.

⁸¹⁷ Kao u nekim slučajevima popisivanja nekretnina, i u ovom slučaju smatram kako nije ispravno šibenske lake preračunavati u metre nego u kvadratne metre iz razloga što u ovom slučaju popisivači žele istaknuti veličinu predmeta koji služi za pokrivanje određenog prostora, u ovom slučaju kreveta što i potvrđuje činjenica

artium et medicine Antonius de Spilimbergo, možemo pretpostaviti kako su upravo takve posteljine bile najmanjih dimenzija.⁸¹⁸

Promatrani uzorak inventara dobara otvara nam i uvid u relativno veliki broj prekrivača, a riječ je o predmetima koje nalazimo pod terminima *carpeta da leto* (162 komada) te *banchalle da leto* (56 komada), a zajedno čine 10% među predmetima namjenjenima za spavanje. Riječ je o prekrivačima koji su se nalazili prevučeni preko kreveta, ne nužno zauzimajući cijelu površinu, a imali su jednako ukrasnu namjenu kao i namjenu dodatnog zagrijavanja postelje. Između predmeta pod terminom *carpeta da leto* i *banchalle da leto*, razlike su minimalne ili nikakve, te promatranju izvori sugeriraju kako je jednostavno riječ o tome kako različiti popisivači koristili dva termina za isit predmet što uostalom ni ne čudi s obzirom na mješavinu dijalekata koja se koristila u kasnosrednjovjekovnoj šibenskoj komuni. Jedan od argumenata u prilog toj tvrdnji jest činjenica kako se ova dva termina zajedno spominju u samo dva inventara dobara, iz kojih primjerice saznajemo kako je *becarius* Juraj Mirković *de Sibenico* posjedovao *carpeta una noua ouer banchal*,⁸¹⁹ a *doctor artium et medicine Antonius de Spilimbergo* u svom je inventaru dobara imao navedenu i *carpeta da leto cum banchali cinque*,⁸²⁰ a kao što je vidljivo iz priloženog navedeni upisi otkrivaju kako samom popisivači nije bila potpuno jasna razlika između ova dva predmeta.

Iako je uz svaki predmet pod nazivo *carpeta* navedeno da je za krevet, sama namjena je najljepše opisana na primjerku koji je posjedovao *pelliparius* Radoslava Golobrata *de Sibenico*, a u čijem se inventaru dobara četiri komada ovog predmeta navodi kao *carpete 4 da sopra lecto*.⁸²¹

S obzirom kako je riječ o predmetu koji je, kako je ranije navedeno, imao i ukrasnu namjenu nerijetko se spominju boje izrade poput višebojnih varijanti kojima dominira plava boja (7 komada), ali uočavamo crvenu (2 komada), crnu (1 komad) i plavu (1 komad). Nadalje, popisivači u slučaju prekrivača kao i u slučaju posteljina, navode dimenzije⁸²² koje se kreću od 1.1 m,⁸²³ a najčešće su dimenzije bile oko 1.7m.⁸²⁴ Najveći primjerak se naveden

⁸¹⁸ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 7, fol. 323.

⁸¹⁹ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 5, fol. 222.

⁸²⁰ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 7, fol. 324'.

⁸²¹ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 3, fol. 172'.

⁸²² Dimenzije se poklapaju između prekrivača navedenih pod nazivom *carpeta* i *banchalle* što predstavlja još jedan argument kako je riječ o istom predmetu za koji su korištena dva termina.

⁸²³ *Braza /2/ de carpete uechie* (DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 5, fol. 268'). *Banchal de braza 2 lauorado a le piume* (DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 3, fol. 159).

⁸²⁴ *Carpeta dopia da leto braza V* (DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 2, fol. 76). *Banchal da leto [...]* *braza 5* (DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 3, fol. 165').

kao *I^a carpeta dopia braza 20* nalazio se u inventaru dobara Kate, udovice pokojnog Jurja koji je bio *barbitonsor de Sibenico* 3.4 m².⁸²⁵ Zanimljivo je kako je izvršiteljica oporuke navedene kate bile pokojničina sestra *Sfila uxor quondam magistri Grubisse lapicide*. Riječ je o zanimljivom primjeru koji otkriva dvije sestre domaćeg podrijetla koje su obje bile udane za lokalne obrtnike, a navedeni podatci, kao i sam inventar dobara navedene Kate, otkrivaju relativno visoku razinu materijalne kulture građanskog sloja na prostoru šibenske komune.

Među predmetima usko vezanim uz spavanje i spavaće sobe nalaze se i 68 popluna, pod nazivom *coltra* (3% udjela među predmetima namjenjenim spavanju). Riječ je o komadu kućanskog predmeta koji zapravo predstavlja luksuzniju inačicu gunjeva i raznih pokrivača. Iako nema izražene cijene za niti jedan ovakav predmet činjenica kako se popluni pojavljuju u 22 inventara dobara šibenskih patricija. te samo šest građana od čega su svi pripadali bogatijim građanskim obiteljima ili su bili uspješni obrtnici kao npr. *magister chalafatus* Mihovil Ratčić u čijem se inventaru dobara iz 1467.g. nalazila i *coltra de rassa rosa frusta*.⁸²⁶ S obzirom kako je riječ o predmetu koji nalazimo samo u bogtjim kućanstvima ne čudi činjenica kako se često spominju boje izrade popluna pa tako nalazimo plave (10 komada), bijele (3 komada), crvene (3 komada), jarko crvene (2 komada) crne (1 komad), te višebojne varijacije navedene jednostavno kao šarene (1 komad) ili detaljnije kao plavo crvena (2 komada), plavo bijela (2 komada), plavo crna (1 komad) te plavo žuta (1 komad). nešto rjeđe od boja, spominju se i materijali pa iako broj upisa ne dozvoljava donošenje nekih egzaktnijih zaključaka o učestalosti korištenja određenih materijala, ipak saznajemo kako su korišteni platno (5 komada), vuneno sukno ili raša (2 komada), vuna (1 komad), te sukno (1 komad).

U promatranom uzorku nalazimo i manji broj pokrivača po nazivima *couertor* ili *copertor* (61 komad ili 3% udjela među predmetima namjenjenima spavanju). Prilikom navođenja popisivači načelno nisu previše detaljno opisivali navedeni predmet osim sporadičnog navođenja materijala izrade pa tako nalazimo kožu (11 komada), vuneno sukno ili rašu (9 komada), pamuk (2 komada), te pokrivač podstasvljem krznom ranog podrijetla (1 komad). U inventaru dobara šibenskog časnika Daniela Jurića nalazimo jedan lijep promjerak naveden kao *couertor de pano doro de puti fodra de vari* u koji je bio lijepo izrađena dječja varijanta prekrivača podstavljenog krznom.⁸²⁷

⁸²⁵ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 2, fol. 78.

⁸²⁶ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 8, fol. 387'.

⁸²⁷ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 2, fol. 69'.

VII.3.5. *Madraci*

Kao priručno sredstvo za spavanje u kasnosrednjovjekovnim šibenskim kućanstvima, služile su slamnjače (*stramazzo*, 14 komada) i madraci (*materazo*, 25 komada). Ova dva vrlo slična predmeta uglavnom su se nalazila po bogatijim kućanstvima, odnosno 14 patricijskih, osam građanskih, te u jednom inventaru dobara osobe iz šibenskoig distrikta. Među navedenih osam osoba građanskog staleža, uvijek je bila riječ o bogatijih osoba poput primjerice Kate, udovice pok. Jurja ranarnika u čijem inventaru nalazimo *stramazzo tristo*.⁸²⁸ Vodeći računa o činjenici kako je riječ o bogatijim osobama možemo pretpostaviti kako je riječ o ležajevima na kojima je u bogatijim kućanstvima spavala posluga. Posljedično tome, ti su predmeti bili samo šturo popisivani te materijal nalazimo jedino u inventaru dobara Stjepana Ivkovića, distriktualca *de villa Ogorliza*, za čiji je madrac navedeno da je izražen od vune.⁸²⁹ Uz prethodno navedeni madrac, jedini lijepo opisan madrac bio je onaj kojeg je posjedovao *magister pelliparius Iohannes uocato Sestoperth de Sibenico*, a popisivač ga je naveo kao *vno materazo da dormir*, odnosno jedan madrac za spavanje.⁸³⁰

VII.4. *Stolovi i stolice te ubrusi i stolnjaci*

Stolove zabilježene u kasnosrednjovjekovnim inventarima dobara stanovnika kasnosrednjovjekovne šibenske komune možemo podjeliti na: klasične stolove za blagovanje (*tauola* ili *mensa* – 215 komada ili 14% od ukupnog broja predmeta koje bismo očekivali u prostoru namijenjenom blagovanju), te na pisaće stolove, koji su zapisivani pod nazivom *descho da sriuer* (sedam komada ili 1%).

Klasični stol, odnosno *tauola*, s 200 komada navedenih u promatranom uzorku, čini najveću i najbolje opisanu skupinu stolova. Iako su stolovi mjestimice slabo opisani, za 42 komada ovog predmeta popisivači su kao namjenu označili blagovanje te su takvi primjerci opisani s *da manzar*. Lijep primjer takvog stola, nalazimo u inventaru dobara Matije Tekumilića, distriktualca *de villa Popegl*, koji je među brojnim pokretninama koje lijepo

⁸²⁸ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 2, fol. 76'.

⁸²⁹ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 5, fol. 281.

⁸³⁰ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b, fol. 26.

oslikavaju visoku razinu materijalne kulture pojedinih stanovnika šibenskog distrikta, posjedovao i *doi tauole de manzar e quatro schagni da sentar*, odnosno dva stola za blagovanje i dva škanja za sjedenje.⁸³¹ Zanimljiv primjer nalazimo u primjerku koji je posjedovao šibenski *magister cerdo* Pavao Banjvarić uz čiji je dugi stol kao namjena navedeno blagovanje, ali i sjedenje, odnosno *tauola longa per manzar et sentar*.⁸³² Uz stolove za blagovanje i stolove za sjedenje, u promatranim inventarima dobara nalazimo i pisaće stolove. Iako, unutar cjeline inventara dobara šibenskog patricija *ser* Marka Ivanova naslovljene *Robe in botega primo*, saznajemo kako je ovaj izrazito bogati trgovac u svojem dućanu imao izloženo čak 25 stolova, prvi među njima je naveden kao *tauola de sriuere*, te je vjerojatno služio kao radni stol osobi koja je radila unutar samog dućana.⁸³³

Smještaj stola se uglavnom ne spominje jer je on sam po sebi najčešće bio određen prostorom za blagovanje, te ih rijetko nalazimo navedene u drugim prostorijama. Jedan od rijetkih takvih primjeraka predstavlja 12 stolova u konobi koje je posjedovao ranije spomenuti patricij *ser* Marko Ivanov.⁸³⁴

Materijali se iz nepoznatog razloga spominju samo sporadično pa tako nalazimo na spomene stolova od ariša (11 stolova) oraha (7 stolova), te dva stola od jelovine. U često spominjanom inventaru dobara šibenskog kanonika Jakova Žiljavića opet nalazimo vrlo detaljne upise i saznajemo i da je među brojnim lijepo opisanim materijalnim predmetima, spomenuti kanonik posjedovao i pet vrlo lijepih stolova od ariša.⁸³⁵ Slične je stolove od ariša posjedovala i *nobilis domina* Dobrica supruga pokojnog *ser* Ivana Konjevića, navedene kao 6 *tauole de larexe*.⁸³⁶

Među podacima koje su popisivači imali naviku češće navoditi u kontekstu stolova su podatci o njihovim nogarima. Naime, iz podataka je očito kako veliki broj stolova (omjer stolova i nogara 56 komada na 200 *tauola*, te te sedam komada na 15 *mensa*) zapravo ne stoji konstantno u prostoriji nego se prije blagovanja već oblikovane jedeće plohe vade iz skladišnog prostora te im se vrlo jednostavno montiraju nogari, a do sličnog je zaključka došla i J. Perić u svojoj studiji o povijesti šibenskih kuća.⁸³⁷ Tako primjerice u kući tog šibenskog

⁸³¹ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 5, fol. 258.

⁸³² DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 8, fol. 362.

⁸³³ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 7, fol. 332.

⁸³⁴ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 7, fol. 345'.

⁸³⁵ *Tauole 5 de larise molto belle* (DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 3, fol. 178).

⁸³⁶ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 3, fol. 104.

⁸³⁷ J. Perić, *Kuća u Šibeniku*, str. 254.

ribara Gašpara Rohalića nailazimo na *tauola da mançar cum trespedi*,⁸³⁸ odnosno na stol na koji su se zasigurno prije blagovanja spajali nogari, dok se nakon obroka taj prostor mogao osloboditi za druge potrebe kućanstva. Također, smatram kako je broj nogara bio zasigurno i veći jer je samo u rijetkim primjerima izričito navedeno kako određeni stol nema nogara, kao primjerice u inventaru dobara ranije spomenute *nobilis domine* Dobrice Konjević u čijem su se inventaru dobara nalazile i *dui mense cenca trespedi*, odnosno dva stola bez nogara.⁸³⁹ Također, promatrani uzorak nam otkriva kako su stolovi mogli biti okrugli ili kvadratnog oblika. Za okrugle stolove (5 komada u promatranom uzorku), nemamo nekih detaljnijih podataka osim primjerice kako je okrugli stol Mihovil Dabišića, distriktualca *de villa Bisach* bio namjenjen blagovanju, odnosno *per manzar*.⁸⁴⁰ Malen uzorak ne otkriva postojanje nogara no to nikako ne znači da ih nije bilo na stolovima takvog oblika. Deset stolova uz koje navedeno da su kvadratni, također ne otkriva puno, međutim u inventaru dobara šibenskog patricija *ser* Tome Miršića nalazimo četiri stola od čega *Doy tauole quadre cum trespedi*.⁸⁴¹ Smatram kako upravo ovakvi podatci svjedoče o razlici između stolova koji su cijelo vrijeme prisutni u većim kućama, te stolova koji se miču nakon upotrebe, o čemu svjedoči i ovaj primjer koji nam otkriva kako spomenuti šibenski patricij ima dva klasična stola koja su stalno sastavljena, te još dva komada koji se slažu po potrebi.

Najmanje zastupljenu kategoriju stolova čine pisači stolovi (sedam komada). Iako smo ranije vidjeli da se za pisanje moglo koristiti i druge tipove stolova, u ovom je konkretnom slušaju riječ o stolovima koje su uglavnom koristili profesionalci kojima je stol bilo koje vrste služio za rad, kao primjerice komunalni bilježnik Rafael Ferro u čijem inventaru dobara malo iznad popis knjiga koje je posjedovao, nalazimo i *desco da scriuer*.⁸⁴²

⁸³⁸ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 2, fol. 92'.

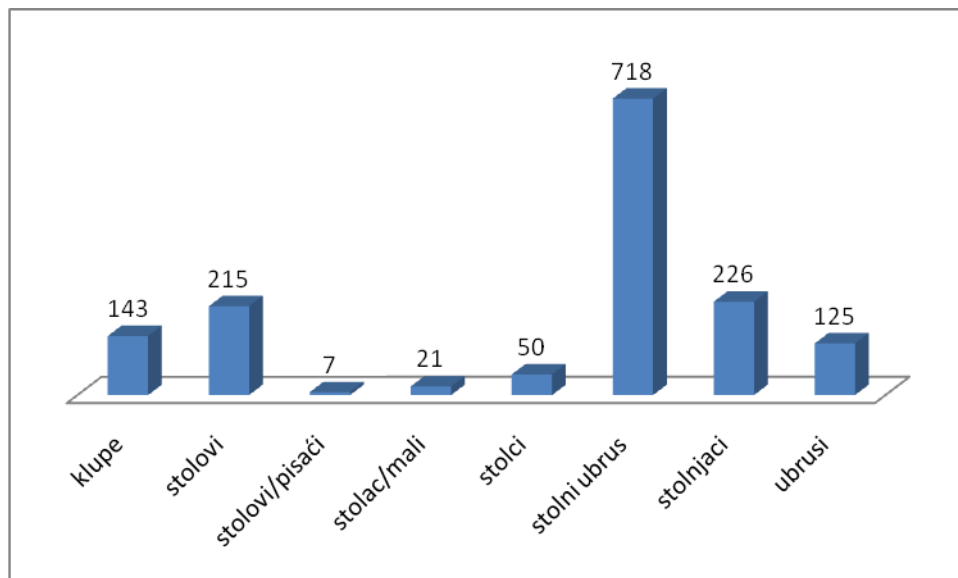
⁸³⁹ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 3, fol. 104.

⁸⁴⁰ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 5, fol. 257.

⁸⁴¹ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b, fol. 47'.

⁸⁴² DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 2, fol. 81'.

Grafikon 51. Kućanski predmeti namijenjeni prostoru za blagovanje u šibenskim inventarima dobara 1451.-1467.

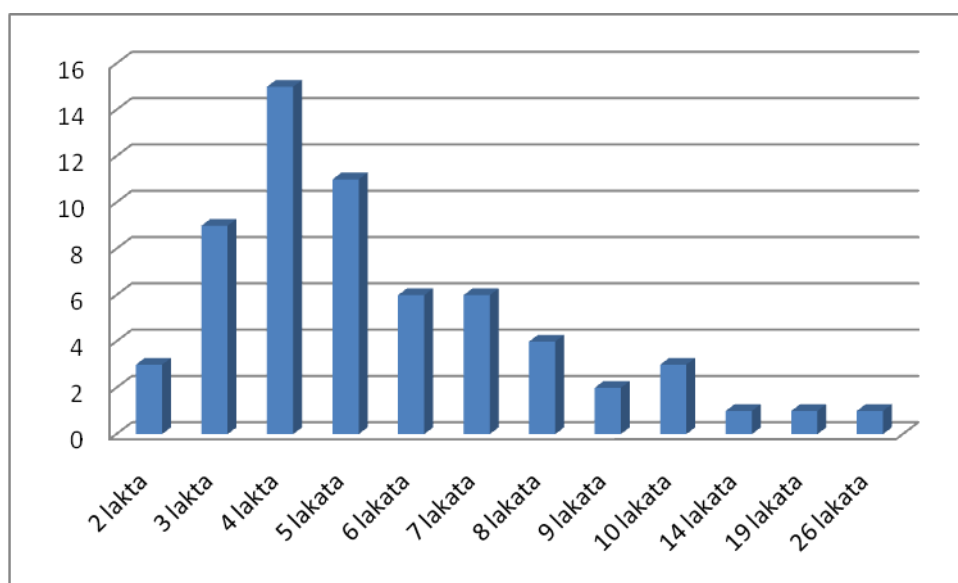
U kasnosrednjovjekovnim šibenskim kućanstvima nailazimo na veliki broj stolnih ubrusa pod nazivom *touagliol* (više od 718 komada). Slične predmete u XVI. st. nalazimo u splitskim kućanstvima,⁸⁴³ kao i na prostoru Dubrovačke Republike, točnije, poznato nam je kako su bili prilično uobičajeni u ranomodernim lopudskim kućanstvima.⁸⁴⁴

Stolni ubrus je bio predmet koji je u prosjeku bio nešto kraći od klasičnog slonjaka, te iako su primjerci mogli varirati od 1.212 m do 4.242 m, iz promatranog uzorka je vidljivo kako je najviše stolnih ubrusa bilo 2, 3 ili 4 šibenska lakta, odnosno između 1.212 m i 2.42 m (vidi Grafikon 52.).

⁸⁴³ D. Božić-Bužančić, Prilog proučavanju interijera kuće u Splitu, str. 101.

⁸⁴⁴ N. Beritić, Unutrašnjost lopudske kuće, str. 493.

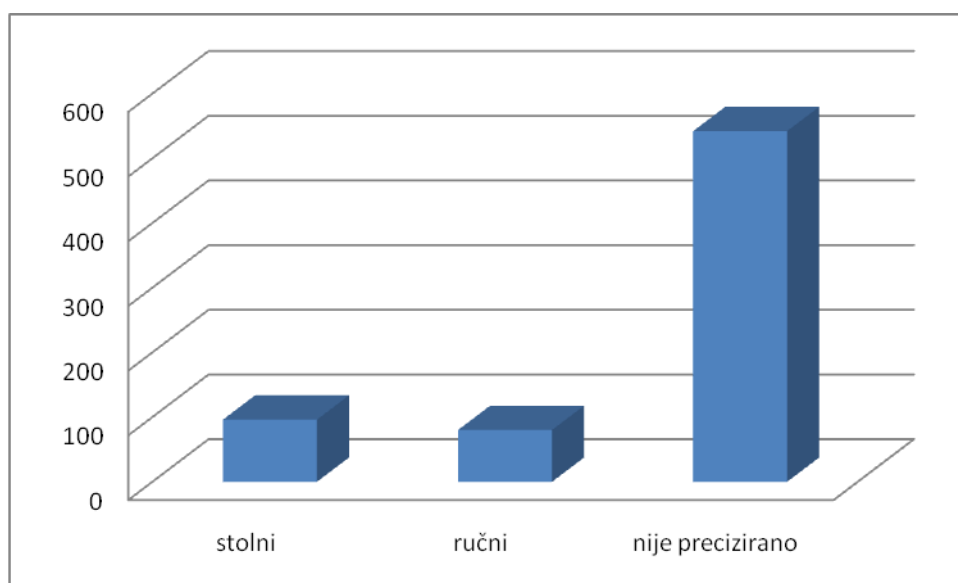
Grafikon 52. Dužina stolnjaka u šibenskim laktima (0.606 m)

Promatranjem inventara dobara stanovnika kasnosrednjovjekovne šibenske komune, uočava se kako su popisivači često navodili namjenu stolnih ubrusa. Riječ o predmetu koji je bio položen na jedaću plohu, a mogao je imati funkciju podloška (*da tauola*), brisanja ruku (*da man*), ili je mogao samo djelovati kao nadstolnjak, ovisno o veličini. Iako je namjena stolnog ubrusa kao i mnogih sličnih materijalnih predmeta bila jasna osobama na koje se dokument odnosi, popisivači su detaljnijim opisivanjem predmeta radili distinkciju između nekoliko sličnih predmeta. Tako primjerice, u inventaru dobara šibenske građanke Stoislave *Milorit(c)he* iz 1454. g. nalazimo najprije jedan stolni ubrus *za ruke*, koji je bio dug 1.5 m, dok u istom dokumentu popisivači navode još nekoliko većih *touaglia* kojima se ne precizira namjena, no jasno je kako takvi komadi imaju namjenu klasičnog nadstolnjaka, pogotovo zbog njihove veličine od čak 2.7 m⁸⁴⁵ (vidi Grafikon 53).

⁸⁴⁵ *Toualiol da mani 2 braza e 0.5* (DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 2, fol. 60).

Grafikon 53. Namjena stolnih ubrusa u šibenskim inventarima dobara 1451.-1467.

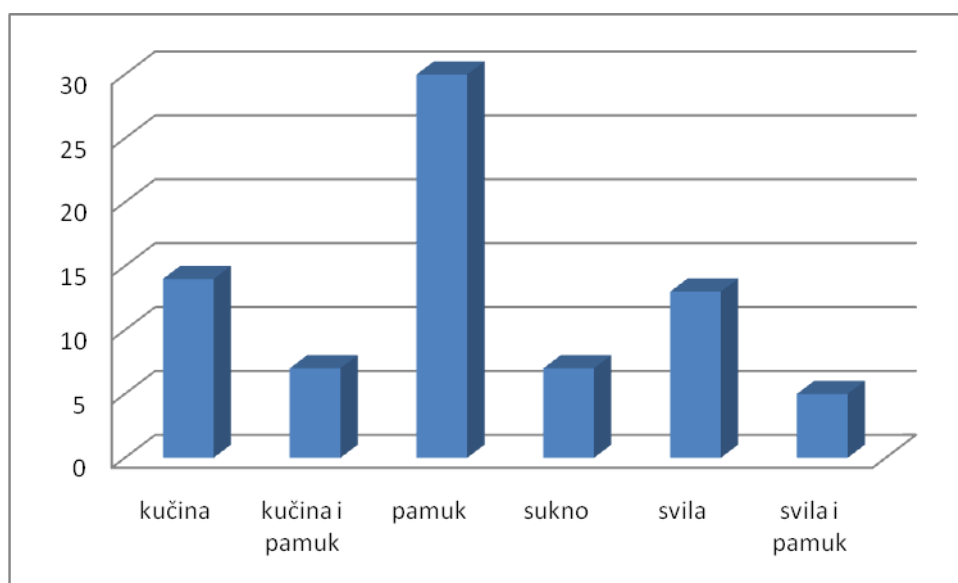

Razmatrajući navođenje namjene *touaglia*, treba ipak navesti kako je većina komada ovog predmeta bila navedena bez detaljnijeg opisa namjene koji je tada jasan prema kontekstu kao primjerice u slučaju dva klasična stolnjaka i jednog stolnog ubrusa navedenih kao *Doy mantili e 1^a touaglia*, a koje je posjedovao *canonicus et primicerius capituli Sibenicensis* Juraj Kožičić.⁸⁴⁶

Materijal izrade stolnih ubrusa je poznat za samo 76 komada ovog materijalnog predmeta u promatranom uzorku, no i ta brojka vrlo lijepo rasvjetljava sastav stolnog ubrusa (vidi Grafikon 54.).

⁸⁴⁶ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b, fol. 38.

Grafikon 54. Materijali stolnih ubrusa u šibenskim inventarima dobara 1451.-1467.

Kao što i sam Grafikon 54 sugerira, pamuk (30 komada), kučina (14 komada),⁸⁴⁷ mješavina pamuka i kučine (7 komada), te sukno (7 komada), zajedno dominiraju među korištenim materijalima izrade, što je i logično s obzirom na činjenicu kako je riječ o materijalima koji su skloni upijanju. Naravno, s obzirom na prisutnost stanovnika sa jačom platežnom moći, prisutni su i svileni primjerci (svila 13 komada i svila sa pamukom pet komada). Tipičan primjer težnje komunalne elite prema podizanju razine materijalne kulture za jedaćim stolom, nalazimo primjerice u detaljnom opisu više komada svilenih stolnih ubrusa koje je posjedovala šibenska građanka Kate, žena pok. majstora ranarnika Jurja. U navedenom dokumentu među brojnim lijepim materijalnim predmetima nalazimo i *2 touaie lauorade de seda, vna bianca mezana, laltra de seda negra vechia* odnosno dva stolna ubrusa od čega jedan bijale, a drugi crne boje.⁸⁴⁸

Rijetko spominjanje boja stolnih ubrusa donekle iznenađuje s obzirom kako je riječ o relativno reprezentativnom predmetu koji je vidljiv obitelji i gostima u intimnim trenucima blagovanja, te se uvidom u promatranu građu očituje kako je popisivačima u ovom

⁸⁴⁷ Potrebno je napomenuti kako uz općenito bilježenje količine predmeta koje kako je ranije navedeno u nekim slučajevima otvara mogućnost kako je brojka određenih predmeta ipak nešto veća od egzaktnih brojke, sličan je slučaj i s materijalima izrade pojedinih predmeta. Takav je slučaj zabilježen i u kontekstu materijala izrade stolnih ubrusa, pa tako upisi poput *tuaglioli de stopa in piu peze braza 5* u inventaru dobara šibenskog patricija *ser* Cvitana Gorščića naznačavaju kako je spomenuti patricij zacijelo imao više od jednog stolnog ubrusa. DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 5, fol. 298.

⁸⁴⁸ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 5, fol. 289'.

konkretnom slučaju bila najvažnija količina predmeta, zatim njegova dužina, a na samom karaju prioriteta je bilo spominjanje boje ili starosti predmeta, a ti su se podatci uglavnom nalazili u dokumentima u kojima je bilo prisutno više sličnih predmeta te ih je popisivač imao naviku detaljnije opisati radi lakšeg razlikovanja.⁸⁴⁹ Ipak, unatoč malom broju spomenutih boja stolnih ubrusa, potrebno je navesti kako je najčešće spominjana plava boja (11 stolnih ubrusa), prisutne su još dva crna primjerka, a nalazimo i još po jedan crveni, tamni (*scuro*), te modri primjerak.⁸⁵⁰

U promatranom uzorku inventara dobara nalazimo 226 komada stolnjaka pod nazivima *mantil da tauola*, *mantello da tauola*, ili ponekad samo *mantil*.⁸⁵¹ S obzirom kako je riječ o klasičnom stolnjaku koji pokriva cijelu površinu stola, riječ je o predmetu koji je bio u prosjeku veći od stolnog ubrusa. Nadalje, potrebno je spomenuti kako u slučaju navođenja ovog materijalnog predmeta promatrani uzorak sugerira kako su zapisivači povremeno skupno navodili stolnjake bez izraženog broja kao primjerice u inventaru dobara šibenskog patricija *ser* Ilije Tolimerića koji je posjedovao više novih i velikih stolnjaka dužine 126 lakata,⁸⁵² *ser* Tome Miršića koji je posjedovao više stolnjaka dužine 46 lakata,⁸⁵³ ili *ser* Šimuna Šižgorića koji je posjedovao više stolnjaka dužine 15 lakata.⁸⁵⁴ Takvi podatci sugeriraju kako je stvarna količina stolnjaka u promatranim inventarima dobara bila nešto veća od navedenih 226 komada.

Sukladno podacima iz promatrane građe, dolazimo do zaključka kako su stolnjaci bili dužine između 2 (1.212 m) i 26 šibenskih lakata (15.75 m), no ipak je većina stolnjaka bila dužine između 3 šibenska lakta, odnosno 1.8m (9 komada), preko četiri lakta ili 2.42 m (15 komada), do stolnjaka dužine pet šibenskih lakata (11 komada po 3.03 m) (vidi Grafikon 55.).

⁸⁴⁹ Tako primjerice u inventaru dobara šibenskog patricija *ser* Martina Tolimerića nalazimo nekoliko stolnih ubrusa koje je popisivač razlikovao detaljnijim opisom, točnije boje i materijala pa tako saznajemo kako je navedeni patricij posjedovao jedan stolni ubrus od plavog pamuka, te jedan od sukna. DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 5, fol. 220'.

⁸⁵⁰ Plava boja se uglavnom navodi kao *biaua*, no u inventaru dobara Jurja Banjvarića *de Sibenico* nalazimo i varijaciju modre i to kao *touaia de bambaxo azuro*, te tu nijansu izdvajam od klasične plave radi boljke preglednosti. DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 2, fol. 65'.

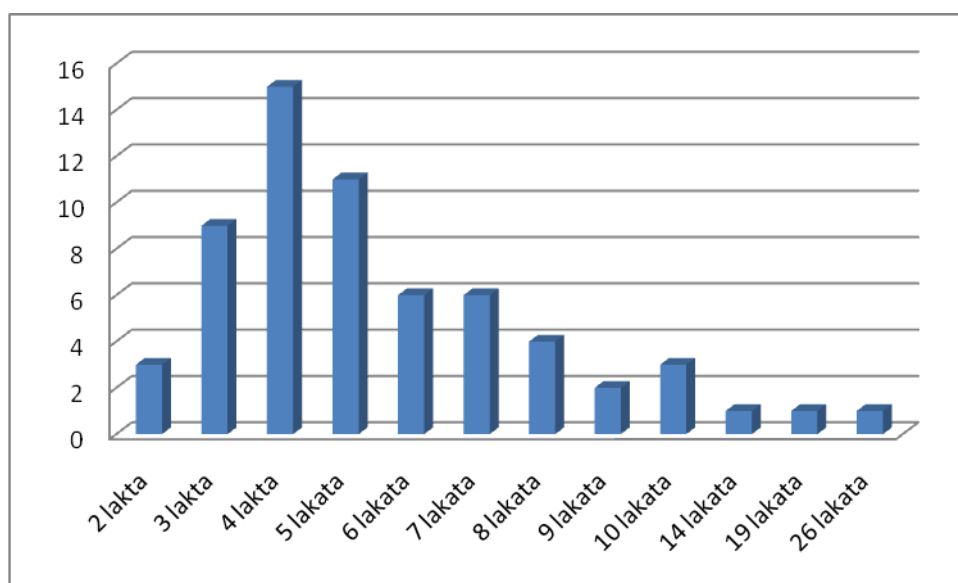
⁸⁵¹ Potrebno je istaknuti kako u izvorima postoji jasna razlika između termina *mantellum* koji se u doslovnom mislu riječi prevodi kao ogrtač, te termina *mantil* kojeg pribrojavam stolnjacima zbog drugačijeg oblika riječi, oznake dužine u laktima koju ne nalazimo kod ogrtača, kao i konteksta po kojemu je *mantil* uvijek bilježen uz stolove, stolice i ostali pribor za blagovanje.

⁸⁵² *Mantelli da tauola largi noui pro braza cento e vnti sie* (DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b, fol. 30').

⁸⁵³ *Manteli da tauola braza quarantasie* (DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 3, fol. 45').

⁸⁵⁴ *Braza 15 de mantilli* (DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 3, fol. 144).

Grafikon 55. Dužina stolnjaka u šibenskim laktima (0.606 m)

Za razliku od stolnih ubrusa, popisivači nisu imali potrebu precizirati namjenu stolnjaka jer je ona bila evidentna, iako postoje primjeri gdje je popisivač umjesto *mantello da tauola* samo naveo *mantellum*, što je moglo označavati i ogrtače, no i ti su primjeri lako razrješivi jer su takvi primjerci uglavnom bili navedeni sa ili uz stolne ubruse, stolove ili stolice, te im je namjena jasna prema kontekstu, kao što je jasno na primjeru šibenskog građanina Marka Kaliberge u čijem se inventaru dobara navodi *mantil cum cinque touaglioli*, odnosno stolnjak sa 5 stolnih ubrusa.⁸⁵⁵

Slično kao i kod stolnih ubrusa, popisivači inventara dobara rijetko navode materijal izrade stolnjaka. Ipak, unatoč malom broju podataka, potrebno je istaknuti kako su određene pretpostavke moguće s obzirom na činjenicu kako primjerice pamuk dominira (sa 10 komada stolnjaka), dok se drugi materijali spominju samo sporadično, očitito kada je popisivač želio naglasiti razliku od dominantnog i uobičajenog materijala, pa se tako spominju još i platno (4 komada), te po jedan komad svilenog, te jedan komad stolnjaka od kućine.⁸⁵⁶ Svakako najzanimljiviji podatak od materijalu izrade stolnjaka jest onaj koji je posjedovao šibenski

⁸⁵⁵ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 5, fol. 267.

⁸⁵⁶ 1° *mantil de tauola de stope* (DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 3, fol. 168').

građanin, *marangonus* Ivan Radoslavlić, a riječ je o pozlaćenom stolnjaku navedenom kao *mantil 1° da tauola [.....] et indorado*.⁸⁵⁷

Podatci o bojama su još i oskudniji od podataka o materijalu, pa se pojavlju samo tri varijante i to klasične plave (3 plava stolnjaka), poput primjerice jednog komada koji je posjedovala šibenska građanka Marica, supruga pok. Dismana Hrepelića navedenog kao *mantil da tauola figurado de bambaxo biauou circa braza 4*. Plava boje se spominje i u slučaju jednog šarenog i korištenog pamučnog stolnjaka navedenog kao *mantil da tauola uxado vergado cum bambaso biauou*, koji je posjedovala šibenska građanka Katica, supruga Ivana Bossine.⁸⁵⁸ U promatranom uzorku nalazimo na još dva stolnjaka za koje je navedeno da su šareni, no nažalost za iste nije navedena boja, a posjedovala ih je ranije navedena Katica, navedene kao *2 mantili de tauola noui vergadi*.⁸⁵⁹ Uz nekoliko podataka koji nam otkrivaju kako su stolnjaci mogli biti i šareni, jedini podatak po pitanju posebnosti nalazimo u inventaru dobara šibenske građanke Ruže, supruge Grgura Pape u čijem se bogatom inventaru nalazio i jedan stolnjak napravljen po bosankoj modi, odnosno *mantil da tauola tagliado a moda de Bosina de braza 4*.⁸⁶⁰

Za stolnjake kao i za većinu materijalnim predmeta u inventarima dobara imamo prilično oskudne podatke o procjenjenoj novčanoj vrijednosti. Jedinu jasno izraženu cijenu nalazimo u inventaru dobara Petra Milinovića *de Sibenico*, gdje je jedan rabljeni stolnjak, odnosno *mantil de tolla usado*, procjenjen na *valoris librarum una, solidos 4*.⁸⁶¹ Iako se u promatranom uzorku nalazi još jedna cijena stolnjaka, ona nije podložna nekoj relevantnijoj usporedbi sa cijenama stolnih ubrusa ili stolnjaka ranije navedenog Petra Milinovića iz razloga što se u inventaru dobara Margarite, supruge *ser* Pavla Nigoevića koji inače obiluje raznim procjenama vrijednosti pokojničinih materijalnih predmeta, u ovome konkretnom slučaju upis koji glasi *3 pezo de mantili da tauola braza 12. librarum 6*, ne govori o jednom pojedinačnom stolnjaku nego o nekoliko manjih komada stolnjaka, te iako je ovaj upis samim Margaritinim nasljednicima i ukućanima vjerojatno bio razumljiv, zapravo generalno ne otkriva mnogo.

⁸⁵⁷ *Doctor artium et medicine, Antonius de Silimbergo* posjedovao je među brojnim predmetima i jedan stolnjak koji doduše nije naveden klasično *da tauola*, ali je po kontekstu ostalih upisa u tom poglavlju dokumenta evidentno kako je ovaj svileni predmet stolnjak, a naveden je kao *mantil lauora de seda*. DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 3, fol. 183'.

⁸⁵⁸ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 3, fol. 168'.

⁸⁵⁹ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 3, fol. 168'.

⁸⁶⁰ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 3, fol. 158'.

⁸⁶¹ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 8, fol. 378'.

Iako se klupa (143 komada u promatranim inventarima dobara ili 9.5%), odnosno *bancho* ili *bancha*. Kao što će kasnije biti prikazano, razni oblici stolaca su znatno manje zastupljeni u promatranim izvorima, što potvrđuje klupe kao gotovo nezaobilazni komad namještaja u kućanstvima kasnosrednjovjekovne šibenske komune. Namjena ovog predmeta je istaknuta u više inventara pa tako se uz njih najčešće bilježi opaske koje upućuju na čvrstu vezu između obiteljskog stola te time i blagovanja sa ovim predmetom. Tako, nailazimo na podatak kako je 41 klupa namjenjena sjedenju, odnosno *da sentar*, poput primjerice dvije klupe koje je posjedovao trgovac Franjo Aldobrandi *de Florentia*, a navedene kao *2 banche per sentar a tauola*.⁸⁶² Uzneke primjerke (5 komada) je precizirana njihova primjena pri blagovanju pa su navedene kao klupe *da manzar*, kao npr. *1° bancho de manzar* koji je među ostalim predmetima posjedovao šibenski građanin Jurko Stertković (Štrtković),⁸⁶³ a možda i najzanimljiviji takav predmet se nalazi u inventaru dobara Jelene supruge Jurja Mislovića *de Sibenico* iz 1456.g., navedeni kao *bancha 1^a sopra laqual se manza*.⁸⁶⁴ Iako je uz 41 klupu navedeno kako su namjenjene sjedanju, vrlo je vjerojatno kako su sve klupe imale istu namjenu kao i danas, uz razliku što su neki popisivači to zabilježili, a neki ne. Ipak, iako je njihovo posjedovanje uglavnom bilo vezano uz stolove i blagovanje, potrebno je istaknuti kako povremeno nailazimo na smještaj klupa u prisojima,⁸⁶⁵ spavaćim sobama⁸⁶⁶ i trgovinama.⁸⁶⁷

Iako do sada nije bilo podataka koji su sugerirali kako su klupe mogle imati i dodatnu namjenu, dva inventara dobara iz promatranog uzorka otvaraju pitanje dali su neki komadi ovog tipa namještaja imali i prostor za pohranu drugih predmeta. Naime, u inventaru dobara šibenskog patricija *ser* Tome Miršića nalazimo više predmeta koji su se nalazili u manjoj cjelini naslovljenoj *In sala de sopra. Primo in vno bancho*, što sugerira kako su se u jednoj od klupa spomenutog patricija čuvale tri kape i prekrivač za konja, dok se *in vno altro bancho* nalazila muška halja i ogrtač.⁸⁶⁸ Nadalje, u inventaru šibenskog patricija i mletačkog časnika

⁸⁶² DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 3, fol. 157'.

⁸⁶³ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b, fol. 43'.

⁸⁶⁴ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 3, fol. 167'.

⁸⁶⁵ U inventaru dobara šibenskog građanina Vuke Ratkovića iz 1456. g. klupe su zabilježene u cjelini inventara naslovljenoj Podnaslov: *In lo soler de soto primo* (DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 3, fol. 171').

⁸⁶⁶ Ruža, supruga Grgura Pape je posjedovala jednu klupu koja se nalazila u spavaćoj sobi, a navedeno je kako se nalazila *auanti el[!] leto*, i to vrlo vjerojatno umjesto kovčega. DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 3, fol. 159.

⁸⁶⁷ Među predmetima u inventaru dobara iz 1466. g., saznajemo kako je majstor ranarnik, odnosno *magister barbitonsor Iohannes de Corono* posjedovao jednu klupu navedenu kao *de botega*, odnosno vrlo vjerojatno klupu koju je imao u svojem prostoru gdje mu je bilo sjedište zdravstvene djelatnosti. DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 8, fol. 360'.

⁸⁶⁸ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b, fol. 46.

ser Daniela Jurića nalazimo klupu s poklopcem što također sugerira kako je i ta klupa imala neki prostor za pohranu predmeta.⁸⁶⁹ Iako ovi primjeri čine premalen uzorak za neku ozbiljniju tvrdnju o tome kako su sve klupe imale neki veći ili manji skladišni prostor ispod plohe za sjedenje, možemo ustvrditi kao su takve klupe zasigurno postojale samo ostaje nerazješanjeno u kojem broju. U kontekstu klupa sa prtljažnim prostorom potrebno je izdvojiti podatak kako je za šest klupa navedeno da imaju brave što također sugerira neki prostor za pohranu unutar klupe kakav primjerice nalazimo u inventarima dvoje šibenskih obrtnika pa tako saznajemo kako su *becarius* Radoje,⁸⁷⁰ te *pelliparius Iohannes Bogdanis*⁸⁷¹ posjedovali po klupu na kojoj su se nalazile po dvije brave.

Scagno je tipična stolica jednostavne izrade i bez naslona koja se u razdoblju XVI. st. u kućanstvima svih društvenih slojeva, a nazivana je hrvatskom izvedenicom škanj ili škanji.⁸⁷² Podatak o 21 komadu u promatranom uzorku otkriva kako je riječ o predmetu koji je kontinuirano prisutan u kasnosrednjovjekovnom šibenskom kućanstvu,⁸⁷³ međutim njegova malobrojnost je određena velikim brojem klupa koje su u prosječnom kućanstvu imale primat među predmetima za sjedenje. Spomenuti predmet nije detaljnije opisivan pa je tako škanj koji je posjedovao šibenski građanin Jakov Ostojić naveden kako je bio *da sentar cum tre pie lume*, što zapravo sugerira na klasični tronožac u današnjem smislu što je vjerojatno taj predmet i bio.⁸⁷⁴

Nešto raširenija varijanta sjedalice je bio klasični stolac kojeg nailazimo pod nazivima *cariega* ili *cariegha* (48 komada), te *stoliza* (2 komada), čini ukupno 3% predmeta namjenjenih blagovanju. U promatranom uzorku nažalost nemam niti jedan primjerak uz koji je naveden materijal izrade, ali iz ranijih studija saznajemo kako je primjerice u ranomodernom Splitu bila najčešće od jelovine ili oraha,⁸⁷⁵ kao i na prostoru Dubrovačke Republike, ali uz dodatak čempresa.⁸⁷⁶ Riječ je o predmetu koji je očito bio dovoljno zanimljiv za uvoz jer saznajemo kako je primjerice *magister barbitonsor* Jakov Bolješić u svojoj trgovini imao i tri stolice sa Krete, odnosno *tre cariege de kandia*.⁸⁷⁷ Pri spominjanju stolaca, zanimljivo je spomenuti i dva primjerka nevedena na hrvatskom jeziku uz koje je naznačeno

⁸⁶⁹ *Bancho serado tuto et con couerto* (DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 2, fol. 70').

⁸⁷⁰ *Bancho cum due seradure* (DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 2, fol. 87).

⁸⁷¹ *Bancho ... Cum do seradure* (DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 3, fol. 161).

⁸⁷² J. Perić, Kuća u Šibeniku, str. 254.-255.

⁸⁷³ Na ist. mj.

⁸⁷⁴ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 2, fol. 85'.

⁸⁷⁵ D. Božić-Bužančić, Prilog proučavanju interijera kuće u Splitu, str. 101.

⁸⁷⁶ N. Beritić, Unutrašnjost lopudske kuće, str. 493.

⁸⁷⁷ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 2, fol. 90.

kako su namjenjeni blagovanju, a riječ je o 2 stolize per manzar koje nalazimo u inventaru dobara Damjana Miloevića *de villa Mitlo districtus Sibenici*.⁸⁷⁸

⁸⁷⁸ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 5, fol. 232.

VIII. PREHRAMBENE NAMIRNICE I PROIZVODI U KASNOSREDNJOVJEKOVNIM ŠIBENSKIM KUĆANSTVIMA

VIII.1. Žitarice i brašna u inventarima dobara

Unatoč nedostatku neposrednih dokaza arheološka istraživanja su, nalazima ručnih žrvnjeva te brojnih krhotina posuda koje svjedoče o konzumaciji kašaste hrane, pokazala kako su se na istočnojadranskom prostoru, jednako kao i u drugim mediteranskim regijama, žitarice koristile već od neolitika, odnosno mlađeg kamenog doba.⁸⁷⁹ Ovisno o dobi, spolu i vremenskim prilikama u kojima je obitavao, ali i obliku posla koje je osoba obaljala, kasnosrednjovjekovni čovjek je morao u svoj organizam unjeti između 2500 do 4000 kalorija dnevno, iako je vrlo često u optimalnim uvjetima taj unos bio i veći.⁸⁸⁰ Naravno ova količina koja je otprilike proporcionalna današnjem prosjeku, nije mogla biti zadovoljena samo trajnim namirnicama kakve uglavnom nalazimo u promatranim inventarima dobara, ali su razni tipovi žitarica, grahorica i brašna zacijelo činili veći dio dnevnih potreba za kalorijama. Prilikom proučavanja količine žitarica koje su pojedinci posjedovali u privatnom vlasništvu u drugoj polovini XV. st., potrebno je istaknuti kako su u šibenskoj komunu prva skladišta žitarica ustrojena tek sedamdesetih godina XV. st., pa se žitarice koje nalazimo u promatranim privatno-pravnim ispravama uglavnom nalaze u kovčezima ili vrećama u privatnim kućama, konobama.

Nadalje, potrebno je istaknuti kako se jedan dio promatrane građe vremenski poklapa poklapa sa neplodnosti u šibenskom distriktu o čemu svjedoči prepiska mletačke vlade i šibenske općine.⁸⁸¹

Kao što je prikazano na Grafikonu 56. pšenica je kao poljoprivredna kultura bila najzastupljenija vrsta žitarica u promatranim inventarima dobara stanovnika šibenske komune (ukupno se spominje 13225,369 litara pšenice). Unatoč sušnim godinama, kužnim i ratnim nedaćama, u kućanstvima kasnosrednjovjekovne šibenske komune se nalazila znatna količina ove žitarice. Rijetko je riječ o manjim količinama kao u inventaru dobara Buljana Rainovića, seljaka iz Pokrovnika u šibenskom distriktu, koji je u trenutku smrti 1454. g. posjedovao samo jedan star pšenice, odnosno oko 17,5 l pšenice.⁸⁸² Češće se ipak radilo od iznosima od

⁸⁷⁹ Robert Matijašić, Sredozemno prehrambeno trojstvo u antici na Jadranu, u: *Cerelea. oleum, vinum*, str. 40.-41.

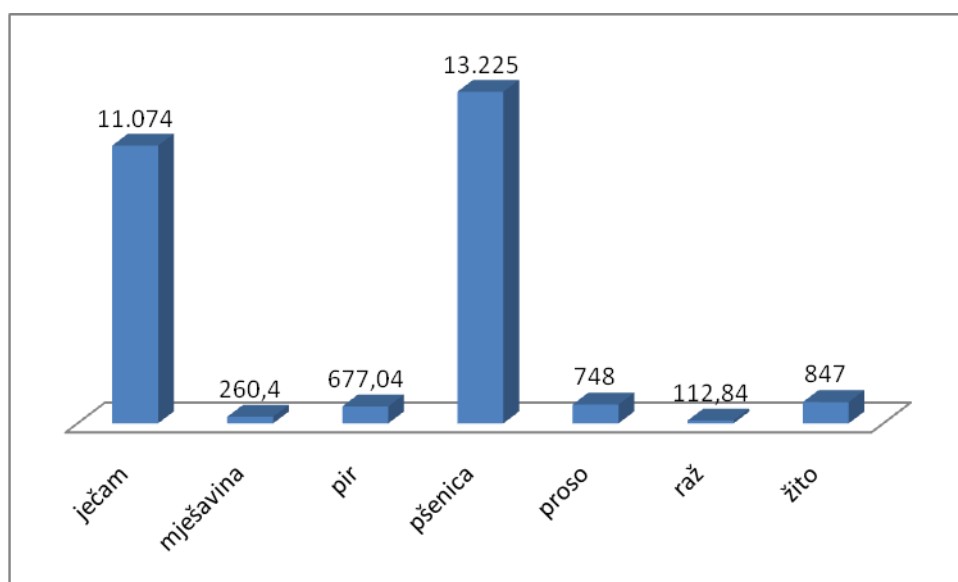
⁸⁸⁰ R. Fossier, *The Axe and the Oath*, str. 60.

⁸⁸¹ U pismu od 2. lipnja 1458., mletačka vlada nalaže šibenskoj općini da zemljišne prihode koji su prije iznosili 2.300, a sada iznose 300 libara utroše u popravak fortifikacija. ŠD, dok. 144., str. 309.-310.

⁸⁸² DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 3, fol. 141'.

nekoliko kvarti, odnosno više od 35,323 litre kao što je slučaj sa inventarom dobara Bogdana Barila *de Sibenico*. U dijelu njegova inventara dobara, koji nosi podnaslov *Chose trouade in canaua*, dakle u njegovom podrumu, spominje se oko 212 litara pšenice, odnosno *VI quarte de formento ut circa*⁸⁸³. Nerijetko se spominju i znatno veće količine ove žitarice, pa tako saznajemo kako je Toma Draganić *de Sibenico* u trenutku smrti 1460. g., posjedovao oko 530 litara pšenice,⁸⁸⁴ dok je šibenski kanonik Jakov Žiljavić posjedovao čak 3285 litara pšenice navedene kao *frumento quarte 93*, a zahvaljujući popisivačevoj zabilješki saznajemo kako se njegova pšenica čuvala *in cuxina*, odnosno u kuhinji.⁸⁸⁵

Grafikon 56. Žitarice izražene u litrama u šibenskim inventarima dobara 1451.-1467.

Spomenute sušne 1458. godine pšenicu nalazimo u samo dva inventara dobara. Tako u inventaru dobara šibenskog patricija *ser* Nikole Divnića nalazimo nešto malo manje od 800 litara pšenice,⁸⁸⁶ dok se nekoliko mjeseci kasnije, u inventaru dobara seljaka Martina Ivanovića *de villa Popelg* u šibenskom distriktu donosi podatak o količini od 323,23 litre, odnosno *10 quarte de frumento*, što je predstavljalo rekordnu količini za jednoga seljaka.⁸⁸⁷

⁸⁸³ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 2, fol. 56'.

⁸⁸⁴ *15 quartorum de formento* (DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 5, fol. 238).

⁸⁸⁵ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 3, fol. 178.

⁸⁸⁶ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 5, fol. 206.

⁸⁸⁷ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 5, fol. 204.

Ječam se, prema istraživanjima nekih medievista, u kasnosrednjovjekovnom i ranonovovjekovnom razdoblju u prvom redu koristio kao hrana za konje.⁸⁸⁸ No, usporedimo li relativno veliku količinu od 10014 litara ječma sa samo 16 navedenih konja i 4 spomenute kobile u promatranim inventarima dobara, uzimajući pritom u obzir da u promatranom razdoblju nije zabilježen nikakav značajniji izvoz ove poljoprivredne kulture iz Šibenika, razloge prilično čestog spomena ječma i prilično velike količine ove žitarice u vrelima treba tražiti u nešto drugačijem tipu potrošnje u odnosu na gore spomenuti. Prije svega, valja istaknuti kako je riječ o prehrambenoj namirnici koja se na mediteranskom prostoru koristila za pripravak raznih kašastih jela sve do kraja kasnosrednjovjekovnog razdoblja, sve dok ga tijekom XVI. st. nije počela istiskivati riža. Zapravo, većina jela koja se danas na istočnojadranskom prostoru svrstavaju u kategoriju rižota, ranije su bila konzumirana sa ječmom kao temeljnom namirnicom. Danas je takva praksa pripreme jela značajnije prisutna uglavnom samo u Italiji i to u varijacijama jela koje se naziva *orzotto*. Također, palenta koja se danas priprema od kukuruza, do dolaska te biljke u Europu se pripremala na bazi prepečenog i mljevenog ječma, a postojale su i varijante u kojima se dodavalo i proso.⁸⁸⁹ S obzirom da se takva priprema jela smatra nutritivno kвалitetnijom od suvremene pripreme sa rižom, možemo ustvrditi da su se stanovnici kasnosrednjovjekovnog Šibenika, barem vezano uz ove vrste jela, hranili vrlo zdravo.

Proso (748,051 litara) je bila vrlo korištena žitarica na sjevernim obalama kasnosrednjovjekovnog mediteranskog prostora. Uz izuzetnu nutritivnu vrijednost, proso je pogodno i za dugotrajno skladištenje. Mletačka Republika je prepoznala izuzetnu vrijednost ove žitarice kada su upravo uskladištene zalihe prosa spasile gradsko stanovništvo Venecije od gladi tijekom đenovške opsade 1372. godine. Od tada središnja vlada u Mlecima šalje proso u svoje prekomorske posjede, posebice u vrijeme ratnih opasnosti.⁸⁹⁰

Kao i kod nekih drugih žitarica inventari dobara upućuju na postojanje nešto više litara prosa u vlasništvu stanovnika šibenske komune nego što je brojčano izraženo u tim vrelima. Međutim, popisivači su u vrelima povremeno navodili neodređene količine ove žitarice, pa je tako primjerice u inventaru dobara Ivane, udovice Valente, navedeno da posjeduje *pocho de meglio in uno sacheto*, odnosno malo prosa u jednoj vreći.⁸⁹¹ Osobito je važno napomenuti kako se proso spominje u samo pet inventara dobara, ali prilično velikoj količini od 748 litara

⁸⁸⁸ F. Braudel, *Struktura svakidašnjice*, str. 107.

⁸⁸⁹ Isto, str. 135.

⁸⁹⁰ Isto, str. 107.

⁸⁹¹ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 8, fol. 379'.

znatno pridonosi činjenica kako se ta žitarica gotovo isključivo navodila u inventarima dobara bolje stojećih, odnosno bogatijih stanovnika šibenske komune. Tako se primjerice, u inventaru dobara šibenskog patricija *ser* Marka Ivanova navodi *8.5 stera de meio*,⁸⁹² u inventaru dobara *venerabilis dominus presbiter, canonicus et primicerius capituli Sibenicensis* Juraj Kožičića spominje se *diexe stera de meio*,⁸⁹³ a u onom šibenskog kanonika (*venerabilis dominus archipresbiter Sibenicensis*) Jakova Žiljavića nalazimo *meio quarte 6*.⁸⁹⁴ Konačno, *4 quarte de meglio* zabilježene su u inventaru dobara Vuke Špagovića, imućnijeg seljaka iz Grebca u šibenskom distriktu.⁸⁹⁵

U promatranim privatno - pravnim ispravama zabilježeno je 677.04 litara žita obavijena zrna, odnosno pira ili tzv. prapšenice. Riječ je o žitarici koja se na Apeninskom poluotoku uzgajala od XIV. st., dok se na području kontinentalne Europe pojavljuje tek početkom XVIII. stoljeća.⁸⁹⁶ Najveću količinu pira, 434 litre, nalazimo u već spomenutom inventaru dobara jednog od najuglednijih šibenskih patricija i zapovjednika galije *ser* Tome Tomaševića.⁸⁹⁷ Uz ovaj slučaj, prapšenica se spominje samo u još dva inventara dobara. Spomenuti patricij *ser* Marko Ivanov posjedovao je 225,68 litara ove žitarice, dok je seljak Buljan Radinović *de villa Pocrofnich* u šibenskom distriktu posjedovao samo jedan šibenski star pira.⁸⁹⁸

Raž se u srednjem vijeku smatrala hranom siromašnih,⁸⁹⁹ a pisana vrela iz nešto kasnijeg razdoblja kazuju kako raženi kruh “ne hrani kao pšenica i zamara želudac”.⁹⁰⁰ Unatoč činjenici kako je riječ o jeftinoj žitarici, raž se u promatranim inventarima navodi samo jednom i to u inventaru dobara ranije navedenog šibenskog patricija *ser* Marka Ivanova, a riječ je o 112,84 litara navedenih kao *6 stara de segala*.⁹⁰¹ Moguće je da je spomenuta raž bila namijenjena u svrhu hranjenja njegova dva konja, dva magarca ili dva vola za oranje koje je također posjedovao.⁹⁰²

⁸⁹² DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 7, fol. 343'.

⁸⁹³ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b, fol. 38.

⁸⁹⁴ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 3, fol. 178.

⁸⁹⁵ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b, fol. 17'.

⁸⁹⁶ F. Braudel, *Struktura svakidašnjice*, str. 106

⁸⁹⁷ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 7, fol. 305'.

⁸⁹⁸ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 3, fol. 141'.

⁸⁹⁹ F. Braudel, *Struktura svakidašnjice*, str. 108.

⁹⁰⁰ Iako iz XVII. st. vrlo je indikativan citat francuskog liječnika i člana francuske akademije, Louisa Lemerya. Vidi više u: F. Braudel, *Struktura svakidašnjice*, str. 107.

⁹⁰¹ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 7, fol. 343'.

⁹⁰² DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 7, fol. 343'.

U inventaru dobara *ser* Tome Tomaševića, pored spomena nekih drugih žitarica, nailazimo i na upis u kojem se spominje *mistura stara 15*, odnosno 260,4 litara neke mješavine. Iako se pojam *mistura* ne spominje u ostalim inventarima dobara, može se pretpostaviti kako je, s obzirom na činjenicu da *ser* Toma nije posjedovao stoku, ovdje riječ o mješavini žitarica koja je mogla služiti pri izradi neke jeftine inačice kruha, kašastog jela i sl. Primjerice, u srednjovjekovnom razdoblju na prostoru Francuske je postojalo nekoliko vrsta žitnih mješavina, kao primjerice francuski *méteil*, odnosno mješavina pšenice i raži,⁹⁰³ te je moguće kako je *mistura* koja se nalazila u promatranim inventarima dobara, ista ili slična promatranoj mješavini. obzirom da je riječ o vrlo bogatom patriciju, za pretpostaviti je da se niti on niti članovi njegove uže obitelji nisu hranili tom mješavinom, nego je vjerojatnije kako je *mistura* bila prehrambeni proizvod namijenjen drugim članovima njegova domaćinstva (sluge, sluškinje, konjušari, kuhinjsko osoblje), a zasigurno je služio i za pripremu hrane za vojnu posadu galije kojom je zapovijedao u pohodu protiv Osmanlija.

Na kraju razmatranja vrsta žitarica u kasnosrednjovjekovnim inventarima dobara osoba sa prostora šibenske komune, potrebno je navesti da se u ovim vrelima spominje i opća kategorija žitarica pod nazivom *bladum (biaua)*. Riječ je o raznim tipovima žitarica pri čemu se pri bilježenju koristi jedinstveni naziv baš kao što se i danas koristi prilikom spomena više vrsta žitarica. U promatranom uzorku nalazimo otprilike 847 litara takvih žitarica. Potpuno točnu količinu nije moguće utvrditi jer u inventaru dobara seljanke Rade, kćeri pok. Vlaha *de Grebač* iz 1454. g., među ostalim pokretninama nalazimo i *doi sachi de biaua*, odnosno dvije vreće žita.⁹⁰⁴ Iako će ovaj problem kasnije biti detaljnije razmotren, ovdje možemo reći da su vreće (*sachi*) općenito mogle imati zapreminu od jedne do tri šibenske kvarte, pa je stoga količina žitarica zabilježena terminima *bladum* i *biaua* mogla iznositi i preko 1000 litara.

Leća, slanutak i bob diljem Europe, pa tako i u šibenskoj komuni, u promatranom razdoblju imaju ulogu nadomjestaka žitaricama, odnosno predstavljaju izvor jeftinih bjelančevina.⁹⁰⁵ Zanimljivo je kako ove grahorice zauzimaju značajniju ulogu na europskom kontinentu tek od XIII. st., i to najprije kao hrana za životinje, ponegdje čak i gnojivo, unatoč činjenici kako su bile poznate već početkom XI. stoljeća.⁹⁰⁶

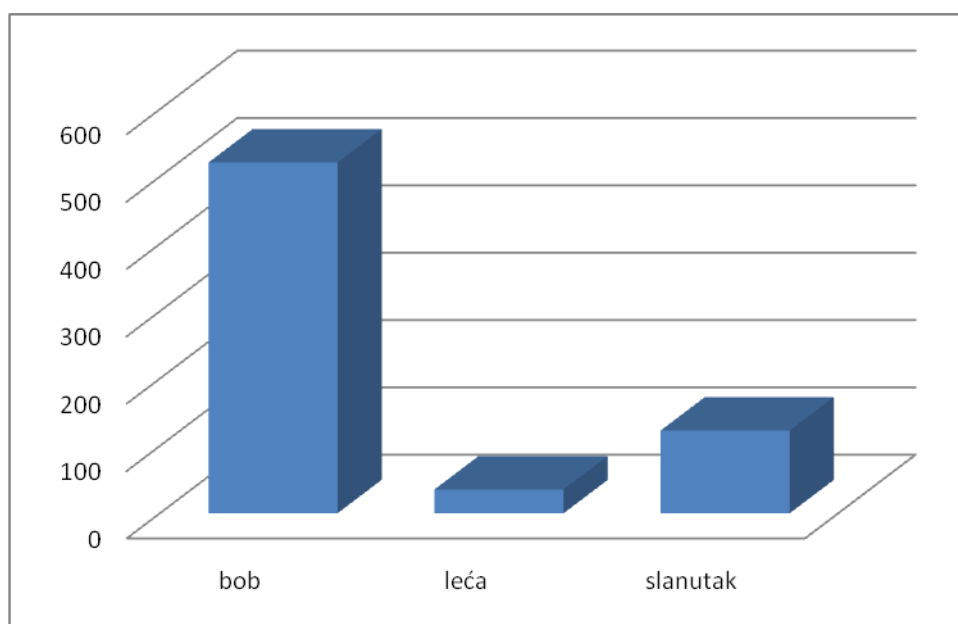
⁹⁰³ R. Fossier, *The Axe and the Oath*, str. 61.

⁹⁰⁴ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 2, fol. 95'.

⁹⁰⁵ F. Braudel, *Struktura svakidašnjice*, str. 110.

⁹⁰⁶ *The Oxford Dictionary of the Middle Ages*, ur. Robert. E. Bjork, vol. I, Oxford University Press 2010., str. 21.

Grafikon 57. Grahorice izražene u litrama u šibenskim inventarima dobara 1451.-1467.

U promatranom uzorku riječ je ukupno o manjoj količini te poljoprivredne kulture, pa se tako bob spominje u tri inventara, a leća i slanutak u samo jednom. Iako je takav broj nedovoljan za bilo kakvu ozbiljniju kvantitativnu analizu i posljedično donošenje zaključka, zanimljivo je kako su ove poljoprivredne kulture zapisane u tri patricijska inventara dobara. Tako saznajemo da su vojni zapovjednici *ser* Toma Tomašević i *ser* Šimun Tavelić svaki posjedovali oko jedan šibenski *star* boba uz koji je *ser* Toma posjedovao i 122,6 litara slanutka, a *ser* Šimun 35,323 litara leće.⁹⁰⁷ Nešto veću količinu boba nalazimo kod *ser* Marka Ivanova u čijem inventaru dobara nailazimo na 4 *stara de fava*.⁹⁰⁸ Kao i u slučaju nekih jeftinijih žitarica niti ovdje ne nailazimo na neko logičko objašnjenje koje bi nam pojasnilo razloge zbog kojih ove jeftinije prehrambene namirnice posjeduju upravo pripadnici najbogatijih šibenskih obitelji. Ipak, možemo pretpostaviti da su navedeni vojni zapovjednici u svojim kućama imali nešto od zaliha za pripadnike svojih vojnih postrojbi, a moguće je kako je bila i riječ o hrani za sluge u domaćinstvima bogatih patricjskih obitelji.

⁹⁰⁷ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 7, fol. 305, 329'.

⁹⁰⁸ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 7, fol. 343'.

Iako se u Šibeniku tog vremena spominju pekari i pekarice (*clibanarii, clibanarie, fornarii, fornarie*)⁹⁰⁹ iz promatranih inventara dobara,⁹¹⁰ prije svega ranije navedenih kuhinjskih predmeta namjenjenih obradi žitarica i brašna i pečenju kruha poput sita, rešeta, načvi, dasaka za pečenje kruha i sl., ali i velikoj količini istih žitarica i brašna u kućanstvima, može se reći kako se, bez obzira na postojanje profesionalnih pekara i pekarica, u kasnosrednjovjekovnim šibenskim kućanstvima proizvodila znatna količina kruha. Takav je zaključak u skladu sa europskom histografijom, koja ističe ulogu pekara koji je ujedno i trgovac i predstavlja vrlo važnu kariku u distribuciji žita, ali kao izraziti faktor u proizvodnji konzumaciji kruha ističe proizvodnju pa čak i prodaju domaćeg kruha.⁹¹¹

Zbog sveprisutne proizvodnje kruha, kolača i sličnih prehrambenih proizvoda unutar domaćinstava, ne iznenađuje velika količina brašna zabilježena u promatranim inventarima dobara. Kao što i grafikon 58. otkriva, u dokumentima nailazimo na dvije vrste brašna, a riječ je o pšeničnom (1605,08 litara) i ječmenom brašnu (1748,48 litara). Dakle, radi se o približno istovjetnoj količini. Potrebno je napomenuti kako je pšenično brašno, kao najkvalitetnije i najjeftinije brašno, označavano samo terminom *farina* bez detaljnijeg opisa žitarice od koje je samljeveno. Takav primjer nalazimo u inventaru dobara Budilave, žene pokojnog Gojzlava *de Sibenico* iz veljače 1452. g., iz kojeg saznajemo kako je pokojna pučanka među ostalim pokretnim dobrima posjedovala i *sacho nouo cum quarte circa 3 de farina*, odnosno jednu vreću sa otprilike tri kvarte brašna.⁹¹² U ovom je primjeru zanimljivo kako je popisivač smatrao potrebnim istaknuti na koji način je brašno uskladišteno i koliko ga ima, ali nije smatrao potrebnim navesti vrstu brašna. Prilikom navođenja pšeničnog brašna, sam je naziv žitarice naveden samo dva puta i to kada je pokojnik posjedovao dvije vrste brašna te je popisivač očito želio jasno naglasiti razliku. Tako saznajemo kako je šibenski građanin Juraj Banjvarić *de Sibenico* 1454.g. posjedovao *farina de orzo et de formento cerca quarte 26*,⁹¹³ dok je u inventaru dobara mesara Jurja Mirkovića *de Sibenico* iz 1459. g.⁹¹⁴ najprije navedena *farina de orzo quarta 16*, a *farina de formento quarta 4*, je navedena odmah u sljedećem upisu. Za razliku od pšeničnog, u slučaju ječmenog brašna, uvijek se navodila žitarica te su

⁹⁰⁹ Šibenski statut je jednom od svojih reformacijom detaljno odredio proces pečenja kruha koji su obavljali pekari nazivani *clibanarii, clibanarie, fornarii, fornarie*, a sa ciljem da se uspostavi red u proizvodnji i posljedično u kvaliteti. *Knjiga statuta*, Reformacija, cap. CXCIV, fol. 141-141' / 288.

⁹¹⁰ U promatranom uzorku nalazimo pekaricu navedenu kao *Tissa clibanaria seu fornaria de Sibenico*. DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 2, fol. 94'-95.

⁹¹¹ F. Braudel, *Struktura svakidašnjice*, str. 139.

⁹¹² DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b, fol. 15.

⁹¹³ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 2, fol. 67'.

⁹¹⁴ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 5, fol. 221'.

svi takvi upisi prilično sažeti i jasni poput npr. *2 quarte di farina d'orzo* koje je 1453. g. posjedovao *Ratcus Conçolo de burgo Sibenico*.⁹¹⁵

Kao i kod nekih drugih prehrambenih proizvoda i kod brašna nailazimo na primjere kada je samo naveden način njegova skladištenja bez navođenja podatka o samoj količini. U inventaru dobara šibenskog patricija *ser* Filipa Šižgorića iz 1454. g., a u kojem je navedeno kako se među pokretninama pokojnog *ser* Filipa nalazila i jedna *cassa de farina*,⁹¹⁶ ne navodi se niti vrsta samog brašna.

Iako je način skladištenja brašna bio vrlo rijetko naveden, ranije spomenuti upisi kao i nekolicina drugih upisa, djelomično nam otkrivaju kako su brašno i žitarice bili skladišteni ili u kovčezima ili u vrećama. Tako pšenično brašno skladišteno u vrećama nalazimo kod Budislave, žene pok. Gojслава *de Sibenico*, navedeno kao *sacho nouo cum quarte circa 3 de farina*,⁹¹⁷ dok je Marica, žena pok. Jurice Punikovića *de Sibenico*, posjedovala 1,5 kvarte ječmenog brašna uskladištenog u jednoj vreći navedenoj kao *sacho de farina de orzo quarta una e meza*.⁹¹⁸ Skladištenje brašna u kovčezima, uz ranije navedeni primjer *ser* Filipa Šižgorića iz 1454.g., nalazimo spomenuto u još dva inventara dobara. Tako je, među pokretninama koje je posjedovala šibenska patricijka Prija, žena pok. Franka Konjevića, kao način skladištenja navedena *cassa grande circa quarti 5 de farina*,⁹¹⁹ dok se inventaru dobara ranije spomenutog mesara i šibenskog građanina Jurja Mirkovića *de Sibenico* između ostaloga nalazila *cassa cum farina*, odnosno kovčeg uz koji nažalost nije navedena količina brašna, niti veličina samog kovčega, no zato saznajemo kako je taj predmet bio pohranjen u konobi, odnosno *in canoua*.⁹²⁰

O skladištenju žitarica inventari dobara sadrže još manje podataka pa tako među promatranim inventarima dobara takve slučajeve nalazimo u samo dva takva dokumenta. U inventaru dobara spomenute šibenske građanke Budislave, žene pok. Gojслава *de Sibenico*, navodi se vreća za čuvanje pšeničnog brašna te druga vreća u kojoj je skladišteno žito,⁹²¹ a u inventaru dobara Ivane, žene pok. Valente, koja je posjedovala malu količinu ječma, spominje

⁹¹⁵ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b, fol. 40.

⁹¹⁶ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 3, fol. 134.

⁹¹⁷ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b, fol. 15.

⁹¹⁸ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 5, fol. 242'.

⁹¹⁹ Ovaj podatak je iznimno zanimljiv za percepciju zapremine kovčega uz koje je stajao pridjev *grande*, odnosno velik, s obzirom na činjenicu kako je u ovom slučaju riječ o čak 176,615 litara brašna. Nadalje, s obzirom da popisivač nije naveo da je kovčeg pun, možemo pretpostaviti da to nije bila maksimalna zapremina spomenutog kovčega. DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b, fol. 21'.

⁹²⁰ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 5, fol. 222'.

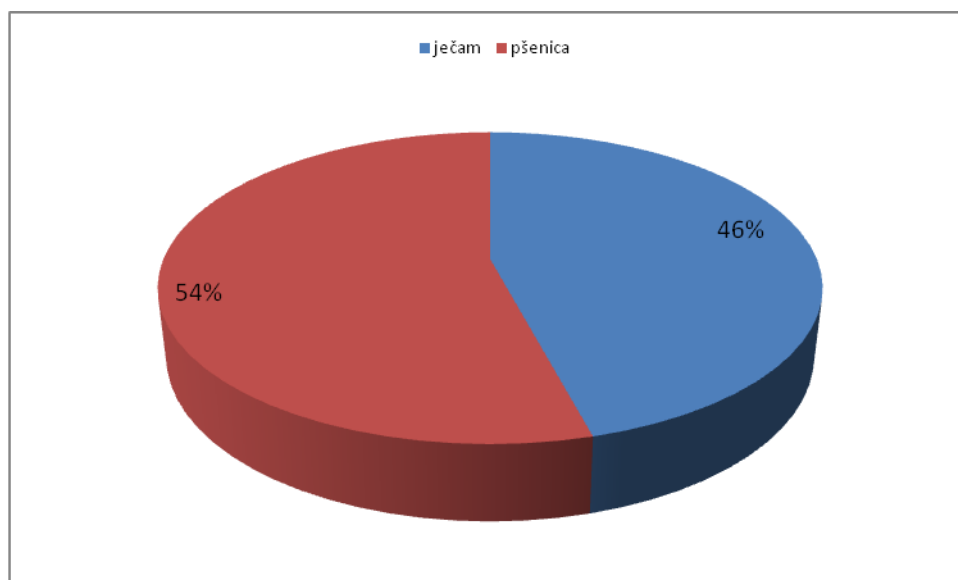
⁹²¹ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b, fol. 15.

se *pocho de meglio in uno sacheto*, dakle u jednoj manjoj vreći.⁹²² Kovčeg se kao mjesto skladištenja žitarica spominje samo jednom i to u inventaru šibenskog patricija *ser* Nikole Divnića koji je u trenutku smrti 1458. g. između ostalog posjedovao i jedan kovčeg sa 225,6 litara ječma.⁹²³

Iako prilikom navođenja brašna i žitarica nema puno spomena načina njihova skladištenja, može se reći kako su oni bili čuvani isključivo u vrećama i kovčezima raznih veličina. I to prvenstveno jer je riječ o najoptimalnijim spremnicima za takvu vrstu sirovine zbog njihove potencijalne mobilnosti, velike zapremine, dobre zaštite od vlage, ali i dostupnosti te rasprostranjenosti kovčega, pa i vreća u kasnosrednjovjekovnim kućanstvima.

Zaključujući razmatranja o pšenici, grahoricama i brašnu, vrijedno je ilustrativno prikazati upotrebu dvije dominantne žitarice u promatranom razdoblju. Uvidom u Grafikon 58. jasno se uočava da pšenica dominira u kasnosrednjovjekovnom šibenskim kućanstvima. Međutim, zbog nešto jeftinije cijene, lakše dostupnosti i šire primjene u svakodnevnom životu ječam je također prisutan u izrazito velikoj količini (količinska razlika između ovih dviju kultura iznosi tek 8%).

Grafikon 58. Odnos ječmenih i pšeničnih proizvoda u inventarima dobara 1451.-1467.

⁹²² DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 8, fol. 379'.

⁹²³ *Orzo in casa stara 13*. DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 5, fol. 206.

Iako se izgradnjom općinskih skladišta za pohranu žitarica sedamdesetih godina XV. st., količina ovih prehrambenih namirnica u samim kućanstvima možda i smanjila, moguće je kako količina ovih proizvoda u promatranim privatno-pravnim isprava općenito odražava dobro materijalno stanje stanovnika jedne kasnosrednjovjekovne komune gdje se unatoč požaru, učestalim kužnim epidemijama tijekom cijelog jednog desetljeća, godini suše te osmanlijskim upadima na samom kraju promatranog razdoblja, u kućanstvima očituje raznolikost u prerađi i primjeni žitarica, brašna i grahorica te prilično visoka razina prehrambenih navika.

VIII.2. *Vino i maslinovo ulje*

Vino se u kasnom srednjovjekovlju kao piće konzumiralo na području cijelog europskog kontinenta, međutim proizvodnja je tada još uvijek uglavnom bila ograničena na mediteranski prostor.⁹²⁴ Za razliku od stanovništva sjeverne Europe, poglavito Engleza i Njemaca koji su cijenili i uvozili jaka vina, na mediteranskom prostoru lokalno stanovništvo konzumiralo je lakše sorte vina uglavnom lokalne proizvodnje,⁹²⁵ a koja su primjerice imale udio alkohola od 7 do 10 posto.⁹²⁶ Potrebno je napomenuti kako se tehnologija pretakanja vina u boce i korištenje plutenih čepova pojavljuje tek u XVI. st., a do tog vremena uglavnom se cijnilo mlado vino. Naime, nakon godine dana vino je smatrano starim te mu je rapidno padala cijena zbog činjenice da se slabo održavalo i posljedično kiselilo.⁹²⁷ Starost vina u promatranim inventarima dobara je navedena samo jednom dokumentu i to kod ranije spominjanog šibenskog kanonika Jakova Žiljavića koji je u konobi, odnosno *in canaueta* posjedovao *vno caratelo de circa moza 12 in loqual e circa moza sie de vin vechio*, odnosno jednu bačvicu za vino od 12 modija u kojoj se nalazilo šest modija starog vina.⁹²⁸ Uvidom u podatke koje pružaju inventari dobara sa prostora šibenske komune iz radoblja od 1451.-1467. g. dolazimo do izračuna kako su stanovnici ove komune u svojim kućanstvima posjedovali ukupno više od 63307 litara vina. Podatci iz vrela upućuju na zaključak kako se vino uglavnom čuvalo u većim drvenim bačvama koje su se nazivale *bota* odnosno *bote*, a koje su

⁹²⁴ F. Braudel, *Struktura svakidašnjice*, str. 244.-245.

⁹²⁵ Isto, str. 246.

⁹²⁶ R. Fossier, *The Axe and the Oath*, str. 65.

⁹²⁷ F. Braudel, *Struktura svakidašnjice*, str. 247.

⁹²⁸ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 3, fol. 178'.

imale zapremninu od 16 do 20 modija, odnosno od 720 do 900 litara, a rjeđe u manjim bačvicama pod nazivom *caratellum* zapremnine između 5 i 12 modija (225 do 540 litara).

Ipak, valja svakako istaknuti da je gore spomenuta ukupna količina vina u velikoj mjeri određena činjenicom da se u samo jednom inventaru dobara, onom šibenskog patricija *ser* Marka Ivanova, spominje čak 17168 litara vina, odnosno gotovo četvrtina ukupne količine vina spomenute u inventarima dobara u promatranom razdoblju.⁹²⁹ S druge strane, pojedinci su imali vrlo malene količine vina, znatno ispod uobičajenog prosjeka, kao što je slučaj sa Radoslavom, kćeri pok. Jurja Pribojevića iz sela Grebac, a koja je u trenutku smrti 1465. g. posjedovala tek četrdesetak litara vina, odnosno oko jednog šibenskog modija.⁹³⁰ Uobičajeniji su iznosi od oko deset modija ili oko 400 litara vina, kao npr. *vin circa moza X in suprascripta buta vna* koje je 1454. g. posjedovala Bogdana, udovica Rusana Klinčića *de Sibenico*⁹³¹ ili trenutku smrti u siječnju 1466. g. posjedovala Stana uxor Pauli de Sibenico.⁹³²

Iako šibenski statut donosi čitav niz odredbi vezanih uz uzgoj vinove loze na vino kao konačni produkt se odnose samo dva poglavlja reformacija koja govore o zakonskoj zaštiti komunalne proizvodnje vina. Naime, riječ je o dvije odredbe iz XIV. st. koje izričito zabranjuju uvoz, prodaju ili skladištenje stranog vina na prostoru grada Šibenika i njegovog distrikta. Za takao je kršenje Statuta, najprije 1381. g. bila zapriječena kazna i to na način da se vlasnik broda kazni novčanom kaznom od 50 šibenskih libara, te zapljenom broda i vina,⁹³³ a ista je odredba 1397. g. proširena i na promet stranog vina na preko teritorija šibenske komune.⁹³⁴

Što se tiče konzumacije mošta (*mustum*) ili relativno mladog vina, potrebno je napomenuti kako se mošt ne spominje kao gotov proizvod u niti jednom inventaru dobara, ali su kućanstva prepuna raznih tipova posuda namjenjenih preradi mošta. Da se u kasnosrednjovjekovnom Šibeniku mošt pio nagovještava, uz brojne primjere iz privatno-pravnih bilježničkih isprava drugih dalmatinskih komuna,⁹³⁵ i stih iz poznatog opusa pjesama

⁹²⁹ U spomenutom inventaru najprije se navodi 300 modija, a nekoliko redova kasnije još 100. Zanimljivo je kako je istom inventaru popisivači navode stvari koje su se nalazile u trgovini u vlasništvu pokojnika, međutim ovdje je očito riječ o predmetima koji su se nalazili u kući što je i vidljivo jer se vino nalazilo u poglavlju inventara dobara naslovljenom *Robe in caxa prima*. DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 7, fol. 343'.

⁹³⁰ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 8, fol. 358'.

⁹³¹ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 2, fol. 61'.

⁹³² DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 8, fol. 361.

⁹³³ *Patronus dicti navigedebeat perdere libras quinquaginta paruorum applicandas Comuni Sibenici, et perdere debeat nauigium cum toto vino et coredis suis. Knjiga statuta, Reformacije, cap. V., str. 99 / 217.*

⁹³⁴ *Knjiga statuta, Reformacije, cap. LXXXIV., str. 245-245 / 116.*

⁹³⁵ Mošt (*mustum*) se često spominje u raznim privatno-pravnim dokumentima, a osobito u ugovorima o iznajmljivanju vinograda, gdje su obrađivači (*laboratores*) povremeno bili obvezni dati vlasniku vinograda, uz

posvećenih svetkovinama šibenskog humanista Jurja Šižgorića, a koji je moštu posvetio sljedeće retke:

Septembar sedmi je mjesec ako od Marta se broji,

*S blagdanima će septembar dati i slatki mošt.*⁹³⁶

Isti je autor u svom najpoznatijem djelu pod naslovom *O smještaju Ilirije i o gradu Šibeniku* s kraja XV. st. opisao šibenske otoke te izdvaja Žirje, između ostalog, zbog visoke kvalitete ovog otočkog vina.⁹³⁷ Nažalost, unatoč poznatoj činjenici da je na Žirju bilo mnogo vlasnika vinograda, u promatranom uzorku nailazimo na samo jednu osobu koja je posjedovala vinograd na Žirju, međutim, ni u tom inventaru dobara se spominje samo vinograd, ali ne i vino.⁹³⁸

Maslinovo ulje je jedan od najbitnijih dodataka hrani u istočnojadranskim komunama u kasnosrednjovjekovnom razdoblju. Kao što je poglavlje o kuhinjskim predmetima pokazalo, prehrambene navike kasnosrednjovjekovnih stanovnika šibenske komune redovito su podrazumijevale prženu hranu, a razne vrste i količine žitarica korištenih za spravljanje kašastih jela nametale su potrebu za velikim količinama maslinovog ulja. U redovitoj opskrbi kućanstava maslinovim uljem presudnu ulogu je odigralo šibensko zakonodavstvo u LXXXVII glavi četvrte knjige statuta gdje je propisano kako svaka osoba koja obrađuje svoj ili tuđi vinograd (u zakupu) vinograd mora istovremeno posaditi i više stabala maslina i to međusobno udaljeno četiri koraka.⁹³⁹ Spomenuta odredba je rezultirala sadnjom brojnih stabala maslina čak i ako vlasnik zemlje nije imao namjeru saditi drugu kulturu osim vinove loze. I u promatranim inventarima dobara nailazimo na brojne primjere vinograda u kojima su

vino i grožde, mošt. Kao primjer može se navesti nekoliko bilježničkih isprava iz Zadra iz sredine 14. st. Vidi: Robert Leljak – Josip Kolanović, *Andrija pok. Petra iz Cantua. Bilježnički zapisi 1353-1355*, sv. I, Državni arhiv u Zadru 2001., str. 219, 230, 329, 331, 349, 377.

⁹³⁶ Juraj Šižgorić, *Elegije i pjesme*, prir. Veljko Gortan, JAZU, Zagreb 1966., str. 56.

⁹³⁷ J. Šižgorić, *O smještaju Ilirije i o gradu Šibeniku*, str. 41.

⁹³⁸ *domina* Margareta Kasalović, udovica *magistri Francisci scimatoris de Sibenico* u trenutku smrti 1458. g. među brojnim pokretninama i nekretninama posjeduje i *gognai 9 de vigna sul teren de comun ali Zuri*. DAZD, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 5, fol. 201'.

⁹³⁹ *Knjiga statuta*, lib. IV. cap. LXXXVII., str. 61 / 149. Važno je istaknuti da je to bila uobičajena praksa u gotovo svim istočno-jadranskim komunama kasnog srednjovjekovlja jer su vinova loza i masline bile vrlo pogodne za zajedničku sadnju. Tako se, primjerice, zemljoposjedi koji su istovremeno bili i vinogradi i maslinici spominju u brojnim porečkim bilježničkim dokumentima iz sredine XV st., a koje je zapisao porečki bilježnik Antun *de Teodoris*. Tako se u ugovoru o iznajmljivanju vinograda nekoj Grguri i njenom sinu Ivanu na pet godina, izričito napominje da su oni dužni davati vlasnici Manduciji, udovici *magistri Iacobi barbitonsoris*, u navedenom razdoblju kako trećinu od vina tako i trećinu od plodova s maslina posađenih na istoj zemlji: *de ususfructibus, redditibus et prouentibus ipsarum vinee et oliuarum annuatim, scilicet omni anno fiant partes tres equales, quarum due sint ipsorum Gregorie et Iohannis conductorum, tertia quippe sit ipsius domine Madalucie locatricis*. DAPa, Istarski bilježnici, Antonius de Teodoris, sign. HR-DAPA-8, fol. 27. U spomenutoj knjizi zabilježeno je još nekoliko sličnih ugovora.

sukladno statutu posađena i stabla maslina pa tako npr. u cjelini inventara šibenskog patricija *ser* Ilije Tolimerića posvećenoj nekretninama naslovljenoj *In Grebza* nailazimo na *Vno terren vignado cum vno oliuer et altri fruti iuxta uia publicha heredi Stanac Tollimerich et altri confini*.⁹⁴⁰

Prilikom bilježenja maslinovog ulja popisivači su uglavnom navodili količinu, a u nekim slučajevima i vrstu posude u kojoj je ulje bilo pohranjeno. Nažlost, u samo jednom inventaru dobara nailazimo na slučaj kada je popisivač iz nekog razloga osjetio potrebu da tek nešto detaljnije opiše ulje, pa je tako za oko 386 litara ulja koje je posjedovao spomenuti *ser* Ilija Tolimerić, navedeno da je svijetlo, donosno *oyo chiaro moza noue*.⁹⁴¹

Iz pojedinih inventara dobara saznajemo u kakvim je posudama i u kojim prostorijama kasnosrednjovjekovno stanovništvo čuvalo svoje maslinovo ulje. Među prostorijama je uglavnom bilo riječ o podrumima – *canipe, canaue*. Tako primjerice saznajemo kako su Bogdan Baril *de Sibenico*⁹⁴² i kanonik Jakov Žiljavić⁹⁴³ svoje maslinovo ulje čuvali u podrumima, no postoje neki slučajevi kada je npr. Damjan Milojević *de villa Mitlo districtus Sibenici* svoje ulje imao pohranjeno u samoj kući i to vjerojatno zato što je to bio dom od jedne prostorije bez podruma).⁹⁴⁴

Posude u kojima je pohranjeno maslinovo ulje se spominju samo povremeno, ali unatoč tome moguće je shvatiti obrazac prema kojem su korišteni određeni tipovi posuda. Tako saznajemo kako je često korištena *pignata* odnosno zemljana posuda zapremine oko 25 litara, a koja je bila vrlo slična jednom tipu posude za kuhanje. Takve dvije posude nalazimo npr. u inventaru dobara Jurja Smilokovića *de Sibenico* u kojima je pokojnik imao pohranjeno oko 16 litara maslinovog ulja,⁹⁴⁵ slično kao i Ruža *uxor Gregorii Papa* koja je također u dvije *pignate* imala oko 26 litara ulja.⁹⁴⁶ Najveću zapreminu u takvom tipu posuda nalazimo u inventaru dobara distrikualca Vuke Špagovića *de uilla Grebza* koji je u jednoj takvoj posudi imao pohranjeno oko 21 litru ulja.⁹⁴⁷

⁹⁴⁰ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b, fol. 27.

⁹⁴¹ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b, fol. 32'.

⁹⁴² Maslinovo ulje u vlasništvu Bogdana Barila zabilježeno je u zasebnoj cjelini njegovog inventara dobara naslovljenoj: *Cohse trouade in canaua 2.primo*. DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 2, fol. 56'.

⁹⁴³ *In canaueta piccola*. DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 3, fol. 178'.

⁹⁴⁴ U inventaru spomenutog distrikualca, maslinovo ulje je zapisano u cjelini naslovljenoj: *Animali et massaria de casa*. DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 5, fol. 232.

⁹⁴⁵ *In 2 pignati circa stara 6 de oio* (DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b, fol. 15').

⁹⁴⁶ *doi pignate da oglio stara 10*. DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 3, fol. 159.

⁹⁴⁷ *Pignata cum stara 8 doio*. DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b, fol. 18.

Maslinovo ulje nalazimo i u posudama koje su se nazivale *piter*. Riječ je o posudi sličnoj pignati, ali s užim vrhom koji je podsjećao na amforu. O zapremini i materijalu izrade te posude postoji malo podataka, ali prema dostupnim podacima možemo reći kako su uglavnom bile izrađivane od keramike, iako su poznati i kameni primjerci. Kod tog tipa posuda je inače teško odrediti zapreminu, a pri rješavanju tog problema ne pomažu niti upisi sa maslinovim uljem. Tako saznajemo kako šibenski patricij *ser* Šimun Jurinić u jednom piteru ima pohranjeno oko 53 litre ulja,⁹⁴⁸ Mlinar Radić Dragišić (*molendinarius*) je posjedovao oko 8 litara ulja.⁹⁴⁹ Nadalje nailazimo i na posude sa vrlo malo ulja, odnosno zapremine manje od 2 litre, kao na primjer u inventarima dobara šibenskih građanki Boljeslave, *uxoris condam Petri Ratchouich*⁹⁵⁰ ili Rade, *uxoris condam Iohanni Netiauich*.⁹⁵¹

VIII.3. Ostali prehrambeni proizvodi

Osim raznih vrsta žitarica, brašna, vina i maslinovog ulja, u inventarima dobara nailazimo na malo drugih prehrambenih proizvoda i dodataka hrani. Razlog tome treba tražiti u činjenici kako zbog dugog razdoblja sastavljanja inventara dobara kvarna roba, točnije prehrambene namirnice ograničenog roka trajanja nisu bile popisivane te su se općenito takve namirnice smatrale zajedničkim dobrom kućanstava.

Ocat se također spominje sporadično, te ga tako nalazimo u samo četiri inventara dobara u vrlo malim količinama, kao npr. kod već spomenutog distriktualca Vuke Špagovića koji je između ostalog posjedovao *barila cum pocho de axedo*, odnosno jednu bačvu sa malo octa.⁹⁵²

Meso se gotovo uopće ne opisuje te u promatranim inventarima dobara nailazimo tek na manju količinu svinjetine. Najčešće je riječ o svinjskim polovicama ili pršutu. Tako svinjske polovice nalazimo u inventarima dvojice distriktualaca, ranije spomenutog Vuke Špagovića *de uilla Grebza* koji je posjedovao dvije svinjske polovice,⁹⁵³ te Božana

⁹⁴⁸ *vno piter da oyo cum stera vinti de oyo*. DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b, fol. 35.

⁹⁴⁹ *piter cum 3 stara de oglio* (DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 5, fol. 200).

⁹⁵⁰ *Vno piter da olio cum vno pocho de olio*. DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 2, fol. 54'.

⁹⁵¹ *Pitaruol piccolo cum cercha ster vno de oglio* (DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 2, fol. 74').

⁹⁵² DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b, fol. 17'.

⁹⁵³ *2 mezani de porco*. DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b, fol. 17'.

Vukoslavlića *de uilla Ogorliza*⁹⁵⁴ koji je posjedovao jednu polovicu. Iz samih upisa nije jasno dali su navedene svinjske polovice bile pohranjene u nekoj hladnoj prostoriji i čekale daljnju obradu, međutim za svinjetinu iz inventara dobara *ser Šimuna Tavelića*, zbog vrlo detaljnih opisa u cijelom dokumentu, znamo kako je bila usoljena, a navedena je kao *I^a mezena e meza de carne de porcho salada*.⁹⁵⁵ U spomenutom inventaru dobara nailazimo na još neke prehrambene namirnice kojih u pravilu nema u ostalim dokumentima, a riječ je o pršutu⁹⁵⁶ i pola bačve sardela.⁹⁵⁷ Iako sir još nalazimo u inventaru dobara *ser Marka Ivanova*, te saznajemo kako je spomenuti patricij posjedovao 49 komada sira vrijednosti oko 400 libara,⁹⁵⁸ riječ je o siru koji je ovaj patricij prodavao u svome dućanu te stoga nije predmet istraživanja. Stoga možemo reći kako je inventar *ser Šimuna Tavelića* jedini u kojemu se spominje sir namjenjen osobnoj potrošnji odnosno potrošnji unutar njegova domaćinstva. Riječ je o zanimljivom upisu u kojemu se spominje kako je spomenuti pokojnik posjedovao čak 29 sireva proizvedenih na Kreti.⁹⁵⁹ Potrebno je još jednom naglasiti pretpostavku kako su neki od prehrambenih artikala navedeni u inventarima *ser Tome Tomaševića* i *ser Šimuna Tavelića*, poput jeftinijih žitarica i octa, preko spomenutog kretskog sira zaključno sa 1000 libara kruha za koje je u *ser Šimunovom* inventaru jasno navedeni kako su namjenjeni samostreličarima,⁹⁶⁰ bilo zapravo namjenjeno njihovoj vojnoj posadi na galiji prilikom odlaska u rat protiv Osmanlija. Iako se kao pokvarljiva roba ne spominje u drugim inventarima dobara, on se spominje u oporuci *ser Tome Tomaševića* i to u legatu siromašnim stanovnicima komune kada nalaže svojim izvršiteljima da kupe kruh u vrijednosti 15 dukata, točnije *ducatos quindecim pro emendo panno et distribuendo pauperibus domicellis pro anima sua*.⁹⁶¹ Ipak, potrebno je spomenuti kako takvi legati nisu bili uobičajeni samo za pripadnike patricijata ili građanstva, pa je tako potrebno spomenuti kako je primjerice distriktualac Ivan, sin pok. Jurja Obrojevića *de villa Perchouo* u svom brevijaru predstavljenom u veljači 1455. g. naložio da se u njegov spomen nakon smrti priredi obrok od dva vola, te raznog pića (medovina ili sok od cvijeća), a koji je naveden kao *Item uoluit quod de suis bonis fiat vnum prandium iuxta consuetudinem pro quo exponi uoluit duos boues et*

⁹⁵⁴ *Vno mezen de porcho*. DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b, fol. 33'.

⁹⁵⁵ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 7, fol. 329'.

⁹⁵⁶ *6 persuti*. DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 7, fol. 329'.

⁹⁵⁷ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 7, fol. 329'.

⁹⁵⁸ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 7, fol. 333.

⁹⁵⁹ *29 peze de formayo de Candia*. DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 7, fol. 329'.

⁹⁶⁰ *1000 libri de pan per balestrari*. DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 7, fol. 329'.

⁹⁶¹ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. a, fol. 37.

certa nectaria.⁹⁶² Iako nam inventar dobara otkriva kako je navedeni Ivan posjedovao čak 39 komada stoke, od čega čak četiri vola, možemo ustvrditi kako je ovo vrlo velikodušan legat koji ujedno pokazuje i ekonomsku snagu pojedinaca koji su živjeli na području šibenskog distrikta.

⁹⁶² *Breuiarium testamenti olim Iohannis filii quondam Georgii Obroieulich* (DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV.a, fol. 75-75a).

IX. STOKA I OSTALE DOMAĆE ŽIVOTINJE U ZRCALU INVENTARA DOBARA

Na samom početku razmatranja problematike koja se tiče stoke i stočnog fonda koje nalazimo u inventarima dobara stanovnika šibenske komune u razdoblju 1451.-1467. g., potrebno je naglasiti kako promatrana bilježnička vrela, zbog svog specifičnog karaktera, namjene i sadržaja, ukazuju na samo neke aspekte važnosti i uloge stoke i drugih domaćih životinja u svakodnevnom životu stanovništva. Naime, iako inventari dobara do određene mjere ukazuju na specifičnosti šibenskog stočarstva, a time i na razinu materijalne kulture stanovnika šibenske komune i distrikta, oni nikako ne mogu, bez uvida u druge vrste privatno-pravnih, komunalnih, pa i crkvenih dokumenata, pružiti detaljan uvid u šira kretanja u razvitku stočarstva na promatranom geografskom prostoru.⁹⁶³ Osnovni razlog tome jest u činjenici što uvidom u podatke koje nam pružaju inventari dobara stječemo tek djelomičnu sliku u posjedovanje stoke i ostalih domaćih životinja i to primarno onih koje su osobe za koje su inventari dobara sastavljeni koristili za osobnu upotrebu ili eventualno manje trgovačke pothvate. Upravo zbog njihove namjene i pomalo krute forme, u inventarima dobara kao dokumentima u kojima se redovito kao u liste zapisuju raznoliki podatci, rijetko se nailazi na slikovite zapise ne samo vezano uz stoku i domaće životinje već i sve ostale aspekte materijalne kulture i svakodnevnog života. Stoga, unatoč njihovoj neprijepornoj i izuzetnoj vrijednosti za razmatranje upravo spomenutih historiografskih problema, u inventarima dobara rijetko nailazimo na tako sadržajne podatke kao što je onaj koji se spominje u inventaru dobara šibenskog patricija *ser* Tome Miršića koji je u trenutku svoje smrti 1453. g. posjedovao 83 grla stoke koje je na otoku Žirju za njega čuvao seljak Ivan Kučar.⁹⁶⁴ U istom dokumentu nailazimo na zapis jedne junice koju je za *ser* Tomu, odnosno za njegove osobne potrebe, u Srimi čuvao seljak Ivan Marušić.⁹⁶⁵ No, iz drugih je vrela poznato da je Toma Miršić posredno sudjelovao u trgovini stokom na veliko posredno, pa je tako poznato da je, pored druge robe, u svibnju 1442. g. u Pescaru i Marche izvezao 26 uškopljenih ovnova i dva konja.⁹⁶⁶

Iako teritorijalizacijom životnog prostora, odnosno prelaskom na sjedilački način života, stoka gubi primat u snabdijevanju stanovništva hranom, i dalje je riječ o izvoru važne

⁹⁶³ Detaljan pregled razvoja stočarstva u šibenskoj komuni donosi Josip Kolanović u svojoj knjizi *Povijest Šibenika u kasnome srednjem vijeku* u poglavlju pod naslovom Stočarstvo šibenske komune (str. 174.-189.).

⁹⁶⁴ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 1-2, fol. 52'.

⁹⁶⁵ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 1-2, fol. 52'.

⁹⁶⁶ J. Kolanović, *Spisi kancelarije šibenskog kneza Fantina de cha de Pesaro*, str. 94.-95.

prehrambene namirnice, mesa bogatog kalorijama,⁹⁶⁷ čija važnost dodatno dolazi do izražaja u podnebljima poput dalmatinskog zaleđa u drugoj polovici XV. st., gdje se stoka kao izvor hrane mogla sakriti ili potjerati za sobom u slučaju iznenadnih vojnih pohoda ili pljačkaških nasrtaja na sela. U slučaju šibenske komune uloga stočarstva još je važnija nego u nekim drugim kasnosrednjovjekovnim dalmatinskim komunama, kao primjerice zadarskoj, prvenstveno zbog konfiguracije distriktualnog terena, a koji je u slučaju Šibenika malen, strm i manje pogodan za zemljoradnju.

Prema mišljenju M. Ančića tijekom XIII. i XIV. st., pašnjački fond u Dalmaciji se dijelio po horizontalnoj i vertikalnoj razini. Za problematiku ovog rada zanimljiva je tzv. vertikalna razina na kojoj se pašnjački fond dijelio na zimski i ljetni dio. Točnije, stoka se u šibenskom slučaju zimi vodila u niže predjele, točnije u ditrikt, dok je ljeti boravila u planinama i dublje u zaleđu na prostoru cetinskih knezova.⁹⁶⁸ Zimovanje stoke u nižim predjelima, točnije unutar granica distrikta bilo je jedan od prvih povoda naseljavanju Vlaha u šibenski distrikt, a jedna od najboljih lokacija još od XIV. st. je bila na tromeđi kliškog, trogirskog i šibenskog distrikta, točnije na prostoru Bosiljine.⁹⁶⁹ Inače, opskrba komuna stočnim proizvodima iz zaleđa obavljala se u najvećoj mjeri u razdoblju od Jurjeva, odnosno od 23. travnja, do početka lipnja.⁹⁷⁰

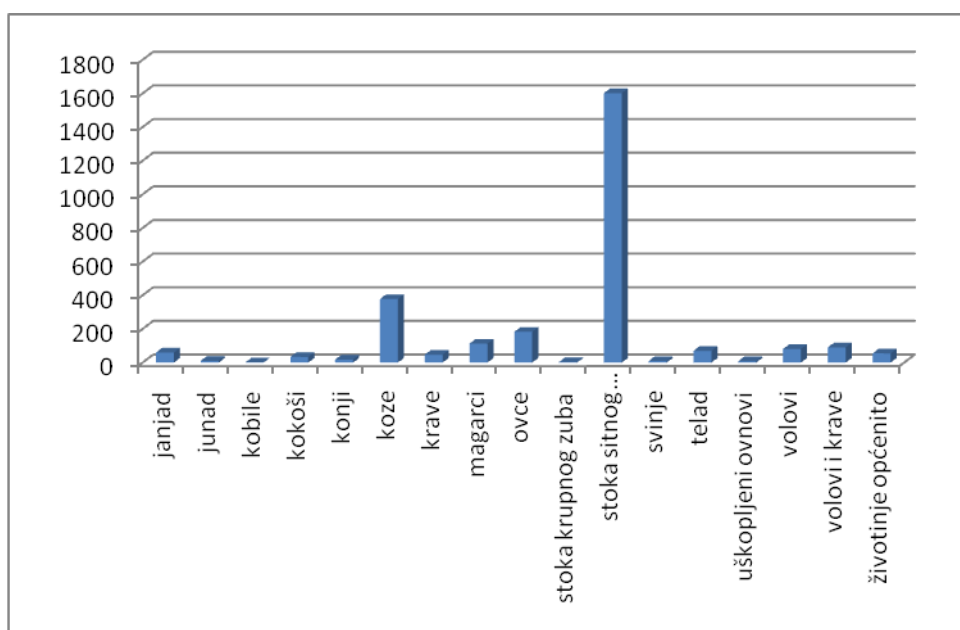
⁹⁶⁷ Ivan Erceg, Stočni fond kao izvor u održavanju materijalnog života stanovništva (1. dio.), *Acta historico-oeconomica Jugoslaviae*, vol 14, br. 1, 1987., str. 6.

⁹⁶⁸ Mladen Ančić, Gospodarski aspekti stočarstva cetinskog komitata u XIV. stoljeću, *Acta historico-oeconomica Jugoslaviae*, vol 14, br. 1, str 72.

⁹⁶⁹ M. Ančić, Gospodarski aspekti stočarstva cetinskog komitata, str. 74.-76. Naseljavanje Vlaha, odnosno Morlaka definirano je i poglavljem CLXXXV šibenskog statuta (Knjiga statuta, str. 283 / 138').

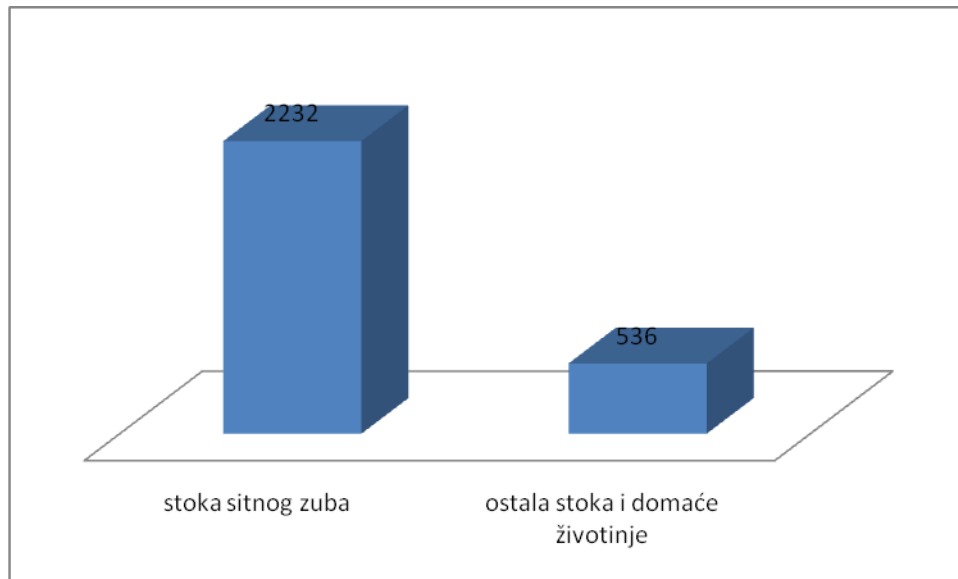
⁹⁷⁰ M. Ančić, Gospodarski aspekti stočarstva cetinskog komitata, str. 86.

Grafikon 59. Stoka i domaće životinje u šibenskim inventarima 1451.-1467.

Kao što i Grafikon 60. sugerira, stoka sitnog zuba je najzastupljenija skupina domaćih životinja koja se spominje u inventarima dobara stanovnika šibenske komune u razdoblju 1451.-1467. godine. Da bi još točnije ukazali na dominaciju stoke sitnog zuba u odnosu na ostalu stoku i domaće životinje u razdoblju 1451.-1467. g. potrebno je istaknuti kako spomenuta kategorija stoke čini čak 76% ako se računa prema podacima iz donjeg grafikona) od ukupnog stočnog i fonda domaćih životinja (24%).

Grafikon 60. Odnos stoke sitnog zuba i ostale stoke te domaćih životinja u inventarima dobara

Analizirajući promatranu građu, uočava se objektivni problem točnog zbrajanja stoke sitnog zuba. Naime, ona se u vrelima navodi pod nekoliko termina, a najčešći način popisivanja stoke sitnog zuba, osim u slučajevima pojedinačnog navođenja, jest termin *animalia menuda* ili *animalia minuta*,⁹⁷¹ odnosno stoka sitnog zuba, a često se pod ovim zajedničkim terminom kriju barem dvije vrste stoke sitnog zuba, kao npr. 1466. g., kada se u inventaru dobara distriktualke Ruže, supruge pok. Martina Pihodovića iz sela Bahće, navode *piegore et capre* 29.⁹⁷² Zanimljiv primjer neujednačenog navođenja stoke sitnog zuba uočavamo nekoliko mjeseci kasnije, u inventaru dobara Ivana Hlapčinića, distriktualca iz sela Podhum, u kojem je najprije kao stoka sitnog zuba navedeno 87 ovaca i koza (*animali menudi tra pecorini et capretini* 87),⁹⁷³ a odmah u sljedećem upisu kao stoka sitnog zuba navode se *agnelli et capreti de questo anno* 22, odnosno 22 janjca i kozlića.⁹⁷⁴ Iz ovakvih primjera vidljivo je kako bi bilo metodološki neispravno bilo kakvo drugačije zbrajanje ovakvih upisa osim na način da se pojedinačni spomen stoke sitnog zuba zbraja pojedinačno, dok se ovakvi

⁹⁷¹ Kada popisivači inventara dobara koriste jedan od dva navedena termina, uglavnom na kraju upisa navode o kojim je točno životinjama riječ. Ipak, ne možemo točno utvrditi njihov točan pojedinačni broj. Tako se, npr., u grupnom inventaru braće Pavla Martina i Ivana Krušeljića iz Konjevrata, koji su istovremeno podlegli kužnoj epidemiji u kolovozu 1467. g., spominju *31 animalia menudi, capreti, capre et pechore*. DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 8, fol. 384.

⁹⁷² DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 8, fol. 365.

⁹⁷³ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 8, fol. 366'.

⁹⁷⁴ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 8, fol. 366'.

skupni podatci pribrajaju u opću kategoriju *Stoka sitnog zuba* jer iz takvih upisa nije moguće razlučiti koliko je zapravo Ivan Hlapčić imao janjaca i kozlića. Na taj se način izbjegava donošenje netočnih podataka po pitanju brojnosti svake pojedine skupine stoke sitnog zuba, ali ostaje točna općenita brojka ovog tipa stoke, što je u skladu sa metodologijom kvantitativne analize koja se primjenjuje u radu. Takav pristup, opet, omogućuje dobivanje prilično egzaktnih podataka obzirom na razmatranje dominacije pojedinih skupina stoke sitnog zuba u odnosu na ostalu stoku i domaće životinje.

O važnosti ovaca za komunalno gospodarstvo zorno svjedoči činjenica koja pokazuje da je omjer izdataka za njihovu prehranu, smještaj i održavanja vrlo povoljan u odnosu na visoke prinose u mesu, mlijeku i siru koje ovce daju.⁹⁷⁵ Nadalje, ovce su bile važne zbog vune i kože koje su služile pri izradi velikog broja raznih odjevnih predmeta i obuće. Iako je vuna koji se dobivala od ovaca iz šibenskog distrikta (*rassa*) bila slabije kvalitete od uvozne vune, istraživanja materijala izrade odjeće u kasnosrednjovjekovnim šibenskim kućanstvima, ali u drugim istočnojadranskim komunama, ukazuju na zamjetan udjel vune iz distrikta pri izradi odjeće. Takva se vuna najčešće definirala kao *rassa* ili *rascia nostrana* (*po naški*), za razliku od vune koja je dolazila iz drugih krajeva, kao primjerice *rassa* ili *rascia insulana*, a koja je dolazila s istočnojadranskih otoka. Stoga, povećana brojka od 183 ovce ili (6,8%) od ukupnog broja stoke i domaćih životinja u promatranim inventarima dobara stanovnika šibenske komune, mogla je, barem donekle, zadovoljiti potrebe pojedinaca za vlastitim izvorom mesa, sira, ali i drugih sirovina koje je moguće bilo prerađivati u kućnoj radinosti. Ipak, točan broj ovaca je teško odrediti, pa bi najtočnije bilo reći kako se u promatranom uzorku može govoriti o minimalno 183 ovce. Naime, one su, kao i većina stoke sitnog zuba, često navedene skupno odnosno u grupi sa, primjerice, kozama i janjadi pod terminom *animalia minuda*, pa je stoga nemoguće odrediti njihov točan broj. Tek povremeno nailazimo na točne brojke o posjedovanju ovaca. Tako je primjerice Juraj Ratčić distriktualac *de insula Zuri* posjedovao samo pet ovaca u trenutku smrti 1467. g.,⁹⁷⁶ dok je npr. Radmil Zalović *de villa sub Tertar* iste godine imao nešto veće stado koje je brojalo 33 ovce.⁹⁷⁷

Slično kao ovce, i koze (408 grla ili 14,7%) od ukupnog broja stoke i domaćih životinja u promatranim inventarima dobara) su od kasnosrednjovjekovnog stanovništva zahtijevale relativno malo brige i aktivnosti, a imale su i druge prednosti. Naime, koza je, u

⁹⁷⁵ I. Erceg, Stočni fond, str. 3.-4.

⁹⁷⁶ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 8, fol. 371'.

⁹⁷⁷ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 8, fol. 380.

odnosu na ostalu stoku, pokretljivija životinja, koja je u mogućnosti pronaći hranu na mjestima na koja ostala stoka nije u stanju doći.⁹⁷⁸

Janjad, sa 2,1% udjela u ukupnom broju stoke i domaćih životinja, čini najslabije zastupljenu kategoriju stoke sitnog zuba u promatranim inventarima dobara. Naravno, potrebno je ponovno naglasiti kako ovih 60 grla predstavlja samo onu janjad koja je navedena posebno i jasno brojčano definirana, a ne unutar općih zapisa kojima su se zabilježena miješana stada. Takav je, primjerice, bio slučaj koji se navodi u inventaru dobara distriktualca Vuke Špagovića *de villa Grebza* iz 1452. g., a u kojem se spominje 36 janjaca, ovaca i koza, ali se ne ističe brojčana zastupljenost svake pojedine vrste stoke.⁹⁷⁹ Zanimljivo je kako 60 pojedinačno spomenutih grla nalazimo u samo 3 inventara dobara: u Bahći (16 grla),⁹⁸⁰ Podhumu (24 grla)⁹⁸¹ i selu ispod grebena Trtar (20).⁹⁸²

Iako znatno manje zastupljena od stoke sitnog zuba, radna je stoka bila vrlo važna za funkcioniranje gospodarstva šibenskog komunalnog prostora. Među radnom stokom daleko su najvažniji volovi koje M. Ančić naziva “neophodnom karikom u tehnološkom lancu poljodjelstva”.⁹⁸³ U promatranim inventarima dobara volovi se navode na dva načina koji otežavaju točno određivanje njihovog broja. Naime, pod uobičajenim terminom *bos* ili *bous* spominje se 81 grlo ove životinje (2,9% od ukupnog broja domaćih životinja), no volove zabilježene u inventarima dobara zajedno sa kravama nalazimo pod terminom *animalia bouina* (91 grlo ili 3,3% od ukupnog broja stoke i domaćih životinja). Za razliku od drugih općih termina koji se koriste pri bilježenju domaćih životinja i stoke, korištenje termina *animalia bouina* se ne pojavljuje često, pa tako taj termin nalazimo u samo četiri inventara dobara. Zbog visoke materijalne vrijednosti najčešće je riječ o samo nekoliko grla *animalia bouina*, kao npr. o šest grla koji se spominju u inventaru dobara ranije spomenutog šibenskog patricija *ser* Marka Ivanova.⁹⁸⁴ No, na brojnost ove kategorije domaće radne stoke ponajprije utječe inventar dobara jednog od najbogatijih Šibenčana tog vremena – patricija *ser* Lovre Dominikova, a u čijem se inventaru dobara spominje čak 75 grla *animalia bouina*.⁹⁸⁵ Tijekom bilježenja volova, 16 puta se uz životinje navodi njihova veličina kao npr. u poglavlju inventara dobara Damiana Milojevića *de villa Mitlo districtus Sibenici*, naslovljenom *Animali*

⁹⁷⁸ I. Erceg, Stočni fond, str. 5.

⁹⁷⁹ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b, fol. 18.

⁹⁸⁰ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 8, fol. 365.

⁹⁸¹ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 8, fol. 365'.

⁹⁸² DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 8, fol. 380'.

⁹⁸³ M. Ančić, Gospodarski aspekti stočarstva cetinskog komitata, str. 77.

⁹⁸⁴ *6 animalia bouini*. DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 8, fol. 343'.

⁹⁸⁵ *47 boui et vache; 28 boui et vache*. DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 3, fol. 112'.

et massaria de casa,⁹⁸⁶ u kojem su nakon smrti ovog imućnog distriktualca 1459. g. između ostalog navedena i tri velika vola, odnosno *3 bo grossi*.⁹⁸⁷ Ipak, od povremenog spominjanja veličine volova, još je zanimljivije spominjanje njihove namjene, pa je tako uz čak 25 volova izričito navedeno da služe za oranje, odnosno *da arar*. Osobito je zanimljivo kako se orački volovi spominju u 10 inventara dobara distriktualnog stanovništva,⁹⁸⁸ te u samo jednom patricijskom inventaru dobara i to kod već spomenutog *ser* Marka Ivanova. Niti jedan šibenski građanin ne spominje se kao vlasnik volova za oranje. Potrebno je istaknuti kako su svi distriktualci koji su posjedovali volove za oranje bili imućniji seljaci. Iako su vjerojatno još neki šibenski patriciji posjedovali oračke volove, uzorak koji se ovdje analizira sadrži tek jedan, gore spomenuti, takav slučaj. Uz korištenje volova od strane njihovih vlasnika za vlastite zemljoradničke potrebe, oni su na prostoru kasnosrednjovjekovne šibenske komune bili davani i u zakup prilikom čega bi najmodavac i najmoprimac ravnopravno dijelili u plodovima ili u novcu.⁹⁸⁹ Važnost tog tipa poslovnog odnosa naglašava 122. odredba u VI. knjizi šibenskog statuta, a kojom se pod prijetnjom kazne od 10 libara brani davanje volova u podzakup, od čega su šibenska općina i sam vlasnik volova dijelili novac od kazne.⁹⁹⁰ Kao primjer poslovne isplativosti ove vrste gospodarskog odnosa možemo izdvojiti primjer Jakova Berčića *de villa Stranich* u šibenskom distriktu koji je uz 20 ovaca, 20 koza, 4 magarca, 2 krave, te jednog konja i teleta, u trenutku smrti krajem 1455. g., posjedovao i *3 boi da arar*.⁹⁹¹ Ako uzmemo u obzir kako je pokojnik posjedovao i osam zemljišnjih čestica u šibenskom Gornjem polju koje su površinom bile veće od 16 gonjaja,⁹⁹² a za čiju su obradu navedena tri vola bila i više nego dovoljna, možemo pretpostaviti da je dio svojih prihoda ostvarivao i najmom tih istih volova. Inače, kao što pokazuju podaci iz njegova brevijara, Jakov Berčić je bio duševno zdrav, ali tjelesno bolestan (*sana mente et intellectu, licet languens corpore*) u trenutku sastavljanja ovog dokumenta. Iz sadržaja njegova brevijara također saznajemo da nije imao djece pa je stoga sva njegova imovina, kako pokretna tako i nepokretna, uključujući

⁹⁸⁶ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 5, fol. 231'.

⁹⁸⁷ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 5, fol. 231'.

⁹⁸⁸ Volove za oranje nazimo u sljedećim selima šibenskog distrikta: Srima (1), Dazlina (1), Rakitnica (1), Popelj (1), Stranići (1), Perković (1), Zasunja (1), Ogorlica (2), Rakitnica (2).

⁹⁸⁹ J. Kolanović, *Šibenik u kasnome*, str. 181.

⁹⁹⁰ *Knjiga statuta*, Lib. VI., Cap. CXXII., str. 94 / 208.

⁹⁹¹ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 3, fol. 160.

⁹⁹² Navedeni Jakov Bečić je u šibenskom Gornjem polju posjedovao 4 vinograda i 4 oranice za koje je ukupno navedena površina od 16 gonjaja, uz napomenu kako za jednu česticu nije izražena površina. To nije bila neuobičajena praksa prilikom popisivanja nekretnina u inventarima dobara u kasnosrednjovjekovnoj šibenskoj komuni. Prema studiji Zlatka Herkova *Stare šibenske mjere* (u: *Knjiga statuta*), prije uvođenja mletačkih mjera, na prostoru šibenske komune koristio se *brazzunarinum* koji je iznosio 1170 mm. Od 1436. g. prema *Šibenskom statutu* (str. 395.-396.) vrijedi sljedeća podjela: 1 šibenski gonjaj = 144 koračaja = 576 *brazzunaria* (pertike) = 788, 48m².

i stoku, pripala Jakovljevoj supruzi Mariji kao univerzalnoj nasljednici.⁹⁹³ U promatranim inventarima dobara niti jednom se ne spominje novčana protuvrijednost volova, međutim druge privatno-pravne isprave, a prije svega kupoprodajni ugovori ukazuju da se u promatranom razdoblju na prostoru šibenske komune cijena vola kretala između 12 i 21 libre, što je vjerojatno ovisilo o dobi i snazi ove životinje.⁹⁹⁴

I krave se, baš kao i volovi, nerijetko spominju unutar skupine za koju se koristio termin *animalia bouina*, što znači da u takvim slučajevima nije bilo moguće egzaktno odrediti njihov broj, dok se pojedinačno spominju 70 puta (2,5% od ukupnog broja stoke i domaćih životinja). Pri bilježenju ovih 70 grla krava, popisivači nisu naveli gotovo nikakve specifične detalje. Tek se u jednom slučaju iz 1465. g. navodi kako je neki Radoslav Vratanić, seljak iz Grabovaca u šibenskom distriktu posjedovao jednu staru kravu, navedenu kao *vna vacha vecchia*.⁹⁹⁵ Novčane protuvrijednosti se spominju u dva navrata unutar inventara dobara šibenskog građanina Petra Milinovića *de Sibenico*. Tako saznajemo da je Petar posjedovao jednu kravu koja je procijenjena na sedam libara, dok je u drugom upisu druga njegova krava, zajedno sa junetom, procijenjena na nešto malo više od dva dukata ili oko 12 libara.⁹⁹⁶ Iako se rijetko spominju u inventarima dobara, ove dvije novčane protuvrijednosti jasno ukazuju da su krave na području šibenske komune, očekivano, imale bitno nižu novčanu vrijednost od volova.

Razmatrajući šibenske inventare dobara i oporuke iz promatranog razdoblja nailazimo na jedan zanimljiv primjer vezan uz nasljeđivanja krava. Naime, 1456. g. imućni seljak Stjepan Galešić iz sela Koprno u šibenskom distriktu sastavio je svoju oporuku, a ubrzo nakon toga je i umro pa je, u šibenskim statutom zadanom roku, sastavljen i inventar njegovih dobara. Ono što je zanimljivo za Stjepanov slučaj, jest razlika između pokretnih i nepokretnih dobara koje se spominju u njegovoj oporuci i onih zabilježenih u inventaru njegovih dobara. Naime, Stjepan Galešić je sastavio svoj brevijar u Koprnu na sam dan svoje smrti 6. ožujka 1456., te je isti i prepisan od strane komunalnog bilježnika Karotusa Vitalea devet dana kasnije, nakon dolaska svjedoka i izvršitelja Stjepanove oporuke u Šibenik. U svojoj posljednjoj volji Stjepan Galešić je naveo kako sinu Ivanu ostavlja *animalia minuta septem et vacchas duas*, odnosno sedam životinja sitnog zuba i dvije krave, ali pod uvjetom da se

⁹⁹³ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. a, fol. 80.

⁹⁹⁴ O visokim cijenama volova govori i Mladen Ančić razmatrajući prostor cetinskog kneštva u razdoblju XIV. stoljeća (Gospodarski aspekti stočarstva cetinskog komitata, str. 77.).

⁹⁹⁵ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 8, fol. 354'.

⁹⁹⁶ *vna vacha, librarum sete; vna vacha et vno manzo librarum sedese*. DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 8, fol. 379.

spomenuti Ivan brine o Stjepanovoj ženi i svojoj majci Ruži do njezine smrti. Stjepan je također istaknuo da sva ostala dobra (*omnia alia bona sua*) ostavlja Ruži na uživanje za njezina života, a nakon njene smrti njihovim sinovima Ivanu i Mihaelu pod uvjetom da plate četiri mise godišnje *pro anima sua in perpetuum*.⁹⁹⁷ No, u Stjepanovom inventaru dobara, koji je potvrđen od strane bilježnika Karotusa Vitalea 13. III. iste godine, životinje spomenute u brevijaru se ne navode, barem ne sve. Naime, u njegovom inventaru dobara su zabilježene jedna krava, dva vola, tri magarca i četiri kokoši.⁹⁹⁸ Pretpostavimo li da je jedna krava koja se spominje u inventaru dobara jedna od dvije spomenute u brevijaru (iako se može raditi i o nekoj drugoj kravi koja nije darovana Ivanu), ipak ostaje nedoumica zašto se u brevijaru ne spominju volovi, magarci i kokoši.⁹⁹⁹ Razlog ovom nerazmjeru spomenutih životinja u Stjepanovom brevijaru u odnosu na životinje spomenute u inventaru dobara vjerojatno treba tražiti upravo u gore navedenoj činjenici da su se sva ona dobra, uključujući i životinje, koja nisu bila darovana kao oporučni legati, skrivala unutar sintagme *omnia alia bona sua mobilia et immobilia*, a koje je Stjepan ostavio svojoj ženi Ruži. U oporuci seljaka Tome Duplovića *de villa Daslina districtus Sibenici*, koji je preminuo uslijed haranja kužne epidemije,¹⁰⁰⁰ ne spominju se izričito krave nego *decem animalia* koje ostavlja svojoj supruzi Ruži.¹⁰⁰¹ Uvidom u Tomin inventar dobara saznajemo kako je on posjedovao *animalia menuda* (77 komada), *4 boui grande da arrar*, te jednu kravu,¹⁰⁰² pa samo možemo pretpostaviti da je i spomenuta krava bila među 10 životinja spomenutih u legatu koji je ostavio supruzi Ruži. Iz navedenog jasno proizlazi da su oporuke (kao i kodicili i brevijari) i inventari dobara vrlo komplementarni privatno-pravni dokumenti, a usporedbom podataka predstavljenih u njima mogu se polučiti izvrsni istraživački rezultati. Treba istaknuti da oporuke (odnosno brevijari i kodicili) i inventari, obzirom na njihovu specifičnu odnosno osebujnu namjenu kao privatno-pravnih isprava, u većini slučajeva ne spominju istovjetna dobra koja su pojedinci posjedovali. Dok se u oporukama poimenično navode samo ona dobra koja imaju određenu oporučnu (pobožnu, nasljednu, milosrdnu ili solidarnu) svrhu, dotle su se u inventarima dobara trebala zabilježiti sva dobra. Dakle, razlika između oporuka i inventara doba kao privatno-pravnih isprava proizlazi iz činjenice što su oporuke u prvom redu bile usmjerene prema izboru primatelja oporučnih legata, izvršitelja oporučnih želja i izbora univerzalnih

⁹⁹⁷ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. a, fol. 92.

⁹⁹⁸ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 3, fol. 167.

⁹⁹⁹ Iako se neke od spomenutih kokoši možda kriju unutar fraze *animalia minuta*, a kojih se spominje sedam u brevijaru.

¹⁰⁰⁰ *prope pestam* (DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. a, fol. 207).

¹⁰⁰¹ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. a, fol. 207a.

¹⁰⁰² DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 5, fol. 298.

nasljednika, dok su inventari dobara imali za cilj bilježenje odnosno zapisivanje svih pokretnih i nepokretnih dobara koje je neka osoba posjedovala. Uz to, oporuke, brevijari i kodicili su privatno-pravni dokumenti koje su pojedinci sastavljali kod komunalnih bilježnika za života, dok su inventari dobara bili zapisivani od strane izvršitelja oporuka, ali tek nakon smrti oporučitelja. Konačno, kada se u oporukama navodi fraza *omnia sua bona mobilia et immobilia / stabilia*, ta fraza redovito sadrži i riječ *alia*, koja podrazumijeva sva ona dobra koja nisu bila izričito spomenuta i razdijeljena kao legati. Za razliku od toga, u inventarima dobara se navodi fraza *bona mobilia et immobilia / stabilia*, što znači da se u njima donosi popis svih dobara koja su pojedinci posjedovali za života. Ipak, budući da su ponekad neka *bona* bila razdijeljena kao oporučni legati, u inventarima dobara takva se dobra više nužno ne spominju.

Jednako kao i krave, telad (70 grla ili 2,5% od ukupnog broja stoke i domaćih životinja) i junad (15 grla, odnosno 0,5% od ukupnog broja stoke i domaćih životinja) nisu detaljnije opisivana od strane popisivača inventara dobara. Tek jedan upis ukazuje na određenu pažnju i razlikovanje prilikom popisivanja teladi i junadi. Tako je uz navod o posjedovanju jednog teleta spomenuta njegova dob (dvije godine) i to kao *manzuola de 2 ani*.¹⁰⁰³

Jahanje, tovar i tegljenje bila su tri elementarna oblika korištenja konja u svakodnevnom životu srednjovjekovlja.¹⁰⁰⁴ Unatoč njegovoj vrijednosti i značaju za obavljanje raznovrsnih poslova, konji i kobile se u inventarima dobara stanovnika šibenske komune rijetko spominju (samo 16 konja ili 0,6% od ukupnog broja stoke i domaćih životinja, te 4 kobile ili 0,1% od ukupnog broja stoke i domaćih životinja). Uz visoku novčanu vrijednost konja, a koja je prema podacima J. Kolanovića u promatranom razdoblju iznosila 29 libara,¹⁰⁰⁵ dakle kao dva vola za oranje, isti autor kao razlog slabe zastupljenosti konja u svakodnevnom životu šibenske komune vidi i u restriktivnoj politici komune prema uzgoju i čuvanju konja Uvidom u novčane vrijednosti koje se spominju u vrelima, ali i razmatranjem društvenog statusa osoba koje su posjedovale konje na prostoru šibenske komune, može se zaključiti kako je posjedovanje ove skupe životinje bilo rezervirano za pripadnike imućnih građana i seljaka u distriktu te komunalnog patricijata. Naime, analiza izvorne građe pokazuje

¹⁰⁰³ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 2, fol. 83'

¹⁰⁰⁴ I. Erceg, Stočni fond, str. 9.

¹⁰⁰⁵ J. Kolanović, *Šibenik u kasnome*, str. 181. O znatno većoj cijeni konja od volova i druge stoke u kasnom srednjovjekovlju zorno kazuje i podatak da se u Zadru koncem XIV. stoljeća vrijednost konja kretala između 5 i 6 dukata ili oko 30 do 35 libara. Zoran Ladić, Hodočasnički duh srednjovjekovnih Hrvata, u: *Povijest Hrvata. Prva knjiga. Srednji vijek*, ur. Franko Mirošević, Školska knjiga, Zagreb 2003., str. 444.

da su konje posjedovala sedmorica plemića, tri šibenska građana te tri seljaka iz šibenskog komunalnog distrikta. Iako bi bilo prirodno za očekivati da je najviše konja posjedovao neki šibenski patricij, inventari dobara pokazuju da je osoba koja je posjedovala najviše konja i kobila bio ranije spomenuti šibenski kovač Luka, u čijem se inventaru dobara najprije spominje *vno caualo per caualar*, odnosno konj za jahanje, dok se nešto kasnije u dokumentu navode i dvije kobile kao *do cauale*.¹⁰⁰⁶ Kao zanimljivost istaknimo kako je za dva konja navedena i boja, pa se tako u inventaru *ser* Lovre Miršića iz 1454.g. spominje jedan bijeli konj,¹⁰⁰⁷ dok se među imovinom *ser* Ilije Tolimerića navodi jedan crni konj sa sedlom.¹⁰⁰⁸

Magarac se na dalmatinskom području, baš kao i na cijelom području mediteranskog priobalja, uzgajao u značajnijem broju pa stoga ne čudi da se ova vrsta domaće životinje znatno češće spominje u šibenskim inventarima dobara (113 grla ili 4,1% od ukupnog broja stoke i domaćih životinja). Praktična vrijednost magarca u svakodnevnom, prije svega gospodarskom, životu srednjovjekovlja izražavala se prvenstveno kroz njegovu izrazitu upotrebljivost prilikom vršenja raznih radova, ali njegova vrijednost proizlazi i iz činjenice da magarac lako uzgajao, bio je vrlo pokretljiv na krševitom području na kojem se druga tegleća stoka teško kretala, a pored toga posjedovao je i izvanrednu izdržljivost te otpornost na bolesti.¹⁰⁰⁹ Prilikom popisivanja magaraca u inventare dobara stanovnika šibenske komune, izuzetno rijetko se navode neki dodatni opisni podatci. Tek je za tri magarca navedena njihova veličina. Tako iz inventara dobara Jurja Kožljarića, seljaka iz Rakitnice u šibenskom distriktu, saznajemo kako je Juraj 1453. g., posjedovao jednog malog i jednog velikog magarca, navedene kao *doi someri 1° grando et 1° piccolo*.¹⁰¹⁰ U inventaru dobara Pavla Beloševića *de villa Tribougn* u distriktu spominju se *somiera piccola*.¹⁰¹¹ Starog magarca, jednostavno zabilježenog kao *vn somer vecchio*, posjedovao je šibenski stanovnik (*habitor Sibenici*) Ratko Cvitnić, čiji je inventar dobara zabilježen 1454. godine.¹⁰¹² Nažalost, samo je u jednom inventaru dobara, onom šibenskog građanina Petra Milinovića *de Sibenico* iz 1467. g., zapisan podatak o novčanoj vrijednosti magarca. Tako je magarac koji je bio u Petrovom vlasništvu

¹⁰⁰⁶ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 5, fol. 265'.

¹⁰⁰⁷ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 3, fol. 98'.

¹⁰⁰⁸ *caualo negro cum sella* (DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b, fol. 32'). Zanimljivo je ovdje spomenuti da su vlasnici konja nerijetko stvarali čvrstu vezu sa ovom plemenitom životinjom, pa stoga ne čudi da su im povremeno nadijevali i imena. Tako je primjerice trogirski biskup Nikola Kažotić, kako se navodi u njegovoj oporuci iz 1371. godine, posjedovao konja imenom Črko, a kojeg je oporučno darova svom slugi (*famulus*) Klapči. Zoran Ladić, Prilog životopisu trogirskog biskupa Nikole Kažotića (1362-1371), *Croatia Christiana Periodica*, god. 24, br. 45, 2000., str. 1.-20.

¹⁰⁰⁹ I. Erceg, Stočni fond, str. 10.

¹⁰¹⁰ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b, fol. 40'.

¹⁰¹¹ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 3, fol. 173.

¹⁰¹² DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 2, fol. 86'.

procijenjen na osam šibenskih libara,¹⁰¹³ pa se može reći da je novčana vrijednost magarca bila približno jednaka ili tek zanemarivo viša od vrijednosti krava. Uz već ranije navedene primjere, o tome svjedoči i podatak iz Petrovog inventara dobara, a u kojem se spominje i jedna krava koja je procijenjena na novčanu protuvrijednost od 7 libara.¹⁰¹⁴

Zaključujući ovo poglavlje, potrebno je spomenuti stoku i domaće životinje koje se spominju vrlo rijetko. Riječ je o kokošima (1,2% od ukupnog broja stoke i domaćih životinja), svinjama (0,4% od ukupnog broja stoke i domaćih životinja) i stoci te domaćim životinjama koje su navedene unutar općenitog termina *animalia* (2% od ukupnog broja stoke i domaćih životinja). Ono što doista čudi jest iznenađujuće mali broj kokoši koje se spominju u analiziranim vrelima (34 komada). Kokoši se spominju u samo sedam inventara dobara, a vlasnici su u šest navrata bili seljaci iz sela u šibenskom distriktu, dok se u jednom kao vlasnik navodi osoba koja je *hospis et habitator in ortis Sibenici*,¹⁰¹⁵ dakle stranac koji se tek nedavno, kao stanovnik, nastanio izvan zidina grada Šibenika. U studiji o šibenskom stočarstvu u kasnom srednjem vijeku, J. Kolanović također uočava činjenicu o slabom uzgoju peradi što dovodi u vezu sa visokim cijenama jaja u odnosu na druge prehrambene namirnice.¹⁰¹⁶ Pretpostavku o visokim cijenama jaja dodatno potkrjepljuje podatak kako su vlasnici peradi bili seljaci nastanjeni u selima šibenskog distrikta pa je doprema svježih jaja iz udaljenijih sela na gradske tržnice bila prilično komplicirana, što je zasigurno utjecalo na cijenu te prehrambene namirnice. Ipak, budući da je u samom Šibeniku postojao sloj pripadnika komunalne elite sastavljen od patricija, crkvenih dostojanstvenika, predstavnika administrativnih i vojnih vlasti te bogatih obrtnika i trgovaca, a koji su zbog svoje dobre materijalne situiranosti i financijskog bogatstva mogli biti dobri klijenti pri kupnji ove vrste namirnica, gornja pretpostavka još uvijek ne može biti u potpunosti prihvaćena i zahtijeva dodatna istraživanja. Što se tiče dodatnih podataka vezanih uz osobe koje su posjedovale perad, poznata nam je tek jedna oporuka i to seljaka Vuke Špagovića iz Grebca koji je preminuo u travnju 1452. g.,¹⁰¹⁷ a koji je, kao što kazuje njegov inventar dobara, posjedovao *vn gallo et 1^a gallina*, dakle jednog pijetla i jednu kokoš. No, iz njegove oporuke sastavljene iste godine ne saznajemo ništa više o posjedovanju peradi. Naime, u svojoj oporuci Vuka određuje samo kako se ima raspodijeliti *librarum trecentarum ad pias causas*, dakle u

¹⁰¹³ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 8, fol. 379.

¹⁰¹⁴ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 8, fol. 379.

¹⁰¹⁵ U inventaru dobara Radoslava Bremnića iz 1457. g. navode se i *galline sie*. DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 3, fol. 188'.

¹⁰¹⁶ J. Kolanović, *Šibenik u kasnome*, str. 181.-182.

¹⁰¹⁷ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b, fol. 17'.

pobožne svrhe, kao i *ducatum vnum pro anima sua* za izgradnju gradske katedrale sv. Jakova. Od svih ostalih pokretnih i nepokretnih dobara koje je posjedovao, sažetih u neodređenoj frazi *omnia et singula bona sua*, Vuk je ostavio supruzi Svili dvije trećine (*duas partes omnium et singulorum bonorum suorum*),¹⁰¹⁸ dok je jednu trećinu darovao Jurju Radoslaviću i njegovoj supruzi Jeleni.¹⁰¹⁹

Baš kao i perad, i svinje se spominju isključivo u inventarima dobara seljaka nastanjenih u šibenskom distriktu, uz tek jednu iznimku ranije navedenog stranca i šibenskog stanovnika Radislava Bremnića. Jedan od razloga malom broju svinja je zasigurno leži u kompliciranoj statutarnoj regulativi, a koja se odnosila na uzgoj svinja i trgovinu svinjskim mesom u Šibeniku. Naime, dok se 40 poglavlje I. knjige šibenskog statuta iz druge polovine XIV. st. bavi prodajom svježeg i usoljenog svinjskog mesa,¹⁰²⁰ čak tri poglavlja u kasnije dopisanim reformacijama propisuju uvjete koji se tiču uzgoja svinja unutar gradskih zidina. No, prvu restriktivnu mjeru nalazimo u 15. poglavlju reformacija iz siječnja 1382. g. prema kojoj se dozvoljava klanje svinja koje nanose štetu ili samo borave u tuđem vrtu,¹⁰²¹ a zatim slijedi 17. poglavlje reformacija iz kolovoza 1382. g. prema kojem se zabranjuje držanje svinja *in civitate Sibenici*, a one koje se nađu u gradu imaju biti zaklane, a njihov vlasnik ima platiti kaznu od 5 libara.¹⁰²² Naravno, nakon zabrane držanja svinja unutar gradskih zidina, 87. poglavljem reformacija iz lipnja 1397. g. komunalne vlasti donose novu odredbu kojom određuju da svinje mogu uzgajati samo seljaci u selima na prostoru šibenskog distrikta, dakle daleko izvan uskog i napučenog prostora unutar gradskih zidina.¹⁰²³ Ovim je odredbama i Šibenik prihvatio higijenske i zdravstvene standarde ranije prihvaćene kako u talijanskim tako i u nekim drugim dalmatinskim komunama.

Posljednja kategorija koju ovdje valja obraditi i koja je zabilježena u inventarima dobara stanovnika šibenske komune u razdoblju 1451.-1467. g. označena je u vrelima jednostavnim terminom *animalia*. U promatranom uzorku dokumenata nailazimo na 55 takvih slučajeva. Nije poznat razlog korištenja ovako općenitog termina od strane zapisivača inventara dobara, osobito zbog činjenice da se upravo u inventarima dobara u kojima nailazimo na taj termin ostala dobra, kako *mobilia* tako i *stabilia*, pa čak i druge vrste

¹⁰¹⁸ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. a, fol. 14a.

¹⁰¹⁹ *et aliam terciam partem bonorum suorum legavit Georgio Radoslauich et Elene uxori sue*. DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. a, fol. 14a.

¹⁰²⁰ Knjiga statuta, lib. I, cap. 40, fol. 7' / str. 53.

¹⁰²¹ Knjiga statuta, Reformacije, cap. 15, fol. 101 / str. 220.

¹⁰²² Knjiga statuta, Reformacije, cap. 17, fol. 101' / str. 221.

¹⁰²³ Knjiga statuta, Reformacije, cap. 87, fol. 116' / str. 246.-247.

životinja uredno zabilježeni. Tako se npr. u inventaru dobara seljaka Buljana Radinovića *de villa Pocrofnich*, sastavljenom 1455. g., navode *buoi 3/uache3/et manzo 1. Item 2 someri*, nakon čega slijedi jedna općenita zabilješka *et altri animali 23*.¹⁰²⁴ Na sličnu situaciju nailazimo 1465.g. kada zapisivači inventara šibenskog građanina i kamenoklesara (*magister lapicida*) Andrije Butčića *de Sibenico*, među brojnim drugim pokretninama koje je Andrija posjedovao, spominju i *animali in Perchouo cerca XX*.¹⁰²⁵ No, u ovom slučaju razlog nedefiniranju *animalia* od strane osoba koje su zabilježile Andrijin inventar dobara možda je ležao u činjenici što je ovaj *magister lapicida* posjedovao čak 23 različite zemljišne čestice na 17 različitih lokacija u šibenskom distiktu pa su popisivači vjerojatno smatrali važnijim popisati sve zemljišne čestice i kulture koje su se na njima uzgajale nego bilježiti podatke o svim životinjama koje su se na tim posjedima nalazile.¹⁰²⁶

¹⁰²⁴ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 4, fol. 141.

¹⁰²⁵ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 5, fol. 296.

¹⁰²⁶ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 5, fol. 294'-296.

X. ALATI U INVENTARIMA DOBARA STANOVNIKA KASNOSREDNJOVJEKOVNE ŠIBENSKE KOMUNE

U promatranom uzorku od 272 inventara dobara stanovnika kasnosrednjovjekovne šibenske komune, zabilješke o profesiji zapisane su u ukupno 120 dokumenata, odnosno za 44,1% osoba za koje su bilježene ove isprave. Pri tome treba istaknuti da se u osam slučajeva radi o inventarima dobara supruga pojedinih obrtnika, a koje su, kao što je bilo i uobičajeno, definirane i podatkom o zanimanju supruga.¹⁰²⁷ Budući da se radi o gotovo polovici osoba iz ukupnog uzorka inventara dobara, može se reći da on predstavlja prilično kvalitetan predložak na temelju kojeg se mogu uočiti određene tendencije u gospodarskom razvitku u šibenskoj komuni druge polovine XV. stoljeća.¹⁰²⁸ Nadalje, isti uzorak omogućava nam da prilikom promatranja razine materijalne kulture na prostoru šibenske komune utvrdimo kakve je vrste alata posjedovalo kasnosrednjovjekovno stanovništvo, kako ono koje se bavilo profesionalnim (obrtničkim, umjetničkim, medicinskim i drugim djelatnostima) djelatnostima, tako i vrste alata korištenog u privatne svrhe, kako u svakodnevnom životu stanovnik grda tako i stanovnika sela u distriktu. Uvidom u promatranu građu, alate koji se spominju u inventarima dobara u drugoj polovici XV. st. možemo podijeliti u tri temeljne skupine, odnosno poljoprivredno-zemljoradničke alate, a koji su udjelom od 363 komada bili najviše zastupljena skupina, zatim profesionalne alate obrtnika i drugih profesionalnih djelatnika sa udjelom od 328 komada, te naposljetku alate koji su korišteni u svakodnevnicima domaćinstava sa udjelom od 208 komada (vidi Grafikon 61.).

¹⁰²⁷ Detaljnije o toj problematici vidi gore poglavlje: *V. Sastavljači inventara dobara prema zanimanjima*, str. 71-77.

¹⁰²⁸ Važno je ovdje istaknuti da su, uz inventare dobara, izuzetno vrijedni izvori za razmatranje profesija kojima su se bavili stanovnici kasnosrednjovjekovnih komuna, pa tako i Šibenika, oporuke odnosno posljednje volje, brevijari i kodicili, odnosno dopune ili izmjene oporučnih odredbi. U njima, baš kao i u inventarima dobara vrlo se često kao identifikacijski podatak spominje i zanimanje oporučitelja ili njegove supruge. Tako se, na primjer u 24 oporuke koje je 1436.-1437. g. zapisao bilježnik Pietrobono de Pagano, zanimanje oporučitelja spominje osam puta, dok se u 198 oporuka koje je u razdoblju od 1451.-1457. g. zabilježio Karotus Vitale profesije pojedinih oporučitelja spominju vrlo velikom broju – u čak 175 oporuka, brevijara i kodicila. Pri tome se razni obrti kojima se bavilo gradsko stanovništvo, zanimanja vezana uz Crkvu i trgovina spominju u 42 oporuke, a zanimanje seljaka i seljanki, poljoprivrednog stanovništva u distriktu, u 75 slučajeva. Vidi: Ante Birin, Šibenski bilježnici – Pietrobono Pagano (1436.-1437.) (dalje: ŠBPP), *Povijesni prilozi*, god. 28, br. 37, Zagreb 2009., str. 117-189; DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. a, fol. 5-123. Stoga se za cjelovitiju sliku o profesionalnim djelatnostima u šibenskoj komuni treba razmotriti razne vrste bilježničkih vrela, a prije svega inventara dobara i oporuka.

Grafikon 61. Spomeni alata u inventarima dobara kasnosrednjovjekovnih Šibenčana

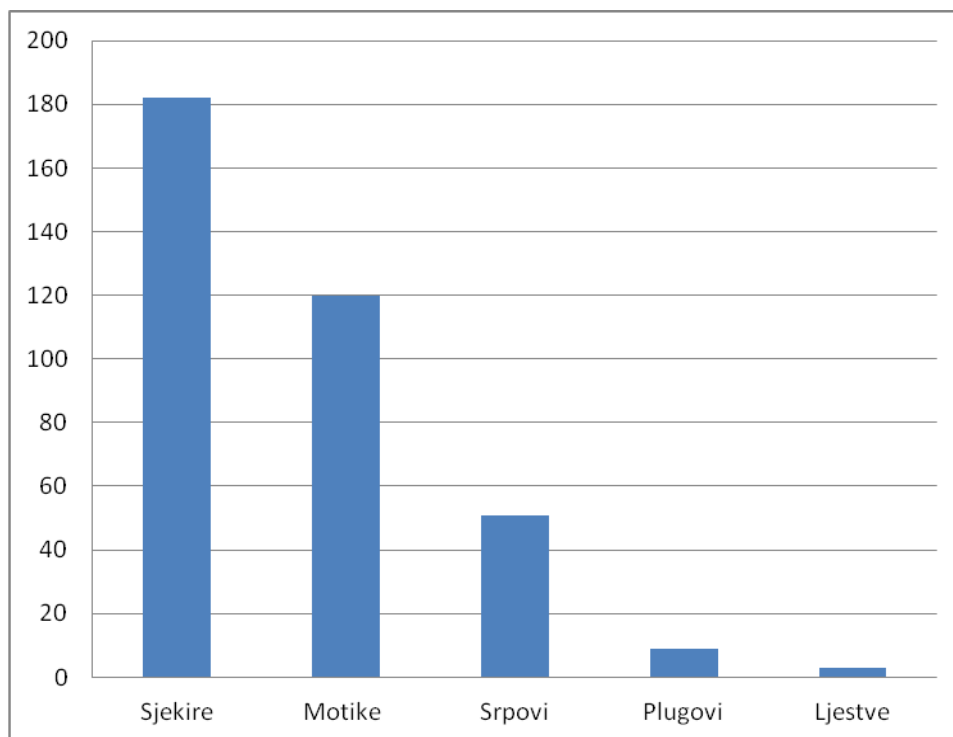
Kao najčešće zastupljena skupina alata u inventarima dobara stanovnika kasnosrednjovjekovne šibenske komune izdvajaju se alati namijenjeni poljoprivredi i zemljoradnji (vidi Grafikon 61.). Velika zastupljenost takvih komada alata u promatranom uzorku inventara dobara može se prije svega objasniti velikim brojem distriktualnog, dakle poljoprivrednog, stanovništva koje je sastavilo inventare dobara u gradskim notarskim kancelarijama i to zahvaljujući već spomenutom zamahu procesa demokratizacije u sastavljanju privatno pravnih isprava, ali i činjenici kako je veliki broj građana i patricija posjedovao komade poljoprivrednog alata koje je koristio na svojim zemljišnim posjedima u distriktu, ali i u vrtovima u gradu.¹⁰²⁹ Naravno, vrlo je izvjesno kako patriciji,¹⁰³⁰ te bogatiji sloj građanskog staleža nisu osobno koristili navedene komade alata (osobito ako se radilo o lopatama, krampovima, plugovima, motikama, srpovima ili grabljama), ali kao što je istraživanje ovog specifičnog tipa privatno pravne isprave već ranije pokazalo, predmeti se navode u inventaru dobara onoga tko je bio vlasnik, ali ne uvijek i korisnik. Vrlo česti

¹⁰²⁹ U tom duhu i Josip Kolanović napominje kako u kasnosrednjovjekovnoj šibenskoj komuni postoje dva osnovna tipa obrtnika s obzirom na gospodarske mogućnosti i materijalno-financijski položaj. Naime, on ističe kako postoji skupina obrtnika čiji prihodi dolaze isključivo od njihove primarne obrtničke djelatnosti, ali i druga skupina obrtnika koja pojačava svoj priljev sredstava приходима са земље (*Šibenik u kasnome*, str 257.). Slično se može reći i za patricijat i elitni sloj građanstva koji je, uz prihode stjecane trgovačkim djelatnostima, znatan dio prihoda stjecao i poljoprivrednim djelatnostima, primjerice davanjem zemlje u najam ili *ad laborandum*, *ad pastinandum* i sl. Naravno, ugovorima između patricija i nadničara često je bilo dogovoreno da patricij treba osigurati poljoprivredne alate za seljake koji su nadničarili na njihovim zemljama. Na to upućuju i ovdje promatrani inventari dobara sastavljeni za pripadnike šibenske komunalne elite.

¹⁰³⁰ Možemo pretpostaviti kako su alate u patricijskim inventarima dobara, uglavnom koristile osobe koje su zakupljivale i obrađivale neke od njihovih zemljišnih čestica.

spomeni poljoprivredno-zemljoradničkog lata u šibenskoj komuni također zorno odražavaju koja je bila primarna gospodarska djelatnost u šibenskoj komuni kasnog srednjeg vijeka te koja vrsta stanovnika (seljaštvo) je činila najveći dio ukupne populacije cijele komune.

Grafikon 62. Brojčana zastupljenost poljoprivredno-zemljoradničkih alata u inventarima dobara

Kao što je vidljivo iz Grafikona 62. najveći udio poljoprivredno-zemljoradničkog alata čine sjekire (50%). Ovdje prije svega treba napomenuti da se sjekire rijetko spominju i u inventarima dobara pojedinih profesionalnih djelatnika, ali zbog činjenice da su u daleko najvećoj mjeri zabilježene u inventarima dobara seljaka, ovdje su smještene u spomenutu skupinu alata. Pri bilježenju sjekira, popisivači (izvršitelji oporuka i bilježnici koji zajedno s njima popisuju sve *mobilia et stabilia* pokojnika) su se služili sa tri različita naziva, a prednjači termin *manera* (za 91% sjekira), a u manjoj mjeri se pojavljuju termini *hrazniza* (*crasniza*, 9% sjekira) i *assa* (1%).¹⁰³¹ Istaknuto je da se sjekire, a osobito *assa*,¹⁰³²

¹⁰³¹ U promatranim inventarima dobara nailazimo samo na dva primjerka sjekira koje su navedene kao *assa* (*assia*), a uz oba primjerka je navedeno grčko podrijetlo ili način izrade, kao npr. *I^a assia grescescha* koju je

povremeno spominju i kao obrtnički alati, a posjedovali su ih drvodjelje, tesari, brodograditelji i obrtnici sličnih drvno-prerađivačkih zanimanja. U samim dokumentima rijetko nalazimo detaljnije opise tih predmeta, pa tako uz samo 10 sjekira nalazimo oznaku veličine, točnije za pet sjekira saznajemo da su bile male, kao primjerice *3 manere pizole*¹⁰³³ koje je posjedovao šibenski građanin Martin Bogdanov, a za pet sjekira saznajemo da su bile velike, kao primjerice *2 manere grande* koje je posjedovao šibenski građanin i *lapidida Iursa*.¹⁰³⁴ U inventaru dobara navedenog *Iurse* nalazila se i jedna od rijetkih sjekira sa preciziranom specifičnom namjenom, pa tako saznajemo kako je spomenuti šibenski klesar Jurša posjedovao i jednu sjekiru namijenjenu prije svega rezanju i tesanju drva.¹⁰³⁵ Iste takve sjekire, zabilježene kao *tre manere da taiar legne* nalazimo i u inventaru dobara šibenskog građanina Radete Bositkovića,¹⁰³⁶ dok preostale dvije sjekire kojima je kao namjena navedena obrada drva, odnosno *do manere da taiar legne*, nalazimo u inventaru dobara šibenskog patricija *ser* Ilije Tolimerića.¹⁰³⁷ Naposljetku, zanimljivo je izdvojiti i podatak kako je šibenski patricij *ser* Nikola Divnić, također posjedovao jednu sjekiru kojoj je navedena namjena, a riječ je o starijem primjerku manje sjekire. Ta se sjekirica koristila u kuhinji, vjerojatno za komadanje mesa, a možda i za cijepanje drva za peć ili kamin.¹⁰³⁸

Nažalost, promatrane privatno pravne isprave ne omogućuju nam uvid u razliku među spomenutim tipovima sjekire, jer sam bilježnik Karotus i njegovi pomoćnici ne donose nikakva objašnjenja uz korištene termine. Ipak, nema sumnje da je pojam *hrasniza* termin hrvatskog podrijetla i koristilo ga je hrvatsko stanovništvo koje je živjelo u selima u šibenskom distriktu i širem dalmatinskom zaleđu. No, u dva inventara dobara istovremeno nailazimo na spomene dva termina korištena za sjekiru. Tako je Šibenčanin Juraj Mirković *dicti Bosne* posjedovao *doi manere*, ali se u njegovom inventaru dobara spominje i jedna *crasniza*,¹⁰³⁹ dok je seljak Ivan Hlapčinić *de villa Potchum* posjedovao *I^a hrasniza* i *4 manere*.¹⁰⁴⁰ Već sama činjenica da se ove dvije vrste sjekira uvijek spominju zasebno jasno ukazuje na činjenicu da su i korištene u različite svrhe. Nadalje, budući da se pojam *hrasniza*

posjedovao *faber* Stjepan, što zapravo upućuje kako se vjerojatno radi o posebnom tipu sjekire namijenjenom za neki specifičan posao. DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 3, fol. 103.

¹⁰³² Carolus du Fresne Du Cange, *Glossarium mediae et infimae latinitatis*, vol. I, Niort, L. Favre, 1883., str. 395.

¹⁰³³ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b, fol. 13.

¹⁰³⁴ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 5, fol. 223.

¹⁰³⁵ *manera de taiar legne* (DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 5, fol. 223).

¹⁰³⁶ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b, fol. 18'.

¹⁰³⁷ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b, fol. 32.

¹⁰³⁸ *manereta una da cussina da uxada* (DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 5, fol. 206').

¹⁰³⁹ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 7, fol. 331.

¹⁰⁴⁰ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 8, fol. 366.

(*crasniza*) uvijek spominje u inventarima dobara osoba koje su hrvatskog podrijetla, možemo pretpostaviti da je taj pojam stariji hrvatski termin za sjekiru koji, uz to, podrazumijeva i specifičnu namjenu tog alata, moguće neki standardizirani i veći primjerak sjekire. Nažalost, u kontekstu u kojem se spominje *hrasniza* nema zapisa o njenoj namjeni, veličini ili dimenzijama.

Uz sjekire, vrlo zastupljena vrsta poljoprivredno-zemljoradničkog alata je bila motika, odnosno *zapa* ili *zappa* (33% udjela među poljoprivredno-zemljoradničkim alatima). Baš kao i sjekira, motika je bio alat čiji su vlasnici bili većim dijelom seljaci u distriktu, ali povremeno i stanovnici grada. Pri tome treba istaknuti da su je znatno više koristili seljaci, dok su je građani mogli upotrebljavati ponajviše za obrađivanje vrtova (*orti*) uz njihove kuće smještene u unutar gradskih zidina ili u burgusu. Slično kao i u primjeru sjekira, pri spomenu motika nema zabilježenih posebnosti iz kojih bismo više mogli saznati o izgledu ili veličini pojedinih takvih predmeta. Tako tek povremeno nalazimo opasku popisivača koji spominju željezo u izradi motika (18 komada), a saznajemo kako je postojao i veći tip motike pod nazivom *zapon* (25 komada). Za 10 komada motika je kao njihova namjena precizirano okapanje. Od toga je za njih pet rečeno kako služe za okapanje vinograda, poput dvije koje je posjedovala Stana Lukačević, supruga Pavla *de villa Rachitnica*¹⁰⁴¹ ili jedne koju je posjedovao Bosan Vukoslavić *de uilla Ogorliza*.¹⁰⁴² Od ostalih motika, kao namjena je navedeno okopavanje vrta,¹⁰⁴³ dok je uz motiku koju je posjedovao Martin Bogdanov, navedeno kako je služila za razbijanje kamenja,¹⁰⁴⁴ što u svakom slučaju ukazuje da se vjerojatno radilo o vrlo čvrstoj motici izrađenoj od kovanog željeza, a koja je mogla imati funkciju krampa.

Među poljoprivredno-zemljoradničkim alatima, značajniji udio su imali i srpovi koje u promatranom uzorku inventara dobara nalazimo pod nazivima *falço*, ili *cossir* (14% udjela u poljoprivredno-zemljoradničkim alatima). Srpovi su, baš kao i sjekire, bilježeni prilično jednostavnim riječima, kao primjerice *l^o falçon* kakav nalazimo u inventaru dobara seljaka Radoslava Mugrašića *de Grebac*¹⁰⁴⁵ ili *vn cossir* kakav je posjedovao šibenski građanin Nikola Lalinović.¹⁰⁴⁶ Već iz navedenih primjera zamjetno je kako su srpove posjedovali i

¹⁰⁴¹ *2 çape per uigna* (DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 5, fol. 271).

¹⁰⁴² *zapa da zapar vigne* (DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b, fol. 33').

¹⁰⁴³ Ivana, supruga pok. Valente je posjedovala jednu motiku za koju je navedeno kako je *per orto* (DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 8, fol. 379').

¹⁰⁴⁴ *da romper pierre*. DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b, fol. 13'.

¹⁰⁴⁵ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 2, fol. 94.

¹⁰⁴⁶ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 3, fol. 185.

stanovnici grada i sela u šibenskom distriktu, što je i razumljivo jer su manje poljoprivredne površine za čiju su obradu srpovi bili koristan alat, vrtovi, bili smješteni i u gradu.

Ipak, u nekim upisima, uglavnom u inventarima dobara seljaka nastanjenih u šibenskom distriktu, primjećuje se raznolikost vrsta ovog alata, odnosno specijalizacija srpova prema njihovoj specifičnoj poljoprivredno-zemljoradničkoj namjeni ili obzirom na potrebu krčenja. Tako, primjerice, iz inventara dobara Damjana Milojevića iz 1459. g. saznajemo kako je taj seljak *de villa Mitlo districtus Sibenici*, posjedovao tri srpića koja su služila za košnju žitarica, te jedan za rezanje stalno prisutnog drača i grmlja.¹⁰⁴⁷ Slično razlikovanje srpova obzirom na njihovu specifičnu namjenu nalazimo u inventaru dobara Vuke Špagovića, stanovnika sela Grebac, a u kojem se, slično kao i u inventaru dobara Damjana Milojevića, navode srpovi za drač i grmlje, odnosno *2 falci per tuar le spine*, ali i dva srpa koja su se koristila za sječu drača i trave između trsova u vinogradima.¹⁰⁴⁸ Ovih nekoliko primjera zorno pokazuje da su poljoprivredno-zemljoradnički alati prema koncu srednjeg vijeka dostigli vrlo visok stupanj specijalizacije obzirom na vrstu terena, poljoprivrednu kulturu koja je sađena i vrstu posla koji je trebalo obaviti. Kao što pokazuju inventari dobara, čak niti svi seljaci iz sela šibenskog distrikta nisu imali sve spomenute vrste srpova, pa se može pretpostaviti da su se poljoprivredno-zemljoradnički alati, pa tako i srpovi, međusobno posuđivali ili privremeno mijenjali za neku drugu vrstu alata.

Na kraju razmatranja tematike poljoprivredno-zemljoradničkih alata navedenih u kasnosrednjovjekovnim inventarima dobara stanovnika šibenske komune, potrebno je spomenuti i podatke o preostala dva relativno česta tipa alata i pomoćnih sprava, a riječ je o plugovima i ljestvama. Što se tiče plugova, nužno je istaknuti podatak kako se među vlasnicima plugova spominju isključivo one osobe koje su istovremeno posjedovale i volove za oranje. Za ilustraciju ovdje navodimo nekoliko primjera. Prema podacima zabilježenim u inventaru dobara seljaka Tome Duploviću *de villa Daslina*, isti je Toma posjedovao četiri velika vola za oranje navedena kao *4 bo de arar grandi*, ali i jedan plug, odnosno *un gomer da arar*.¹⁰⁴⁹ Ratko Milanović *de villa Srima* posjedovao je dva vola i jedan plug, odnosno *doi boi de arar*, te nešto kasnije naveden *vno gomer*,¹⁰⁵⁰ a Marko Veljković *de Perchouo* jednog

¹⁰⁴⁷ *Tre falceti da segar biaue; 1^a falca da tayar spine* (DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 5, fol. 232).

¹⁰⁴⁸ *2 falchi da zerpil le vigne* (DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b, fol. 17').

¹⁰⁴⁹ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 5, fol. 298.

¹⁰⁵⁰ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 8, fol. 370.

vola i jedan plug.¹⁰⁵¹ Kao što je rečeno u poglavlju o stoci koja je bila u posjedu stanovnika šibenske komune, u kasnosrednjovjekovnom razdoblju šibenske komunalne povijesti postojala je vrlo proširena praksa zakupa volova. Isto tako, postojala je i raširen običaj najma plugova kao vrlo skupog zemljoradničkog alata koji si nije mogao priuštiti svaki seljak. Iz gore spomenutih primjera jasno se uočava pravilo prema kojem su seljaci koji su imali volove imali plugove. No, dok su postojala relativno brojna seoska domaćinstva koja su posjedovala volove, plugove su posjedovali rijetki. Naravno, siromašniji seljaci nisu imali niti volove niti plugove, pa se oko najma samo pluga ili pluga i volova razvilo vrlo unosno poslovanje na korist bogatijih seljaka. Dok posjedovanje ostalih promatranih poljoprivredno-zemljoradničkih alata nije ukazivalo na neke moguće društvene stratifikacije obzirom na materijalni ili financijski status seljaka, sa sigurnošću se može ustvrditi da su seljaci – vlasnici plugova i volova – pripadali skupini boljestojećih seljaka. Naime, za razliku od seljaka koji su posjedovale sjekire, motike ili srpove, plugovi su bili alat koji je pretpostavljao viši društveni položaj seljaka, što dodatno potvrđuje činjenica da je svaki seljak koji je bio vlasnik pluga ujedno bio i vlasnik jednog ili više bikova. Naravno, ova “seljačka elita” ne samo da je bila u prednosti nad ostalim seljacima zbog posjedovanja plugova i bikova nego i zbog činjenice da su iznajmljivanjem svojih plugova, kao rijetkog, dragocjenog i skupog poljoprivrednog alata, mogli stjecati dodatnu zaradu i tako uzdizati svoj i materijalni i financijski položaj svog domaćinstva i obitelji.

Iako su na prethodnom Grafikonu ljestve tek simbolički zastupljene sa nekoliko komada, ne treba sumnjati da je gotovo svako domaćinstvo posjedovalo barem jedne ljestve kao predmet nužan u vršenju raznolikih svakodnevnih radova kako u gradu tako i na selu. Jedan od rijetkih spomena ljestvi (od ukupno tri kao što je prikazano na Grafikonu 62.) nalazimo u inventaru dobara Ruže, supruge pok. Martina Pihodovića iz sela Bahće, a koje su navedene kao *1^e scale per oliue*,¹⁰⁵² dakle ljestve za branje maslina.¹⁰⁵³ Iako se u ovdje promatranom uzorku inventara dobara to ne navodi, ljestve su bile izrađene od drveta, a posjedovali su ih kako stanovnici grada tako i seljaci u distriktu. Pored toga što su znatno olakšavale skupljanje plodova na selu (maslina, voća), one su se mogle koristiti prilikom penjanja na kat neke građevine, osobito ukoliko nisu postojale stepenice, prilikom prijenosa robe i predmeta na viši kat domaćinstva, a u građevinarstvu su bile nezaobilazan alat, pa su

¹⁰⁵¹ Navedeni inventar dobara plug navodi pod nazivom *aro de arar*. DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 3, fol. 169'.

¹⁰⁵² DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 8, fol. 365.

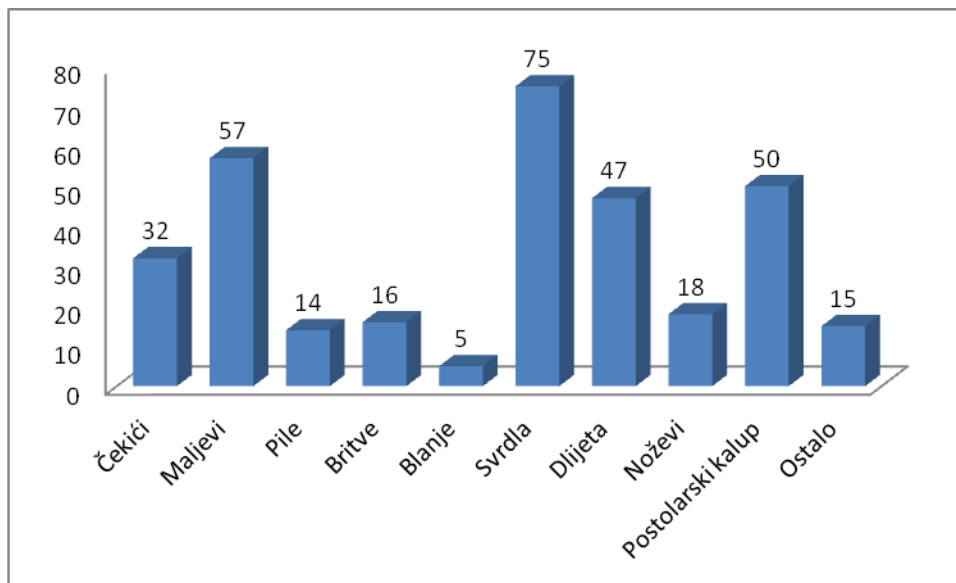
¹⁰⁵³ Inače, sama Ruža nije osobno posjedovala niti jednu zemljišnu česticu, nego su masline koje se spominju u kontekstu spomena ljestvi bile zasađene na zemlji njenog pokojnog muža.

time predstavljale važan čimbenik koji je olakšavao izvršenje poslova ili mobilnost ukućana, obrtnika (zidara, kipara), radnika, seljaka i drugih osoba. Njihovo rijetko spominjanje u šibenskim inventarima dobara može se objasniti vjerojatno skromnom vrijednošću i činjenicom da je gotovo svatko bio sposoban sam sebi izraditi, barem jednostavne ljestve, ako ne i one korištene u građevinarstvu. Upravo su ljestve alat koji može poslužiti kao prijelaz na novu skupinu ovdje promatranih alata, jer su mogle služiti i kao koristan kućanski predmet i kao nezaobilazan profesionalni alat.

X.1. Profesionalni alati

Drugu veću skupinu alata prisutnih u inventarima dobara stanovnika kasnosrednjovjekovne šibenske komune (37% u ukupnom udjelu), činili su alati kojima su se šibenski obrtnici služili u profesionalne svrhe (vidi Grafikon 62.). No, prije nego što krenemo na detaljnu analizu vrsta profesionalnih alata i razmatranje odnosa između tipa alata i profesionalne djelatnosti, treba istaknuti da su, baš kao i u slučaju spomenutih ljestava, i neki drugi alati mogli biti oruđe kojima su se koristili obrtnici i drugi profesionalni djelatnici, ali su ih u svojim domaćinstvima mogli imati i seljaci, trgovci ili patriciji. Zato su kao profesionalni alati ovdje promatrani isključivo oni koji se spominju u inventarima dobara kao radni odnosno profesionalni instrumenti kojima su se u izradi proizvoda za tržište ili za vršenje svog posla služili pojedini obrtnici i ostali profesionalni djelatnici.

Grafikon 62. Profesionalni alati u inventarima dobara

Najzastupljeniji profesionalni alat na kojega nailazimo u inventarima dobara stanovnika kasnosrednjovjekovne šibenske komune bilo je svrdlo koje se u vrelima pojavljuje pod nazivom *verigola* (22,8% udjela među profesionalnim alatima). Riječ je o komadu alata namijenjenom bušenju rupa u drvu kao i kamenu, a u kasnosrednjovjekovnom razdoblju je predstavljao jedan od osnovnih komada alata koje je morao posjedovati svaki drvodjelja (*marangonus*), brodograditelj (*calaphatus*),¹⁰⁵⁴ ali i bačvar (*botarius*), kamenoklesar (*lapicida*, *petrarius*), zidar (*murarius*), dakle osobe koje su se bavile obradom kamena i gradnjom. Tako se svrdla spominju u inventarima dobara *marangonus* Ivana Radoslavlića,¹⁰⁵⁵ kao i *magister marangonus* Nikole Slušića.¹⁰⁵⁶ Iako su svrdla najviše koristili drvodjelje i ostali obrtnici koji su se bavili drveno-prerađivačkim zanatima, ona su bila vrlo bitna i klesarima, prije svega za bušenje rupa u kamenu, ali i postavljanju skela ukoliko se radilo na većim visinama, kao prilikom gradnje katedrale sv. Jakova koja je u ovom razdoblju bila u punom zamahu. Zato svrdla nalazimo i u inventarima dobara više šibenskih klesara. Tako primjerice saznajemo kako je tri velika svrdla, navedena kao *3 verigole grande* posjedovao domaći majstor, *lapicida* Jurša,¹⁰⁵⁷ dok je *magister lapicida* Andrija Budčić *de Sibenico* posjedovao čak pet komada ovog alata.¹⁰⁵⁸ Iako je riječ o profesionalnom tipu alata, svrdla

¹⁰⁵⁴ J. Lučić, *Obrti i usluge*, str. 183.

¹⁰⁵⁵ *Verigola 1^a granda* (DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 3, fol. 183').

¹⁰⁵⁶ *verigola granda* (DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 3, fol. 158).

¹⁰⁵⁷ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 5, fol. 223.

¹⁰⁵⁸ *2 verigole cum sui ferri /3/ verigole* (DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 5, fol. 295).

možemo naći i u privatno pravnim ispravama osoba koje nisu bile zaposlene u drvodjeljskim ili kamenoklesarskim obrtima. Tako primjerice, 2 *uerigole* nalazimo u inventaru dobara Jurja Mirojevića *de villa Prodogle*, a iz istog dokumenta saznajemo kako je navedeni uz dva svrdla posjedovao i druge vrste alata poput motike, ali i sjekire te pile.¹⁰⁵⁹ Slične primjere nalazimo i kod još nekih seljaka, poput Radoja Brevnića *de villa Stranichi* koji je također posjedovao dva svrdla, ali i čekić te motiku i srp.¹⁰⁶⁰ Pri spomenu navedene dvojice stanovnika distrikta koji su posjedovali alat koji je dijelom bio poljoprivredno-zemljoradnički (motika i srp), ali su uz to posjedovali komade koji su bili tipični za obrtnika (svrdlo, pila, čekić pa čak i sjekira), potrebno je istaknuti mišljenje T. Raukara, koji smatra da se ne može isključiti mogućnost da su i u selima dalmatinskih distrikata pojedinci obavljali i obrtničke poslove, ali se oni nisu profilirali kao pravi obrtnici gradskog tipa.¹⁰⁶¹ Takvo je mišljenje zapravo vrlo vjerojatno jer su i u selima morali postojati barem priučeni majstori drvodjelje, zidari (*murarius*) ili kovači koji su bili sposobni obnoviti uništene krovove, porušene ograde, izgraditi nastambe, potkivati konje ili izrađivati i popravljati neke osnovne predmete od željeza.

Značajan udio među profesionalnim alatima u promatranom uzorku čine i maljevi koji se pojavljuju pod nazivima *maza* ili *mazola* (17% udjela među profesionalnim alatima), te čekići, odnosno martello (10% udjela u istom uzorku). Riječ je o alatima koje su prije svega koristili klesarski obrtnici, zidari, ali i kovači. Tako je primjerice, ranije spomenuti *magister lapicida* Andrija Budčić posjedovao najveći broj ovih alata i to sedam velikih i 25 malih čekića, navedenih kao 7 *Marteli grandi et 25 piccoli*,¹⁰⁶² dok nešto kasnije u dokumentu nalazimo navedene još dva mala čekića odnosno 2 *marteli picoli*, još jedan čekić bez naznačene veličine, te jedan malj koji zapravo predstavlja vrstu teškog dvoručnog čekića kojim su se majstori i radnici služili u grubim obradama, primjerice prilikom razbijanja velikih komada kamena.¹⁰⁶³ Čekiće često nalazimo i u vlasništvu šibenskih kovača pa tako saznajemo kako je *faber* Stjepan posjedovao čekiće raznih veličina navedene kao /6/ *martelli tra picoli et grandi*.¹⁰⁶⁴ Postojanje manjih čekića upućuje kako je riječ o tipu ovog alata koji se koristio u završnim i preciznijim radovima, primjerice prilikom rezbarenja kamena ili željeza ili u prostorima u kojima nije bilo moguće koristiti velike čekiće ili maljeve. Manje primjerke čekića nalazimo u inventaru dobara doseljenika iz Bosne, Radoja Vučinića, a koji

¹⁰⁵⁹ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 7, fol. 303.

¹⁰⁶⁰ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 5, fol. 228.

¹⁰⁶¹ Tomislav Raukar, *Zadar u XV. stoljeću. Ekonomski razvoj i društveni odnosi*, Institut za hrvatsku povijest, Zagreb 1977., str. 220, bilj. 1.

¹⁰⁶² DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 5, fol. 294.

¹⁰⁶³ *1^a mazola 1° martelo* (DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 5, fol. 295').

¹⁰⁶⁴ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 3, fol. 103.

nakon naukovanja kod Jurja Dalmatinca, koje je započeo kada je imao samo devet godina, postao *magister taiapiera*.¹⁰⁶⁵ Među brojnim drugim materijalnim predmetima koje je posjedovao, Radoje je imao i četiri mala čekića koje je vjerojatno koristio prilikom vršenja završnih radova.¹⁰⁶⁶ Potvrdu teze kako je riječ o manjem alatu koji se koristio pri završnim i finijim radovima nalazimo u inventarima dobara u kojima su popisivači istaknuli takvu, specifičnu namjenu pojedinih čekića, poput dva mala čekića za graviranje natpisa u željezu koje je posjedovao šibenski *magister faber* Cvitan.¹⁰⁶⁷

Uz maljeve i čekiće, u inventarima dobara vrlo se često spominju dlijeta koja se u šibenskim vrelima nazivaju *puntaruol* i *scarpello* (14% udjela među profesionalnim alatima). Spomeni dlijeta su najčešće vrlo jednostavni pa se donosi tek jedan od dva spomenuta naziva bez nekih posebnih detalja. Stoga je zanimljiv upis iz kojega saznajemo kako je već spomenuti šibenski kovač Stjepan posjedovao 7 *scarpelli de taiapiera*, odnosno sedam klesarskih dlijeta,¹⁰⁶⁸ što jasno pokazuje da je i ovaj alat bio specijaliziran prema vrstama obrta odnosno zanimanja. Cijene dlijeta, kao i ostalih obrtničkih alata se gotovo niti ne spominju, te su nam stoga vrlo vrijedni podatci koje nalazimo u jednom inventaru dobara iz kojega saznajemo kako je *magister lapicida* Mihael Ušinić *de Sibenico* posjedovao dlijeto i malj koji su svaki procijenjeni na vrijednost od pet šibenskih libara, odnosno tek nešto manje od jednog dukata (0,86 dukata).¹⁰⁶⁹ Iz istoga dokumenta saznajemo ponešto i o mogućim cijenama željeznih maljeva, a koje je navedeni *magister taiapiera* uzeo u zalog, pa tako možemo pretpostaviti kako su okvirne cijene željeznih maljeva bile između 20 i 24 šibenske libre, dakle između 3,5 i 4,1 dukata.¹⁰⁷⁰

Kao što je predstavljeno u Tabeli 2 ovog rada,¹⁰⁷¹ najveću obrtničku skupinu u kasnosrednjovjekovnom Šibeniku su činili obrtnici zaposleni u tekstilno-kožarskim zanimanjima. Kožarska struka, u koju ubrajamo kožare, krznare i postolare je u pravilu bila najzastupljenija obrtnička skupina u dalmatinskim komunama tijekom

¹⁰⁶⁵ J. Kolanović, *Šibenik u kasnome*, str. 261.

¹⁰⁶⁶ 4 *martelleti* (DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 5, fol. 226).

¹⁰⁶⁷ *Doi martelini da seradure* (DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 8, fol. 371').

¹⁰⁶⁸ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 3, fol. 103.

¹⁰⁶⁹ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b, fol. 36.

¹⁰⁷⁰ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b, fol. 36.

¹⁰⁷¹ Vidi poglavlje: *Sastavljači inventara dobara prema zanimanjima*, str. 71.-77.

kasnosrednjovjekovnog razdoblja.¹⁰⁷² Suknarstvo je općenito zahtijevalo manji broj različitih alata,¹⁰⁷³ a određen broj istih je prisutan i u ovdje promatranim privatno pravnim ispravama.

Kao što je vidljivo iz prethodnog Grafikona, jedan od najzastupljenijih profesionalnih alata bio je postolarski kalup (15% udjela među profesionalnim alatima), a on se nalazio u posjedu obrtnika zaposlenih u tekstilno-kožarskim zanimanjima, prije svega postolara (*calegarius*). Kalupi za cipele su, uz noževe, u srednjovjekovnom razdoblju bili osnovni alat svih postolara, a bili su izrađeni isključivo od drva.¹⁰⁷⁴ Iako niti u jednom inventaru dobara nije naveden materijal izrade, opravdano je pretpostaviti da su i u Šibeniku takvi kalupi bili od drveta. Ti komadi alata navođeni su jednostavno kao *forme de scarpe*. Tako primjerice saznajemo kako je kožar (*cerdo*) Radosin Milašinić posjedovao 50 kalupa za cipele¹⁰⁷⁵ dok je *magister cerdo* Pavao Banjvarić posjedovao čak 130 komada, navedenih kao *cento e trenta para de forme et doy cortelli de calleger*.¹⁰⁷⁶ Iz prethodnog upisa saznajemo kako je Pavao Banjvarić, uz brojne kalupe za cipele, posjedovao i jedan postolarski nož. Takva bilješka popisivača vezana uz užu namjenu noževa nije bila rijetkost, te od ukupno 13 noževa koji su se nalazili u vlasništvu obrtnika koji su se bavili tekstilno-kožarskom djelatnošću, nalazimo napomenu namjene uz njih 12.¹⁰⁷⁷ Valja napomenuti da je posjedovanje velikog broja kalupa bila nužnost svakog postolara jer su oni izrađivali i cipele i čizme, za muškarce i žene, a sve su one bile izrađivane po mjeri odnosno veličini, morale su zadovoljiti ukus klijenta, istaknuti njegovu stalešku pripadnost i drugo. Tako su oni postolari ili kožari koji su imali veći broj kalupa mogli zadovoljiti potrebe i većeg broja klijenata te na taj način i bolje zarađivati.

Među preostalim obrtničkim alatima, potrebno je još izdvojiti pile koje pojavljuju pod terminima *sega* (4%) i *blanje* koje u inventarima dobara nalazimo pod nazivom *piana* (2%). Oba su alata za obradu drva uglavnom bila navođena bez detaljnijih opisa, izuzev nekoliko primjera. Tako je zanimljivo spomenuti kako je gore spomenuti *lapidida* Jurša posjedovao dvije drvodjeljske odnosno stolarske pile, odnosno *2 sege da marangon*.¹⁰⁷⁸ Nadalje, potrebno je spomenuti kako se ta dva tipa alata nisu nalazila samo u posjedu profesionalnih obrtnika,

¹⁰⁷² J. Kolanović, *Šibenik u kasnome*, str. 225.

¹⁰⁷³ Dragan Roller, *Dubrovački zanati u XV i XVI stoljeću, Građa za gospodarsku povijest Hrvatske*, knj. 2., Jugoslavenska akademija znanosti i umjestnosti, Zagreb 1951., str. 31.

¹⁰⁷⁴ Josip Lučić, *Obrti i usluge u Dubrovniku do početka XIV. stoljeća*, Sveučilište u Zagrebu – Institut za Hrvatsku povijest, Zagreb 1979., str. 183.

¹⁰⁷⁵ *cinquanta forme de scarpe* (DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 3, fol. 187').

¹⁰⁷⁶ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 8, fol. 362.

¹⁰⁷⁷ Za šest noževa je navedeno da su postolarski, za četiri komada je kao namjena navedeno rezanje, od čega jednoga za rezanje cipela (*da taiar scarpe*), dok je za dva navedeno kako su namijenjeni za rezanje koža.

¹⁰⁷⁸ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 5, fol. 223.

nego i ostalih stanovnika jer se radilo o profesionalnim, ali i alatima od opće koristi u svakodnevnom životu. Kao primjer se može izdvojiti dokument iz kojega saznajemo kako je seljak Ivan Mišić *de villa Srima* uz pet pila, posjedovao i pet blanja od kojih su četiri bile male, a jedna velika.¹⁰⁷⁹ Naravno, pri tome treba uzeti u obzir i već spomenutu mogućnost da je Ivan također bio neka vrsta seoskog obrtnika koji je zadovoljavao potrebe lokalnog stanovništva.

U promatranoj skupini nalaze se još neki materijalni predmeti koji se mogu svrstati među alate, a riječ je o britvama. Iako čine nešto veći udio (5% udjela među profesionalnim alatima) od gore spomenutih pila i blanja, britve su svrstane na kraj ove cjeline zbog posebnosti samog materijalnog predmeta, kao i zbog okolnosti u kojima se spominju. Iako je riječ o materijalnom predmetu koji se mogao koristiti u kućanstvu, što primjerice sugeriraju *Tre raxori* koje je posjedovao šibenski građanin Leonardo Barbo koji je preminuo od kužne zaraze 1467. g.,¹⁰⁸⁰ u kategoriju alata ga svrstava činjenica kako su britve ipak najčešće posjedovali ranarnici (*barbreius*, *barbitonsor*) koji su u Šibeniku, o čemu svjedoče i odredbe šibenskog statuta, vršili i službu kirurških asistenata. Tako je *magister barbitonsor Iohannes de Corono* posjedovao *XIII rasori*, dakle 13 britvi.¹⁰⁸¹

Razmatranje o profesionalnim alatima je potrebno zaključiti podatkom kako je postojao dio obrtnika u čijim se inventarima dobara ne spominje gotovo niti jedan komad profesionalnog alata. Riječ je o čak 11 osoba, no ako i uzmemo u obzir kako neki nisu imali materijalne mogućnosti posjedovati svoj alat, inventari dobara većine njih sugeriraju kako nije bila riječ o osobama lošijeg, pa čak niti prosječnog materijalnog statusa, već viših financijskih i materijalnih mogućnosti. Primjerice, *aurifex* Pavao Derljanović je, prema navodima J. Kolanovića, svu robu iz svog dućana ostavio svom učeniku Andriji Cimaturiću,¹⁰⁸² a prilično je nevjerojatno da vrlo imućni obrtnici kao što su bili primjerice *magister lapicida* Ivan Šerba¹⁰⁸³ ili *magister calafatus* Mihovil Ratčić¹⁰⁸⁴ nisu imali svoj profesionalni alat. Čini se

¹⁰⁷⁹ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b, fol. 44'.

¹⁰⁸⁰ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b, fol. 385.

¹⁰⁸¹ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b, fol. 360'. Ivan je bio podrijetlom iz komune Corono u regiji Trentino u sjevernoj Italiji. U veljači 1457. g. svoju je oporuku sastavila Ivanova supruga Katarina *ob pregnantum laborans*, dakle zbog problema pri porodu. Obzirom na društveni status u šibenskoj komuni Ivan je u Katarininjoj oporuci definiran kao *habitor Sibenici*. Čini se da je obitelj bila dobrostojeća jer je posjedovala kuću u gradu, a spominje se i služavka (*ancilla*) Mara kao član proširene obitelji. DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. a, fol. 113-113a.

¹⁰⁸² J. Kolanović. *Šibenik u kasnome*, str. 291. Ovim darivanjem zlatar Pavao vjerojatno je, pored predmeta koje je sam izradio, svom učeniku Andriji (*discipulus*) darovao i neke svoje alate.

¹⁰⁸³ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b, fol. 382-383.

¹⁰⁸⁴ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b, fol. 386'-nema kraja.

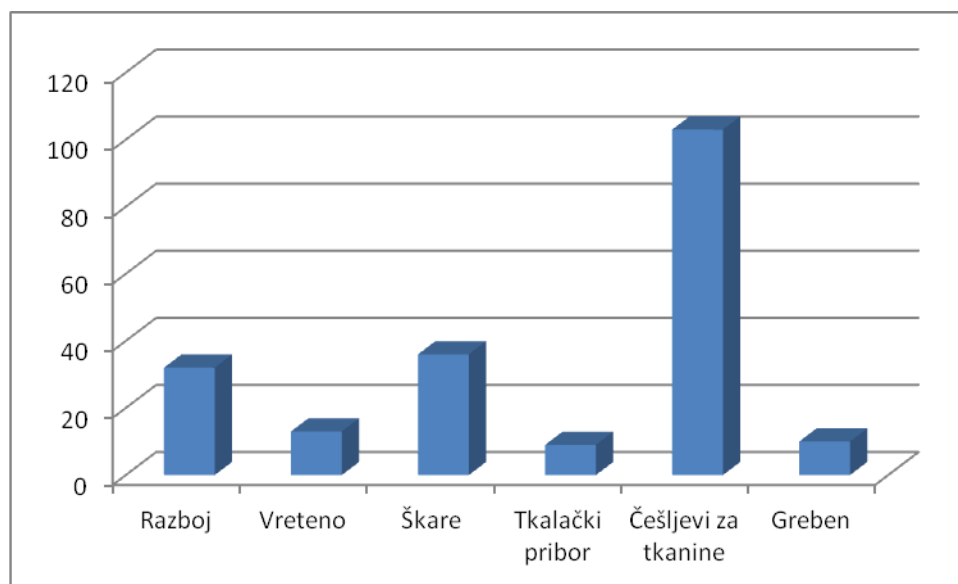
da su svi takvi majstori, osobito ako nisu imali muških nasljednika koji bi nastavili očev obrt, darivali svoj alat naučnicima odnosno šegrtima. Naime, kao što je poznato iz niza dalmatinskih ugovora o naukovanju, majstori su i tako uvijek morali dati naučnicima, uz odjeću, obuću i novac, *instrumenta artis sue* i to nakon završetka šegrtovanja. Ponekad je između majstora i naučnika uspostavljen i intimniji odnos kao što svjedoče i šibenska vrela, pa su majstori svojim naučnicima ostavljali daleko veći broj alata nego što je to bilo predviđeno ugovorom o naukovanju. Takav primjer uočavamo i u oporuci koju je u ožujku 1456.g. dao sastaviti šibenski građanin i *magister pilliparius* Vitko Dimitrović, a iz koje saznajemo kako je Vitko, odlučivši se krenuti u hodočašće u daleki sv. Jakov u Composteli, svome naučniku Bartolu ostavio sav svoj alat, odjeću koju je koristio za rad, pa čak i kuću, odnosno: *In primis legauit Bartholo eius discipulo omnia ferramenta sue artis pelliparie, zupenum unum de camosa, vnam mantellinam de fustagno suam et vnam domum cum suis tinaciis positam in Psari (uvala u Šibeniku) suprascripte communis et hoc pro mercede ipsius Bartholi.*¹⁰⁸⁵ Nažalost, u takvim se slučajevima alati ne spominju pojedinačno, već se samo spominje *omnia instrumenta artis sue*, pa o vrstama profesionalnih alata ne saznajemo ništa.

Alati korišteni u domaćinstvima

Posljednju kategoriju alata u promatranom uzorku inventara dobara u vremenskom razdoblju 1451.-1467. g. čine alati koji su se koristili u kućanstvima kasnosrednjovjekovnih stanovnika Šibenika i njegovog distrikta (23% udjela u ukupnom broju alata). S obzirom na široku rasprostranjenost prerađivanja tkanina, ali i domaće proizvodnje odjevnih predmeta, uglavnom je riječ o priboru za obradu tekstila (vidi grafikon 63.).

¹⁰⁸⁵ DAZd, ŠB, Karatus Vitale, kut. 16/II, sv. 15.IVa, 91'.

Grafikon 63. Alati korišteni u domaćinstvima kasnosrednjovjekovnih Šibenčana

Pri preradi vune u profesionalnim radionicama ili u kućanstvima bila su potrebne samo dvije vrste alata, a riječ je o grebenaljka i češljevima.¹⁰⁸⁶ Grebenanje je bilo prva faza prerade vune, a cilj mu je bio da se sirovina odvoji od nečistoća.¹⁰⁸⁷ Grebenaljka je bila relativno jednostavan komad alata, a riječ je o komadu daske na koji su bile pričvršćene igle preko kojih se vukla vuna, a ta se daska držala među nogama.¹⁰⁸⁸ Iako su tijekom XV. st. na prostoru istočnojadranske obale sve više bili prisutne osobe koje su se profesionalno bavile grebenanjem, taj posao se još dugo vremena obavljao unutar kućanstava, a njime su se bavile žene i djeca.¹⁰⁸⁹ Zbog jednostavnosti izrade ovog komada alata, moguće je kako je on unutar kućanstava bio nadomještán nekim drugim komadom alata ili je ponekad kupovana već grebenana vuna. Takvu mogućnost daju naslutiti i podatci iz promatranih dokumenata koji ukazuju na veliku razliku između broja češljeva (103 komada) i grebenaljki (10 komada) u kasnosrednjovjekovnim šibenskim kućanstvima. Grebenaljke su najčešće bile vrlo jednostavno navođene, a jedini komad kojemu je uz broj navedena i namjena su bila *2 para de greben de lana* koje je posjedovao šibenski građanin Radeta Bositković.¹⁰⁹⁰

¹⁰⁸⁶ D. Roller, Obrti i usluge, str. 31.

¹⁰⁸⁷ Isto, str. 41.

¹⁰⁸⁸ Isto, str. 31.

¹⁰⁸⁹ Isto, str. 50.

¹⁰⁹⁰ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 8, fol. 18'.

Nakon grebenanja vune dolazila je zadnja etapa njene prerade, odnosno češljanja materijala prije pređenja vune.¹⁰⁹¹ Češljevi za preradu su sa udjelom od 51% činili najveću skupinu alata korištenih u kućanstvima kasnosrednjovjekovnog Šibenika. Posjedovale su ih obitelji svih društvenih slojeva komune. Tako, primjerice, saznajemo kako su češljeve za vunu posjedovali i Radoje Radoslavlić *habitor Vodiciarum*¹⁰⁹² kao i patricij *ser* Raffael Ferro.¹⁰⁹³

Za obradu tkanine je u kućanstvima bio potreban i razboj kojega nalazimo navedenog pod nazivima *tellaro* ili *telaro* (16% udjela među alatima u kućanstvima). Razboj je mogao biti različitih širina, koja je "uvjetovana drvenom prečkom sa rupicama u koju se pričvršćuje osnova, odnosno uzdužna nit na koju se stavlja poprečna nit zvana potka".¹⁰⁹⁴ Ovaj komad alata je vrlo općenito opisivan, no promatrani uzorak nam otkriva da se razboj mogao nalaziti sa češljevima kao primjerice *vn tellaro da tesser/Vn par de peteni da teller* kakav je posjedovao Martin Bogdanov *de Sibenico*,¹⁰⁹⁵ rjeđe bez češljeva kao primjerice *teller da tesser fornido zenza petene* u vlasništvu šibenskog građanina Šimuna Noičića¹⁰⁹⁶ ili *2 pera de telleri cum so formento zenza peteni* koje je posjedovao *ser* Šimun Šižgorić.¹⁰⁹⁷

Vretena se u promatranim izvorima spominju nešto rjeđe od ostalog alata u kućanstvima kasnosrednjovjekovne šibenske komune (6%). Ipak, unatoč malom broju spomena tog alata, potrebno je izdvojiti dva vrlo lijepa primjera poput vretena za "vrćenje" navedenog kao *molinelo da filar uechio* kojeg je posjedovala Dobra udovica pok. Radoslava Čerkoševića,¹⁰⁹⁸ ili *mollinelo da dona*, koji je posjedovala Dragoslava supruga Matka Ratakovića.¹⁰⁹⁹

Kao vrlo bitan alat nužan za rad u tekstilno-kožarskim obrtima, ali i preradu tkanina u kućanstvima navode se i škare (18% alata od ukupnog udjela alata u šibenskim kućanstvima). Iako je iz historiografije poznato kako je u kasnosrednjovjekovnom razdoblju postojalo nekoliko vrsta škara koje su se koristile u srodnim obrtnim djelatnostima, od običnih škara, preko škara za striženje i škara za rezanje sukna,¹¹⁰⁰ u promatranom uzorku nailazimo na

¹⁰⁹¹ D. Roller, *Obrti i usluge*, str. 41.

¹⁰⁹² *per de peteni de ferro per lauorar lana*. DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b, fol. 36'.

¹⁰⁹³ *3 peteni de tesser*. DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 2, fol. 81.

¹⁰⁹⁴ D. Roller, *Dubrovački zanati*, str. 31.

¹⁰⁹⁵ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b, fol. 13.

¹⁰⁹⁶ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 3, fol. 136'.

¹⁰⁹⁷ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 3, fol. 145.

¹⁰⁹⁸ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 2, fol. 62'.

¹⁰⁹⁹ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 3, fol. 166.

¹¹⁰⁰ D. Roller, *Dubrovački zanati*, str. 79.

nekoliko sličnih komada kojima je precizirana namjena. Riječ je o komadu krojačkih škara koji je posjedovao *magister sartor* Mihael Dismanić *de Sibenico*, naveden kao *1° paro de forfese de sartori*,¹¹⁰¹ a sličan par je imala i Rada, supruga pok.Ivana, u čijem se inventaru dobara nalazio i *paro de forfesse da sartor*.¹¹⁰² U uzorku inventara dobara se navodi i nekoliko komada škara *da dona* odnosno za žene. Riječ je o sedam komada škara koje su se nalazile isključivo u patricijskim inventarima dobara poput *duy para de forfexe da dona* koje su se nalazile u inventaru dobara *ser Šimuna Tavelića*.¹¹⁰³ Njihova točna namjena ostaje nepoznata pa možemo tek pretpostaviti kako su možda služile za osobne higijenske potrebe šibenskih patricijki ili za prekrojavanje i doradivanje njihove odjeće.

U ovom je poglavlju predstavljen samo onaj alat koji se pojavljuje u inventarima dobara kasnosrednjovjekovnih stanovnika šibenske komune, iako su određene dopune izvršene i na temelju analize oporuka. Iako bi za cjelovitu sliku o svim alatima koji su korišteni u šibenskoj komunalnoj svakodnevnicu trebalo konzultirati i neke druge vrste vrela, ipak je i na temelju ovdje razmatrane građe bilo moguće uočiti tri temeljne skupine alata: one korištene u obrtima i drugim profesionalnim zanimanjima, one korištene u poljoprivredno-zemljoradničkim poslovima i one koji su bili sastavni dio većine šibenskih domaćinstava. Naravno, kao što je pokazalo i ovo razmatranje, povremeno je dolazilo do razumljivog preklapanja korištenja nekih alata, pa su tako škarice koristili i krojači ili kožari, a ljestve zidari i kamenoklesari, odnosno obrtnici i profesionalni djelatnici, ali i stanovnici koji sa takvim zanimanjima nisu imali veze već su ih koristili kao nužan alat u svom svakodnevnom životu. Također je važno istaknuti, a na što ukazuju inventari dobara, da i u selima šibenskog distrikta postoji priučena i nadarena skupina seljaka koji su istovremeno obavljali osnovne obrtničke poslove, primjerice zidarske ili stolarske, za potrebe svoje ruralne zajednice.

¹¹⁰¹ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 8, fol. 373^r.

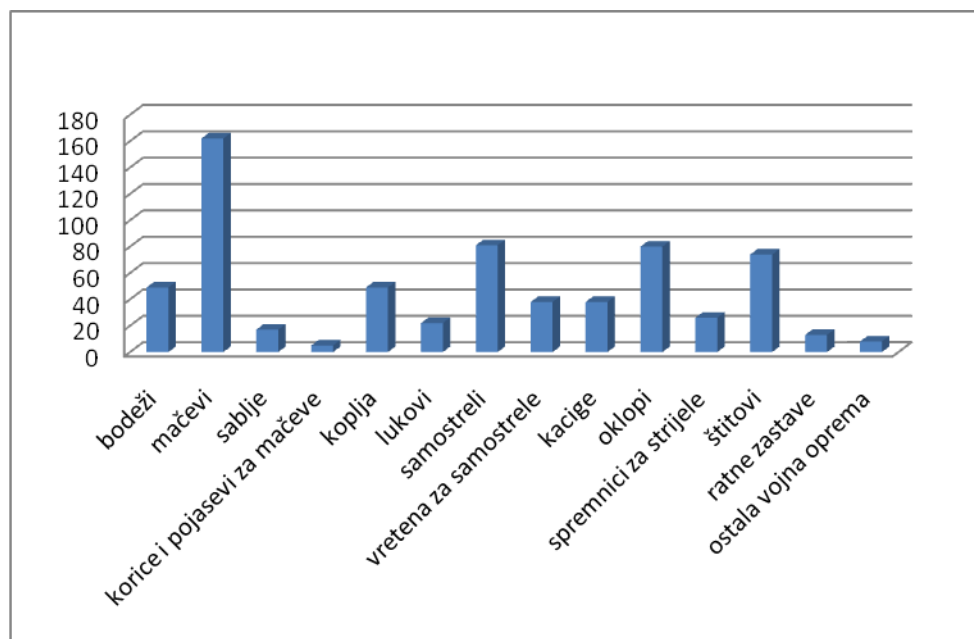
¹¹⁰² DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 2, fol. 74.

¹¹⁰³ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 7, fol. 327.

XI. ORUŽJE I VOJNA OPREMA

U inventarima dobara stanovnika šibenske komune u razdoblju od 1451. do kraja 1467. godine nailazimo na čak 662 komada oružja i vojne opreme (vidi Grafikon 64.).

Grafikon 64. Oružje i vojna oprema u šibenskim inventarima dobara 1451.-1461.

Zbog slabe istraženosti problematike razine materijalne kulture na prostoru istočno-jadranskih komuna, u ovom slučaju posjedovanja oružja i vojne opreme, navedene podatke iz inventara dobara stanovnika šibenske komune u razdoblju 1451.- 1467. g. teško je usporediti sa susjednim komunama. Ipak, bez obzira na tu činjenicu navedena brojka od 662 komada oružja i vojne opreme je vrlo impozantna ako uzmemo u obzir kako je Šibenik u promatranom razdoblju brojio između 5000-9000 stanovnika, odnosno između 1500 do 2500 odraslih, punoljetnih i vojno sposobnih muškaraca. Nadalje, potrebno je spomenuti neke od povijesno političkih okolnosti koje su mogle utjecati na toliku raširenost osobnog naoružanja i vojne opreme među pripadnicima svih društvenih slojeva kasnosrednjovjekovnog Šibenika. Najprije, potrebno je navesti kako određeni broj oružja navedenog u inventarima dobara zasigurno potječe iz razdoblja 1409.-1412. g. i ratnih operacija koje je na šibenskom teritoriju poduzimala Mletačka republika, dok je razdoblje nakon priznanja mletačke vlasti 1412. g. bilo obilježeno brojnim sukobima u šibenskom distriktu sa knezom Ivanom Nelipićem koji

nije priznavao odvajanje Šibenika od ugarsko-hrvatske krune. Tako se primjerice u oporuci šibenskog patricija Mihovila Franičića iz 1466. g. spominje *vno stocheto ala antiga*, odnosno jedan dugi ubodni mač izrađen po starinski.¹¹⁰⁴ Također, na količinu oružja utječe i opasnost od osmanlijskih upada u šibenski distrik, iako se nakon pada Bosne 1463. g. ne osjeća neko zamjetnije povećanje broja oružja u šibenskim kućanstvima.

Posjedovanje oružja među muškom populacijom u kasnosrednjovjekovnom Šibeniku možemo dovesti u vezu i sa obnašanjem dužnosti noćnog stražara. O važnosti ove službe svjedoči podatak kako su djelovanju te službe posvećeno čak pet poglavlja šibenskih reformacija. Institucija noćne straže je vjerojatno uvedena već 1387.g. kada je mletački admiral Vettor Pisani osvojio i zapalio Šibenik,¹¹⁰⁵ a reformacija od 3. siječnja. 1402. nam otkriva kako postoje dva kapetana noći, i to jedan u samom gradu odnosno Vijećnici, a drugi na brdu koji se moraju pojaviti na svojim mjestima nakon treće zvonjave zvona i vršiti svoju službu te ujutro knezu prijaviti *tunc omnes falitos illius noctis qui non venerint ad custodiam praedictam inscriptis, sub poena cuilibet de dictis capitaneis soldorum viginti in commune Sibenici applicanda*.¹¹⁰⁶ Iz naredna dva poglavlja Reformacija saznajemo kako su i pučani i plemići bili obavezni služiti kao noćni stražari. Ipak poglavlje CXI. nam otkriva kako su patriciji mogli svoju obavezu izvršiti osobno ili poslati neku drugu osobu da obavi njihovu službu pod prijetnjom *soldos duodecim*.¹¹⁰⁷ Nešto kasnije, 8. rujna 1403. g. odredba o obavljanju noćne straže, proširena je na i strance koji žive na prostoru šibenske komune.¹¹⁰⁸

Kao što i Grafikon 64. ukazuje, među oružjem i vojnom opremom prednjače mačevi i sa udjelom od 25% od ukupnog broja oružja i vojne opreme u promatranim inventarima dobara stanovnika šibenske komune, zatim samostreli (12%), te na koncu štitovi i oklopi svaki sa 11% od ukupnog broja. Nadalje, ako mačevima pribrojimo i borbene bodeže te sablje dolazimo do količine od 36% ukupnog broja predmeta što zapravo i ne čudi s obzirom da se ti predmeti mogu svrstati u kategoriju osobnog naoružanja.

¹¹⁰⁴ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. a, fol. 358a.

¹¹⁰⁵ J. Kolanović, *Šibenik u kasnome*, str. 65.

¹¹⁰⁶ *Knjiga statuta*, Reformacije, cap CX., fol. 122 / str. 256.

¹¹⁰⁷ *Knjiga statuta*, Reformacije, cap CXI., fol. 122' / str. 256.

¹¹⁰⁸ *Knjiga statuta*, Reformacije, cap. CLV., fol. 131 / str. 271.

XI.1. Mačevi, sablje, bodeži

U šibenskim inventarima dobara, mačevi se pojavljuju pod nazivima *spada* i *stochus* (162 komada), a sablje pod nazivima *squarça* i *simitara* (17 komada). Kao materijal izrade se na nekoliko mjesta spominje *ferro*, odnosno željezo, no s obzirom na činjenicu kako se to podrazumjevalo uz njih nalazimo upisane neke druge karakteristike koje su izvršitelji oporuka smatrali zanimljivima ili potrebnima navesti radi boljeg opisa. Tako *magister calafatus* Mihovil Ratčić,¹¹⁰⁹ *magister pelliparius* Jakov Ostojić,¹¹¹⁰ *magister sartor* Petar Gojač,¹¹¹¹ kao i šibenski građanin Toma Draganić,¹¹¹² imaju mačeve uz koje je navedeno da su *da dui mani*, odnosno dvoručni mačevi. Šibenski kovač Stjepan je s druge strane posjedovao dva stara mača od kojih je jedan mač bio bez zaštite za zglobove.¹¹¹³ Pri spomenu kasnosrednjovjekovnog mača, važno je spomenuti kako je historiografija druge polovice XX. st. odbacila tretiranje mača kao jednolične naprave za sječū. Nadalje, suvremena medievistika uvodi kategorizaciju srednjovjekovnih mačeva te tako razlikujemo dvije temeljne kategorije, a riječ je o mačevima proizvedenima u razdoblju 1050.-1350. g., te onima 1350.-1550. godine.¹¹¹⁴ Mačevi navedeni u šibenskim inventarima dobara vjerojatno spadaju u zadnji tip mačeva proizvedenih u prvom razdoblju, Naime, na prostoru Levanta i Mletačke republike, zbog toplije klime koja je uvjetovala manje količine oklopa koje su koristile vojne postrojbe (ne računajući vojnike na utverdama), u odnosu na vojske sa sjevera Europe, nailazimo na tip mača koji je imao ravnu oštricu, primarno namjenjenu sječi.¹¹¹⁵ Već u nordijskoj literaturi pri spomenu mača, nailazimo na kontinuirano nošenje odnosno posjedovanje istog mača kroz cijeli život, te se ta praksa nastavila tokom srednjeg vijeka kada su se vlasnici nekada pokapali sa mačevima, ali su ih češće ostavljali nasljednicima.¹¹¹⁶ Ostavljanje mačeva nasljednicima je zapravo uzrokovalo pojavu zbog koje se određeni primjerak mača mogao koristiti i više desetljeća, a razlozi mogu biti u kvaliteti oružja jer se prosječni mač nije trošio kao drugi komadi vojne opreme, obiteljskoj vrijednosti, ali i cijeni samog primjerka.¹¹¹⁷ U Šibeniku također nalazimo na potvrdu takvih tendencija. Naime, iako nam inventari dobara

¹¹⁰⁹ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 8, fol. 387'.

¹¹¹⁰ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 2, fol. 85'.

¹¹¹¹ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 3, fol. 120'.

¹¹¹² DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 5, fol. 238.

¹¹¹³ *2 spade uechie et una sença manego* (DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 3, fol. 103).

¹¹¹⁴ Ewart Oakeshott, *The Sword in the Age of Chivalry*, Lutterword press, London 1964., str. 11.-25.

¹¹¹⁵ Isto, str. 53.

¹¹¹⁶ Isto, str. 17.

¹¹¹⁷ U inventaru dobara šibenskog patricija *ser* Jurja Kamenarića iz 1451. g., nailazimo na podatak kako je *Griubas Texnich*, kod pokojnog *ser* Jurja, založio jedan mač za nešto više od tri dukata (G. Budeč, Inventar, str. 98.).

uglavnom ne otkrivaju kako je pokojnik nabavio određeni predmet, potvrdu o nasljeđivanju mačeva možemo najbolje uočiti u inventarima dobara šibenskih žena. Tako u četiri inventara dobara šibenskih žena, od kojih su dvije bile patricijke, a dvije građanke, nailazimo na čak dvanaest mačeva. Ako pretpostavimo kako niti jedna od njih nije tokom života kupila mač za sebe, a niti jednoj od njih suprug nije bio izrađivač mačeva odnosno *spaderius* ili kovač odnosno *faber*, možemo sa sigurnošću ustvrditi kako su navedene žene te mačeve naslijedile. Svakako je najzanimljiviji primjer Margareta Kasalović, žene pokojnog šibenskog podstrigača sukna Franje u čijem se inventaru spominju čak četiri mača, od čega se posebno izdvajaju stari mačevi iz Srime navedeni kao *3 spade de Schrima uechie*, a spominje se i jedan kovčeg za mačeve kao *cophano cum arme de spade*.¹¹¹⁸ U inventaru dobara Margarete, žene šibenskog patricija Pavla Nigoevića 1457. g., uz popis predmeta u njenom vlasništvu nailazimo i na procjenu novčane vrijednosti svih predmeta koje je izradio njen suprug i ujedno izvršitelj oporuke *ser* Pavao Nigoević.¹¹¹⁹ Iz navedenog dokumenta saznajemo da je Margareta posjedovala *dui spade*, a na margini je upisana procjena vrijednosti u iznosu od *librarum 6*.¹¹²⁰ S obzirom na činjenicu kako je riječ o iznosu od otprilike tri šibenske libre po maču, makar nije navedeno njihovo stanje, možemo također pretpostaviti kako je riječ o starijim mačevima koje je vjerojatno naslijedila od oca ili nekog drugog pretka.

Tijekom cijelog srednjeg vijeka mačevi su kao materijalni predmet često bili podložni širokoj zemljopisnoj distribuciji. Naime, uz činjenicu kako je u ovom slučaju kasnosrednjovjekovni ratnik, mač mogao naslijediti ili kupiti u svom gradu i bližoj okolici, on je svoj mač mogao kupiti naprimjer u nekoj od talijanskih komuna, Mletačkoj albaniji ili Levantu, te ga je mogao i zarobiti ili jednostavno naći na nekom od vojnih pohoda u kojima je sudjelovao.¹¹²¹ Tako u inventaru dobara spomenutog patricija i jednog od najvećih šibenskih zemljoposjednika koji je preminuo osam godina nakon svoje supruge Margarete, među raznim oružjem i vojnom opremom nailazimo na upis u kojem se spominju *II spade, vna bugarescha, et vna simitara turchescha*, odnosno dva mača od kojih je jedan izrađen bugarskim stilom, te jedna kratka zakrivljena sablja izrađena turskim stilom.¹¹²²

Tijek nasljeđivanja pojedinih materijalnih predmeta možemo pratiti samo u rijetkim slučajevima kada možemo usporediti inventare dobara osoba za koje su nam dostupne

¹¹¹⁸ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 5, fol. 201.

¹¹¹⁹ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 4, fol. 195'-196'.

¹¹²⁰ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 4, fol. 195

¹¹²¹ O zemljopisnoj distribuciji mačeva u srednjovjekovnom razdoblju, vidi više u: E. Oakeshott, *The Sword in the Age of Chivalry*, str. 19.-20.

¹¹²² DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 7, fol. 350.

posljednje volje. Po pitanju nasljeđivanja mačeva možemo pratiti samo jedan slučaj, a riječ je o maču kojeg je posjedovao šibenski patricij *ser* Martin Miršić. U njegovom inventaru dobara koji je izrađen 1456. g. u poglavlju pod nazivom *bona mobili inuenta in camera*,¹¹²³ među još nekoliko komada oružja nailazimo na upis u kojem se spominju dva mača kao *I^a spada et I^o stocho*, a prvi tip mača odnosno *spada* se spominje i u njegovoj oporuci iz 1452. godine.¹¹²⁴ Naime, siječnju spomenute godine *ser* Martin Miršić je zbog poodmakle životne dobi sastavio oporuku u kojoj se navodi kako je *corpore sanus sentiens se decrepitate esse etatis*.¹¹²⁵ Tom je prilikom svojme bratu *ser* Tomi, ujedno jednom od izvršitelja, ostavio gore spomenuti mač koji je naveden kao *la mia spada granda*.¹¹²⁶ Ipak, iz daljnjih inventara dobara saznajemo kako je *ser* Toma Miršić preminuo u prosincu 1453. g., te očito je nije nasljedio spomenuti legat te se on ne nalazi u Tominoj impresivno zbirci oružja koju je činilo četrnaest mačeva, dvije sablje i jedan bodež.¹¹²⁷ Ipak, iako *ser* Toma Miršić nije izradio drugu posljednju volju, a iz prve saznajemo kako *ser* Martin nije imao sina, možemo pretpostaviti kako je spomenuti mač kao i neke druge legat ostavio svome nećaku, sinu *ser* Tome Miršića, Lovri iako njegov inventar nije sačuvan.¹¹²⁸

Druga vrsta srednjovjekovnog mača koji se spominje u inventarima je *stochus*, odnosno ubodni mač, a zabilježeno je u znatno manjem postotku (6%) nego *spada* (vidi Grafikon 65.).

¹¹²³ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b3., fol. 162.

¹¹²⁴ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV.a, fol. 11-12a.

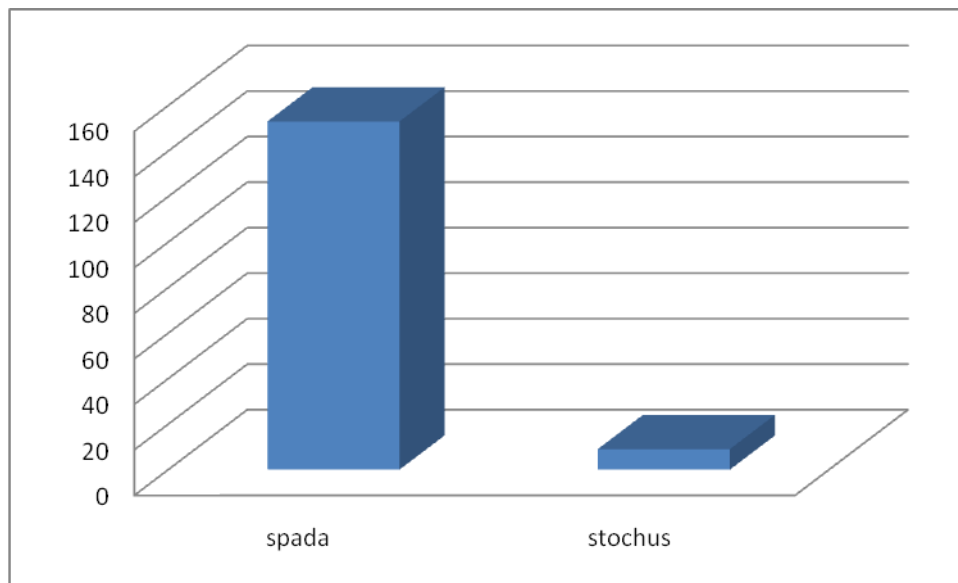
¹¹²⁵ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV.a, fol. 11.

¹¹²⁶ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV.a, fol. 12a.

¹¹²⁷ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV.a, fol. 46'-47'.

¹¹²⁸ Martin je nećakinji ostavio 212 libara pod uvjetom da od tog iznosa 112 libara da svom bratiću Lovri Miršiću DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV.a, fol. 12.

Grafikon 65. Tipovi mačeva u šibenskim inventarima dobara 1451.-1467.

Ubodni mač ili *stochus* se na europskom prostoru pojavljuje od druge polovine XIV. st., a riječ je maču koji se po dužini sužava od zapešća do vrha na kojemu se nalazi tanka četverostruka oštrica dijamantnog oblika.¹¹²⁹ Kao što i sam prijevod sugerira, riječ je o vrsti mača čija je namjena bila ubadanje, a spomenuta dijamantna oštrica omogućuje nanošenje veće štete na protivnikovom tijelu prilikom uboda, vjerojatno lakšem presjecanju vitalnih žila. Sa izuzetkom njemačkih zemalja, taj tip mača počinje prevladavati europskim kontinentom u razdoblju 1270.-1370. g., a u talijanskim zemljama u širu upotrebu ulazi tijekom XV. stoljeća.¹¹³⁰ Uz ranije spomenuti *stochus* Martina Miršića, potrebno je istaknuti još nekoliko primjeraka koji su popisani u šibenskim inventarima dobara. Uz izuzetak šibenskog patricija Mihovila Franičića koji uz dva mača (*spada*) posjeduje jedan ubodni mač (*stochus*) koji je izrađen *ala antiga*, niti jedan drugi primjerak u promatranom uzorku inventara dobara nije detaljnije opisan.¹¹³¹ Potrebno je samo spomenuti kako ih se najviše, čak četiri, nalazilo u inventaru dobara *domine* Vlade, supruge šibenskog patricija Jurja Linjičića u kojem su se nalazila čak četiri mača tog tipa.¹¹³²

Uz sablje i mačeve potrebno je spomenuti i borbene bodeže koji čine 8% od ukupnog broja oružja i vojne opreme navedene u inventarima dobara stanovnika šibenske komune u

¹¹²⁹ E. Oakeshott, *The Sword in the Age of Chivalry*, str. 56.

¹¹³⁰ Isto, str. 58.

¹¹³¹ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 8, fol. 358'.

¹¹³² DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 5, fol. 215'.

promatranom razdoblju. Nažalost riječ je o kategoriji koja je vrlo jednolično navođena, uglavnom bez detaljnijeg opisa, a dodatni problem stvara činjenica kako je riječ *cortello* koja se koristi za 48 bodeža istovjetna sa riječi koja označava običan kuhinjski nož. Stoga, sam u ovu kategoriju pribrojao samo one bodeže koji su popisivani uz ostalu vojnu opremu poput samostrela, mačeva štitova ili oklopa, a u nekim slučajevima one koji su se u pojedinim inventarima dobara nalazili u cjelinama posvećenima isključivo oružju. Samo jedan primjerak bodeža je nosio drugi naziv točnije *daga*, a riječ o je o lijepom primjerku bodeža koji nalazimo u inventaru dobara šibenske plemkinje Dobrice, žene pok. Mihovila Tavelića iz 1454. g., a koji je naveden kao *daga cum pocho darzento*, odnosno kao bodež sa malo srebra.¹¹³³ Jednolično navođenje ostalih bodeža je ponekad začinjeno opisom njihove veličine pa tako iz upisa *spade 4 et doi cortelli grandi*, saznajemo da je uz četiri mača, šibenski plemić Nikola Divnić u trenutku smrti 1458.g. posjedovao i dva velika bodeža.¹¹³⁴ Potrebno je spomenuti i dva bodeža koji su navedeni sa pripadajućim koricama i pojasevima. Tako se u inventaru dobara šibenskog plemića Vuke Ratkovića iz kolovoza 1456.g., navodi *centura todescha cum la cortella pizola*, jedan pojas za bodež po njemački sa pripadajućim malim bodežem,¹¹³⁵ dok u inventaru dobara šibenskog građanina Ivana Jurkovića iz travnja 1457.g. nalazimo jedan bodež sa pripadajućim pojasom naveden kao *centura da homo cum cortello*.¹¹³⁶ U inventaru dobara šibenskog građanina Florijana Benkovića iz 1465. g. nailazimo na jedini primjerak korica za bodeže, a riječ je o jako lijepom primjerku navedenom kao 1^a *vagina da cortelli couerta de veludo vermeggio*, točnije koricama za bodež prekrivene ljubičastim baršunom.¹¹³⁷

XI.2. Samostreli, strijele, lukovi i koplja

Unatoč brojnim teorijama o podrijetlu samostrela, prvi pisani dokaz o njegovom podrijetlu nailazimo u djelu *Epitoma de rei militaris* poznatijem pod nazivom *De re militari* koje je oko 385. g. napisao rimski povjesničar *Publius Flavius Vegetius Renatus*.¹¹³⁸ Naziv za

¹¹³³ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b, fol. 63'.

¹¹³⁴ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 5, fol. 205.

¹¹³⁵ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 3, fol. 171.

¹¹³⁶ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 3, fol. 186.

¹¹³⁷ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 8, fol. 356'.

¹¹³⁸ Đurđica Petrović, Samostreli iz zbirke Vojnog muzeja JNA, *Vesnik Vojnog muzeja u Beogradu*, br. 4, Beograd 1957., str. 126.

samostrel je u većini romanskih jezika nastao od riječi *balista* kako se nazivala antička opsadna sprava na kotačima koja je vizualno podsjećala i imala sličan mehanizam kao moderni samostrel.¹¹³⁹

Na europskom tlu, samostrel se u ozbiljnijoj mjeri počinje koristiti u Engleskoj nakon normanske invazije 1066. godine.¹¹⁴⁰ Zastoj u široj primjeni samostrela i lukova uzrokovale su odluke II. Lateranskog koncila kojim je pod prijetnjom anateme zabranjena upotreba tih vrsta oružja protiv drugih kršćana, a njihova namjena je deklarirana kao nekršćanska i neprikladna za gospodu.¹¹⁴¹ Posljedice crkvene politike su bile prisutne u razmišljanjima srednjovjekovnih kroničara i običnih ljudi o čemu svjedoče brojni promjeri. Tako je često opisivana smrt Geoffroya IV. Martela grofa od Anjoua kod koji je ubijen hitcem u glavu putujući na pregovore prilikom bitke kod Candé 1106. g., od strane samostreličara “nadahnutog vragom”.¹¹⁴² Sukob dobra i zla, Boga i Sotone u kontekstu upotrebe strijela je možda najbolje izražen u kontekstu života i smrti engleskog kralja Rikarda I. Naime, Rikard je tokom svog križarskog pohoda često koristio samostreličarske odrede te je i sam navodno bio vičan korištenju tog oružja, no njegova upotreba samostrela i strijela za vrijeme pohoda na Francusku je naišla na široku osudu u vjerskim krugovima. Prilikom opsade Chalusa u blizini Limogesa 1199. g., jedan od branitelja je u nedostatku municije iščupao englesku strelicu zabijenu u bedeme, te ju stavio u vlastiti luk i pogodio engleskog kralja u rame koji je zbog komplikacija nedugo potom i preminuo.¹¹⁴³ Smrt od strelice kao i pristutna ironija u činjenici kako je francuski streličar *de facto* ubio engleskog kralja njegovom municijom zbog koje je navukao Božji gnjev, je više nego očita.

Ipak, bez obzira na crkvene osude i poimanje kako je streličarsko oružje prikladno za korištenje samo pripadnicima nižih slojeva, a nikako plemstva, ratne okolnosti na bojnim poljima europskog kontinenta rezultirale su sve češćom uporabom takvog oružja. Tako samostrel od XII. st. postaje nazaobilazno oružje na europskim bojnim poljima, a njegova masovna upotreba, poglavito u obrambenim zadaćama na talijanskom tlu završava početkom

¹¹³⁹ Ralph Payne-Gallway, *The crossbow, Its military and Sporting History, Construction and Use*, Skyhorse Publishing Inc., New York 2007., str. 2.

¹¹⁴⁰ Isto, str. 3.

¹¹⁴¹ Jim Bradbury, *The Medieval Archer*, St Edmundsbury Press Ltd., Bury St Edmunds, Suffolk 1999., str. 1.

¹¹⁴² Isto, str. 3.

¹¹⁴³ Isto, str. 3.; R. Payne-Gallway, *The crossbow, Its military and Sportin History*, str. 3.

XVII. stoljeća.¹¹⁴⁴ Od XV. st. lukovi na samostrelima počinju se raditi od čelika, te se zbog toga razvijaju sustavi napinjanja koji omogućuju lakše korištenje.¹¹⁴⁵

U razdoblju najveće raširenosti samostrela od XII.-XVII. stoljeća razlikuje se čak devet tipova samostrela, koji se razlikuju po načinu izrade, težini, sustavima napinjanja i dometu.¹¹⁴⁶ Na prostoru kasnosrednjovjekovne šibenske komune nailazimo na dva tipa samostrela a riječ je o tipovima *balestra da pe* (nožni samostrel) i *balestra da mollinelo* (samostrel s vretenom). Potvrdu tih tvrdnji nailazimo u spisima kancelarije šibenskog kneza Fantina de Cha de Pesaro iz razdoblja 1441.-1443. g. gdje se spomenuti tipovi samostrela navode kao dio naoružanja pripadnika šibenske vojne posade, te iz inventara dobara stanovnika šibenske komune u razdoblju 1451.-1467. g. Prema podacima iz spisa spomenutog kneza Fantina de Cha de Pesaro u šibenskim utverdama se nalazilo 97 komada tipa *balestra da mollinelo* i 57 komada samostrela tipa *balestra da pe*.¹¹⁴⁷ U inventarima dobara stanovnika šibenske komune u promatranom razdoblju nailazimo na čak 81 samostrel u privatnom vlasništvu što je prilično impresivna brojka u odnosu na količinu od 272 inventara dobara.

Prilikom zbrajanja samostrela navedenih u inventarima dobara, problem je predstavljala činjenica kako nekad popisivači nisu precizirali o kojem je tipu samostrela riječ. Tipičan primjer takvog neodređenog popisivanja samostrela je inventar dobara šibenskog patricija *ser* Tome Draganića iz 1460. g., u kojem se na jednom mjestu najprije spominju 2 *balestri, uno nouo*, dakle dva samostrela od kojih je jedan nov, dok se odmah ispod u novom upisu spominje *uno mulinelo da balestra*.¹¹⁴⁸ Promatrajući te upise, može se sa sigurnošću ustvrditi da je barem jedan samostrel bio tipa *da molinello*, te je stoga i pribrojen toj kategoriji, dok za drugi nemožemo biti sigurni iz razloga što se drugi tip samostrela zapisivao bez prefiksa *da pe*, te je tako drugi samostrel iz inventara dobara Tome Draganića mogao biti i nožni tip samostrela, ali je moguće kako se spomenuti *mulinelo* mogao odnositi kao dodatna oprema za oba dva samostrela s obzirom kako je riječ o pomičnom dijelu opreme koji se mogao koristiti na više različitih samostrela. Iz tog razloga je jedan Tomin samostrel kao još trinaest drugih pribrojen u kategoriju *neodređeno* (vidi Grafikon 66.).

¹¹⁴⁴ Đ. Petrović, Samostreli, str. 129.-130.

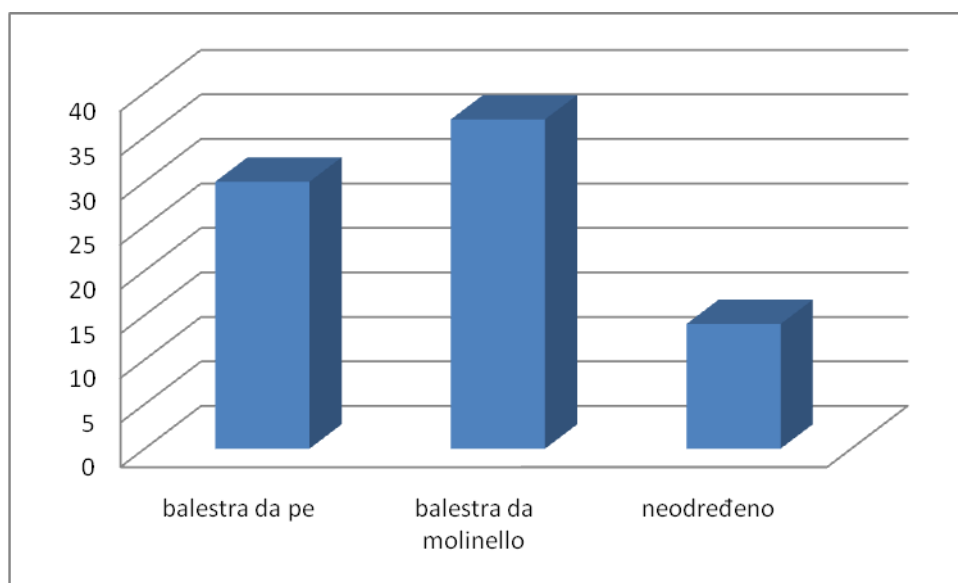
¹¹⁴⁵ J. Bradbury, *The Medieval Archer*, str. 148.; Đ. Petrović, Samostreli, str. 132.

¹¹⁴⁶ Đ. Petrović, Samostreli, str. 132.

¹¹⁴⁷ Tomislav Aralica, *Inventar oružja i vojne opreme u šibenskom kaštelu ikulama iz 1441. godine*, Gradski Muzej Drniš, Drniš 2008., str. 24.

¹¹⁴⁸ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 5, fol. 237.

Grafikon 66. Samostreli u šibenskim inventarima dobara 1451.-1467.

Najzastupljeniji tip samostrela u vlasništvu stanovnika šibenske komune bio je *balestra da molinello* (46% od ukupnog broja samostrela). Riječ je o jakom i prodornom tipu samostrela čija se tetiva zbog veličine i težine samog oružja napinjala vretenom (*molinello*) koje je se nakon napinjanja skidalo sa samostrela.¹¹⁴⁹ Domet sa kojega je mogao probiti prsni oklop mu je po nekim procjenama bio između 350 do 370 metara.¹¹⁵⁰ S obzirom na domet i probojnost, samostrel sa vretenom je predstavljao odlično oružje vojski staroga kontinenta, posebice vojnika na utverdama koji su mogli sa priličnog odstojanja pogađati napadačku vojsku već u fazi pripreme opsadnih strojeva, najčešće zaštićeni strijelnicama.¹¹⁵¹ Iako su šibenčani često sudjelovali u vojnim pohodima mletačke republike, na šibenskom tlu su kao uostalom i u ostalim istočnojadranskim komunama vojnu posadu sačinjavali stranci. Broj vojne posade je varirao ovisno o političkim prilikama, a u drugoj poloci XV. st., na brojnost posade je najviše utjecala opasnost od osmanlija. Poznato nam je kako je u siječnju 1465. g. šibensku vojnu posadu sačinjavalo čak 100 samostreličara sa prostora Istre, koji su tada opozvani zbog velikih troškova.¹¹⁵² Kao što je i broj samostreličara varirao o situaciji na

¹¹⁴⁹ T. Aralica, *Inventar oružja i vojne opreme*, str. 25.; Đ. Petrović, *Samostreli*, str. 132.

¹¹⁵⁰ R. Payne-Gallway, *The crossbow*, str. 20.

¹¹⁵¹ Više primjera strijelnica na šibenskim fortifikacijama nalazi se u knjizi Josip Ćuzela, *Šibenski fortifikacijski sustav*, Gradska knjižnica "Juraj Šižgorić", Šibenik 2005.

¹¹⁵² Marko Šunjić, *Stipendiarii veneti u Dalmaciji i Dalmatinci kao mletački plaćenici u XV. vijeku*, *Godišnjak Društva istoričara Bosne i Hercegovine*, god XIII., Sarajevo 1962., str. 255.

terenu, taku su im varirale i njihove plaće, ali pouzdano se zna da su se njihove plaće u istočnojadranskim komunama kretale između 16 i 18 libara, no poznat je i slučaj iz Šibenika kada vojna posada nije dobila plaću 1469.-1471. g.¹¹⁵³ Ipak u tom je razdoblju među šibenskim samostreličarima bilo stranaca i iz drugih gradova. Tako nam inventar dobara iz rujna 1460.g. otkriva da je u šibeniku boravio i *stipendiarius* Gulielmo iz Tridenta kojemu je sukladno profesiji vojnog plaćenika u inventaru prvo navedeno oružje te tako saznajemo da je uz dvije kacige posjedovao *3 balestre, una bona, et 2 fruste*.¹¹⁵⁴

Drugi tip samostrela na koji nailazimo na prostoru kasnosrednjovjekovnog šibenika je nožni samostrel ili *balestra da pe* (37% od ukupnog broja samostrela). Spomenuti tip samostrela se pojavljuje u XIV. st., a historiografija je do sada smatrala da iz upotrebe izlazi početkom XV. st.¹¹⁵⁵ što šibenski primjeri, točnije spomenuti spisi šibenskog kneza *Fantina de Cha de Pesaro*, a pogotovo promatrani inventari dobara jasno opovrgavaju. Za razliku od samostrela sa vretenom, riječ je o nešto manjem i lakšem komadu oružja. Zapinjao se uz pomoć kuke koja je bila pričvršćena za pojas strijelca koji je zatim upirao nogom u stremen pričvršćen sa donje strane na vrhu samostrela.¹¹⁵⁶ Navedeni tip samostrela se u inventarima dobara najčešće zapisivao samo kao *balestra* ili *balestra da maneta*. Jako lijep primjer kompletne samostreličarske opreme i nazivlja nailazimo u inventaru dobara šibenskog građanina Jakova *Nastasse* koji je preminuo prosincu 1460. g., a posjedovao je *dui balestri da mulinelli* odnosno ranije opisani tip samostrela sa vretenom, kao i *dui balestri da maneta*.¹¹⁵⁷ Ovdje je svakako riječ o nožnom samostrelu, a to potvrđuje i sljedeći upis iz Jakovljevog inventara gdje je naveden samostreličarski pojas na koji se pričvršćivala kuka za napinjanje, upisan kao *vn zento da fornido da balestro*.¹¹⁵⁸ Vrlo lijep primjer pristutnosti samostrela kao bitnog oružja u vrijeme osmanlijskih napada predstavlja i kip samostreličara koji napinje tetivu na svojoj *balestra da pe*, koji i danas možemo vidjeti na zidu palače Šižgorić iz XV. stoljeća.

Iako se u historiografiji često provlači teza da je Agincourt 1415. g. bio zadnja velika bitka u kojoj je luk bio relevantan faktor na bojnopolju treba istaknuti kako je unatoč činjenici kako je top u XV. stoljeću top počeo donositi prevagu na bojnopolju, posebice prilikom opsada, ipak zbog skupoće i sporosti izrade, nesigurnost u korištenju, većina vojski

¹¹⁵³ M. Šunjić, *Stipendiarii veneti*, str. 266.-273.

¹¹⁵⁴ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 5, fol. 239.

¹¹⁵⁵ Đ. Petrović, *Samostreli*, str. 132.

¹¹⁵⁶ Đ. Petrović, *Samostreli*, str. 132.

¹¹⁵⁷ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 5, fol. 246.

¹¹⁵⁸ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 5, fol. 246.

je tijekom XV. stoljeća zadržala balans u korištenju između lukova i topništva.¹¹⁵⁹ Takvu se situaciju na bojnim poljima može vrlo detaljno pratiti na primjeru stogodišnjeg rata gdje je vidljivo kako je znatnu prevagu vatreno oružje donjelo tek u fransuskoj pobjedi kod Formignya 1450. godine.¹¹⁶⁰

U promatranim inventarima dobara stanovnika šibenske komune nailazimo na dvadeset komada lukova. Među tim primjercima, nažalost u samo dva upisa nailazimo na materijal izrade. Riječ je o dva samostrela od kosti *2 archi de osso* koji se spominju u inventaru dobara šibenskog patricija *ser Šimuna Tavelića* iz 1465.g.,¹¹⁶¹ te također dva, ali od drenovine navedeni spominju kao *2 archi de corno* koji se 1454.g. spominju kao imovina šibenskog građanina Jurja Banjvarića.¹¹⁶² Unatoč činjenici kako je luk bio smatran oružjem nižih društvenih slojeva, na primjeru inventara dobara uočavamo da su u šibeniku lukove posjedovali pripadnici svih društvenih slojeva. Nadalje, potrebno je spomenuti i šibenske izrađivače lukova. Iz promatranih inventara dobara saznajemo da su u navadenom razdoblju na prostoru šibenske komune djelovala najmanje dva *arceriusa*. Tako saznajemo da je Dragoslava koja je preminula u rujnu 1454.g. bila udana za *quondam magistri Gregorii arcerii Vesselauch*. Nažalost u Dragoslavinom inventaru ne nailazimo na niti jedan komad oružja što upućuje na činjenicu kako je *magister* Grgur svoje lukove ili prodao za života ili ostavio u nasljedstvo nekom od svojih rođaka.¹¹⁶³ Drugi izrađivač lukova koji se spominje u spomenutim dokumentima jest *magister arcerius* Ivan.¹¹⁶⁴ Iako u njegovom inventaru dobara ne nailazimo na neki komad oružja koje je on posjedovao za svoje potrebe, u cjelini dokumenta naslovljenoj kao *Cosse trouade in botega*, nailazimo na spomen 19 lukova koji su navedeni kao *de ossonno non conpidi*, odnosno kao nedovršeni i izrađeni od kosti te dva također zanimljiva navedena kao *neruadi senza osso*, odnosno opremljeni tetivom ali bez kosti.¹¹⁶⁵ Nadalje, zbog činjenice kako su ti lukovi bili namjenjeni prodaji, nisu uvršteni u tablice kao ostalo oružje koje je osobno pripadalo pojedinim stanovnicima šibenske komune.

Zaključujući razmatranja o samostrelima i lukovima potrebno je spomenuti kako je u inventarima dobara vrlo često spominju strijele za lukove *freze* i jake probojne strijele za samostrele *veretoni*, ali nažalost cvrlo rijetko sa određenim brojem. Uglavnom se navode u

¹¹⁵⁹ J. Bradbury, *The Medieval Archer*, str. 139.

¹¹⁶⁰ Isto, str. 142.

¹¹⁶¹ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 5, fol. 329.

¹¹⁶² DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 2, fol. 66.

¹¹⁶³ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 3, fol. 126-126'.

¹¹⁶⁴ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 3, fol. 141'.

¹¹⁶⁵ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 3, fol. 142.

množini i najčešće se navodi kako se nalaze unutar spremnika sa strijele koji se naziva *carcasso* te je stoga njihov broj gotovo nemoguće odrediti pa iz tog razloga nisu ni uvrštene u tablicu naoružanja i vojne opreme. Iznimke su veretoni u inventari dobara Radića Unčića koji je naveden kao *habitor in burgo Sibenici*, a posjedovao je *charcasso cum frece 14 et 5 de balestre veretoni*.¹¹⁶⁶ Točan broj strijela nailazimo i kod ranije spomenutog šibenskog građanina Toma Draganića kod kojeg nalazimo *100 veretoni cum so ferri*.¹¹⁶⁷

Koplja čine 9% od ukupnog broja oružja i vojne opreme u šibenskim inventarima dobara u razdoblju 1451.-1467. godine. Navode se u obilivima *lanza* ili lanča, a nisu detaljnije opisivana. Za dva koplja je navedeno da su *cum ferro* pri čemu su popisivači očito željeli istaknuti kako su bila očuvana cijela, dakle sa motkom i strijelom.¹¹⁶⁸ U nedostatku boljih opisa, potrebno je napomenuti kako je za čak 18 komada koplja unešena opaska kako su bila izrezbarena ili *depenta*. Iako nam nisu dostupne detaljnije informacije oko izgleda takvog tipa koplja, zanimljiv je istaknuti da je čak šest izrezbarenih koplja navedeno u inventaru dobara šibenskog kanonika Jakova Žiljavića koji je sastavljen u listopadu 1454. g., a navedena su kao *lanze sie depente*,¹¹⁶⁹ a šibenski ih je kanonik vrlo vjerojatno dobio u nasljeđe od nekog rođaka. Iako koplja već neko vrijeme nisu bila u širokoj vojnoj primjeni, pod utjecajem efikasnosti švicarskog pješastva pokrenulo je u XV. st. trend ponovne primjene kopalja,¹¹⁷⁰ međutim zbog vrlo široke lepeze raznih tipova kopalja koji su se počeli ponovno primjenjivati, na temelju promatranih privatno pravnih dokumenata, kao i naoružanja šibenske vojne posade¹¹⁷¹ nije moguće točno rekonstruirati o kojem je tipu koplja riječ i kako je ono zapravo izgledalo.

XI.3. Ratne zastave

Među vojnom opremom koja se nalazila u posjedu stanovnika šibenske komune nailazimo i na ratne zastave i barjake (2% oružja i vojne opreme). Rijetkost posjedovanja

¹¹⁶⁶ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 3, fol. 193.

¹¹⁶⁷ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 5, fol. 238.

¹¹⁶⁸ Tako se u inventaru habitatora Jurja Pape koji je *habitor in Sibenici* nalazi jedna *lanza cum ferro* (DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 5, fol. 230).

¹¹⁶⁹ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 3, fol. 177.

¹¹⁷⁰ T. Aralica, *Inventar oružja i vojne opreme*, str. 39.-42.

¹¹⁷¹ U popisu oružja koje se u rujnu 1441. g. nalazilo u šibenskom kaštelu nalazimo i *lanze da pe LXVIII* Spisi kancelarije šibenskog kneza Fantina *de cha de Pesaro* (str. 37).

takvih predmeta vjerojatno se nalazi u razlogu što je korištenje zastava i barjaka bilo rezervirano samo sa visoke vojne časnike u službi Mletačke republike. Više o takvim odredbama možemo saznati iz raznih dokumenata poput pisma koje je 12. svibnja 1441.g., dužd Francisco Foscari uputio zadarskim knezu i kapetanu, a u kojem propisuje kaznu od 100 zlatnih dukata za lažno korištenje barjaka sv. Marka navodeći “*quod aliqui Apulii, Marchiani ac Ragusei aliique diversarum nationum navigantes per nostrum cultum, portant vexillum s. Marci, sub cuius umbra multa faciunt et etiam facere possent contra nostra ordinamenta et etiam contra honorem nostri dominii.*” *Mandatum, ut tales subiaceant penae ducatorum centum auri.*¹¹⁷² Šibenčani se često sudjelovali kao mletački vojnici i to uglavnom na galijama. Tako mlečani već 1426. g. naložili morali, *armetur una galea in Sibinico, cuius sit patronus d. Thomas Jurich ut ibi,*¹¹⁷³ a 14. srpnja 1449. Mletačko Veliko vijeće nalaže Zadru, Šibeniku i Trogiru da opreme po jednu galiju zbog objave rata s Aragonskim kraljevstvom, a da njima zapovijedaju *eligendo etiam supracomitos ipsarum galearu, qui sint de fidelibus civibus nostris illarum terrarum, aptisque et idoneis ad rem istam.*¹¹⁷⁴ Također potrebno je i istaknuti kako je odlukom dužda Francisca Foscarija od 1. veljače 1432., zapovjednik šibenske galije morao biti isključivo iz redova plemstva.¹¹⁷⁵ Navedene duždevske odredbe osvjetljavaju nam tko su mogli biti ljudi koji su posjedovali bojne zastave, a takvih je prilika bilo mnogo u drugoj polovini XV. stoljeća. Suočeni sa nepovoljnim položajem u kojem su se našle njene trgovačke ispostave nakon pada Carigrada 1453. g., Mlečani su najprije sa Osmanlijama sklopili tuguor o slobodnoj trgovini na osmanlijskom teritoriju. Ipak, suočeni s ekspanzionističkom politikom sultana Mehmeda II. Osvajača, Mletačka republika podržava protutrusku vojnu pape Pija II. o čemu svjedoče brojni naputci središnje vlade dalmatinskim komunama o naoružanju osoblja i brodovlja. Međutim zbog skore smrti spomeutog pape, savez se raspao.¹¹⁷⁶ U skladu sa općom mobilizacijom vojnih postrojbi, ponovno bilježimo pisma mletačke vlade i dužda Kristofora Maura koji se 26. svibnja 1463. i pismeno se zahvaljuju Šibenčanima za doprinos u borbi protiv Osmanlija.¹¹⁷⁷ Nadalje, sukob Mletačke republike i njihovog albanskog saveznika, vojvode Skenderbega s Osmanlijama započeo 1463. g., rezultirao je nakon Skenderbegove smrti 1468. padom većine albanskih gradova pod

¹¹⁷² Š. Ljubić, *Listine*, knj. IX., str. 143.

¹¹⁷³ Šime Ljubić, *Listine o odnošajih između južnog Slavenstva i Mletačke Republike*, knj. VIII., *Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium*, vol. XVII, Zagreb 1886., str. 140.

¹¹⁷⁴ Š. Ljubić, *Listine*, knj. IX., str. 309.

¹¹⁷⁵ Š. Ljubić, *Listine*, knj. IX., str. 50.

¹¹⁷⁶ Lovorka Čoralić, *Venecija, kraljica mora i lagunarnih sprudova, Povijest mletačke republike*, Meridijani, Zagreb 2004., str. 70.

¹¹⁷⁷ Šime Ljubić, *Listine o odnošajih između južnog Slavenstva i Mletačke Republike*, knj. X., *Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium*, vol. XXII, Zagreb 1891., str. 245.

osmanlijsku vlast, a posebno velik gubitak predstavljao je pad Negroponta 1470. g, a nakon toga događaja i višegodišnje opsade pao je Skadar koji je bio glavno mletačko uporište na albanskoj obali.¹¹⁷⁸

U tim su događajima sudjelovali i brojni stanovnici šibenske komune, bilo kao mornari ili vojni zapovjednici. Tako je ranije spomenuti šibenski patricij *ser* Šimun Tavelić posjedovao čak osam različitih zastava, a unatoč činjenici kako iz promatranih inventara dobara, kao i dosad objavljenih privatno-pravnih i diplomatskih izvora koji se tiču kasnosrednjovjekovne šibenske komune, nije poznato da je spomenuti patricij obavljao ikakvu vojnu službu u Mletačkoj republici, njegova oporuka otkriva brojne biografske detalje vezane uz njegovu vojnu službu. Naime, Šimun Tavelić prije odlaska u rat protiv osmanlija sam sastavio oporuku 11. lipnja 1464.g., a koju je šibenski bilježnik Karotus Vitale prepisao pet dana kasnije.¹¹⁷⁹ U naknadno unesenoj bilješci na početku oporuke saznajemo kako je *ser* Šimun Tavelić *per sanctissima cruciata et in ei expeditione fecerit obiisse*, odnosno da je poginuo ili umro od posljedica ranjavanja ili bolesti na pohodu i to kao *patronus triremis armate Sibenici* (na drugom mjestu se navodi kao zapovjednik *galee cruciate*), kojoj se čak navodi i ime točnije *galia de san Crusato*.¹¹⁸⁰ Nadalje, kako je pokojnik sam naveo u svojoj prvoj verziji oporuke koju je sam sastavio na narječju *veneto*, on je u trenutku sastavljanja bio *sano del corpore*, odnosno fizički zdrav možemo ipak pretpostaviti kako *ser* Šimun Tavelić nije umro prirodnom smrću.¹¹⁸¹ Naposljetku, zanimljivo je istaknuti jedan od niza detalja iz oporuke koji ukazuju na posebne okolnosti njenog sastavljanja odnosno suočavanju sa smrću u stranoj zemlji u borbi protiv nevjernika. Uz brojne zavjetne legatke, kao i legatke članovima obitelji, Šimun nalazi prostora i za rodbinu svog suborca na galiji, a taj intimni detalj uočavamo u legatu od 20 libara *a fioli de vno fradelo de Xatochicha pilizer el qual fo cum mi in galiotii*.¹¹⁸²

Uz najljepši primjerak posjedovao *l^o standardo san Marco grando, sopra el campo biancho cum le sue arme*, odnosno jednu veliku bijelu zastavu sa velikom insignijom sv. Marka i grbom obitelji Tavelić,¹¹⁸³ spomenuti *ser* Šimun je posjedovao i jednu manju bijelu kockastu zastavu sa insignijom sv. Marka.¹¹⁸⁴ Ipak predmet koji sugerira kako je *ser* Šimun

¹¹⁷⁸ L. Čoralić, *Venecija, kraljica mora i lagunarnih sprudova*, str. 70.

¹¹⁷⁹ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. a, fol. 222-222a.

¹¹⁸⁰ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. a, fol. 222-222a.

¹¹⁸¹ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. a, fol. 222.

¹¹⁸² DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. a, fol. 222a.

¹¹⁸³ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 7, fol. 328'.

¹¹⁸⁴ *Bandirola bianca cum san Marco quadra* (DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 7, fol. 328').

Tavelić bio i zapovjednik galije jest *I^a bandirola quadra cum arma del capitaneo*, odnosno jedna velika kockasta zastava sa kapetanskim grbom.¹¹⁸⁵ Ostalih pet zastava nije detaljno opisano, osim detalja kako je za još četiri zastave navedeno da su bile kockaste odnosno *quadre*.¹¹⁸⁶

Preostalih pet zastava se nalazilo u posjedu šibenskog patricija *ser* Tome Tomaševića iz roda Tobolovića koji je poginuo negdje na prijelazu 1464./1465. g. u ratu protiv Osmanlija, vjerojatno u istom pohodu kao i *ser* Šimun Tavelić. Riječ je o vrlo zanimljivoj i utjecajnoj osobi koja se pojavljuje u brojnim dostupnim dokumentima, a u jednoj parnici od 25. listopada 1462. g. se navodi kao *spectabilis dominus miles, iudex curie maioris*.¹¹⁸⁷ Iako je sastavio čak tri oporuke, ovdje nam je najzanimljivija ona koju je vlastoručno napisao 5. ožujka 1463., a koju je šibenski bilježnik Karotus Vitale prepisao godinu danas kasnije nakon Tomine smrti: U navedenoj oporuci je *ser* Toma Tomašević naveden kao *dominus, spectabilis miles dominus, nobilis Sibenici, patronus siue armator gallee de proximo armate Sibenici*,¹¹⁸⁸ a kao razlog sastavljanja navodi odlazak u rat *contra perfidos et crudelissimos Turcos*.¹¹⁸⁹ Nadalje, kako je u trenutku prijepisa oporuke 26. srpnja 1464. Toma Tomašević već bio pokojan, Karotus Vitale je naveo kako je zapovjednik šibenske galije *obise mortem et sepultum esse in civitate Motoni*, odnosno kako je umro i pokopan u grčkom gradu Methoni (tal. *Modon* ili *Modona*) koji je pao pod osmanlijsku vlast 1500. godine.¹¹⁹⁰ Nadalje, iz sve tri oporuke saznajemo kako je riječ o izrazito bogatom patriciju koji je rodbinski bio vezan sa mletačkom patricijskom obitelji Tiepolo, točnije bio je oženjen za Mariju, sestru *ser* Gabrijela Tiepola,¹¹⁹¹ njegova sestra *domina* Jelena je bila *uxor quondam domini Andree Tiepolo, patricii Venetiis*.¹¹⁹² Nadalje, važno je istaknuti da je *ser* Toma Tomašević jedina osoba za koju su izrađena čak dva inventara dobara. Jedan je izrađen u Šibeniku u siječnju 1465. g. kada je došla vijest o njegovoj smrti te su njemu popisana sva pokretna i nepokretna dobra koje je Toma Tomašević posjedovao u Šibeniku i njegovom distriktu,¹¹⁹³ dok je drugi inventar dobara izrađen u ožujku 1466. g. nakon povratka šibenske galije iz rata, a sadrži

¹¹⁸⁵ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 7, fol. 328'.

¹¹⁸⁶ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 7, fol. 328.

¹¹⁸⁷ ŠD, str. 319.-320.

¹¹⁸⁸ U svom neobjavljenom djelu *Povijest Šibenika*, u poglavlju naslovljenom *Šibenska galija i kapetani*, str. 4., Krsto Stošić, donosi podatak da su posadu galije Tome Tomaševića sačinjavali šibenski distriktualci iz Dazline, Pukljana, Orišja, Kosevića i Nevesta.

¹¹⁸⁹ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. a, fol. 211a.

¹¹⁹⁰ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. a, fol. 211a.

¹¹⁹¹ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. a, fol. 212a.

¹¹⁹² DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. a, fol. 212.

¹¹⁹³ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 7, fol. 304-322'.

popis sve pokretne imovine koju je pokojnik nosio sa sobom na galiju, a uglavnom je riječ o manjem broju odjeće, pribora za jelo nakita i uglavnom oružja.¹¹⁹⁴ Među oružjem nalazimo i pet ratnih zastava koje posjedovao, a riječ je o jednoj velikoj zastavi sa insignijom sv. Marka i još četiri neidentificirane zastave, a sve je skupa navedeno kao *vn San Marco grande cum altro quatro bandiere*.¹¹⁹⁵

XI.4. Oklopi, kacige, štitovi i ostala vojna oprema

U inventarima dobara stanovnika šibenske komune u razdoblju 1451.-1467. g., nailazimo na 80 komada raznih tipova oklopa (vidi Grafikon 67.). Među oklopima popisanim u promatranim inventarima dobara, najviše je oklopa za ruke koje se nazivaju *brazale* (52 para u promatranim inventarima dobara).¹¹⁹⁶ Riječ je o komadu oklopa koji su uglavnom nosili pješaci, a bili su oblikovani od gipkih i anatomske izrađenih željeznih komponenata, a uz zaštitu cijele ruke imali pojačanja na zglobovima.¹¹⁹⁷ Navedeni predmeti su isključivo navođeni u paru i bez detaljnijeg opisa. Jedine iznimke se nalaze u inventaru dobara Katice, žene Ivana Bosine iz 1456. g. nailazimo na *par de brazali ruzeni*, odnosno par hrđavih ručnih oklopa koje je s obzirom da joj je suprug živ vjerojatno dobila od oca¹¹⁹⁸, te kod šibenskog patricija *ser Ilije Tolimerića* u čijem se inventaru dobara nalaze *quatro pera de brazali tra noui e uechi*, odnosno četiri para novih i starih ručnih oklopa što sugerira da su vjerojatno dva para bila nova, a dva stara.¹¹⁹⁹

¹¹⁹⁴ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b8., fol. 367-367'.

¹¹⁹⁵ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b8., fol. 367.

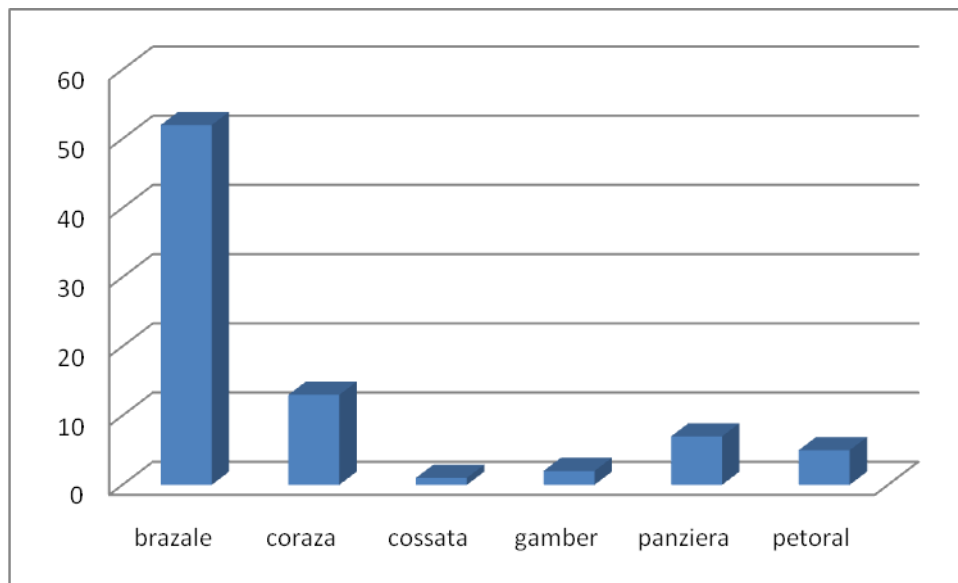
¹¹⁹⁶ Stvarna brojka ručnih oklopa bi iznosila 104 komada, ali s obzirom da je riječ o specifičnom komadu oklopa koji je isključivo nabavljan i nošen u paru za lijevu i desnu ruku, u tablicama i kvantitativnoj analizi ću računati broj parova, a ne komada kao što su uostalom tretirali i kasnosrednjovjekovni šibenski bilježnici.

¹¹⁹⁷ T. Aralica, *Inventar oružja i vojne opreme*, str. 56.; Đ. Petrović, *Magister Johannes*, str. 76.

¹¹⁹⁸ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b3., fol. 168'.

¹¹⁹⁹ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b, fol. 32.

Grafikon 67. Oklopi u šibenskim inventarima dobara 1451.-1467.

Među oklopima je zamjetno prisutan i tip prsnog oklopa koji se nazivao *coraza* (13 spomena u promatanim inventarima dobara). Riječ je o prsnom oklopu u obliku košulje bez rukava koji su uz manje razlike koristili gotovi svi kasnosrednjovjekovni rodovi vojske. Postojao je u čvršćoj varijanta oklopljena čeličnim pločama namjenjena konjanicima,¹²⁰⁰ no u šibenskim inventarima dobara, nailazimo na lakšu, ljuskastu verziju *corazu*. Iako se ranije smatralo kako je služila samo mornarima-veslačima,¹²⁰¹ danas znamo kako je takav tip oklopa bio namjenjen pješacima, mornaričkim posadama, ali i vojnim posadama smještenim na fortifikacijama. Tako ju nailazimo i kod ranijeg spomenutog Gulielma iz Tridenta koji je bio član gradske vojne posade ili *stipendiarius*, a čija se *coraza descouerta*, nalazi popisana u cjelini *bona mobilia*, odmah uz samostrele,¹²⁰² a jedan pozlaćeni primjerak takvog oklopa posjeduje uoči odlaska u rat protiv Osmanlija i zapovjednik šibenske galije *ser* Toma Tomašević.¹²⁰³ Kao i kod većine oružja i vojne opreme u promatranim inventarima dobara i za ovaj tip oklopa se gotovo ne spominje materijal izrade, a jedini spomen čelika kao materijala izrade ovog tipa prsnog oklopa nalazimo u inventaru šibenskog građanina Jakova *Nastasse* iz 1460. g. spomenutog kao *dui corazine couerte senza volti de azal*, iz kojeg osim materijala izrade saznajemo da nije imao naramenice.¹²⁰⁴ Naposljetku, potrebno je izdvojiti i

¹²⁰⁰ T. Aralica, *Inventar oružja i vojne opreme*, str. 55.

¹²⁰¹ Đ. Petrović, *Magister Johannes*, str. 70.

¹²⁰² DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 5, fol. 293.

¹²⁰³ *vna corazina indorada ...* (DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 8, fol. 367).

¹²⁰⁴ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 5, fol. 246.

lijep primjerak prsnog oklopa kojeg je u trenutku smrti 1462. g. posjedovao šibenski kovač Luka, a riječ je o oklopu koji je bio presvučen bijelom pamučnom tkaninom navedenom kao *coraza couerta cum biancho fustagno*.¹²⁰⁵ Potrebno je također napomenuti kako spomenuti kovač ovaj oklop kao i ostalo oružje najvjerojatnije nije izradio sam, a sigurno je bilo namjenjeno vlastitoj upotrebi jer se u samom inventaru dobara nalazi u cjelini *Arme*,¹²⁰⁶ a ne kao kod nekih drugih gradskih obrtnika u cjelinama u kojima su popisivani njihovi predmeti iz radionice ili iz njihovog dućana. Nadalje, poznato je kako su se izradom oklopa bavili posebno obučeni majstori koji se navode kao *magister corazorum* ili *magister armorum*, a s obzirom kako čelik iz bosanskih rudnika nije bio pogodan za izradu takvih predmeta te se on uvezio iz talijanskih rudnika¹²⁰⁷ vrlo je vjerojatno da se oklopi nisu izrađivali u Šibeniku nego da su se uvozili iz Venecije. Iako nemamo sličnih podataka za proštor šibenske komune, poznato je kako su sve vrste oklopa testirale hitcem iz samostrela na vreteno sa strijelom tupog vrha, težine od oko 10 kilograma.¹²⁰⁸

Uz grudni oklop tipa *coraza*, vrlo često se koristila i *panziera* (7 komada u promatranim inventarima dobara). Riječ je o komadu oklopa za koji Đ. Petrović smatra kako je riječ o vrsti oklopa koji je nadopunjavao grudni oklop i zaštitom abdomena nadopunjavao zaštitu gornjeg dijela tijela.¹²⁰⁹ Ipak, smatram kako je ispravnije tumačenje kolege I. Aralice koji koristeći suvremenu literaturu te analizom inventara šibenskog samostreličara Mihovila iz Tarvisa iz 1442. g. pod pojmom *panziera* podrazumjeva prsni oklop koji su nosili strijelci.¹²¹⁰ Iz promatrane građe dolazimo do zaključka kako se i među šibenskim stanovništvom, taj tip oklopa nalazi isključivo kod osoba koje su posjedovale samostrele, te se stoga priklanjam tom tumačenju. Iako od sedam primjeraka za čak njih četiri nemamo nikakvog opisa potrebno je izdvojiti tri lijepo opisana primjerka. Tako je šibenski plemić Ilija Tolimerić posjedovao dva nova i lijepo izrađena trbušna oklopa, upisana kao *Do panciere belle noue*,¹²¹¹ dok se u inventaru ranije spomenutog Jakova *Nastasse* navodi jedan primjerak prsnog oklopa za stjelce od čelika.¹²¹²

¹²⁰⁵ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 5, fol. 245'.

¹²⁰⁶ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 5, fol. 245'.

¹²⁰⁷ Đ. Petrović, *Magister Johannes*, str. 62.-67.

¹²⁰⁸ Isto, str. 85.

¹²⁰⁹ Isto, str. 78.

¹²¹⁰ T. Aralica, *Inventar oružja i vojne opreme*, str. 55.

¹²¹¹ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b, fol. 32.

¹²¹² *panziera grossa de azal* (DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 5, fol. 246).

Iako se nećemo detaljnije osvrnuti na komade oklopa (vidi Grafikon 67.) koji su zastupljeni u vrlo malom broju,¹²¹³ potrebno je istaknuti oklope za noge. Naime, riječ je o primjerku koji je vrlo rijetko korišten na prostoru istočnojadranskih komuna te ga nisu poput prsnih oklopa izrađivali majstori oklopari niti se u znatnijem broju spominje prilikom naoružavanja utvrda.¹²¹⁴ Jedina dva primjerka koja nailazimo među stanovnicima šibenske komune u promatranom razdoblju nalazimo u inventaru dobara šibenskog plemića Antuna Banjvarića iz ožujka 1464.g. gdje su dva željezna nožna oklopa zapisana kao *vno par de gambere de ferro*.¹²¹⁵

Vojni štitovi se također pojavljuju u znatnom broju (11% od ukupnog broja oružja i vojne opreme.) Za razliku od mačeva za koje smo ranije napomenuli kako su se dugotrajno čuvali pa čak i nasljeđivali, štit je bio dio vojne opreme koji se usljed korištenja često trošio te uglavnom nije bio dugog vijeka. Prosječan srednjovjekovni ratnik koji je aktivno sudjelovao u ratnim operacijama je po svojoj prilici tijekom svog života promjenio više komada štitova.¹²¹⁶ Svih 74 komada štitova koji se nalaze u promatranim inventarima dobara su definirani općim terminom za štit, *targeta*. S obzirom kako su se u šibenskim fortifikacijama nalazili isključivo štitovi tipa *pavesi*, odnosno općeeuropski tip štita u razdoblju XV. st.¹²¹⁷ možemo pretpostaviti kako je i u ovom primjeru riječ o tom tipu štita koji su popisivači označavali općenitim terminom *targeta*.

Među zaštitnom vojnom opremom u vlasništvu stanovnika šibenske komune nailazimo i na četiri tipa kaciga (vidi Grafikon 68.) koje čine 6% od ukupnog broja oružja i vojne opreme u promatranim dokumentima.

¹²¹³ Među slabije zastupljenim komadima oklopa nailazimo na 5 komada prsnog oklopa pod nazivom *petoral*, te na jedan spomen malog oklopa za kuk pod nazivom *cossata*.

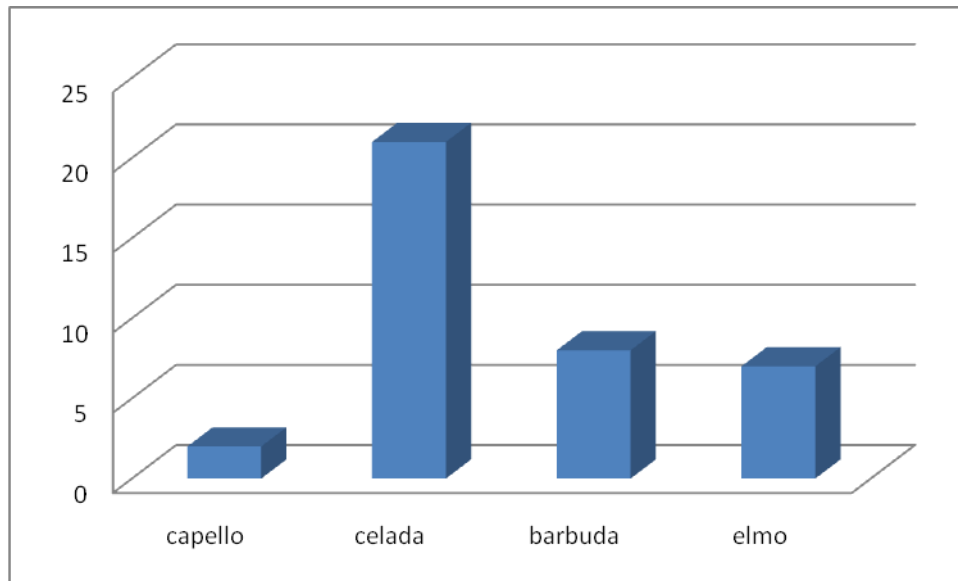
¹²¹⁴ Đ. Petrović, *Magister Johannes*, str. 76.

¹²¹⁵ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b5., fol. 283.

¹²¹⁶ E. Oakeshott, *The Sword in the Age of Chivalry*, str. 15.

¹²¹⁷ T. Aralica, *Inventar oružja i vojne opreme*, str. 61.

Grafikon 68. Kacige u šibenskim inventarima dobara 1451.-1467.

Najzastupljeniji tip kacige među predmetima koje su posjedovali stanovnici šibenske komune u razdoblju 1451.-1467. g. je bila *celada* (21 komad). Riječ je o općeeuropskom tipu kacige koji se u razdoblju XIV.- XV. st. proizvodio u nekoliko varijanti.¹²¹⁸ Poznato je kako je taj tip kacige bio prilično omiljen jednako među vitezovima i najamnicima, a imao je zaobljenu kratak oboda pokrivač je obje strane vrata i potiljak.¹²¹⁹ Među navedenim 21 primjerkom kaciga u promatranom uzorku ne nailazimo na neka detaljnija objašnjenja osim usputnih bilježaka kako su neke hrđave,¹²²⁰ nove¹²²¹ ili male.¹²²² Najzanimljiviji navod kacige tipa *celada* nailazimo u inventaru dobara kod ranije navedenog Stjepana Tolimerića koji uz brojno oružje i vojnu premu posjedovao i *celade 4 chiuse et 1^a aperta dauanti*, dakle pet celada od kojih je četiri zatvoreno sa prednje strane dok je jedna otvorena.¹²²³ Naime ta jedna celada za koju je navedeno da je otvorena sa prednje strane zapravo predstavlja tipični izgled celade, dok ove ostale četiri vrlo vjerojatno spadaju u poseban tip celada koji se nazivao *barbuda* koja je zapravo predstavlja poseban tip velike celade koje nalikuju antičkim

¹²¹⁸ T. Aralica, *Inventar oružja i vojne opreme*, str. 47.

¹²¹⁹ Đ. Petrović, *Magister Johannes*, str. 80.

¹²²⁰ Ser Stjepan Miršić je među ostalim pokretinama posjedovao kacigu koja je upisana kao *celada ruzina* (DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 5, fol. 251)

¹²²¹ Već spomenuti šibenski patricij ser Ilija Tolimerić je posjedovao i *do celade noue*, odnosno dvije nove kacige. (DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b, fol. 32.)

¹²²² U inventaru šibenskog patricija ser Nikole Dminića iz 1452. g. nalazi se *celada piccola* (DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 5, fol. 24').

¹²²³ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 5, fol. 293.

korintskim kacigama.¹²²⁴ U promatranim inventarima dobara nailazimo na osam *barbuda* uz napomenu kako im nisu pripojene kacige iz ranije spomenutog upisa jer makar opisno podsjećaju na *barbude* ipak, popisivač inventara ih je nazvao celadama te ih stoga i tretiram kao takve. Kao i na primjeru *celada* ne nailazimo na neke značajnije opise osim što saznajemo za nekoliko hrđavih i istrođenih komada tog tipa kacige poput npr. *barbude 4 ruzene triste* koje je u trenutku svoje smrti 1464. g. posjedovao *nobilis vir de Sibenico* Cvitan Goršćić.¹²²⁵ Preostala dva tipa kaciga predstavljaju klasične mornaričke tipove kaciga a riječ je o tipovima *elmo* (7 komada) i *capello* (2 komada). U rujnu 1441.godine u šibenskom kaštelu nalazimo čak 40 komada kacige namjenjenih naoružavanju vojnika na galijama pod nazivom *elmo da galia* nalazimo,¹²²⁶ dok se u Velikoj kuli u šibenskoj luci nalazio jedan *capello de ferro*.¹²²⁷ Iako nije poznato kako su izgledao *elmo*, *capello* je imao široki obod nalik šeširu, a iako je u početku (XII. stoljeće) bio namjenjen strijelcima od XIV. stoljeća nailazi na široku primjenu.¹²²⁸ Jedan lijepo opisani primjerak tog tipa kacige nalazimo kod spomenutog Ilije Tolimerića naveden kao *capello da homo de ferro*.¹²²⁹ Iako u promatranim inventarima dobara nije zapisana niti jedna cijena za oružje i vojnu opremu, iz hrvatske je medievistike poznato kako je cijena oklopa sa kacigom je u razdoblju 1430.-1431. u Dalmaciji varirala između šest i sedam dukata.¹²³⁰

Naposljetku valjda istaknuti primjer vojnog časnika u službi mletačke vojske i šibenskog plemića *ser* Daniela Jurića. Naime, poznato je kako je već njegov otac *ser* Toma Jurić obnašao vojne službe u mletačkoj republici,¹²³¹ a zahvaljujući tome kao i činjenici kako je Toma Jurić u raznim operacija oko osvajanja Šibenika 1412. g. pripadao skupini promletački orijentiranih plemića, *ser* Daniel je već četrdesetih godina XV. st. sudjelovao u ratu koji su Mlečani vodili u Lombardiji protiv milanskog vojvode, a nekoliko godina kasnije

¹²²⁴ T. Aralica, *Inventar oružja i vojne opreme*, str. 49.

¹²²⁵ U inventaru dobara šibenskog građanina Mihovila Mazarića iz 1454. g. spominje se *barbuda ruzina* (DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 3, fol. 149'). Hrđave barbude se nalaze i u inventaru dobara Katice, žene Ivana *Bossine* iz 1456. g. u kojem se navode 2 *barbude ruzine* koje je vjerojatno nasljedila od oca. DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 3, fol. 168'.

¹²²⁶ *Spisi kancelarije šibenskog kneza Fantina de cha de Pesaro*, str. 37.

¹²²⁷ Isto, str. 34.

¹²²⁸ Đ. Petrović, *Magister Johannes*, str. 74.; T. Aralica, *Inventar oružja i vojne opreme*, str. 47.

¹²²⁹ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b, fol. 32.

¹²³⁰ M. Šunjić, *Stipendiarii veneti*, str. 281.

¹²³¹ U dokumentu iz dvadesetih godina XV. stoljeća, prilikom naoružavanja šibenske galije, *ser* Toma Jurić se spominje kao njen soprakomit *armetur una galea in Sibenico, cuius sit patronus d. Thomas Jurich ut ibi*. Š. Ljubić, *Listine*, knj. VIII., str. 140.

sudjeluje u borbama u Mletačkoj Albaniji oko Skadra i Drivasta.¹²³² Pri proučavanju primjera šibeskog vojnog časnika koji je više puta nagrađivan¹²³³ zbog svoje službe u mletačkoj vojsci zanimljivo je kako u njegovom inventaru dobara iz svibnja 1454. g. ne nalazimo niti jedan komad oružja i vojne opreme. Ipak, izvršiteljica spomenutog inventara dobara, Danielova supruga Marija, napominje kako je popisala Danielove nekretnine i pokretnine na teritoriju šibenske komune, no kako on također posjeduje dobra u Skadru i Veneciji,¹²³⁴ dakle u glavnome gradu iz kojega je odlazio na pohode u Lombardiju te Skadru i Mletačkoj Albaniji. Možemo sa sigurnošću ustvrditi da se njegovo oružje nalazilo na tim lokacijama, dakle na lokacijama iz kojih je odlazio na pohode, pogotovo ako ga usporedimo sa ranije spomenutim primjerom *ser* Tome Tomaševića koji je slično kao i *ser* Daniel Jurić većinu svog oružja nosio sa sobom uz jedinu razliku što je *ser* Daniel Jurić ipak vremenski puno više svoje službe proveo izvan Šibenika. Možemo samo pretpostaviti kako su i ta dobra na neki način popisana, međutim taj dokument do 1467. g. kada završava fond inventara dobara Karotusa Vitalea nije uvršten u njegovu pohranu.

U inventarima dobara stanovnika kasnosrednjovjekovne šibenske komune zapisan je vrlo velik broj komada oružja i vojne opreme (662 komada). Veliki broj oružja i vojne opreme koji se nalazio u privatnim vlasništvu, potječe zasigurno već od vremena nepovoljnih političkih okolnosti, te posljedično i ratnih operacija koje je na području šibenske komune, nakon 1409. g. poduzimala Mletačka republika, dok je razdoblje nakon priznanja mletačke vlasti 1412. g. bilo obilježeno brojnim sukobima u šibenskom distriktu sa knezom Ivanom Nelipićem koji nije priznavao odvajanje Šibenika od ugarsko-hrvatske krune.

Među oružjem i vojnom opremom koju je posjedovalo kasnosrednjovjekovno stanovništvo šibenske komune prednjačilo je osobno naoružanje i naoružanje za blisku borbu poput 162 komada raznih tipova mačeva (*spada* i *stochus*), 17 komada, odnosno *simitara*, te 49 komada bodeža (*cortello* i *daga*).

¹²³² Lovorka Čoralic – Branka Grbavac, Šibenčanin Daniel Jurić-hrvatski časnik pod stijegom svetoga Marka, u: *Biobibliographica, Zbornik znanstvenog projekta Hrvatska bio-bibliografska baština*, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, br. 2, Zagreb 2004., str. 43.

¹²³³ Francisco Foscari, mletački dužd odaje zasluge Danijelu Juriću 16.7.1454. *qui in partibus Lombardie et aliis diversis locis laudalibiter se exercuit, et tandem constitutus, sic suis exigentibus meritis, fuit capitaneus gentium nostrarum in partibus illis, in quibus adeo virtuose et strenue se gessit, quod per quoscumque rectores nostros apud nostrum dominium de tempore in tempus fuit sigualaliterrecomissus. Ipse possidebat duas villas Barbavessi et Gritze, quae habuit a nostro dominio. Volumus igitur, quod ipsis gaudeant etiam sui filii legitimi.* Š. Ljubić *Listine*, knj. X., str. 37.

¹²³⁴ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 2, fol. 69.

Za potrebe obrane sa utvrđenih položaja poput zidova, kula ili čak galija, kasnoredjovjekovno stanovništvo je koristilo dvije vrste samostrela (ukupno 81 komad, od kojih je za 67 komada bio poznata točna vrsta) koje u promatranom uzorku nalazimo u gotovo podjednakom omjeru. Tako saznajemo kako je nešto uobičajenija inačica samostrela bila *balestra da molinello* (37 komada), koja se napinjala uz pomoć kolotura, a bila je fiksno postavljena na obrambenom položaju te je imala dalek domet, te visoku probojnost protivničkih oklopa. Druga vrsta koju nalazimo u promatranom uzorku nazivala se *balestra da pe* (30 komada), a riječ je o vrsti samotrela koja je bila nešto laganiji tip streličarskog oružja koje se napinjalo nogom. Takav tip samostrela je omogućavao veću mobilnost strijelca, ali i nešto slabiju probojnost od prvog tipa samostrela. Među streličarskim oružjem nalazimo i na manji broj lukova, te saznajemo kako su isti bili izrađivani od kosti ili drenovine.

Uz mačeve, bodeže te streličarsko oružje, nalazimo i na manji broj kopalja (49 komada *lanza*, *lança* i *graurina*) koja su se pod utjecajem Švicarske garde, ponovno počela pojavljivati među vojskama tijekom XV. st., prvenstveno prilikom obavljanja stražarskih dužnosti, obrambenih zadataka, te u manjoj mjeri i napadačkih operacija.

Promatrani uzorak nam otkriva i nemali broj oklopa i štitova. S obzirom kako je veliki dio komada oružja, bio namjenjen prvenstveno obrambenim zadacima (samostreli, lukovi i koplja), tako su i komadi oklopa bili uglavnom podređeni sličnoj namjeni. Tako je među oklopima u promatranim inventarima dobara najzastupljeniji bio oklop za ruke koji se nazivao *brazale* (52 para), odnosno komad oklopa koji je bio oblikovan na anatomski prilagođen način za zaštitu cijele ruke sa pojačanjima na zglobovima. Nadalje, primjetan je znatan udio prsnih oklopa, točnije 17 komada *coraza*. Riječ je o oklopu u obliku košulje bez rukava koji su uz manje razlike koristili gotovi svi kasnosrednjovjekovni rodovi vojske, no promatrani uzorak nam otkriva prisutnost ljuskaste verzije kako je služila mornarima-veslačima, pješacima, mornaričkim posadama, ali i vojnim posadama smještenim na fortifikacijama, a često ga je nadopunjavao manji komad oklopa pod nazivom *panziera* (sedam komada u promatranom uzorku), koji je služio pojačanoj zaštiti abdominalnog područja.

U promatranom razdoblju, nalazimo i na velik broj raznih tipova kaciga, a najveći udio je činila *celada* (21 komad). Riječ je o tipu kacige koji je bio vrlo čest i podjednako omiljen među vitezovima i najamnicima, vrlo vjerojatno zato što je imala zaštitu sa obje strane vrata i potiljka. Navedeni tip kacige je imao i svoju veću inačicu pod nazivom *barbuda* koja je predstavlja poseban tip kacige koji je nalikovao korintskim kacigama (osam komada). Sličnu

funkciju imala su i pokrivala pod nazivima *elmo* (7 komada) i *capello* (2 komada). Iako nam detalji vezani uz *elmo inisu* poznati *capello* je bio tip kacige koji je prvotno konstruiran za obranu strijelaca, no od XIV. st. nailazi na široku primjenu.

Dodatna zaštita vojnika postizala se i štitovima koji su također prisutni u znatnom broju (74 komada u promatranim inventaima dobara). Za razliku od oružja, štit je bio dio vojne opreme koji se često trošio i oštećivao, te nije bio dugog vijeka. Prosječan srednjovjekovni ratnik koji je aktivno sudjelovao u ratnim operacijama je po svojoj prilici tijekom svog života promjenio više komada štitova, a s obzirom na opseg vojnih operacija kojim su stanovnici šibenske komune bili izloženi pojavom osmanske opasnosti, može se pretpostaviti kako je tijekom promatranog razoblja u šibenskim kućanstvima bio prisutan čak i veći broj ovog predmeta od stanja koje je navedeno u promatranim izvorima.

U promatranim uzorcima inventara dobara stanovnika kasnosrednjovjekovne šibenske komune nalazimo i na 13 komada ratnih zastava. Riječ je predmetima koji predstavljaju rijetkost iz razloga što je korištenje zastava i barjaka bilo rezervirano samo sa visoke vojne časnike u službi Mletačke republike, no zahvaljujući činjenici kako se unutar promatranog uzorku nalaze inventari dobara čak trojice visokorangiranih mletačkih vojnih zapovjednika, saznajemo podatke i lijepe opise za komade ratnih insignija koje su šibenski vojnici nosili sa sobom u ratu protiv Osmanlija.

Iako je kasnosrednjovjekovno razdoblje, šibenskoj komuni donjelo sa jak gospodarski i urbanistički razvoj, iz promatranog uzorka vidljivo je kako je stanovništvo posjedovalo veliki broj komada osobnog naoružanja.

XII. KNJIGE, POSLOVNE BILJEŽNICE (*QUADERNE*) I DRUGE BIBLIOTEČNE JEDINICE U ŠIBENSKIM INVENTARIMA DOBARA

Književna baština dalmatinskih gradova, pa tako i Šibenika, u srednjem vijeku detaljno je obrađena u nizu znanstvenih radova i sinteza, ali su inventari dobara, kao i neke druge vrste privatno-pravnih isprava (oporuke), rijetko korištene u razmatranju ove problematike.¹²³⁵ Inventari dobara i oporuke su osobito zanimljiva i važna vrela jer književnu problematiku srednjeg vijeka promatraju sa drugoga aspekta.¹²³⁶ To znači da, za razliku od razmatranja opusa pojedinih hrvatskih autora, u prvom redu iz razdoblja razvijenog i kasnog srednjeg vijeka, ovi izvori pružaju uvid u društvenu pripadnost čitalačke publike, u čitalačke sklonosti obzirom na vrste djela, te ukazuju na određene tendencije utjecaja pojedinih autora na kreiranje teološkog, filozofskog i, donekle, laičkog, ozračja u mikroprostorima kakve su bile srednjovjekovne dalmatinske komune. Također, treba istaknuti da inventari dobara privatnih osoba pružaju ponešto drugačiji uvid u knjige odnosno u *bibliotece siue librerie* nego pogled u inventare knjižnica pojedinih crkvenih ustanova, primjerice kaptola i samostana.¹²³⁷ Naime, samom svojom definicijom i ulogom, institucionalne crkvene knjižnice bile su prije svega namijenjene prikupljanju knjiga religioznog, teološkog i filozofskog karaktera i sadržaja, dok su knjižnice bogatih i učenih pojedinaca laika često sadržavale i poslovne knjige odnosno *quaderne*, računske knjige i slično, nastale kao posljedica

¹²³⁵ Kao jednog od ponajboljih istraživača hrvatske književne baštine treba istaknuti Mihovila Kombola i njegovo djelo *Poviest hrvatske književnosti do narodnog preporoda*, Matica hrvatska, Zagreb 1945.; Jubilarna izdanja – O stotoj godišnjici Matice Hrvatske 1842.-1942.; Kolo, god. II., br. 7. U posljednjih nekoliko desetljeća razmatranje ukupne, pa tako i srednjovjekovne književne baštine, dostiglo je svoj vrhunac u sintezi Aleksandra Stipčevića naslovljenoj *Socijalna povijest knjige u Hrvata*, 3 vols., Školska knjiga, Grafički zavod Hrvatske, Zagreb 2004.-2008. Za ovaj rad važna je prva knjiga naslovljena *Srednji vijek: od prvih početaka do glagoljskih prvotisaka iz 1483. godine*, Školska knjiga, Grafički zavod Hrvatske, Zagreb 2004. U ovoj knjizi u priličnoj se mjeri koriste i inventari dobara stanovnika dalmatinskih komuna, pa tako i Šibenika, kao vrela za razmatranje raznih aspekata promatrane problematike kao što su cijene knjiga, vlasnici knjiga, vanjski izgled knjiga i način izrade.

¹²³⁶ Iako se u ovdje predstavljenom razmatranju oporuke koriste samo kao pomoćni izvor, ipak treba naglasiti da i oporuke šibenskih stanovnika znatno dopunjuju naše spoznaje kako o čitalačkoj publici tako i o književnim djelima koja su čitana u Šibeniku u kasnom srednjem vijeku. Kao ilustraciju ovdje se može spomenuti oporuku šibenskog kanonika Jurja Ivanovog koji je svoju posljednju volju sastavio u travnju 1456. g. navevši kao razlog sastavljanja oporuke loše zdravstveno stanje: *ob podragus decrepitam eius etatem corpore languens*, što znači da je bolovao od kostobolje ili artritisa, a bio je i u starijoj životnoj dobi. Kako proizlazi iz njegove oporuke, Juraj je imao veći broj knjiga. Neke od njih je darovao kao legate. Primjerice Petru, *diacono suo, filio Antonii Furlani coccleris*, darovao je *suum breuiarium et psalterium*. Sve ostale knjige darovao je *in manibus ser Dobroi Iohannis, fratris sui, volens quod ipsos dare debeat bibliotece conuentus sancti Francisci de obseruantia si talis conuentuus fiet de nouo in districtu Sibenici et si non fiet uoluit quod ipse ser Dobroi det predictos libros alicui alteri bibliotece siue librerie prout melius uidebitur illius consciencie*. Dakle, radi se o vrlo zanimljivom oporučnom darivanju knjiga, kao što se vidi iz navedenog primjera. Vidi: *Testamentum domini presbiteri Georgii quondam Iohannis canonici Sibenicensis*, DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. a, fol. 92a-93.

¹²³⁷ Aleksandar Stipčević, *Struktura bibliotečnih fondova u Hrvatskoj u 15. i 16. stoljeću*, *Slovo*, sv. 34, 1984, str. 270. Rad je vrlo koristan jer u njemu donosi i opsežnu stariju znanstvenu literaturu o ovoj problematici u kasnom srednjem i ranom novom vijeku, a marginalnu pažnju posvećuje i inventarima dobara kao mogućim izvorima za istraživanje osobnih knjižnica.

profesionalnih djelatnosti trgovaca, obrtnika i drugih poslovnih ljudi. No, u ovom poglavlju i takve su knjige uzete u razmatranje jer pružaju uvid ne samo u poslovni život pojedinaca već i u njihova promišljanja o profesijama kojima su se bavili.

O vrijednosti inventara dobara za razmatranje spomenutih problema jasno kazuju nerijetki spomeni knjiga u ovim privatno-pravnim ispravama, a na što su u svojim studijama o srednjovjekovlju ukazali, prije svih, J. Stipišić,¹²³⁸ a potom i J. Kolanović,¹²³⁹ koji su u tu svrhu i izradili kritička izdanja pojedinih inventara dobara. Kao što će se vidjeti tijekom analize, razdoblje kasnog srednjeg vijeka vrijeme je daljnje demokratizacije, ovoga puta u sve većem broju dostupnih knjiga, ali i u sve većoj zastupljenosti laika koji su posjedovali ili tek nekoliko knjiga ili čitave biblioteke nastale kao rezultat njihovih osobnih intelektualnih interesa i izbora književnih uzora. Najbolji dokaz tome nalazimo u inventaru dobara bogatog zadarskog suknara Mihovila iz 1385. g., a u čijoj se biblioteci navodi nekoliko desetka naslova različitih knjiga – u rasponu od religioznih do laičkih. Kao što ćemo vidjeti, i u kasnosrednjovjekovnom se Šibeniku, pored pojedinih intelektualaca iz redova komunalnog klera, kao vlasnici vrijednih knjiga liturgijskog, teološkog, filozofskog i laičkog karaktera i sadržaja, spominje nemali broj svjetovnih osoba iz raznih društvenih staleža, što je jasna naznaka neprekinutog procesa demokratizacije i na području intelektualne sfere.¹²⁴⁰

¹²³⁸ Jakov Stipišić je objelodanio nekoliko radova u kojima je ukazao na vrijednost inventara dobara kao vrela za proučavanje kasnosrednjovjekovne zadarske svakodnevnice, pri čemu je osobito poznato kritičko izdanje inventara dobara bogatog zadarskog suknara Mihovila u kojem se spominje i znamenita Danteova *Božanstvena komedija*, kao prvo svjedočanstvo o čitanju ovog temeljnog djela srednjovjekovne književnosti na našim prostorima. U ovoj se ispravi, naime, spominje *Dans*, odnosno Dante. Vidi: *Inventar dobara Mihovila suknara*, str. 7. Za detaljnu analizu knjiga u posjedu Mihovila vidi: str. 15-28. Jakov Stipišić je objelodanio još nekoliko kritičkih izdanja inventara dobara pojedinih zadarskih patricija, ponovno posvećujući određenu pažnju knjigama i to osobito s aspekta čitalačke publike i čitalačkih trendova. Vidi npr. Jakov Stipišić, *Inventar dobara Zadarskog patricija Grizogona de Civalellis iz 1384. godine*, *Zbornik Historijskog instituta JAZU*, vol. 8, 1977., str. 375-410. Već je u ovom radu J. Stipišić upozorio “kako inventari znaju pružati izvanredne podatke o tome što je zadarski čovjek čitao” (str. 381).

¹²³⁹ Na tragu ranijih istraživanja J. Stipišića, Josip Kolanović je objelodanio vrijedan rad o književnoj baštini dvojice šibenskih svećenika iz kasnog srednjovjekovlja, bazirajući svoje istraživanje na razmatranju njihovih inventara dobara. Za razdoblje srednjeg vijeka ovaj je rad ujedno i jedni koji razmatra spomenutu problematiku. Josip Kolanović, *Knjižnice dvaju šibenskih svećenika iz sredine XV stoljeća*, *Croatica Christiana Periodica*, god. 3, 1979., str. 124-130.

¹²⁴⁰ Proces demokratizacije u pismenosti i čitanju u dalmatinskim komunama bio je posljedica dugotrajnog procesa. Naime, kao što je istaknuo A. Stipčević, još tijekom prve polovine XIV.st. u vrelima vrlo često nailazimo na nepismene patricije, svećenike, administrativne službenike (tzv. *illiterati*, suce, kanonike, knezove). No, s pojavom prvih učitelja (*gramatici*, *magistri*) koncem XIII.st. ova nezavidna situacija polako se mijenja, da bi u XV. st. u pojedinim dalmatinskim komunama, primjerice u Dubrovniku i Zadru, već postojale prilično velike škole u kojima su pojedinci stjecali osnovna znanja iz čitanja i pisanja. Jedan od najpoznatijih učitelja iz tog razdoblja je Talijan Filip *de Diversis*, *magistro in gramatica, retorica, loyca e filosofia*, koji je u Dubrovniku predavao u školi za 160 učenika. A. Stipčević, *Socijalna povijest*, sv. 1, str. 205. I sam bilježnik Karotus Vitale bio je *rector scholarum*, odnosno učitelj u Šibeniku kojega su plaćale komunalne vlasti.

Od ukupnog broja inventara dobara promatranih u ovom uzorku (272), knjige raznih sadržaja, poslovne bilježnice (*quaderne*) i druge bibliotečne jedinice spominju se u tek njih 22, odnosno u 8,1% inventara dobara. Pri razmatranju pitanja da li je udio inventara u kojima se te bibliotečne jedinice spominju velik ili malen treba imati u vidu nekoliko čimbenika. Prvi je sama veličina šibenske komune obzirom na broj stanovnika, a čija je populacija u to vrijeme, prema ranije navedenim procjenama,¹²⁴¹ iznosila između 5000 i 9000 stanovnika. Naravno, velik dio stanovništva živio je u selima u pripadajućem distriktu, a sama urbana cjelina vjerojatno nije imala više od 5000 stanovnika, što Šibenik kao grad smješta u srednjovjekovne urbane cjeline na granici između malih i gradova srednje veličine u tadašnjoj Europi. Drugi je čimbenik činjenica da stanovnici distrikta, koji su po zanimanju bili poljoprivrednici i stočari (jedine pismene osobe bile su seoski župnici), nisu bili klijentela koja je pokazivala, a niti je mogla pokazivati, interes za bibliotečne jedinice, a osobito knjige jer nisu znali niti čitati niti pisati. Konačno, treći je važan čimbenik bila cijena knjiga, a koja je u to vrijeme, neposredno prije izuma tiska, bila toliko skupa da ju je mogao priuštiti vrlo uzak sloj stanovništva.¹²⁴² Dakle, knjige su mogli posjedovati i čitati samo one osobe koje su bile pismene, dovoljno bogate za kupovanje knjiga te konačno i zainteresirane za njihovo čitanje i proučavanje.

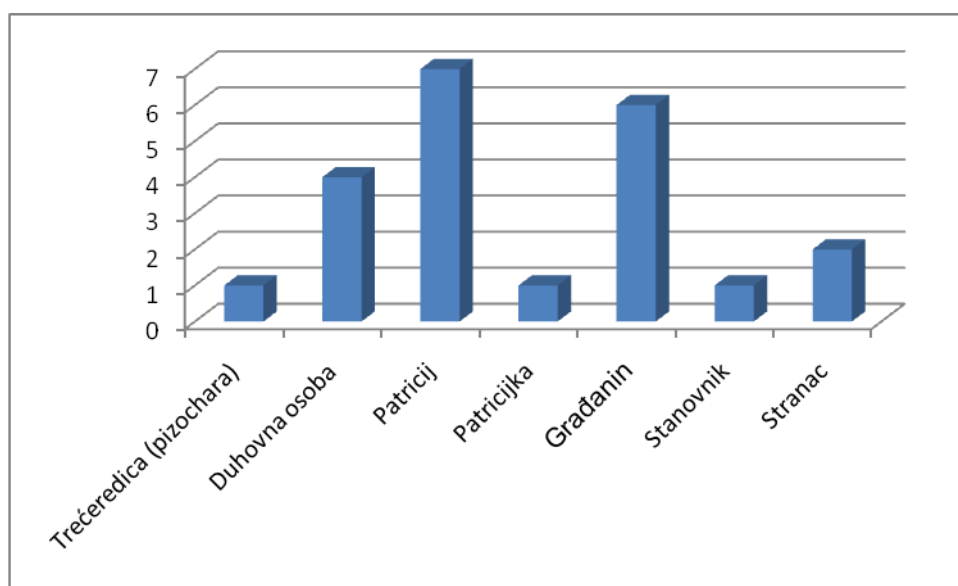
Iako, kao što je istaknuto, Šibenik nije imao osobito brojnu čitalačku klijentelu, barem obzirom na dobivene rezultate istraživanja ovdje promatranog uzorka inventara dobara, ipak se može uočiti određene zakonitosti koje nam kazuju nešto o prosječnoj čitalačkoj klijenteli, a osobito o njihovoj društvenoj i spolnoj pripadnosti, u Šibeniku koncem srednjeg vijeka.¹²⁴³

¹²⁴¹ Vidi poglavlje *Šibenska komuna u drugoj polovini XV. stoljeća*, str. 28.-39.

¹²⁴² U promatranom uzorku nisu pronađene cijene knjiga, ali istraživanja koja je proveo A. Stipčević pokazuju da su one u kasnom srednjem vijeku bile vrlo luksuzna i skupa roba. Tako, primjerice, spominje kako je svećenik Mate Gazzuli 1404. g. u Dubrovniku kupio primjerak Biblije koji je platio 60 zlatnih dukata, što je u to vrijeme bila vrlo visoka svota, a za koju su pojedinci mogli kupiti i kamenu kuću. A. Stipčević, *Socijalna povijest*, sv. 1, str. 181. Naravno, nisu sve knjige bile toliko skupe. Tako su svećenik Belota iz Bužana kao prodavač i svećenik Grgur Ivanušić iz Novalje kao kupac sklopili ugovor o prodaji jedne glagoljske knjige *Breviarium litere Sclauonice* za cijenu od 22 dukata i to u dvije rate (str. 181). Već i ova dva primjera pokazuju da je knjiga u kasnom srednjem vijeku bila dostupna samo najbogatijim slojevima komunalnih društava.

¹²⁴³ Iako do sada nije izrađena slična studija za druge dalmatinske komune, obzirom na njihovu istovjetnu društvenu strukturiranost te stupanj gospodarskog i kulturnog razvitka, može se pretpostaviti da je i u njima u to vrijeme postojala slična čitalačka klijentela. O društvenoj strukturi vlasnika knjiga i vrstama knjiga obzirom na žanr u nekoliko dalmatinskih komuna pisao je Z. Ladić, razmatrajući knjige kao oporučne legat Zadrana, Trogirana, Dubrovčana i Kotorana od konca XIII. do početka XV. stoljeća. Budući da je analizu izvršio na temelju oporuka, ali i za nešto ranije razdoblje, ne čudi da se u tamo promatranom uzorku gotovo isključivo pojavljuju liturgijske knjige – misali, brevijari, psaltiri i slično. Z. Ladić, *Last Will*, str. 307-309.

Grafikon 69. Vlasnici knjiga u inventarima dobara prema društvenoj pripadnosti

Prije nego što pređemo na analizu društvene i spolne pripadnosti osoba koje su u svojem vlasništvu imale razne bibliotečne jedinice, a prije svega knjige, treba reći i nekoliko riječi o grupama knjiga koje su Šibenčani čitali i posjedovali. Radi se o nekoliko temeljnih skupina koje se uvjetno mogu grupirati na sljedeći način: liturgijske, religiozno-hagiografske, teološko-filozofske, povijesne, profesionalne udžbenike te poslovne i računske knjige (*quaderne*), ali nailazimo i na poeziju, dramu, epistole i drugo. U ovom je radu nužno ograditi se od pokušaja izrade cjelovite i točne žanrovske podjele knjiga već i zbog jednostavne činjenice što se za veliki broj knjiga koje se spominju u šibenskim inventarima dobara ne može utvrditi ne samo točan naslov nego i ime autora.¹²⁴⁴ No, ovdje izrađena uvjetna podjela nužna je zbog činjenice da se, kao što se može primijetiti usporedbom društvenog položaja ili profesije pojedinih osoba i vrsta knjiga, neka djela znatno češće pojavljuju u inventarima dobara određenih društvenih i profesionalnih skupina unutar šibenskog društva.

Kao što je prikazano na Grafikonu 69. najveći broj osoba koje su posjedovale knjige bili su pripadnici sloja *nobiles cives/nobiles domine* (8) i *cives* (6 osoba). Gotovo izjednačen broj građana i patricija kao vlasnika knjiga u određenoj mjeri je iznenađujući imajući u vidu činjenicu da je komunalni patricijat uz lokalno svećenstvo, ponajprije zahvaljujući privilegiranom položaju i bogatstvu, bio nositelj kasnosrednjovjekovnog komunalnog

¹²⁴⁴ Naravno, ova je podjela uvjetna i na povjesničarima književnosti je zadatak da, kada se prikupi veća baza podataka o knjigama koje se spominju u srednjovjekovnim dalmatinskim inventarima dobara, izrade detaljnu žanrovsku podjelu književne baštine.

intelektualnog razvitka. Osobito je takva situacija prevladavala u dalmatinskim komunama tijekom XIII. i XIV. st., a najvažniji razlog bio je u činjenici da građanski stalež još uvijek nije imao dovoljno financijskog bogatstva za ulaganje u osobno obrazovanje na talijanskim sveučilištima čime su stvarane pretpostavke za kreiranje aktivne čitalačke publike. No, razvitkom komunalnih samostanskih škola i dolaskom stranih učitelja u dalmatinske komune tijekom XIV. st., i osobe iz bogatih slojeva građanskog staleža mogle su steći osnovno znanje iz pisanja i čitanja, prije svega zbog potrebe za vođenjem svojih poslova, ali zasigurno i iz intelektualne znatiželje. O tome ponajbolje svjedoče podatci iz inventara dobara već spomenutog zadarskog suknara Mihovila. Budući da su cijene knjiga u XIII i XIV., ali i u XV. st. još uvijek bile vrlo visoke, građanski stalež je kao osnovni preduvjet da postane čitalačka klijentela morao posjedovati dovoljno novaca koji je mogao izdvojiti kako bi zadovoljio svoje čitalačke interese bilo zbog profesionalnog usavršavanja bilo zbog ljubavi prema čitanju, pri čemu je uvijek trebao imati na umu da mu ostane dovoljno novca za daljnje uspješno poslovanje.¹²⁴⁵ Kao što pokazuju podatci predstavljeni na Grafikonu 69., očito je da je u drugoj polovini XV. st. u Šibeniku postojao uzak krug građana čije je financijsko bogatstvo i materijalni status dopuštao uživanje u čitanju knjiga. No, kako se radilo o pismenim osobama, koje su bile upućene i u vođenje računa odnosno u vođenje svog poslovanja, dio knjiga koje su oni posjedovali, kao što ćemo kasnije pokazati, bio je praktične odnosno poslovne naravi.

Kao što je prikazano na Grafikonu 69., dva stranca (*forenses*) i jedan stanovnik Šibenika (*habitor*) također su posjedovali knjige. Šibenski svećenici čine sljedeću veću skupinu vlasnika knjiga (4 osobe), a pridodamo li ovoj grupi i trećoredicu Margaritu – *pizochara qua nunc stabat in ecclesia Omnium Sanctorum de Sibenico*¹²⁴⁶ – radilo se o ukupno pet duhovnih osoba.

¹²⁴⁵ Već je ranije spomenuto da su knjige bile luksuzna i skupocjena roba. Ovu tvrdnju može se ilustrirati sa još nekoliko primjera iz dalmatinskih oporuka. Tako je, primjerice zadarski patricij Bogde *de Lourechna* oporučno ostavio svom sinu i dominikancu Stjepanu 100 libara (ili oko 17 dukata) *pro libris emendis*. Mirko Zjačić – Jakov Stipišić, *Spisi zadarskih bilježnika Ivana Qualis, Nikole pok. Ivana, Gerarda iz Padove 1296-1337*, Spisi zadarskih bilježnika 2, Državni arhiv u Zadru, Zadar 1969., dok. 100, str. 44. U drugoj polovini XIV. st. zadarski patricij i arhidakon Marin *de Butadeis* oporučno je darovao zadarskoj crkvi sv. Krševana jedan misal *valoris librarum centum quinquaginta*, dakle oko 25 dukata. DAZd, Spisi zadarskih bilježnika, Vannes Bernardi de Firmo, b. 2, fasc. 2, nr. 52. Upravo zbog visokih cijena knjige su smatrane izuzetno dragocjenim predmetima, pa su tijekom XIII. i većeg dijela XIV. st. cirkulirale isključivo unutar krugova dalmatinskih patricija i svećenstva.

¹²⁴⁶ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b, fol. 1-1'.

Na Tabeli 3 prikazani su osnovni podatci o onim osobama u čijim se inventarima dobara spominju knjige i druge bibliotečne jedinice (ime i prezime, društveni i profesionalni položaj, te podatci o broju bibliotečnih jedinica).

Tabela 3. Imena i prezimena, društveni položaj i profesije osoba koje su posjedovale bibliotečne jedinice te broj bibliotečnih jedinica koje su posjedovale

Ime i prezime	Spol	Društveni položaj	Broj bibliotečnih jedinica
Margarita <i>pizochara</i> ¹²⁴⁷	f.	Duhovna osoba	1
Jakov Vukašević – <i>dominus presbiter</i> ¹²⁴⁸	m.	Duhovna osoba	8
Juraj Kožičić – <i>canonicus et primicerius capituli Sibenicensis</i> ¹²⁴⁹	m.	Duhovna osoba	10
Jakov Žiljavić – <i>archipresbiter Sibenicensis</i> ¹²⁵⁰	m.	Duhovna osoba	27
Petar Ivanov – <i>archidiaconus Sibenicensis</i> ¹²⁵¹	m.	Duhovna osoba	29
Juraj Kamenarić ¹²⁵²	m.	Patricij	2
Ilija Tolimerić ¹²⁵³	m.	Patricij	31
Rafael Ferro – <i>notarius Sibenici</i> ¹²⁵⁴	m.	Patricij	23
Marin Nišić ¹²⁵⁵	m.	Patricij	3
Vlada, žena Jurja Linjičića ¹²⁵⁶	f.	Patricijka	9

¹²⁴⁷ DAZd, ŠB, KV, kut. 16 / II, vol. 15. IV. b, fol. 1.

¹²⁴⁸ DAZd, ŠB, KV, kut. 16 / II, vol. 15. IV. b, fol. 23.

¹²⁴⁹ DAZd, ŠB, KV, kut. 16 / II, vol. 15. IV. b, fol. 38.

¹²⁵⁰ DAZd, ŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 3, fol. 176-176'.

¹²⁵¹ DAZd, ŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 7, fol. 301-302.

¹²⁵² DAZd, ŠB, KV, kut. 16 / II, vol. 15. IV. b, fol. 4.

¹²⁵³ DAZd, ŠB, KV, kut. 16 / II, vol. 15. IV. b, fol. 32'-33.

¹²⁵⁴ DAZd, ŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 2, fol. 81.

¹²⁵⁵ DAZd, ŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b, fol. 129'.

¹²⁵⁶ DAZd, ŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 5, fol. 216.

Stjepan Miršić ¹²⁵⁷	m.	Patricij	1
Marko Ivanov ¹²⁵⁸	m.	Patricij	27
Toma Tomašević ¹²⁵⁹	m.	Patricij	4
Antun Bilatović ¹²⁶⁰	m.	Građanin	6
Juraj Mirković ¹²⁶¹	m.	Građanin	2
Tomazije Draganić ¹²⁶²	m.	Građanin	2
Radoje Blitva ¹²⁶³	m.	Građanin	1
Tomazije ¹²⁶⁴	m.	Građanin	1
Leonard Barbo ¹²⁶⁵	m.	Građanin	1
Grgur Papa ¹²⁶⁶	m.	Stanovnik	1
Antun <i>de Spilimbergo</i> – <i>doctor artium et medicine</i> ¹²⁶⁷	m.	Stranac	36
Ivan <i>de Corona</i> – <i>magister barbitonsor</i> ¹²⁶⁸	m.	Stranac	2

Moguće je i daljnje okrupnjavanje pojedinih društvenih skupina –vlasnika knjiga i drugih bibliotečnih jedinica - čime dolazimo do dodatnih podataka o tome iz kojih su socijalnih staleža potjecale osobe – vlasnici knjiga i drugih bibliotečnih jedinica. Tako su tri osobe koje su u Grafikonu 69. i Tabeli 3. naznačene kao duhovne osobe, odnosno šibenski komunalni kler, ujedno podrijetlom bili patriciji odnosno *nobiles cives*, a u gradskoj crkvenoj hijerarhiji su zauzimali visoke crkvene položaje.¹²⁶⁹ To znači da je skupini patricija zapravo pripadalo 11 osoba koje su posjedovale knjige (ili 50% svih vlasnika knjiga i drugih bibliotečnih jedinica). Druga društvena skupina za koju se može izvršiti okrupnjavanje su bili građani odnosno *cives*. Naime, za 6 osoba koje su u Grafikonu 69. i Tabeli 3. označene kao

¹²⁵⁷ DAZd, ŠB, KV, kut.16, sv. II / vol. 15. IV. b. 5, fol. 251'.

¹²⁵⁸ DAZd, ŠB, KV, kut.16, sv. II / vol. 15. IV. b. 7, fol. 345'.

¹²⁵⁹ DAZd, ŠB, KV, kut.16, sv. II / vol. 15. IV. b. 8, fol. 367.

¹²⁶⁰ DAZd, ŠB, KV, kut.16, sv. II / vol. 15. IV. b. 3, fol. 181'.

¹²⁶¹ DAZd, ŠB, KV, kut.16, sv. II / vol. 15. IV. b. 5, fol. 221'.

¹²⁶² DAZd, ŠB, KV, kut.16, sv. II / vol. 15. IV. b. 5, fol. 238.

¹²⁶³ DAZd, ŠB, KV, kut.16, sv. II / vol. 15. IV. b. 5, fol. 294.

¹²⁶⁴ DAZd, ŠB, KV, kut.16, sv. II / vol. 15. IV. b. 5, fol. 298.

¹²⁶⁵ DAZd, ŠB, KV, kut.16, sv. II / vol. 15. IV. b. 8, fol. 385'.

¹²⁶⁶ DAZd, ŠB, KV, kut.16, sv. II / vol. 15. IV. b. 5, fol. 229'.

¹²⁶⁷ DAZd, ŠB, KV, kut.16, sv. II / vol. 15. IV. b. 7, fol. 323'-324.

¹²⁶⁸ DAZd, ŠB, KV, kut.16, sv. II / vol. 15. IV. b. 8, fol. 360.

¹²⁶⁹ Nešto je drugačija situacija samo sa Margaritom za koju, prema podacima iz inventara dobara saznajemo da je bila *de Sibenico*, što znači da je pripadala staležu građana odnosno *cives* i s Jakovom Žiljavićem koji je također bio šibenski građanin.

građani treba reći da se radi o osobama koje su bile *cives Sibenici*. Međutim, i dvije osobe koje se u Grafikonu 69. i Tabeli 3. spominju kao stranci (Antun *de Spilimbergo* i Ivan *de Corona*) također su pripadali građanskom sloju, ali u gradovima iz kojih su bili podrijetlom. Uz sve spomenute, treba dodati i trećeredicu Margaritu i arhiprezbitera Jakova Žiljavića, a za koje je rečeno da su staleški definirani kao šibenska građani. Zbog toga je i ukupan broj osoba koje su pripadale građanskom staležu i koji su posjedovali razne knjige i druge bibliotečne jedinice bio veći i iznosio je 10 osoba ili 45,5%. Promatrano li društvenu pripadnost vlasnika bibliotečnih jedinica na taj način, jasno je uočljivo da su polovina posjednika knjiga i drugih bibliotečnih jedinica bili pripadnici staleža patricijata, a da su sljedeću izrazito dominantnu skupinu posjednika činili pripadnici staleža građana. Takav je odnos prilično različit u odnosu na XIII., pa čak i XIV.st., kada su dominantni posjednici knjiga i drugih bibliotečnih jedinica bili pripadnici staleža *nobiles cives*, dok su se *cives* odnosno građani tek počeli pojavljivati kao čitalačka klijentela i vlasnici raznih bibliotečnih jedinica. Sve rečeno ukazuje na činjenicu da se krug vlasnika knjiga i ostalih bibliotečnih jedinica, barem prema podacima iz inventara dobara i oporuka Šibenčana, prema koncu srednjeg vijeka širio i njihov broj povećavao, pri čemu također treba istaknuti proces demokratizacije obilježen činjenicom da se krug čitalačke publike širi sa društvenih skupina patricijata i komunalnih crkvenih osoba na sve bogatiji i intelektualno zahtjevniji građanski stalež.

Kao što je prikazano na Tabeli 3, ukupan broj knjiga i drugih bibliotečnih jedinica koji se spominju u šibenskim inventarima dobara iznosio je 227 komada. Naravno, najveći broj knjiga i bibliotečnih jedinica bio je u vlasništvu osoba iz staleža šibenskog patricijata, što je bila posljedica činjenice da je i broj patricijata-vlasnika knjiga i bibliotečnih jedinica bio veći od broja pripadnika svih ostalih društvenih skupina. Pripadnici svećenstva i patricijata posjedovali su i najveće osobne knjižnice. Tako su vrlo velik broj knjiga i bibliotečnih jedinica imali šibenski svećenici Jakov Žiljavić (27 bibliotečnih jedinica) i Petar Ivanov (29). Među patricijatom brojnošću bibliotečnih jedinica ističu se *ser* Ilija Tolimerić (31) i šibenski bilježnik *ser* Rafael Ferro (23).¹²⁷⁰ Iako se u inventarima dobara pripadnika građanskog staleža knjige i druge bibliotečne jedinice spominju u znatno manjem broju nego kod većine pripadnika svećenstva i patricijata, pa sadrže tek po nekoliko knjiga i bibliotečnih jedinica, ipak se povremeno pojavljuju osobe izrazito sklone čitalačkim navikama. Pri tome se osobito ističe *doctor artium et medicine* Antun *de Spilimbergo*, jedna od najobrazovanijih laičkih

¹²⁷⁰ Važno je ovdje napomenuti da je bilježnike kao vlasnike najvećih kolekcija knjiga u drugim dalmatinskim gradovima izdvojio i A. Stipčević. Tako je splitski notar Toma *Colutii de Cingulo* posjedovao 80 pergamentnih kodeksa, a drugi splitski notar Petar Petronja 30 knjiga (*Povijest knjige*, sv. 1, str. 193.).

osoba Šibenika u tom razdoblju, koji je u svojoj biblioteci posjedovao barem 36 bibliotečnih jedinica, a što je ujedno i najveći broj knjiga i bibliotečnih jedinica koje je neki Šibenčanin posjedovao koncem srednjeg vijeka.¹²⁷¹ Nema sumnje, a na to ukazuje i popis jedinica koje je posjedovao, da je Antun osobitu pozornost posvetio nabavci i čitanju knjiga vezanih uz svoje zanimanje, odnosno medicinu.

Na kraju razmatranja problematike knjiga i drugih bibliotečnih jedinica spomenutih u inventarima dobara stanovnika kasnosrednjovjekovne šibenske komune, potrebno je reći nekoliko riječi o njihovim sadržajnim i žanrovskim karakteristikama. To se može postići kroz pokušaj sadržajnog definiranja knjiga i bibliotečnih jedinica koje se spominju u promatranim izvorima, a koje su vrlo često navedene prilično neodređeno i to na način da je povremeno teško ili nemoguće odrediti autora i naslov same knjige. Već su i raniji istraživači književne baštine Šibenika, razmatrajući kasnosrednjovjekovne inventare dobara, nailazili na istovjetne probleme, te za veliki broj knjiga i bibliotečnih jedinica nisu mogli odrediti niti autora niti naslov.¹²⁷² Ipak, upravo je rad J. Kolanovića od koristi za ovo razmatranje zbog činjenice što je uspio razotkriti neke autore i neke naslove knjiga koje su posjedovali Jakov Žiljavić i Petar Ivanov,¹²⁷³ dakle dva svećenika koja se razmatraju i u ovom uzorku.

Ukupno 227 knjiga koje nalazimo u promatranim inventarima dobara sadržajno i žanrovski su prilično raznoliki. Tako nailazimo na velik broj knjiga liturgijskog karaktera - psaltire, brevijare, doktrinale kao što je na primjer *Doctrinale paruum*¹²⁷⁴ odnosno možda *Doctrinale clericorum una cum sanctorum martyrologio per anni circulum*, knjige propovjedi kao što je primjerice *Dominicales per totum annum* (Nedjeljne propovjedi) autora Jakova *de Voragine*, 13-stoljetnog talijanskog kroničara i nadbiskupa Genove, ali i autora znamenite srednjovjekovne hagiografske kompilacije *Legenda aurea*.¹²⁷⁵ Osobito je zanimljiva knjiga *Liber de doctrina Albertini Brixiensis*¹²⁷⁶ ili drugim imenom *Doctrina dicendi et tacendi* trinaeststoljetnog odvjetnika Alberta *Causidicus* (značenje ovog latinskog pojma je odvjetnik) iz Brescie, a koju u svom inventaru spominje *domina* Vlada. Veliku skupinu knjiga

¹²⁷¹ Slične primjere nalazimo i u Dubrovniku tog razdoblja. Tako saznajemo kako je kirurg Petar iz Padove posjedovao brojne knjige iz znanosti, filozofije i prava. To ukazuje da su osobe koje su se bavile medicinskim zanimanjima u dalmatinskim gradovima, uz ranije spomenute bježenike, često bile i vlasnici najbogatijih biblioteka. A. Stipčević, *Povijest knjige*, sv. 1, str. 193.

¹²⁷² J. Kolanović, *Knjižnice*, str. 126-129.

¹²⁷³ Na ist. mj.

¹²⁷⁴ Doktrinal u vlasništvu svećenika Jakova Žiljavića. DAZd, ŠB, KV, kut.16, sv. II / vol. 15. IV. b. 3, fol. 176.

¹²⁷⁵ Ovu je knjigu također posjedovao svećenik Jakov Žiljavić. DAZd, ŠB, KV, kut.16, sv. II / vol. 15. IV. b. 3, fol. 176.

¹²⁷⁶ DAZd, ŠB, KV, kut.16, sv. II / vol. 15. IV. b. 5, fol. 216.

i ostalih bibliotečnih jedinica čine one teološkog i filozofskog karaktera kao što su primjerice *Traktat Huga od sv. Viktora (tractado de Vgo)* u vlasništvu svećenika Jakova Vukaševića,¹²⁷⁷ a nekoliko se puta spominju i knjige rimskog državnika i filozofa Boecija (jedna naslovljena *comento sopra Boetio*, druga *vno Boetio*, a treća *Liber comentariorum super Boetium de consolatione*) u vlasništvu patricija *ser* Ilije Tolimerića i arhidakona Petra Ivanovog.¹²⁷⁸ Naravno, nailazimo i na djela Aristotela, u vrijeme skolastike često jednostavno imenovanog *Philosophus*, ili na komentare o njegovim djelima (*Liber de regimine regum et principum et de problematibus Aristotelis* u vlasništvu Jakova Žiljavića¹²⁷⁹ i *Libro ... de Aristotile ... de animalibus* u biblioteci liječnika Antuna *de Spilimbergo*),¹²⁸⁰ na knjige drugih filozofa kao *Loyca de maistro Pollo dela Pergola* odnosno Paola de Pergola, petnaeststoljetnog venecijanskog filozofa i matematičara¹²⁸¹ u vlasništvu šibenskog bilježnika Rafaela Ferro. Za logiku je bio zainteresiran i spomenuti *doctor artium* Antun *de Spilimbergo* koji je posjedovao *Libro dito Loyca de maistro Zoielmo Ocham*,¹²⁸² dakle djelo o logici engleskog franjevačkog redovnika i filozofa-skolastika Vilima Okamskog koji je djelovao u prvoj polovini 14. stoljeća. Zanimljivo je da je Antun *de Spilimbergo* posjedovao i rjeđe čitane filozofske knjige, kao na primjer, jedno od najvažnijih djela nizozemskog skolastičkog filozofa Marsilija od Inghena (14. st.) naslovljenu *Libro Marsilio de generatione e corruptione* (točan naslov *Quaestiones super libris De generatione et corruptione Aristotelis*).¹²⁸³ Nekoliko je osoba imalo u vlasništvu djela Jakova *de Voragine* hagiografskog i teološko-filozofskog sadržaja: arhidakon Petar Ivanon posjedovao je jedan *Libellus de Voraginis*,¹²⁸⁴ svećenik Jakov Žiljavić posjedovao je knjigu *Quadragesima Voraginis*¹²⁸⁵ odnosno zbirku korizmenih propovijedi kao i vjerojatno najpoznatiju zbirku srednjovjekovnih životopisa istog autora naslovljenu *Legende sanctorum*, poznatije kao *Legenda aurea*.¹²⁸⁶ Svećenik Petar Ivanov također je imao nekoliko hagiografskih i martirološka djela kao što je *Libellus de passione sancte Margarite*,¹²⁸⁷ *Liber martirologiorum novus ... cum libello de obitu sancti Augustini*,¹²⁸⁸ te

¹²⁷⁷ DAZd, ŠB, KV, kut.16, sv. II / vol. 15. IV. b, fol. 23.

¹²⁷⁸ DAZd, ŠB, KV, kut.16, sv. II / vol. 15. IV. b, fol. 33; DAZd, ŠB, KV, kut.16, sv. II / vol. 15. IV. b. 7, fol. 302. Radi se o komentarima Boecijevog djela *De consolatione philosophiae*, napisanog oko 524. g., jedne od najutjecajnijih kasnoantičkih filozofskih knjiga tijekom srednjeg vijeka i renesanse.

¹²⁷⁹ DAZd, ŠB, KV, kut.16, sv. II / vol. 15. IV. b. 3, fol. 176.

¹²⁸⁰ DAZd, ŠB, KV, kut.16, sv. II / vol. 15. IV. b. 7, fol. 324.

¹²⁸¹ DAZd, ŠB, KV, kut.16, sv. II / vol. 15. IV. b. 2, fol. 81. Najpoznatije djelo Paola *de Pergola* s područja logike bilo je *De sensu composito et diviso*.

¹²⁸² DAZd, ŠB, KV, kut.16, sv. II / vol. 15. IV. b. 7, fol. 324.

¹²⁸³ DAZd, ŠB, KV, kut.16, sv. II / vol. 15. IV. b. 7, fol. 324.

¹²⁸⁴ DAZd, ŠB, KV, kut.16, sv. II / vol. 15. IV. b. 7, fol. 302.

¹²⁸⁵ DAZd, ŠB, KV, kut.16, sv. II / vol. 15. IV. b. 7, fol. 302.

¹²⁸⁶ DAZd, ŠB, KV, kut.16, sv. II / vol. 15. IV. b. 3, fol. 176.

¹²⁸⁷ DAZd, ŠB, KV, kut.16, sv. II / vol. 15. IV. b. 7, fol. 302.

već spomenutu kompilaciju *Legende auree*, u njegovom inventaru dobara naslovljene *Libellus de Voraginis*.¹²⁸⁹ Ovim su knjigama žanrovski bliske one vezane uz razumijevanje i tumačenje srednjovjekovne pobožnosti, a na koje također povremeno nailazimo u inventarima dobara. Tako susrećemo naslov *Liber super septem psalmis* u vlasništvu Jakova Žiljavića,¹²⁹⁰ rado čitanu knjigu tijekom cijelog srednjeg vijeka, a radi se pokajničkim psalmima (*Septem psalmi penitentiales*)¹²⁹¹ koji su postali popularni jer ih je na smrtnoj postelji čitao sv. Augustin, a smatrale su se duhovnom odnosno religioznom protutežom prema sedam smrtnih grijeha.

Nekoliko je osoba bilo u vlasništvu knjiga vezanih uz retoriku odnosno govorništvo i gramatiku. Tako je Vlada, udovica Jurja Linjičića posjedovala knjigu čijeg je autora teško identificirati jer se navodi samo *Rhetorica*,¹²⁹² te knjigu zabilježene tek kao *vn Donado*,¹²⁹³ a radi se zasigurno o djelu rimskog gramatičara i retoričara iz IV.st. Donatu i njegovom utjecajnom djelu *Ars grammatica* (*Ars minor, Ars maior*). Vjerojatno su spomenuta djela, kao i ostale knjige koje se spominju u inventaru dobara *domine* Vlade bile u vlasništvu njezina pokojnog muža, ali nema nikakvih dokaza da ih nije čitala i sama Vlada.¹²⁹⁴ Istu je knjigu posjedovao i *presbiter* Jakov Vukašević, također naslovljenu šturo *vn Donado*,¹²⁹⁵ ser Ilija Tolimerić u čijem je inventaru dobara naslov promijenjen u *do Donadi uechi*¹²⁹⁶ odnosno dvije stare knjige Donatove *Ars Grammatica*, šibenski patricij ser Marko Ivanov koji je također imao knjigu zabilježenu kao *vn Donado*,¹²⁹⁷ kao i građanin Radoje Blitva u čijem je inventaru dobara također zabilježena kao *vn Donado*.¹²⁹⁸ I jedan od najučenijih šibenskih stanovnika tog vremena, Antun *de Spilimbergo*, također je posjedovao Donatovu knjigu o

¹²⁸⁸ DAZd, ŠB, KV, kut.16, sv. II / vol. 15. IV. b. 7, fol. 302.

¹²⁸⁹ DAZd, ŠB, KV, kut.16, sv. II / vol. 15. IV. b. 7, fol. 302.

¹²⁹⁰ DAZd, ŠB, KV, kut.16, sv. II / vol. 15. IV. b. 3, fol. 176.

¹²⁹¹ To su psalmi 6, 31, 37, 50, 101, 129, 142.

¹²⁹² DAZd, ŠB, KV, kut.16, sv. II / vol. 15. IV. b. 5, fol. 216.

¹²⁹³ DAZd, ŠB, KV, kut.16, sv. II / vol. 15. IV. b. 5, fol. 216.

¹²⁹⁴ Već je spomenuto da je, pored Vlada, samo jedna žena (trećeredica Margareta) bila vlasnica knjige i to samo jedne. Budući da je jedna bila redovnica, a druga patricijka, može se pretpostaviti da su obje znale čitati, odnosno da su prakticirale čitanje knjiga koje su posjedovale. Za razliku od ove pretpostavke, A. Stipčević smatra kako žene tijekom kasnosrednjovjekovnog razdoblja nisu osobno posjedovale knjige što je vjerojatno posljedica činjenice da je taj istraživač koristio samo oporuke pri razmatranju ove problematike. Naime, on svoju tvrdnju temelji na činjenici da su tadašnje žene oporučnim legatima davale novac za uvezivanje ili popravak knjiga. Na temelju toga zaključuje kako tijekom XV. st. nisu osobno čitale knjige već su time pokazivale razumijevanje za potrebe crkvi ili muške rodbine. Čini se da je osnovni uzrok različitih pretpostavki do kojih je došao A. Stipčević u činjenici što je u razmatranju koristio isključivo oporuke, ali ne i inventare dobara. No, tek usporednom analizom oobje vrste izvora, dakle i oporuka i inventara, može se steći potpuni uvid u cjelovitu sliku po pitanju žena kao čitalačke publike (*Povijest knjige*, sv. 1, str. 200.).

¹²⁹⁵ DAZd, ŠB, KV, kut.16, sv. II / vol. 15. IV. b, fol. 23.

¹²⁹⁶ DAZd, ŠB, KV, kut.16, sv. II / vol. 15. IV. b, fol. 33.

¹²⁹⁷ DAZd, ŠB, KV, kut.16, sv. II / vol. 15. IV. b. 7, fol. 345'.

¹²⁹⁸ DAZd, ŠB, KV, kut.16, sv. II / vol. 15. IV. b. 5, fol. 294.

gramatici ili barem neko njezino tumačenje jer je knjiga zapisana kao *Liber grando dicto Iacobi de Donadi*.¹²⁹⁹ Možemo zaključiti kako je Donatovo djelo o gramatici bilo vrlo popularno među onovremenim Šibenčanima. Šibenski bilježnik Rafael Ferro u svojoj je biblioteci imao pet svezaka djela o retorici koji su u inventaru dobara naslovljeni *Quadernae della Rhetorica noua*.¹³⁰⁰ Uz Donata, najpopularnije knjige iz retorike koje je posjedovala šibenska čitalačka publika bile su one rimskog filozofa, državnika i govornika iz 1. st. pr. Kr. Marka Tulija Cicerona. Njegova djela spominju se u nekoliko inventara dobara. Ser Ilija Tolimerić posjedovao je Ciceronovo djelo zabilježeno kao *Rhetorica rinoua de Tulio* kao i *par de pistole de Tulio*,¹³⁰¹ a Rafael Ferro djela naslovljena *Pistolle de Tulio* i *Libro in vno quaderno de oration cum algune oration de Tulio*.¹³⁰² *Pistole de Tulio* posjedovala je i *domina* Vlada, udovica patricija Jurja Linjičića.¹³⁰³ U Vladinom inventaru dobara spominje se još jedna knjiga naslovljena *Rethorica*,¹³⁰⁴ ali je teško reći o kojoj se knjizi radi. Dakle, Ciceronova pisma, poznata pod naslovom *Epistolae ad familiares*, su nesumnjivo bila omiljeno štivo šibenske čitalačke publike kasnog srednjeg vijeka. S područja gramatike također se ističu neka djela, osobito vezana uz metriku. Tako je ser Ilija Tolimerić u knjižnici imao djelo 11-stoljetnog filozofa, gramatičara i retoričara Petra Heliasa *sopra larte metrica*, vjerojatno poznatije kao *Summa super Priscianum*.¹³⁰⁵

Knjige s područja etike i poezije također su zastupljene u promatranom uzorku, a najviše se spominju one pjesnika i elegičara Publija Ovidija Nazona (1. st. pr. Kr.-1. st.). Ser Ilija Tolimerić posjedovao je njegovu *De arte amandi* odnosno *Ars amatoria*,¹³⁰⁶ a bilježnik Rafael Ferro najpoznatiji Ovidijev spjev u 15 knjiga naslovljen *Metamorfoze* (u inventaru dobara naslovljen *Metamorfosio*).¹³⁰⁷ Čini se da je Rafael Ferro volio poeziju jer je u svojoj biblioteci imao i *vn Lucan* odnosno neku knjigu pjesama rimskog pjesnika iz 1. st. Marka Anija Lukana.¹³⁰⁸ Konačno, treba istaknuti da se u inventaru dobara svećenika Petra Ivanovog spominje knjiga odnosno *Liber epistolarum in membrana cum quibusdam eglogiis Petrarche*,¹³⁰⁹ dakle knjiga poslanica u kojoj su i neke elegije talijanskog pjesnika i jednog od

¹²⁹⁹ DAZd, ŠB, KV, kut.16, sv. II / vol. 15. IV. b. 7, fol. 323'.

¹³⁰⁰ DAZd, ŠB, KV, kut.16, sv. II / vol. 15. IV. b. 2, fol. 81.

¹³⁰¹ DAZd, ŠB, KV, kut.16, sv. II / vol. 15. IV. b, fol. 32'.

¹³⁰² DAZd, ŠB, KV, kut.16, sv. II / vol. 15. IV. b. 2, fol. 81.

¹³⁰³ DAZd, ŠB, KV, kut.16, sv. II / vol. 15. IV. b. 5, fol. 216.

¹³⁰⁴ DAZd, ŠB, KV, kut.16, sv. II / vol. 15. IV. b. 5, fol. 216.

¹³⁰⁵ DAZd, ŠB, KV, kut.16, sv. II / vol. 15. IV. b, fol. 33.

¹³⁰⁶ DAZd, ŠB, KV, kut.16, sv. II / vol. 15. IV. b, fol. 33.

¹³⁰⁷ DAZd, ŠB, KV, kut.16, sv. II / vol. 15. IV. b. 2, fol. 81.

¹³⁰⁸ DAZd, ŠB, KV, kut.16, sv. II / vol. 15. IV. b. 2, fol. 81.

¹³⁰⁹ DAZd, ŠB, KV, kut.16, sv. II / vol. 15. IV. b. 7, fol. 301'. Moguće je da je ovaj spomen Petrarčinih djela jedan od prvih u hrvatskoj povijesti.

prvih humanističkih pisaca Francesca Petrarce (1304.-1374), čiji su soneti postali omiljeni u doba renesanse i humanizma.

Čitav niz drugih klasičnih grčkih i rimskih te kasnoantičkih kršćanskih autora, kao što svjedoče inventari dobara, također su čuvani u privatnim bibliotekama Šibenčana što opet zorno pokazuje da se razdoblje humanizma i njegove ljubavi prema antičkim autorima duboko ukorijenilo u tadašnjem šibenskom urbanom društvu. Tako je spomenuta *domina* Vlada posjedovala *vn Terentio*, odnosno neku knjigu od rimskog pjesnika, gramatičara, filozofa i polihistora Marka Terencija Varona (1. st. pr. Kr.-1. st.),¹³¹⁰ knjigu u inventaru dobara naslovljenu *Troian*¹³¹¹ možda povezanu s Trojanskim ratom. Jakov Žiljević posjedovao je knjigu u inventaru naslovljenu *Liber duodecim cesarum*,¹³¹² odnosno *Vitae duodecim Caesarum* rimskog pisca Gaja Svetonija Trankvila, a napisano nakon 120. godine. Također je imao i djelo *Alique epistole Hieronymi de vitiis et eorum contrariis et meditationis Bernardi* odnosno, kako zaključuje J. Kolanović, “izbor poslanica sv. Jeronima i, najvjerojatnije, *Meditatio super Salve regina* sv. Bernarda”.¹³¹³ Imajući u vidu izniman značaj sv. Jeronima na razvitak dalmatinskog humanizma i uopće na osvješćivanje malih dalmatinskih komuna vezano uz zajedničku tradiciju i idejno kretanje prema osjećaju jedinstvene dalmatinske pripadnosti, razumljiva je popularnost djela ovog sveca u Šibeniku kao uostalom i u ostalim dalmatinskim komunama. Ilija Tolimerić posjedovao je *Iuvenal* odnosno znamenito djelo *Satire* rimskog književnika Juvenala,¹³¹⁴ zatim *vn Valerio Maximo* odnosno *Valeri Maximi factorum et dictorum memorabilium libri novem* – Devet knjiga o djelima i izrekama vrijednima pamćenja – ovog rimskog retoričara i povjesnog pisca iz 1. stoljeća,¹³¹⁵ pa čak i *Esopo, Prospero et altri libri*, dakle znamenite basne grčkog pisca Ezopa,¹³¹⁶ te možda knjigu Prospera Akvitanskog (4.-5. st.), teologa i povjesničara, poznatog kao autora nastavka *Kronike* sv. Jeronima, jednog od najvažnijih izvora za povijest 5. stoljeća.

Osobito su zanimljive knjige koje su pojedini laici posjedovali zbog profesija kojima su se bavili, odnosno kako bi se što bolje usavršili u vještinama njihova zanimanja. Naravno, najveći broj takvih knjiga posjedovali su bilježnik Rafael Ferro i liječnik Antun *de Spilimbergo*. Tako je Rafael Ferro kao bilježnik imao knjigu *Libro grando zoe Summa de*

¹³¹⁰ DAZd, ŠB, KV, kut.16, sv. II / vol. 15. IV. b. 5, fol. 216.

¹³¹¹ DAZd, ŠB, KV, kut.16, sv. II / vol. 15. IV. b. 5, fol. 216.

¹³¹² DAZd, ŠB, KV, kut.16, sv. II / vol. 15. IV. b. 3, fol. 176.; J. Kolanović, *Knjižnice*, str. 126.

¹³¹³ DAZd, ŠB, KV, kut.16, sv. II / vol. 15. IV. b. 3, fol. 176.; J. Kolanović, *Knjižnice*, str. 127.

¹³¹⁴ DAZd, ŠB, KV, kut.16, sv. II / vol. 15. IV. b, fol. 33. *Satire* su napisane u pet knjiga i sadrže 16 satira.

¹³¹⁵ DAZd, ŠB, KV, kut.16, sv. II / vol. 15. IV. b, fol. 33.

¹³¹⁶ DAZd, ŠB, KV, kut.16, sv. II / vol. 15. IV. b, fol. 33.

Notaria,¹³¹⁷ možda djelo *Summa artis notariae* od Rolandina de' Passaggerija napisano 1255.-1256. g. ili *Ars notarie*, djelo bolonjskog profesora Salathiela iz 1251.-1253.¹³¹⁸ Ipak, čini se da je Rafael bio osoba bliska renesansnom idealu *homo universalis* ili je barem njemu težio jer, kao što je već i rečeno, njegova je knjižnica bila mjesto na kojem su se mogle pronaći knjige iz gotovo svih tadašnjih intelektualnih područja. Već je rečeno da je posjedovao Ovidija i Lukana, ali kao što svjedoče naslovi njegovih knjiga, zanimala ga je i povijest, etika, logika, dijalektika i retorika koje su pisali antički, kasnoantički i ranokršćanski pa sve do kasnoskolastičkih pisaca.¹³¹⁹ Komunalni liječnik Antun *de Spilimbergo* također je posjedovao nekoliko medicinskih knjiga koje se spominju u njegovom inventaru dobara. Tako se u njegovoj biblioteci navode: *Liber grando dicto Iacobi Foreli sopra Ipocratis*,¹³²⁰ dakle knjiga Jakova Forellija o Hipokratu, grčkom liječniku (5.-4. st. pr. Kr.), *Libro dicto Iacobi Foreli sopra primo de Uicena*,¹³²¹ odnosno knjiga Jakova Forellija o perzijskom učenjaku i medicinaru Aviceni (980.-1037.), zatim nekoliko knjiga čiji je autor bio sam Avicena - *Liber uno de Uicena*,¹³²² *Liber grando dicto quarta de Vicena*,¹³²³ *Liber grando dicto quinta de Vicena*.¹³²⁴ Također je posjedovao knjigu Guglielma da Salicete (*de Placentia*, di Piacenza, 1210.-1270.), jednog od najvećih srednjovjekovnih teoretičara i praktičara medicine, profesora u Bologni, liječnika i kirurga, koja je u inventaru dobara naslovljena *Liber grando dito quarto et ultimo de la pratica de Goielmo de Placentia*, a možda se radi o znamenitom djelu *Chirurgia*. U knjižnici je imao i nekoliko knjiga Gerarda iz Cremona (Gerard de Sabloneta, 13.st.), talijanskog prevoditelja medicinskih knjiga s arapskog: *Libro mezan dito M... magistri Girardi Cremonensi*,¹³²⁵ *Libro mezan dito diuision magistro Girardi Cremonexe*,¹³²⁶ djela čiji je autor bio sam Avicena. Uz spomenute, Antun je u knjižnici imao još nekoliko medicinskih knjiga, primjerice *Tractatis de febribus disligatus* autora Jeana de Tournemire (o. 1330- o. 1396.).¹³²⁷ Naravno, i Antun je čitao knjige iz filozofije (Aristotela), logike i teologije, ali u njegovom se inventaru dobara ne spominje niti jedna knjiga klasičnih pjesnika, satiričara, povjesničara ili dramatičara, što pokazuje da je bio donekle drugačija

¹³¹⁷ DAZd, ŠB, KV, kut.16, sv. II / vol. 15. IV. b. 2, fol. 81.

¹³¹⁸ Branka Grbavac, *Notarijat na istočnojadranskoj obali od druge polovine 12. do kraja 14. stoljeća*, neobjavljena doktorska disertacija, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb 2010, str. 2-3.

¹³¹⁹ DAZd, ŠB, KV, kut.16, sv. II / vol. 15. IV. b. 2, fol. 81.

¹³²⁰ DAZd, ŠB, KV, kut.16, sv. II / vol. 15. IV. b. 7, fol. 323'.

¹³²¹ DAZd, ŠB, KV, kut.16, sv. II / vol. 15. IV. b. 7, fol. 323'.

¹³²² DAZd, ŠB, KV, kut.16, sv. II / vol. 15. IV. b. 7, fol. 324.

¹³²³ DAZd, ŠB, KV, kut.16, sv. II / vol. 15. IV. b. 7, fol. 324.

¹³²⁴ DAZd, ŠB, KV, kut.16, sv. II / vol. 15. IV. b. 7, fol. 324.

¹³²⁵ DAZd, ŠB, KV, kut.16, sv. II / vol. 15. IV. b. 7, fol. 324.

¹³²⁶ DAZd, ŠB, KV, kut.16, sv. II / vol. 15. IV. b. 7, fol. 324.

¹³²⁷ DAZd, ŠB, KV, kut.16, sv. II / vol. 15. IV. b. 7, fol. 324.

osoba od Rafela Ferra, te da su njegov intelekt prije svega privlačile knjige vezane uz njegovu profesiju. Čak je i ranarnik odnosno *magister barbitonsor* Ivan *de Corono* posjedovao jednu medicinsku knjigu - *Libro de medicina*,¹³²⁸ što još jednom potvrđuje da srednjovjekovni *barbitensores* ne mogu uvijek i jednostavno biti definirani kao brijači, a čemu su skloni neki hrvatski povjesničari. Uz postojanje drugih podataka koji ukazuju na barem osnovno poznavanje medicine od strane tih *barbitensores*, ovaj gdje se spominje interes za čitanje medicinskih knjiga dodatno učvršćuje stav da se ipak radilo o osobama koje su mogle asistirati liječnicima i kirurzima.

Rečeno je na početku da se u promatranom uzorku šibenskih inventara dobara pojavljuju i tzv. poslovne, računске i privatne bilježnice (*quaderne*). I njihov je broj relativno velik, a radi se o bilježnicama u koje su pojedinci unosili podatke o svojem poslovanju, primjerice o prihodima i rashodima, o osobnim dugovanjima ili dugovanjima prema njima, ali i bilježnicama vezanim uz liturgiju. Tako je svećenik i šibenski patricij Jakov Vukašević posjedovao *vna quaderna de carta pergamena per le misse, quaderna de pergamena – officio de corpore Christi* (obrednik vezan uz klanjanje) i *quaderna de pergamena – baptisma* (obrednik krštenja).¹³²⁹ Notar Rafael Ferro imao je četiri *quaderne*, ali njihov sadržaj nije naveden.¹³³⁰ Ranarnik i brijač Ivan *de Corono* također je posjedovao *vna quaderna de debito*, vjerojatno bilježnicu u koju je zapisivao dugovanja svojih klijenata.¹³³¹ U inventaru dobara svećenika Jakova Žiljavića spominje se *Quaternus baptismi et alter benedictionum*,¹³³² a građanin Antun Bilatović posjedovao je *quaderne sex*,¹³³³ bez navođenja dodatnih podataka čemu su one služile. U inventaru dobara građanina Šibenika Jurja Mirkovića navode se dvije *quaderne de debitori et creditori*, odnosno bilježnicu dužnika i kreditora,¹³³⁴ u inventaru dobara Grgura Pape spominje se *quaderna scritta de lettera antica*,¹³³⁵ u inventaru dobara Tomazija Draganića zabilježena je *quaderna de so debitori*,¹³³⁶ a moglo bi se navesti još niz primjera. Uglavnom, radi se o bilježnicama koje smo definirali kao grupu ostalih bibliotečnih jedinica.

¹³²⁸ DAZd, ŠB, KV, kut.16, sv. II / vol. 15. IV. b. 8, fol. 360.

¹³²⁹ DAZd, ŠB, KV, kut.16, sv. II / vol. 15. IV. b, fol. 23.

¹³³⁰ DAZd, ŠB, KV, kut.16, sv. II / vol. 15. IV. b. 2, fol. 81.

¹³³¹ DAZd, ŠB, KV, kut.16, sv. II / vol. 15. IV. b. 8, fol. 360.

¹³³² DAZd, ŠB, KV, kut.16, sv. II / vol. 15. IV. b. 3, fol. 176'.

¹³³³ DAZd, ŠB, KV, kut.16, sv. II / vol. 15. IV. b. 3, fol. 181'.

¹³³⁴ DAZd, ŠB, KV, kut.16, sv. II / vol. 15. IV. b. 5, fol. 221'.

¹³³⁵ DAZd, ŠB, KV, kut.16, sv. II / vol. 15. IV. b. 5, fol. 229'.

¹³³⁶ DAZd, ŠB, KV, kut.16, sv. II / vol. 15. IV. b. 5, fol. 238.

U istu skupinu ostalih bibliotečnih jedinica pripada i vrlo mala skupina karata (*carte, mape*) koja ipak svjedoči o tradicionalnoj pomorskoj orijentaciji Šibenika, prije svega s ekonomskog i vojnog aspekta. Prva takva karta spominje se u inventaru patricija *ser* Stjepana Miršića sastavljenom u lipnju 1461.g., a zapisana je kao *vna carta da navegar*, dakle karta korištena za orijentaciju pri plovidbi.¹³³⁷ U inventaru dobara patricija i svećenika Petra Ivanova iz ožujka 1465.g. zabilježena je još jedna karta - *mapa mundi totium*, dakle karta tada poznatog svijeta.¹³³⁸

Iz svega navedenog može se zaključiti da promatrani inventari dobara ukazuju na prilično razvijenu kulturu čitanja u kasnosrednjovjekovnom Šibeniku, te potvrđuju da čitalačka publika nije bila ograničena isključivo na jedan ili dva društvena staleža (svećenstvo i patricijat) već da su knjige u ovom razdoblju bile dostupne i pripadnicima građanstva i drugih društvenih staleža u gradu. Iako su svećenici i patriciji u prosjeku posjedovali najbogatije biblioteke, ipak su ih brojem knjiga u svojim knjižnicama povremeno nadmašivali pripadnici građanstva i strani profesionalni djelatnici na privremenoj službi u gradu, prije svega bilježnici i osobe koje su se bavile medicinskim djelatnostima. Razmatranje ove problematike također ukazuje da jedna skupina još uvijek nije pripadala čitalačkoj publici – seljaci u distriktu. Može se tek reći da će vrijeme kada će se i ova društvena skupina uključiti u krug čitatelja knjiga tek uslijediti i to znatno kasnije. Konačno, treba reći da je žanrovska raznolikost čitanih djela doista nevjerojatna pa tako nailazimo na liturgijske, teološke, hagiografske i filozofske knjige, zatim djela o umjetnosti, o muzici, o medicini, o bilježništvu, o retorici i logici, o dijalektici, drame, poezija, basne, satire, poslanice, povijesna djela i druge vrste knjiga. Njima treba pridodati i poslovne knjige koje su zapisivali sami šibenski poslovni ljudi – trgovci, obrtnici i drugi, ali i rijetke spomene karata. Uz žanrovsku, treba upozoriti i na veliku autorsku raznolikost, pa tako susrećemo djela gotovo svih najuglednijih autora od antičkog (grčkog i rimskog) nasljeđa do kasnoskolastičkih i prvih humanističkih pisaca kao što je bio ranije spomenuti Francesco Petrarca. Pored njega, u šibenskim se inventarima dobara spominju Aristotel, Ezop, Ovidije, Juvenal, Ciceron, Svetonije Trankvil, Lukan, Terencije, Valerije Maksim, Donat, Prosper Akvitanski, sv. Augustin, Boecije, sv. Bernard, Hugo od sv. Viktora, Petar Helias, Jakov *de Voragine* i drugi, a pored njih i niz autora koji su pisali znanstvena djela, primjerice Hipokrat, Avicena, Guglielmo da Salicete, Gerard iz Cremona, Jean de Tournemire i Rolandino de' Passaggeri. Naslovi knjiga i imena autora koje

¹³³⁷ DAZd, ŠB, KV, kut.16, sv. II / vol. 15. IV. b. 5, fol. 251'.

¹³³⁸ DAZd, ŠB, KV, kut.16, sv. II / vol. 15. IV. b. 7, fol. 302.

su čitali šibenski intelektualci u drugoj polovini 15. st. ukazuje da se Šibenik u tom razdoblju već snažno uključio u novi zajednički europski intelektualni i umjetnički pravac poznat pod imenom humanizam i renesansa.

XIII. NAKIT I PRIVATNI RELIGIJSKI PREDMETI

XIII.1. Prstenje

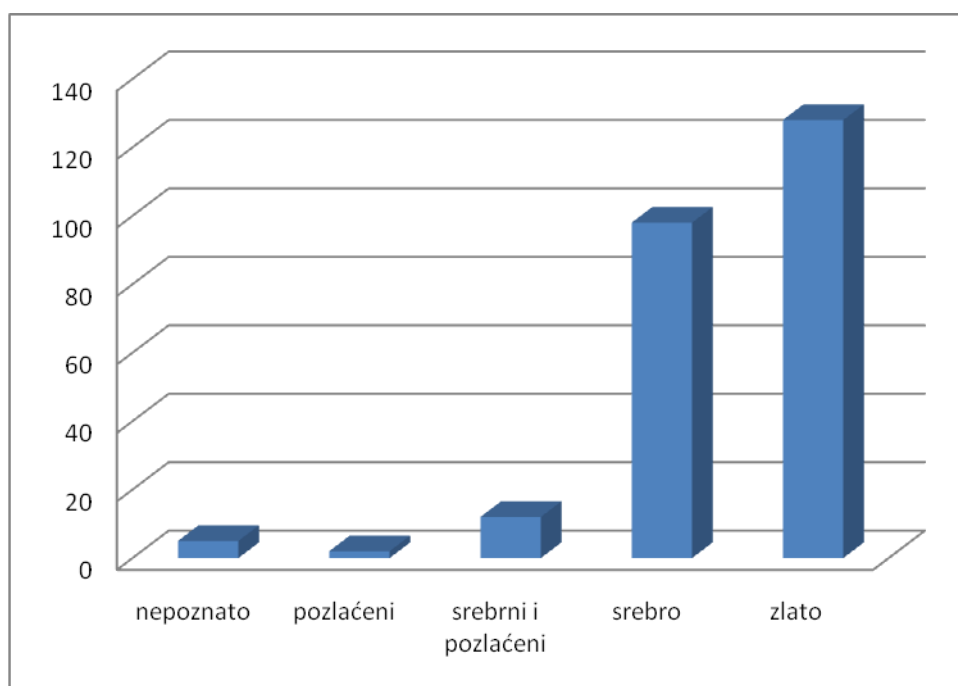
U promatranim inventarima dobara nailazimo na čak 245 komada prstena i to pod nazivima *anello*, *anelo*, *anelleto*, ili *vera*. Promatrani izvori sugeriraju kako je većina stanovnika šibenske komune za koje su sačuvani inventari dobara u razdoblju 1451.-1467. g. posjedovala barem jedan prsten. Činjenica kako manji broj osoba u svojem inventaru dobara nema naveden niti jedan komad prstena, ne govori o nižoj platežnoj moći pojedinaca niti narušava sliku o visokoj razini materijalne kulture na prostoru kasnosrednjovjekovne šibeninske komune, nego razloge možemo naći u eventualnoj površnosti popisivača, zamršenim vlasničkim odnosima unutar kućantva i sl. Takvu tvrdnju potvrđuje primjerice inventar dobara šibenske patricijke Stančice supruge pokojnog *ser* Lovre Starčića, u kojem nailazimo na brojene lijepe i luksuzne predmete prikladne imućnijoj patricijskoj obitelji, no ne nalazimo nikakav prsten.¹³³⁹

Osnovni materijali izrade prstenja kojeg nalazimo u posjedu stanovnika kasnosrednjovjekovnog Šibenika (vidi Grafikon 70.) su zlato (52%) i srebro (40%), dok je još prisutno srebrno ali pozlačeno prstenje (2%), te prstenje za koje je samo navedeno da je pozlačeno, ali bez navedenog osnovnog materijala (1%). Za manji broj (5 komada) prstena nije naveden nikav materijal prstenja, no sa sigurnošću možemo utvrditi kako zasigurno nije riječ o nekom materijalu izvan ranije navedenih okvira, nego je riječ o prstenju koje je bilo ukrašeno nekim dragim ili poludragim kamenom, te popisivač nije osjećao potrebu navesti materijal izrade samog prstena. U razdoblju XIII. do XVI. st. Ivna Anzulović nalazi slične predmete izrade i na zadarskom području, uz iznimku kako povremeno u raznim založnim dokumentima kao materijal nalazi bakar i pozlačeni bakar.¹³⁴⁰

¹³³⁹ DAZd, ŠB, KV, kut.16, sv. II / vol. 15. IV. b, fol. 10-11.

¹³⁴⁰ I. Anzulović, Nakit na zadarskom području, str. 201.

Grafikon 70. Materijali prstena u inventarima dobara šibenske komune

Osobni stil i jezik popisivača dolazi do izražaja i kod terminologije korištene za prstenje. Tako se primjerice termin za vjenčani prsten, odnosno *vera* navodi samo 14 puta. Makar je teško odrediti bračne statuse popisivača inventara¹³⁴¹ znamo kako je u promatranom uzorku imam minimalno 176 udanih ili oženjenih osoba te sa sigurnošću možemo ustvrditi kako se dio bračnog prstenja nalazio pod terminima *anello*. Ipak, sam uzorak prstena navedenih pod nazivo *vera* otkriva kako je dominantan materijal bilo zlato (11 komada zlatnih *vera*). Kao ni na ostale vjenčane prstene, niti u slučaju zlatnih nema navedenih nikakvih dodataka poput ukrasnih detalja ili ukrašavanja dragim ili poludragim kamenjem, no poznate su nam neke cijene pa tako primjerice saznajemo kako je šibenski patricij *ser* Ilija Tolimerić posjedovao dva vjenčana prstena i to jedan veliki zlatni procijenjen na četiri dukata naveden kao *uera doro grande de ducati cinque*, te *vnaltra uera doro de ducati tre*, odnosno jedan drugi vjenčani prsten vrijednosti tri dukata.¹³⁴² Zlatno prstenje se uglavnom u literaturi o ovoj problematici u dalmatinskim gradovima spominje u vrijednosti od minimalno dva dukata, a slična je situacija i na istarskom poluotoku gdje nekoliko desetljeća kasnije nalazimo zlatni

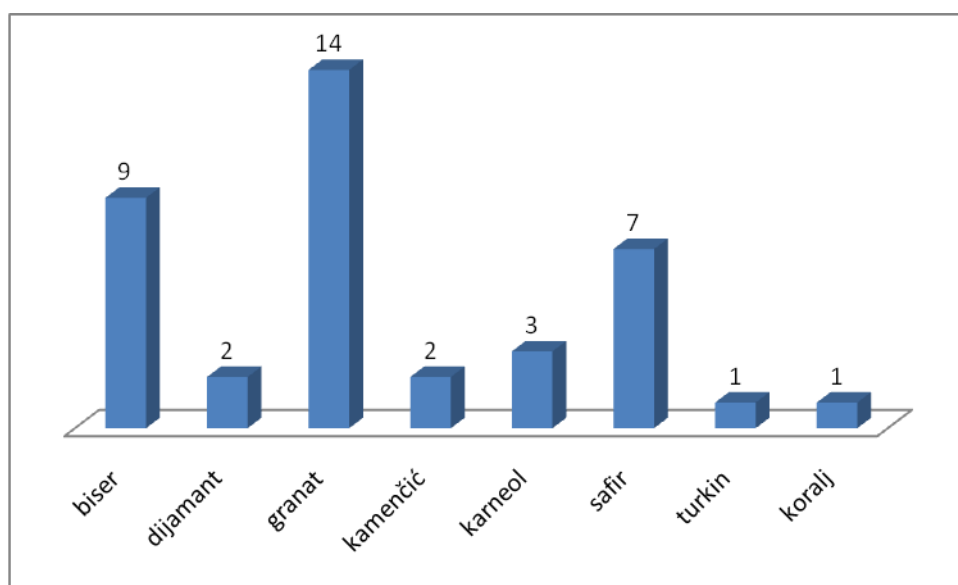
¹³⁴¹ Bračni status sastavljača inventara dobara je relativno jednostavno odrediti za osobe ženskog spola jer se uz udane žene i udovice redovito navodi ime muža, za muškarce uz izuzetak duhovnih osoba problematika je teže određiva, osim u slučajevima kada se supruga spominje kao izvšiteljica ili rjeđe usput u samom dokumentu kao vlasnica nekog predmeta.

¹³⁴² DAZd, ŠB, KV, kut.16, sv. II / vol. 15. IV. b, fol. 29^l.

prsten jednake vrijednosti pojavljuje u ispravi o primitku miraza Lucije, supruge labinskog patricija *ser Petra de Isidoris*.¹³⁴³ Ostale prisutne varijacije vjenčanih prstena su po jedna srebrna i pozlačena,¹³⁴⁴ samo pozlaćene,¹³⁴⁵ dok je jedan vjenčani prsten bio izrađen samo od srebra, poput primjerice vjenčanog prstena koji je posjedovao Florijan Benković, *piscator de Sibenico*, a koji je naveden jednostavno kao *vera de argento*.¹³⁴⁶

Uz same materijale izrade, posebno su zanimljivi načini ukrašavanja prstena, pri čemu prednjači drago i poludrago kamenje te pečati. Općenito je u razdoblju XIII. i XIV. st. nakit često bio ukrašen biserjem, a nešto rjeđe dragim kamenjem i to uglavnom safirima i granitima, dok se broj dragog kamena povećava u XV. st.¹³⁴⁷ Među navedeni prstenima kao ukras dominira dragi kamen granat kojeg nalazimo na 12 prstena (vidi Grafikon 71.).

Grafikon 71. Dekorativni kamen na prstenima stanovnika šibenske komune 1451.-1467.

Najviše prstena ukrašeno ovom vrstom dragog kamena nalazimo u inventaru ranije navedenog šibenskog patricija *ser Ilije Tolimerića* koji je posjedovao čak osam prstena ukrašenih spomenutim dragim kamenom, a koji su navedeni kao *oto aneleti doro cum*

¹³⁴³ G. Budeč, Materijalni predmeti labinskog stanovništva, str. 365.

¹³⁴⁴ Toma Draganić *de burgo Sibenico*. DAZd, ŠB, KV, kut.16, sv. II / vol. 15. IV. b. 5, fol. 238.

¹³⁴⁵ Inventar dobara Jurja Banjvarića *de Sibenico*. DAZd, ŠB, KV, kut.16, sv. II / vol. 15. IV. b. 2, fol. 65'.

¹³⁴⁶ DAZd, ŠB, KV, kut.16, sv. II / vol. 15. IV. b. 8, fol. 356'.

¹³⁴⁷ I. Anzulović, Nakit na zadarskom području, str. 201.

granat[e].¹³⁴⁸ Slično prstenje nalazimo i kod drugih pripadnika komunalnog patricijata poput primjerice *ser* Marka Ivanova, koji je posjedovao *3 aneli doro cum granate*,¹³⁴⁹ *ser* Jurja Banjvarića koji je posjedovao dva slična komada¹³⁵⁰ ili jednog kojeg je posjedovao *ser* Rafael *Ferro*.¹³⁵¹ Slično kao i prstenje sa granatom, i prsteni sa biserjem se u promatranom uzorku uglavnom nalaze u posjedu šibenskih patricija kao što su *ser* Juraj Kamenarić,¹³⁵² *ser* Franjo Aldobrandi,¹³⁵³ Nikola Simeonić,¹³⁵⁴ i Marko Ivanov,¹³⁵⁵ a jedini građanin koji se spominje kao vlasnik prstena ukrašenih biserom je Toma Draganić *de Burgo Sibenico* u čijem inventaru među ostalima nalazio i *anelo doro cum la perla*.¹³⁵⁶ U istom inventaru nalazimo i spomen neodređenog ukrasnog kamena na srebrnom i pozlaćenom prstenu koji je naveden kao *1 anelo de arzento indorado cum piera bianca*.¹³⁵⁷ Prstenje ukrašeno safirima nalazimo samo u nekolicini inventara, također patricijskih, a zanimljivo je kako čak dva patricija i to *ser* Juraj Kamenarić,¹³⁵⁸ te *ser* Marko Ivanov¹³⁵⁹ posjeduju po dva takva komada. Potrebno je spomenuti kako možda na prvi pogled djeluje kako je posjedovanje ovakvih prstena povezano uz patricijski društveni položaj, međutim realno stanje ukazuje kako konkretni patriciji koji su posjedovali ovakve izuzetno vrijedne komade nakita, zapravo bili bogatiji od ostatka stanovnika šibenske komune pa čak i većine ostalih patricija, te se posjedovanje ovakvih predmeta može sagledavati isključivo u okviru iznadprosječnog materijalnog bogatstva. Primjerke koji nadilaze klasične okvire visoke razine materijalne kulture su i dijamantni prsteni koje nalazimo u inventarima dobara ranije spomenutog *ser* Marka Ivanova¹³⁶⁰ koji je posjedovao prsten sa dijamantom, te šibenskog patricija i soprakomita šibenske galije *ser* Šimuna Tavelića za čiji je dijamantni prsten zabilježena čak i zanimljiva konstrukcija *diamanto in 1° anelo doro* što sugerira možda nešto veći komad dijamanta koji je inkorporiran u prsten.¹³⁶¹ Dijamantni prsten je naveden i u inventaru dobara šibenskog patricija *ser* Antuna Lučića iz 1463. g., ali kao predmet koji je ovaj šibenski patricij zajedno sa još jednim zlatnim prstenom ukrašenim safirom za 4.24 dukata založio kod drugog patricija, odnosno *in man, ser*

¹³⁴⁸ DAZd, ŠB, KV, kut.16, sv. II / vol. 15. IV. b, fol. 29'.

¹³⁴⁹ DAZd, ŠB, KV, kut.16, sv. II / vol. 15. IV. b. 7, fol. 345.

¹³⁵⁰ *4 anelli doro 1o cum caselito, 2 con granate et 1o de [...]*. DAZd, ŠB, KV, kut.16, sv. II / vol. 15. IV. b. 2, fol. 65'.

¹³⁵¹ */2/ anelli, vna granata et vno parisin* (DAZd, ŠB, KV, kut.16, sv. II / vol. 15. IV. b. 2, fol. 80).

¹³⁵² DAZd, ŠB, KV, kut.16, sv. II / vol. 15. IV. b, fol. 3.

¹³⁵³ DAZd, ŠB, KV, kut.16, sv. II / vol. 15. IV. b. 3, fol. 157.

¹³⁵⁴ DAZd, ŠB, KV, kut.16, sv. II / vol. 15. IV. b. 5, fol. 223'.

¹³⁵⁵ DAZd, ŠB, KV, kut.16, sv. II / vol. 15. IV. b. 7, fol. 342.

¹³⁵⁶ DAZd, ŠB, KV, kut.16, sv. II / vol. 15. IV. b. 5, fol. 238.

¹³⁵⁷ DAZd, ŠB, KV, kut.16, sv. II / vol. 15. IV. b. 5, fol. 238.

¹³⁵⁸ *Item 5 aneli doro d zoe, 2 safini ...* (DAZd, ŠB, KV, kut.16, sv. II / vol. 15. IV. b, fol. 3).

¹³⁵⁹ *2 aneli doro cum safini* (DAZd, ŠB, KV, kut.16, sv. II / vol. 15. IV. b. 5, fol. 342).

¹³⁶⁰ DAZd, ŠB, KV, kut.16, sv. II / vol. 15. IV. b. 7, fol. 345.

¹³⁶¹ DAZd, ŠB, KV, kut.16, sv. II / vol. 15. IV. b. 7, fol. 327.

Antuna Vrančića.¹³⁶² Iako zalogoprимци najvjerojatnije štite svoj vjerovnički status nešto nižom procjenom založenih predmeta od tržišne, moguće je također kako zalogodavci iz redova patricijata osjećaju neku vrstu staleške solidarnosti pa bližim prijateljima posuđuju novac pod povoljnijim uvjetima.¹³⁶³ Ipak, potrebno je spomenuti kako usporedba cijena pojedinih predmeta u vlasništvu pokojnika sa založenim predmetima, ipak može odavati neke neke manje razlike.

Tijekom XV. st. na istočnojadranskoj obali dolazi do manjeg opadanja broja prstena ukrašenih biserom, a pojavljuje se, iako kod nas tek inicijalno sa jednim primjerkom, modri dragi kamen *turchin*.¹³⁶⁴ Ovakvu novost u modi, nalazimo kod *ser* Marka Ivanova, gdje se među brojnim primjercima reprezentativnih prstena nalazio i jedan zlatni s turkinom, a naveden je kao *anelo doro cum I^o turchin*.¹³⁶⁵ Jedini sličan primjerak u promatranom uzorku nalazimo procjenjen na 0.2 dukata. Riječ je o prstenu kojega je Rada *di Ancona* dala u zalog *ser* Jurju Kamenariću, a naveden je kao *anelo dargento cum uno ochio biau*, odnosno srebrnom prstenu s plavim kamenom.¹³⁶⁶ Ipak s obzirom kako je riječ ipak o skromnijoj cijeni, postoji mogućnost kako nije riječ o dragom kamenu poput turkina već o nekoj imitaciji.

Što se same tehnike izrade prstena tiče, nažalost popisivači nisu ostavili previše detalja, no ipak nalazimo primjerke koji su bili izrađeni *ad modum pariseum*, poput jednog primjerka koji je uz još jedan prsten sa safirom naveden u inventaru dobara komunalnog bilježnika *ser Raffaella Ferra* navedenog kao /2/ *anelli, vna granata vno parisino*,¹³⁶⁷ kao i *anello parisino de oro roto*, odnosno jedan zlatni i oštećeni zlatni prsten kojeg je posjedovao *ser* Juraj Banjvarić.¹³⁶⁸ Uz navedeni tip izrade, u promatranim privatno pravnim ispravama nalazimo i prstene izražene *po morlački* kao npr. *anelo morlacho de arzeno roto* koji je posjedovao šibenski građanin i *magister pelliparius* Radoje Blitva.¹³⁶⁹

Prateći modne tendencije koje su na istočnojadranskom prostoru prisutne i stoljeće ranije, u promatranim inventarima dobara nazimo i određeni broj prstena ukrašenih ili bolje rečeno doradenih pečatima ili čak i obiteljskim grbovima. Ovakvi su primjerci bili rezervirani

¹³⁶² *Aneli doro, uno diamanto uno rubin de ser Antonio Vrancich per l 24 s 12* (DAZd, ŠB, KV, kut.16, sv. II / vol. 15. IV. b. 5, fol. 273).

¹³⁶³ G. Budeč, Inventar dobara šibenskog patricija, str. 90.-91.

¹³⁶⁴ I. Anzulović, Nakit na zadarskom području, str. 202.

¹³⁶⁵ DAZd, ŠB, KV, kut.16, sv. II / vol. 15. IV. b. 7, fol. 342.

¹³⁶⁶ DAZd, ŠB, KV, kut.16, sv. II / vol. 15. IV. b, fol. 6'.

¹³⁶⁷ DAZd, ŠB, KV, kut.16, sv. II / vol. 15. IV. b. 2, fol. 80.

¹³⁶⁸ DAZd, ŠB, KV, kut.16, sv. II / vol. 15. IV. b. 2, fol. 65'.

¹³⁶⁹ DAZd, ŠB, KV, kut.16, sv. II / vol. 15. IV. b. 5, fol. 293'.

samo za bogatije komunalne slojeve pa tako u inventaru Margarite Kasalović, koja raspolaze brojnim lijepim materijalnim predmetima vjerojatno iz razloga što je njen suprug Franjo bio *magister scimator* te se zbog toga ona *domina*¹³⁷⁰, nalazimo zlatni prstenčić sa slikom mjeseca i zvijezda.¹³⁷¹ Pečate nalazimo kod osoba kojima posjedovanje takvog prstena nalaže pripadnost komunalnom patricijatu, ali i pripadnost određenoj visokoj obrtničko ili klerikalnoj strukturi pa takve primjerke još nalazimo kod osoba kao što je bio spomenuti komunalni bilježnik *ser Raffael Ferro*,¹³⁷² ili šibenski opat Luka koji je posjedovao čak dva takva prstena i to oba od zlata.¹³⁷³

XIII.2. Naušnice

Naušnice se u inventarima dobara kasnosrednjovjekovnih stanovnika šibenske komune u pojavljuju pod terminima, *cercelli* ili *cerceli* (45,5 para), te *nauselle*, *nauxelle* ili *nauizella* (6 komada).¹³⁷⁴ Autorica I. Anzulović izražava sumnju da naušnice pod terminom *cerceli* predstavljaju trojagodne naušnice za koje se smatra kako su bile dominantne u srednjovjekovnom razdoblju, te upozorava kako je moguće da ovaj tip naušnice ipak, u skladu sa prijevodom predstavljao kolot za uho, te je moguće kako je riječ o karičicama bez ukrasa i dodataka što trojagodne naušnice svakako nisu bile.¹³⁷⁵ U razdoblju od XII. st do XV. st. izvori u istočnojadranskim komunama prilično oskudno opisuju izgled i detalje vezane uz naušnice, a kao materijali se najčešće spominju srebro, pozlačeno srebro, te nešto rjeđe samo zlato.¹³⁷⁶ Slični su odnosi i u promatranim inventarima dobara pa tako u promatranom uzorku, od 45,5 naušnica *cercelli*, nalazimo kako je za njih 17 kao materijal navedeno srebro (vidi Grafikon 72.), dok par zlatnih naušnica nalazimo naveden kao *par de cercelli doro lauora* nalazimo samo u inventaru dobara jednog od bogatijih šibenskih patricija *ser Ilije Tolimerića*, a zanimljivo je napomenuti kako su navedene naušnice bile izrađene *al mod antigo*, odnosno

¹³⁷⁰ Titula *domina* koja se u kasnosrednjovjekovnom razdoblju nalazi uz imena patricijskih žena, ponekad se nalazi i uz imena supruga bogatijih i istaknutijih obrtnika čime se naglašava njihov društveni, gospodarski, ali i materijalni status unutar pojedine komune.

¹³⁷¹ *Anelleto doro cum signal una luna e stella* (DAZd, ŠB, KV, kut.16, sv. II / vol. 15. IV. b. 5, fol. 200').

¹³⁷² DAZd, ŠB, KV, kut.16, sv. II / vol. 15. IV. b. 2, fol. 81'.

¹³⁷³ DAZd, ŠB, KV, kut.16, sv. II / vol. 15. IV. b. 5, fol. 263.

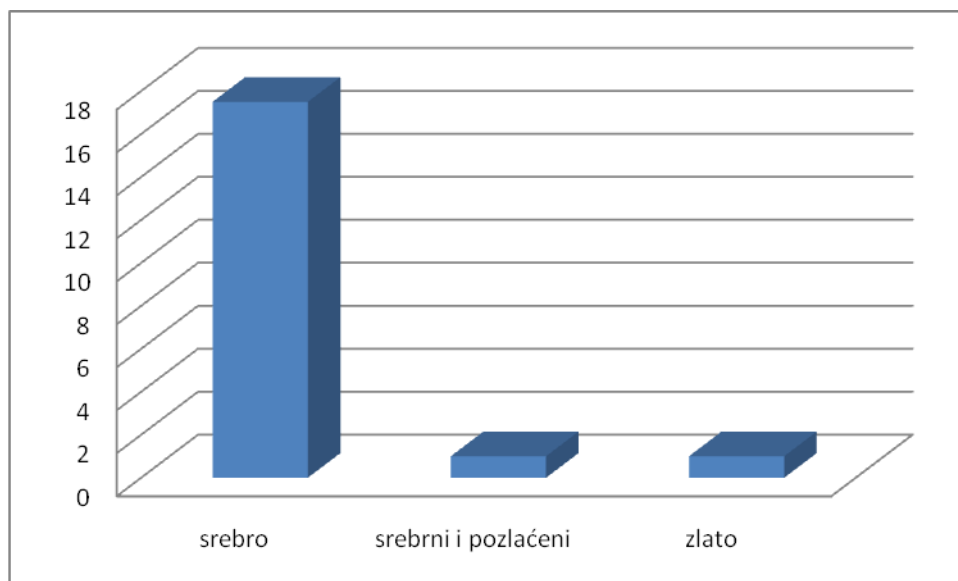
¹³⁷⁴ U kasnosrednjovjekovnom razdoblju modne tendencije sjevera Apeninskog poluotoka i sjeverne Europe nalažu veću upotrebu raznih pokrivala za glavu što proporcionalno uzrokuje pad broja naušnica do kraja XV. st. I. Anzulović, *Nakit na zadarskom području*, str. 207.

¹³⁷⁵ Isto, str. 205.

¹³⁷⁶ Na ist. mj.

po starinski.¹³⁷⁷ Par srebrnih i pozlaćenih naušnica nalazimo također samo jednom i to u inventaru još jednog šibenskog patricija *ser* Filipa Šižgorića navedene kao *par de cercelli darzento indoradi*.¹³⁷⁸

Grafikon 72. Materijali izrade naušnica tipa *cercelli*, u vlasništvu stanovnika šibenske komune 1451.-1467.

Ako u ovom slučaju uzmemo u obzir i založene naušnice koje se povremeno pojavljuju u inventarima dobara, distribucija materijala ostaje gotovo nepromijenjena. Primjerice, najveći broj založenih naušnica nalazimo u ranije spominjanom i bogatom inventaru dobara *ser* Jurja Kamenarića iz 1451. g. u kojemu nalazimo čak 42 para naušnica, od kojih je materijal izrade naveden za samo tri para, i riječ je isključivo o srebru.¹³⁷⁹ Među zalozima iz ostalih inventara nalazimo na još četiri para naušnica kojima je naveden materijal izrade, pa tako saznajemo kako je Stana supruga Pavla *de Sibenico* založila dva para srebrnih naušnica, no nažalost nemamo podatke o iznosu niti o zalogoprimcu,¹³⁸⁰ a sličan par srebrnih naušnica je, također za nepoznati iznos, založio *Martinus Sclipich condam Bogdani de Sibenico* i to *na ruke* patricija *ser* Martina Miršića.¹³⁸¹ Srebrne i pozlaćene naušnice nalazimo

¹³⁷⁷ DAZd, ŠB, KV, kut.16, sv. II / vol. 15. IV. b, fol. 31.

¹³⁷⁸ DAZd, ŠB, KV, kut.16, sv. II / vol. 15. IV. b, fol. 131'.

¹³⁷⁹ G. Budeč, Inventar dobara šibenskog patricija, str. 92-93.

¹³⁸⁰ 2 *para de cerceli darzento* (DAZd, ŠB, KV, kut.16, sv. II / vol. 15. IV. b. 8, fol. 360').

¹³⁸¹ DAZd, ŠB, KV, kut.16, sv. II / vol. 15. IV. b, fol. 13.

u samo jednom zalogu, pa tako saznajemo kako je *magister lapicida Michaelus Vssinich de Sibenico* dao jedan takav par naveden kao *par de cercelli de argento indoradi* u zalog Mihovilu Jutraniću.¹³⁸²

U promatranom uzorku nemo relevantnih spomena cijena no založene naušnice ipak djelomično oscjetljavaju tu problematiku unatoč činjenici da kako je ranije spomenuto, zalogoprimci štite svoj vjerovnički status nešto nižom procjenom založenih predmeta od tržišne. U ranije navedenom inventaru dobara *ser* Jurja Kamenarića nalazimo na lijep uzorak založenih naušnica, pa tako nalazimo založene jeftine naušnice poput primjerice jednog para nepoznatog materijala izrade koji je Marco *sartor*, odnosno krojač, založio naušnicu za svotu od 12 solida,¹³⁸³ preko jednog skupljeg para srebrnih naušnica koje je *per una cedula*, odnosno uz pisanu potvrdu založio Radoslav Dragošić,¹³⁸⁴ do najskupljeg para založenih naušnica koje je za isnos nešto manji od tri dukata založio Mihael Hlapčinić.¹³⁸⁵

U promatranim inventarima dobara nalazi se i devet para naušnica koje su bile napravljene u obliku uobliku mirodijskih klinčića *garofalladni*, no moguće je kako su takve naušnice zapravo bile slične jagodama kojima slični vrh klinčića, a uz šibensko, navedeni tip je bio prisutan i na splitskom području.¹³⁸⁶ Popisivači ovaj tip naušnice nisu podrobnije opisivali, no sama činjenica kako je za navedenih devet primjeraka navedeno kako su *grozdoliki* možemo samo po sebi smatrati detaljnijim opisom naušnice. Najsadržajniji opis ovakvog tipa naušnice nalazimo u inventaru dobara šibenskog građanina Petra Milinovića gdje su izvršitelji njegove posljednje volje procijenili jedan *par de cercelli garophaole de argento librarum sei*, odnosno jedan par srebrnih i grozdolikih naušnica na otprilike jedan dukat.¹³⁸⁷ Materijal izrade ovakvog tipa naušnica navodi se još samo još u inventaru dobara šibenskog građanina, a riječ je o tri para pozlaćenih grozdolikih naušnica navedenih kao, *3 pera de cercelli garofalladi indoradi* koje je posjedovao Vukota Berčić.¹³⁸⁸ Jedini ostali podatci koje saznajemo iz upisa u kojima se spominju *grozdolike* naušnice jest činjenica kako su vlasnici tog tipa naušnica bili šibenski građani (četiri osobe), te jedan distriktualac.¹³⁸⁹

¹³⁸² DAZd, ŠB, KV, kut.16, sv. II / vol. 15. IV. b, fol. 36.

¹³⁸³ DAZd, ŠB, KV, kut.16, sv. II / vol. 15. IV. b, fol. 5.

¹³⁸⁴ DAZd, ŠB, KV, kut.16, sv. II / vol. 15. IV. b, fol. 4'.

¹³⁸⁵ DAZd, ŠB, KV, kut.16, sv. II / vol. 15. IV. b, fol. 6'.

¹³⁸⁶ I. Anzulović, *Nakit na zadarskom području*, str. 207.

¹³⁸⁷ Popisivači su u navedenom inventaru dobara, naveli kako spomenute naušnice, zajedno za još nekoliko predmeta pripadaju Petrovoj supruzi Biloslavi (DAZd, ŠB, KV, kut.16, sv. II / vol. 15. IV. b. 8, fol. 378'-379).

¹³⁸⁸ DAZd, ŠB, KV, kut.16, sv. II / vol. 15. IV. b. 3, fol. 139

¹³⁸⁹ U inventaru dobara šibenskog distriktualca Jakova Berčića *de villa Stranich* iz 1455. g. nailazimo i na par grozdolikih naušnica navedenih kao *per de cerceli garofaladi* (DAZd, ŠB, KV, kut.16, sv. II / vol. 15. IV. b. 3, fol. 159').

Ipak, smatram kako činjenica što ovakav tip naušnice ne nalazimo kod niti jednog patricija ne mora nužno značiti kako je riječ o jeftinom predmetu, posebice ako se uzme u obzir kako je ranije navedena *grozdolika* naušnica Petra Milinovića vrijedila otprilike jedan dukat, nego da je to jednostavno posljedica uzorka, ali i općenite rijetkosti takvog nakita.

Prema rječniku mletačkog dijalekta autora Giuseppea Boeria, *nauxelle* su bile tip naušnica u obliku polumjeseca ili zvončića.¹³⁹⁰ Osim što u promatranom uzorku nalazimo na izrazito malen broj primjeraka, zanimljivo je napomenuti kako je riječ o vrsti naušnica koja se očito nije nosila, a time niti popisivala u parovima već po komadu, poput dva komada koje je posjedovala šibenska građanka Marica, supruga pok. Jurice Puhovića, koje su navedene kao *dui nauixelle*,¹³⁹¹ ili primjerice *3 naueselle* koje nalazimo u inventaru dobara šibenskog građana i ranarnika Jakova Bolješića.¹³⁹² Prema dostupnoj literaturi, tip naušnica oblika polumjeseca se javlja tek tijekom XVII. st. no moguće je kako nije riječ o istom tipu, a potrebno je napomenuti kako se takav tip naušnice pojavljuje i na prostoru Labina u XVI. st., kao npr. u mirazu Uršule, kćeri pok. Stjepana Grubića gdje se navode *doi nauiselle valoris librarum solidos 6*.¹³⁹³ Nažalost, zbog malog broja upisa nemamo niti jedan podatak o materijalima ili novčanoj vrijednosti ovog predmeta, ako uzmemo u obzir kako je navedena Marica supruga pok. Jurice Puhovića kako njen inventar dobara sugerira bila imućnija, jednako kao i navedeni ranarnik Jakov Bolješić, te da se kao vlasnik još jedne takve naušnice spominje *magister sartor* Mihael Dismanić,¹³⁹⁴ možemo sa sigurnošću utvrditi kako nije riječ o jeftinom predmetu.

XIII.3. Ogrlice i ostali nakit

Ogrlica je pod nazivom *fil*, vrsta nakita koja je bila prisutna no ne i česta u srednjovjekovnom razdoblju, a uglavnom se ukrašavala biserima u skladu sa velikom popularnošću, ali i dostupnošću samih bisera uzgojem školjki bisernica u okolici šibenskog distrikta.¹³⁹⁵ Nažalost, u promatranom fondu inventara dobara stanovnika šibenske komune

¹³⁹⁰ Giuseppe Boerio, *Dizionario*, str. 438: *Navesèle, nauiselle*, ženske naušnice, oblika polumjeseca ili zvončića.

¹³⁹¹ DAZd, ŠB, KV, kut.16, sv. II / vol. 15. IV. b. 5, fol. 243.

¹³⁹² DAZd, ŠB, KV, kut.16, sv. II / vol. 15. IV. b. 2, fol. 89'.

¹³⁹³ G. Budeč, Materijalni predmeti labinskog stanovništva, str. 365.

¹³⁹⁴ DAZd, ŠB, KV, kut.16, sv. II / vol. 15. IV. b. 2, fol. 373'.

¹³⁹⁵ I. Anzulović, Nakit na zadarskom području, str. 212.

nemamo izraženu niti jednu cijenu koja bi mogla precizirati vrijednost ovog predmeta no sa druge strane nudi neke parametre koji dokazuju visoku materijalnu vrijednost ovakvih komada nakita. Najprije je potrebno izdvojiti podatak kako vlasničku struktura od 20 ogrlica zapisanih u navedenom uzorku, čini osam izrazito bogatih šibenskih patricija, pet građana, te jedna duhovna osoba.¹³⁹⁶ Nadalje, među građanskim inventarima u kojima su navedeni primjerci bisernih ogrlica, riječ je uglavnom o pripadnicima ili pripadnicama bogatijeg građanskog sloja, poput primjerice Kate, udovice pokojnog šibenskog ranarnika Jurja, koja je među vrojnim lijepim materijalnim predmetima posjedovala i ogrlicu sa manjim biserima navedenu kao *fil de perle minude*,¹³⁹⁷ ili primjerice Vlade *Xurine* supruge pok. Ivana *de Ragusio* koja je posjedovala bisernu ogrlicu jednostavno navedenu kao *1° fil de perle*.¹³⁹⁸ Promatrani inventari dobara sugeriraju kako su neke osobe imale i više bisernih ogrlica, pot primjerice Jurja Banjvarića *de Sibenico* koji je posjedovao dvije od čega je jedna posebno zanimljiva jer je bila na plavom koncu, a navedena je kao *fileto azuro de perle*.¹³⁹⁹ Kao što je ranije navedeno popisivači nam nisu zapisali niti jednu cijenu bisernih ogrlica, a nešto najbliže predodžbi jest upis iz inventara dobara *ser* Jurja Kamenarića iz koje saznajemo kako je navedeni uzeo u zalog dvije biserne ogrlice, dva zlatna prstena, te jedan srebrni pojas *per librarum 111 solidos 12* od drugog patricija *ser* Pavla Tomaševića.¹⁴⁰⁰ Ako uzmemo u obzir činjenicu kako je moguće da je riječ o posudbi kojom je *ser* Juraj Kamenarić pogodio pripadniku istog staleža, te uzevši u obzir da dva zlatna prstena i pojas nisu mogli vrijediti više od 50 šibenskih libara, možemo reći kako su dvije ogrlice *ser* Pavla Tomaševića vrijedila barem desetak dukata.

Uz naziv *fil de perle*, za ogrlice se pojavlju pojam *corda* ili *cordella*, no nažalost u samo dva inventara dobara. Tako primjerice nalazimo jedan takav primjerak naveden kao *cordella de perle* u inventaru šibenskog patricija *ser* Marka Ivanova,¹⁴⁰¹ dok je Juraj Banjvarić *de Sibenico* uz klasičnu bisernu ogrlicu posjedovao i *perle in corda* što vjerojatno sugerira na nisku bisera.¹⁴⁰² Točan opis takvog predmeta je u ovome trenutku nemoguće priložiti zbog prtemalenog broja uzoraka, međutim s obzirom na činjenicu kako se primjerice

¹³⁹⁶ Navedena duhovna osoba jest šibenski *archiezbiter* Jakov Žiljavić (DAZd, ŠB, KV, kut.16, sv. II / vol. 15. IV. b. 3, fol. 175').

¹³⁹⁷ DAZd, ŠB, KV, kut.16, sv. II / vol. 15. IV. b. 2, fol. 77.

¹³⁹⁸ DAZd, ŠB, KV, kut.16, sv. II / vol. 15. IV. b. 2, fol. 75'.

¹³⁹⁹ DAZd, ŠB, KV, kut.16, sv. II / vol. 15. IV. b. 2, fol. 64'-65.

¹⁴⁰⁰ *Item /2/ fili de perle et 2 aneli doro et una centura darzento inpegno de condam ser Polo Thomasouich* (DAZd, ŠB, KV, kut.16, sv. II / vol. 15. IV. b, fol. 5').

¹⁴⁰¹ DAZd, ŠB, KV, kut.16, sv. II / vol. 15. IV. b. 8, fol. 343.

¹⁴⁰² DAZd, ŠB, KV, kut.16, sv. II / vol. 15. IV. b. 2, fol. 65'.

u inventaru dobara Jurja Banjvarića navode i perle in corda, ali i *fil ce perle*, očito je kako je riječ o predmetima kojisu su donekle nalikovali, ali su ipak bili različiti.

Nadalje, *corda* ili *cordon* se pojavljuje još u nekoliko primjeraka bez bisera. Tako primjerice saznajemo kako je šibenski patricij *ser* Filip Šižgorić posjedovao jednu ogrlicu od svile sa zlatom, odnosno *cordon de seda rossa cum oro*,¹⁴⁰³ dok u inventaru dobara *ser* Ilije Tolimerića nalazimo dvije srebrne ogrlice navedene kao *cadene darzento*.¹⁴⁰⁴

* * *

Među pokretnim dobrima stanovnika šibenske komune, nalazio se i manji broj vrijednih predmeta poput dragog kamena odnosno, rubina ili dijamanta, te plemenitih kovina poput čistog zlata i srebra. U promatranom uzorku također nailazimo i na bisere koji nisu trenutno bili nanizani na ogrlice. Među dragim kamenjem je najzastupljeniji sa sedam komada bio rubin koji pripada u skupinu od četiri najvrijednija draga kamena uz smaragde, dijamante i safire. S obzirom kako je rubin dragi kamen čija boja varira od ljubičaste do tamnocrvene, popisivači su u dva upisa naznačili kako je riječ o ljubičastom rubinu. Tako primjerice saznajemo kako je patricij *ser* Ilija Linjičić posjedovao jedan grublji rubin naveden kao *rubin pauonazo frusto*,¹⁴⁰⁵ dok je patricij Luka Butrišić posjedovao sličan, ali *ženski* komad rubina naveden kao *rubin da dona pauonazo*.¹⁴⁰⁶ Spomen rubina navedenog kao *rubin pocho valor*, odnosno rubin male vrijednosti kojeg nalazimo u inventaru dobara *ser* Šimuna Tavelića sugerira na činjanicu kako je navedeni komad dragog kamena gotovo sigurno bio manje vrijednosti zbog skromne veličine, no nikako ne i lažni dragi kamen jer je lažno drago kamenje pristiglo na istočnojadranski prostor tek u XVI. stoljeću.¹⁴⁰⁷ Da je u kasnosrednjovjekovnoj šibenskoj komuni postojao sloj ljudi koji su mogli posjedovati i najskuplje komade vrijednih kamena i metala, potvrđuje ponovno i inventar dobara *ser* Ilije Tolimerića u kojem nalazimo i jedan komad dijamanta procijenjen na čak 30 dukata, odnosno *diamante de ducati tredexe*.¹⁴⁰⁸ Biseri koji nisu bili navedeni u niskama na koncu nalazimo u rijetkim dokumentima poput primjerice inventara dobara šibenske građanke Dobre, supruge Radovana Retkovića iz 1454. g., u kojem među brojnim lijepim materijalnim

¹⁴⁰³ DAZd, ŠB, KV, kut.16, sv. II / vol. 15. IV. b. 3, fol. 131'.

¹⁴⁰⁴ DAZd, ŠB, KV, kut.16, sv. II / vol. 15. IV. b, fol. 29'-30'.

¹⁴⁰⁵ DAZd, ŠB, KV, kut.16, sv. II / vol. 15. IV. b. 5, fol. 216.

¹⁴⁰⁶ DAZd, ŠB, KV, kut.16, sv. II / vol. 15. IV. b. 5, fol. 261'.

¹⁴⁰⁷ I. Anzulović, *Nakit na zadarskom području*, str. 212.

¹⁴⁰⁸ DAZd, ŠB, KV, kut.16, sv. II / vol. 15. IV. b, fol. 29'.

predmetima nalazimo *Oct[.oštećena margina] doi de perle*,¹⁴⁰⁹ ili kod ranije spominjanog Jurja Banjvarića koji je među brojnim lijepim komadima nakita posjedovao i *perle grosete vn pocho* 220.¹⁴¹⁰

Čisto srebro nalazimo u također malom broju inventara dobara (tri inventara i ukupno 11 unci srebra). Uglavnom je riječ o pripadnicima bogatijeg komunalnog društvenog sloja, pa takako primjerice jednu uncu srebra, navedenu kao *onza de argento roto*, odnosno 30,12 grama nalazimo u inventaru dobara šibenskog patricija i zapovjednika galije *ser Šimuna Tavelića*,¹⁴¹¹ dok u inventaru dobara *ser Šimuna Šižgorića* nalazimo čak nešto malo više od 120 grama.¹⁴¹² Ipak, kao najveću zabilježenu količinu srebra nalazimo u inventaru *ser Jakova Ferro* koji je posjedovao čak *onze 16 darento*, odnosno 481, 96 grama¹⁴¹³ Zlato se na ovakav način navodi samo u spomenutom inventaru dobara *ser Šimuna Tavelića* pa tako saznajemo kako je navedena osoba uz uncu srebra posjedovala i 30, 12 grama zlata.¹⁴¹⁴

XIII.4. Osobni religijski predmeti

Religijska praksa odnosno pobožnost bila je vrlo važan segment svakodnevnog života stanovnika svih dalmatinskih komuna, pa tako i Šibenika.¹⁴¹⁵ Ovdje promatrani inventari dobara, kao i niz drugih privatno-pravnih vrela zapisanih u kancelarijama komunalnih bilježnika (prije svega oporuke, matrikule bratovština, narativna vrela kao *vitae* i *legendae* svetaca i drugi izvori), omogućuju prilično kvalitetnu rekonstrukciju tzv. laičke pobožnosti u svim razdobljima srednjeg vijeka. No, za razliku od oporuka, koje su postale jedan od temeljnih izvora za razmatranje ove problematike, inventari dobara dosada su vrlo rijetko korišteni u tu svrhu, iako se upravo te dvije vrste izvora odlično nadopunjavaju pružajući raznolike podatke kako o pobožnosti na razini komune tako i na razini intimnog prakticiranja

¹⁴⁰⁹ DAZd, ŠB, KV, kut.16, sv. II / vol. 15. IV. b. 2, fol. 58.

¹⁴¹⁰ DAZd, ŠB, KV, kut.16, sv. II / vol. 15. IV. b. 2, fol. 66.

¹⁴¹¹ DAZd, ŠB, KV, kut.16, sv. II / vol. 15. IV. b. 7, fol. 327.

¹⁴¹² /4 / *vnze de argento da piu raxon* (DAZd, ŠB, KV, kut.16, sv. II / vol. 15. IV. b. 4, fol. 143').

¹⁴¹³ Konkretni upis je prepun prekrštenih bilješki, no jasno je iz njega kako je riječ o srebru od kojega je pokojini *ser Rafael Ferro* namjeravao ili dao netom prije smrti izraditi neke predmete, najvjerojatnije nakit, što je jasno iz komentara: *lauoradi de piu lauoreri* (DAZd, ŠB, KV, kut.16, sv. II / vol. 15. IV. b. 5, fol. 268').

¹⁴¹⁴ DAZd, ŠB, KV, kut.16, sv. II / vol. 15. IV. b. 7, fol. 327.

¹⁴¹⁵ Unutar hrvatske medievistike istraživanje pobožnosti u srednjovjekovnim urbanim i ruralnim sredinama danas je jedno od popualnijih područja istraživanja. Razni autori istražuju raznolike izričaje religioznosti kao što su hodočašća, odnos prema vječnom životu, hagiografska problematika odnosno utjecaj kultova svetaca na laičku pobožnost, religiozna uloga bratovština, itd.

religioznih osjećaja. Kao što će se vidjeti iz podataka koje pružaju šibenski inventari dobara, oni su osobito vrijedni jer pružaju uvid u neke, dosada slabo istražene, segmente privatne odnosno intimne pobožnosti. Naime, činjenica da se neki religiozni predmeti u inventarima dobara šibenskih stanovnika vrlo često spominju ukazuje na težište na koje je postavljeno izražavanje intimnih vjerovanja unutar privatnog prostora kućanstava kako bogatih tako i siromašnih stanovnika Šibenika.

Među predmetima uz pomoć kojih su stanovnici kasnosrednjovjekovne šibenske komune prakticirali svoju intimnu pobožnost prednjače razne slike svetaca koje se u promatranom uzorku redovito pojavljuju pod nazivom *anconea* (70 komada). Promatrani uzorak ukazuje kako je riječ o osobnom religijskom predmetu kojega primjerke nalazimo navedene u inventarima dobara stanovnika nastanjenih unutar gradskih zidina, točnije pripadnika komunalne elite.¹⁴¹⁶ Riječ je o predmetu koji je najčešće bio smješten u ormaru koji je prednjom stranom bio otvoren oku promatrača, a nazivao se *armaruol*, a promatrani uzorak inventara dobara ukazuje kako je 20 *anconea* bilo smješteno upravo na takav način.¹⁴¹⁷ Tako je primjerice *magister pelliparius* i šibenski građanin Jakov Ostojić u svom opsežnom inventaru dobara imao navedenu jednu takvu svetačku sliku smještenu u ormaru, a navedenu kao *anconeta piccola cum suo armaruol*,¹⁴¹⁸ a slične predmete nalazimo i u ostalim inventarima dobara komunalne elite.¹⁴¹⁹ Podatci iz inventara dobara ukazuju da su se takve slike, koje su često su prikazivale likove svetaca koji su za određene obitelji imali posebno značenje, najčešće nalazile unutar intimnijih prostora kućanstava u kojima su ukućani mogli prakticirati molitvene obrede. Tako je u inventaru dobara Jakova *Ferro* navedeno kako je ovaj bogati šibenski građanin posjedovao jednu svetačku sliku u svojoj spavaćoj sobi,¹⁴²⁰ a ta činjenica ukazuje da vlasnici takvih sakralnih slika te predmete nisu doživljavali kao neki ukrasni nego baš kao intimni pobožni predmet. Nažalost, promatrani uzorak ne otkriva mnogo podataka o ikonografskim programima prikazanim na slikama svetaca, pa tako nalazimo samo četiri prikaza Blažene Djevice Marije, što dodatno upućuje na dominaciju marijanskog kulta u

¹⁴¹⁶ Pa tako: *nobiles cives* u 19 slučajeva, *cives* u 16, *forenses* višeg materijalnog statusa u 2, te *habitatores* u 1 slučaju, ali opet kod osobe višeg materijalnog položaja.

¹⁴¹⁷ Inače, u drugim komunama kasnog srednjovjekovlja, primjerice u Zadru, Rabu i Trogiru, u izvorima također nailazimo na ovaj predmet, ali se on povremeno, uz naziv *ancona*, pojavljuje i pod latinskim terminima *icona* i *imago*

¹⁴¹⁸ DAZd, ŠB, KV, kut.16, sv. II / vol. 15. IV. b. 2, fol. 85.

¹⁴¹⁹ Ovakve slike u ormarima nalazimo isključivo u inventarima dobara pripadnika bogatog građanskog i patricijskog sloja društva pa je tako, uz navedenu sliku sa ormarom, potrebno izdvojiti i sličan primjerak zapisan kao *anchoneta cum so armaruol* koju je posjedovao vrlo ugledni šibenski patricij i *ser* Martin Miršić DAZd, ŠB, KV, kut.16, sv. II / vol. 15. IV. b. 3, fol. 162.

¹⁴²⁰ DAZd, ŠB, KV, kut.16, sv. II / vol. 15. IV. b. 5, fol. 268'.

Šibeniku, baš kao i u drugim dalmatinskim ali i europskim urbanim sredinama kasnog srednjovjekovlja. Od četiri spomena Djevice Marije dva nalazimo u inventaru dobara Grgura Pape koji je više puta u radnji istaknut kao imućan *habitor Sibenici*, a posjedovao je *doy anchone de la nostra dona*.¹⁴²¹ Šibenski patricij Ilija Tolimerić je posjedovao sličnu sliku, ali sa dodanim detaljem Isusa na raspela i prikazom sv. Ivana,¹⁴²² dok je Leonardo Barbo, šibenski građanin koji je 1467. g. umro od kužne epidemije, odnosno *quo peste obiit*, posjedovao sliku sv. Bernardina, tada vrlo popularnog mendikantskog sveca podrijetlom iz Siene.¹⁴²³

Uz malen broj spomena zastupljenih svetaca, promatrani uzorak inventara dobara malo govori i o detaljima izrade ovih sakralnih slika. Tako samo iz jednog dokumenta saznajemo nešto o materijalima na kojima su rađene takve svetačke slike, a riječ je o drvu i papiru. Ove podatke nalazimo u inventaru dobara iz kojega saznajemo kako je *Chatiza uxor Iohanni Bossine* u trenutku smrti 1456.g. posjedovala jednu sliku oslikanu na drvu, odnosno *I^a Anchoneta de legno*, a nekoliko upisa kasnije nalazimo i zabilješku o više ikona na papiru.¹⁴²⁴

Iako u promatranim inventarima dobara kasnosrednjovjekovne šibenske komune ne nalazimo ovakve svetačke slike u posjedu distriktualnog stanovništva, druge vrste dokumenata pokazuju kako je i ono bilo upoznato sa ovakvim tipom prakticiranja intimne pobožnosti. Tako primjerice iz oporuke koju je *sanus corpore*, dakle tjelesno zdrav, 1455. g. sastavio Marin Piljušić *de villa Mitlo*, saznajemo kako je isti ostavio novčana sredstva za izradu jedne sakralne slike u crkvi sv. Mihovila u svom rodnom selu.¹⁴²⁵ Riječ je, naravno, o vrsti legata koju su prakticirali pripadnici svih komunalnih društvenih slojeva šibenske i ostalih dalmatinskih komuna.¹⁴²⁶ No za razliku od urbane elite, koja je, kao što je naprijed rečeno, često posjedovala sakralne slike za prakticiranje intimne pobožnosti, distriktualno stanovništvo, zbog slabijeg materijalnog i financijskog položaja, sudjelovalo je s manjim novčanim legatima u prikupljanju novca za narudžbu i izradu sakralnih slika koje su trebale biti smještene u lokalnim odnosno seoskim crkvama, pri čemu je težnja za spasom duše imala

¹⁴²¹ DAZd, ŠB, KV, kut.16, sv. II / vol. 15. IV. b. 5, fol. 230.

¹⁴²² *anchonea cum vn crucifixo sanctam Mariam e sancto Zuane tuta de [nečitko]* (DAZd, ŠB, KV, kut.16, sv. II / vol. 15. IV. b, fol. 31).

¹⁴²³ *Anchoneta de san Bernardin* (DAZd, ŠB, KV, kut.16, sv. II / vol. 15. IV. b. 8, fol. 385).

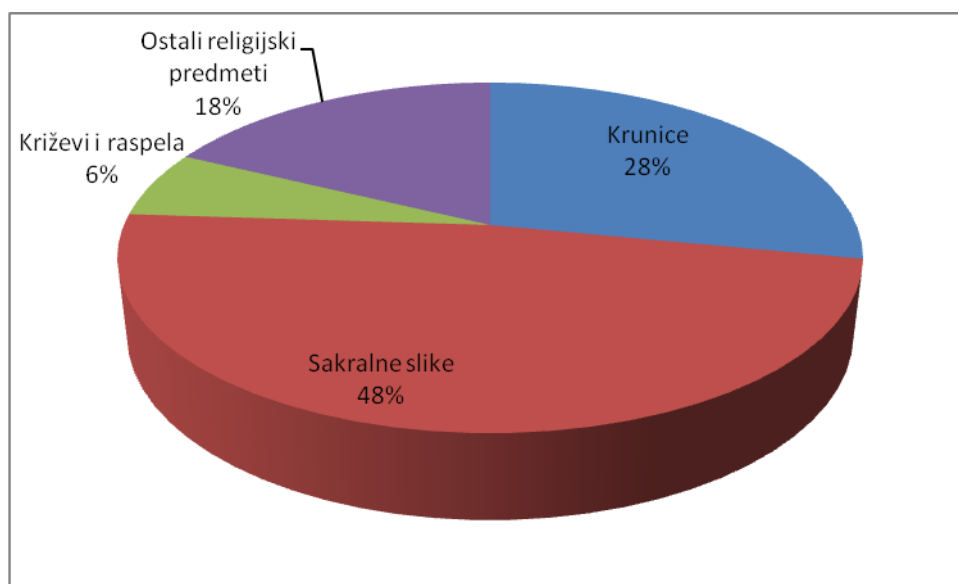
¹⁴²⁴ *Alchune anchonete de charta* (DAZd, ŠB, KV, kut.16, sv. II / vol. 15. IV. b. 3, fol. 169).

¹⁴²⁵ *legauit pro una anchona fabbrichanda ecclesie sancti Michaelis de villa Mitlo libras quadraginta duos paruorum* (DAZd, ŠB, KV, kut.16, sv. II / vol. 15. IV. a, fol. 74a).

¹⁴²⁶ Tako primjerice iz oporuke šibenskog kanonika Jurja pok. Ivana iz 1456. saznajemo kako je navedeni svećenik ostavio novčani legat bratovštini sv. Duha u gradu Šibeniku za izradu jedne slike: *fratalee Sancti Spritus de Sibenico libras vigintiinquam expendendas in una anchona*. DAZd, ŠB, KV, kut.16, sv. II / vol. 15. IV. a, fol. 92a.

vrlo važnu ulogu. Navedeni slučaj predstavlja još jedan od primjera koji ukazuju na veliki zamah u “demokratizaciji” u raznolikosti darivanja pobožnih legata, pogotovo ako ovakav legat usporedimo sa onima iz Zadra u XIII. stoljeću kada su takve legate ostavljali isključivo pripadnici komunalne elite.¹⁴²⁷

Grafikon 73. Religijski predmeti u inventarima dobara kasnosrednjovjekovne šibenske komune

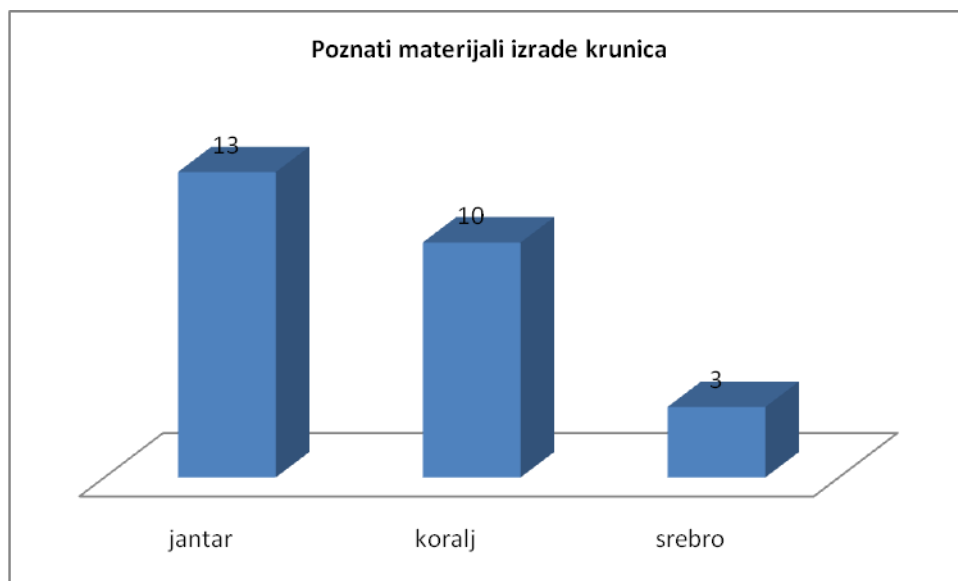
Uz svetačke slike, najzastupljeniji predmet za prakticiranje osobne religioznosti u promatranom uzorku je svakako bila krunica ili ružarij odnosno *paternoster* ili *corona de paternostri* (41 komad). Ovaj religijski predmet bio je namjenjen također osobnoj pobožnosti odnosno individualnoj molitvi svakog vjernika i to najčešće upućen Bogu i Blaženoj Djevici Mariji kao najutjecajnijoj *mediatrix* između Boga i vjernika u ukupnoj *communio sanctorum* kasnog srednjovjekovlja.¹⁴²⁸ Promatrani uzorak sugerira kako su ovaj religiozni predmet, barem koncem sarednjeg vijeka, još uvijek posjedovali pripadnici isključivo gradskog stanovništva (10 patricija, 5 građana, te 1 *habitor*), dok primjerice niti jedan ružarij nije zabilježen u inventaru dobara nekog od distriktualaca u promatranom razdoblju. Prilikom

¹⁴²⁷ Z. Ladić, Legati kasnosrednjovjekovnih dalmatinskih oporučitelja, str. 17

¹⁴²⁸ Ružarij se pojavljuje u razvijenom srednjem vijeku točnije u XIII. st., a početna ideja, koju je popularizirao sv. Dominik, pretpostavljala je krunicu kao vijenac sačinjen od ruža, a koje simboliziraju molitvu Blaženoj Djevici Mariji. *Leksikon ikonoigrafije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva*, ur. Anđelko Badurina, Kršćanska sadašnjost, Zagreb 2000., str. 397.

izrade krunice, kao jednog od simbola duboko intimne pobožnosti, kasnosrednjovjekovni obrtnici su se služili raznim materijalima. Zbog raznolikih materijala korištenih u izradi, promatrani uzorak inventara dobara nam otkriva materijal izrade za čak 63% ovog religijskog predmeta (vidi Grafikon 74.).

Grafikon 74. Materijali izrade krunica prema inventarima dobara 1451.-1467.

Kao što je prikazano na Grafikonu 74., u izradi krunica prednjače dva materijala koji su i inače bili prilično česti u izradi krunica na području istočnojadranskih komuna – jantar i koralj.¹⁴²⁹ U promatranom uzorku prednjači jantar (50% materijala u izradi krunica), žuto-smeđi ili smeđi mineral iz skupine fosilnih smola koji je na mediteranskom prostoru imao istaknuto mjesto u izradi nakita od antike do današnjih dana. Iako u današnje vrijeme posebnu vrijednost imaju komadi jantara sa fosiliziranim kukcima, možemo sa sigurnošću ustvrditi kako je takav dodatni tip ukrasa bio nevažan u izradi krunica koje su, s obzirom na podatke iz promatranih inventara dobara, bile posebno lijepo izrađene. Tako lijepo opisane primjerke jantarnih krunica nalazimo u inventaru dobara *ser* Jurja Kamenarića koji je, među čak pet ružarija, posjedovao jedan lijep i velik primjerak žute jantarne krunice, naveden kao *par de paternostri zali grossi*.¹⁴³⁰ Potrebno je istaknuti i jedan vrlo lijep primjerak koji je u trenutku

¹⁴²⁹ Primjerice, u istarskom Labinu u prvoj polovini XVI. st. kao materijali izrade ružarija spominju se samo jantar i koralji. G. Budeč, Materijalni predmeti labinskog stanovništva, str. 364.

¹⁴³⁰ DAZd, ŠB, KV, kut.16, sv. II / vol. 15. IV. b, fol. 6.

zaređenja u samostanu *Omnium Sanctorum de Sibenico*, posjedovala trećoredica Margarita *de Sibenico*, zapisan kao *corda de paternostri negri dambro cum croseta*, odnosno jedna krunica od crnog jantara s križićem.¹⁴³¹

Promatrani uzorak ukazuje i na znatnu zastupljenost krunica izrađenih od koralja koji je činio 38% materijala korištenih u izradi ovog predmeta. Zanimljivo je kako se prilikom popisivanja ovakvih ružarija, uz koralj kao temeljni materijal njihove izrade, često navode i srebrni križići kao sastavni dio ovog religioznog predmeta, a koji su, ovisno o svakom pojedinom ružariju, varirali od jednog do 44 komada (naime, nalazimo ukupno 9 krunica urešenih na takav način). Tako primjerice u inventaru šibenskog patricija *ser Tome Miršića* nalazimo *par de paternostri de corallo* koja je bila ukrašena sa srebrnim križićem, odnosno *cum vna croxeta de argento*.¹⁴³² Sličan primjerak je posjedovao i *doctor artium et medicine Antun de Spilimbergo*, ali je ona, za razliku od krunice u posjedu *ser Tome Miršića*, imala više srebrnih križića.¹⁴³³ Pri spomenu ovako ukrašenih krunica, svakako treba navesti i koraljnu krunicu koju je posjedovao šibenski patricij *ser Šimun Šižgorić*, a uz koju je osim koralja kao materijala izrade navedeno kako je bila ukrašena sa 44 križića, točnije *corda da paternostri da coraio cum [cai..o] de perle cum /44/ crosete*.¹⁴³⁴

Uz navedene materijale potrebno je izdvojiti i tri krunice za koje je navedeno kako su izrađene od srebra, od čega je jedna bila i pozlačena. Tako u inventarima dobara spomenutih šibenskih patricija *ser Jurja Kamenarića* i *ser Tome Miršića* nalazimo po jedan primjerak srebrnih krunica jednostavno navedenih kao *par de paternostri de argento*.¹⁴³⁵ Posljednji primjerak srebrne, ali i pozlačene krunice, naveden kao *Par de paternostri de argento indoradi* nalazimo u inventaru dobara šibenskog patricija *ser Ilije Tolimerića*, a zanimljivo je kako je zapisivač inventara zabilježio i cijenu procijenivši ih na čak 12 šibenskih dukata, što pokazuje da se radilo o vrlo vrijednim predmetima.¹⁴³⁶ Materijali izrade nisu navedeni za 15 krunica, pa se ne može govoriti o njihovoj ljepoti ili novčanoj protuvrijednosti. No, čak i u takvim slučajevima nailazimo na vrlo lijepe i vrijedne primjerke ružarija kao primjerice *par*

¹⁴³¹ Unatoč činjenici kako boja jantara varira između žute i tamnih tonova smeđe, možemo pretpostaviti kako je ovaj komad jantara od kojega je izrađena navedena krunica bio vrlo tamne varijante koju je popisivač naveo kao crna. DAZd, ŠB, KV, kut.16, sv. II / vol. 15. IV. b, fol. 1'.

¹⁴³² DAZd, ŠB, KV, kut.16, sv. II / vol. 15. IV. b, fol. 46'.

¹⁴³³ *corda de paternostri de corallo cum croxete darzento* (DAZd, ŠB, KV, kut.16, sv. II / vol. 15. IV. b, 7, fol. 323).

¹⁴³⁴ DAZd, ŠB, KV, kut.16, sv. II / vol. 15. IV. b, 3, fol. 143'.

¹⁴³⁵ DAZd, ŠB, KV, kut.16, sv. II / vol. 15. IV. b, fol. 3., 46'.

¹⁴³⁶ DAZd, ŠB, KV, kut.16, sv. II / vol. 15. IV. b, fol. 29'.

de paternostri azuri cum croseti 28 de arcento, odnosno nebesko plava krunica sa 28 srebrnih križića koju je posjedovao šibenski građanin Juraj Banjvarić.¹⁴³⁷

Promatrani uzorak ukazuje i na popularnost još jednog intimnog predmeta vezanog uz pobožnost, iako u nešto manjoj mjeri. Radi se o raspelima koji se nazivaju *croxete*, a spominju se četiri puta, te o jednom raspelu nazvanom *crucifixo*. Maleni križevi pod nazivom *croxeta* su uglavnom bili jednostavno opisivani uz opasku kako su bili izrađeni od srebra, dok je jedan primjerak kojega je posjedovao *magister calafatus* Mihovil Ratčić bio srebrni i pozlaćen, odnosno *croxeta de arzenta indorado*.¹⁴³⁸ Jedinu spomen raspela nalazimo u inventaru šibenskog patricija *ser* Antuna Banjvarića, te saznajemo kako je taj primjerak bio drven i neoslikan.¹⁴³⁹ No, i ovi predmeti predstavljaju važan aspekt svakodnevnice i intimne pobožnosti stanovnika šibenske komune.

Od preostalih predmeta koje nalazimo u inventarima dobara stanovnika kasnosrednjovjekovne šibenske komune, niti jedan nema značajniju ulogu u prakticiranju osobne pobožnosti. Primjerice, nalazimo 12 svijeća za krštenje, no one se spominju u jednom dokumentu, pa se očito ne radi o nekom širem trendu u pobožnosti. Radi se o *12 candelle batizate* koje je posjedovao *magister lapicida* Andrija Butčić, no nažalost popisivač nije precizirao za čije su se krštenje one koristile ili su se tek trebale koristiti.¹⁴⁴⁰ U nekim drugim komunama, kao Zadru, svjećnjaci i svijeće su bili vrlo česti među legatima i to već od XIII. stoljeća,¹⁴⁴¹ a spomene svijeća nalazimo i u inventarima dobara iste komune u XIV st., pri čemu su bile uglavnom namjenjene pokopima osoba za koje su inventari dobara sastavljani.¹⁴⁴² Uz navedene svijeće nalazimo i liturgijske predmete koji se načelno nisu čuvali unutar kućanstva kao primjerice *4 fazuoli de altari*, odnosno četiri oltarna stolnjaka koje je posjedovao *prezbiter* Jakov Vukašević *de Sibenico*. Kao što i sam duhovni poziv Jakova objašnjava, očito je bila riječ o predmetu koji je on koristio prilikom obavljanja vjerskih obreda u crkvi u kojoj je bio župnik.¹⁴⁴³ U inventaru dobara istog svećenika nalazila se i *una scatola depenta cum alchune relique qual ua a san Iacomo*, odnosno oslikana kutijica sa raznim svetačkim relikvijama, za Šibenik izuzetno važnog sv. Jakova apostola.¹⁴⁴⁴ Promatrani uzorak otkriva i dva spomena kaleža, koji naravno nisu bili dio intimne, odnosno

¹⁴³⁷ DAZd, ŠB, KV, kut.16, sv. II / vol. 15. IV. b. 2, fol. 65'.

¹⁴³⁸ DAZd, ŠB, KV, kut.16, sv. II / vol. 15. IV. b. 8, fol. 387'.

¹⁴³⁹ *Crucifixo pizolo de legno non depento* (DAZd, ŠB, KV, kut.16, sv. II / vol. 15. IV. b. 5, fol. 283).

¹⁴⁴⁰ DAZd, ŠB, KV, kut.16, sv. II / vol. 15. IV. b. 5, fol. 295.

¹⁴⁴¹ Z. Ladić, *Legati kasnosrednjovjekovnih dalmatinskih oporučitelja*, str. 17.

¹⁴⁴² R. Leljak, *Inventari fonda Veličajne općine zadarske*, dok 17., str. 161.

¹⁴⁴³ DAZd, ŠB, KV, kut.16, sv. II / vol. 15. IV. b, fol. 22'.

¹⁴⁴⁴ DAZd, ŠB, KV, kut.16, sv. II / vol. 15. IV. b, fol. 22'.

osobne pobožnosti, nego se pojavljuju kao pobožni legati darivani crkvama.¹⁴⁴⁵ U promatranim inventarima prvi od dva takva primjerka nalazimo u inventaru dobara *ser* Ilije Tolimerića naveden kao *vno calexe dargento indorado cum paternostri*. Nastavak upisa sadrži opasku *Al altaro fornido* što kazuje kako je navedeni kalež izrađen za oltar u nekoj šibenskoj crkvi te je imao biti darovan kao pobožni legat nakon njegove smrti.¹⁴⁴⁶ Drugi kalež koji se nalazio u inventarima dobara posjedovala je vrlo ugledna crkvena osoba – *venerabilis dominus archipresbiter et canonicus Sibenicensis* Jakov Žiljavić, inače vrlo blizak sa ranije navedenom obitelji Tolimerić. Jakov je posjedovao *vno calexe cum 1^a [c]atena dorado*, odnosno zlatni kalež sa pozlaćenim lancem.¹⁴⁴⁷

Među religijskim predmetima koji su stanovnicima kasnosrednjovjekovne šibenske komune služili za intimno prakticiranje pobožnosti nalazimo, na kraju, i na dva kipića svetaca. Tako saznajemo kako je šibenski patricij *ser* Šimun Noičić posjedovao kipić sv. Antuna naveden kao *figura di sancto Antonio*,¹⁴⁴⁸ dok je u inventaru dobara *ser* Jakova Nikolinija, također patricija, zabilježena *figura de Madona depenta*, odnosno oslikani kipić Blažene Djevice Marije.¹⁴⁴⁹ Moguće je da se radi o predmetima koje su spomenute osobe ili netko od njihovih predaka ili poznanika donijeli sa hodočašća iz nekog od poznatih hodočasničkih središta.

¹⁴⁴⁵ Oporuke iz Zadra iz XIV. i XV. st. o tome vrlo dobro svjedoče. Z. Ladić, Legati kasnosrednjovjekovnih dalmatinskih oporučitelja, str. 18.

¹⁴⁴⁶ DAZd, ŠB, KV, kut.16, sv. II / vol. 15. IV. b, fol. 31.

¹⁴⁴⁷ DAZd, ŠB, KV, kut.16, sv. II / vol. 15. IV. b. 3, fol. 175.

¹⁴⁴⁸ DAZd, ŠB, KV, kut.16, sv. II / vol. 15. IV. b. 3, fol. 136.

¹⁴⁴⁹ DAZd, ŠB, KV, kut.16, sv. II / vol. 15. IV. b. 5, fol. 280'.

XIV. ZAKLJUČAK

Hrvatski povjesničari posljednjih dvadesetak godina sve intenzivnije razmatraju razne aspekte problematike razine materijalne kulture u pojedinim povijesnim razdobljima, no za razliku od europske, pa i američke historiografije koje su producirale više važnih cjelovitih i opširnih studija i monografija, ipak se još uvijek radi o kraćim istraživanjima i obimom manjim radovima, ponekim poglavljima unutar knjiga i zbornika radova i slično. No, to ne znači da hrvatska historiografija, pa tako i medievistika nemaju relativno dugu tradiciju istraživanja ovog aspekta prošlosti. Iako je već u razdoblju romantičarske, te nešto kasnije pozitivističke historiografije, u Hrvatskoj napisano niz kraćih crtica o raznim aspektima svakodnevnice, pa tako i o razini materijalne kulture u pojedinim povijesnim razdobljima, ti radovi, kao što je prikazano u pregledu historiografije u ovoj studiji, zapravo nisu bili proizvod ciljanog istraživanja ove tematike ili osobnih interesa pojedinih istraživača baš za problematiku razine materijalne kulture, nego posljedica istraživanja historiografske građe za neke sasvim druge teme. Stoga možemo reći da hrvatska historiografija, pa tako i medievistika, nisu pratile sve europske istraživačke tokove iako je interakcija sa historiografijama drugih europskih zemalja bila na zavidnoj razini tijekom druge polovine 19. i u cijelom 20. stoljeću. Tako, iako je Hrvatska tijekom cijelog ovog razdoblja imala vrsne historiofrafte, pojedine povijesne teme ostale su istraživački zapostavljene.

Promatrajući kronološki i tematski te obzirom na postignute rezultate koji su značajno obilježili hrvatsku medievistiku, može se slobodno reći da je pionir istraživanja svakodnevnice, a unutar nje i razine materijalne kulture, osobito za srednjovjekovne urbano-ruralne zajednice Dalmacije, ugledni hrvatski medievist Tomislav Raukar. On je, pod utjecajem prije svega francuske i talijanske medievističke historiografske škole, prvi započeo sustavna istraživanja raznih segmenata društvenog života u dalmatinskim komunama te je, na temelju višegodišnjih istraživanja sadržaja bilježničkih isprava i drugih komunalnih vrela, uočio njihovu vrijednost i važnost za istraživanje svakodnevnog života u dalmatinskim srednjovjekovnim komunama, a posredno i razine materijalne kulture. No, unatoč tome, kao i činjenici da se od sredine osamdesetih godina, a osobito od početka devedesetih godina prošlog stoljeća, polako formirao krug medievista koji su, bilo pod utjecajem Raukarovih razmišljanja bilo kroz znanstvene kontakte sa stranim povjesničarima i ustanovama, započeli opsežna istraživanja svih aspekata svakodnevnog života u srednjovjekovnoj Hrvatskoj, još uvijek nije izrađena niti jedna studija koja bi se, koristeći veliku količinu vrela podvrgnutih

analizi i usredotočenosti u prvom redu na problematiku razine materijalne kulture, mogla smatrati cjelovitim prikazom raznolikih izričaja materijalne kulture u svakodnevnom životu jedne, vremenski i prostorno, jasno definirane urbane zajednice. I to unatoč činjenici što je, kao što je ranije rečeno, u posljednjih dvadesetak godina napisano niz obimnih studija i monografija o raznolikim aspektima svakodnevnog života. Ponukan osobnim interesom proizašlim iz određenog poznavanja strane stručne literature, činjenicom nepostojanja ospežnih studija o problematici koja se ovdje istražuje, a osobito činjenicom da gotovo sve dalmatinske komune, na sreću istraživača, imaju vrlo dobro sačuvane bilježničke fondove za razdoblje od druge polovine 13. do konca 15. stoljeća, u ovom sam radu odlučio pokušati istražiti razinu materijalne kulture kao jedan od aspekata složene kasnosrednjovjekovne svakodnevnice. Obzirom na metodološke uzore, doista nisam imao problema, budući da su slični radovi napisani za niz europskih urbanih i ruralnih sredina. Izbor komune koju sam odlučio istražiti čini mi se logičan iz dva razloga. Prvo, za ovu su urbano-ruralnu zajednicu odlično i u vremenskom kontinuitetu sačuvani bilježnički fondovi za razdoblje XV. st., što je važno jer su temeljni izvori korišteni pri analizi bili privatno-pravni bilježnički dokumenti specifičnog karaktera – inventari dobara. Drugo, zato što je šibenska komuna, bez obzira što postoji nekoliko vrsnih monografija i zbornika radova, još uvijek relativno slabo istražena u svim povijesnim aspektima, a osobito po pitanju razine materijalne kulture, o čemu je do sada objelodanjeno tek nekoliko kraćih radova ili poglavlja u knjigama. Uz to, šibenska je komuna oduvijek smatrana pomalo drugorazrednom ili nezanimljivom, osobito u odnosu na velike gradove kao što su bili Zadar i Dubrovnik, što je samo intenziviralo moju želju da se u ovom radu posvetim upravo šibenskoj komuni.

Dvije su temeljne vrste pisanih bilježničkih privatno-pravnih isprava pogodne, kao što je poznato i iz iskustava stranih medievista mediteranskog prostora, za detaljno istraživanje razine materijalne kulture. Radi se o inventarima dobara i oporukama koje su, zahvaljujući prije svega njihovom sadržaju prepunom podataka vezanim uz materijalnu kulturu omogućile izvrstan uvid u problematiku razine materijalne kulture na prostoru kasnosrednjovjekovne šibenske komune. Treba reći, kao što je istaknuto i u uvodu, da se ovaj rad primarno temeljni na raščlambi podataka iz inventara dobara, dok podatci iz oporuka služe kao njihova dopuna ili radi učvršćenja, argumentacije i ilustracije pojedinih razmišljanja i teza. Kao što je razvidno iz cijelog rada, u istraživanju spomenute arhivske građe korištena je tzv. kvantitativna metoda koja je, kao što je i ranije istaknuto, u zapadnoj medievističkoj historiografiji dobro poznata i često s uspjehom korištena. Zapravo je jedini preduvjet

primjeni kvantitativne metode u postojanju velikog broja istovrsnih tipova izvora, a koji su bilježeni u vremenskom kontinuitetu. Ovdje korišteni šibenski uzorak vreća oba je spomenuta uvjeta ispunio pa je i primjena kvantitativne metode bila uspješna. Upravo veliki uzorak inventara dobara sa bogatim fondom podataka o pokretninama koje su posjedovali stanovnici šibenske komune, nadopunjen sa posljednjim voljama stanovnika grada Šibenika i njegova distrikta koje su sastavili bilježnici Karotus Vitale i njegov sin Antonije, Kristofor pok. Andrije, te Šimun Vratojević, omogućili su proučavanje navedenih aspekata materijalne kulture. Pri tome treba reći da su povremeno kao poredbena građa korišteni i inventari dobara i oporuke iz drugih dalmatinskih komuna u istom razdoblju (npr. Zadar i Split), ponovno s ciljem učvršćenja ili argumentacije pojedinih stavova ili pretpostavki. Za stjecanje cjelovite slike o razini materijalne kulture stanovnika šibenske komune od odlučne je važnosti još jedna činjenica, a radi se o tzv. demokratizaciji u sastavljanju privatno-pravnih isprava koja se u dalmatinskim komunama pojavljuje sredinom XIII., a svoj srednjovjekovni procvat doživljava upravo u drugoj polovini XV. stoljeća. Naime, činjenica da su u radu razmatrani bilježnički spisi, inventari dobara i oporuke, za pripadnike svih komunalnih društvenih staleža i to oba spola u podjednakoj mjeri, činjenica da su analizirani izvori vezani uz živote seljaka, patricija, obrtnika, ratnika, slugu i služavki i drugih, omogućila je dosada nepoznate spoznaje o razini materijalnog života pripadnika svih komunalnih slojeva, od onih najsiromašnijih do onih najbogatijih. Time je, naravno, omogućena još jedna dimenzija istraživanja, a to je razmatranje različitosti u kvaliteti materijalnog života između pripadnika raznih društvenih slojeva i profesionalnih zanimanja.

Upravo zbog navedenih razloga, koji su odredili i samu strukturu ovog rada, u njemu se bilo moguće usredotočiti na razmatranje onih aspekata razine materijalnog života o kojima postoje podatci u promatranim vrećama. Tako se u radu detaljno razmatra problematika interijera kasnosrednjovjekovnih šibenskih kućanstava (poput kuhinjskih predmeta, namještaja namjenjenog pohrani predmeta, namještaja u spavaćim sobama ili mobilijara koji se koristio prilikom blagovanja), odijevanja (donjeg rublja, košulja, raznih tipova halja, ogrtača, pokrivala za glavu, ali o odjeće), nakita (raznih tipova prstenja, naušnica, ogrlica, pa čak i dragog kamenja), liturgijskih predmeta pohranjenih unutar kućanstava (krunice, ikone, raspela), razine čitalačke kulture (književni klasici, filozofske knjige, stručni priručnici), alata, ali i posjedovanja nemale količine osobnog naoružanja. I upravo zbog činjenice da su razmotreni svi navedeni aspekti, kao i društvena, profesionalna i spolna struktura osoba za koje su sastavljani inventari dobara, sada možemo reći da je razina materijalne kulture

stanovnika kasnosrednjovjekovne šibenske komune u prvom redu ovisila o društvenom položaju i profesiji pojedinih osoba kao temeljima njihova društvenog ugleda te materijalnog i financijskog položaja. Nimalo iznenađujuće, u posjedovanju gotovo svih promatranih, gore spomenutih, pokretnina isticali su se pripadnici patricijata (i muškarci i žene) koji su i bili nositelji i pokretači novih kretanja u promjenama unutar onoga što čini materijalnu kulturu. Ipak, neki primjeri inventara dobara sugeriraju da su u komuni postojali i pripadnici drugih staleža koji su se i materijalno i financijski mogli ravnopravno nositi sa patricijatom. Radi se o pojedinim građanima ili strancima koji su se zbog unosnih zanimanja nerijetko idigli na razinu materijalnog života kakav je vodio patricijat. Također, seljaštvo nije moguće promatrati kao jedinstveno i bezlično tijelo, jer nam inventari dobara i/ili oporuke kazuju upravo suprotno. Naime, i unutar distriktualnog stanovništva jasno se uočava socijalna stratifikacija, a time i razina materijalnog života, jer i na šibenskom selu nailazimo na pojedince čija je kultura stanovanja ili kultura odijevanja vjerno slijedila uzore koji su dolazili iz središta komune – grada Šibenika.

Zanimljivo je također spomenuti još jednu pojavu koju zrcale u ovoj radnji promatrani izvori. Naime, čitajući monografije i studije o materijalnoj kulturi u raznim urbanim i ruralnim sredinama diljem Europe, zamijetio sam da se u velikom broju tih zajednica razina materijalne kulture na koncu srednjeg vijeka nije bitno razlikovala. To znači da su, primjerice, na prostoru Engleske ili Njemačke geografski relativno bliski i ekonomski slično razvijeni gradovi, imali gotovo istovjetnu razinu materijalne kulture koja je opet ovisila o društvenoj pripadnosti pojedinaca. Tom u prilog govori i činjenica da se korišteni vokabular u izvorima, a koji se odnosi na pokretnine i svjedoči o razini materijalne kulture, unutar jedne uže geografske cjeline (regije, provincije) gotovo uopće ne razlikuje zbog jednostavne činjenice da su stanovnici urbanih sredina u taim užim regijama živjeli na sličan način koristeći istu odjeću, obuću, imali su istovjetne prehrambene navike, istovjetne navike stanovanja i drugo. Nije iznenađujuće da se takve tendencije primjećuju i u slučaju kada promatramo Šibenik unutar šireg geografskog prostora, ali sličnog civilizacijskog i kulturnog okruženja. Budući da unutar takvih zemljopisnih cjelina postoje dominantnije urbane zajednice koje i nameću razinu materijalne kulture manjim urbanim sredinama, utjecaji se šire iz centara prema periferiji. Tako, primjerice, saznajemo kako se modni utjecaji sa prostora Apeninskog poluotoka vrlo brzo šire na dalmatinsku obalu. Inventari dobara pokazuju da kasnosrednjovjekovno šibensko stanovništvo nosi istu odjeću kao njihovi suvremenici iz talijanskih gradova poput Venecije, Pise ili Bologne, a zahvaljujući intenzivnom razvoju obrtničkih i trgovačkih djelatnosti,

komuna tijekom XV. st., sama proizvodi brojne odjevne predmete ili nabavlja luksuzne materijale sa mediteranskog prostora. U svrhu boljeg razumijevanja spomenute sličnosti u razini materijalne kulture na prostoru koje omeđuju Apeninski poluotok i Dalmacija, kao prilog radu izrađen je i riječnik pojmova vezanih uz materijalnu kulturu koji pokazuje da se terminologija vezana uz materijalnu kulturu u šibenskoj komuni gotovo uopće ne razlikuje od terminologije u drugim talijanskim komunama, prije svega u Veneciji.

Opći prosperitet, pa tako i poboljšanje razine materijalne kulture u šibenskoj komuni posljedica je njenog povoljnog ekonomskog položaja, ponovnog intenziviranja obnove šibenskih bedema, javnih svjetovnih i sakralnih objekata i doseljenja većeg broja stranih obrtnika i drugih profesionalnih djelatnika koji su u gospodarskoj i građevinskoj živosti komune pokušali pronaći svoju priliku. Naime, nakon ratnih događanja početkom XV. st. koji su zahvatili cijelu Dalmaciju pa tako i Šibenik, sredina i druga polovina XV. st. manifestira se u visokoj razini materijalne kulture, a što se može zamijetiti kroz posjedovanje lijepih odjevnih predmeta i skupe obuće, raznovrsnog i vrijednog nakita, ali i izgledom interijera šibenskih kućanstava. Tako namještaj, poput kreveta i predmeta za pohranu pokretnina (škrinje, kovčezi, ormari peharnici), vjerno prati suvremena kretanja i nova tehnička rješenja nastala na prostoru sjeverne mediteranske obale. Zato i promatrani izvori otkrivaju veliki broj lijepih primjeraka uvoznog mobilijara, ali i mobilijara koje su zacijelo izradili domaći majstori, nerijetko po uzoru na strane predloške. Uz prisutnost velikog broja raznih tipova ležaljki i kreveta izrađenih od jeftinih do najskupljih materijala, na visoku razinu materijalne kulture posebno ukazuje veća količina kolijevki za djecu. Bliskost šibenske komune sa ostalim dalmatinskim komunama, ali i sa komunama cijelog Apeninskog poluotoka izražavala se i na drugim razinama materijalne kulture, kao što su kultura jedenja i prehrambenih navika. Usporedba sa rezultatima sličnih istraživanja za njemačka ili francuska kućanstva pokazuju kako je Šibenik u mnogim promatranim segmentima bio na višoj razini od, primjerice, francuskih ili njemačkih kućanstava.

Ipak, opći društveni napredak neke zajednice naprepoznatljiviji je tek kada se u izvorima počinje nailaziti na predmete koji nisu isključivo nužni za preživljavanje ili za normalno funkcioniranje komunalnog, obiteljskog ili privatnog života već predstavljaju određenu nadogradnju, najčešće usmjerenu prema duhovnom usavršavanju ili prema potrebi za vanjskom, tjelesnom estetikom. Zato u kasnosrednjovkovnom Šibeniku, koji je ispunjavao navedene preduvjete, uz prisutnost velikog broja predmeta i alata u kućanstvima kojima se nadopunjavao kućni proračun ili jednostavno samostalno vršilo manje radove, nailazimo i na

veliki broj materijalnih predmeta koji se mogu smatrati luksuznima jer nisu predstavljali egzistencijalnu potrebu, odnosno nisu bili nužni u svakodnevnom preživljavanju kasnosrednjovjekovnog pojedinca. U inventarima dobara uglednih šibenskih patricija i patricijki, svećenika i opatica, bogatih liječnika ili kamenoklesara, baš kao i u inventarima dobara uglednika i sposobnih osoba iz drugih dalmatinskih komuna, povremeno nailazimo na zapise o knjigama, ponekad čak i cijelim bibliotekama, te osobnim liturgijskim predmetima (srebrne i koraljne krunice, križevi, ikone, svjećnjaci, dalmatike i dr.) koje su posjedovali kao i na veliki broj luksuznih primjeraka nakita domaće ili strane proizvodnje (drago kamenje, biseri, zlato, srebro). Naravno, nema sumnje da su Šibenčani takve luksuzne predmete posjedovali i u ranijim stoljećima, ali zasigurno u manjoj količini. Što se, pak, tiče knjiga šibenski inventari dobara ukazuju na znatno proširenje kako broja čitalačke publike tako i žanrovskih vrsta. Naime, sada se više nije radilo tek o pojedinačnim komadima misala ili brevijara, kao što je najčešće bio slučaj u svim dalmatinskim komunama do XV. stoljeća, već su pojedinci posjedovali knjige svjetovnog karaktera (primjerice Petrarca, Dante) kao i knjige koje nagovještavaju dolazak novog intelektualnog razdoblja – humanizma. Osim toga, jasno je da se radi o pasioniranim čitateljima, zaljubljenicima u knjige koje se vole i čuvaju na posebnim mjestima, a koji se u inventarima dobara nazivaju *bibliotheca* ili *libraria*. Svoj materijalni položaj i financijske mogućnosti bogati muškarci i žene rado su pokazivali u svakodnevnom prilikama odjevajući se u pomodnu, nakitom ukrašenu i skupu odjeću, čime se zapravo primjećuje udaljavanje srednjovjekovnih Šibenčana od dva stoljeća dugog razdoblja u kojem je prevladavalo mendikantska pobožnost izražavana i kroz skromno i jednostavno odijevanje.

U zaključku ovom radu nisu izneseni i detaljno obrazloženi svi rezultati postignuti detaljnom raščlambom vrela koja su korištena. Prije svega, nije spomenuto da se, pored inventara dobara i oporuka stanovnika šibenske komune, u radi koristi i niz drugih pomoćnih vrela, nekih tipičnih povjesničarskih (pravni zakonici nekoliko dalmatinskih komuna, inventari dobara, oporuke, brevijari i kodicili iz drugih dalmatinskih komuna, druge vrste bilježničkih spisa, kronike), a drugih koji više ulaze u domenu povijesti književnosti (pjesme, elegije, hagiografska djela) ili povijesti umjetnosti (slike, minijature, skulpture). Nadalje, treba reći da se ovim radom ne želi izraziti konačni stav o razini materijalne kulture stanovnika šibenske komune u kasnom srednjovjekovlju, već se on radije mora promatrati kao pokušaj postavljanja metodoloških i istraživačkih načela prema kojima je moguće izvršiti istraživanja ovog aspekta svakodnevnog života i to ne samo u šibenskoj, već i u drugim

dalmatinskim komunama. Naravno, krajnji cilj svakog historiografskog zadatka bio bi ostvariti istraživanje problematike razine materijalne kulture za cijeli istočnog Jadrana, uključujući i Istru, Hrvatsko Primorje i Boku kotorsku i to barem za radoblje od sredine 13. do konca 15. St. , odnosno onaj vremenski period u kojem je moguće izvršiti kvalitetnu medievističku analizu. Nadam se da su ovim radom prije svega postavljeni neki osnovni metodološki obrasci za razmatranje ovog problema, da je ukazano na najvažnije izvore za proučavanje razine materijalne kulture, kao i da je postavljen temeljni sadržajni i strukturalni model koji se može pratiti u mogućim daljnjim istraživanjima.

XV. POPIS IZVORA I LITERATURE

XV.1. Popis neobjavljenih izvora

DAPa, Istarski bilježnici, Antonius de Teodoris, sign. HR-DAPA-8.

Državni arhiv u Zadru (dalje: DAZd), Spisi šibenskih bilježnika (dalje: SŠB), Antun Campolongo, br. 11 / III, sv. 10. VII. b.

DAZd, SŠB, Karotus Vitale (dalje: KV), kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. a.

DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b-b. 8.

XV.2. Popis objavljenih izvora

Šibenski Diplomatarij. Diplomatarium Sibenicense, prir. Josip Barbarić – Josip Kolanović, Šibenik 1986.

Statut grada Trogira, prir. Marin Berket et al., Splitski književni krug, Svjedočanstva, knj. 11., Split 1988.

Ante Birin, Šibenski bilježnici – Pietrobono Pagano (1436.-1437.), *Povijesni prilozi*, god. 28, sv. 37, Zagreb 2009., str. 117.-188.

Statut grada Splita: srednjovjekovno pravo Splita, prir. Antun Cvitanić, Splitski književni krug, Svjedočanstva, knj. 8, Split 1987.

Knjiga statuta, zakona i reformacija grada Šibenika, ur. Slavo Grubišić, Muzej grada Šibenika, Šibenik 1982.

Spisi šibenskog kneza Fantina de Cha de Pesaro 1441.-1444., prir. Josip Kolanović, Muzej grada Šibenika, Šibenik 1989.

Zadarski statut sa svim reformacijama, odnosno, novim uredbama donesenima do godine 1563., prir. Josip Kolanović – Mate Križman, Matica hrvatska: Ogranak Zadar – Hrvatski državni arhiv, Zadar 1997.

Inventari fonda veličajne općine zadarske, knj. 1, prir. Robert Leljak, Državni arhiv u Zadru, Zadar 2006.

Andrija pok. Petra iz Cantua. Bilježnički zapisi 1353-1355, sv. I, Robert Leljak – Josip Kolanović, Državni arhiv u Zadru, Zadar 2001.

Šime Ljubić, *Listine o odnošajih između južnog Slavenstva i Mletačke Republike*, knj. V., Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium, vol. V, Zagreb 1875.

Šime Ljubić, *Listine o odnošajih između južnog Slavenstva i Mletačke Republike*, knj. VI., Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium, vol. IX, Zagreb 1878.

Šime Ljubić, *Listine o odnošajih između južnog Slavenstva i Mletačke Republike*, knj. VIII., Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium, vol. XVII, Zagreb 1886.

Šime Ljubić, *Listine o odnošajih između južnog Slavenstva i Mletačke Republike*, knj. IX., Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium, vol. XXI., Zagreb 1890.

Šime Ljubić, *Listine o odnošajih između južnog Slavenstva i Mletačke Republike*, knj. X., Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium, vol. XXII, Zagreb 1891.

Inventar dobara Mihovila suknara pokojnog Petra iz godine 1385., prir. Jakov Stipišić, Stalna izložba crkvene umjetnosti u Zadru, Zadar 2000.

Statut i reformacije grada Trogira, prir. Ivan Strohal, Monumenta historico-juridica Slavorum Meridionalium, vol. X., JAZU, Zagreb 1915.

Juraj Šižgorić, *Elegije i pjesme*, prir. Veljko Gortan, JAZU, Zagreb 1966.

Spisi zadarskih bilježnika Ivana Qualis, Nikole pok. Ivana, Gerarda iz Padove 1296-1337, Spisi zadarskih bilježnika, knj. 2., prir. Mirko Zjačić – Jakov Stipišić, Državni arhiv u Zadru, Zadar 1969.

XV.2. Popis literature

Mladen Ančić, Gospodarski aspekti stočarstva cetinskog komitata u XIV. stoljeću, *Acta historico-oeconomica Iugoslaviae*, vol. 14, br. 1, 1987., str. 69.-98.

Stanko Andrić, *Čudesna sv. Ivana Kapistrana*, Matica hrvatska Osijek – Hrvatski institut za povijest, Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje u Slavanskom Brodu, Osijek – Slavonski Brod 1999.

Ivna Anzulović, Nakit na zadarskom području u povijesnim izvorima od 13. do konca 16. stoljeća, *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru*, sv. 48., 2006., str. 199.-214.

Ivna Anzulović, Nazivlje ženske odjeće zadarskog područja u pisanim izvorima, *Zadarska smotra*, vol. 4-6 / *Domaća rič*, vol. 6, 1999., str. 109.-133.

Ivna Anzulović, Oporuka Dio rodoslovlja Hrvatinić-Batković-nastanak novog prezimena. Vučina Hrvatinić, *Zadarska smotra*, vol 1-2 / *Domaća rič*, vol. 10, 2007., str. 219.-227.

Tomislav Aralica, *Inventar oružja i vojne opreme u šibenskom kaštelu iz 1441. godine*, Gradski muzej Drniš, Drniš 2008.

Leksikon ikonoigrafije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva, ur. Anđelko Badurina, Kršćanska sadašnjost, Zagreb 2000., str. 397.

Irena Benyovsky-Latin, Privatni prostori grada Trogira u kasnom srednjem vijeku, *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest*, vol. 29, 1996., str. 53.-67.

Nada Beritić, Prilog poznavanju unutrašnjosti lopudske kuće XVI. stoljeća, *Anali Historijskog instituta u Dubrovniku*, god. III, str. 489.-510.

The Oxford Dictionary of the Middle Ages, ur. Robert. E. Bjork, 4 vol., Oxford University Press 2010.

Giuseppe Boerio, *Dizionario Dialetto Veneziano*, Venecija 1856.

Nevenka Božanić-Bezić, Nekoliko podataka o odijevanju Korčulana u 17. stoljeću, *Povijest umjetnosti i kulture*, br. 4, 1999., str. 117.-127.

Danica Božić-Bužančić, *Društveni i privatni život u Splitu od konca XVII. stoljeća do pada Mletačke Republike*, Školska knjiga, Split 1976.

Danica Božić-Bužančić, Interijer kuće u Splitu u 17. vijeku, *Izdanja Historijskog arhiva u Splitu*, sv. 5., Split 1965., str. 115.-169.

Danica Božić-Bužančić, Odjeća Splićanke XVI. i XVII. vijeka, *Anali Historijskog instituta Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Dubrovniku*, str. 165.-206.

Danica Božić-Bužančić, Prilog proučavanju interijera kuće u Splitu iz druge polovine 16. vijeka, *Izdanja Historijskog arhiva u Splitu*, sv. 3., Split 1961., str. 97.-128.

Tatjana Bradara, Oprema stola kasnosrednjovjekovnog i novovjekovnog doba (osvrst na keramičko posuđe pronađeno na istarskom poluotoku), u: *Zbornik radova sa 3. istarskog Biennale: Cerealia, oleum, vinum.. Kultura prehrane i blagovanja na jadranskom prostoru*, ur. Elena Uljanić Vekić, Marija Mogorović Crljenko, Državni arhiv u Pazinu, Sveučilište Jurja Dobrile u Puli, Zavičajni muzej Poreštine, Poreč 2009.

Jim Bradbury, *The Medieval Archer*, St Edmundsbury Press Ltd., Bury St Edmunds, Suffolk 1999.

Fernand Braudel, *Materijalna civilizacija, ekonomija i kapitalizam od XV. do XVIII. stoljeća*, August Cesarec, Zagreb 1992.

Goran Budeč, Inventar dobara šibenskog patricija ser Jurja Kamenarića iz 1451. godine, *Zbornik OPZ HAZU*, vol. 28, 2010., str. 67.-106.

Goran Budeč, Materijalni predmeti labinskog stanovništva u razdoblju 1525. do 1550. godine, *Historijski zbornik*, br. 2, 2009., str. 345.-369.

Peter Burke, *Očevid. Upotreba slike kao povijesnog dokaza*, Antibarbarus, Zagreb 2003.

Fani Celio-Cega, Imovina u kući obitelji Garanjin nakon anarhije 1797. g., *Građa za povijest Dalmacije*, br. 12, 1996., str. 577.-594.

Fani Celio-Cega, Interijer kuće Kreljanović u Splitu koju je bila zakupila obitelj Garanjin, *Kulturna baština. Časopis za pitanja prošlosti splitskog područja*, br. 32, 2005., str. 125-132.

Fani Celio-Cega, Odjeća plemića i građana u Trogiru tijekom XVIII. st. s osvrtom na onu koju su nosili članovi obitelji Garanjin Vartal, br. 1-2, 1997., str. 5.-9.

Fani Celio-Cega, Prehrana u kući Garanjin, tijekom XVIII. stoljeća, *Građa za povijest Dalmacije*, br. 16, 2000., str. 319.-328.

Fani Celio-Cega, Povijest knjižnice obitelji Garanjin Fanfonja u Trogiru s posenim osvrtom na namještaj i stare kataloge, *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta u Zagrebu*, br 29, 1996., str. 129.-137

Fani Celio-Cega, Slikarska baština obitelji Garanjin u XVIII. st. po inventaru kuće iz 1798., *Prilozi za povijest umjetnosti u Dalmaciji*, br. 37, 1997.-1998, str. 325.-332.

Lovorka Čoralić, *U gradu sv. Marka, Povijest hrvatske zajednice u Mlecima*, Golden Marketing, Zagreb 2001.

Lovorka Čoralić, *Šibenčani u Mlecima*, Gradska knjižnica "Juraj Šižgorić", Šibenik 2003.

Lovorka Čoralić, *Venecija, kraljica mora i lagunarnih sprudova, Povijest mletačke republike*, Meridijani, Zagreb 2004.

Lovorka Čoralić – Branka Grbavac, Šibenčanin Daniel Jurić – hrvatski časnik pod stijegom svetoga Marka, *Biobibliographica, Zbornik znanstvenog projekta Hrvatska bio-bibliografska baština*, br. 2, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb 2004.

Josip Ćuzela, *Šibenski fortifikacijski sustav*, Gradska knjižnica "Juraj Šižgorić", Šibenik 2005.

Robert Delort, *Le Moyen Age. Histoire illustrée de la vie quotidienne*, Edita, Lausanne 1972.

Georges Duby – Philippe Ariès (ur.), *Histoire de la vie Privée*, vol. 2, De l'Europe féodale à la Renaissance, Editions du Seuil, Paris 1985. (*A History of Private Life. Revelations of the Medieval World*, Belknap Press of Harvard University Press, Cambridge (MA.) – London 2003.).

Ivan Erceg, Stočni fond kao izvor u održavanju materijalnog života stanovništva (1. dio), *Acta historico-oeconomica Iugoslaviae*, god. vol 14, br. 1, 1987., str. 1.-21.

Igor Fisković, Ecclesia cathedralis Sibenicensis, djelo biskupije, komune i umjetnika, u: *Sedam stoljeća šibenske biskupije. Zbornik radova sa znanstvenog skupa Šibenska biskupija od 1298. do 1998., Šibenik, 22. do 26. rujna 1998.*, Šibenik 2001., str. 805.-829.

Sabine Florence Fabijanec, L'influence des pouvoirs publics sur le commerce et sur la vie des marchés urbains en Dalmatie (XIIIe-XIVe siècles), *Medium Aevum Quotidianum*, br. 48., 2003., str. 37.-52.

Sabine Florence Fabijanec, Pojava profesije mercator i podrijetlo trgovaca, *Zbornik OPZ HAZU*, vol. 19, 2001., str. 91.-99.

Sabine Florence Fabijanec, Proizvodnja i trgovina sirom u Dalmaciji krajem srednjeg vijeka i početkom modernog doba, predano za tisak za *Zbornik OPZ HAZU*, sv. 31, 2013.

Sabine Florence Fabijanec, La pesca lungo la costa Dalmata alla fine del Medioevo, u: *Il mare. Com'era, Le interazioni tra uomo ed ambiente nel Mediterraneo dall'Epoca Romana al*

XIX secolo: una visitina storica ed ecologica delle attività di pesca, Chioggia 2008., str. 106.-115.

Igor Fisković, *Ecclesia cathedralis Sibenicensis*, djelo biskupije, komune i umjetnika, u: *Sedam stoljeća šibenske biskupije. Zbornik radova sa znanstvenog skupa Šibenska biskupija od 1298. do 1998., Šibenik, 22. do 26. rujna 1998.*, Šibenik 2001., str. 805.-829.

Robert Fossier, *The Axe and the Oath: Ordinary Life in the Middle Ages*, Princeton University Press, 2012.

Maren M. Freidenberg, Dinamika gradske strukture u Dalmaciji XIV-XVI stoljeća, *Radovi centra Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zadru*, sv. XXIV, 1977., str. 75.-81.

Sauro Gelichi (ur.), *Alla fine della graffita, Ceramiche e centri di produzione nell'Italia settentrionale tra XVI e XVII secolo*, Firenze 1993.

Branka Grbavac, *Notarijat na istočnojadranskoj obali od druge polovine 12. do kraja 14. stoljeća*, neobjavljena doktorska disertacija, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb 2010.

Borislav Grgin, *Društveni razvoj zadarskog otočja u drugoj polovici XIV. i prvoj polovini XV. stoljeća*, neobjavljena magistarska radnja, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb 1993.

Borislav Grgin, The Inventories of Zagreb Cathedral, *Medium Aevum Quotidianum*, br. 31., 1994., str. 59.-70.

Borislav Grgin, Osnovna obilježja društvenog razvoja zadarskog otočja u razvijenom srednjem vijeku, *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest*, vol. 29, Zagreb 1996., str. 40.-52.

Borislav Grgin – Ivo Goldstein, *Europa i Sredozemlje u srednjem vijeku*, Novi Liber, Zagreb 2006.

Mirjana Gross, *Suvremena historiografija, korjени, postignuća, traganja*, Novi Liber, Zagreb 1996.

Slavo Grubišić, Šibenik i Venecija 1409.-1412. godine, u: *Šibenik. Spomen zbornik o 900. obljetnici*, str. 127.-129.

Nada Grujić, Zidni umivaonici XV. i XVI. stoljeća u stambenoj arhitekturi dubrovačkog područja, *Radovi Instituta za povijest umjetnosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu – Odsjek za povijest umjetnosti*, br. 23., 1999. str. 63.-82.

Friedrich Heer, *The Medieval World. Europe 1100-1350*, Cleveland, World Pub. Co., 1962.

Jacqueline Herald, *Renaissance Dress in Italy 1400-1500*, The History of Dress Series, Bell&Hyman – Humanities Press, London – New Jersey 1981.

Zdenka Janeković Römer, Nasilje zakona: gradska vlast i privatni život u kasnosrednovjekovnom i novovjekovnom Dubrovniku, *Anali Zavoda za povijesne i društvene znanosti HAZU Dubrovnik*, sv. 41., 2001., str. 9.-44.

Zdenka Janeković-Römer, “Pro anima mea et predecessorum meorum”, *Medium Aevum Quotidianum*, br. 35., 1996., str. 25.-34.

Gerhard Jaritz, The bread-knife, u: *Violence and the Medieval Clergy*, ur. Gerhard Jaritz – Ana Marinković, CEU Medievalia, vol 16, Medium Aevum Quotidianum Sonderband, vol. 26, 2010., str. 55.-65.

Gerhard Jaritz (ur.), *Pictura quasi picture: Die Rolle des Bildes in der Erforschung von Alltag und Sachkultur des Mittelalters und der frühen Neuzeit*, Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Wien 1996.

Damir Karbić, Marginalne skupine u hrvatskim srednjovjekovnim društvima od druge polovine XIII. do početka XVI. stoljeća, *Historijski zbornik*, god. XLIV, br. 1, 1991., str. 43.-76.

Damir Karbić, Sela župe Konjevrate i Mirlović zagora u srednjovjekovnim bilježničkim spisima, u: *Konjevrate i Mirlović zagora, župe šibenske biskupije*, Zbornik radova sa znanstvenog skupa Sela šibenskog zaleđa župa Konjevrate i Mirlović zagora u prošlosti, Muzej grada Šibenika, HAZU, Zagreb 2005.

Marija Karbić – Zoran Ladić, Oporuke stanovnika grada Trogira koje se čuvaju u Arhivu HAZU u Zagrebu, *Radovi Zavoda za povijesne i društvene znanosti HAZU u Zadru*, br. 43., Zagreb – Zadar 2001., str. 161.-254.

Danilo Klen, Dva ugovora iz 1463. godine o preseljavanju seljaka s područja šibenske općine u Istru, *Radovi Centra Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zadru*, sv. XXIV, 1977., str. 61.-70.

Josip Kolanović, Knjižnice dvaju šibenskih svećenika iz sredine XV. st., *CCP*, vol. 3, 1979.-1980., str. 124.-130.

Josip Kolanović, *Šibenik u kasnome srednjem vijeku*, Školska knjiga, Zagreb 1995.

Mihovil Kombol, *Poviest hrvatske književnosti do narodnog preporoda*, Matica hrvatska, Zagreb 1945.

Meri Kunčić, *Od pošasti sačuvaj nas: Utjecaj osmanske opasnosti i kužnih epidemija na ikonografiju zavjetnih slika. Primjer Splita i Trogira u XV. i XVI. stoljeću*, Srednja Europa, Zagreb 2008.

Meri Kunčić, *Život i djelatnost obrtnika i umjetnika u rapskoj komuni u drugoj polovici 15. stoljeća*, neobjavljena doktorska disertacija, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb 2011.

Krešimir Kužić, *Povijest Dalmatinske zagore*, Književni krug, Split 1977.

Krešimir Kužić, Njemački hodočasnici 15. i 16. stoljeća u Zadru, *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru*, vol. 50, 2008., str. 63.-104.

Krešimir Kužić, Njemački putopisni stihovi o Jadranskom moru, *Mogućnosti*, vol. 50, 2011., str. 107.-128.

Zoran Ladić, Hodočasnički duh srednjovjekovnih Hrvata, u: *Povijest Hrvata. Prva knjiga. Srednji vijek*, ur. Franko Mirošević, Školska knjiga, Zagreb 2003.

Zoran Ladić, Legati kasnosrednjovjekovnih dalmatinskih oporučitelja kao izvor za proučavanje nekih oblika svakodnevnog života i materijalne kulture, *Zbornik OPZ HAZU*, vol. 21, 2003., str. 1-28.

Zoran Ladić, *Last Will: Passport to Heaven, Urban Last Wills from Late Medieval Dalmatia with Special Attention to the Legacies pro remedio animae and ad pias causas*, Srednja Europa, Zagreb 2012.

Zoran Ladić, Labinsko društvo u ranom novom vijeku, *Historijski zbornik*, god. LXII, br. 1, 2009., str. 52.-68.

Zoran Ladić, Neki aspekti kasnosrednjovjekovne društvene i religiozne povijesti Poreča u zrcalu oporuka i kodicila, u: *Humanitas et litterae: ad honorem Franjo Šanjek*, ur. Lovorka Čoralić, Slavko Slišković, Dominikanska naklada Istina-Kršćanska sadašnjost, Zagreb 2009., str. 352.-355.

Zoran Ladić, Odjek pada tvrđave Accon 1291. u Hrvatskoj. O križarskoj vojni kao vidu hodočašća, *Zbornik OPZ HAZU*, vol. 16, 1998., str. 43-56;

Zoran Ladić, O najstarijim hodočašćima iz Kotora, *CCP*, vol 22, 1998., str. 117.-122.

Zoran Ladić, O nekim oblicima brige za siromašne i marginalne pojedince i grupe u dalmatinskim komunama u kasnom srednjem vijeku, *Zbornik OPZ HAZU*, vol. 20, 2002., str. 1.-27.

Zoran Ladić, Prilog životopisu trogirskog biskupa Nikole Kažotića (1362-1371), *CCP*, god. 24, br. 45, 2000., str. 1.-20.

Zoran Ladić, Šibensko "vrijeme katedrale". Doprinos stanovnika kasnosrednjovjekovne šibenske komune izgradnji katedrale sv. Jakova, *Zbornik OPZ HAZU*, vol. 31 (u tisku).

Zoran Ladić – Goran Budeč, Stranci u Kotoru, u: *Zbornik radova, Hrvatsko-crnogorski dodiri/crnogorsko-hrvatski dodiri: Identitet povijesne i kulturne baštine crnogorskog primorja*, Hrvatski institut za povijest – Matica hrvatska, Zagreb 2009., str. 17.5-180.

Zoran Ladić – Goran Budeč, Violence and the Clergy in Medieval Croatia: The Violent Death of the Spalatin Archbishop Arnir (Rainerius) in 1180., *Medium Aevum Quotidianum*, br. 58., 2009., str. 5.-22.

Frederick Litchfield, *Illustrated history of furniture from the earliest to the present time*, London 1893.

Josip Lučić, *Obrti i usluge u Dubrovniku do početka XIV. stoljeća*, Sveučilište u Zagrebu – Institut za Hrvatsku povijest, Zagreb 1970.

Tiziano Mannoni, La ceramica medievale a Genova nella Liguria, u: *Studi genuensi*, vol. VII, Istituto internazionale di studi Liguri sezione di Genova, 1968./1969., str. 138.-139.

Ana Marinković, Social and Territorial Endogamy in the Ragusan Republic: Matrimonial Dispenses during the Pontificates of Paul II and Sixtus IV (1464-1484), u: *Central Europe and the Late Medieval Papal Chancery*, ur. Gerhard Jaritz, Torstein Jørgensen i Kirsi Salonen, *Medium Aevum Quotidianum*, Sonderband, vol. XIV, Bergen – Budapest – Krems 2004., str. 113.-131.

Robert Matijašić, Sredozemno prehrambeno trojstvo u antici na Jadranu, u: *Cerelea, oleum, vinum*, Poreč 2009.

Vicenzo Miagostovich, *I nobili e il clero di Sibenico nel 1449. per la fabbrica della Cattedrale*, Šibenik 1910.

Jules Michelet, *Histoire de France*, vol. 1-17, L. Hachette et cie, Paris 1833.-1867.

Jules Michelet, *Vještica*, Slovo, Zagreb 2003.

Dušan Mlacović, *Građani plemići: Pad i uspon rapskoga plemstva*, Leykam international, Zagreb 2008.

Maria Giuseppina Muzzarelli, *Gli Inganni delle apparenze, disciplina di vesti e ornamenti, alla fine del medioevo*, Scriptorium, Torino 1996.

Marija Mogorović Crljenko i Elena Uljančić-Vekić (ur.), *Cerealea, oleum, vinum... Kultura prehrne i blagovanja na Jadranskom prostoru, 3. Istarski povijesni bienalle, Zbornik radova*, sv. 3, Zavičajni muzej Poreštine – Državni arhiv u Pazinu – Sveučilište Jurja Dobrile u Puli – Odjel za humanističke znanosti, Poreč 2009.

Jadranka Neralić, The Long Arm of Papal Authority, u: *Central Europe and the Late Medieval Papal Chancery*, str. 71.-88.

Paul Newman, *Daily life in the Middle Ages*, McFarland & Co., Jefferson N. C. 2001.

Grga Novak, Šibenik u razdoblju mletačke vladavine 1412-1797. godine, u: *Šibenik, Spomen zbornik o 900. obljetnici*, Muzej grada Šibenika – posebna izdanja 1, Šibenik 1976.

Ewart Oakeshott, *The Sword in the Age of Chivalry*, Lutterword press, London 1964.

Ralph Payne-Gallway, *The crossbow, Its military and Sporting History, Construction and Use*, Skyhorse Publishing Inc. New York 2007.

Ivan Pederin, Šibensko društvo u drugoj polovici XV. st., *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru*, sv. 37, 1995., str. 249.-293.

Jelka Perić, Kuća u Šibeniku od najstarijih vremena do konca XVIII. stoljeća, *Radovi Instituta Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zadru*, sv. 2, 1955., str. 233.-271.

Slavica Petric, Bratovštine u Šibeniku, *CCP*, br. 39, 1997., str. 97.-136.

Đurđica Petrović, Samostreli iz zbirke Vojnog muzeja JNA, *Vesnik Vojnog muzeja u Beogradu*, br.4., Beograd 1957., str. 125.-151.

Tomislav Popić (ur.), *Gradske marginalne skupine u Hrvatskoj kroz srednji vijek i ranomoderno doba. Zbornik radova sa znanstvenog kolokvija održanog 10. prosinca 2003. u Zagrebu*, Biblioteka Dies historiae, knj. 1, Hrvatski studiji, Zagreb 2004.

Gordan Ravančić, Crime in Taverns of Late Medieval Dubrovnik, *Medium Aevum Quotidianum*, br. 38., 1997., str. 31.-45.

Gordan Ravančić, Alcohol in Public Space: The Example of Medieval Dubrovnik, *Medium Aevum Quotidianum*, br. 48., 2003., str. 52.-62.

Tomislav Raukar, Komunalna društva u Dalmaciji u XIV stoljeću, *Historijski zbornik*, god. XXXIII-XXXIV, br. 1, 1980.-1981., str. 183.-193.

Tomislav Raukar, Komunalna društva u Dalmaciji u XV stoljeću i u prvoj polovici XVI stoljeća, *Historijski zbornik*, god. XXXV, br. 1, 1982., str. 81.-82.

Tomislav Raukar, *Cives, habitatores, forenses* u srednjovjekovnim dalmatinskim gradovima, *Historijski zbornik*, god. XXIX, 1976., str. 139.-149.

Tomislav Raukar, *Hrvatsko srednjovjekovlje: prostor, ljudi, ideje*, Školska knjiga, Zagreb 1997.

Tomislav Raukar, *Zadar u XV. stoljeću. Ekonomski razvoj i društveni odnosi*, Institut za hrvatsku povijest, Zagreb 1977.

Dragan Roller, Dubrovački zanati u XV i XVI stoljeću, *Grada za gospodarsku povijest Hrvatske*, knj. 2., JAZU, Zagreb 1951.

Raffaella Sarti, *Vita di casa. Abitare, mangiare, vestire nell'Europa moderna*, Laterza, Roma – Bari 1999. (*Živjeti u kući. Stanovanje, prehrana i odijevanje u novovjekovnoj Europi (1500.-1800.)*), Ibis grafika, Zagreb 2006.).

Margaret Scott, *Late Gothic Europe*, The History of Dress Series, London 1980.

Vjekoslava Sokol, *Zbirka namještaja u Muzeju grada Splita. The Furniture Collection of the Split City Museum*, Split 2009.

Aleksandar Stipčević, Struktura bibliotečnih fondova u Hrvatskoj u 15. i 16. stoljeću, *Slovo*, sv. 34, 1984., str. 269.-282.

Aleksandar Stipčević, *Socijalna povijest knjige u Hrvata*, knj. 1-3, Školska knjiga, Grafički zavod Hrvatske, Zagreb 2004.-2008.

Jakov Stipišić, Inventar dobara zadarskog patricija Grizogona de Civaletis iz 1384. godine, *Zbornik Historijskog zavoda JAZU u Zagrebu*, vol. 8, 1977., str. 375.-410.

Krsto Stošić, *Benediktinke u Šibeniku*, Šibenik 1994.

Krsto Stošić, *Sv. Križ u šibenskom Docu*, s. e., Šibenik 1933.

Gavro Škrivanić, Samostrel i njegova primena u XV. veku, *Vesnik Vojnog muzeja u Beogradu*, br. 11-12, 1966., str. 381.-386.

Marko Šunjić, *Dalmacija u XV. stoljeću*, Svjetlost, Sarajevo 1967.

Marko Šunjić, *Stipendiarii veneti u Dalmaciji i Dalmatinci kao mletački plaćenici u XV. vijeku*, *Godišnjak Društva istoričara Bosne i Hercegovine*, god XIII., Sarajevo 1962.

Lujo Thaller, Zagrebački hospitali u Srednjemu vijeku, u: *Šišićev zbornik*, ur. Grga Novak, Tiskara C. Albrecht, Zagreb 1929., str. 315.-320.

Danko Zelić, Gradski statut kao izvor za povijest urbanog razvoja Šibenika, *Radovi Instituta za povijest umjetnosti*, sv. 19, 1995., str. 37.-51.

Danko Zelić, *Postanak i urbani razvoj Šibenika u srednjem vijeku*, neobjavljena doktorska disertacija, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb 1999.

Danko Zelić, Proclamationes šibenskog kneza Fantina de Cha de Pesaro (1441.-1443.), *Povijesni prilozi*, vol. 35, 2008., str. 149.-191.

Milivoj Zenić, *U pohvalu od grada Šibenika*, Gradska knjižnica "Juraj Šižgorić", Šibenik 2002.

Šime Županović, *Ribarstvo Šibenskog područja. Prinosi proučavanju ekonomike ribarstva i ribarskog prava*, knj. 6, Jadranski institut JAZU, Zagreb 1963.,

XVI. DODACI

XVI.1. Rječnik

Riječi i termini koji se nalaze u ovoj radnji pisani su uglavnom talijanskim jezikom, točnije mletačkim dijalektom Veneto. Iz tog je razloga korišten rječnik navedenog dijalekta pod naslovom Dizionario del dialetto Veneziano, autora G. Boeria, a konzultiran je i moderni talijansko-hrvatski rječnik. Nadalje, određeni fond riječi bio je latinskog podrijetla te su u tu svrhu prevođenja korištena dva sveska rječnika srednjovjekovnog latinskog jezika *Lexicon latinitatis medii aevi Iugoslaviae*, ali i *Glossarium mediæ et infimæ latinitatis*. Za dodatno pojašnjenja nekih termina vezanih poglavito ud odjevne predmete korištena su i dvije studije koje su se bavile tom tematikom za prostor kasnosrednjovjekovnog i ranonovovjekovnog razdoblja na Apeninskom poluotoku.

* * *

A

albetus, jelovina.

abburrattare, 1. prosijati brašno, rešetati, tresti, Deanović str. 3.

acciaie, accialium, acciarium, acziaruim, açarium, azale, čelik

agnelina agnina -agni pelis, janjeća koža

albol, albuol, (da far pan), načva.

ambro, jantar

ancona, anchona, anchonia, anconia, f. ikona

anconetta, anconittta ikonica- manja ikona

annelus, anelo, prsten

ancus nakovan

ascia, sjekira, bradva

asola, asula, axola, kopčica

azzurius, açurus, adi. (ital azzuro), modro

B

bacil, bacin, bacile, posuda za pranje ruku,

balanza, vaga,

balestra, samostrel

bambasium, banbaxium, bombasium, bonbadium, . papir

bambasium, bambusium. n. bambaco (-cinis) m., pamuk

bancha, banca, klupa, sanduk za sjedenje

bancale, n. stolnjak

banchaletus, mali stolnjak

barbuta, f. vrsta kacige,

bareta, berretta, kapa ili šešir okruglog ili polučunjastog oblika (muška ili ženska)

beretinus, adi. (ital. venet. Beretino), siv pepeljast,

bisaccia, besacia, besatia, bisaçia, bisage, vreća, torba cf. saccho

blada, f. bladum, n. (ital. biada) žito, usjevi

blavius, blauus, blavus, adi. -, plav

boccasin, vrsta odjeće koju su nosile sve žene nižeg sloja posebice u kući

bocassinum, n. (ital . bocassino) vrsta pamučne tkanine

boccale, bocale, bochale, vrsta čaše, kalež, vrč.

bollo, m. pečat, žig cf. sigillo

bota, drvena posuda za čuvanje vina (Boer 94)

borsa, bursa, f. torbica za novac, novčanik

bòssolo, s.m. bossolo, drvena posuda Boerio str. 109.

botta, bota, f. (ital. botte, ven. Bota), bačva

botonus, m. (ven. botón), gumb

braghessie, veneto, brahgesse, tal. Brache ili calzoni, hlače, gaće

brazale, oklop za ruke,

brena, s.f. uzde

C

catena, f. lanac

cadiça, f. kadica

calatus, instrumentum rusticum, quo herbas secant, vel colligunt. vrsta srpa,

calamarium, n. (calamus), tintarnica,

cambelotòto, cambeloto, inicijalno materija koji se dobivao od devinog krzma od XIII . st. podrazumijeva grube i debele materijale raznih koji se ovisno o podneblju dobivaju od dostupnog krzna.

camera, soba

camisia, camixa, camisa, košulja, oprava

camoka, camocia, chamozza, vrsta svilene tkanine, damast

canistrus, canestrus, košara, spremnik

capa, cappa, kapa, plašt sa kapuljačom ili čak samo kapuljača(kukuljica);

capella, capellus, capellus de ferro-kaciga

caprettus, capredus, capretus kozlić, jarić

caratèlo, caratello, bačvica,

carèga, carièga, stolica

carmensin grimiz

cassa , cascia, cassia, škrinja

castronus, castro, chastro, uškopljeni brav, uškopljeni ovan

cauzalle cauacal, podjastuk, uzglavlje

canauazo, krpa za ruke

cavezium, ukras oko vrata

cenda,, vrsta svilene tkanine,

centum, pojas, remne.

centura, pojas, remen, korice za mač

centurin, cintolo, remen, vezica

cercellus, çerçellus, çerçelus, çercelus, cercleus, cirzillus, çurçellus, naušnica cf. nauisella

cingulus,pojas, remen

cingulum, ženski pojas, remen

cista, cistus, m. košara

clibanaria, clibenaria, pekarica

cogoma, bakreni lonac,

colatura, procjeđivanje, ocjedina

cophanus, cofinus, coffanus, m. manja škrinja

coraza, coraça, corasia, coraçia, coratia, corazia, oklop

cordella, ukrasna trakica, vrpca

cortèlo, cortello, nož

coltra, da letto, pokrivač za krevet

compassus (-us), compassus (-i), m. kružnica, šestar

concolo del far pan, daska na kojoj se kuh stavlja u peć

copertoria, pokrivači

corniola, korneol, poludragulj

cornu, -us. dren drenovina

cortelièra, coltelliera, kutija za noževe

credenza “ormar peharnik” priborni ormar, ormar

cremexinum, grimiz purpur

creta, fina glina, ilovača

cuslier, cuxilier cochlear, cochleare, cokylar, coclearium, coklearium, žlica

cuna, cuna e zuna, kolijevka, zipka.

D

damaschìn, vrsta crvene boje

descho, stol cf tauola

digesta, orum spisi pravnog sadržaja sustavno uređeni po poglavljima

doplonus, dopionus, domplonus, vezeno platno

drappus, drapus, m. drappa, drappo, platno, svilena tkanina

dretura, dritura, drittura, pravac, ravna crta, ravnalo

F

falza, falço srp

fantescha, fantischa, služavka

fava, bob

fazol, facol, facuol, façuol, rubac

da cauo rubac za glavu

da forbire le man, za brisati ruke, ručnik

fazoleto, rupčić

fersa, platno

ferssora, fersora, tava cf. padella

fogo, tal fuoco, vatra, oganj požar

follare, tkanje,

fornimentum, furnimentum, pribor, oprema

forcheta, tal. forchetta, viljuška

frasca, frascha, svežanj grana

frumentum, pšenica

frusto, grubo

fuina, kuna

fultrum, feltrum, filtrum, foltrum, foltrium, niski krevet

fustaneum, pamučna tkanina, deblja

G

galina, gallina, kokoš.

gambiera, gamberia, gambera, gambiera, oklop za noge

garzona, duga, krznom podstavljena kabanica

girlanda, ghirlanda, kruna, krug,

gonella, gonnella, gonna, sottana, zunella, halja, jednostavna odjeća ili haljina, cf. socha

grana, grimizna ili skrletna boja

granato, granat dragi kamen

granum, granium, grana, žito

gratacasa, gratacasso, gratacaxo, ribež, strugača

greben, vrsta češlja za grebenanje vune

griso, grixo, grisso, vrsta grube i debele vunene tkanine

guarnachia, guarnaçia, guarnactia, guarnazia, gurnaca, varnaza, vrsta gornjeg odijela, ogrtač, ili kabanica

I

intemèla (ven.), tal federa, jastučnica

L

lana, f. vuna

lança, lantia, lanço, koplje

larissa, larix, ariš

latonum, mjed

lino, m. lan, panno-platno

letera, leteria, prenosni krevet, nosiljka

letierà, ettiera, postolje kreveta

linzuol, lenzuol i linzoletto, linçuol, posteljina cf. ninzuol

lucerna, svjetiljka, uljanica

M

manica, manicia, manicum drška, ručica

mantellum, ženska i muška odjeća, ogrtač nošen preko ostale odjeće za očuvanje tjelesne topline

mantice, mijeh

manza, junica

manzus, manzius, june, jednogodišnje tele

masena, mlin, mlinski kamen

mastellus, mascellus, mastello, korito, krčag, badanj, kaca, maštel

marmorinus, vrsta dragog kamena marmorin

materazo, madrac

maza, mazia, mača, macia, buzdovan, toljaga, kijača

membranum, pergamena

mensa, stol cf. tauola

mezanus, meçanus, , srednje velik

mezariola, mezarola, boćica, staklenka

milium, proso

molinello, pokretna osovina ratne sprave -vreteno

mollete per rostir, hvataljke za roštilj

morellus, morelus, tamnosmeđ. crn

morter, brončana, mramorna ili drvena vaza za različiti namjene

mudande, mutande; Sottocalzoni , muško donje rublje

molendinarius, molendarius, molandinarius, molenarius, molinarius, mlinar

N

niziol, o ninzuol, posteljina cf. linzuol

nogera, nogeria, orah

nochiaria, nuclearius, noclearius, mlado od domaće životinje

O

orinal, orinale noćna posuda

ormesin, ukras od krzna lasice koje se stavljaao na vrh patricijske odjeće kao šal

orzo, ječam

P

padella, tava, cf. fersora

palanca, palanza, f. daska, motka

pauoznazo, ljubičasta boja

patena, plitica kojom se prekriva kalež

pectoral, pojas (žvale) ili pojas za privezivanje sedla

pecten, tis m. češalj, naprava za grebenanje

pegola, pegula, pecola, , bitumen, smola, katran

pellica, pelizza, krzneni kaput

peliza, pelica, peliça, krzno, krzveno odijelo, kožuh

peltrum, peltro, rafinirani kositar

piègora, pecora ovca

pignata, lonac za kuhanje

posuda za maslinovo ulje

pila, vrsta posude

piombo, piombo olovo

piria, lijevak (traktur)

pitèr, vaza

Q

quaderna, quaderno, knjiga, bilježnica

R

rama, bakar

raminum, n. raminus bakreni kotlić

rampegòn, rampignum kuka za meso

recamare, ricamare, vesti

rubinus, vrsta dragog kamena

S

sacco, sacho, sacha, vreća cf. bisaccia

sarza, prosta tkanina

scagno, klupa sjedište, škanj

Scapèla, scalpello, dlijeto, anatomski nož

scarlatum, scarletum, scarlettum, scerlatum, scherlatum,, skarlethum, grimiz, skrletna tkanina.

scarlatus, scharlatus, grimizan, skrletni

scarsella, kožnata torba bisaga

scatula, scatulla. schatula, kutija

scrigno, scrigno, kovčežić, najčešće pojačan željezom

schila, squilla, zvonice, praporac

scimitara, simitara, kratka zakrivljena sablja

scufia, scufia, pokrivalo za glavu žene i djecu

seda, svila

segala, raž

sforzium, sforcium, sfortium, n. sfortio, f. oskvrnuće

sichielo, posuda za vodu, kabao

sega, pila

sigillo, pečat cf. Bollo

smaltus, raznobojni dragulj, tal- staklina, glazura

socha, halja cf. gonella

stola, svećenički šal

straciare, mučiti

speciarius, spetiarius, spiciarius, spitiarius, ljekarnik, apotekar

spelta, pir (prapšenica)

stagnum, kositar

stagnata, kositrena posuda

stochus, stocco, mač za ubadanje

stramazzo, slamnjača

subia, šilo

T

taça, tazza, vrsta posudice

taier, tanjur

talponus, talpon jablan

tamisius, tamixo, sito

tauola, tavola, stol cf. descho

tella, platno

tennalia, tenaglia-forceps, kliješta

tola, daska, letva

touagliol, stolni ubrus

tristo, rđavo

turchin, modar plavi kamen

V

vacha, krava

valuta, cijena vrijednost

vanga, lopata

vasto, širok prostran

vedèlo, vitello, tele

velosa, vrsta dlakavog sukna

velutus, vellutum, veludum, veludo, baršun

veretonus, vereton, velika strijela

vergato, vergado, prugast, raznobojan

vergola, verigola, svrdlo

Z

zappa, zapa, motika

XVI.2. Prijepis tri inventara dobara i dviju oporuka stanovnika šibenske komune u drugoj polovici XV. stoljeća

1.

Šibenik, 2. prosinca 1454.

Inventar dobara distriktualca Ivana Makarunića iz Žirija (DAZd, SŠB, KV, kut.16, sv. II / vol. 15. IV. b. 3, fol. 131).

[Inventarium bonorum Iohannis Macharonich]

MoCCCCLIIIIo, indictione 2a, die 2 mensis Decembris. Mandato ut supra. [Ad instantiam] ... vxoris quondam Iohannis Macharonich de insula Zuri tanquam commissariam ... eius mariti dicto commissario nomine supplicantis ac [commissionem] ... Macharonich alterius commissarii dicti quondam Iohannis vene[rabilem signum sanctissime] crucis inscribi presenti folio in quo cupiunt notari facere [inventarium] bonorum dicti quondam Iohannis que dixit obiisse die 20 nouembris pre[sentis anni]. Ego Karotus Vitalis cancellarius communis Sibenici depinxi dictum venerabilem signum ...

In primo medietas vnius domus in ciuitate prope fratres minores

Item medietas alterius domus posite prope ecclesiam sancte Trinitatis

Item de vineis positis in insula Zuri et in campo inferiori et in loco uocato Mirza omnibus computatis sunt gognai decemnouem (!)

Item in loco uocato Vgaraciza tertia pars vnius orti

Item vna domus in insula Zuri de palcis

Item tres vegetes pro vino

Item vnum barille et una cathza

Item unum mantile de pano latini blai coloris

Item caputeum vnum rubei coloris

Item vna mantellana de fustaneo albo

Item una tocha blauei (!) coloris de panno sclauico

Item una tunica feminea de panno latino blauei (!) coloris

Item unum mantile femineam de panno latini viridis coloris

Item una fodra feminea de pellibus caprinis

Item una vrenaza de fustaneo

Item una zunella de panno sclauico

Item unum lanchale pro lecto

Item quatuor capitalia parua et tria copertoria

Item unum mantile pro mensa et manutergia quinque

Item sclauina una

Item una tabalea feminea pro capite ornata cum sirico et alia simplex

Item una uagata ornata cum argento

Item una cassa

Item un par cathenarum pro igne

Item una calderia et una situla

Item vnum specus

Item una mensa clausa

Item una cassa parua

Item una tabula paruula cum quatuor vrecis de fia

Item una scutella lignea et altera parua et tria incisoria

Item una zapa una (!) falx et una manera et de bina alba sexta pars calatri

Item storia vna magna et pars vnus trece

Millessimo et indictione suprascriptis, die quinto mensis Decembris, in logia communis coram infrascripto domino comite et eius curia comparuerunt suprascripti comissarii et presentauerunt suprascriptum inventarium cum reservationibus consuetis, presentibus ser Nicolao Draganich et ser Dominico condam Laurentii testibus et aliis.

2.

Šibenik, 5. rujna 1454.

Inventar šibenskog građanina Mihovila Mazarića (DAZd, SŠB, KV, kut.16, sv. II / vol. 15. IV. b. 3, fol. 149-151).

[Inventarium olim bonorum condam Michaelis Mazarich de Sibenico]

† Jesus Christus

MoCCCCLIIIo, indictione 2a, die quinto mensis Septembris. Mandato spectabilis et generosi domini Marci Venerio honorabilis comitis et capitaneo Sibenici et curie sue. Ad instantiam ser Iohannis Vbranchich et ser Symonis Gliubich procuratorum communis et ex officio commissariorum dicti olim Michaelis Mazarich et ser Michaelis Butrisich testamentarii comissarii dicti condam Michaelis uolentium notari inuentarium bonorum dicti quondam Michaelis quem dixerunt obiisse die 4 Maii proxime preteriti et bona eius stetisse apud olim matrem dicti quondam Michaelis que etiam erat eius commissaria et post eius mortem substituti fuerunt dicti procuratores comissarii et compulsus fuit administrare dictam comissariam predictus ser Michael Butrisich qui ipsam refutauerat uti constat in libro extraordinariorum non cum termino alegibus(!) statuto. Ego Karotus Vitalis cancelarius comunis Sibenici depinxi signum sanctissime crucis in margine huius in signum licentie date pro confitendo inuentario predicto.

Item vna uesta de homo blaua de pano latino fodrata de agneline bianca e negra.

Item vna cipriza de homo de rassa de paonazo fodrada cum rassa bianca.

Item uno mantello de homo de griso negro frusto.

Item una gonella de homo de griso negra dopia.

Item una zornea de homo de fostagno uechia.

Item 2 zuponi de homo de pano latino biau et altero vermeggio vechio.

Item uno zupone de homo de fostagno vechio.

Item 4 para de calçe de homo de rassa bianca fruste.

Item una gonella de dona de pano latini biau.

Item una capa verde de dona de pano latino.

Item una capa biau de pano latin de dona.

Item una gonella de dona de rassa biau.

Item una gonella de dona de rassa paonaza.

Item vna pellica de dona.

Item vno uelo de dona de seda.

Item vno paro de soropoli de dona de tella bianca.

Item schufia de dona de tella.

Item vno fauol de cauo lauorado cum seda negra e frusto.

Item vno vello bianco da cauo frusto.

Item vno fazoloto piccolo per portar in man lauorado cum seda.

Item uno pignolado de donna dopio vechio senza manege.

Item uno pezo de capuzo vermeggio.

Item vna bareta paunaza piccola vechia.

Item vna casselletta de inci presso.

Item vna cassa de talpon.

Item 2 casse vechie.

Item 2 casselete vechie.

Item 2 mantelli de tella de bracia 5 bracia (!) anco doy.

Item rotollo de touaie de man bracia 11.

Item 6 touaglie de man in tuto bracia 12.

Item 5 cauazali in tuto bracia 8 zo e canauaza per man.

Item 2 intemelle de cussinelli lauoradi cum seda.

Item 2 intemelle de tella frusta.

Item 2 linzuoli vecchi de tre frise.

Item vn linquol vechio de 2 frise.

Item uno stramazo de fostagno de stopa per domir (!).

Item 4 schiauine morlache vechie.

Item 3 cauazali cum piuma.

Item 8 cussineli cum piuma.

Item una carpita de leto.

Item 3 carpeti de leto vechie.

Item 3 banchali vechi piccoli frusti.

Item uno bacille de rame piccolo.

Item uno ramino.

Item balanze de rame.

Item una fossina de ferro.

Item una ferssora.

Item uno spedo de ferro per rostir.

Item uno par de cadene de fuogo.

Item uno gratacaso.

Item uno trepie de ferro.

Item uno par de mollete da rostir.

Item una paleta per fersora.

Item 2 pignate de terra.

Item uno morter de legno.

Item vno uaso da oglio.

Item vno bochal da vin.

Item 2 lume.

Item uno candelier de ferro.

Item 2 piadene da maioricha.

Item 2 piatelli da maioricha.

Item X schudelle da maioricha.

Item uno schudellero per tegnie scudelle de legno.

Item 7 piadene de legno.

Item 17 taglieri de legno.

Item 6 studelle de creda.

Item 7 chuslier de legno.

Item uno bossolo de specie.

Item 2 piteri da oglio.

Item vno folleto da sopiar de fuogo.

Item vno albuol.

Item 2 tamisi.

Item uno taier grando de legno.

Item 4 cesti.

Item una targeta.

Item 2 balestre triste.

Item una coraza disfasada.

Item uno par de peteni de ferro.

Item una zapa.

Item vno zapon.

Item uno dente de ferro.

Item 2 scoli de legno.

Item uno mastello piccolo roto.

Item una lada de legno per scudelle.

Item uno teller cum suo ordegni.

Item 2 peteni da tesse.

Item uno concolo per pan.

Item uno falzon per spine.

Item 2 roche.

Item uno cartasso cum dui ver... (?).

Item una pigna da marangon.

Item uno martelo piccolo.

Item uno segazio.

Item 2 tagnale.

Item uno lasso de ferro.

Item 4 lamne.

Item 2 raspe.

Item uno azal per netar ruzene.

Item alcuni ferri darte de spaderi cum una schaluliza.

Item 50 para de forme da scarpe.

Item uno par de brazali tristi.

Item 5 forfese.

Item una red da oselar vechia.

Item uno lumenar de fero per peschar.

Item una barbuda trista.

Item uno uassello.

Item una cossata piccola.

Item uno bade de ferro.

Item uno per de regule.

Item uno mastello.

Item una caza de legno.

Item uno fillador de dona.

Item una pelliza vechia de dona.

Item 2 camize vechie de dona.

Item una casa posta in Sibenico in contrata de San Spirito fabbrichada de tauole et couerta de copi sul logo de madre de ser Antonio Pollissich apresso via publica et apresso via vicinal de dui ladi apresso la casa de

Item vno orto posto in Plicaç apresso olivari de pre Michiel Ostracich canonego de Sibenicho apresso el mar.

Item una vigna de gognai 3 o piu o mancho sul terren de uesthouado in luogo chiamato Dobere in tenuta de villa Ostriza apresso vigna de Martin Permantur et apresso vigna de Pierio (!) Bogacich de villa Ostriza salvo pur ueri confini.

Item una vigna de gognai 1 1/4 o piu o mancho sul terren de uesthouado in tenuta de villa Ostriza in luogo chiamato Magich apresso la uigna de Zorzi Mundich de villa Putizaina apresso la uigna de frataglia de giesia de San Martin de uilla Iuin apresso la uigna de Piero Bugcich de villa Ostriza.

Mo et indictione suprascriptis, die 14 Ianuarii comparuerunt suprascripti commissarii coram suprascripto domino vicecomite et cura sua et presentauerunt suprascriptum inuentarium cum reservationibus consuetis, videlicet addendi ommissa et detrahendi superflua et presentibus ser Elia Lignicich et ser Nicolao Taelich testibus.

3.

Šibenik, 2. siječnja 1461.

Inventar dobara šibenskog patricija i franjevca Pavla Tolimerića (DAZd, SŠB, KV, kut.16, sv. II / vol. 15. IV. b. 5, fol. 244-245).

[Inuentarium bonorum fratris Pauli Tollimerich]

MoCCCCLXIo, indictione VIIIa, die 2 mensis Ianuarii. Coram magnifico et generoso domino Alexandro Marcelo, honorabili comite et capitano(!) Sibenicensis et curia sua in logia comunis comparente ser Petro Tolimerich, nobili Sibenici et suplicante com... ad suam noticiam peruenerit quod frater Paulus, frater eius, ordinis minorum de obseruantia feceris(!) professionem suam et ordinauerit eius testamentum ultimum ac in eo constituerit eius commissarios dominam Constantiam, eorum matrem et ipsum ser Petrum et cum ipsi commissarii secundum leges Sibenici intendanti notare inuentarium omnium bonorum ipsius testatoris quod sibi dicto suo commissario nomine supra ...plicanti et nomine dicte domine Constantie alterius commissarie de suo mandato designaretur signum sanctissime crucis in presenti folio vbi copiabunt dictum inuentarium ego Karotus Vitalis, cancelarius comunis Sibenici, ipsum signum crucis de mandato dicti domini comitis et curie depinxi dictum in margine huius folii. Per la quinta parte de tuti li beni mobeli e stabeli qual fo di ser Helia Tolimerich, nostro padre come par per suo inuentario in le note de maestro Karoto Vidal al 27

li quali beni ditto frate Polo a per indiuixo cum li sui fradeli debito frate Polo tucha la quinta parte cauando le dote e pagando li debiti et anchora mandando vna altra sorela Domzela qual se a caxa non mitando in questo la denari e robe che siano in la botega qual par in lo dicto inuentario di nostro padre ma questo reseruo perche adesso reuedo lo conto dela butega e chomo la uero reuisto presentaro e claro in nota quello se trouara in la botega. Item la nona parte de tuti li beni stabili e mobili qual so de miser pre Iacomo de Zilio, nostro barba, arciprete de Sibenico, quali beni anchora sonno(!) per indiuixo cum li herede par per testamento de ditto lo misser incipiente li qual beni par per inuentario del dito in le note de maistro Karoto Vidal a carte 174 deli qual benni(!) ut dixi lo duo frate Paulo che auer la nota parte cauando li debiti e legati e spese fate per dito miser lo arciprete le qual siano cauande deli diti sui benni(!) parte stabili e mobili.

Item la parte di tuti li beni stabili quali o cumprado mi Piero da poi la morte del dito ser Helia nostro padre imperpetuo.

Vna terra oliuada soto Ogoriliza cumpri alineanto par in le note de maistro Karoto Vidal in mile quatrocento e 1453 a di 10 de Zugno per liure setanta sie.

Item un orto in Cerniza da ser Michel Zelischouich chome procurador di Ulada, relicta domini Zorzi Brezeuach cumpri per liure 50 soldi 0 come par in le note de olim pre Piero Charini 1454 a di 7 Settembre.

Item unam uilam in campo de supra in uila Mocro cum altri terreni sota quella o tegnude di piu logi nel contrata de Sibenico cumpri da ser Michel Butrisich per ducati 200 oro chome par in le note de pre Piero Charini in 1455 a di 3 de Zener.

Item due case cum vno luogo uacuo qual cumpri da maistro Lorenzo Pincin per liure 500 soldi 0 come al par in le note de maistro Karoto Vidal in 1454 a di 19 de April, case sono arsto questo incendio saluo chome remasa la muraia de una.

Item una poduorniza in Dobroua da Disman Slauogostich cumpri al incanto per liure 32 soldi 0 come al par in le note de maistro Karoto Vidal in 1455 a di 15 de Mazo.

Item uno terren e uigna in Grebaç cumpri da Cuutam(!) per liure 34 soldi 0 chome al par in le note de maistro Karoto Vidal in 1456 a di 13 de Feuraro.

Item uno terren cumpri al incanto da ser Disman Slauogostich per liure 140 soldi 0 chome al par in le note de ser Antonio Martinich in 1455 a di 2 de Luio, lo qual terren tien Zorzi Vorhdasich in Orischie.

Item uno terren soto Bachia me cesii ser Zanin, fiol de ser Perin, per ducati 18 oro chome al par per cesion in le note de maistro Karoto Vidal in 1455 a di 3 Mazo.

Item unam uilam in Ogoriliza et altri possession e case et in Sibenico cumpri dali choeredi de olim misser pre Iacomo de Zilio, nostro barba, per ducati 420 oro chome e la par in le note de maistro Karoto Vidal a di 23 Nouembrio 1456, saluo che del stabile in dito instrumento contegnudo o permutado una casa apresso lo forno del ser Nicolo Draganich cum ser Gregor Cimatorich et la casa in burgo apresso la porta per la qual se ua in lo arsenal o uendudo a dona Geliza quondam Michaelis Sunnich de Cosseuichi e tre uigne uechie uendude a Slarin Matcho (?) e lo resto de i beni stabili par in dito instrumento sianno adesso apresso de nui cum uigna noua e casa in Slarim.

Item una casa cumpri da ser Gregor Cimatorich per ducati 525 oro chome e la par in le note de ser Cristofolo de Andrea in 1457 a di 4 Luio.

Item du terreni cumpri da ser Daniel de Doimo soto Birno in campo de supra per liure 200 soldi 0 chome par in le note de ser Manfredi de Petogna in 1455 a di XX de Otubro dali qual du pezi ser Zuane Chuidetich de Traura me rescumpro uno pezo menor qual vera apresso de lui de gognai 1 brazunara 15 dal qual havi liure trenta tre como par in le note del dito ser Manfredi a di 8 Marco 1456 resta noto l altro pezo de gognai tre per liure 67 soldi 0.

Item una terra in Daslina cumpri da Zuane Crepelich per liure setanta soldi 7 chome apar in le note de maistro Karoto Vidal in 1458 a di 13 Zugno.

Item uno terren uignado cumpri dal dito Zuane Crepelich soto Bachia per liure 90 soldi 0 chome par in le note de maistro Karoto Vidal in 1458(?) a di tre Feuraro.

Item uno terren in Orischie cumpri da Martin Sostarich per liure [50] 60 soldi 0 chome apar in le note del dito maestro Karoto in 1459 a di 13 de Zugno.

Item cumpri cumpri(!) una caseta per liure 40 soldi 0 qual me cesse ser Gregor Chremsich par per instrumento de cessio in le note del dito maistro Karoto in 1460 a di 8 April ducati ... soldi ...5.

Reseduo le raxon de la butega de altro marchadantie de le qual dito frate Paulo che hauer la sua parte e uista la rason presentaro tuta la summa do ualer de quele intendando cusi in la botega nostra chome in la botega de ser Simon nostro fradelo.

4.

Šibenik, 13. kolovoza 1465.

Oporuka šibenskog patricija Šimuna Tavelića (DAZd, SŠB, KV, kut.16, sv. II / vol. 15. IV. a., fol. 222-222a).

[Na margini: Testamentum quondam ser Simonis Taelich. Publicatum]

Die 13 mensis Augusti 1465o, indictione 13a.

Coram magnifico et generoso domino Lodouico Baffo, honorifice comite et capitaneo Sibenici et curia sua sedentibus in logia Sibenici ad suum solitum iuris banchum, presentibus ibidem ser Nicolao Draganich examinatore communis, ser Dominico quondam Laurentii et ser Dominico Simeonich, ciuibus Sibenici, testibus rogatis et aliis multis, comparuit ser Simon Diunich, ciuis Sibenici, nomine domine Dobrice eius filie et alias vxoris olim ser Simonis Taelich, ciuis Sibenici, qui fuit patronus triremis armate Sibenici pro sanctissima cruciata et in ea expeditione fuerit obiisse et presentauit quoddam folium carte publicatum clausumque quid dicebat bullatum annuli dicti olim ser Simonis Taelich et in eo manu eius propria scriptum fuisse illius ultimum testamentum rogans et supplicans dicto nomine ut ibi disbulliretur, perlegeretur ac postea in libro autentico cancellarie conscriberetur ac publicaretur de suo mandato uti uoluntas fuit eiusdem quondam ser Simonis ad futurorum memoriam et lecta eius suprascriptio que erat talis.

[Na margini: Ego Mateus quondam Iohannis examinatore subscripsi manu propria]

Die 16. Iunii 1464, indictione XIIa, ser Simon Taelich, ciuis Sibenici, traiecturus patronus galee cruciate, presentauit mei Karoto Vitali cancelario, presentibus ser Marco Iohannis examinatore, magistro Paulo Celuchnouich et Iuriza Scudelitoucih de Sibenico testibus presens folium bullatum suo annulo in quo dixit scripsisse propria manu suum ultimum testamentum quod notari uoluit in libro testamentorum mee cancellarie in casu quo obiret non condito alio testamento. Quid testamentum dixit se relinquere uelle apud dominam Dobrizam,

eius vxorem. Antescriptus magnificus dominus comes cum eius curia mandauit ad cancellario antescripto ut ipsum testamentum disbulatum et perlegerem nunque(?) notarem ... in meo libro autentica testamentorum reseruato iure cuiusque partes et iure alterius testamenti aut vltime uoluntatis dicti olim ser Simonis, si qui reperiretur pure merito preferenda disbullauit et quod ipsum et ibi totum perlegi. Et eius tenor et littere erat talis, videlizet: † Ihesus. Al nome de Ihesu Christo. Amen. A di XI Zugno 1464, indictone 12a. Mi Simon Taulich, citadin de Sibenico, per la Dio gratia sano de intellecto e del corpo sianda pro andare per patron de la galia de San ... cruciata e da molti picholi de la morte in mar e in terra azo che pro qualche ... non remagnissi abintestado, ordination de tuti mei beni mobeli e stabeli per el presente mio ultimo testamento scritto de mia propria mane fazo in questo modo. Il primo uoio che tuto quel fata scritto e hordinato in quisto testamento sia rato e fermo. Il primo laso in la fabrica de la iesa de ramiti de Paruich libri 50. E a san Francischo de Sibenico in fabrica libri 25. In fabrica de la iexia de san Iacomo libri 25. E a santa Catarina in fabrica de dicta iexia libri 50. In fabrica de la scola de san Zuane libri 20. E anchora lasso a li fioli maschi e femene de Zorzi Zafrizich de Grebaz libri 20. E anchora libri 20 a fioli de vno fradelo de Xaton Chicha pilizer el qual fo cum mi in galioti. E anchora lasso a mio neuo ser Zuane de Piero Taulich libri 500 i qual lasi ouer legati suprascritti, uoio che la mia dona Lipaza chum so destro e chomodo che pro condicion del mondo non posa esser molesta da nisuno pro niente che li paga supra so consienza quanti porta. [Na margini: Publicatum pro Xatechicha pellipario. Publicatum pro heredibus ser ... Taulich ... per me Karoto Vitale die 24 Nouembris 1474.] E anchora le fantische le qual sono al presente in caxa mia laso in conscientia ala mia dona domina Dobriza che li faza quel bene che pareta che auerano merita. Vltra de quisto uoio che la dicta mia dona madona Dobriza abia tuti mei boni mobili e tute le masarie de caza mia chusi in cita come ala ixola de Paruicho conza alchuna molestia de alchuno chusi in uita chomo in morte posa far dissi a so bene placito. Anchora uoio che la dicta mia dona abia tuto uxo fruto de tute le mie posesion chusi quale sono per induixo cum ser Stefano e ser Zuane, mi fradeli, chomo quale che sono mie propriezio e de biaue, vin, olio e sali e de gogni altra chosa che si aspetasi auer di le dicte posesion e che posia fare dise alto e baso non asignando raxun a homo del mondo laso in so consienza a distribuere chomo li paci(?) el meio. Anchora lasso ala dicta mia dona tuta la mia staciera doue che stati in Sibenico chon la posesion di Paruicho tuta quanta a so bene placito chusi in uita chomo in morte posa fare disse tuta so uolunta ad suum beneplacitum. Vltra di questo uoio che el resto de tute le mie posesion chusi quale che sono in cita de Sibenico chomo quale che sono in conta o quale me spetase per alchuno modo lasio a spidal grande de Sibenico e ali poueri de san Lazaro statio a san Martin

fora al portam chum condicion che non se possa ne uender, ne permutar, ne alienar pro nisun modo del mondo e se pro alchuno tempo li sopraditi poueri de san Martin, et quili de ospidal o lori prochuratori contrafeseno ala mia uolonta supradita, uoio che peruegnado al monaster de san Francischo de Sibenicho le sopraditi posesion che laso ali supraditi ospidal e poueri de san Lazaro. Mio herede fazo la supradita mia dona e chumesaria chum pre Stefano e pre Zuane Taelich, mi fradeli e ser Iacomo Naplauich.

5.

Šibenik, 2. svibnja 1452.

Brevijar oporuke pok. Marka Krušolića iz sela Koševica u šibenskom distriktu (DAZd, SŠB, KV, kut.16, sv. II / vol. 15. IV. a., fol. 20).

[Na margini: Breuiarium testamenti quondam Marci Crusollich]

Die 2 mensis Maii 1452, indictione 15a.

Coram magnifico et generoso domino Iohanne Nanni, pro illustrissimo et excellentissimo ducali dominio Venetiarum honorabili comite et capitaneo Sibenici et curia sua, sedentibus pro tribunali in logia magna communis Sibenici comparuit Puncha, vxor quondam Marci Crussolich de villa Cosseuicha districtus Sibenici, dicens dictum quondam Marcum virum suum obiisse die 23a mensis Aprilis proxime preteriti et die 21o dicti mensis oretenus more rurali condidisse suum ultimum testamentum presentibus presbitero Francisco, Iohannes parochiano dicte ville, Dragoslauo Dobrichouich, Marco Slauogostich et Michaele Iurieuich, omnibus de dicta villa, quarum petebat quod iuxta continentiam statutorum Sibenici designaretur aliquis ex iudicibus maioris curie qui suprascriptos testes examinaret et illorum dictam in actis cancellarie notarii faceret ut ex eorum attestationibus postea si iuridice uidebuntur leuari possit breuiarium testamenti. Qua supplicatione intellecta per dictum dominum comitem pro examinatione talium testium designatus fuit per tesseram egregius artium doctor dominus Ambrosius Michitich, iudex dicte curie maioris, coram quo dicta die constitutus in cancelaria communis dictus presbiter Franciscus iuratus, in uerbo ueritatis de veritate dicenda, et per dictum dominum Ambrosium diligenter examinatus dixit suprascriptum quondam Marcum presente se teste et aliis supranotatis, condidisse testamentum suum oretenus in dicta villa in domo sue habitationis, die 21 Aprilis proxime

elapsi et postea die 23 dicti mensis decessisse et fuisse sane mentis cum illud ordinaret. Atque in primis legasse ecclesie sancti Georgii de Coglieurata dimidium gognai vnius sue vinee posite super terra ipsius ecclesie in terminis ville Coglieurate apud suos confines quos ignorat ipse testis pro anima sua. Item legasse aliam medietatem gognai qua est residuum dicte vinee fratalee sancti Georgii dicte ville Coglieurate pro anima sua. Item legasse ecclesie sancti Iohannis de villa Cosseuicha medium vnum musti quod collegitur ex primis introitibus suis proxime futuris et vnum ircum. Item legasse fratalee dicti sancti Iohannis modia duo musti ex dictis introitibus. Item legasse ipsi testi quam erat confessor suus vnum suum mantellum de griso nigro et vnum suum par caligarum de rassa alba. Item legasse dicte Punche, vxori ipsius testatoris, omnes suas massaricias et mobilia ac se mouentia quas et que ipse conduxit secum de villa Coglieurata in villam Cosseuichiam. In reliquis autem bonis suis mobilibus et immobilibus instituit eius heredes omnes filios suos quorum nomina ignorauit ipse testis et decedentibus dictis eius filiis ante etatem legitimam quod dicta bona hereditatis deueniant iuxta leges Sibenici vsufructus autem tam dicta eius vxore dicta bona cum dictis eius filiis et etiam sine ipsis. Si omnes decederent ante et post legitimam etatem et hoc in uita ... ipsius sue vxoris. Et commissariam suam instituisse dictam Puncham eius vxorem. Et uoluisse hoc esse suum ultimum testamentum super generalibus uero dixit se esse affinere in tertio gradu dicto quondam Marco ... suprascripte Punche.

Dragoslauus Dobricheuich alius testis suprascriptus iuratus et examinatus ut supra, testatus est per ... dixit suprascriptus testis et super addidit quod dicta vinea est in quadam valle et quod dictus testator sibi instituit heredem postumum uel postumam qui uel qua nasceretur ex dicta Puncha si casu grauida esse. Super quamlibet recte respondit.

XV.3. Slikovni prilozi*

Slika 1. Primjer grozdolikh naušnica

Slika 2. Primjer pokrivala za glavu – *scufia* (foto: Jadran Kale)

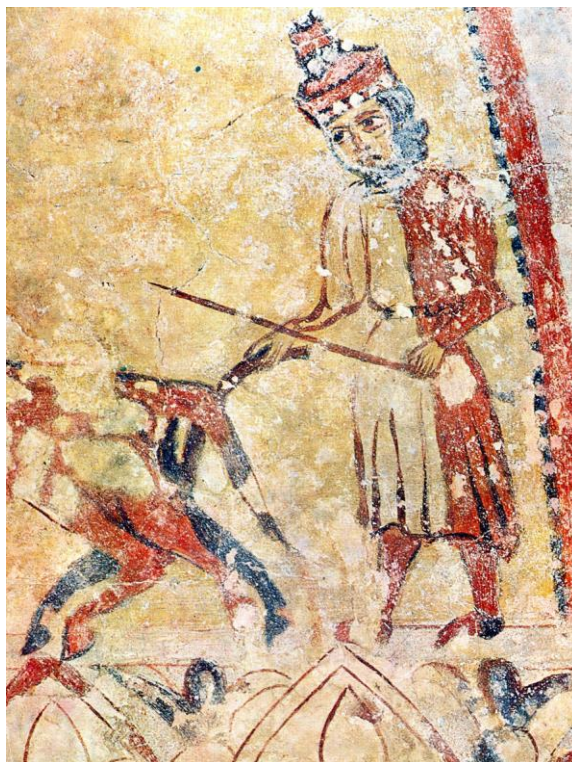
* Ovim putem zahvalio bih dr. sc. Jadranu Kaleu na ustupljenim slikama iz šibenske srednjovjekovne baštine.

Slika 3. Prikaz samostrelčara koji napinje laki samostrel – *balestra da pe* (foto: Jadran Kale)

Slika 4. ratnik pod punim oklopom (foto: Jadran Kale).

Slika 5. Distriktualac odjeven u dvobojnu halju (*gonella*), čarape (*calze*) i pokrivalo (*cappa*) s volom za oranje (preuzeto iz: Željko Krnčević, *Šibenik i šibenski kraj u ranom srednjem vijeku*, Muzej hrvatskih arheoloških spomenika, Split 1998.)

XVI. ŽIVOTOPIS

Goran Budeč rođen je 1982. u Zagrebu. Upisao je jednopredmetni studij povijesti 2000. godine na Hrvatskim studijima Sveučilišta u Zagrebu. Kao student, u akademskoj godini 2002./2003., pohađao je tečaj glagoljske paleografije kod dr. sc. Zorana Ladića u Odsjeku za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti HAZU u Zagrebu te se tom prilikom prvi puta upoznao s arhivskim radom i analizom izvorne građe. U narednoj akademskoj godini, 2003/2004., pohađao sam napredni tečaj srednjovjekovne latinske paleografije na Hrvatskim studijima. Tijekom studija (2003. godine) kratko sam obnašao dužnost tajnika Društva studenata povijesti "Ivan Lučić Lucius". Tijekom studija napisao sam nekoliko prikaza i ocjena knjiga i časopisa koji su objelodanjeni u hrvatskim znanstvenim časopisima. Diplomirao sam s odličnim uspjehom u veljači 2005. godine s radom Šibenske bratovštine u srednjem vijeku (mentor: dr. sc. Irena Benyovsky). U razdoblju od travnja 2005. do veljače 2006. godine radio je u Odsjeku za povijesne znanosti ZPDZ Hrvatske akademije znanosti umjetnosti na zamjeni, na određeno vrijeme, u zvanju asistenta na projektu Izvori, studije i pomagala za hrvatsku povijest od 7. do 19. stoljeća (gl. istraživač dr. sc. Ante Gulin). Doktorski studij povijesti na Hrvatskim studijima Sveučilišta u Zagrebu upisao je u veljači 2006. godine. Od prosinca 2007. zaposlen je kao znanstveni novak u Odsjeku za povijesne znanosti HAZU u Zagrebu na projektu Glagoljski i latinički izvori i studije za povijest stanovništva i svakodnevlja (101-1012604-2600) (voditelj dr. sc. Zoran Ladić) gdje je radio na znanstvenim zadacima objavljivanja latinske i glagoljske građe iz Arhiva HAZU u Zagrebu, Državnog arhiva u Zadru i Državnog arhiva u Pazinu, te na objavljivanju radova na temelju navedenih neobjavljenih arhivskih vrela. Tijekom tih istraživanja definirao je i temu svoje doktorske radnje (Svakodnevni život stanovnika Šibenika u drugoj polovini 15. stoljeća u zrcalu inventara oporuka s posebnim osvrtom na razinu materijalne kulture) te priredio sinopsis kojeg je Sveučilište u Zagrebu prihvatilo u rujnu 2008. godine.

Naglasak istraživanja stavljen je na društvenu i crkveno-religioznu povijest kasnog srednjeg i ranog novog vijeka. To se očitalo u proizašlim radovima koji se bave problematikom šibenskih bratovština, matičnih knjiga Pićna i otoka Krka. Iz područja crkvene povijesti, u sklopu međunarodne radionice, istraživao je problem splitskog biskupa Arnira. Iz područja i društvene i crkvene povijesti proizašao je i rad o najstarijom glagoljskoj bilježnici šćitarjevskog župnika u ranom novom vijeku. Što se tiče društvene povijesti, zanima ga povijest svakodnevnog života gledano kroz prizmu materijalne kulture.

Sudjelovao je na više domaćih i inozemnih konferencija i kongresa.

Vrlo dobro govori engleski i njemački jezik, dok se francuskim i talijanskim služi pasivno. Raspolaze i znanjem latinskog i antičkog grčkog jezika. Tijekom rada na institutu ovladao je potrebnim vještinama za objavljivanje izvora latiničke i glagoljske tradicije iz razdoblja srednjeg i ranog novog vijeka.

Potpuna lista bibliografskih jedinica može se pronaći na: <http://bib.irb.hr/lista-radova?autor=300220>.

Izbor iz bibliografije (znanstveni radovi):

1. Glagoljska Bilježnica šćitarjevskog župnika od 1524. do 1526. godine. Prilog proučavanju crkvenog i seoskog života u zagrebačkoj okolini u ranom novom vijeku, *Zbornik OPZ HAZU*, vol. 29, 2011., str. 149.-189. (koautor: Zoran Ladić).
2. Inventar dobara šibenskog patricija ser Jurja Kamenarića iz 1451. godine, *Zbornik OPZ HAZU*, vol. 28, 2010., str. 67.-106.
3. Materijalni predmeti labinskog stanovništva u razdoblju od 1525.-1550. godine, *Historijski zbornik*, god. 62, br. 2, 2009, str. 345.-369. (koautor: Zoran Ladić).
4. Violence and the Clergy in Medieval Croatia: The Violent Death of the Spalatin Archbishop Arnir (Rainerius) in 1180, *Medium aevum quotidianum*, br. 58, 2009., str. 5.-22. (koautor: Zoran Ladić).
5. Stranci u Kotoru u prvoj polovici XIV. stoljeća, u: *Hrvatsko-crnogorski dodiri / Crnogorsko-hrvatski dodiri: Identitet povijesne i kulturne baštine Crnogorskog Primorja*, ur. Lovorka Čoralić, Hrvatski institut za povijest – Matica hrvatska, Zagreb 2009., str. 157.-184.
6. Historiografija i izvori za proučavanje problematike materijalnoga života u srednjovjekovnoj Dalmaciji, *Kolo. Posebno izdanje: Stara hrvatska svakodnevica*, br. 4, 2006., str. 299.-312.